

In Epistolam, quam apostolus Paulus ad Romanos scripsit, commentariorum libri tres

<https://hdl.handle.net/1874/401888>

2

IN EPISTOLAM,
quam Apostolus Paulus ad
Romanos scripsit,
COMMENTARIORVM
LIBRI TRES,

AVTORE IOANNE
BRENTIO.

Vnâ cum Indice Rerum memorabilium.

FRANCOFORTI, Anno DOMINI
M. D. LXIII.

IN EPISTOLAM
quam Apostolus Paulus ad
Romanos scripsit
COMMENTARIORUM
LIBRI TRES
AVTORE IOANNE
BENETIO

Vniuersitatis Ratisbonensis

LEANDROTORUM HOMINUM
ET ALIORUM

ILLVSTRISSIMO EI=

DEMQUE INSIGNI PIETATE ORNATISSIMO

PRINCIPI AC DOMINO: D. CHRISTOPHORO, DVCI

WVrtembergensi, & Theccensi, Comiti Montbeliardi, &c.

Domino suo Clementissimo S. D.

Illustissime Princeps, Clementissime
Domine.

RBITRABITVR fortassis quispiam me in explicanda epistola Pauli, quæ Romanis est inscripta, ociosam & superuacaneam operam sumere, his præsertim temporibus, quibus doctrina uerè pia, tanto splendore, diuina clemētia, lucet, ut qui eam clarius illustrandam suscipit, lumen Soli inferre uideatur. Et si enim illa Pauli epistola peregrinis suis phrasibus, & difficilibus quibusdam salebris, le-

ctorem parum exercitatum non nihil offendere & remorari iudicatur, tamen extat scriptis multorum eruditione & pietate insignium uiro- rum, ea euidentia & perspicuitate explanata, ut qui eam dilucidius interpretandam aggreditur, haud immeritò dici posset, q̃ suo ocio in- temperanter abuteretur. Sed utcunq; id se habeat, spero meum illud institutum, quo enarrationem, quam in hanc epistolam iam olim spar- sim adnotaueram, & hoc tempore recognoui, in lucem dare libuit, nec mihi fraudi, nec Ecclesiæ filij Dei ingrātū fore. Non affero nouum aliquod & peregrinum dogma, sed ueterem tantū Ecclesiæ doctri- nam, quam Paulus è Paradiso, adeoq; è tertio cœlo ad nos attulit, & di- uino mandato nobis tradidit, quanta possum perspicuitate, repeto. Et quia hæc Pauli Epistola epitome est & compendiu uniuersæ Christia- nę doctrinę (hoc est) eius religionis, qua Sola, æterna nostra salus con- stat, Volui hanc meam explicationem extare, ut publica esset cōfessio, qua, quod sæpenumero aliās, ita & hoc tempore testificarer, me ab om- nibus ijs dogmatis, quæ cū Prophetis & Apostolicis scriptis pugnant, ex animo abhorre. Et si enim, in huius epistolæ explanatione aliam constituo œconomiam, quàm quę hactenus usitata fuit, tamen non se- quor aliud doctrinæ genus, quàm quod est nobis ab oraculis Spiritus sancti traditum. Visum autem est, Illustissime Princeps, hanc qualem- cunq; lucubrationem, nomini Vestræ Celsitudinis inscribere, idq; nec temerè, nec inconsideratè. Nam, præter illud tempus, quo ad erudien- dam Scholasticam adolescentiam accessi, anni sunt, plusquàm quadra- ginta tres, ex quo cœpi Ecclesiam, non priuata temeritate, sed publica

A 2 uocatione,

uocatione, quoquo modo potui, & quantum Dominus dedit, Euangelion Domini nostri Iesu Christi docere. Et cum de conditione huius ministerij uox ipsa filij Dei testificetur, eos, qui ad hanc prouinciam amandantur, emitti sicut oues in medio luporum, facile cum animis quique suis considerare possunt, praesertim iij, qui & ipsi in eadem administratione uersantur, quantum mihi o cij scilicet, quantum laxamenti, quantum tranquillitatis, & securitatis, in his difficillimis & durissimis temporibus concessum fuerit. Quod, cum Vestra Celsitudo, pro singulari sua benignitate expenderet, praeter innumera alia beneficia, quae Celsitudo uestra in me liberalissimè contulit, etiam illam mihi indulgentiam clementer admodum tribuit, ut in hac grandiori aetate, qua iam sexagesimum quartum annum excessi, liceat mihi suis temporibus, à turba & Suggesto secedere, & me in otium ac solitudinem, qua imprimis delector, conferre. Ne autem uiderer hoc beneficio petulanter abuti, collegi in hoc secessu chartas, in quas quomodo cunq; meas cogitationes conieceram, & digessi in hos tres commentariorum libros. Offero igitur Vestrae Celsitudini hoc scriptum obedienter. Partim, ut qua possum significatione, meam gratitudinem & obseruantiam, erga Vestram Celsitudinē declararem: partim, ut rationem secessus mei redderem, & testificarer, me nunquam minus, (ut ex ueteribus quidam dixit) otiosum esse, quam cum sum otiosus. Non sunt mihi ueterū dicta ignota, Sexagenarios de ponte dei sciendos, Et, *μή ποτ' ἐν ἑσπέρῃ θάψεται*. Sed maior, diuino beneficio, & stabiliior est Vestrae Celsit. pietas, quam ut eiusmodi dictis permoueatur, & de statu suo declinet. Excitarunt quondam Athenienses Palladi suae templum, (quod Hecatompedon uocarunt) impio quidem delectu, ut erant tū Ethnici, & Idolomanitae, sed non omnino detestabili affectu. Ac tanta fuerunt erga mulos bestiarum genus, humanitate, ut quotquot ex ipsis bonam operam in aedificatione nauassent, uinculis solutos liberè pasci permiserint, & cum ex ijs quispiam sua sponte operam praestaret, ac iumentis, quae ad arcem urbis currus uectabant, specie ducis cohortantis praecurreret, decreto sanxerint, ut ad extremū usq; uite publicè nutriret. Si Ethnici tantū liberalitatis exhibuerūt bestiis, quibus, in extru ctione templi, ad cōuehenda uel saxa uel ligna usi fuerant, non difficilè intelligi potest, quod officium ijs debeat, qui in edificatione uerae ecclesiae filij Dei, ab adolescentia usq; ad senectam, si nihil aliud, certè qualem cunq; suum conatum pro uirili declararunt. Sed quid extera commemoro, cum suppetant nobis domestica huius rei exempla. Spiritus sanctus liberabat ipse quondam ecclesiasticis oneribus Leuitas, qui à uicesimo aetatis anno usq; ad quinquagesimū, suo ministerio defuncti essent. Cum igitur Vestra Celsit. Illustris Princeps, uisum sit, apud me, propè exacta iam aetate, decur-

Idem beneficium ponere, eoq; ipso significauerit, quàm piè erga ministerium Ecclesiae sit affecta, non dubito, quin Deus Pater DOMINI nostri Iesu Christi sit hoc uestre Celsitudinis officium cumulatissimè remuneraturus, quem & oro & obsecro, ut Ecclesia beneficijs Vestrae Celsitudinis diu fruatur. Stutgardia, Die x. Iunij, Anno M. D. LXIII.

Vestrae Celsitudini
Obsequentissimus
Ioannes Brentius.

PRAEFATIO.

Explicaturus Epistolam, quam Paulus Apostolus ad Romanos scripsit, dicam primum omnium pauca quaedam de Paulo, huius Epistolae scriptore: Deinde exponā breuibus Epistolae statum, ut quid in ea nobis expectandum sit, cognoscamus. Quod ergo ad Paulum attinet, dicit de ipso testimonium Christus ipse unigenitus filius Dei. Cum enim è Synagoga Iudaeorum, ad Ecclesiam filiorum Dei diuinitus transferret, & è persecutore, Apo. 9.
Apostolus Christi fieret, nominat cœlesti uoce, σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, hoc est, Apo. 9.
organon electū, Vt portet, inquit, nomen meū coram gentibus & regibus ac filijs Israel. Etsi enim persecutus est initio Ecclesiam, & Euangelion Christi crudeliter, autoritas tamen doctrinae eius tanto maior est, quanto admirabilius ad cognitionem Christi peruenit. Non enim mutauit Pharisaismum, quem profitebatur, leuitate quadam animi, sed accessit ad Christianismū cœlesti miraculo excitatus. Et didicit Euangelion suum, non in terra ab hominibus, sed in cœlo, à Christo ipso, iam ad dextram Dei sedente & regnante. Raptus enim in Paradisum, ac tertium cœlum, præter multa alia arcana, quæ audiuit, & quæ humana uoce, in his terris exponi non possunt, accepit & illud à Christo ipso Euangelion, quod postea in toto orbe terrarum uulgauit. Nec hoc fuit aliud Euangelion, quàm quod in terris Christus antea docuerat, & reliqui Apostoli didicerant. Maxima igitur hæc est ueritatis huius doctrinae confirmatio, quòd quam reliqui Apostoli in his terris acceperant, eandem Paulus in cœlis cognouerit. Paulus Apostolus (inquit) non Gala. 1.
ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum, ac Deum Patrem, qui suscitauit illum ex mortuis. Et iterum: Euangelion, quod prædicatum est à me, non est secundum hominem. Neq; enim ego accepi illud ab homine, neq; didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Ne quid autem Paulo ad auctoritatem prædicandi Euangelij deesset, non

misit eum Christus incultum, & absque publica commendatione, sed ornauit ac insigniuit eum tanto edendorum miraculorū dono, ut non solum mortuos coram excitaret, uerumetiam sudaria & semicineta de ferrentur, (autore Luca) à corpore eius super infirmos, & recederent ab eis morbi, ac egréderentur spiritus mali. Hæ fuerunt literæ commendaticiae, quas uulgo literas Credentis uocant, quibus coelestis Pater uoluit auctoritatem Pauli, & ueritatem Euangelij eius orbi commendare. Liceret quidem de Paulo copiosius dicere, sed cū sermo sit character animi, malo, ut quis sit Paulus, è uerbis eius, quæ literis mandauit, quam è mea commemoratione cognoscamus.

Accedo igitur nūc ad explicandum Statum, & ad ostendendam æconomiam huius epistolæ, quam interpretandam suscepimus. Non enim obscurum est, quanta cura & diligentia Paulus in suis scriptis, tria illa seu dona, seu uirtutes, Fidem, Spem & Caritatem replicet ac inculcet, adeoque ita coniungat, ut perspicuè significet, omnes ueræ pietatis numeros his contineri & absolui.

1. Corinth. 13. Nunc manet Fides, Spes, Caritas. Tria hæc, sed maxima inter hæc caritas.

Eph. 1. Cū audiuissem eam, quæ in uobis est, FIDEM, in Dñō Iesu, & CARITATEM in oēs sanctos, nō desino gratias agere pro uobis, &c. Et mox de Spe: Vt sciatis, inquit, quæ sit SPES, ad quā ille uocauit, &c.

Colo. 1. Audiuius FIDEM uestram in Christo Iesu, & CARITATEM erga oēs Sanctos, propter SPEM repositā uobis in cœlis.

1. Thess. 1. Gratias agimus Deo semper de omnibus uobis, mentionē uestri in precibus nostris facientes indefinenter, memores uestri propter opus FIDEL, ac laborem CARITATIS, & quod permansistis in SPE Domini nostri Iesu Christi, &c.

1. Thessa. 5. Nos, qui sumus sobrii, simus induiti thoracem FIDEL, & CARITATIS, & galeam, SPEM salutis.

2. Thes. 1. Gratias agere debemus Deo semper de uobis, fratres, ut patet, quod uehemēter augetur FIDES uestra, et exuberat mutua uestra oīum CARITAS cuiusq; in alteris, adeo ut nos ipsi de uobis gloriemur in Ecclesijs Dei, de tolerātia (quo noīe significat SPES) uestra & fide, &c.

Paulo adscribit se etiam Petrus, qui et ipse in priori sua Epistola fuerat, anteq̃ conditus esset mūdus, sed manifestatus fuit extremis temporibus propter uos, qui per illum creditis in Deum, qui illum excitauit è mortuis, & gloriam ei dedit, ut uos FIDEM ac SPEM haberetis erga Deum, qui animas uestras purificastis obediendo ueritati, per spiritum cū CARITATE fraterna, &c. Vt uos (inquit) Fidē ac Spem haberetis, cum caritate fraterna.

Vides, quanto studio Spiritus sanctus has tres uirtutes per præcipuos Apostolos nobis commendat ac urgeat, quo haud obscure significat, non solum uniuersam coelestem doctrinam huc respicere, & omnē uerum Dei cultum his contineri, sed etiam omnem ueræ & æternæ nostræ salutis rationem ex his pendere. Quod cū ita se habeat, excita-

tus est Apostolus Paulus diuinitus, ut suscipiat hanc ad Romanos Epi-
 stolam scribendam, in qua, non tantum breuem quandam harum tri-
 um uirtutum, quasi aliud agens, mentionem faciat, uerum etiam copio-
 se & luculenter eas explicet, atque illustret. Sciamus igitur, quod haec E-
 pistola, si suo digno titulo ornanda esset, mereatur uocari, Integra, per-
 fecta, & absoluta concio de Fide, Spe & Caritate. In primo enim capi-
 te, post exordium, incipit concionari de Fide: & ut propositio huius
 partis esset illustrior, mutuatur eam ex Propheta: **IUSTVS EX FI-
 DE SVA VIVIT.** Hanc propositionem de FIDE, suis probat
 argumentis, & exponit ac expolit, usque ad quintum caput, quemad-
 modum suo loco, Deo uolente, demonstrabitur. Deinde in quinto ca-
 pite, incipit concionari de SPE, & ponit hanc propositionem: **SPES
 NON PVDEFACIT.** In hac propositione explicanda, munien-
 da, amplificanda, & ornanda commoratur usque ad duodecimum ca-
 put. Quaecunque enim ab hoc loco de peccato, quod uocant origina-
 le, de gratia Dei, de uis Legis & peccati, de abiectioe Iudaeorum, & ele-
 ctione gentium, commemorantur, ad illam de Spe propositionem re-
 ferenda sunt. Postremo, in duodecimo capite incipit concionari de
 CARITATE, & ponit hanc propositionem: Ne quis arroganter
 de se sentiat, supra quod oportet de se sentire. Et mox: **DILECTIO
 SIT NON SIMVLATA.** Commoratur autem in explican-
 dis officiis dilectionis seu caritatis, usque ad finem Epistolae. Itaque haec epi-
 stola meretur optimo iure hunc titulum, quod sit coelestis concio de Fi-
 de, spe & caritate. His partibus constat uniuersa uerae pietatis doctri-
 na. His sacris absoluitur in his terris omnis uerus cultus Dei, uidelicet,
 primū, ut fidem habeamus seu credamus, quod iustificemur, (hoc est),
 consequamur remissionem peccatorum, & habeamus propitium De-
 um, ac adoptemur in filios Dei & haeredes coelestium bonorum, pro-
 pter solum, solum (inquam) Dominum nostrum Iesum Christum, qui
 est propiciatio & precium pro peccatis nostris. Deinde, ut quaecunq;
 nobis aduersa in hoc seculo contigerint, non despondeamus animum,
 sed bene SPEREMVS, & patienter expectemus reuelationem Do-
 mini nostri Iesu Christi, nec sinamus nos ulla afflictione, ac ne mortis qui-
 dem & inferni horrore, ab hac Spe depelli, quippe quod fieri non que-
 at, ut ea nos pudefaciat. Postremo ut ad gratificandum Domino Deo
 nostro, tanto benefactori, tam propitio Patri, proximos nostros qui-
 bus possumus caritatis officiis prosequamur & iuueamus. Ad haec do-
 cenda, discenda, cognoscenda, facienda & exercenda, omnia in hoc se-
 culo, tam ecclesiastica, quam politica & oeconomica instituta sunt. In re-
 bus.n. ecclesiasticis, Patriarchae iam inde ab Adamo usque, edificarunt alta-
 ria, & fecerunt sacrificia, non quod senserint, se merito horum sacrorum plac-
 re Deū, sed ut hos Dei cultus, fidem, spem, & caritatem docerent, & hanc
 doctrinam ad posteros propagarent. Deinde Dominus eduxit Israelitas ex tyrā-
 nide Aegyptiaca, & collocauit in regno Canaan, ac instruxit eos cum ec-
 clesiasticis sacris, tum politicis legibus, ut in hoc populo conseruaren-
 tur promissiones de Christo, donec assumeret hominem, & absol-

ueret in his terris suum officium (hoc est) ut homines discerent fidem, spem & caritatem, atque consequerentur ueram & æternam salutem. Adhæc, Prophetæ diuinitus in Israel excitati sunt, non ut uaticinijs suis de rebus futuris, humanæ curiositati seruirent, sed ut docerent Decalogum & Euangelion de Christo, (hoc est) ut erudirent auditores, de fide, spe & caritate. Vt hanc doctrinam confirmaret & absolueret, descendit unigenitus filius Dei, Dominus noster Iesus Christus de cœlo, & expiavit peccata nostra morte probrosissima. Vt hæc doctrina in toto orbe uulgaretur, institutum est ministerium Apostolicum, & instituta sunt Sacramenta Christianismi. Ac breuiter, quæcunque sacra, quæcunque ceremoniæ institutæ sunt & commendatæ ab initio orbis, & exercentur ab eo tempore, usque ad nouissimum huius seculi diem, huc maximè omnium respiciunt, ut doceant credere in Christum, sperare in aduersis, & officia caritatis præstare. Hac enim itur ad ueram & æternam beatitudinem.

Quod de sacris dictum est, idem sentiendum est de rebus Politicis. Homo enim creatus est, ut sit animal politicum, seu ut uocant, sociale, uidelicet, ut homines, non uagarentur sicut bestiae, incertis sedibus, sed ut unâ congregati, uicos & ciuitates constituerent. Ob quam causam Num, ut hanc corporalem uitam iucundè & foeliciter in his terris transigerent: Nihil minus. Etsi enim, etiam hoc beneficium contigisset humano generi, si in sua innocetia, in qua conditum erat, constitisset, tamen, quia maluit obsequi suasioni Satanæ, quàm præcepto Dei, idcirco conduntur ciuitates, & aguntur conuentus hominum, ut ad consequendam foelicem & æternam, in altero seculo uitam, traderetur & cõseruaretur uera doctrina, de fide, spe & caritate. Præterea, Deus excitauit & ordinauit inter homines publicum magistratum, constituit regna & Monarchias, dedit leges Politicas, ut duceremus quidem uitam tranquillam & honestam: Sed quid? Num hic est præcipuus harum ordinationum finis? Non certè, sed ut per publicam tranquillitatem liceret in Ecclesia cõuenire, ac ueram doctrinam de fide, spe & caritate, auditu Verbi Dei cognoscere. Inspiciamus etiam œconomica. Coniugium inquit, liberi educantur, terra aratur, & plantatur, opificia exercentur, mercaturæ studetur. Quid? Num ut familiæ tantum conseruentur, & corpus alatur? Hoc quidem nonnihil est, sed eò respicit, ut doctrinam, quæ in hac Pauli Epistola, de fide, spe & caritate, copiose explicatur, discamus, & cognitione ac usu eius, ad ueram & æternam beatitudinem perueniamus: Iam & illud mihi expende, quale sit consilium Dei, dum humano generi in his terris uel beneficia præstat, uel calamitates immittit. Eò enim utrobique respicit, ut excitet homines ad fidem, spem & caritatem. Elegit te DOMINVS (inquit) ut sis ei populus peculiaris, & dedit tibi terram Canaan, ut custodias omnia præcepta ipsius. Hæc autem præcepta in exigenda fide, spe & caritate occupantur. Et: Viuo ego, inquit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed magis ut conuertatur & uiuat. Qui autem conuertitur, non nisi ab incredulitate ad fidem, à desperatione ad spem, à crudelitate ad caritatē conuertitur. Quid,

Quid, quæ tres uirtutes, trahant secum confertissimum omnium optimarum uirtutum agmen. Et absque his nulla habetur coram Deo aliarum, quamuis honestissimarum, ratio. Quicquid non est ex fide, inquit Paulus, peccatum est. Et: Si infumam in alimoniam omnes facultates meas, & si tradam corpus meum, ut comburam, Caritatem autem non habeam, nihil utilitatis capio. Quare, cum tanta sit harum uirtutum maiestas, & excellentia, Paulus, non tantum optimam, uerumetiam maximè necessariam operam nauat, quæ suscipiat ueram & exactam de ijs rationem tradendam. Quanto enim insigniores, & magis salutare sunt, tanto maiori sollicitudine Satan earum uerum usum non solum obscurare, uerumetiam prorsus euertere nunquam non cogitauit. Aut enim conatur ut doctrinam de ijs è medio prorsus tollat, id quod in Ethnicismo, Thalmudismo, & Mahumetismo factum est: aut si non potest efficere, ut doctrina earum aboleatur, eo tamè contendit, ut illa corrumpatur, ac peruertatur, cuius rei exemplum extat in Monachismo & Papismo. Tribuunt his uirtutibus insigne epitheton: Vocant eas, Theologicas. Docent eas dari nobis diuinitus: Sed cum dicunt eas esse Gratiam, faciunt nos Deo gratos, sentiunt eas in hunc usum nobis donatas, ut propter meritum earum simus Deo accepti, & consequamur coram Deo remissionem peccatorum ac uitam æternam. Hoc uerè est nebulas in clarissimam lucem iniicere. Et eò tandem res redit, quod iustificemur, hoc est, consequamur remissionem iniusticiæ nostræ, (quemadmodum postea, Deo uolente, copiosius explicabitur) non propter folum DOMINVM nostrum Iesum Christum, cum in ipsum credimus, sed propter merita uirtutum, quas à Christo accepimus. Et si autem hæc doctrina non uidetur imperitis rerum multum impietatis in se continere, tamen si diligenter eam expendas, autor est omnis Idolomania, & superstitionis, quæ hactenus sub Monachismo & Papismo in Ecclesiam inuasit. Quam igitur doctrinam Paulus de his uirtutibus, hoc est, de summo cultu Dei, & de uera æternæ salutis consequendæ ratione, in hac epistola affert, tanta obseruantia amplectamur, quantæ nobis Salus ipsa curæ esse debet. Sed accedamus nunc ad uerba ipsa Epistolæ.

LIBER

LIBER COMMENTA- RIORVM IN EPISTOLAM PAULI AD ROMANOS PRIMVS, qui est de FIDE. CAPVT PRIMVM.

ΠΑΥΛΟΣ ΔΟΥΛΟΣ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ΚΛΗΤΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, ΑΦΩΡΕΙΜΕΝΟΣ ΕΙΣ ΔΙΑ-
ΓΕΛΙΟΝ ΘΕΟΥ, ὃ ΠΡΟΕΠΗΓΕΙΛΑΤΟ ΔΙ' ΤΩΝ ΠΡΟΦΗΤΩΝ ΑΥΤΟΙ, ΕΝ ΓΡΑΦΑΙΣ ΑΓΙΑΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΟ ΥΙΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΤΟΙΧΟΜΕΝΟΥ ΕΚ ΠΕΡΙΜΑΤΟΣ ΔΑΕΙΔ, ΚΑΤΑ ΣΑΡΚΑ, ΤΟ ΟΙ-
ΕΙΔΕΝΤΟΣ ΥΙΟΥ ΘΕΟΥ, ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ, ΚΑΤΑ ΠΝΕΥΜΑ ΑΓΙΩΣΥΝΗΣ, ὃς ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΝΕΚΡΩΝ
ΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΗ ΚΥΡΕΙΟΥ ΗΜΩΝ, ΔΙ' ΟΥ ΕΛΑΒΟΜΕΝ ΧΕΙΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΗΝ, ΕΙΣ ὙΠΕΡΚΟΝ ΠΙΣΤΕ-
ΩΣ Ὡς Πᾶσι Ρῆσ' ἔθενον, ὕπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ὃ οἱς ἔσται καὶ ὑμεῖς, ΚΛΗΡΟΙ ΙΗΣΟΥ
ΧΡΙΣΤΟΥ.

PAULVS, Seruus Iesu Christi, uocatus Apostolus, segrega-
tus in Euangelion Dei, quod ante promiserat per Prophetas sa-
os, in Scripturis sanctis, de filio suo Iesu Christo Domino no-
stro, qui genitus fuit ex Semine Dauid, secundum carnem: qui declara-
tus fuit filius Dei, per potentiam, secundum Spiritum sanctificationis,
ex eo, quod resurrexit a mortuis, per quem accepimus gratiam
& muneris Apostolici functionem, ut obediatur fidei, super nomi-
ne ipsius, inter omnes gentes, de quarum numero & uos estis, uoca-
ti Iesu Christi.

HÆC est Epigraphe (quam subscriptionem uocant,) epi-
stolæ. In hac epigrapha Paulus non simpliciter nomen su-
um commemorat, ut alias in familiaribus epistolis fieri so-
let, sed multa observatione digna complectitur. Initio re-
citatur nonnulla epitheta, quæ sibi tribuit, non certè hoc consilio, ut
suas ipse laudes insolenter iactet, ac humanam gloriam uenetur, sed
ut Euangelion suum commendat, & auctoritatem doctrinæ suæ as-
serat. Seruus (inquit) Iesu Christi. Et, Vocatus Apostolus. Et, Se-
gregatus in Euangelion Dei. Hæc uniuersa respiciunt ad confirman-
dam Euangelij, quod Paulus & uerbis prædicauit, & literis mandauit,
ueritatem. Nam, quod dicit, Seruus Iesu Christi, uno uerbo significat,
totum suum ministerium, non esse, nisi de Christo. Seruum ueteres uo-
carunt, non diurnum aut menstruum aut annum mercenariū seu mi-
nistrium, quales his temporibus uulgo uocare solemus seruos: sed ho-
minem domino suo perpetuis temporibus ita addictum, ut quicquid
laboraret, domino laboraret, quicquid acquireret, domino acquire-
ret. Cum igitur Paulus uocet se seruum Christi, significat, Euangelion,
& doctrinam suam, non esse suam propriam, sed Domini sui Iesu Chri-
sti, ut qui Euangelion suum audiunt, & credunt, sciant se Christum au-
dire, & Euangelio Christi credere. Sed multi sunt serui Christi, quibus
tamen non est demandatum ministerium prædicandi Euangelij. Et, ut
in familijs hominum, alia alijs seruis ministeria commendari solent,
ita & in familia Christi alius aliam habet functionem. Addit ergo Pau-
lus

lus alterum epitheton, è quo certius cognoscatur, quæ sit seruitus ipsi-
 us in familia Christi. Apostolus, inquit. Non sum è gregarijs seruis Chri-
 sti, quibus nihil publicorum officiorum sit demandatum in Ecclesia,
 sed sum APOSTOLVS, hoc est, Legatus Christi, qui in orbem terræ
 ad hoc ipsum emissus sum, ut adnuncië Euāgelion Christi. Non igit affe-
 ro meam doctrinam, sed eius, qui misit me. Legati enim non est, nisi le-
 gantis sententiam referre, ac mandato eius nihil addere, nihil adime-
 re. Quæ igitur scribo, quæ doceo, nō sunt à me excogitata, sed à DO-
 MINO Christo, qui me ad hoc officium ablegauit, (Vnde & nomen
 Apostoli reporto,) tradita & præscripta. At sunt, (inquies,) etiam
 Pseudoapostoli, qui & ipsi gloriantur nomine Apostolico. Negari id
 non potest. Addit ergo Paulus: VOCATVS. Pseudoapostoli sibi
 ipsi usurpant docendi auctoritatem. Currunt, sed nō ex Deo: loquunt,
 sed non è spiritu Dei. Ego autem sum Apostolus VOCATVS, & in
 Apostolum diuinitus electus. Nō enim est ignotum, quæ mea quondā
 in Iudaismo fuerit professio, & quod genus doctrinæ, cum adhuc in
 incredulitate & ignorantia ambularë, secutus sim. Quod igitur in præ-
 sentia prædico Euangelion Christi, uocatio Dei est, non mea electio. Et
 affero non meam, sed uocantis doctrinā. Postremò, addit & illud: Se-
 gregatus in Euangelion Dei, ut significet se nec generali quodā, et cum
 multis communi modo, nec sua quadam ambitione, sed peculiari ac
 singulari modo, & cœlesti reuelatiōe ad Apostolicum munus uocatū.
 Ad Galatas scribens, Vbi Deo, inquit, qui SEGREGAVERAT
 me ab utero matris meæ, uisum est, &c. Idem de Hieremia scriptum
 est: Priusquā (inquit Dominus) te formarem in utero, noui te, & an-
 tequam exires de uulua, sanctificauit te &c. Habes igitur Paulum, (sicut
 & insignem Prophetam Hieremiam,) diuinitus fuisse destinatum ad
 Apostolicam functionem, etiam priusquā nasceretur, ut etsi ali-
 quando persecutus est Euangelion Christi, tamen iam inde ab utero
 matris segregatus sit & sanctificatus à Deo, ut fieret Apostolus Christi.
 Hoc autem decretum Dei, de Paulo, ne Paulo quidem ipsi initio co-
 gnitum fuit, & Ecclesiæ, quam persequabatur, longè diuersum uideba-
 tur. Postquā igitur tempus aduenit, quo hæc uoluntas Dei patefie-
 ret, ecce tibi miranda & stupenda. Paulus de cœlo uocatur, & in Apo-
 stolum instituitur, quemadmodum testantur Acta Apostolica cap. 9.
 & 22. Et ut uocatio eius esset, etiam corā Ecclesia, publicè certissima, sa-
 crō sancta & inuiolata, emissus est publico Spiritus sancti mandato, ad
 prædicandum Euangelion Christi. Sic enim dicit Spiritus sanctus in
 Actis Apostolicis cap. 13. Segregate mihi Barnabam & Saulum in o-
 pus, ad quod accersui eos, &c. Manifestum igitur est, Paulū suscepisse
 decretum & mandato, ut ex eo certiores fiamus, doctrinam eius non esse
 humanam, sed cœlestem & diuinam.

Deinde, exponit Paulus in hac epigrapha, quale sit genus doctrinæ
 ipsius. Num afferat nouam aliquam & antea inauditam doctrinam. Et
 hac in parte, non solum docet uerum & genuinum usum Propheticæ
 scripturæ,

Scripturæ, uerum etiam definit & explicat personam Domini nostri Iesu Christi. Doctrina enim Pauli, etsi uidebatur noua, tamen, si rectè expenditur, non erat noua, sed iam antea Patriarchis promissa, & per Prophetas prædicata. Segregatus, (inquit) in Euangelion, Non in Decalogum, quemadmodum Moses, Et, In Euangelion, non hominis, sed DEI. Nec in Euangelion hæcenus incognitum, aut inauditum, sed quod Deus antea promiserat, per suos Prophetas, id est in scripturis sanctis. Euangelion igitur, quo prædicatur, quod consequamur remissionem peccatorum coram Deo, non propter merita nostræ humanæ iusticiæ, sed tantum propter meritum Christi, per fidem, non est noua hæresis, ut sycophantæ calumniantur, sed est uetus doctrina Prophetarum & sacræ scripturæ. Habes hic paucissimis non tam uerum usum, præcipuum argumentum uniuersæ propheticæ Scripturæ. Si enim interrogaueris, quo respiciat status Propheticæ Scripturæ, nihil aptius, nihil uerius responderi potest, quæ non nisi in Christum, & Euangelion eius respiciat, nec sit alius eius finis, quam Christus. Segregatus, (inquit) in Euangelion Dei, quod antea promiserat per **PROPHETAS** suos, in **SCRIPTVRIS SANCTIS DE FILIO** suo &c. Et Petrus: Reportantes, inquit, finem fidei uestre, Salutem animarum, de qua salute exquisierunt, & scrutati sunt Prophetæ, qui de uentura in uos gratia uaticinati sunt, scrutantes ad quem aut cuiusmodi articulum temporis significaret, qui in illis erat **SPIRITVS CHRISTI** &c. Sentiamus igitur doctrinam Euangelij de Christo, non esse nouam, sed prædicatione Prophetarum ab initio orbis terræ uulgatam & confirmatam. Præterea, describit Paulus in epigrapha, etiam personam Christi, commemorans, ex quibus naturis constet, interea de officio quoque Christi non nihil attingens. Nam in Christo, maximè omnium duo sunt obseruanda, & pia fide tenenda. Alterum est, Persona Christi, Alterum, Officiū Christi. De filio, (inquit) suo, qui genitus est ex semine David, &c. De persona igitur Christi sentiendum est, quemadmodum hoc loco à Paulo describitur. Primū, quod Christus genitus sit ex semine David, secundum carnem. Habes igitur Christum filium hominis, adeoque uerum hominē, eumque non ex quauis familia, sed ex familia Davidis, iuxta Propheticas promissiones, in plenitudine temporis, (sicut alias Paulus loquitur,) natum. Deinde, quod sicut est filius hominis secundum carnem, ita sit & filius Dei secundum Spiritum sanctitatis. In hoc enim loco Paulus uitur nomine spiritus, non prout est tertia persona in diuinitate, distincta à persona Patris & Filij, sed prout est nomen commune, quod singulis personis conueniat. Quemadmodum etiam alias Christus ipse hoc nomine utitur: Spiritus (inquiens) est Deus, & eos, qui adorant eum, Spiritu ac ueritate adorare oportet. Sententia igitur est: Sicut Christus, uerus est filius hominis, adeoque uerus homo, κατὰ σάρκα, secundum carnem, ita uerus est filius Dei, adeoque uerus Deus, κατὰ πνεῦμα & ὑποσώφως, secundum Spiritum sanctitatis. Habes igitur duas naturas in Christo, Vna est carnalis, seu humana, Alia est Spiritualis seu diuina. Et una est substantia corporea creata, alia est substantia incorporea seu

seu spiritualis, rerum omnium creatrix. Alia lectio non habet, κατὰ πνεύ-
 μα & γιοσύνῃς, sed sic, τοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει, καὶ πνεύματι & γιοσύνῃς, &c.
 Quæ lectio, si germana est, eam habet sententiam, quam omnes ferè ec-
 clesiastici scriptores attigerunt, uidelicet, quòd Christus declaratus sit
 uerus et naturalis Deus, Primum, miraculis, Vnde dicitur ἐν δυνάμει, per
 potentiam. Deinde, Resurrectione ex mortuis. Postremò admirandis
 donis spiritus sancti, quibus discipulos suos in die Pentecostes ornauit.
 Optima quidem sententia, sed nos retineamus priorem lectionem, &
 simpliciter intelligamus, κατὰ πνεῦμα & γιοσύνῃς, prout opponitur illi, qd
 antè dictum est, κατὰ σάρκα. Ergo, Christus, sicut secundum carnem ue-
 rus factus est filius hominis, ex semine Dauid, ita secundum Spiritum,
 uerus & naturalis filius Dei. Quid? Num factus, cùm antea non esset?
 Absit, sed δευτερός, hoc est, λεχθεὶς, ἀποφανθεὶς, καὶ κελευθεὶς, ostēsus, declaratus,
 & iudicatus. Christus enim secundum Spiritum, non incepit esse De-
 us, sed semper est ab æterno uerus & naturalis Deus. Homo quidem,
 tum primum dicitur factus esse Deus, cùm est à filio Dei in utero uir-
 ginis in eandem personam assumptus: Filius autem ipse Dei, qui homi-
 nem assumpsit, & omni diuina maiestate ornauit, fuit ab æterno uerus
 Deus, unà cum Patre & Spiritu sancto, eiusdem essentiae & maiestatis.
 Sed quod erat Christus, tam Deus, assumens hominem in eandem per-
 sonam, quàm homo in diuine maiestatis consortium eleuatus, non sem-
 per erat publicè declaratum, definitum et comprobatum. Cùm iaceret
 in Bethlehemitico præsepi, erat quidem uerus Deus, non uidebatur
 autem esse Deus. Cùm in templo Hierosolymitano, ætate duodecim
 annorum doceret, ac de rebus cœlestibus eruditè disputaret, appare-
 bat quidem adolescens singularis ingenij, & præclaræ indolis, sed non
 dum apparebat Deus. Cùm ederet miracula, uidebatur quidem Pro-
 pheta à Deo missus, sed quia prophete etiam ediderāt miracula, idcirco
 nondum uidebatur Deus. Itaq; miracula, quæ Christus edidit, etsi fue-
 runt insignia, & admiranda, & confirmarunt etiam auctoritatem & ueri-
 tatē doctrinæ eius, per se tamen, per se, inquam, non fuerunt tanti pon-
 deris, ut comprobarent Christum, esse natura uerum Deum. Vnde er-
 go hoc comprobatum est: Declaratus est (inquit) esse filius Dei ἐν δυνά-
 μει, hoc est, tanta potentia, ut nemo sanæ mentis contradicere possit.
 Vnde? Ex eo, quòd resurrexit à mortuis. Primum enim, quòd re-
 surrexit tertia die à mortuis, sicut prædixerat, manifestè testifica-
 tur, ipsum esse mortis uictorem. Nihil autem potest mortem uincere,
 præter Deum. Necesse igitur est Christum, esse Deum. Deinde Misit à
 resurrectione, suo nomine, dona spiritus sancti discipulis in die Pente-
 costes. Dedit nomine suo discipulis potestatem edendorum miraculo-
 rum. Sanctificauit & iustificauit credentes Euangelio suo. Conseruauit
 concionem Euangelij, cōtra omnes aduersarios, in medio inimicorum
 suorum. Hæc sunt manifesta opera diuinitatis. Quare palàm testifican-
 tur, Iesum Christum non tantum esse filiū hominis, sed etiam uerum &
 naturalem filium Dei. Hactenus de persona Christi, quæ ex humana &
 diuina natura constat, de cuius personæ maiestate aliàs copiosius. Inter-

seruntur hic etiam quædam de officio Christi. Per quem, (inquit) accepimus gratiam & muneris Apostolici functionem. Iterum significat Paulus, se non humanam, sua industria excogitatam, sed cœlestem Iesu Christi doctrinam afferre. Non enim, (inquit) nos ipsi usurpauimus Apostolatū, sed accepimus hoc donum, & hoc ministerium autoritate & uocatione Christi. Quod enim Deo accepti sumus, donum Christi est: Quod fungimur Apostolica legatione, uocatio & iussio Christi est. De uocatione enim Pauli ad Apostolatū, supra dictum est, & est ex Actis Apostolicis manifestum. Consedit enim Christus ad dextrā Dei Patris sui, non ut ociaretur, & deambulando tempus falleret, sed ut ecclesiam suam coram gubernaret, & Apostolos ac concionatores ad congregandam, conseruandam & propagandam ecclesiam excitaret. Cum ascendisset, inquit, in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. Ac mox: Idem alios dedit quidem Apostolos, alios uero Prophetas. Venit enim Christus in hunc mundum, non ut sibi tantum Deus & homo esset, nec ut omnem sibi tantum ipsi felicitatē consequeretur, sed potius, ut nos homines cum Deo Patre suo reconciliaret, peccata nostra expiaret, ac nos à morte & inferno liberaret: denique, ut nos hominum filios, faceret filios Dei, & hæredes omnium cœlestium bonorum. In hunc enim usum instituit Apostolos, ut hæc beneficia Christi, toti orbi, prædicatione Euangelij patefacerent, & ut ipse ministerio Apostolorum conferret in credentes spiritum suum sanctum, quo sanctificarentur & cœlestem hæreditatem consequerentur.

Possent plura, tam de persona, quàm de officio Christi commemorari, sed hæc in præsentia sufficiunt, quæ tanto diligentius sunt cognoscenda, & retinenda, quāto studiosius Satan semper conatus est ea, in Ecclesia Christi conuellere, & lucem nobis per spiritum sanctum in scriptura traditam, aut obscurare, aut penitus extinguere. Excitauit enim uaria genera hæreticorum: alios quidem, qui de humana Christi natura: alios, qui de diuina eius natura: alios qui de officio eius, impie senserunt. Tanto igitur diligentius cognoscendus est Christus, quanto ardentius Satan cognitionem eius, quæ est æterna uita, nobis eripere studet.

Cæterum, Paulus ipse mox explicat, in quem usum instituta sit Apostolica functio. **VT OBEDIAT VR, (inquit) FIDEI SVPER NOMINE IPSIVS, INTER OMNES GENTES.** Primum ergo, Apostolicum ministerium institutū est, non ut Apostoli autoritate sui ministerij, sint externi & politici dominatores orbis, non ut pro sua libidine deiiciant reges huius terræ, è throno suæ maiestatis, non ut gestent utrumque gladium, non ut ferant nouas leges de cibo, de uestitu, de coniugio, de quibus alijs id genus rebus: sed ut obediatur (inquit) fidei in nomine Christi, hoc est, ut Apostoli prædicent Euangelion de Christo, per quod homines credant in nomen Christi, & obediant uocationi eius. Prædicatio enim Euangelij nō est instituta, ut sit ociosus auditus, aut superuacaneum in ecclesia spectaculū, sed ut sit organon Dei, quo homines ad obedientiam fidei perducantur. Quare, qui non prædicant Euangelion Christi, nō possunt uerè dici successores Apostolorum. Deinde, Apostolicum

stolicum ministerium institutum est, ut obediatur fidei super nomine, aut in nomen Christi. Non dicit, In nomen humanorum meritorum, sed in nomen Christi. Credendum enim est, quod non humana merita, sed solum meritum Christi sit expiatio peccatorum nostrorum. Qui ergo iactant se prædicare Euangelion Christi, & interim docent humana merita expiare peccata, non prædicant Euangelion fidei in nomen Christi, sed in nomen humanorum meritorum, nec sunt audiendi.

Postremo, ministerium Apostolicum institutum est, non ut Euangelion prædicetur tantum inter Iudæos, sed etiam inter omnes gentes. Ex hoc loco confirmatur conscientia aduersus dubitationem, qua homines tentari solent, quod non sint in catalogo populi Dei, seu electorum eius. Etsi enim Euangelion publicè prædicatur, & promittit omnibus gratiam Dei ac remissionem peccatorum propter Christum, tamen multi seu peccatorum agnitione turbati, seu alia imbecillitate affecti, cogitant Euangelion & Christum ad se non pertinere, sed ad Sanctos tantum, nescio quos. Paulus igitur dicit prædicationem Euangelij institutam esse, ut obediatur fidei, non inter Iudæos tantum, sed etiam inter gentes, nec in una tantum gentium regione, sed **INTER OMNES GENTES**. Euangelion enim Christi, ad **OMNES** gentes, & quod amplius est, ad singulos etiam homines pertinet. **OMNIS** enim, qui inuocauerit nomē Domini, saluus erit. Et iterum: Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis, **OMNIS**, inquam, qui credit in eum, habeat æternam uitam. Vnde & propter hanc causam instituta sunt à Christo Sacramenta baptismi & cœnæ Dominicæ, ut quod in Euangelio publicè omnibus prædicatur & promittitur, hoc Sacramentorum dispensatione singulis applicetur, & si qua est fidei imbecillitas aut dubitatio, medelam ac stabilimentum accipiat. Nam, quod multi destituantur salute, etiam si sumunt sacramenta, non idcirco fit, quod sacramenta fallant, sed quia ipsi respuant salutē per incredulitatē, quæ sumenda, per sacramenta diuinitus offertur. Offertur febrienti uinum optimum bibendum, sed quod bibit, uidetur fel potius quam uinum. Quod certè non fit uitio uini, sed febris, aut alterius cuiusdam morbi.

Πᾶσι τοῖς οὖσι ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ, καὶ ἁγίοις.

Omnibus, qui estis Romæ, dilectis Dei uocatis Sanctis.

Hæc igitur epistola scripta est initio ad Romanos. Sed quid? Num ad solos Romanos pertinet? Nihil minus. Optandum quidem esset, ut Romana Ecclesia perrexisset doctrinam huius epistolæ semper agnoscere, & tueri, sed deplorandum est, quod hæc doctrina nusquam magis, quàm in Roma oppugnetur. De qua re in præsentia non est locus dicendi. Etsi ergo hæc epistola nominatim Romanis tantum inscribitur, tamē doctrina eius pertinet ad uniuersam ecclesiā Christi. Non pudet me, (inquit Paulus,) Euangelij, Potentia siquidem Dei est ad salutem **OMNI CRE- DENTI**, non Romano tantum, sed Iudæo primum simul & Græco: Cæterum, sicut Paulus suprā uocauit se Apostolum **VOCATVM**: ita nunc uocat Romanos, Vocatos Iesu Christi, & Vocatos Sanctos. Non loquitur autem de Sanctis mortuis, sed uiuentibus.

centes Euangelio Christi, dicuntur Sancti, etiam si adhuc in hac terra ui-
ram agunt, non quod careant omni prorsum peccato, nec quod habe-
ant naturalem uirtutem seu placandæ iræ Dei, seu præparandi sese ad
consequendam gratiam Dei, sed quod donentur sanctitate Christi per
fidem, ut quam Christus habet sanctitatem, ea imputetur omnibus in
Christum credentibus. Vnde & additur, **VOCATI**, propterea quod
Salus non sit uolentis aut currentis hominis, sed miserationis, eligentis &
VOCANTIS Dei.

Χαίρει ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Gratia uobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Qui mos est in scribendis Epistolis familiaribus, hunc sequit & Pau-
lus, ac precatur Romanis omnē à Deo Patre & Domino Iesu Christo
filio eius fauorem Dei & felicitatē. Gratia enim significat hoc loco fa-
uorem Dei: Pax, hebræa phrasi, felicitatem. Precatur igitur Paulus Ro-
manis, Primum, ut Deus fauore suo complectat ipsos, & sit eis propici-
us. Deinde, ut ostendat eis huius fauoris & clementiæ signa, ac reddat i-
psis omnia pacifica, fortunata & trāquilla: Sed in hac salutatione maius
quiddam obseruandum est, q̄ quod prima fronte apparet. Nam Chri-
stus ipse usus est hoc salutandi more. Pax uobis, inquit. Et iussit Apосто-
los suos primum omnium, familiæ, ad quam accesserint, pacē, hoc est,
felicitatem optare. In quācūq; inquit, domum intrau eritis, primū
dicite, Pax huic domui. Quam uerbalem, ut ita loquar, optionem con-
secrauit in realem, & efficacem. Si fuerit, inquit, ibi filius pacis, pax ue-
stra requiescet super eum. Sin autem, reuertetur ad uos. Nam, quemad-
modum dictū est ad Moysen: Constituite deum Pharaonis, ut Pharaon
ad uerbum Moysi tum affligeretur, tum iterum ab afflictione liberaretur:
ita cōstituit Christus Apostolos suos in deos seu angelos Dei, ut Ver-
bo ipsorum offerretur nobis salus, si receperimus, aut contingeret exi-
tium, si salutem reiecerimus. Nec sic de Apostolorum tantum optio-
ne sentiendum est, sed etiam de optione aliorum ac uulgarium homi-
num. Deus. n. non instituit, ut Angeli uisibili forma nos uisitent, ac ad-
nuncient nobis in omnium operum nostrorum iniurijs fauorem & be-
nedictionem Dei, sed constituit proximum quemq; hominem obuiū,
in Angelum, ut solenni salutatione & optione percipiamus ab ipso,
quis sit affectus Dei erga nos, ut planē uerū sit, quod uulgo dici solet,
Homo homini Deus. Nam, cum in hac lege, Diligas proximum tuum, cer-
sicut te ipsum, iubeat Deus bene precari etiam deuotibus nos, cer-
tē haud obscurē significat, mutuas preces & salutationes, non e-
ociosas, sed diuinæ erga nos uoluntatis nuncias collo cutiones. Non e-
nim mandaret eas preces seu salutationes, nisi sciret esse utiles, &
uellet esse efficaces. Testatus est id publicis miraculis, efficacibus uideli-
cet benedictionibus, ac etiam maledictionibus Patriarcharum, Noe, Ia-
cob, Moysi, Elizæi, & aliorum. Est & illud hoc loco obseruandum, q̄ si-
cut antea Paulus docuit Christum declaratum, ex resurrectione, filium
Dei, ita nunc idem docet, ipsum uerū esse Deum, eo q̄ tribuat ei ean-
dem cum Deo Patre maiestatem, & faciat eum unā cum Patre cœlestis
paci

pacis largitorem. Gratia, inquit, uobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Πρῶτον μὲν ὅτι χρεῖσται θεῷ Θεῷ μὲν, δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι
ἐν πίστει ὑμῶν καταγγέλλει ἐν ὅλῳ θεῷ κόσμῳ. Μακάριος γὰρ μὲν ὁ Θεός, ὃς λα-
οῦ ἐν θεῷ πνεύματι μὲν, ἐν θεῷ εὐαγγελίῳ τῷ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδελφεῖ πῶς μνησθῆναι
ὑμῶν ποιοῦμαι, πάντες γὰρ τῶν προσευχῶν μὲν, δεόμεθα, εἰ πῶς ἢ ἅλη ποτὲ εὐο-
δωθῆσομαι ἐν θεῷ θελήματι τῷ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum, su-
per omnibus uobis, quod fides uestra adnūciatur in toto mundo. Testis
enim mihi est Deus, quē colo spiritu meo, in euangelio filij ipsius, quod
indefinenter mentionem uestri faciā semper in precibus meis, orans,
si quo modo tandem aliquando prosperum iter contingat, uolente
Deo, ut ueniam ad uos.

Salutationem sequitur Exordium epistolæ, in quo exordio, Paulus,
anteq̃ principālē epistolæ statum tractandū suscipit, captat, pro more,
& lege exordij, lectorū suorū beneuolentiam. Et si. n. in salutatione, non
est omnino nulla beneuolentiæ captatio, tñ precipuus eius locus est in
exordio. Gratulatur. n. Romanis, quod cōtigerit ipsis uera cognitio Euāge-
lij de Christo, & defert eis sua officia. Principio igitur, cū Paulus signifi-
cat se magno gaudio affici, quod Romani crediderint Euāgelio Christi, &
optet, ut detur occasio protectionem ad ipsos suscipiendi, & confirmā-
di eos in fide, explicat ingeniū & naturā caritatis. In lege. n. præcipitur:
Diligas proximum tuum sicut teipsum. Solēt autē disputare, quatenus
caritas erga proximū sese extendat, & quæ sint uera caritatis opera. Sūt
enim qui existimant, se caritati satisfacere, si proximo suo, nihil nec cō-
modi nec incommodi cōferant, sed sinant eum suas res agere, tantū nō
illud Caini cogitantes, Nunquid custos fratris mei sum ego? Paulus autē
exponit hic suo exēplo, quid uera proximi caritas exigat, uidelicet, quod
nō aliter proximi, q̃ suis tam cōmodis q̃ incōmodis afficiatur. Si proxi-
mo contigerit foelicitas uel corporalis uel spūalis, congratulandum est
ex animo, & precandū, ut sit diuturna, ac prosperē cedat. Si contigerit
ei infœlicitas, dolendū est ex animo, & precandū, ut Deus det euentū,
quo possit sufferri. Et hic affectus nō cogitatione tñ aut uerbis consti-
re, uerum etiā officijs, seu operib. declarari debet. Quare Paulus, ut pi-
um suum affectū erga Romanos re ipsa testificaretur, significat, se nihil
difficultate & lōgitudine itineris ē Syria ad Romā, territum, iam antea
fuisse protectionem suscepturū, nisi contra suam uoluntatē impeditus
fuisset. Hoc caritatis ingeniū latē patet. Semper. n. habemus, de quo, uel
gratulemur proximis, uel doleamus, et beneuolentiā nostram externis
quod officijs testificemur. Nam quod homines uulgo aliena incōmoda ride-
ant, & de alienis cōmodis doleant, hic demū non caritatis, sed inuidiæ,
non hois, sed Satana affectus est. Deinde, quid est quod dicit, Deo MEOR?
quid, quod Deum omnibus communem, suum tantū faciat, & Soli sibi ap-
plicet? An Deus nō est etiā aliorū Deus? Obserua igitur, Paulū nō ideo
loqui, quod uelit alijs deum auferre, & soli sibi addicere. In hoc. n. prædica-
bat euangelion Christi, ut oēs communiter Deo, ac diuinis beneficijs
& explicat ueram naturam fidei. Sunt enim, qui cogitant, esse quidem
Deum

Deum, eundemque esse potentem, clementem & misericordē, sed dubitant, num hic deus, sit & ipsorum deus, & uelit ipsos misericordia sua clementer complecti. Vera autē fides piorum sentit, non tantū esse Deum, sed eum ipsorum quoque Deum esse, qui non erga alios tantum, sed etiam erga ipsos clemēs sit & misericors. Vnde & Deus promissurus homini singulare adeoque summum beneficium, pollicetur se fore ipsius Deū. Gen. 17. dicit ad Abrahamū: Statuam pactum meū inter me & inter te, ut sim Deus TVVS, et seminis tui post te. Et in proœmio Decalogi. Ego sum Dominus Deus TVVS. Hinc etiam est, qđ Dauid Psal. 142. dicit: Eripe me de inimicis meis, Dñe ad te confugi, doce me facere uoluntatem tuam, quia Deus MEVS es tu. Et iterum Psal. 61. Nonne Deo subiecta erit anima mea, ab ipso. n. salutare meum. Nam & ipse DEVS MEVS, & salutare meum, susceptor meus, non mouebo amplius. Quare, ut uera & recta sit fides nostra in Deum, illam habeat conditionem, ut Deum, suum quisque Deū esse credat. Nam, qui Deum per fidem, suum fecerit, quid, obsecro, amplius desiderabit? An non Deus est omnium bonorum thesaurus? Psal. 22. Si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam TV mecum es. Et ad Ro. 8. Si Deus pro nobis, quis contra nos? Præterea, Paulus agit Deo gratias, nō simpliciter, sed addit: Per Iesum Christum. Quibus uerbis significat, quo mediatore sit ad Deum accedendum. Quomodo ergo peruenitur ad Deum? Deus habitat lucem inaccessam, nec potest ullus hominum sua uirtute ad Deum accedere. Solus Christus est mediator, quo peruenitur ad Deum. Christus enim expiauit peccata, & placauit Patrem. Dicit ergo Paulus, Quod Deus sit MEVS Deus, quod accesserim ipsi, ut agam ei uestro nomine gratias, ut & pro uobis orem, non factum est, per meam ipsius uirtutem, non per uirtutem Patriarcharum, sed tantum per Iesum Christum, per quem solum patet nobis ianua celi ad diuinam maiestatem. Iam, nec illud oscitanter est prætereundū, quod Paulus citet Deum in testem. Testis, inquit, est mihi Deus. Hæc est forma iuramēti. Ex hoc igitur loco explicandum est Verbum Christi: Ne omnino iuretis. Christus enim hoc uerbo non simpliciter prohibet omnia iuramenta indiscriminatim, sed prohibet tantum ea, quæ prauo arbitrio, & illegitimè fiunt. Publica enim & legitima iuramēta, (si modo in nomine Dei uera & recta iuraueris), ut sunt obedientia, quæ debetur uocationi, ita sunt cultus & honor nominis Dei.

Sed quid est, quod addit, Quem colo spiritu meo, in Euangelio filii ipsius? Nonne Paulus prædicabat Euangelion externo ore: quomodo igitur uocat hunc cultum spiritualem? Hic cōsiderandum est, quæ fuerint temporibus Pauli, opinioniones hominum de cultu Dei. Erant enim eo tempore, Iudæi & Gentes. Iudæi existimabant cultum Dei maxime omnium constare externis sacrificijs, externis ceremonijs & ritibus. Iudæi sentiebant Gentes, Deum uidelicet sufficienter coli, si externis manibus, (ut est Acto. 17.) coleretur. Paulus autem hisce uerbis significat externum & ceremoniale cultum Dei, non esse perfectum cultum. Habet quidem ille suum locum, & suam, si uerbo Dei institutus fuerit, utilitatem, sed uerus cultus in eo non consistit. Consistit autem in SPIRITU

RITV. Quomodo? Num ut corde cogitemus tantum de Deo? Nihil minus, Sed ut uerè credamus in Deum, per Christum, & obsequamur uocationi Dei ex fide. Corde (inquit aliàs Paulus) creditur ad iusticiam, ore autem fit confessio ad salutem. Hic est uerè spiritualis cultus Dei, qui interna fide, & externa fidei obedientia constat. Verus igitur cultor fidei fuit Paulus. Primum, quia credidit in Deum per Christum. Deinde, quia ex hac fide obediuit uocationi Dei, quæ fuit, ut Gentibus adnuntiaret Euangelion Christi. Cum igitur Paulus concionatus est Euangelion Christi, multo plus coluit Deum, quàm alius quispiam qui multas hecatombas sacrificaret. Sic Magistratus, credens in Deum per Christum, & administrans ex hac fide rem publicam, ius dicens, ambas partes legitimè audiens, & disceptationes componens, uerè colit Deum. Sic opifex, opificium suum ex fide in Deum per Christum, exercens, Sic mater familias ex fide in Deum per Christum, domum suam expurgans, & cibum coquens, uerè spiritualiter colunt Deum. Quod & aliàs Paulus de seruis scribens, significat: Serui, inquit, obedite ijs, qui domini sunt iuxta carnem. Et mox: Non ad oculum seruientes, uelut hominibus placere studentes, sed tanquàm serui Christi, facientes quæ uult Deus, ex animo, cum beneuolentia, seruientes Domino, & non hominibus. Et aliàs: Serui obedite per omnia ijs, qui domini sunt secundum carnem. Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquàm DOMINO, & non hominibus, scientes, quòd à DOMINO recipietis mercedem hæreditatis. Nam DOMINO CHRISTO seruitis. Colo. 3.

Επιπροσθε τῆς ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τί μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνεύματικόν, εἰς τὸ εὐαγγελίζεσθαι ὑμᾶς, ὅτε δὲ ὅτι, συμπράκτεσθαι ἐν ὑμῖν, ἀλλ' οὐκ ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ. Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί, ὅτι παλαιὸς προσέμελλ' εἰσελθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθη ἀρχὴ τοῦ λευρο, ἵνα καρπὸν πνεύματος ἔν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔσονται, ἔχοντες τε καὶ βαρβάρους, σοφοὺς τε καὶ ἀνοήτους ὁφειλέτης εἰμί. οὕτως δὲ κατ' ἐμὲ, πρόσθμον, καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελισαδί.

Desidero enim uidere uos, ut aliquòd impertiar uobis donum spirituale, quo confirmemini, hoc est, ut communem capiam consolationem in uobis, per mutuam fidem uestram simul & meam. Nolo autem uos ignorare fratres, quòd sæpe proposueram uenire ad uos, licet præpeditus fuerim ad hunc usque diem, quo fructum alis quem haberem inter uos quoq; , quemadmodum & inter reliquas gentes. Græcis simul ac Barbaris, eruditis pariter ac rudibus debitor sum. Ita, quantum in me est, paratus sum uobis quoque, qui Romæ estis, euangelizare.

Nondum peruenit Paulus ad præcipuum statum causæ, sed commoratur adhuc in conciliandis sibi animis Lectorum huius Epistolæ. Plurimum enim refert, ut apud Lectorem fauorem habeas & fidem, alioqui etsi optima dixeris, frustra tamen dices, si aut uanus aut hostis habearis. De uanis oratoribus, uetus extat dictum, ὁ μὲν λόγος θαυμαστός, ὁ δὲ λέγων ἀπίστος, Oratio admiratione quidem digna est, orator autem caret fide. Cum igitur necessarius sit fauor auditorum seu lectorum, ac

Paulus conciliauerit sibi Romanorum fauorē, ex eo q̄ congratulatus sit
 ipsis cognitionē euangelij, & cōmendauerit fidem eorū, ac detulerit eis
 sua officia, nunc amouet à se suspicionē curiositatis, ut fauorē antē con-
 ciliatū retineat. Cum. n. dixisset, se ualde cupere ad Romā proficisci, &
 Romanos uidere, potuissent suspicari, Paulū magis curiosum, q̄ pium
 Apostolū esse, qui deserta sua uocatione, tam longū iter, à Syria uideli-
 cet usq̄ ad Romā, suscipiat, tantummodo ut curiositati suae satisfaciat.
 Præoccupat igit Paulus, & exponit causas, cur cupiat Romanos inuisi-
 re. Desidero, inquit, uos uidere. Quam ob rem? Vt aliquod (inquit)
 impertiar uobis donū spirituale &c. Duas cōmemorat causas, propter
 quas instituit profectionē ad Romam suscipere. Altera est Caritas, nō
 curiositas. Cupio. n. uobis meo ministerio aliquod spirituale donū im-
 partiri, hoc est, ut rectius loquar, communē capere cōsolationem inter
 uos, per fidē. Altera est, Obediētia, nō neglectio mere uocationis. Sum
 em debitor, nō grecis tantū, sed & Barbaris, non indoctis tm̄, sed & do-
 ctis. Breuiter, OMNIBVS. Hic initio Paulus exponit, quē sit uera pere-
 grinandi ratio. Hypocrite. n. qui ad Romam aut Hierusalē hactenus, re-
 ligionis ergo, peregrinant, non hoc agūt, ut uel Romanis uel Hieroso-
 lymitanis aliq̄d beneficium conferant, nec ut ibi conscientiam suam, ex
 Euangelio (q̄d domi suę, in ecclesia sua cognoscere possent,) in fide cō-
 firmant, sed illud agūt, ut aut curiositatē suam expleāt, aut peccata sua,
 merito peregrinationis expient. Itaq̄ & suā domi uocationē negligunt,
 & fidem, si quam habent, abnegant, quia nō ex fide, sed ex operibus sa-
 lutē quærunt. Quare, qui ad aliena loca, religionis causa, peregrinari uo-
 luerit, has habeat peregrinationis causas, uidelicet, ut uel benefaciatis,
 ad quos suscipit profectionē, uel audiat explicationē uerbi Dei magis
 perspicuam, ex qua conscientiam suam in fide confirmet. Deinde Pau-
 lus iter significat, quis sit usus externę prædicationis Euangelij. Dicit. n.
 Vt impariari uobis donū spirituale, & ut unā uobiscū in fide cōfirmer.
 Non conferebatur aut cuiq̄ donum spirituale, nec confirmabat uel suam
 uel alterius fidem per opificiū texendorū auleorū, uel per signacula ma-
 nus, in crucis formam retractæ, quēadmodum Pontifices adoratores
 suos benedicere solent, sed per ministeriū predicatorum Euangelij. Ergo
 prædicationis Euangelij est organon, q̄ dona spiritualia in nos conferun-
 tur, & quo cōsolationem in aduersis & confirmationē fidei accipimus.
 Hæc idcirco nobis cognoscenda proponunt, ut sciamus, q̄d illud sit or-
 ganon, per q̄d in afflictionibus, in erroribus, in perturbationibus ani-
 mi, ac etiam in desperationibus, remediū sit petendum. Nulla. n. est affli-
 ctio tam magna, & grauis, nulla animi perturbatio tam uehemens, nul-
 lus error tam perplexus, qui nō habeat in uerbo Dñi suū pharman
 & explicationē. Dona ergo spūalia, quę autore spiritu sancto cōferun-
 tur in nos per euangelion, hæc ferē sunt, fides, confirmatio fidei, spes in
 aduersis, consolatio, constantia, patientia, caritas erga proximum, bene-
 ficentia, tēperantia, castitas, & aliæ id genus uirtutes. Præterea exponit
 Paulus hoc loco, q̄ latē pateat Apostolicum ministerium. Apostoli em̄
 missi sunt in orbem terrarū, & prædicationis Euangelij patefacta est, non
 uni tantū regioni, sed omnib. nationibus. Nec Euangelion pertinet tan-
 tum

turn ad sapientes aut doctos, nec ad illustres tantum & potentes, sed etiam ad stultos, ad indoctos, ad obscuros & abiectos. Debitor (inquit) sum græcis & barbaris, eruditis & rudibus. Et Christus: Ite (inquit) in uniuersum mundum, & prædicate Euangelion omni creaturæ. Hoc ad confirmandam cōscientiam in tentationibus cognitu utile est. Vt enim in hoc seculo malè audiūt Barbari, Indocti, stulti & obscuri: ita in Sacris literis malè audiūt sapientes, docti & potētes. Sapientia, inquit aliās Paulus, huius mundi, est stulticia apud Deum. Et, Vbi scriba? ubi sapiens? Possent igitur utriq; existimare se diuinitus abiectos esse, nec pertinere ad cōmunionē Euangelij. Sed hi confirmantur ex hoc Pauli loco, in fide, & in bent uocationē Euāgelij sectari, quia Euangelion ex æquo ad omnes pertinet. Et Paulus aliās dicit: In Christo Iesu, nec est seruus, nec dominus, nec Scythæ, nec Græcus, &c.

Hic obseruāda etiam uenit ratio precum Pauli. Paulus, n. orauit Dominum magno animi ardore, ut daret occasionem proficiscēdi ad Romam. Etsi aut non petijt hoc, impio affectu, sed optimo consilio, uidelicet, ut prædicaret Romanis Euangelion, & confirmaret fidem ipsorum, tamen non est mox uoti sui compos factus. Et exauditus quidem fuit, ac uenit tādē Romā, iuxta petitionem suam, sed captiuus & uinctus. Duo igitur nobis hoc Pauli exemplo discenda proponuntur. Vnum est, ut ueram nostrarum precum cōditionem agnoscamus. Deus enim promisit quidem se exauditurum preces nostras, quas ex Fide profundimus, modum autem & tempus patefaciēdæ sue exauditionis sibi retinuit. Nō est uestrum, inquit, nosse tempora & articulos temporum, quos Pater in sua ipsius cōstituit potestate. Quare, postq̄ orauerimus, etiam si non statim mundana experientia sentiamus exauditionē, tamen firmiter confidendum est, nos uerè exauditos esse. Alterum est, ut discamus, quas fœlicitas huius seculi cōditiones in hoc mundo habeat. Paulus impetrat quidem, iuxta animi sui desiderium, ut ueniat uel tandem ad Romam, quod uidebatur esse fœlicitas. Sic enim multis & diuturnis precibus optauerat, sed cū hac externa fœlicitate cōiuncta erat magna iuxta hoc seculum infœlicitas, quia ductus est ad Romam uinctus & captiuus. Hic solet esse euentus fœlicitatis huius seculi, uidelicet, q̄ quantumcūq; prospera nobis contingant, ea tamen semper sint coniuncta cum multis & magnis incommodis, ut nulla planè fœlicitas huius seculi pura sit & sincera. Firmum enim & fixum est, quod Dominus in Gen. cap. 3. dixit. Terra germinabit tibi spinas & tribulos. Reliquum igitur est, ut fœlicitatem huius seculi ita optemus, ut interea meminerimus spinarum & tribulorum, quæ suum semper in hoc seculo locum retinent.

Οὐ γὰρ ἐπαυχόμεθα ἐν Εὐαγγελίῳ ἢ Χριστῷ. Δύναμις δὲ Θεοῦ ὄντιν εἰς σωτηρίαν παντὶ ᾧ πιστεύοντι, ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ ἕλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν ἀνθρώποις ἀποκαλύπτειται ἐκ πίστεως εἰς πίσιν. καθὼς γέγραπται, Ὁ δὲ ἀρχαῖος ἐκ πίστεως ᾔσεται.

Non enim padet me Euāgelij Christi. Potentia siquidem est Dei ad salutem omni credenti, Iudæo primum, simul & Græco. Iusticia enim

enim Dei per illud patefit ex fide in fidem, sicut scriptum est: IV.
STVS EX FIDE VIVET.

Acto. 26.

Hactenus captavit (quod in Exordio fieri solet) Paulus benevolentiam Lectorū, ut quod scripturus est, maiori favore excipiat. Nunc pedetentim progreditur ad principalem propositionem primæ partis huius Epistolæ. Ac initio, quo accedat commodè ad explicandam iusticiam fidei, de qua scripturus est, commendat & illustrat ministerium prædicandi Evangelij, per quod iusticia fidei in Iesum Christum patefit, & per quod fides, autore Spiritu sancto, hominibus confertur. Cuius pro, inquit, etiam vobis Romanis adnunciare Euangelion. Longè enim aliter de Evangelio & prædicatione eius sentio, quàm homines huius seculi. Alij iudicant Evangelion esse blasphemiam aduersus Deum, & Legem Dei. Contra Stephanum prædicantem Evangelion Christi vociferantur Iudæi, Audiuimus eum dicentem uerba contumeliosa in Moysen ac Deum. Alij sentiunt esse stulticiam, quod subeat credere in eum, qui crucifixus est. Prædicamus, inquit Paulus aliàs, Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis autem stulticiam. Alij putant eos, qui prædicant Evangelion, insanire, & furore agitari, quod propter stultissimam illam, ut ipsi quidem existimant, prædicationem de homine crucifixo, obijciant sese extremis periculis. Rex Agrippa, cum audiret cōcionem Pauli de Christo, exclamat, Insanis Paule, Multæ literæ te ad insaniam conuertunt. Paulus autem breuibus & disertè responderet: Non pudeat (inquiens) me Evangelij. Vt cuncti homines huius seculi de ministerio Evangelij sentiunt, ego certè iudico, nullum unquam coram Deo, nec gloriosius, nec magnificentius, nec illustrius, nec dignius, nec uilius, nec magis necessarium in orbe terrarum ministerium extitisse. Hoc ministerium excellit non solum omnes humanas opes & dignitates, uerum etiam omnium Regum maiestatem. Excellit non tantum omnes humanas artes et disciplinas, uerum etiam omnes humanas uirtutes. Dices: Audio quidem magnificum de ministerio Evangelij encomium, sed quis fidem nudis uerbis adhiberet? Adde probationem, præferam, cum hoc ministerium uideatur coram mundo longè omnium contemptissimum, ac non inutile tantum, sed etiam perniciosum. Videamus ergo, quomodo Paulus auctoritatem & maiestatem prædicationis Evangelij probet, ac sic ad principalem primæ partis Epistolæ propositionem perueniat. Evangelion (inquit) est potentia Dei ad salutem omni credenti. Hoc est, Prædicatio Evangelij, est organon illud & instrumentum, quo Deus est potens & efficax ad conferendam ueram & æternam salutem, oibus ijs, qui Evangelion excipiunt fide, siue fuerint Iudæi siue Gentes. Et addit Paulus etiā huius rationis confirmationem. Nam iusticia, inquit, Dei patefit per illud Evangelion ex fide in fidem. Nam ne autem iusticiæ Dei, hoc loco, non est intelligenda, seuera illa iusticia, quæ per legem reuelatur, & qua omnes homines iudicantur peccatores, & damnationi obnoxij, sed iusticia misericordiæ, & ueritatis, qua Deus seruat pactum suum, quo recepit se remissurum peccata, recepturum in gratiam, adoptaturum in filios & heredes, quotquot credunt in

in Christum filium suum. De qua iusticia postea pluribus tractabitur. Et addit: Ex fide in fidem, quia iusticia, qua Deus remittit nobis peccata, & recipit nos in gratiam, non est ex operibus, seu meritis operum, sed ex fide in Iesum Christum, idque in fidem, propterea quod per prædicationem Euangelij fides magis ac magis in homine confirmatur & stabilitur, ut sit ex fide imbecilli, in fidem robustiorem. Sicut enim, nec Christus, ita nec Euangelion eius cõterit calamum quassatum, & extinguit linum fumigans, sed potius illum erigit ac restituit, & hoc accendit, ac inflamat. Potest illud etiam sic intelligi: Ex fide Iudæorum, in fidem gentium. Vt sit sententia: Euangelion patefacit iusticiam Dei, Primum quidem Iudæis, ut credant: deinde peruenit etiam in gentes, ut & ipsæ credant & seruentur. Hæc sententia uerisimilior est, & uidetur à Paulo ipso tradi postea cap. 3. Vnus Deus, qui iustificat circumcisiones (hoc est) Iudæos circumcisos ex fide, & præputium (hoc est) gentes per fidem. Hæc est memorabilis & insignis commendatio externæ prædicationis Euangelij, ac luculenta probatio, quod Ministerium Euangelij excellat omnes humanas artes, dignitates, maiestates, denique Legem ipsam diuinam. Habent quidē singula hæc suam dignitatem, utilitatem, ac necessitatem quoque: Sed si conferantur ad ministerium Euangelij, uix umbræ somnium sunt. Ministerium legis Moysi seu Decalogi institutum quidem est diuinitus, idque multa in monte Sinai maiestate, ac utile est ad reuelanda & agnoscenda peccata, atque ad coercendos malos. Sed etiam si agnoueris peccata, & malos coercueris, nondum tamen affecutus es ueram coram Deo iusticiam & salutem. Inter Gentes est Philosophia, Est & Maiestas Regia, ac illa docet quidem & Physica, & mathematica, & Politica, & œconomica & Ethica, ac uirtutes, quas morales uocant. Et Maiestas regnorum huius mundi conseruat externam tranquillitatem, securitatem & honestatem. Hæc, etsi suum habent usum, tamen quid, obsecro, sunt, collata ad iusticiam coram Deo, & coelestem ac perpetuam Salutem? Solum autem Ministerium Euangelij de Christo, organon illud est, quo Deus ueram iusticiam patefacit, & æternam salutem confert. Excellit igitur sua tam dignitate, quam utilitate omnes philosophicas artes, & omnem huius seculi maiestatem. Admoneamur autem hac Euangelici ministerij commendatione, ut qui ueram iusticiam, & felicitatem esuriunt ac sitiunt, nō quærant eam, uel in meritis humanorum operum, uel in opibus, aut dignitatibus huius seculi, sed in Euangelio Domini nostri Iesu Christi, & detestemur eos, tanquàm Satanæ spiritus, qui abducunt homines ab auditu Euangelij, ad priuatas illuminationes & humana figmenta.

Dices autem: Quomodo Euangelion est potentia Dei ad salutem, cum magna pars auditorum Euangelij, nec ueram iusticiam, nec ueram salutem consequantur? Hanc dubitationem explicat Christus parabola de Semente, Matthæi decimotertio: In qua confert uerbum DEI cum Semente, & prædicatores Verbi, cum seminatoribus. Nam, quod semen in uia, in faxis & inter spinas non profert fructum, non est seminis, sed saxorum & spinarum culpa: Ita Euangelion, quod

quod ad ipsum attinet, potentia Dei est ad salutem: Quod autem non omnes assequuntur salutem, non est culpa Euangelij, sed impietatis humanae. Vnde & Paulus hoc loco addit: OMNI CREDENTI. Necessarium enim est, ut qui uoluerit frui beneficijs Euangelij, accipiat ipsum fide. Corde, inquit aliàs, creditur ad iusticiam. Et si fide excipitur, nullum amplius relinquitur discrimen inter Iudæum, & Græcum: Omni, inquit, credenti, Iudæo primum, simul & Græco. Euangelion enim pertinet ex æquo ad omnes, ad honestos, & inhonestos, ad doctos & indoctos, ad potentes & abiectos, ad Iuvenes & senes. Breuiter, nullas respicit personas. Omnis, inquit aliàs, qui fidit illi, non pudebit. Non enim est distinctio uel Iudæi uel Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes inuocantes se. Quisquis enim inuocauerit Dominum, saluus erit.

Cæterum, Postq̃ Paulus captasset beneuolentiam, & exposuisset excellentiam Ministerij Euangelij, accedit tandem, & erumpit in principalem propositionem primæ partis huius epistolæ. Diximus enim hanc epistolam constare tribus partibus: Vna, De fide: Altera de spe, Tertia de caritate. In prima ergo parte explicat fidem, & cōmoratur in explicatione eius usq̃ ad quintū Caput. Huius partis PROPOSITIO est:

IUSTVS EX FIDE SVA VIVET.

Ad hanc propositionem referenda sunt ea argumenta, quæ usq̃ ad quintum caput sequuntur. Porro, Paulus nō simpliciter proponit suis uerbis, sed utitur dicto Prophetæ pro propositione. Hec enim uerba, Iustus ex fide sua uiuit, scripta sunt in Abacuc cap. 2. Et est insigne ac memorabile dictum, quo Paulus ita delectat, ut & in epistola ad Galatas cap. 3. repetat. Quod in lege, inquit, nullus iustificetur apud Deū, palam est, siquidē iustus ex fide uiuit. Vtitur eo etiā epistola ad Hebræos cap. 10. Adhuc, inquit, per pusillum temporis, & qui uenturus est, ueniet, & non tardabit. Iustus autem ex fide uiuit. Et si se subduxerit, non probabitur animo meo. Visum autē est Paulo hoc Prophetæ Abacuc dictum loco propositionis usurpare, non sine magno cōsilio. Primum, ut propositio ē prophetæ sumpta illustrior esset, & obseruabilior. Deinde, ut significaret, se non noua, aut sua quædam somnia docturum, sed ea tantum repetiturum, & confirmaturum, quæ longè antea Prophetæ docuerunt, ut re ipsa cognoscamus, Euangelion non esse doctrinam recens excogitatam, sed multis antè seculis, immò ab initio orbis terræ diuinitus promissam, & uulgatam. Et cum recipiat se iusticiam, quæ est ex fide, explicaturum, sentiamus, eum uersari in summo piæ doctrinæ statu, & in præcipuo æternæ nostræ salutis negocio. Quare, qui in hac doctrina cognoscenda torpescunt, nullam unquam certam ueræ religionis cognitionē assequuntur, nec ullam ueram iusticiam & salutem habebūt. Prima igitur cura nostra esse debet, ut quod proponitur, rectè intelligamus. Deinde inspicienda erunt argumenta, quibus Paulus hanc propositionem de iusticia fidei probat & confirmat. Ac initio, quod Paulus ex Prophetæ dicit, Iustus ex fide sua uiuit, hoc postea cap. tertio, in conclusione primi argumenti, suis uerbis

bis dicit, Arbitramur hominem iustificari fide. Planè enim idem sunt,
 iustum ex fide sua uiuere, & Hominem ex fide iustificari. Hic nunc pro
 pria in his locis significata horum uocabulorum, iustum, & iustificari,
 & Fides, consideranda sunt. Vulgus uocat eum iustum, qui ornatus est
 externa quadam honestate. Philosophus uocat eum iustu, qui est pro- *iustus.*
 missi seruator, & neminem in negotio defraudat. Lex Mosi uocat eum
 iustum, qui manserit in OMNIBVS, quæ scripta sunt in Lege, & fa-
 cit ea. Non enim dignatur eum (nisi fortè humano more loquatur)
 nomine iusti, qui aliquam tantum externæ uitæ honestatem sectatur:
 sed exigit, ut præstes perfectam & absolutam iusticiam. Diliges, inquit,
 Deum ex TOTO corde, ex TOTA anima, & ex TOTA for-
 titudine, &c. Et addit: Maledictus omnis, qui uon permanferit in om-
 nibus sermonibus Legis. In hoc autem dicto: iustus ex fide sua
 uiuit, nomen iusti longè aliter accipitur. Non enim significat eum,
 qui nullas habet sordes, nullam iniusticiam in carne sua, sic enim nul-
 lus est iustus in terra, non est, qui faciat bonum, ne unus quidem: Sed si
 gnificat illum, cui Deus condonat iniusticiam, & non imputat ei pecca-
 ta, propter Christum filium suum, per fidem. Sic & iustificari uulgo di- *iustificari.*
 citur, re ipsa iustum fieri. In hac autem Pauli disputatione, non significat
 re ipsa fieri iustum, sed significat pro Hebræa phrasi, absolui ab iniusti-
 cia, accipere remissionem iniusticiæ, reputari iustus, & recipi in gratiã,
 propter Christum, per fidem. Sic & aliàs utitur Paulus hoc uocabulo
 in eodem significato, Actorum decimotertio: Per hunc adnunciatur
 uobis remissio peccatorum, & ab omnibus, à quibus nõ potuistis per
 legem Mosi iustificari (hoc est) absolui & liberari. Et sequitur: Per hunc,
 omnis qui credit, iustificatur. hoc est, absoluit ab iniusticia, & pronun-
 ciatur iustus, seu Deo acceptus. Itaq; cum dicitur, iustus uiuit e sua fide,
 seu homo iustificatur fide, hanc habet sententiam, Homo absoluitur
 coram Deo ab iniusticia, ex eo, quòd credit in Christum filium Dei, ut
 fides in Christum, sic ueluti anima, qua homo coram Deo uiuit, seu re-
 putatur iustus. Reputari enim iustus coram Deo, est uita, iusticia & sa-
 lus Hominis. Habes, quid Paulo, in hac disputatione sit iustus & iu-
 stificari. Videamus nunc de uocabulo fidei. Primum enim, cum dici-
 tur, Homo iustificatur FIDE, uocabulum fidei non opponitur Deo *Fides.*
 Patri, non Christo filio Dei, non Spiritui sancto, non prædicationi Eu-
 angelij, non Sacramentis. Nam & Deus Pater iustificat, (hoc est, absol-
 uit ab iniusticia,) sua autoritate, Christus suo merito, Spiritus sanctus
 sua efficacia, Prædicatio Euangelij suo ministerio, Sacramenta, suo or-
 gano. Quare cum dicitur, Iustificamur Fide, uocabulū fidei non oppo-
 nitur his rebus, quas nunc enumerauimus, sed opponitur tantum ope-
 ribus Legis, (quæ sunt bona opera,) & meritis eorum, ut sit senten-
 tia: In collatione fidei & bonorum operum, non iustificamur, non ab-
 soluimur à peccatis, non reputamur coram Deo iusti, propter bona
 opera, aut merita eorum, sed tantum propter Christum, si in eum cre-
 dimus. Deinde, cum iustificatio tribuitur fidei, non est intelligen-
 dum, de fide, quæ sine Verbo Domini, aut ex humanis tantum re-
 bus

bus concipitur, ut si quis animo suo conciperet, lapidem esse panem, & crederet hanc rem ita se habere, is non dicitur habere fidem coram Deo iustificatorem, sed insaniam, etiam coram hominibus reprehensibilem. Aut si quis, cum nunquam uidisset urbem Romam, tamen quia multorum testimonio audit, urbem Romam in rerum natura esse, crederet & ipse. Hæc non est fides iustificans, sed opinio historica. Quod ergo dicitur, iustificamur fide, intelligendum est, de fide, quæ autore Spiritu sancto concipitur ex Euangelio de Iesu Christo, quod is expiaverit peccata nostra, & reconciliauerit nos cum Deo Patre, ac meruerit nobis celestem & æternam felicitatem. Hæc est fides illa, qua coram Deo iustificamur, hoc est, ab iniusticia absolui, & iusti pronunciamur. Ac dici quidem potest, quod iustificemur coram Deo etiam ea fide, quæ ex quavis promissione Dei concipitur, ut cum Abraham audiret celestem promissionem, quod Deus esset semen ipsius multiplicaturus, sicut sunt stellæ cæli, & arena maris, & crederet huic promissioni, reputatus est coram Deo iustus. Sic & Moses iustificatus est coram Deo, cum audiret promissionem Dei, de liberatione Israelitarum ex Ægypto, & adhiberet ei fidem. Sic & Israelitæ iustificati sunt coram Deo, cum audirent promissionem Dei de liberatione à Babylone, post septuaginta annos, & crediderunt. Sic iustificantur coram Deo, qui iuxta promissionem Dei credunt, quod Deus daturus sit ipsis panem quotidianum. Breuiter, homo dicitur iustificari, hoc est, à peccatis absolui, ex quavis fide, quæ adhibetur promissioni Dei, etiam si res promissæ fuerint terrenæ & caduæ. Non est autem sentiendum, quod iustificemur tali fide, propter se, aut propter res illas terrenas, quæ sunt promissæ: Sed idcirco imputatur nobis talis fides ad iusticiam, quia quavis promissio de rebus terrenis includit in se principalem illam promissionem, quæ est de Christo. Omnes enim promissiones Dei, (inquit Paulus 2. Cor. 1.) sunt in Christo. Etiam & Amen. Quod enim Deus promittit, hoc promittit ex gratuita tantum liberalitate & misericordia. Deus autem non est liberalis & misericors erga homines, nisi propter Christum. De quacumque igitur re sonuerit promissio Dei, semper subintelligitur & includitur Christus, propter quem solus Deus est misericors & clemens: Ideoque, cum dicitur simpliciter, quod iustificemur per fidem, intelligendum est maxime omnium de ea fide, quæ adhibetur promissioni, & Euangelio de Christo. Præterea, etiam de hac fide sermo est, non intelligendum est, de imaginaria, & euania cordis cogitatione, quæ ad quemuis aduersitatis uentum mutatur aut excutitur, sed est intelligendum de certa & firma fiducia, quæ excitata est, autore Spiritu sancto, & quæ constat, reclamantibus & resistentibus etiamnum omnibus creaturis, ac præsentibus quoque rerum sensu. Vnde & ad Hebr. cap. 11. dicitur: Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum, seu certissimus index non apparentium. Vide mihi fidem Abrahami. Promissa fuit ei innumera posteritatis multitudo, idcirco è Sara uxore. Etsi autem rerum natura reclamabat huic promissioni, quippe quod ipse erat centenarius, Sara autem sterilis & nonagenaria, tamen non hesitabat incredulitate, sed robustus factus est fide, tribuens gloriam Deo. Hæc fides,

si fuisset humana tantum cogitatio, non constitisset, in consideratione sterilitatis & senectutis. Vide & Mosi fidem. Habuit promissionē Dei, de liberando Israele ex Aegypto. Cum autem duxisset populum, usque ad mare rubrū, omnia uidebant liberationi obstare. Ante faciem erat mare rubrum, altum & spaciosum. A tergo imminebat crudelissimus hostis Pharaō. Nihilominus tamen Moses perdurauit fide, contra rerū naturam. Quæ certē fides inter tot aduersa non constitisset, si fuisset humana tantum cogitatio. Cum igitur sit sermo de fide, qua iustificamur coram Deo, loquimur de firma animi fiducia, quæ in nobis, autore spiritu sancto, per Euāgelion excitatur. Et quamuis hæc quoque fides solet aliquoties uel peccatis conscientiam uastantibus, uel magnitudine periculorum, & aduersitatum excuti, cuius rei exempla sunt Dauid & Petrus, tamen ut homo iustificetur, seu absoluitur ab iniusticia coram Deo, necessarium est, ut ea fides, autore Spiritu sancto, recuperetur, & conseruetur. Nulla. n. est, absque hac fide, iustificatio coram Deo. Accedit & illud, quod cum dicitur homo iustificari, seu absolui ab iniusticia per fidē, non sit sentiendum, hominem idcirco iustificari fide, quod fides sit per se opus in homine tam sanctum, & tam dignum, ut mereatur remissionem peccatorum, condonationem iniusticiæ, et uitam æternam. Nullum enim opus in homineque, uamuis per Spiritum sanctum renato, tanta est perfectione, et integritate, ut satisfaciatur legi Dei, & sit dignum fauore Dei, ac celesti hæreditate. Magna & insignis fuit fides Abraham. Ardens & uemens fuit caritas Pauli erga suos Israelitas. Optabat. n. anathema esse à Christo pro fratrib. suis. Sed neque illius fides, neque huius caritas, tam perfecta & absoluta fuit, ut per se potuisset coram se uero tribunali Dei constare. Vnde etiam Sancti ipsi, in Christo renati, necesse habent pro impietate peccati sui orare, & dicere, Remitte nobis debita nostra. Iustificatur igitur homo fide, non propter perfectionē & dignitatem fidei in homine, sed tantum PROPTER CHRISTVM, qui fide, quamuis imbecilli, accipitur. Cum enim fides, tale sit organon, quo Christus apprehenditur & tenetur, & Christus secum afferat condonationem peccatorum, ac uitam æternā, idcirco rectē dicitur homo iustificari per fidē, non autem propter fidem, (si propriè est loquendum) sed propter Christum, fide acceptum. Deinde, cum dicitur homo iustificari per fidem, non est intelligendū, quod non sint facienda bona opera, à Deo præcepta. Sentiendum quidem est, quod non sint faciēda bona opera, ut propter ea iustificemur seu absoluiamur à nostra iniusticia, & mereamur æternā uitam. Hæc est impia opinio, propterea quod opera, quamuis renatorum, non sint perfecta, nec impleant legem Dei. Nullo modo autem cogitandum est, quod cum iustificemur coram Deo, tantum per fidem, idcirco non sint bona opera faciēda. Sed potius sciamus, quod ubicunque uera est fides in Christum, ibi ea teneri nō possit, quin gestiat, quæuis bona opera præstare. Sicut. n. anima humana, ubicunque uerè est in homine, ibi non tantum affert homini uitā, sed etiā excitat eum ad præstanda opera uitæ. Et quæ admodum lumen accensum non solum affert secum calorem, uerum etiam projicit circumquaque splendorem. Ac ut bona arboris radix, &

medulla, non tantū conseruant internam arboris bonitatem, uerū etiam producunt extrinsecus bonos fructus: ita & fides in Christū, nō solum affert secum iusticiam corā Deo, sed etiam operat iusticiam, quę est bonorū operū exercitium, coram hoībus. Quare cū dicitur homo iustificari per fidē, non laxant frena cupiditati carnis, ut faciat, qđ libet, sed potius exigit, ut caro mortificet, & fiat subdita spiritui, ac homo in omni bonorū operū genere ambulet: sed de hac re Paulus postea pluribus differet. Postremo, etsi iusticia bonorū operū, ex fide necessario sequitur, tū cū dicimus hominem iustificari per fidem, non est intelligendū, qđ homo iustificet fide, propter illa sequentia bona opera. Non. n. uel Zachęus, uel mulier peccatrix apud Lucā, idcirco iustificati sunt per fidē, propterea qđ Christus uiderit ipsos multa bona opera ex fide facturos. Sic. n. sentire, est iustificationē seu absolutionem a peccatis tribuere meritis operū: sed intelligendum est, qđ homo iustificet fide, tantū propter Christum, qui fide apprehendit, non propter opera, seu præcedentia, seu sequentia. Homo. n. peccato corruptus, natura sua, per se, semper est iniustus, ac tantisper hanc iniusticiam retinet, dum carnē & sanguinem in hoc seculo retinuerit. Postq̄ aut apprehendit Christū per fidem, tum spiritus Christi incipit quidē mortificare carnē, & excitare hominē ad obedientiam præceptorū Dei, non aut mutat carnem in spiritū, sed relinquit eam in suo ingenio, ut homo necesse habeat semper corā Deo confiteri, cum Dauide, Tibi tm̄ sum peccator & malefactor coram te. In re rea imputatur ei iusticia & obedientia Christi, per fidē accepti, ut habeat coram Deo condonationē peccati propter Christū, & constet corā tribunali Dei propter iusticiā Christi. Sicut paulō post cap. 5. dicit. Quē admodum per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sumus multi, ita per Obedientiā unius, iusti constituuntur multi. Quare homo nō iustificat, hoc est, nō absoluit ab iniusticia, nec sit Deo acceptus propter bona sua opera uel præcedentia, uel sequentia, sed tantū propter Christū, fide apprehensum. Habes, quę sit uera sententia huius propositionis: Iustus ex fide sua uiuit: seu, Homo iustificat tantum per fidē. Nunc igit uideamus quibus rationibus & argumentis Paulus hanc propositionem, & doctrinam confirmet. Cū. n. hæc doctrina sit præcipua pars uniuersi Euangelij, ac Christianæ & ueræ religionis, necessariū est, ut sit firmis ac certissimis argumentis explicata, & munita, quo cōscientia nostra in tentationibus et aduersis consistere queat. Ac posset quidē Paulus ad testificandam ueritatem huius doctrinæ in mediū producere auctoritatem Ioan. Baptiste, qui dixit: Qui credit filio, habet uitam æternam, Qui uerō nō credit filio, non uidebit uitam, sed ira Dei manet super eū. Posset etiam Christi ipsius auctoritatem, plurimis & maximis miraculis confirmatam allegare, qui dixit: Sic dilexit Deus mundum, ut filium suum unigenitū daret, ut omnis, qui credit in eum, nō pereat, sed habeat uitam æternam. Et in extremo ab Apostolis recessit: Prædicare (inquit) Euāgelion omni creaturę. Qui crediderit & baptisatus fuerit, saluus erit. Hęc enim dicta nihil aliud significant, qđ hominem iustificari, hoc est, absolui ab iniusticia per fidem, tantum propter Christum. Sed

Ioan. 3.

maluit

maluit in presentia uti argumētis εν τέχνῳ, potius, ἢ ἀπὲς νοῦς. Accedamus igitur ad eorum argumentorum explicationem.

Ἀποκαλύπτει οὖν ὁ ὁρῶν θεοῦ οὐρανὸν ὅτι πᾶσαν ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην ὁρῶντων τὸν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀνύμῳ καλεχόντων. διότι ἐν ὄψει τοῦ θεοῦ, φανεροῦν ἐστὶν ἐν αὐτοῖς. ὁ δὲ θεὸς αὐτοῖς ἐφανερώσει τὰ ἄσφατα αὐτῶν, ἀπὸ κτισθεὶς καὶ πρὸς τοὺς ποιήμασι νοουμένων, καθοράται, ὥστε αἰδῶν αὐτῶν δυνάμις καὶ θεότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολόγητος.

Palam fit enim ira Dei de caelo aduersus omnem impietatem & iniusticiam hominum, qui ueritatem in iniusticia detinent, propterea quod id, quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis. Deus enim illis patefecit. Siquidem, quae sunt inuisibilia illius, ipsa uidelicet aeternitas potentia, & diuinitas, ex creatione mundi, operibus intellecta, peruidetur, ut sint inexcusabiles.

Propositionem sequitur Argumentatio. Recitat autem Paulus duo praecipue argumenta, quibus probat, hominem iustificari, hoc est, absolui ab iniusticia, per fidem. Primum est: Omnes homines tam Graeci, quam Iudei sunt peccatores. Iustificantur ergo tantum per fidem, propter Christum. Et in explicando hoc enthymate Paulus commorat, usque ad initium quarti capitis. Secundum est: Iustificamur exēplo Abraham, qui dictus est pater multarum gentium. Iustificamur ergo non propter opera legis, sed per fidem propter Christum. De hoc posteriori argumēto, posterius. Nunc autem suscipiamus prius argumentum expendendum. Sciamus igitur initio, quod sit duplex tantum uia seu ratio iustificandi. Altera, per opera seu per merita operum legis (quo nomine intelligenda sunt, sicut supra ad monuimus, bona opera diuinitus praecepta). Altera per fidem, propter Christum. Ei, qui operatur (inquit Paulus) merces non imputatur pro gratia, sed debito. Eia autem, qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impii, imputatur fides sua ad iusticiam. Deinde, Paulus distinguit uniuersum humanum genus in duos ordines. Alios uocat Grecos, seu gentes incircumcisas, Alios, Iudeos, qui erant circumcisi. Adimit autem omnibus hominibus uiam iustificandi per opera seu merita operum, ut statuatur altera uia, quae est per fidem propter Christum. Primi ergo argumenti sententia haec est. Homines iificantur, hoc est, absoluntur ab iniusticia, & recipiunt in gratiam Dei, aut per opera, propter merita eorum, aut per fidem, propter Christum. Non iificantur autem per opera, quia Omnes homines siue Graeci, siue Iudei, siue incircumcisi, siue circumcisi sunt peccatores. Necessario igitur sequitur, quod iificentur tantum per fidem, propter Christum: uel ut hoc uerbis Pauli dicam, Arbitramur fide iustificari hominem absque operibus legis. Hoc argumētum tanti est momenti, ut si comprobatur fuerit, Omnes homines esse peccatores, nemo habeat, quod saltem uerisimiliter contradicere queat. Quare Paulus assumit hanc propositionem: Omnes homines sunt peccatores, & commorat in ea probanda & illustranda, usque ad finem tertii capitis, ut firmiter concludat, nullum hominem iustificari coram Deo meritis suorum operum, sed tantum fide propter Christum. Distribuit autem, sicut paulo ante diximus, uniuersum humanum genus in duos ordines. In Grecos, quos uocare solemus Ethnicos, & in Iudeos. Sicut manifeste postea dicit, cap. 2. Ante (inquiens) causis red-

ditis, ostēdimus & Iudæos & Græcos oēs p̄ct̄ o obnoxios &c. Ac in itō
 concionat̄ de Græcis seu Ethnicis, & docet eos esse p̄ct̄ores. Palam (in-
 quiens) sit ira Dei de cœlo aduersus omnem impietatem & iniusticiam
 hoīm, qui ueritatē in iniusticia detinent. (hoc est) Manifestū est, q̄ oēs
 Ethnicī sint impī, iniusti, detinētes ueritatē in iniusticia. Vnde & Deus
 est ipsis iratus, ac testificat̄ iram suam aduersus eos uarijs modis. Viden-
 tur quidē suas habere excusationes & defensiones, q̄ non sint impī &
 iniusti, partim, quia non acceperunt legē à Deo, sicut Iudæi acceperunt
 in mōte Sinai. Vbi aut̄ nō est lex, ibi non est p̄uaricatio: partim, quia
 sunt insignes sapiētia & potentia, ac ornatī quo q̄ multis honestissimis
 uirtutibus, quibus nō solū non uideant̄ esse p̄ct̄ores, uerum etiā hoīes
 iustissimi. Paulus aut̄ perspicuē docet, eos nullā prorsus habere suę im-
 pietatis excusationē, ex eo, q̄ nō fuerit ipsis lex data, sicut Iudæis. Esi-
 non acceperūt legem in tabulis lapideis conscriptam, tñ in sculpa fuit
 eis lex diuinitus, quā illi uocant νόμος, & legem naturā, ut etiam si non
 habuerunt legē scripturæ, habuerint tñ legem naturā. Quod de Deo,
 (inquit) cognosci pōt, manifestū est in illis. Et quis eis manifestauerit,
 addit: Deus, DEVS inquam, patefecit illis. Quomodo aut̄ patefecerit
 eis, sequit̄: Siquidē, quæ sunt inuisibilia illius, ipsa uidelicet, æterna eius
 potentia & deitas, intelligunt̄ ex operibus, seu creaturis eius, & uident̄
 ex creatiōe mundi. Hic initio obseruandū est, quis sit uerus & legitimus
 usus huius uisibilis mundi. Deus. n. condidit hunc mundū, ut cū ipse na-
 tura sua sit inuisibilis, proponeret se in eo uisibilē, & conspiciendū. Vnde
 & in Actis Apostolicis cap. 14. dicit. Deus nō sinebat seipsum exper-
 tē testimoniū, dum beneficia conferret de cœlo dans pluuias ac tēpora
 fructifera, implens cibo & læticia, (hoc est, uino lætificante) corda no-
 stra. Act. 17. Deus præfixit terminos habitationis eorū, ut quærerēt De-
 um, si fortē palpēt eū & inueniant, quāuis nō longē absit ab uno q̄q̄ no-
 strū. Per ipsum. n. uiuimus, mouemur & sumus. Itē Psal. 18. Cœli enarrā-
 gloriā Dei, & opera eius adnunciat firmamentū. Et Iob. 12. Interroga iu-
 mēta & docebunt te, uolatilia cœli, & indicabūt tibi. Loquere terrę, &
 respōdebit tibi, & narrabūt pisces maris. His testimonijs adde & illud,
 qd Paulus hoc loco recitat, & perspicuū erit, q̄ Deus ideo hunc uisibi-
 lē mundū creauerit, ut se, natura inuisibilē, proponeret in eo, suo quo-
 dā modo, uisibilē, conspiciendū, & palpendū. Deinde, quia Deus crea-
 uit hunc mundū, ut se in eo uisibilē proponeret, nō est obscure, q̄ quæ
 artes inuestigāt & tradunt naturā & conditionē rerū in hoc mundo, nō
 minus sint creature, & dona Dei, q̄ mundus ipse, quippe q̄ sint ad hoc
 usui, ut cognita p̄ ipsas cōditione huius mundi creator eius cognoscat̄.
 Huius generis artes sunt, quę Physicis & Mathematicis disciplinis cōti-
 nent̄. Quare hoīes, qui in hoc mūdo ita uersant̄, ut tātum quærant terre-
 nas diuitias & uoluptates, nec curant rerū naturā ita intueri, ut ad crea-
 toris cognitionē perueniant, hi nō sunt hoīes, sed pecudes dicēdi. Nam
 cū Deus creauerit pecora, prona ad terram, condidit hoīem erectū, &
 dedit ei oculos sublimes, ut cœlestia contempletur, & Deū inuestiget.
 Qui ergo tantum terrena quærit, is sub persona hominis, gestat in sinu
 suo

suo porcum, aut uaccam, aut asinum. Sed uideamus nunc, quomodo
 Deus proposuerit se in hoc uisibili mundo conspiciendū, & quid de se
 ipso Ethnicis manifestauerit, quidue ex creatione huius mundi, natura
 li ratioe, cognosci queat. Non est, nec ociosum, nec curiosum hæc inue
 stigare. Nam si hæc diligenter cognita fuerint, facile liberabitur Deus
 ab iniusticia, qua ab impijs accusatur. Cum enim tot fuerint gētes, quæ
 nō agnouerūt Deum Israelis, & his tēporibus magna sit multitudo eo
 rum, qui non agnoscunt Christianā religionem, interea tamen ducant
 honestam coram mundo uitam, existimant nonnulli Deum iniquē fa
 cere, si tot honestos homines, propter ignorantiam, perpetuo suppli
 cio afficiat. Sed quæ Paulus hoc loco, de gentibus, quos Ethnicos uo
 camus, docet, absoluunt Deum ab iniusticia. Gentes enim nullam ha
 bent ignoratiōis excusationē, quia quæ de Deo cognosci possunt, patefa
 ctum fuit illis, & tamen non rectē coluerunt Deum, sed mutauerunt
 gloriam eius in imaginem hominis mortalis. Quare, cum sint peccato
 res, & non resipiscant, iustissimē damnātur. Etsi autem hæc naturalis co
 gnitio Dei, non est in homine perfecta, ac facile non tam obscurari, q̄
 omnino extingui solet, tamen, cum accedit cognitio Dei ex uerbo Dei
 per spiritū sanctum, conscientia mirificē cōfirmatur, & tanto in uera re
 ligione robustior reddit, quanto propius testimoniū naturalis cogni
 tionis ad illam uerbī Dei lucem accedit. Videamus ergo, quō Deus
 natura inuisibilis, proposuerit sese Ethnicis, imō & nobis, in hoc mūdo
 uisibilem & palpabilem. Primum enim, non uidetur per se externis o
 culis, quōd sit Deus, attamē hoc sua quadam ratione factum est ex hoc
 mundo uisibile, & humanus intellectus potuit hoc deprehendere. Vi
 derunt enim ethnici, in rerum natura certissimas esse uices temporum,
 & motuum cœlestium: uiderunt omnia tam in cœlo, quā in terra, mi
 rabili quidem, sed ordinata œconomia administrari & gubernari. Quæ
 autem tanta tanq̄ diuturna certitudine administrant, non possunt casu
 aut temerē ferri. Quare, iudice, etiam ipsa humana ratione, necesse est fa
 teri, aliquam esse mentē, quæ tantam molē gubernet, & in tam admira
 bili ordine cōseruet. Hanc mentē uocamus *ὁ θεός*, seu Deum. Quōd si
 quis hominem ipsum, quē *μικροκοσμον*, hoc est, paruum mundū uocant, in
 tucat, necesse habebit fateri, q̄ sit Deus. Mens. n. hoīs, quæ est præstati
 sima pars eius, nō habet ex sese suam existentiam, sed aliunde. Causa au
 tem multo præstantior est suo effectu. Necesse igitur est eam mentem,
 quæ est causa humanæ mentis, esse ipsa præstantiorem. Et hæc mēs præ
 stantissima uocatur Deus. Nam Ethnicos his & id genus multis alijs ra
 tionibus deprehendisse, q̄ sit Deus, non solum suis scriptis, uerum eti
 am sacris suis, quibus coluerunt Deum, sunt testificati. Et Cicero ait:
 De ipsis hominibus nulla gens est, neque tam immansueta, neque
 tam fera, quæ non, etiam si ignoret, qualem habere Deum deceat,
 tamen habendum sciat. Testatur & scelerum conscientia in homi
 nibus, Deum esse. Etsi enim scelerati nullas uident præsentis pœnas,
 tamen sæpenumero ita anguntur animo, ut nesciant, qua consistent.
 Hoc manifestum est præsentia Dei, uindictis impietatis argumen
 tum.

tum. Et hoc illud est, quod Paulus ait ipsa æterna eius diuinitas ex creatione mundi intelligit, hoc est, Ex hoc mundo naturaliter cognosci potest, quod sit Deus, isque æternus. Deinde, ut essentia Dei per se non uideatur, ita nec potentia, nec sapientia, nec bonitas, nec seueritas eius uidentur, proponuntur tamen humane rationi, ex hoc mundo uidentur. Cum enim ex administratione mundi intelligitur, quod sit Deus, eodem intellectu comprehendit etiam, quod is Deus sit potentissimus, & sapientissimus. Qui enim posset tantam molem, tanta perpetuitate & ordine administrare & conseruare, nisi esset summa potentia & sapientia præditus. Bonitatem autem suam proponit uisibilem, cum dat tempora fructifera, & re ipsa comperimus, omnia ad humanam utilitatem condita esse. Est & illud per se inuisibile, quod Deus omnia coram intueatur, & curet, sit autem uisibile ex creaturis. Qui enim creauit oculum, num is non uideret? Qui creauit aurem, num is non audiret? Qui creauit in parentibus curam erga liberos suos, num is suas creaturas non curaret? Itaque in oculis, in auribus, in cura parentum, manifestus fit in Deo rerum omnium intuitus, gemitus earum auditio, & ipsarum salute sollicitudo. Naturali, inquires, ordine hæc sic geruntur, & ferunt. Recte. Sed quis hunc naturalem ordinem tanta pulchritudine & admirabilitate instituit? quis eum conseruat? Hic iam necessario peruenit ad Deum, & ratio ipsa humana (nisi nouo & inusitato quodam modo naturalis ingenij sui statu emota fuerit,) fateri cogit, esse Deum, qui hæc omnia gubernet & conseruet. Quod si cognitum fuerit, Esse Deum, eumque esse potentem, sapientem, & bonum, continuo sequitur, eum esse colendum, ei fidendum, eius nomen esse honorandum. Quare igitur Deus præcepit Israelitis in prima tabula decalogi, ea etiam naturalis ratio in Ethnicis, dono diuinitus insculpto, aliquo modo agnoscit. Deinde humana ratio agnoscit etiam naturaliter illud uulgo iactatum: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Ex hoc autem principio fluunt ea præcepta, quæ in secunda tabula decalogi, de diligendo proximo continentur. Quare humana ratio habet etiam præceptorum Dei, quæ in secunda tabula recitantur, noticiam. Nam Ethnicos cognouisse hæc de Deo, de cultu Dei, & de dilectione proximi, testificant, cum scripta, et leges, tum etiam mores, & uirtutes eorum. Itaque uides hunc mundum hominibus à Deo fuisse dispositum, tanquam sacra Biblia, (Alii librum nature uocant) è quibus discerent, suo quodam modo, cognitionem Dei, ut & Deum colerent, & inter se humaniter uitam agerent. Quare, cum Ethnicis tantam diuinarum rerum cognitionem habuerint, interea autem sectati sint impietates & scelera, nullam habent excusationem, & iustissimo Dei iudicio propter impietates & scelera damnantur. Dices: Si humana ratio tantam potest diuinarum rerum cognitionem ex se ipsa naturaliter petere, ad quid opus est nobis sacris literis, ad quid utilis est prædicatio Euangelij de Iesu Christo, unico nostro seruatore? Sciamus igitur, quod humana ratio habeat quiddam natura sua aliquam diuinarum rerum cognitionem, sed quia homines propter peccatum, quod uocatur originale, priuati sunt naturaliter spiritu sancto, ideo hæc naturalis cognitio obscuratur, & aliquoties ita obruit, ut homines longe aliter sentiant, quam ratio admo-
neat. Vnde fuerunt, qui non solum dubitarunt, uerum etiam negarunt, esse Deum.

Deū. Hi magis hoīm portenta, q̄ homines dicendi sunt. Indigemus igit̄
lacrīs literis, quæ hanc obscuritatem & tenebras discutiant. Et in hunc
usum p̄mulgatus est Decalogus, & postea Prophetica scriptura expli-
catus, ut quæ de Deo impressa erant humanæ rationi, illustrarentur, &
confirmarentur. Deinde, etsi aliqua Decalogi noticia insita est huma-
næ rationi, tamen non est ei insitum, sed prorsus ignotum, Euangelion
de Dominō nostro Iesu Christo, liberatore nostro è peccato & mor-
te. Fuit enim humana ratio creata, & in peccatum collapsa, priusquàm
hoc Euangelion promitteretur, quemadmodum scriptum est Gene-
sis tertio. Quare sacræ literæ necessariae sunt, ut ex lectione & prædica-
tione earum consequamur noticiam & fidem Euangelij de Christo ser-
uatore nostro. Quanq̄ nonnulla etiam huius Euangelij uestigia, inter
Ethnicos extiterint, non quidem, quæ primam originem ab humana ra-
tione duxerūt, sed quæ à Patriarchis inter Gentes relicta fuerūt. Quod
genus sunt sacrificia pecorū, alicubi etiam sacrificia hominum. Ad hæc,
Confixio clauī in parietem, ad auertendam iram Dei, id quod apud Ro-
manos quōdam solenne fuit. Hæc fuerunt quidē inter Ethnicos super-
stitiose & impiè usitata: sunt aut̄ haud obscura indicia, q̄ Patriarchæ, è
quibus & Gentes descendunt, publicè concionati sint, filiū Dei assum-
pturū hominem, qui sacrificandus, & clauis cruci affigendus sit, ut expi-
et peccata humani generis, & reddat nobis Deum propiciū. Cū igit̄
nec careamus natura spiritu sancto, & destituamur cognitione Christi,
necessariæ nobis sunt sacræ literæ, ut lectione & prædicatione earum,
tanq̄ celesti organo, donemur diuinitus spiritu sancto, quo fidem Eu-
angelij, & uirtutem sectandæ uocationis Dei concipiamus, & ueram
salutem consequamur. Etsi autem Gentes seu Ethnici, nullam habue-
runt sua natura cognitionem Euangelij de Christo, & caruerunt Spiri-
tu sancto, tamen ne sic quidem à peccato excusari, nec debent nec pos-
sunt. Quam ob causam: Sequitur:

Διὸ ὁ γνόντων τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ διὰ χειρὸς θήσαν, ἀλλ' ἐματαιώ-
θησαν ἐν τοῖς λόγισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσυνετός αὐτῶν καρδιά, φασκόν-
τες τὸν Θεὸν σοφοῖς, ἐμωροῦνθῃσαν, καὶ ἡλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφωσέρτος Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι
εἰκόνης τοῦ φανερῶντος, καὶ περὶ ἑνὸς, καὶ τετραπόδου, καὶ ἐρπετῶν.

Propterea quod cum Deum cognouerint, non ut Deum glorifica-
uerunt, neq̄ grati fuerunt, sed frustrati sunt cogitationibus suis, & ob-
tenebratum est insipiens cor eorum. Cū se crederent esse sapientes,
stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam immortalis Dei, imagine,
non solum ad similitudinem mortalis hominis, uerum etiam uolati-
lium, quadrupedum, & reptilium, efficta.

Paulus accusauit suprā Gentes seu Ethnicos impietatis, & iniusticie:
nunc igit̄ recitat eas impietates, ut tandem cōcludat, Ethnicos nō iusti-
ficari ex operib. sed, si uoluerint iustificari, aut coram Deo ab iniusticia
sua absolui, necesse habere, iustificari tm̄ per fidem, propter Christū.
Etsi ergo Ethnici habuerunt naturalē cognitionem de Deo, tamen hac
cognitione non sunt rectè usi. Quia (inquit) non glorificauerunt Deū,
ut Deum, neq̄ grati fuerūt &c. Hic iam Paulus exponit, quid illud sit,
quod paulō antē dixit, Gentes detinere ueritatem in iniusticia. Veritas
enim

enim est, q̄ Deus sit, q̄ Deus sit æternus, potens, sapiens, bonus, & rerum omnium gubernator. Hanc ueritatem cognouerunt Gentes. Iniusticia autem est, q̄ Deus sit similis hominibus mortalibus, bestiis, reptilibus, auro, argento, lapidi, ligno, & alijs id genus rebus. Iniusticia item est & mendacium, q̄ Deus indigeat humana ope, & colatur humanis manibus. Veritatē igitur in iniusticia detinere, est scire quidem, q̄ Deus sit, q̄ sit æternus, potens, & rerum omnium gubernator, non tamen honorare ipsum ut Deum, ut æternum, ut potentem, ut rerum gubernatorem, hoc est, Non credere in eum, non confidere ei, non inuocare ipsum in necessitate, sed mutare gloriam eius in imaginem, effictam ad similitudinem creaturæ, & detrahare cœlestem maiestatem eius ad humilitatem rerum corporalium ac terrenarum. Quomodo autem id fiat, intelligi potest, partim ex impietate & superstitione Iudæorum, partim etiam, è superstitione hypocritarum in Christianismo. Iudæi enim cognouerunt Deum, non solum natura, sed etiam è uerbo Dei, & miraculis eius. Ac habuerunt sacra diuinitus instituta, non quibus expiarent peccata, sed quibus promissum Christū discerent, ut crederent in solum Deū, ac solum Deū inuocarēt per Semen Abrahæ promissum, & confiderent, se propter hoc semen (qui est Christus) habere peccatorū remissionem. Sed hi, relictis his sacris, & hoc cultu Dei, instituta phana in excelsis, in uallibus, in Lucis, & adoleuerunt in his Thymiana: instituerunt etiam uitulos aureos, ut meritis horum sacrorum placarent iram Dei, & mererent fauorem ac benedictionē eius. Cogitarunt enim, Deus est excelsissimus. Placet igit ei cultus in excelsis locis factus. Deus habitat in cœlo amœnissimo. Placet igit ei cultus in locis amœnis factus. Deus est res preciosissima. Placet igit ei cultus preciosus ex auro & argento factus. Has cogitationes, quas Paulus uocat *λογισμοί*, hoc est, rationationes, iudicarunt esse sapientissimas: sed si rectē expendas, sunt uanissimæ & stultissimæ. Etsi enim hi cultores agnoscunt uerè Deum, & suscipiunt eum his sacris uenerandum, hæc tamē ueneratio, summa est ignominia, & diuinæ maiestatis sordidatio, propterea q̄ Deus tali ueneratione reputat tam uilis, tam abiectus, tam sordidus, ut delectetur humanis delicijs, uel altis montibus, uel opacis & umbrosis syluis, uel auro & argento, sicut homines sordidi & uoluptuarij delectari solēt. Itaq; Iudæi q̄q; detinuerūt ueritatē in mendacio, & mutauerunt gloriā Dei, quæ est immensa, & imperuestigabilis, in uallē, in umbrosam syluā, in aurū & argentū. Vnde & p̄phete uocarūt hos hypocritarū cultus, Idolomaniā. Dicamus etiā de superstitione hypocritarū in Christianismo, ut eo clarius intelligamus, quomodo gentes mutauerint gloriā Dei in imaginē creature. Nā hi hypocritæ cognouerunt, q̄ sit Deus, q̄ Deus habeat filium, Iesum Christum, qui sedeat ad dextrā Dei Patris, & habeat omnē potestatem in cœlo & in terra. Hæc est ueritas: sed hæc ueritatē detinuerūt in iniusticia, & abusi sunt ea, humanis syllogismis & cogitationibus. Postq̄. n. fit sermo de cœlesti regno Dei Patris, ac Dñi nostri Iesu Christi, cogitarūt hoc regnum in cœlo, n̄sdē esse cōditionibus, quibus regnū & politia in terra. Quare, quēadmodum uulgari-

bus hominibus non patet aditus ad regem terrenum, nisi per internun-
 cium, ac intercessorem: ita existimarunt nullum in cœlesti regno admit-
 ti ad conspectum Dei, & filij eius Iesu Christi, nisi per mediatores & in-
 tercessores, Sanctos. Hinc originem duxit cultus & inuocatio Sancto-
 rum, & habiti sunt Sæcti mortui, pro mediatoribus & intercessoribus.
 Sic quidem cultus nō apparet impietas, quia prætexitur honor nomi-
 nis Dei: sed si propius eum intuearis, non est, nisi impietas, & ignomi-
 nia Christi, quia Deus proposuit sese omnibus obuium, & propitium
 per Christum filium suum, qui cum sit Deus et homo, solus potest esse
 uerus mediator inter Deum & hominem. Deserere autem hūc media-
 torem, & seligere sibi homines, beatos quidem, & Sanctos, non tamen
 nisi homines, in mediatores, hoc demum est Euangelion Christi contē-
 nere, Deum prophanare, Deum sordidum iudicare, ut qui magis re-
 spiciat aliorum hominum, quā unigeniti filij sui intercessionem. Pre-
 terea, hypocritæ uiderunt in terrena politea sua singulis esse officia di-
 stributa, & alium quidem fungi magistratu, aliū profiteri medicinam,
 alium sectari mercaturam, alium agriculturam, alium exercere opificiū,
 alium aliud curare. Cogitarunt igitur similem esse officiorum distribu-
 tionem in regno cœlesti, ut Deus demandārit huic Sancto, curam recu-
 perandi amissa, illi officiū medendæ febris aut hydropis, isti munus iuuā-
 di parturiētes, & alijs, alia. Hinc factum est, q̄ Sancti in cœlo habiti sint
 loco deorum tutelarium, seu auxiliariū. Ac uidetur quidem hoc sapien-
 ter excogitatū, sed est mera uanitas, stulticia & impietas, nec est honor,
 sed ignominia Dei. Etsi enim hypocritæ nō solent dicere, se ē Sanctis in
 cœlo facere ueros deos, sed quod habent, habere à uero Deo, tamen
 mendaciū & impietas est, uerum Deum iudicare imbecilliolem, q̄ qui
 possit in afflictione succurrere, aut duriorē, q̄ qui uelit iuuare, aut cessa-
 torem, & neglectorē, qui non curret humanas aduersitates, aut alia quæ
 rere organa & media consequendæ ex afflictione liberationis, q̄ quæ
 ipse proposuit & definiuit. Ex his facillè nunc est iudicare de impietate
 Gentium, quomodo & ipsi mutauerint gloriam Dei in similitudinem
 creaturarum. Cognouerunt enim, q̄ sit Deus, q̄ hic Deus sit potens, sa-
 piens, immortalis & æternus. Hec enim est gloria Dei. Cogitarūt ergo,
 quomodo hunc Deū colerent. Et quia arriserunt ipsis statuæ uel ex au-
 ro uel etiam ex ligno artificiose architectatæ, existimarunt idem etiam
 Deo arridere. Itaq̄ instituerūt statuam auream aut ligneam, tam homi-
 nis, q̄ alterius animalis, in honorem Dei, ut ad statuam illam sacrificātes
 placarent iram Dei. Non senserunt statuam esse Deum ipsum, nisi fortē
 homines prorsus imperiti. Paulus autem non loquitur nunc de imperi-
 to uulgo, sed de sapientissimis hominibus. Cum crederent, inquit, se sa-
 pientes. Et hi sapientes non affirmarunt statuam esse Deum, sed cogita-
 runt, se cultu huius statug colere uerum Deum in cœlo, & placare iram
 eius. Sicut & Israelitæ non ignorarunt, uitulū aureū ab Aherone in
 deserto institutum, non esse uerum Deum, sed senserunt se cultu hu-
 ius uituli præstare uero Deo officium gratissimum, & promiserunt
 sibi propter hunc cultum omnia cœlestium beneficiorum genera. Co-
 gnouerunt

*Vide Arkon-
 bium lib. 6.*

*Et Sorome-
 num lib. 7.*

*cap. 15. in o-
 ratione cor-*

*solatoria E-
 banj.*

Vide Strabo
nem lib. 17.

gnouerunt similiter Ethnici Deum esse natura beneficium, idcirco, ex
quacunque re perceperunt aliquid magnæ utilitatis, iudicarunt dialo-
gismis suis se & piè & sapienter colere Deum, si rei utili diuinum hono-
rem exhiberent. Hinc originem duxit apud Ethnicos, ac præsertim a-
pud Egyptios cultus bestiarum, tam quadrupedum, quam uolatili-
um et reptilium. Sani homines non ita despuerunt, ut habuerint has be-
stias pro ueris dijs, sed cogitauerunt, se harum bestiarum cultu uerum
& æternum Deum eximie uenerari. Hanc enim fuisse sententiam Eth-
nicorum, Paulus hoc loco haud obscure significat. Detinentium, (in-
quiens) ueritatem in mendacio. Et iterum: Cum cognouerunt De-
um, non glorificauerunt, ut Deum. Ac rursus: Mutauerunt gloriam
immortalis Dei, in imaginem hominis mortalis, &c. Et Actorum de-
cimo septimo: Cum simus genus Dei, non debemus existimare numen
esse simile auro aut argento aut lapidi arte sculpto. Et Esaiæ 40. Omnes
gentes quasi non sint, ita sunt coram eo, & quasi nihilum, & inane repu-
tatae sunt. Cui ergo similem fecistis Deum, aut quam imaginem pone-
tis ei? Hæc & alia id genus testimonia clarè probant, Ethnicos non ha-
buisse statuas pro dijs ipsis, sed tantum pro imaginibus, quibus deitas
adumbraretur, & quarum cultu Deus ita delectaretur, ut conferat in
cultores omnia genera beneficiorum. Sed hic dialogismus, & hæc sen-
tentia nō est nisi mendacium, uanitas, stulticia, impietas, & summa Dei
ignominia. Finge hominem quendam honestissima facie præditum, ali-
um aut hominem sic affectum, ut persuaderet sibi, faciem illius scē disci-
mo luto exornari posse, quis non rideret huius stulticiam ac delirium?
Aut si hoc re ipsa efficere conaretur, quis eum tanquam furiosum, non
repelleret? Consideremus igitur, quoad licet, faciem Dei. Ea certè est
maxima gloria, adeo q̃ cœlesti & diuina maiestate illustrata. Aurum ue-
rò & argentum, sunt coram Deo longè scēdiora, quam coram homini-
bus lutū. Quare, si quis seriò suscipiat Deum ornandum, seu colēdum
imagine, uel aurea, uel argentea, nā ille non solum stultus, uerum etiam
infanus iudicandus erit. Habes autem hoc loco ex Paulo, quæ sit uera
definitio Idolomania. Idolomania enim est, non tantum colere exter-
num idolum pro uero Deo, quod est imperiti uulgi, sed etiam uerum
Deum, per sacra humanis dialogismis seu rationibus excogitata colere,
& confidere, quòd merito huius cultus mitigetur ira Dei, & conferan-
tur diuinitus in cultores sperata & petita beneficia: Hac enim opinione
Sapientes inter Ethnicos sua sacra fecerunt.

Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ὑδθιθυμῖαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκα-
θαρσίαν, τοὶ ἀπὸ μαλθεῖ τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς, οἱ πῖνόν μετ' ἄλλων τὴν
ἀλήθειαν αὐτοῖς ἐν ᾧ φερόμεν, καὶ ἐσεβασάμεθα, καὶ ἐλαλῶμεθα τῇ κτίσει, πρὸς
τὴν κτίσαντα, ὅς ἐστιν δι' λόγου εἰς τὸ αἰῶνος, ἀμήν.

Quapropter tradidit illos Deus cupiditatibus cordium suorum in
immundiciem, ut ignominia afficiant corpora sua inter se mutuo, qui
cōmutarunt ueritatē eius mēdacio, & uenerati sunt, coluerūtq̃ ea quæ
cōdita sunt, supra eum, qui cōdidit, qui est laudandus in secula, Amē.

A cōmemoratione Idolomanie Ethnicorū, descēdit Paulus ad cōme-
mora

morationē turpitudinis uitę eorum, ut probet eos esse peccatores, quod probandum suscepit. Ignominia (inquit) affecerunt corpora sua inter se mutuo. Sed priusquā pergat genera turpitudinis & scelerū nomina. tim recensere, pauca quædam clarius repetit & exponit, quæ antea de Idolomania eorum dixit. Quod enim suprà dixit: Detinent ueritatem in iniusticia. Et: mutauerunt gloriam immortalis Dei imagine hominis mortalis, etc. hoc nunc dicit: Commutarunt ueritatem eius in mendacio. Et, Venerati sunt, colueruntq; creaturas suprà creatorem. Quid ergo est, Commutare ueritatem Dei in mendacio? Idem planè est, quod suprà dixit: Detinent ueritatem in iniusticia. Veritas enim Dei est, sicut antea est expositum, quod sit Deus, quod is Deus sit potens, sit sapiens, sit omnium rerum gubernator, & benefaciat bonis, ac puniat malos. Ex quo sequitur, quod huic Deo sit credendū, quod in ipsum sit confidendum, & quod in omnibus afflictionibus sit inuocandus. Mendacium autem est, quod is Deus humana aut bestiali imaguncula ita delectetur, ut qui eam colat, sit Deo gratus, & mereatur beneficia eius. Mendacium est, quod is Deus odore combusti bouis ita afficiatur, ut qui sacrificat bouem, mereatur hoc opere gratiam Dei. Mendacium est, quod is Deus tribuat hominibus diuinitatem seu regnum cœleste, propter externam huius seculi potentiam, & propter ciuiles uirtutes. Venerari ergo statuam seu imaginem, & sacrificare bouem hac opinione, quod Deus propter hæc opera desinat ab ira sua, & sit propicius, est ueritatem Dei mutare in mendacium. Referre item Aesculapium aut Iouem in numerum deorum, propterea quod ille contulerit medicina sua opem agrotis, hic autem magna in hoc seculo potentia prædictus fuerit, est mutare ueritatem Dei in mendacium. Sed quid? Num soli Ethnici fuerunt huius impietatis rei? Nihil minus. Nam & Iudæi, & hypocrite in Christianismo nō dissimilem impietatem sectati sunt, sicut paulò antè breuibus indicatum est: Et in præsentia nō est locus de hac re pluribus differendi. Pergemus igitur in proposito. Sequitur: Coluerunt creaturam plusquā creatorem. Quid hoc? An non Ethnici cogitauerunt se, colendo creaturam, colere uerum Deum creatorem? Qui enim uenerabatur lapidem in terra, affirmabat se colere uerum Deum in cœlo. Et inter Hypocritas, qui ieiunabat pane & aqua, unum & alterum diem, affirmabat se uenerari uerum Deum. Quomodo igitur coluerūt creaturam plusquā creatorem? Sumamus exemplum à moribus hominum sceleratorum, & impœnitentium. Hi enim solent aliquoties abstinere à furto, ab homicidio, ab adulterio, non reuerentia præcepti Dei, sed tantum metu pœnæ à Magistratu infligendæ. Hi rectè dicuntur metuere Magistratum, plusquā Deum. Sic etiam Ethnici plus coluerūt sacra sui Iouis, quā ueri Dei. Habuerunt enim naturalem cognitionem Dei, quemadmodum suprà est ostensum.

Ex hac cognitione admoniti sunt, ut hunc Deum colant fide, & inuocatione. Habuerunt etiam cognitionem legis Dei, de mutua charitate. Nam quod Christus apud Matthæum dicit: Omnia, quæcunq; uolueritis, ut faciant uobis homines, sic & uos facite illis, humanæ rationi natura insitum est. Et hæc cognitio hortabatur Ethnicos, ut nec furta, nec homicidia, nec adulteria designarent. Quid ergo factum est? Ethnicus excogitauit & instituit sacra, nō ex auctoritate uerbi Dei, sed ex humana sua prudentia, quibus Deū coleret. Interea contigit, ut casu quodam hæc sacra uel intermitterentur, uel non ritè, iuxta præscriptū humanæ prudentiæ, peragerentur. Et incidit fortè uel pestilentia, uel fames, uel alia calamitas. Hic tum Ethnicus culpam calamitatis non reiecit in uiolationem legis Dei naturaliter insculptæ, sed in neglectiōem suorum sacrorum. Non agnouit se affligi, propterea quòd non inuocauerit uerum Deum, quòd sectatus sit Idolomaniam, quòd multa horrenda scelera, furta, homicidia, adulteria, commiserit: Sed arbitratus est se affligi, quòd fortè sacra sua non ritè peregerit, aut omnino intermiserit. Quare non dedit operam, ut uerum Deum inuocaret, ac delictorum poenitentiam ageret: Sed repetijt maximo studio sua sacra, quibus diuina ira placaretur. Hoc uerè est creaturam, (hoc est) sacra suo pre arbitrio instituta, plusquàm creatorem & legem eius colere. In Esaia dicit **DOMINVS** de Hypocritis: Timuerunt me mandato hominum & doctrinis. Mandatum Dei est, Non committas adulterium. Mandatum hominum est, Ne uescaris carnibus in feria sexta. Hypocrite autem timent se maius peccatum designare, si uescantur in feria sexta carnibus, quàm si commiserint adulterium. Plus igitur dicuntur colere creaturam, quàm creatorem. Certè talium cultuum plenus fuit orbis, non tam inter Ethnicos, quàm in populo ipso Dei, siue illo Israelitico, siue Christiano. Cæterum, quia Paulus in commemoranda Ethnorum Idolomania, fecit mentionem Creatoris, addit pro more suo *δοξολογίαν*: Qui est, inquiens, benedictus seu laudandus in secula, Amen. Sic & infra capite 9. cum fecisset mentionem Christi, addit: Qui est in omnibus Deus laudandus in secula, Amen. Hæ additiones non sunt ociosa sermonis conclusio, sed exultatio spiritus, qui pij suam reuerentiam erga tantam maiestatem testificantur, & reliquos ad eandem reuerentiam Deo præstandam inuitant. Sic Latini, si cuius honesti uiri mentionem nominatim & publicè faciunt, adijcere solent, se eum **HONORIS GRATIA** nominare, ut significant se hac publica eius mentione, nolle nomen eius prophanare, sed magis, ut laude dignum, commendare. Hactenus de impietate Ethnorum seu Gentium in cultu diuino: Nunc uideamus turpitudinem & scelera eorum in uita politica. Dicit ergo: Tradidit illos Deus cupiditatibus cordium suorum in immundiciè, ut ignominia afficiant corpora

pora sua, inter se mutuo. Quid autem illud sit, mox explicat apertius: Sequitur enim.

Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν με-
τήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. ὁμοίως τε καὶ οἱ ἄρσενες, ἀφέν-
τες τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς ἀθέλειαν, ἡεκαύθησαν ἐν τῇ ὁρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους,
ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τῆς ἀχρημοσύνης κατὰ βλαβήμονας, καὶ τὴν ἀντιμιδίαν, ἣν ἔδει εἰς
ἐκείνην αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.

Quamobrem tradidit eos Deus in cupiditates ignominiosas. Nam & foeminae illorum mutauerunt naturalem usum, in eum, qui est præter naturam. Similiter & masculi, relicto naturali usu foeminae, exarserunt per appetentiam sui, alius in alium, masculi in masculos foeditatem perpetrantes, & premium, quod oportuit, erroris sui in se recipientes.

Post Idolomaniam Gentium, sequitur turpitudine uitæ eorum. Principio Gentes tam immundam, tam turpem, tam foedam duxerunt uitam, ut ignominia afficerent sua ipsorum corpora. Foeminae enim (inquit) illorum mutauerunt naturalem usum, etc. Hæc tam foeda & horrenda sunt, ut pudor uetet, ea in honesto hominum cœtu, publicè & copiose explicare. Atque utinam nonnullæ Gentes adhuc hodieq; ab his criminibus immunes essent. Nos ex hoc loco discamus, corpora nostra & membra eorum ignominia affici, non solum eo modo, qui hic commemoratur, sed quolibet illegitimo, & inordinario abusu. Exempli gratia: Lingua ad hoc condita est, ut glorificet Deum, loquatur ueritatem, & quæ faciunt ad ædificationem proximi. Qui ergo ab utitur nomine Dei ad execrationem, qui mentitur, qui proximum conuiuijs proscindit, qui seu impijs, seu turpibus uerbis offendiculo est imbecilibus, is afficit linguam suam ignominia. Aures conditæ sunt, ut audiant uerbum Dei, & quæ ad pietatem ac honestatem faciunt. Quare si auerterimus aures ab auditu uerbi Dei, ad audiendas nugas, detractio-nes alienæ famæ, & quæ sunt huius generis, ignominia afficimus aures. Breuiter: Totum corpus nostrum conditum est, ut præbeat se in obsequium uerbi Dei. Quare, si transfertur ad seruitutem Satanæ in obsequium peccatorum, afficitur ignominia. Itaq; nullus, quamuis uirulentus aduersarius, potest nos tanta ignominia afficere, quanta ipsi nos abusu nostri corporis afficimus. Sed illud non est oscitanter prætereundum, quod Paulus dicit: TRADIDIT illos Deus cupiditatibus etc. An non, Tradere in cupiditates ignominiosas, est homines in peccata conijcere, & in scelera impellere? Dicemus igitur Deum esse peccati autorem? Absit longissimè. Deus enim summa ipsa est iusticia: Deus odio habet peccatum: Deus Lege sua prohibuit peccatum: Deus puniet externis & æternis supplicijs peccatum. Quomodo igitur posset

aut esse aut dici auctor peccati, & homines ad scelera uiolenter impellere? Quid ergo est, quod Paulus dicit, Deum tradidisse Gentes cupiditatibus suis, ut designarent horrenda & abominanda scelera? Loquitur de Deo iuxta humanam consuetudinem. Solet enim scriptura de Deo, humano more loqui. Aliàs dicitur Deus descendere de celo. Aliàs dicitur audire, Aliàs, loqui, aliàs ambulare. Quæ omnia Deo pro humano more tribuuntur, non quòd Deus sic, ut homo loquatur, & ambulet, sed quòd non queamus aliter de diuinis rebus, quàm uerbis ab humana consuetudine mutuatis, loqui. Sic & Deus dicitur humano more, tradere impios in peccata. Haftenus enim contulit multa & magna beneficia in Gentes: Insculpsit naturali ipsorum rationi, sui cognitionem: Inseuit eis noticiam diuinæ legis, de colendo Deo, & diligendo proximo. Proposuit eis hunc mundum, tanquam sacra Biblia, ex quibus Deum cognoscerent. Addidit multa alia beneficia: Sed ipsi neglecta & sprete Dei bonitate, sectati sunt Idolomaniam, eamq; tam manifestam, ut etiam humana ratio potuerit abominationem eius agnoscere, & detestari. Cùm igitur non potuerint uerbis Dei beneficijs ad ueram pietatem excitari, tradidit eos Deus suis cupiditatibus, hoc est, deseruit eos, ut liberè sectarentur impias suas cupiditates. Qui suscipit puerum erudiendum, & uidet eum tanta ingenio, & abijcit eum ex sua disciplina, ut suis cupiditatibus indulgeat. Qui suscipit equum domandum, & uidet eum esse indomabilem, tradit eum in frenum, hoc est, intermittit domandi laborem, & relinquit equum suæ ferociæ. Qui gubernat nauim, & non potest, orta graui tempestate, rectum nauis cursum tenere, tradit uela uentis, hoc est, omittit officium gubernandi, & sinit nauim ferri, quo uenti impellunt. Sic & Christus dicitur tradidisse Iudam in proditionem. Cùm enim omnem mouisset lapidem, ut Iudam ab immanitate proditionis auocaret, nec tamen quicquam proficeret, tradidit Iudam in suas cupiditates: Quod facis, inquit, fac citò. Non iussit Christus Iudam proditionem suam exequi, non fuit auctor, ut Iudas tam immane scelus designaret, sed cùm nulla admonitio locum apud Iudam haberet, deseruit eum, & reliquit eum crudeli suo proposito. Eodem modo Deus dicitur tradidisse Ethnicos in cupiditates ignominiosas, non quòd impulerit eos in nefaria scelera, Sed cùm multa contulisset in ipsos beneficia, & proposuisset eis totum mundum in disciplinam pietatis, ex quo potuissent de Deo, quæ ad salutem necessaria essent, cognoscere, nō tamen glorificassent eum, ut Deum, deseruerit eos, & reliquerit eos suis impijs cupiditatibus. Tradere igitur Dei, est deserere impœnitentem, & obstinatum, in suis cupiditatibus. Quid autem

autem sit homo sibi, aut suis cupiditatibus relictus? Num, antea ex se iustus, tum primum sit peccator? Nihil minus. Homo enim natura sua semper est peccator, & gestat intra se horrendas quasque impietates, ac execranda scelera. Dicit enim David: Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater. Et Hieremias capite decimo septimo: Prauum est cor hominis, & imperscrutabile, quis cognoscerit illud? Et Matthæi decimo quinto: Ex corde exeunt cogitationes malæ, etc. Homo igitur desertus à Deo, & sibi ipsi relictus, non tum primum sit peccator: Sed cum antea sit peccator, incipit peccatum tum primum fructus suos externis operibus proferre, & quam foeda antea scelera in corde latuerint, testificari. Ergo inter honestum uiuum, & publicè sceleratum non est illud discrimen, quòd alter sit ex se iustus, alter ex se peccator. Vterque enim est coram Deo peccator, sed alterum absoluit à peccato Deus per fidem propter Christum, alterum autem relinquit Deus, per incredulitatem, suis cupiditatibus. Cauendum igitur est, ne deserti à Deo tradamur nostris affectibus. Quomodo autem hoc caueamus? Audiamus Paulum: Dicit enim Ethnicos idcirco desertos à Deo, & relictos suis affectibus, quòd cum cognouissent Deum, non glorificauerint eum, ut Deum, nec fuerint grati, sed reputauerint se sapientes, & secuti sint in colendo Deo, sua ipsorum consilia. Glorificemus igitur Deum, ut Deum, scitemur non nostram, sed Dei sapientiam, hoc est, uerbum Dei. Sic enim nunquam nos deseret DOMINVS, nec relinquet nos nostris cupiditatibus. Si quis, (inquit) diliget me, sermonem, (qui est Euangelion Christi) meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ueniamus ad eum, ac faciemus apud eum mansionem.

Est & illud diligenter obseruandum, quòd Paulus hoc loco dicit, Præmium, quòd oportuit, erroris sui in se recipientes. Significat enim, quòd externa scelera, & horrenda flagitia, sint præmia, stipendia seu supplicia internæ Idolomaniæ & impietatis. Hoc duabus de causis obseruandum est. Vna, ut ab externis flagitijs discamus nostram internam impietatem, alio qui ignotam, agnoscere. Altera, ut sciamus, quòd impij & scelerati, non tum primum puniuntur, cum furto aut homicidio designato, à magistratu iuxta leges affliguntur, uerum etiam, cum furtum ipsum aut homicidium designant. Nam & furtum, & homicidium, & alia id genus scelera, sunt supplicia impietatis. Non minus igitur, imò multo magis honestus animus cohorscere debet ad peccatum furti, aut homicidij, quàm ad laqueum aut gladium, quibus scelera illa à magistratu puniuntur.

καὶ καθὼς οὐκ ἐλοκίμασαν τὸ θεὸν ἔχειν ἐν ᾧ ᾔκησαν, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς ἀδικίαν καὶ τὸν νόμον, περιῆν τὰ μὴ καθήκοντα, πεπληρωμένους πάσης ἀδικίας, πορνείας, πονηρίας, πλεονεξίας, κακίας, μεσοῖς φθόνος, φόνος, ἐριδίας, δόλου, κακοθυμίας, θυμωδίας, κατὰ λάλους, θεοσυγείας, ὑβρισεως, παροργισμοῦ, ἀλαζονείας, ἐφευρετῶς κακῶν, πονεῦσιν ἀπειθείς, ἀβυστῶν, ἀβυστῶν, ἀσέβειας, ἀπειθείας, ἀπειθείας, ἀπειθείας.

Et quemadmodum non probauerunt, ut Deum agnosce-
rent, ita tradidit eos Deus in reprobam mentem, ut facerent,
quæ non conueniebat: repleti omni iniusticia, scortatione,
uersutia, avaritia, malitia, pleni inuidia, cæde, contentione, do-
lo, malis præditi moribus, susurriones, obtretractores, Dei oso-
res, contumeliosi, elati, gloriosi, excogitatores malorum, pa-
rentibus immorigeri, expertes intelligentiæ, pactorum haud
quaquam tenaces, alieni à charitatis affectu, nescij fœderis, im-
misericordes.

Pergit Paulus, in commemorandis fructibus impietatis apud Ethnicos, ut conuincat eos peccati, & concludat tandem, iustificatio- nem, seu absolutionem à peccato, & gratiam Dei, ac æternam salutem non contingere eis, nisi propter Christum, si in ipsum crediderint. Re- censetur autem hic longus catalogus scelerum apud Ethnicos, quo non tam Ethnici ipsi, quam nos quoq; habeamus libellum, ut uocant, Confessionis, & Elenchum seu Indicem, quo intueamur nostram i- psum impietatem. Nihil enim difficilius est, quam impietatem su- am agnoscere: quippe quòd naturaliter inhæreat carni & sanguini. Quare, sicut qui ad strepitum aquarum habitant, non sentiunt, non obseruant strepitum, quia cum aquæ semper obstrepant auribus, oc- calluerunt ad murmur earum: ita, cum impietas nobis sit innata, non facile agnoscitur. Accedit huc, quòd ut Satan, ita impietas, non osten- dat sese sua turpitudine, sed uenditat sese honesta specie. Prætexit no- men Dei, prætexit cultum diuinum, ut uideatur pietas. Itaque, sicut non uides corporalem tuam faciem, nisi obiecto speculo: ita non ui- demus impietatem cordis nostri, nisi proposita per speculum fructu- um eius turpitudine. Magno quidem constitit, ut iustificaremur, Con- stitit enim sanguine unigeniti filij Dei. Sed & haud paruo constitit, ut proponeretur nobis speculum cognoscendæ nostræ iniustitiæ & impietatis. Hoc speculum, partim est Decalogus, qui ut promulgare- tur, constitit diuisione aquarum maris rubri, submersione exercitus Pharaonis, ac multis miraculis: partim est, deletio humani generis, (exceptis octo hominibus) per diluuium, submersio urbium Zo- domæ & Gomorrhæ, deuastatio urbis Hierusalem, & alia id ge- nus

nus exempla, quibus ira Dei aduersus impietatem demonstratur. Sic etiam, cum legimus hunc catalogum iniquitatis Ethnicorum, sciamus nobis propositam tabellam, ex qua cognoscamus, qui sint fructus impietatis, ut si caro nostra hos fructus proferat, admoneamur de impietate cordis nostri, & quæramus ueram eius expurgationem. Tu quidem uis esse, & haberi pius, timens Dei, & credens Deo: Sed si respicias cupiditates cordis, uerba oris, & opera manuum tuarum, uidebis tuam coram Deo impietatem. In corde est odium, inuidia, arrogantia, contemptus proximi, auaritia. In ore est maledicentia, obtrectatio, iactantia, blasphemia, abusus nominis Dei ad execrationes, mendacium, peiurium, contentio, conuicium, spurcities, & id genus alia. In operibus sunt cædes, homicidia, iniusticia in negotijs, adulteria, scortationes, etc. Hi sunt fructus impietatis, quos si in te uideris, scias cor tuum impietate plenum esse, hoc est, te nec timere Deum, nec credere in Deum, nec glorificare Deum. Non probauerunt, inquit Paulus, ut Deum agnoscerent, idcirco tradidit eos DEVS in reprobam mentem, ut facerent, quæ non conueniebat. Quid? Num Deus est autor peccati, quod tradidit Ethnicos in reprobam mentem, ut ea horrenda scelera, quæ hîc enumerantur, designarent? De hac re supra diximus: Deus non est autor, sed punitor peccati. Postquam enim uidit, Ethnicos non retineri in officio eius de se cognitionis, quam ipsis ex hoc mundo patefecerat, reliquit eos reprobae suæ menti, ut faciendo, quæ non conueniebat, impietas ipsorum puniretur. Nam, quæ scelera hîc enumerantur, sunt quidem horrenda peccata, si Satanam autorem peccati, & impiam Ethnicorum uoluntatem respexeris: Si uerò DEVM, tradentem eos in reprobam mentem, respexeris, sunt grauissima impietatis supplicia. Non est autem iniusticia, sed iusticia, impietatem seueriter punire. Quid ergo dicemus? An non DEVS est omnipotens? An non potest omnipotentia sua conuertere impietatem humani cordis ad pietatem? An non potest non tantum nolentes, uerumetiam repugnantes mutare, & in rectam uiam reducere? Et cum sit potentissimus, simul & optimus, quid est, quod non facit, quod nobis optimum uidetur? Rectè affirmas, Deum esse ut potentissimum, ita & optimum. Sentiamus igitur, optimum esse, quod facit. Non enim dubium est, quin posset, pro sua omnipotentia, omnes homines conuertere ad ueram pietatem. Sed cur hoc non faciat, aut facere uelit, non est nobis disputandum. Non est noster debitor. Non enim (inquit DOMINVS) cogitationes meæ, cogitationes uestre, neque uiæ uestre, uiæ meæ. Quia sicut exaltatur coeli à terra, sic exaltate sunt uiæ meæ à uijs uestris, &

Esai. 55

cogitationes meæ à cogitationibus uestris. Quare, si illa, quam recitauimus, quæstio inciderit, exclamandum est cum Paulo, quod postea capite undecimo sequitur: O profunditatem diuitiarum & sapientiae & cognitionis Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uiae eius, etc.

Sed reuertamur ad catalogum scelerum, quæ Ethnici, in reprobam mentem traditi, designarunt. Repleti, inquit, omni iniusticia. Notum iniusticiae, genus est ad omnes species peccatorum, quæ sequuntur. Audiamus igitur species iniusticiae.

Scortatio. Hæc inter Ethnicos non permixta tantum fuit, sed etiam non iudicabatur, præsertim in adolescentibus, inhonestas. Non est flagitium, inquit ille, adolescentem scortari: Sed quantum sit flagitium, exponit aliàs Paulus 1. Corinth. 6. Ne erretis, inquiens, neque scortatores, neque cultores simulachrorum, neque adulteri, neque molles, etc. hæreditatem regni Dei accipient. Et Hebræ. 13. Scortatores & adulteros iudicabit Deus.

Versutia. Græcis est *πολύπια*, *ἐκ τοῦ πόνου*, à labore: Et significat studium nocendi, studium inferendi alteri laborem & dolorem, frustra, sine ulla legitima causa, uel utilitate, nocendi tantum, aut ridendi gratia, ex mera malitia.

Auaritia. Quid ergo est auaritia? Solent homines rerum nomina inuertere. Diligentiam conseruandæ rei familiaris, uocant auaritiam. Et contrà: Studium congregandarum opum, quoquo modo fieri potest, seu iuste, seu iniuste, uocant prudentiam, & honestam negotiationem: Sed rectè iudicandum est. Auaritia enim non est cupiditas, consequendi & habendi legitimè honestum uictum & amictum, pro modo & conditione suæ uocationis, sed est, non esse suis rebus, quas dono Dei aut possides, aut legitimè consequi potes, contentum, ac plus appetere, idq; alieno damno, quàm necessitas postulat, & licitum est. Nam, quod nonnulli Monarchæ pro Symbolo uisurparunt, *PLVS VLTRA*, hoc ferè omnium hominum ingenium est, ut plus appetant, quàm honestè assequi possunt. Et hæc est auaritia. Cupiditas enim legitimè consequendi & habendi, quæ ad honestatem uitæ necessaria sunt, est naturalis affectus, à Deo homini insitus & creatus. Vnde & Christus orare iussit: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et Genesis uicesimo octauo, Iacob ait: Si *D O M I N U S* dederit mihi panem ad uelendum, & uelutimentum ad induendum etc. Prouerbiorum tricesimo, Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi. Tribue tantum uictui meo necessaria. Et Paulus, cum ad Ephesios quarto scribit: Qui furabatur non amplius furetur, sed magis laboret operando manibus etc. non docet

docet auaritiam, sed docet officium honesto uiro dignum. Auaritia igitur non est, naturalis affectus honestè acquirendi & habendi necessarium pro uitæ suæ conditione uictum, sed est plus opes, quàm iusticiam Dei colere, opes alieno incommodo, & per imposturas parare, plus opibus fidere, quàm promissioni Dei. Vnde & Paulus alias uocat auaritiam Idolatriam, & Auaros Idolatras.

Malicia κακία. Est, cùm quis posset alteri officium sine suo incommodo præstare, præignauia tamen, aut maleuolentia non præstat.

Pleni inuidia. Refertur etiam inuidia inter opera carnis, propter quæ homines non sunt hæredes regni Dei. Galat. 6.

Pleni cæde. In his duobus uocabulis φόνος & φόνος, (hoc est) Inuidia & cædes, allusio est. Et sicut uocabula sono ferè conueniunt, ita conueniunt etiam atrocitate sceleris. Nam & Inuidia genus est cædis, & pertinet in catalogum homicidiorum.

Pleni contentione. Est & hæc, opus carnis, dignum æterno supplicio. Galat. 6.

Pleni dolo, uidelicet malo, qualis erat Pontificum, Matthæi uicesimo sexto: Congregati sunt Principes sacerdotum, & Seniores populi in atrium Caiaphæ, & consilium inierunt, ut Iesum D O L O tenerent, & occiderent. Est autem & bonus & pius dolus, qualis fuit Iacob Patriarchæ erga patrem Isaac in præripienda benedictione. Qualis etiam fuit Raab Hierichuntinæ in occultandis exploratoribus, etc.

Malis præditi moribus, κακονθεία. Calumnia seu malignitas, quæ est, cùm quis aliena rectè dicta aut facta, iniquè interpretatur, aut deprauat.

Sufurriones, qui clam alienæ famæ detrahunt.

Obtrectatores, qui publicè homines traducunt.

Osores aut contemptores Dei, quales sunt Epicurei.

Contumeliosi. Hi pertinent in catalogum homicidarum. Nam si homicida est, qui dicit fratri suo Raha, multo magis homicida est, qui fratrem contumelia afficit.

Elati. Qui præ se alios contemnunt. Peculiare uitium diuitum erga pauperes, Potentum erga imbecilliores.

Gloriosi. Thrasones, qui iactant sua præclara facinora.

Excogitatores malorum. Hi sunt impostores, qui in catalogum furum ac raptorum pertinent.

Parenti

17. Parentibus immorigeri. Puerorum, adolescentum & Iuuenum hoc uitium est, qui uel nullo parentum studio & cura emendari possunt, uel nullo parentum consilio aut consensu coniugia ineunt.

18. Expertes intelligentiæ. Hi sunt furiosi illi, qui suas tantum cupiditates sequuntur, nec ullius alterius sententiæ cedunt. Non obseruant quod sit decorum seu publicæ seu priuatæ honestatis, sed tantum furoris sui impetum sectantur.

19. Pactorum haudquaquam tenaces. Qui pacta & conuenta non seruant. Vulgatissimum in humano genere uitium.

20. Alieni à charitatis affectu, ἀσπείρη. Sunt qui exuunt naturalem affectum cognationis, qualis est affectus parentum erga liberos, liberorum erga parentes, Cognatorum ergo cognatos, Ciuium erga ciues, Vicinorum erga uicinos.

21. Nescij foederis, seu implacabiles: qui tanto odio in proximum grassantur, ut nec possint, nec uelint reconciliari.

22. Immisericordes, qui non tanguntur alienis malis seu aduersis, ac sibi tantum bene uolunt.

Habes descriptionem publicorum morum inter Ethnicos, quos mores Paulus suprà uocauit ἀνὴρμιθία, hoc est, mercedem, adeoq; certissima argumenta impietatis, uidelicet, quòd corda eorū fuerint sine fide & timore Dei, ac sine ulla dilectione proximi. Hoc planè est omni iusticia destitui. Et quia non sunt dissimiles mores inter eos, qui Christiani uocantur, manifestum signum est, impietatem Ethnicorum hærrere adhuc in carne Christianorum. Quid ergo faciamus? Poenitentiam (inquit) agite, Appropinquauit enim regnum cœlorum.

Dices, Certè Paulus uidetur seuerior esse in mores Ethnicorum, quàm par sit. Arguit enim ex publicis ipsorum moribus, omnes esse impios, cum tamen multi fuerint inter ipsos honestissimi, qui non sunt externis illis sceleribus sordidati, sed egerunt uitam irreprehensibilem, nec secuti sunt publicos & usitatos gentis suæ mores: ut Socrates, Aristides, & alij. Quid de his dicendum? Num dicemus & hos fuisse impios? Quid de his sentiendum sit, sequitur.

οἱ ἄνθρωποι δὲ ἀκαίωμα τῷ Θεῷ ὑπαγρόντες, ὅτι οἱ τὰ πάντα πηλοῦσιν, ἀξιοὶ θανάτου εἰσίν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ πυνθύνουσιν ὡς πηλοῦσιν.

Qui cum Dei iusticiam noverint, nempe quòd ij, qui talia faciunt, digni sint morte, non solum ea faciunt, uerum etiam assentiuntur ijs, qui faciunt.

Hic initio obserua, quòd Paulus naturalem cognitionem de Deo & de lege Dei, uocet ius, seu iusticiam Dei. Quare, qui obsequuntur re-
 ctæ rationi naturali, obsequuntur Deo, & seruiunt Deo. Deinde ite-
 rum testatur, Ethnicos habuisse cognitionem de Deo, & de lege eius.
 Postremò hoc dicto simul & honestos & inhonestos inter Ethnicos
 commiscet, & ipsos inter se æquat, quòd etsi aliqui honesti non desi-
 gnauerunt publica illa scelera, quæ enumerata sunt, nihilominus ta-
 men rei sunt impietatis, & omnium scelerum. Quid ita? quia etsi ipsi
 non designant externis operibus hæc scelera, tamen sunt coram Deo
 impij, & consentiunt cum ijs, qui ea designant. Quid autem sit consen-
 tire, explicandum est. Consentire enim in scelera, & delectari sceleri-
 bus, non est tantum manibus applaudere, & uerbis laudare, sed est, alie-
 nis sceleribus non multum affici, ad ea non ex animo expauescere, nec
 pro uirili operam dare, ut caueantur. Exemplis demonstramus. Ecce
 iustas, si non tam diligenter explicat magnitudinem & grauitatem sce-
 lerum, quàm lex Dei exigit, consentit in scelera, & fit reus scelerum,
 quæ auditores sui designant. Magistratus, si non tanta cura tuetur ho-
 nestas leges, & animaduertit in publica scelera, quantam uocatio eius
 requirit, fit reus omnium scelerum, quæ subditi committunt. Pater-
 familias, si conuiuet ad peccata familiæ, & negligit ea, ac etiam si di-
 splicent ei, tamen si non facit suum officium, ut pro sua uocatione pu-
 nestatur, rectè dicitur consentire. Magistri opificiorum, non curant ho-
 nestatem suorum uel seruorum uel discipulorum, illud tantum mo-
 dò curant, ut familia suas operas conficiant. Dicuntur igitur coram
 Deo sceleribus familiæ consentire. Vulgus non perinde afficitur alie-
 nis peccatis, quàm suis incommodis. Non precatur Deum, non ardet
 inuocatione nominis Dei, ut horrenda scelerum exempla è medio
 tollantur. Hic certè est coram Deo consensus in scelera, & approbatio
 peccatorum. Huc mihi nunc confer contraria exempla. Moses ita affi-
 citur peccatis populi sui, ut malit de libro uitæ deleri, quàm ut popu-
 lus pereat. Hieremias sine intermissione intercedit pro peccatis suo-
 rum ciuium. Et Paulus ait: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis
 offenditur, & ego non uror? Etsi autem hi omnes habuerunt adhuc
 suas imbecillitates, tamen sunt exempla, quibus aliquo modo cogno-
 sci potest, qualis debeat piorum esse affectus erga aliena peccata. Quo-
 cum caruerint Ethnici, quamuis honestissimi, consenserunt coram
 Deo in aliena scelera, & approbarunt ea. Manifesta autem &
 uera est regula, Faciens & consentiens eadem poena pu-
 niuntur. Quare tam honesti, quàm scelerati Ethni-
 ci, rei sunt impietatis, & eorum scelerum,
 quæ iam sunt comme-
 morata.

CAPVT SECVNDVM

Δὶο ἀναπολόγητο εἶ, ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὁ κρίνων. ἐν ᾧ καὶ κρίνεις ἄν ἑαυτὸν
σεαυτὸν κατακρίνεις. τὰ ᾧ αὐτὰ πρᾶτεις ὁ κρίνων. Οἱ δὲ αὖτις λέγει ὅτι καὶ
μα τῷ Θεῷ ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἔτι καὶ τὰ ρητὰ πρᾶσσοντας.

Quapropter inexcusabilis es, ὁ homo, quisquis es, qui iudicas.
Nam hoc ipso, quod iudicas alterum, te ipsum condemnas. Eadem
enim facis tu, qui iudicas. Scimus autem quod iudicium Dei est, se-
cundum ueritatem, aduersus eos, qui talia agunt.

VOD Paulus in fine prioris capituli inchoauit, hoc nunci-
tio huius capituli absoluit. Honesti enim inter Ethnicos,
cū sint præditi insigni uirtute, & ducant uitā coram mun-
do inculpata, non ferunt æquo animo, ut redigantur in ordinem ho-
minum sceleratorum, & quia nō possunt coram tribunali hominum
alicuius sceleris accusari, arbitrantur se etiam coram tribunali Dei esse
innocentes. Et ut Phariseus apud Lucam præ se contemnit Publicanū,
ac iudicat ipsum longo post se in ratione iusticiæ interuallo relictum,
ita honesti Ethnici nihil minus cogitant, quā se in peccatorum ho-
minum catalogum pertinere. Paulus autem docet eos nullam habere
excusationem, & tam non posse coram iudicio Dei constare, quā
sceleratos. Quid ita? Quia etsi non peccant externo facto, tamen pec-
cant consensu, quemadmodum paulō antè est expositū. Porro, Con-
sensus non tantum constat sensibili cordis approbatione, uerū eti-
am impietate in recessu cordis latente. Ex corde, inquit Christus, ex-
eunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, etc. In corde igitur est inobe-
dientia erga Deum, ex qua omnia reliqua peccata promanant. Vbi au-
tem est inobedientia erga Deum, quomodo polliceberis tibi in iudi-
cio Dei impunitatem? Iudicium enim Dei non est secundum exter-
nam speciem, sed secundum ueritatem. Non iuxta intuitum hominis
(inquit Dominus ad Samuelem) ego iudico. Homo uidet ea quæ ap-
parent: Dominus autem intuetur cor. Quare, cū honestus Ethnicus
non minus habet cor inobediens Deo, & plenum impietate, quā
homo sceleratus, haud iniuria in eodem peccatorum elencho coram
Deo collocantur. Obseruabile dictum: Iudicium Dei est secundum
ueritatem aduersus eos, qui talia agunt. Sic enim iudicandum esse, ipsa
etiam humana ratio approbat. Da pomum, extrinsecus rubēs, intrinse-
cus autem putridum, num pronuntiabis bonum? Da nucem, foris in-
tegram, intus uerme exesam, num dices bonam? Da hominem uerbis
blandientem, corde odio habentem, num affirmabis eum amicum &
beneuolum? Sed si Deus iudicat secundum ueritatem de hominibus,
quis potest fieri saluus? Quis potest dicere, mundum est cor meum?
Respondeo: Nullus hominum. Quis ergo in iudicio Dei seruabitur?
Idem

Idem respondeo, Nullus hominum: Siquidem sententia iuxta legem Dei pronuntiatur. Quo igitur nos uertemus? A iudicio ad misericordiam, à lege ad Euangelion, à Mose ad Christum. Si enim seueritatem legis, seu iudicij diuini respexeris, omnes homines sunt damnationi obnoxij. Non iustificatur, inquit, in conspectu Dei omnis uiuens. Si autem conuersus fueris ad Christum filium Dei, & credideris morte eius peccata tua expiata, & iram Dei placatam esse, sententia pronuntiabitur de te, nō secundum seueritatem legis, sed secundum promissionem Euangelij. Si quis peccauerit, inquit Ioannes, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum, iustum. Et ipse est propiciatio pro peccatis nostris. Et Paulus: Quis ille, qui condemnat? Christus est, qui mortuus est, imò qui & suscitatus est, qui etiam est ad dextrā Dei, qui & intercedit pro nobis.

Quòd autem dicit Paulus: Hoc ipso quòd iudicas alterū, te ipsum condemnas. Eadem enim facis tu, qui iudicas: Quid? Vult ne Paulus, ne quis aduersus alterum pronunciet sententiam, de eo peccato, cui & ipse est obnoxius? Quis ergo nobis dabit publicos iudices? Vna enim & eadem est omnium hominum tam honestorum, quàm inhonestorū massa. Quare, qui alterum iudicat, seipsum condemnat. Qui cogitat de Caino, aut Iuda, quòd sint iustè damnati, an non is iam de se ipso pronunciat sententiam, quòd & ipse iustè sit damnandus, propterea quòd eadem sit carnis eius impietas, qua fuit caro Caini aut Iudæ? Si quis præterierit patibulum, ex quo suspensus est fur, aut rotam, cui affixus est latro, ac sentit hæc supplicia iustè illis illata, an nō seipsum quoq; cōdemnat, quòd talis ipse sit coram tribunali Dei, quales illi in oculis hominum uidentur? Quid ergo faciemus? Non exercebimus publica & legitima iudicia? Absit: Magistratus est ordinatio Dei, & gestat gladium nō frustra, sed est Dei minister ad iram ei, qui quod malum est fecerit. Et Iosaphat: Videte, inquit ad Iudices, quid faciatis: Non enim hominis exercetis iudicium, sed DOMINI. Quare exigitur à Magistratu, & Iudicibus, ut quales quales sint ipsi coram Deo, suum faciant in iudicando officium. Interea autem, dum exercent suum officium erga sceleratos, admoneantur diuini erga se iudicij. Ac si quidem impij fuerint, ac eiusdem sceleris rei, cogitent, quòd nisi resipuerint, non effugient iudicium Dei, quemadmodum mox in Paulo sequitur. Si autem fuerint pij in Christo renati, meminerint, tales ipsos in carne sua esse coram Deo, quales sunt scelerati coram mundo: Et se, si Deus intraret cum ipsis in iudicium, non tantum supplicio gladij aut rotæ, uerum etiam ignis inferni dignos esse. Quòd uerò peccatum non imputetur, non esse meriti humani, sed gratuita clementiæ Dei per Iesum Christum, propter quem solum Deus peccatum condonat. Ambulent igitur in timore DOMINI, ne sibi relictī, caro ipsis dominetur:

λογίζῃ δὲ ἑαυτὸν ὡς ἄνθρωπον, ὁ κρίνων τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ ποιῶν αὐτὰς
ὅτι οὐκ ἐκφύγει τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ; ἢ τοὺς πλοῦτους ἐλὼν καὶ τὸν πτωχόν
χρῆς, καὶ ἐλὼν μακροθυμίας κατὰ φονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρῆσθαι τοῦ Θεοῦ εἰς μετανοίαν
αὐτοῦ ἐστίν;

Cogitas autem hoc, o homo, qui iudicas eos, qui talia faciunt, & facis eadem, quod tu suffugies iudicium Dei? Aut diuitias bonitatis illius ac tolerantiae, lenitatisque contemnis, ignorans, quod bonitas Dei ad poenitentiam te inuitat?

Dices, si hi, qui ducunt honestam uitam, similes sunt, quantum quidem ad peccatum, & iudicium Dei attinet, sceleratis hominibus, furibus, uidelicet, latronibus, incendiarijs, & id genus alijs, quid ergo est, quod cum similiter sint impij, non similiter etiam puniantur? Cur non & ipsi ex cruce suspenduntur, aut rotis affiguntur, aut iacti fulmine pereunt? Respondeo. Quantum quidem attinet ad publicum supplicium, quod à legitimo magistratu sceleratis inferri solet, non est ulli, nisi iuxta publicas leges, supplicium inferendum. Principes, (inquit Paulus aliàs,) non sunt terrori bene agentibus, sed malè. Quantum autem attinet ad supplicium, quod iniustis coram tribunali Dei debetur, respondet hoc loco Paulus, quod etsi honesti homines tam merentur, propter suam impietatem coram Deo supplicium, quam publice scelerati, tamen non statim puniuntur à Deo, non quod Deus approbet impietatem eorum, sed quod expectet poenitentiam ipsorum. Ignoras, inquit, diuitias bonitatis, tolerantiae, & lenitatis eius? Tres uirtutes tribuuntur Deo. Vna est Bonitas, quae est, benefacere hominibus, quamuis impijs, & immeritis. Vnde est illud Matth. 5. Pater uester coelestis finit solem suum oriri super malos & bonos &c. Altera est Patientia, quae est tolerare impios & ingratos, ut quanquam pergunt in impietate, Deus tamen non neget sua beneficia, sed benefaciendo pergat. Tertia est Lenitas seu longanimitas, quae est, tardum esse ad iram, nec esse propensum ad inferendum statim supplicium, sed expectare resipiscentiam, etiamsi homines non moueantur beneficijs, ut continuo poenitentiam agant. Hae uirtutes Dei sunt diligentissimè obseruandae. Sunt enim nobis cognitu necessariae, cum ad confirmandam conscientiam aduersus offendicula, quae eueniunt ex foelicitate impiorum, & infelicitate piorum in hoc saeculo, tum ad imitandum exemplum Dei. Dicamus primum de offendiculis. Alij enim offenduntur foelicitate impiorum, & cum uident eos florere, ac in bonis ducere uitam suam, arbitrantur, aut non esse Deum, aut, si sit, non curare eum res humanas. Quales sunt, quos Petrus, 2. Pet. 3. describit, Qui dicunt, Vbi est pollicitatio aduentus eius? Si quidem ex quo die Patres dormierunt, sic omnia permanent ab initio creationis. Ex hoc autem loco Pauli docemur, quod impij habeant prospectum suarum rerum euentum in hoc saeculo, non socordia, somnolentia, aut negligentia, sed uirtute Dei, bonitate uidelicet, patientia, & longanimitate.

Si enim Deus confestim, ut peccatur, supplicium inferret, quis quæso haberet spaciū resipiscendi? quis saluus fieret? Alij offenduntur in foelicitate piorum, & cū uident pios mirificè in hoc mundo affligi, se uerò in sua impietate esse foelices, arbitrantur illorum pietatem esse impietatem, suam uerò impietatem esse pietatem. Sic olim Romani Ethnici, cū uiderent Israelitas unius Dei cultores, esse populum miserum, & oppressum, se uerò in cultu uariorum Deorum esse gentium uictores, & orbis dominos, applauserunt sibi in sua impietate, & iudicauerunt eam esse summam pietatem. Sic Turcæ reportant multas & insignes uictorias à Christianis. Existimant igitur impiam suam religionem esse Deo acceptissimam. Sic Impostori solent sua consilia foelicitè procedere, ut magnam uim auri congreget. Arbitratur igitur suas imposturas non displicere Deo, sed esse magnam prudentiam administrandæ rei familiaris. Si enim Impostura esset à Deo maledicta, quomodo posset esse foelix? Vnde Ecclesiastes Salomonis capite octauo dicit: Quia non profertur citò contra malos sententia, absq; timore ullo filij hominum perpetrant mala. Sed Paulus hoc loco docet, Impietatem esse foelicem, non quòd Deus approbet eam, sed quòd bonitate sua inuitet impios ad pœnitentiā. Haud tardat, inquit Petrus, DOMINVS, qui promisit, quemadmodum nonnulli tarditatem existimant: Verū patiens est erga nos, dum non uult ullos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. Et Luc. 13. Ficus sterilis iudicatur eradicanda, conceditur tamen, ut adhuc uno anno locum suū in horto occupet, non q̃ hortulanus approbet sterilitatem, sed quòd expectet fructum. Discamus igitur in Deo agnoscere uirtutem patientiæ & longanimitatis erga nos, ut in tempore resipiscamus. Si enim abusi fuerimus bonitate Dei, tanto seuerius erit iudicium Dei, quanto tardius, sicut mox sequitur. Hæc proponuntur nobis, non ut audiamus uel legamus tantum, & sciamus, sed ut in usum transferamus, & assuefaciamus nos ad timorem DOMINI, & ad suscipiendam in tempore pœnitentiam. Cogitemus seriò, cū semper, tum præcipuè uespèri, dormitum ituri: Ecce Deus iterum tolerauit te patienter, ut hunc diem foelicitè in sceleribus tuis transigeres, non quòd approbet scelera, sed quòd expectet pœnitentiam. Ecquando ergo tandem pœnitentiam ueram capeffes? Certè hoc ipso momento resipiscendum esset. Nescis enim quid de te hac nocte futurum sit. Obdormisces ne in peccatis, hoc est, in potestate Satanæ? Scis ne, craste uicturum? Scriptum est, Non tentabis DOMINVM Deum tuum. Ante annum admonitus es resipiscentiæ, & non resipuisti. Ante mensem, imò in superiori hebdomada, imò hodierno die, uocatus es ad pœnitentiam, sed noluisti. Vide, ne nimium sæpe, DOMINVM Deum tuum ten-

tes, & de patientia eius periculum facias. Quare, nisi ad agendam pœnitentiam properaueris, quid salutis erit tibi sperandum? Nota est parabola de diuite, promittente sibi multos adhuc fœlices annos, Luca 12. sed eadem nocte rapitur anima eius, etc. Habes, quomodo ex hoc loco animus ad timorem DOMINI, & ad pœnitentiam excitandus sit. Deinde uidendum etiam est de exemplo & imitatione. Hæ enim uirtutes Dei, bonitas, patientia & longanimitas, proponuntur nobis in Deo cognoscendæ, non tantum, ut admiremur, & ad conuersionem excitemur, sed etiam ut imitemur, ut quemadmodum ipse bonus est, & patiens, & longanimis erga eos, qui aduersus ipsum peccant, ita & nos simus boni & patientes erga nostros inimicos, aut malefactores. Orate, inquit, pro ijs, qui lædunt, & insectantur uos, ut sitis filij patris uestri, qui est in cœlis, quia solem suum exoriri sinit super malos ac bonos, etc. Filij imitentur patrem, Serui obediant domino. Et nisi imitati fuerimus in terris uirtutes Dei, ut fiamus Deo patri pro suo modo, similes, non erit nobis locus in cœlis, nec erimus ei similes in uera fœlicitate.

κατὰ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, οὐ θάβουζεις σὺ αὐτοὺς ὅτι γὰρ ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, ὃ ἀποκαλύψῃς δικαιοκρίσιος τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῖς μὲν κατὰ ἔργοις ἀγαθοῦ, δόξαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀφρασίαν ζητήσιν, ζωὴν αἰώνιον. τοῖς δὲ ἐξ ἐχθροῦ, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθεμένους τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς τοῦ ὀργῆς, θλίψις καὶ στυγερὰ, ὡς πάντων τυχόντων ὁρώμενος τοὺς κατὰ ἔργον ἐκείνους καὶ κακούς, ἰσθαιῖν τε πρῶτον, καὶ ἐχλωθ. δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ ὅς ἐργαζομένων ἐσθαι καὶ ἰσθαιῖν τε πρῶτον, καὶ ἐχλωθ. οὐ γὰρ ἐστὶ προσωποληψία πρὸς Θεῷ.

Sed iuxta dūritiam tuam, & cor pœnitere nescium, colligis tibi ipsi iram in die iræ, quo patefiet iustum iudicium Dei, qui redditur us est unicuique iuxta facta sua, his quidem, qui perseverantes in benefaciendo, gloriā & honorem, & immortalitatem quærunt, uitam æternam, illis autem qui sunt contentiosi, & qui ueritati quidem non obtemperant, sed obtemperant iniusticiæ, uentura est indignatio & ira, afflictio & anxietas, aduersus omnem animam hominis perpetrantis malum, Iudæi primum simul & Græci. Gloria uerò & honor, & pax, omni operanti bonum, Iudæo primum, simul & Græco. Non est enim personarum respectus apud Deum.

Exposuit Paulus causam, cur Deus conuiueat ad impietatem hominum, uidelicet, ut inuitet eos bonitate & tolerantia sua ad pœnitentiam. Nunc autem exponit supplicium, quod manet impœnitentes. Impij enim nihil diuinarum rerum rectè utuntur, nec possunt adduci, ut uerè intelligant consilium Dei. Si Deus affligerit ipsos, ut afflictione excitentur, & conuertantur ab impietate, & consequantur salu

salutem, grassantur uirulentis conuicijs, tam in Deum, quam in homines. Esaias capite nono, ait: Populus non est reuersus ad percutientem se. Et Hieremias capite quinto: Perculsisti eos, & non doluerunt, attriuisi eos, & reuenerunt accipere disciplinam. Indurauerunt facies suas supra petram, & noluerunt reuerti. Si uero Deus benefecerit eis, ut bonitate & clementia ipsius inuitentur ad poenitentiam, applaudunt sibi in impietate sua, & quo plura Dei beneficia assequuntur, eo praefractiores & magis impoenitentes fiunt. Quid ergo tandem fiet? Num quia pergunt progredi in impietate, Deus etiam perget benefacere? Num impunes abibunt? Hic nunc suscipit Paulus concionandum de seuerio iudicio Dei. Thesaurisas, inquit, tibi iram in die irae & reuelationis iusti iudicij Dei. Multi quidem rident concionem, quae habetur de futuro iudicio Dei, sed nihil certius est, quam quod iudicium DEI uel tandem ita patefiet, ut unicuique reddatur iuxta facta sua. Bonis quidem, qui in transigenda pia uita perseuerarunt, & coelestem gloriam, honorem, & immortalitatem quaesierunt, reddetur aeterna uita, & beatitudo: Malis autem & impijs euenient ira, indignatio, afflictio & angustia, hoc est, aeterna damnatio, & infelicitas. Deus enim est iustus Iudex. Iusti autem iudicis est, unicuique iuxta facta sua reddere. Adhuc, pii sunt in hoc seculo infelices, Impij autem felices. Fieri autem non potest, ut tanta rerum confusio perpetuo constet. Nihil igitur certius est, quam quod futurum sit iudicium Dei, quo haec confusio e medio tollatur, & omnia suo legitimo ordine disponantur, ut bonis, bona, malis, mala eueniant. Et quia nunc est sermo de Ethnicis, non est obscurum, quod apud hos relictas fuerint uestigia cognitionis, de futuro Dei iudicio. Hinc enim sunt campus Elysius, & regnum Plutonis. Etsi enim Ethnici habuerunt nimis carnales de his rebus cogitationes, & cumularunt nugas, nugis, tamen sententia illa uera est, quod futurum sit iudicium Dei, quam ueritatem Ethnici detinuerunt, sicut Paulus supra dixit, in iniusticia & in mendacio. Ac dubium non est, quin singulari Dei consilio, (non enim cadit, ne capillus quidem de capite, absque uoluntate Dei) libri Ethnicorum, Philosophorum & Poetarum in hunc usum conseruati sint, ut etiam Gentium testimonio, (hoc est) publico humanae rationis consensu conuincamur, futurum esse iudicium Dei, in quo unicuique iuxta sua opera reddetur. Ponamus uero aut nihil horum argumentorum extare, aut ea infirmiora haberi, quam ut rem tanti momenti comprobent, certe Christus & Apostoli, & ante hos Prophetae, perspicue concionati sunt de nouissimo die, & extremo iudicio, ad quod uiui & mortui

sistendi sunt. Nihil igitur certius expectandum est, quàm Iudicium Dei de omnibus hominibus.

Caterùm, cùm Paulus dicat, Reddet unicuique secundum opera sua, Et, Reddet æternam uitam his, qui perseverant in bonis operibus, posset quispiam arbitrari, homines mereri uitam æternam suis operibus. Sciamus ergo, quòd Paulus loquatur hic, iuxta sententiam diuinæ legis, & de operibus ex omni parte perfectis, sicut à lege exiguntur. Lex enim dicit: Quicumque fecerit eam, uiuet in ea. Et Christus exponit de uita æterna: Si uis, inquit, intrare in uitam, serua mandata Dei. Mandata autem Dei sunt, Diliges DOMINVM Deum tuum ex toto corde, etc. Et, proximum sicut te ipsum. Verissimum igitur est, quòd consequaris merito tuæ iusticiæ æternam uitam, Siquidem hæc mandata perfectè, sine ullo uitio, seruaueris, & opera eorum integrè, prout à lege exiguntur, feceris. Si uerò, uel unum iota, aut apicem neglexeris, manet te ira, indignatio, tribulatio & angustia. Maledictus, inquit, omnis, qui non permanserit in omnibus sermonibus legis huius. Et hoc est iudicium Dei secundum ueritatem, quemadmodum Paulus supra dixit. Quid ergo? Si ad istum modum habet causa hominis cum lege Dei, certè sequitur, nos omnes potius damnatos esse, quàm aliquos suis operibus seruari? Nullus enim hominum est, qui legi Dei perfectè satisfacit. Omnes igitur iudicio Dei damnati sunt: Rectè. Cùm enim in iudicio Dei non iustificetur ullus uiuens, manifestum est, omnes homines coram iudicio Dei, damnationi obnoxios esse. Quid igitur faciamus? Properemus ad Christum, qui propter hanc causam suscepit mortem, & patefecit se Euangelio suo, ut hi, qui iudicio Dei propter peccata damnationi obnoxii sunt, seruentur in ipso per fidem. Quare, cùm Paulus hoc loco dicit, Deum redditurum unicuique secundum opera sua, loquitur de iudicio Dei, secundum legem, & perfecta opera legis, in quo iudicio non constat, qui tantum externam iusticiam præstat, sed qui legi perfectè, & integrè satisfacit. Verùm, quia nemo legem perfectè implet, idcirco concionatur postea de Christo, in quo consequimur remissionem peccatorum, & uitam æternam, gratis, per fidem.

Deinde memorabile est, quod de impijs, qui habent fecerem rerum suarum successum, & sunt impoenitentes, dicit, Thesaurisas, seu colligis tibi ipsi iram in die iræ. Desinit enim his uerbis, quid sit felicitas impiorum in hoc seculo. Thesaurisas, inquit, tibi iram.

iram. Impiorum ergo foelicitas est thesaurificatio, non foelicitatis, sed iræ, indignationis diuinæ, internecionis, & perpetuæ damnationis. Vide ergo mihi, quàm uana sit expectatio impiorum, qui sunt impenitentes. Quanto enim sunt in hoc seculo foeliciores, tanto maiorem foelicitatem in cœlo se manere arbitrantur. Itaque ædificant sibi singulis diebus, nouam, pro sua opinione, foelicitatis sedem in regno cœlesti. Sed Paulus Spiritu sancto inflammatus, dicit eos, Thesaurisare sibi iram, hoc est, tanto maiorem sibi infœlicitatem parare, quanto foelicius in hoc seculo uiuunt. Exemplum habes Diuitem, ad cuius ianuam iacebat Lazarus ulcerosus, adeoque longè omnium miserrimus. Time igitur Deum, & respice in tempore, ut bonitate, & longanimitate Dei fruaris.

Luce 16.

Dices, Agnosco quidem ueritatem & seueritatem diuini iudicii. Sed nulla ne erit ullius personæ in eo iudicio prærogatiua? Videtur enim iniquum esse, ut nulla habeatur ratio personarum, præsertim, cum maximum sit inter eas discrimen. Iudæi fuerunt superioribus temporibus electus Dei populus, & obseruarunt circuncisionem, & alios cultus legis. Ethnici autem fuerunt à Deo alieni, nec obseruarunt legis mandata. Videtur ergo, quòd Iudæi habeant præ Ethnicis prærogatiuam coram Deo, ut etiamsi peccauerint, tamen DEVS respiciat opera ipsorum, quibus sacra diuinitus præscripta peragunt. Ex altera parte uidetur habendam rationem Ethnicorum præ Iudæis in iudicio DEI, quòd etsi peccarunt, tamen non acceperunt legem, sicut Iudæi. Vbi autem non est lex, ibi non est præuaticatio. Est & his temporibus magnum discrimen inter Christianos & Turcas, ut etiamsi Christiani peccauerint, tamen uidetur rationem ipsorum præ Turcis, coram DEO habendam, quòd agnoscant Christum uerum DEVM, & utantur Sacramentis à Christo institutis, quæ Turcæ detestantur. Cur igitur non haberent præ Turcis prærogatiuam? Non est etiam mediocre discrimen personarum, inter Principes & subditos, inter diuites & pauperes. Videtur ergo, quòd Principes & diuites, etiamsi peccauerint, habituri sint præ subditis & pauperibus in iudicio Dei prærogatiuam. Sed Paulus hoc loco docet, Iudiciũ DEI esse iustissimum, ac habere maximè omnium eam conditionem, quæ ad rectum, æquum, & iustum iudiciũ requiritur. Ventura est (inquies) indignatio, & ira, afflictio & angustia, aduersus omnem, OMNEM (inquam) animam hominis, perpetrantis malum, Iudæi primum & Græci. Gloria uerò, & honor, & pax omni, OMNI (inquam) operanti bonum, Iudæo primum, simul & Græco. Quid ita? Quia

non est personarum respectus apud Deum, siue quis fuerit Iudaeus, siue Ethnicus, siue Princeps, siue subditus, siue diues, siue pauper. Si malè egerit, condemnabitur, si bene, seruabitur. Conditio enim recti & iusti iudicij est, Non respicere personas. Videamus ergo quid sit personas respicere, ut & Iudices cognoscant suum officium, & nos cognoscamus, quam nobis utilitatem afferat, quòd sciamus DEVM non esse personarum respectorem. Lex enim DEI exigit in quouis Iudice, ne respiciat personas. Deuteronomij primo capite: Non accipietis personam cuiusquam, quia DEI iudicium est. Et Deuteronomij decimo: Non accipias personam nec munera. Personam autem in iudicio respicere, est sententiam ferre, non iuxta controuersiam, seu causam, sed iuxta personae qualitatem. Vt si Iudici sistatur reus, qui est potens, aut diues, aut amicus, & malam habeat causam, dicitur personam respicere, cum absoluit sua sententia reum, propter potentiam, aut amicitiam. Aut si sistatur ei reus, pauper quidem, & alienus, Sed bonam habens causam, aduersus Iudicis amicum, aut potentem quendam hominem, dicitur respicere personam, cum fert sententiam aduersus pauperem, propterea quòd sit homo abiectus, nec possit suam causam tueri, Aduersarius autem sit uel amicus, uel opibus insignis. Hoc peccatum in Iudicibus, non est simplex peccatum, quale est furtum, aut homicidium, sed est crimen laesae diuinæ maiestatis. Iudicare enim est opus Dei. Commendat autem Deus legimus Iudici huius operis executionem. Quare si Iudex peruerterit iudicium, laedit non hominem tantum, sed etiam ipsam Dei maiestatem. Vt, exempli gratia, Si quis transgreditur aliquod Imperatoris mandatum, uel de conferendo certis suis terminis tributo, uel de non helluando per totam noctem, peccat quidem, non autem designat crimen laesae maiestatis. Si quis autem literas mandati luto contumeliosè consperferit, aut pedibus conculcauerit, non simpliciter peccat, sed est in ipsam Imperatoris maiestatem contumeliosus. Et cum illud alterum peccatum, aliquoties pecunia coram magistratu expiari possit, hoc non solet, nisi & bonorum confiscatione, & morte expiari. Sciamus igitur, quòd grauissimum supplicium coram DEO maneat Iudices personarum respectores: Videte, inquit Iosaphat, quid faciatis, Non enim hominis exercetis iudicium, sed Dei, & quodcunque iudicaueritis, in uos redundabit. Extat apud Herodotum exemplum, quo Cambyles, Rex Persarum, alioqui impius, non iniusta causam seueritate iniquum Iudicem puniuit. Pellem enim eius à corpore detractam tribunali intendi, & filium eius in eo iudicaturum sedere.

sedere iussit, cum hac comminatione, ut nisi legitimè causas iudicaue-
rit, non minori seueritate, quàm pater, sit puniendus. Ex hoc au-
tem, quòd Deus non est respector personarum in suo iudicio, non
tantum admonentur publici Iudices sui officij, uerumetiam cogni-
tio eius affert nobis priuatim suam utilitatem. Primùm enim deter-
ret nos à peccatis. Nam si quis aut potentia præditus, aut opibus ab-
undans, cogitauerit peccare, ac sperauerit impunitatem, propter per-
sonæ suæ auctoritatem, interea autem reputet cum animo suo, quòd
apud Deum non sit respectus personarum, habet iam secum orga-
non, quo Spiritus sanctus reuocet ipsum ab instituto peccandi. De-
us enim intantum non respicit personam, ut qui fiducia suæ personæ
peccauerit, grauius puniatur. Potentes, inquit Sapientia, potenter *Sapient. 6:*
tormenta patientur. Et mox: Fortioribus, fortior instat cruciatio. Et
alias: Seruus sciens uoluntatem domini, & non faciens, uapulabit mul-
tis. Exemplum est Gens Iudæorum, quondam electus Dei popu-
lus, nunc autem tanto seuerius à Deo abiectus, quanto maiori fidu-
cia suæ prærogatiuæ aduersus Deum peccauit. Deinde hæc cognitio
reuocat nos à desperatione in aduersis. Sicut enim Deus non est re-
spector personarum, in iudicio suo, aduersus peccatum, ita non est
respector personarum, in Euangelio suo, erga fidem. Quare, cum ob-
tuli sumus magna miseria & calamitate, ac arbitramur Deum non
respicere nos propter miseriam & calamitatem, tunc excitat in no-
bis fiduciam, si cogitauerimus Deum non esse respectorem perso-
narum, Sed in omni gente, quicumque adhibuerit fidem Euangelio
eius, & inuocauerit ipsum, salutem consequi. Omnis, inquit, qui cre-
dit in eum, non perit, sed habet æternam uitam. Et: Omnis, qui inuo-
cauerit nomen Domini, saluus erit.

Οσοι ἢ ἀνόμως ἡμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολύντῃ. καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἡμαρτον,
ἀπὸ νόμου κειθήσονται. Οὐ ἢ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ θεῷ,
ἀλλ' οἱ ποιῶντες τὸν νόμον δικαιοθήσονται. Οἱ αὖ ἢ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχον-
τα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶν, οὐτοὶ νόμον μὴ ἔχοντες, ἐαυτοῖς εἰσι νόμοι, οἱ π-
νθὸν ἐκείνων τῷ ἔργῳ τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρ-
τυροῦντος αὐτῶν τοῦ βουδίστους, ὁ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγγροῦν-
των, ἢ ὁ ἀπολογισμὸς, ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κενεῖ ὁ θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώ-
πων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, ὃ Ἰησοῦ Χριστὸς.

Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt,
& quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non
enim, qui audiunt legem, iusti sunt apud Deum, sed qui legem
factis exprimunt, iusti habebuntur. Nam, cum Gentes, quæ le-
gem non habent, natura, quæ legis sunt, fecerint, eæ legem non
habentes, sibi ipsis sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum
in cordibus suis, simul attestante illorum conscientia, & cogita-
tionibus.

tionibus inter se accusantibus, aut etiam excusantibus, in eo die, cum iudicabit Dominus occulta hominum, iuxta Euangelion meum, per Iesum Christum.

Et si Paulus mox hoc suo loco tractabit copiosè de Iudeis, ut ostendat etiam ipsos esse peccatores, tamē quia res ita fert, facit & hic mentionem ipsorum, & coniungit eos unā cum Ethnicis, docens utrosq; esse peccatores in iudicio Dei: Iudæi (inquiens) primū simul & Græci. Non enim est personarum respectus apud Deum. Videtur autem absurdum, quod Iudæi nullam habeant prærogatiuam coram Deo (sicut antea dictum est,) propter legem suam. Audiuerunt enim legem in monte Sinai, diuinitus recitatam, & repetebatur singulis Sabbatis in Synagogis ipsorum. Verisimile igitur est, quod propter frequentem legis auditum, habeant aliquam coram Deo prærogatiuam, etiam si peccauerint. Sic etiam Ethnicis uidentur habere excusationem in peccatis suis, propterea quod nullam legem, sicut Iudæi acceperunt, & multa ignorassent. Sed Paulus concludit utrosq; sub peccatum. Dicamus ergo primū de Iudæis: Quicumq;, inquit, peccauerunt in lege, iudicabuntur per legem: Non enim auditores, sed factores legis iustificantur. Quod ad peccatum attinet, nulla est prærogatiua, siue habueris legem, siue non habueris, siue fueris Iudæus, siue Ethnicus. Nam si habueris legem, & peccaueris, lex ipsa Iudex est, & condemnat te. Non enim idcirco iudicaberis iustus, quod audias legem, sed quod facias legem. Ergo, inquires, meremur iusticiam ex operibus legis: Nihil minus. Et si enim consequeremur iusticiam ex his operibus, si legem perfectè implemus, & sine ullo defectu legi satisfaceremus, tamen nullus hominum (præter Christum) uerè est factor (hoc est) perfectus impletor legis. Quare nullus etiam hominum iustificatur ex operibus legis. Quod ergo ad Galatas dicitur: Quicumq; sunt ex operibus legis, sub maledictio sunt, non pugnat cum hoc dicto, Non auditores, sed factores legis iustificantur apud Deum. Illic enim loquitur Paulus de operibus legis, quæ nos facimus: Nos autem nunquam facimus ea perfectè, & integrè. Omnes igitur, qui faciunt opera legis, sunt maledicti, quod his suis operibus non satisfaciunt legi. Hic uero cum ait, Non auditores, sed factores legis iustificantur, loquitur de operibus, iuxta eam integritatem & perfectionem, quam lex exigit. Lex enim non iudicat sibi satisfieri, si ipsam tantum audieris, & iuxta externam speciem præstiteris, sed uult ut ipsam perfectè, absque ullo defectu, impleas. Hoc dictum circumferri debet ad omnes partes legis, præcipuè autem ad Decalogum. Lex est, Non habebis alienos deos coram me. Non sufficit autem, ut non adores externum Idolum alicuius Ethnicis dei, sed exigitur, ut diligas uerum Deum ex

toto corde, ex tota anima, & ex omni fortitudine. Lex est: Non occidas. Non est autem contenta, ut neminem occidas manu. Hoc enim est tantum audire legem, sed exigit, ut post dilectionem Dei, totum cor inflammatum sit dilectione erga proximum, quamuis capitalem inimicum. Hoc enim est facere legem. Rectè igitur dicit Paulus, Non auditores, sed factores legis iustificantur coram DEO: siquidem per factores legis non intelligit eos, qui servant legem tantum secundum externam speciem, sed illos, qui perfectè ei satisfaciunt. Quod cum nullus unquam Iudæus præstiterit, perspicuum est, quod nullus unquam iustificatus sit ex operibus legis, sed potius, quod omnes iudicati sint per legem maledicti, ac tantum abest, ut habeant excusationem peccati, ex eo, quod audiant legem, ut tanto magis iudicentur peccatores, quanto sæpius audiunt legem, & non satisfaciunt ei.

Deinde, nec Ethnici habent ullam in peccatis suis excusationem, quod non acceperint legem, sicuti Iudæi. Etsi enim Ethnicis non fuit data Lex seu Decalogus tali modo, quali datus est Iudæis in monte Sinai, ea tamen lex moralis, de qua in præsentia sermo est, quæ Iudæis scripta erat in tabulis lapideis, scripta fuit Ethnicis in naturali ipsorum ratione. Gentes (inquit) non habentes legem (taliter uidelicet acceptam, qualiter Iudæi acceperunt,) sibi ipsis sunt Lex, (hoc est) habent legem diuinitus, in humana ipsorum ratione insculptam. Hoc indiget probatione. Probat igitur duobus argumentis: Alterum est, quod Gentes seu Ethnici, qui non habent legem, fecerunt natura, quæ sunt legis, & ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Quid hoc? Num Ethnici impleuerunt legem Dei perfectè, uiribus suis naturalibus? Hoc quidem nonnulli ex hoc Pauli dicto asserere conantur, sed hi non intelligunt sententiam Pauli. Duplex enim est Opus legis. Vnum est opus Impletionis, quod lex uel prohibet, uel mandat, ut reipsa impleatur. Exempli gratia: Lex est, Non habeas alienos deos coram me. In hac lege, non prohibetur tantum, (sicut paulò antè dictum est) ne adores Idola aut statuas, uerumetiam mandatur, ut diligas uerum Deum ex toto corde, ex tota anima, etc. Diligere igitur Deum ex toto corde, est opus, quod in præsentia docendi gratia, Impletionis opus uocamus. Item lex est, Non occidas. In hac lege, non prohibetur tantum, homicidium externum, quod manu, aut gladio, aut ueneno designatur, uerumetiam mandatur dilectio proximi, quamuis inimici, idque tanto animi ardore, quantum tibi ipsi faues. Hanc igitur proximi dilectionem uocamus Opus impletionis, propterea quod lex hoc opere impleri, & sibi satisfieri exigat. De tali autem legis opere non loquitur hoc loco Paulus, cum dicit: Gentes fecerunt

Opus Legis duplex.

fecerunt ea, quæ legis sunt, Et, Ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Gentes enim, seu Ethnici nunquam fecerunt tale opus perfectè, ne hoc opus ita scriptum est in cordibus ipsorum, ut potuerint ex naturalibus suis uiribus perficere, & implere. Neque enim pii ipsi, è spiritu sancto renati, possunt suo opere legem facere, & implere, tantum abest, ut Ethnici hoc potuerint. Alterum est opus legis, quod uocamus opus noticiæ, quo cognoscimus discriminem inter honesta, & inhonesta, inter iusta & iniusta, inter laudanda & turpia. De hoc legis opere loquitur Paulus in præsentia. Lex enim, seu Decalogus, (qui est epitome legis moralis) promulgatus est præter alias causas, etiam propter illam, ut cognoscatur ex eo, quæ sint honesta, quæ turpia, quæ sectanda, quæ fugienda. Quod igitur Decalogus fuit Iudæis, hoc fuit Ethnicis ratio naturalis. Sicut enim Iudæi cognouerunt ex Decalogo, Deum esse, Deum esse colendum, parentes honorandos, nulli nocendum: ita Ethnici cognouerunt ea è sua Ratione, cui Deus ea patefecit, (ut Paulus supra dixit,) & naturaliter insculpsit, quemadmodum testantur scripta eorum. Hoc illud est, quod Paulus ait: Gentes natura fecerunt ea, quæ sunt legis, hoc est, Lex tradit noticiam honestorum & inhonestorum. Hanc noticiam habuerunt gentes natura: Et ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, (hoc est,) Lex operatur, seu notificat discriminem inter honesta & turpia. Testificatur autem Ethnici, multis argumentis, cum legibus, tum alijs scriptis suis, quod hoc opus legis, seu noticia huius discriminis, scripta, & naturaliter insculpta sit cordibus ipsorum, ut uerissimum sit, quod Scholæ iuxta suam phrasin dicunt, Sicut prima principia rerum speculabilium impressa sunt intellectui Theorico, ita prima principia rerum agibilium impressa sunt intellectui Practico. Non est igitur sentiendum, quod humane rationi naturaliter insita sit uirtus, qua possit uel sese ad ea, quæ sunt æternæ salutis, preparare, uel legem Dei implere: Sed quod tantum relictæ ei sit, post peccatum, aliqua lux, seu noticia, (quam Paulus uocat Opus legis) qua discriminem honestorum & turpium cognoscitur. Tantum autem abest, ut hæc noticia aliquid, uel ad excusandum peccatum, uel ad implendam legem conferat, ut potius, quo illustrior est, eo peccatum fiat peccantius (sicut Paulus postea capite septimo loquitur) & uires hominis, ad implendam legem, imbecilliores declarentur. Habes prius argumentum, quo Paulus probat, Ethnicos non habentes legem, sibi ipsis fuisse legem (hoc est) habuisse legem diuinis insculptam. Sequitur alterum: Simul (inquit) attestante illorum conscientia, & cogitationibus inter se acculantibus, aut etiam excusantibus, in eo die, cum iudicabit Dominus occulta hominum etc. Ethnici enim non solum habuerunt noticiam iusti & iniusti, honestatis & turpitudinis, sed etiam habuerunt conscientiam in rectè aut secus factis.

Nam

Nam, qui inter Ethnicos misero homini opem ferebat, huic testimonium reddebat conscientia, quod rectè & piè faceret. Et qui alterum occidebat, aut saltem inuidia prosequabatur, hunc conscientia ipsa, quæ est instar mille testium, accusabat, & reclamabat, in aurem mentis insurrans, iniquissimum esse, quod ageretur. Hinc sunt furia Orestis & Neronis matricidarum. Hæc igitur seu approbatio in rectè factis, seu accusatio, & furia, in sceleribus, manifestum argumentum sunt, quod Ethnici habuerint opus Legis scriptum in cordibus suis, hoc est, quod habuerint noticiam honestatis & turpitudinis, naturali rationi diuini-logum insculptam. Quare, etsi Gentes seu Ethnici non acceperunt Decalogum in tabulis lapideis, quemadmodum Iudæi, tamen, quia habuerunt dono Dei cognitionem iusti & iniusti naturaliter, non habent ullam excusationem aut prærogatiuam in peccatis suis, in eo die, quo Deus iudicaturus est per Iesum Christum omnia occulta hominum, hoc est, coram tribunali Dei. Quod enim dicit: In eo die, quo Deus iudicabit occulta, &c. periphrasis est tribunalis Dei, quod suum quidem semper locum habet, tum priuatim, tum publicè, etiam in hoc seculo, sed maximè omnium patefiet in nouissimo die, in reuelatione Domini nostri Iesu Christi, eo quod Deus statuit diem, quo iudicaturus est, (sicut aliàs Paulus ait) orbem terrarum cum iusticia, per eundem, per quem decreuerat, &c. Vnde & hoc loco addit: Secundum Euangelion meum. Concionabatur enim, quod Christus non solum expiasset peccata nostra, uerumetiam, quod Deus, per Christum iudicaturus esset uiuos & mortuos. Discamus igitur timorem Dei. Primum enim, Nos habemus, & naturalem rationem, quemadmodum Ethnici, & Decalogum, quemadmodum Iudæi, & reuelationem Euangelij, quod Ethnicis fuit absconditum, & Iudæis ut cunq; ostensum. Quare si peccauerimus, & non resipiscamus, tanto grauius damnabimur, quanto excellentioribus donis ornati fuimus. Deinde, cum Paulus dicit: Occulta hominum in die iudicij patefacienda, merito nos à peccatis detertere debet. Nam, si horrore concutimur, cum cogitamus peccatum, quod concepimus, coram paruo admodum hominum coetu reuelandum, quanto magis, ad quamuis peccati cogitationem cohorrescere debemus, quod nihil tam occultum designari potest, quin sit coram uniuerso mundo reuelandum & iudicandum. Fugienda igitur sunt peccata, aut si fortè peccauerimus, resipiscendum est in Christo, in quo solo, peccata non tantum absconduntur, sed etiam ita abolentur, ut nulla ipsorum memoria reliqua maneat.

Act. 17.

Ἰδ' ἐσὺ Ἰσραὴλ ἑπινομάζει, καὶ ἐπιναπαύει τὸ νόμον, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ
 γνώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ ἐλαφρότερα, κατηχούμενοι ἐκ τοῦ νόμου, πρὸς
 τοὺς περὶ σεαυτὸν ὁδηγόν ἐν τῷ νόμῳ, φῶς τῶν ἐν σκοτίᾳ, πρὸς εὐτίμω ἀφόνῳ,
 διδασκαλὸν νηπιῶν, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νό-
 μῳ. ὁ δὲ διδασκὼν ἐτόρον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτει, κλέπτει
 ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύει. ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἰδωλά, ἰδρύσιν λέει. ὁ δὲ ἐν
 νόμῳ καυχᾶται, ἀλλ' ἡ πᾶσι βούλεται τὸν νόμον, ἐν Θεῷ ἀπίμαλγος. Τοῦτο ὄνομα τὸ
 Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται.

F Ecce

Ecce tu Iudæus cognominaris, & acquiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti uoluntatem, ac probas eximia, institutus ex lege, confidisq; te ipsum ducem esse cæcorum, lumen in tenebris uersantium, eruditorem insipientium, doctorem imperitorum, habentem formam cognitionis ac ueritatis per legem. Qui igitur doces alium, te ipsum non doces, qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non adulterandum, adulterium committis, qui execraris simulacra, sacris crilegium admittis, qui de lege gloriaris, per legis transgressionem Deum dehonestas. Nam nomen Dei propter uos malè audit inter gentes, quemadmodum scriptum est,

Haftenus de Ethnicis, quòd sint peccatores. Nunc de Iudæis, qui & ipsi probantur esse peccatores. Suprà enim distribuit Paulus uniuersum humanum genus in Ethnicos & Iudæos. Cum igitur hucusque exposuerit, quòd Ethnici, & si habuerunt legem naturā inscriptam rationi, tamen non sint eam sectati, sed potius sordidati sint omni genere iniquitatis, exponit nunc iniquitatem Iudæorum, ut tandem ostendat, quòd sicut Ethnici, ita & Iudæi non iustificentur, hoc est, non absoluantur ab iniusticia, nisi propter Christum, si in ipsum crediderint. Multo autem maioris est molis, ex Iudæo, q̃ ex Ethnico facere peccatorem. Quod enim tempore hæc epistola scripta est, Iudæi uidebantur adhuc populus Dei, & quia habebant legem, idcirco arbitrabantur se perfectè iustos, si legis opera, iuxta externā speciem facerent. Quare suus fuit Pauli labor, Iudæos conuincere peccati. Ecce, inquit, Tu cognominaris Iudæus, &c. Hic mihi considera, quòd etsi Paulus illud præcipue hoc loco agit, ut arguat Iudæos peccati, tamen interim commemorat encomium Legis, ac imprimis Decalogi, & recitat utilitates eius. Nam Decalogus, iuxta ueram & rectam eius sententiam, quam Spiritus sanctus in scriptis Prophetis & Apostolicis exposuit, est DVX CÆCORVM, & lumen eorum, qui uersantur in tenebris. Habemus quidem naturā cognitionem honesti & inhonesti, quemadmodum suprà est ostensum, tamen hæc cognitio ita solet potentia originalis peccati falsa doctrina, praua educatione, adeoq; exemplo multitudinis obscurari, ut non aberraueris à uero, si dixeris hominē prodigiōsa cæcitare laborare, & palpare sicut cæcus in meridie palpat, ut nesciat quo se uertat, & quam uiam ad ueram uitam ambulet. Decalogus autem reuocat hominē ab ea cæcitare, ad naturalem suum uisum. Quare haud immerito dicendus est dux cæcorum. Vnde & Deut. 30. Testes inuoco hodie cælum & terrā, q̃ proposuerim uobis uitam & bonum, benedictionem & maledictionem. Et Christus: Si uis ad uitā ingredi, serua mādāta. Cæterum, q̃ per hanc Decalogi uiam, nullus perueniat ad ueram & æternam uitam, nō fit uisio Decalogi, qui rectam uiam ostendit, sed uisio hominū, qui peccato suo non possunt hac uia incedere, sed necesse habeant aliam uiam ingredi, quæ est per fidem in Christum. Adhæc, Decalogus est eruditor insipientium, & doctor imperitorum. Etsi enim homines habent naturalem præceptorem, diuinitus adhibitum, qui erudiat ipsos de honesto & inhonesto, tamen Satan, qui obtinuit in homines tyrannidem

dem propter peccatum, solet huic præceptori perstringere, & tenebras offundere, ut intelligat quidem meliora, atque etiam approbet, dicitur autem & præscribat deteriora. Decalogus uerò dispellit has tenebras, & reuocat homines ad naturalem lucem. Hæc est, (inquit Moses, Deuteronomij 4.) uestra sapientia & intellectus coram populis, ut audientes uniuersi præcepta hæc, dicant: En populus sapiens & intelligens. Et Psalm. 118. Super senes intellexi, quia testimonia tua quæsiui. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua, meditatio mea est. Decalogus igitur rectè dicitur eruditor insipientium, & doctor imperitorum. Ac breuiter, Decalogus est μόρφωσις, hoc est, forma & adumbratio cognitionis & ueritatis, quia ex decalogo cognoscimus, quæ sint uerè bona opera, quid uerè Deo placeat, quæ sit recta uia Legis ad uitam. Etsi enim Decalogus facit peccatum peccantius, ut Paulus loquitur, & operatur iram, tamen in præsentia non docemus, quid sit Decalogus, nostro uitio, sed quid sit per se, uidelicet, Lex Sancta, præceptum Sanctum, iustum & bonum. Ponamus igitur Decalogum nobis ob oculos, & expēdamus ueram eius sententiā, ut tenebras mentis nostræ disijciamus. Sed his in præsentia omisissis, accedamus ad principale institutum Pauli. Suscipit enim Iudæos arguendos peccati, quod etsi Iudæi habent Decalogum, & uidentur sibi ex Lege insigniter sapere, tamen non obseruent Legem, nec impleant decalogum. Doces, (inquit) non furandum, Et tamen tu furaris. Nosti, non esse committendum adulterium, tu tamen committis adulterium. Execraris idola, tu tamen es idolatra, & committis sacrilegium. Gloriaris de Lege, & tamen tu turpificas nomen Dei, propter præuaricationem Legis, adeoque tam flagitiosam ducis uitam, ut etiam nomen Dei propter te malè audiat inter gentes, iuxta dictum Esaie cap. quinquagesimo secundo, & Ezechielis capite trigesimo sexto. Sed quomodo, inquit, Iudæi uiolarunt Decalogum? Num omnes fuerunt fures, adulteri, sacrilegi, nec ullus honestus uir inter ipsos inuentus est? Certè uides Paulum, sicut antea Gentes, ita nunc etiam Omnes & singulos Iudæos sub peccatum concludere, ac publicè eos, tanquā fures, adulteros & sacrilegos, infamare. Quid ergo dicemus? Illud uidelicet, quod etsi nō omnes Iudæi, hæc peccata externis operibus designauerunt, tamen nullus eorum unquam seruauit Legem ea perfectione, quam spiritus sanctus exigit. Quod cum Paulus postea cap. 3. & 7. copiose tā testimonijs scripturæ, quā explicatione Legis sit probaturus, non erimus hīc longiores. Illud tantum in præsentia addemus, quod quales sunt Gentes & Iudæi, (quod ad peccata attinet) coram Deo, tales etiam nos, qui Christiani uocamur, sumus. Necesse igitur habemus aliam iusticiam, quā operum merita, quærere.

Rom. 7.

Ποριτομή μὲν ἡ ὥφελει, ἐὰν προλαβῇ τὸν νόμον. ἐὰν δὲ παραβῇ τὸν νόμον ἡ
 ὥφελει μὲν ὁ ἀκροβυστία γέννηται. ὅταν ἂν ἡ ἀκροβυστία τὰ δόγματα τοῦ νόμου
 λαβῇ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτὴ εἰς ποδὶ τὴν ἀκροβυστίαν, καὶ κενεῖ ἡ ἐκ φύσεως
 ἀκροβυστία τὸν νόμον τελούσα, σὲ τὴν ὁρμήν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ποδὶ τὴν ἀκροβυστίαν
 νόμου.

Nā circumcisio quidem prodest, si legē seruaueris. Quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua in preputium uersa est. Ergo si preputium iustificationes legis seruauerit, nonne preputiū illius pro circumcisione imputabitur? & iudicabit, quod est ex natura preputium, si legē seruauerit, te, qui per literā & circumcisionē transgressor es legis?

Cœpit Paulus docere, Iudæos non minus esse peccatores, quā Gētes, & quantum quidem ad peccata attinet, Iudæos esse gentibus equalēs. Potuissent igitur Iudæi obijcere, quod etsi in reliquis quidem partibus legis fateantur se peccatores, & non perfectē legem implere, habent tamen circumcisionem, & multa sacra Leuitica, quę obseruent summo studio, & quibus expient peccata sua coram Deo, Quę ceretē in parte gentibus longē pręstent. Ad hoc respondet Paulus: Circumcisio, inquit, quiens, prodest quidem, si legem obseruaueris. Quod si fueris legis transgressor, &c. Hic initio, prius quā interpretatione progrediamur, inquirendum est, quomodo lex Dei obseruari queat. Nō iam quæritur, quomodo ueram & æternam salutem consequamur. Certa enim est ad hoc responsio, uidelicet, ut legem obseruemus: Si uis, inquit Christus, ad uitā ingredi, serua mandata. Sed illud quæritur, quomodo lex, seu mādātā Dei seruari queant. Hic scindit studia in contraria uulgus. Alij enim existimant legem posse ab hominibus totā seruari, & homines posse Deū ex toto corde diligere, id quod naturalibus uiribus. Sed hoc pugnat cum uniuersa scriptura, adeo quod cum experientia ipsa, quemadmodum alias copiose demonstratur. Alij putāt legi satisfactum, si externa legis opera fiant. At lex non exigit tantū externa opera, sed exigit perfectam sanctitatem, & absolutam tam internam quā externam iusticiam. Alij arbitrantur, quod etsi non implēt legem, tamen, si peccauerint, possint peccata meritis suorum sacrorum, & bonorum operum ita expiare, ut reputentur propter hanc satisfactionem impletores legis. Sed nulla sacra, nulla opera sunt Deo grata, nisi operator sit cū Deo reconciliatus. Dixit & gentium quispiam: Impius ne audeto placare donis iram deorū. Et apud Esaiam, dicit Deus ipse: Quo mihi multitudinē uictimarum uestrarū? Et mox: Incensum abominatio mihi est. Ac iterum: Cū extēderitis manus uestras, auertam oculos meos a uobis, & cū multiplicaueritis orationē, non exaudiam. Manus enim uestrę sanguine plene sunt. Quare fieri nō potest, ut peccator, dum est in peccatis, ideo quod aduersarius Dei, possit peccata suis operibus corā Deo expiare. Quid ergo dicemus? Quā uia possumus legem Dei seruare, ut salutē consequamur? De hac uia Paulus postea concionabitur. Israel, (inquiens) ad legē iusticię non peruenit, quia nō ex fide, sed ex operibus. His paucis uerbis docet legem seruari posse, cū Christus fide apprehenditur. Id autem hoc modo fieri solet. Principio, Credendum est in Christum, quod ipse expiauerit nostra peccata, & reconciliauerit nos Deo Patri. Hac fide, donatur nobis Christus, unā cum omnibus suis bonis. Inter ea autem bona cōtinetur etiā Impletio legis, & spiritus sanctus. Nam & ipse impleuit legē perfectē, & accepit dona spūs sancti, ut ea credentibus dispensaret. Qui proprio filio, inquit Paulus, nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit

dit illū, qui fieri potest, ut nō cū eodē OMNIA nobis donet? Impletio igitur legis, que per Christū facta est, sit nostra per fidem, ut et nos reputemur, propter Christū, impletores legis. Deinde, postq̄ reputamur impletores legis per fidē, donamur spiritu sancto, q̄ abducatur nos ab operibus carnis ad opera iusticiæ, quæ etsi in hac carne non sunt perfecta, tñ placet Deo obediētia. Quod cū ita se habeat, audiamus nunc Paulum. Circūcisio, inquit, prodest quidē, si legem seruaueris &c. Israelita, ante Christū natum, legem tñ seruauit, cū credidit in semen Abrahæ, q̄d est Christus, q̄ propter ipsum habeat benedictionē remissionis peccatorū & uitæ eterne. Qua fide excitabatur, & inflammabatur, ut mortificaret opera carnis, & ambularet in operib. iusticiæ. Cū ergo sic seruauit legē, tunc profuit ei circūcisio. Ad quid? Nunquid ad expianda peccata? Nihil minus. Habuit. n. remissionem peccatorū per fidem in semē Abrahæ. Profuit ergo circūcisio, non ad expianda merito eius, peccata, sed ad confirmandā fidem, quam habebat in semē Abrahæ promissum, uidelicet, q̄ per circūcisionē confirmabatur mens eius, ut certius crederet eam, remissionem nō ad alios tñ, sed peculiariter etiam ad se pertinere. Idē dicendū est de Sabbato, de sacrificijs, deq̄ alijs Leuiticis cultibus. Hæc enim profuerunt Israelitis, si obseruauerunt legē. Obseruatur autē lex, per fidem in semen Abrahæ, sicut paulo antē est expositum. Impleta igitur lege per fidē, profuerunt sacra Leuitica ad hoc, ut confirmaret fidē, & retinerent credentē in officio fidei. Quod dicit de sacramētis Israeliticis, intelligendū etiā est de sacramētis Christianis. Sicut. n. circūcisio profuit, si lex obseruata fuit: ita & baptismus & cœna dñica profunt, si legē obseruaueris. Lex autē tunc obseruat, cū credideris in Christū, & mortificaueris ex hac fide carnē. Prodest igitur baptismus, prodest cœna dñica, ut cū seruaueris legem per fidem, confirme fides, & stabiliatur. Ex his sequitur, Primū, q̄ si Israelita non obseruauerit legē, circūcisio eius non aliter coram Deo reputatur, q̄ prepuciū. Sic & Christianus, si non obseruauerit legē, baptismus & cœna dñica eius, non aliter iudicantur coram Deo, imo sunt corā ipso abominabiliora, q̄ Lotiones & cōuiuia Mahumetistarū. Baptismus quidē & cœna dñica, sunt per se sacramēta sanctissima, & suo modo necessaria, Impio autē, seu nō obseruati legē, fiūt prophanisima, & cedūt ei in maiore interitū. Deinde, q̄ si gentes nō circūcisē obseruēt legem, per fidē, tunc reputatur prepuciū eorū pro circūcisione. Num ergo simili modo inferemus, q̄ si quis non baptisatus, obseruauerit legem, tunc reputetur perinde ac si esset baptisatus? Certē hoc ex uerbis Pauli necessario sequitur. Sed interea obseruari debet, q̄ quemadmodū in Politia Mosaica, ante aduentū Christi, in carne, circūcisio includebatur inter mandata diuinarū ordinationū, ideoq̄ necessario, in suo gradu, obseruanda erat, nec quisq̄ in familia Abrahæ, qui legē obseruabat, teneri potuit, quin circūcideret, si ullo modo possibile fuit: ita & Baptismus, in Christianismo comprehendit in diuinarū ordinationū catalogo. Itaq̄ quotq̄ legem obseruant, quatenus quidem obseruari potest & debet, baptismū suscipiant, necesse est, nisi si quis catechumenus rapiat à tyranno, ppter confessionē Christi ad mortē, priusq̄ baptismū

consequat. Tunc enim Confessio eius pro baptismo reputatur. Est & illud considerandum, q̄ circuncisio fuerit suo tempore, familiæ tãtum Abrahæ mandata, & ihs, qui se cum familia & politiâ eius coniungebat, non autem Gentibus, in sua politiâ manentibus. Quare, si quis Ethnicus credidit in semen Abrahæ, & cõmoratus est in rep. suæ gentis, non necesse habuit circuncisionem suscipere. Exempla sunt Melchisedec, Iethro, Niniuitæ, Naëman Syrus. Baptismus autem mandatus est omnibus. Docete, inquit, omnes gentes, baptisantes eos, &c. Quotquot igitur ueram salutem per Christum sperant, necesse habent, quoad eius fieri potest, baptisari.

Οὐ γὰρ ἐν ἑσθὲ φανερὸν Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἢ ἐν ἑσθὲ φανερὸν ἐν ἑσθὲ ποιεῖται, ἀλλ' ὃ ἐν ἑσθὲ κρυπτόν Ἰουδαῖός ἐστιν, καὶ πρὸς τὴν καρδίαν, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματα, οὗ ὁ ἐπαινος οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Non is, qui in manifesto Iudæus extiterit, Iudæus est, nec ea, quæ in manifesto sit carnis circuncisio, circuncisio est, sed qui in occulto Iudæus fuerit, is Iudæus est, & circuncisio cordis, circuncisio est, quæ spiritu constat, non litera, cuius laus non ex hominibus est, sed ex Deo.

Sicut Christus negat impios Iudæos esse filios Abrahæ, Si filij, inquit, ens, Abrahæ effectis, opera Abrahæ faceretis, ita & Paulus negat Iudæos incredulos esse ueros Iudæos. Et ut aliàs dicit, Nō oēs, qui sunt ex Israel, sunt Israel, neq̄ quia sunt semen Abrahæ, statim oēs filij. Ita & hoc loco ait: Non is, qui in manifesto est Iudæus, uerus Iudæus est, nec ea, quæ in manifesto est carnis circuncisio, uera est circuncisio. Etsi enim ipsa carnis circuncisio, fuit in familia Abrahæ, usq̄ ad suum definitum tempus, diuinitus instituta, & obseruati necessaria, tamen hac externa circuncisione non absoluebatur uera coram Deo pietas, sed requirebatur obseruatio legis, hoc est, uera Cordis circuncisio, quemadmodum Moyses ipse Deut. 10. interpretatur, Circuncidite, inquit, præputium cordis uestri, & ceruicem uestram ne induretis amplius. Hæc autem circuncisio non fit ferro, sed fide, sicut Petrus Act. 15. ait: Fide purificauit corda eorum. Circuncisio igitur carnis, erat quidē suo tempore, legitima, sed si sola erat, litera tantum fuit, nec habuit coram Deo laudem. Circuncisio autem cordis, maximè omnium exigitur, & non constat in manifesto, sed in occulto, seu in spiritu, ac habet laudem, non coram hominibus, sed coram Deo. Itaque Iudæi etsi habent circuncisionem, & alia legitima sacra, ac obseruant ea grammaticè, uidelicet iuxta literā, tamen quia non obseruant ea Theologicè, hoc est, iuxta spiritum, non minus sunt coram Deo peccatores, q̄ Ethnici incircuncisi. Sicut & Hieremias cap. 9. dicit. Oēs gentes habent præputium, oīs autē domus Israel incircuncisi sunt corde. Hic locus Pauli diligenter est notandus. Docet. n. rectè iudicare, non solū de operibus Iudaismi, sed etiam Christianismi, ac de omnib; externis operibus. Sicut. n. uerus Iudæus non potuit externis notis & operibus certò & infallibiliter agnosci, quia ait, Qui in occulto Iudæus fuerit, Iudæus est: ita uerus Christianus non potest certò & infallibiliter externis signis ac operibus iudicari. Verus. n. Christianus est, nō qui in manifesto, sed qui in occulto est Christianus. Debet quidem unusquisq̄

nusquisq; de sua fide, apud se certus esse, ac sine ulla dubitatione credere, se esse Deo acceptum, propter Iesum Christum, & de proximo iuxta caritatem, quæ omnia sperat, & omnia credit, ut Paulus loquitur, iudicare, nec quenq; temere condemnare: Sciendum autem est, ueram & perfectam pietatem, nullis externis operibus, ceremonijs, uirtutibus, ac ne miraculis quidem absolui. Hæc enim omnia sunt in manifesto, & sunt, (sicut Paulus loquitur,) *ᾠμματα*, hoc est, litera. An nō insigne opus est, Deferere omnia, & sectari Christum, sicut Petrus & alij Apostoli fecerunt? Fieri tamen potest, ut fiat animo seu auaro, seu ambitioso, alioue carnali affectu, querenti in Christo, non uera & spiritualia, sed tantum corporalia bona, cuius rei exemplum est Scriba, ad quem dictum est: Vulpes foueas habent, & uolucres cœli nidos, Filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet. Similiter, Omnes facultates suas in eleemosynam expendere, an non est opus commendatione dignissimum? Et tamen etiā hoc opus potest fieri absq; caritate, & uera pietate. Si insumam, inquit Paulus, in alimoniam omnes facultates meas, caritatem autem non habeam, nihil utilitatis capio. Sic & mortē suscipere propter Christum, aut iusticiā, opus est excellentissimū. Paulus autem significat etiā hoc opus posse absq; uera pietate fieri. Si tradidero, inquit, corpus meum, ut comburam, caritatem autem nō habeam, nihil sum. Multi etiam inter Ethnicos maluerunt crudeliter occidi, q̃ in iustē agere, non tamē sunt propter hoc iustificati. Ad hæc, quid præstantius, quid magis insigne uidetur miraculorum operatione? attamen ne hoc dono absoluitur uera pietas. Ad eos enim, qui in nomine Christi ediderunt miracula, & interea impiē uixerunt, dicitur, Non noui uos, Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem. Et ad Apostolos dicitur, Nolite in hoc gaudere, quod spiritus subiiciuntur uobis &c. Quod si tātis uirtutibus & miraculis non absoluitur uera & perfecta pietas, certē ea non constabit etiam usu sacramentorum, quod non p̃i tantum, uerum etiam impij soleant uti Sacramentis, non tamen in hoc iustificantur. Hec non eō docentur à Paulo, & explicantur, ut significetur, non esse uirtutes sectandas, & non esse sacramentis utendum, Sed ut sciamus, ueram & perfectam pietatem non esse metiendam externa operum specie, ne hac specie excæcati, non requiramus ueram iustificationem. Hac enim non requisita, non agnoscuntur peccata. Peccatis non agnitis, non requiritur Christus. Christo non requisito, non cōfertur in nos uera & æterna salus. Quare hæc docētur, ut excitati, ueram iustificationem in solo Christo quæramus. Deinde hæc proponuntur nobis, ut discamus non temerē de alijs iudicare. Hac enim in parte peccatur tam à dextris, quàm à sinistris. Romani Pontifices solent eos in cœlestes Sanctos consecrare, (Ipsi uocant Canonizare) & Ecclesiæ inuocandos obtrudere, de quibus acceperunt aliquam miraculorum & honestatis uitæ famam. Non iam sermo est, de ijs Sanctis, quos Spiritus sanctus in scriptura nobis pro Sanctis in cœlo commendat, Hi non quidem sunt inuocandi, sentiendum autem est, quod certo sint cum CHRISTO in cœlesti Regno. Sed in præsentia loquimur, de ijs, quos Romani Pontifices,

tifices, pro sua libidine, in Sanctos canonisant, cum reliquos uulgares Christianos igni purgatorio deputent. Hæc est detestanda temeritas. Nondum enim, qui in manifesto Iudæus est, uerus est Iudæus. Ex altera parte peccatur à sinistris, q̃ uulgus hominum soleat ex leuissimis suspicionibus proximos suos condemnare, adeo q̃ diris deuouere. At enim, uidisti fortassis peccatum, nō uidisti autem suspirium ex fide, pro peccato. Veri Christiani sunt occulti. Mundus non est dignus, ut uideat uerum Christianū in sua maiestate. Neq̃ enim Christus ipse iuxta suam maiestatem in mundo uidebatur. Et obseruādum est oraculum, q̃d ad Eliam dictum est. Reliqui (inquit) mihi septem millia uiuorum in Israel, qui non curuauerunt genua ante Baal, qui & tam occulti erant, ut ne ipsi quidem Prophetæ noti fuerint. Coerceamus igitur temeritatem iudicii nostri, ne & ipsi temerè iudicemur. Qua mensura, inquit, metimini, remetientur uobis alij.

CAPVT TERTIVM.

Τί ἔστιν ὁ πλεονέκτης τοῖς Ἰουδαίοις; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια διὰ τοῦτο; πολὺ κατὰ τὴν ταπεινότητα. πρὸς ἃ μὴ ἔστι, ὅτι ἐπιστεύοντες τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. τί ἔστι, εἰ καὶ πιστεύουσιν; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίσιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει; μὴ γένοιτο.

Quid igitur habet in quo præcellat Iudæus, aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Nam primum quidem illud, quod illis commissæ sunt oracula Dei. Quid enim, si quidam fuerunt increduli? Num incredulitas illorum, fidem Dei faciet irritam? Absit.

Paulus probauit omnes homines, tam Ethnicos, q̃ Iudæos esse peccatores, & quidem addenda nunc uidetur conclusio, uidelicet, q̃ iustificemur, hoc est, cōsequamur remissionem peccatorum tantum per fidem propter Christum. Sed quia æquauit, quod ad peccata attinet, Ethnicos & Iudæos, posset quispiam existimare, q̃ Paulus nullum prorsus faciat discrimē inter Ethnicos & Iudæos, ac significet etiam religionem Iudæorū nō minus impiam esse, q̃ Idolomaniam Ethnicorū. Priusq̃ igitur pergat uel peccatum Iudæorū copiosius explicare, uel conclusionē inferre, diluit obiectionem, & docet, quibus in rebus sit discrimē inter Ethnicos ac Iudæos, & in quibus non sit discrimē. Nam quantū attinet ad peccata, nullum est inter ipsos discrimen. Omnes tam Ethnici q̃ Iudæi sunt natura peccatores. Quantum autem attinet ad doctrinā religionis & ad prærogatiuas beneficiorum Dei, Iudæus longè antecellit Ethnicum. Commissa sunt, (inquit) illis (Iudæis) oracula Dei. Primum enim Iudæi, seu familia Abrahe electi est à Deo, ut in ea conseruaretur promissio de Christo, & ut Christus filius Dei nasceretur ex ea familia homo. Deinde, data est eis promissio de terra Canaan, promulgatus est eis Decalogus in mōte Sinai magnis & stupendis miraculis. Data est eis Lex ad constituendam inter ipsos politian, ut esset discrimen inter Ethnicos & Iudæos, quo ea familia, ex qua uenturus erat Christus, certius haberet hospitium, & ad suum usq̃ tempus ab alijs distincta & incolumis constaret. Sunt & alia

aliæ quædam prærogatiuæ, præ Gentibus, quæ postea cap. 9. recitant. Et quia Gentes seu Ethnici nihil talium prærogatiuarum habuerunt, idcirco, quod ad hanc quidem partem attinet, Iudæi multum excellunt Ethnicos. Ex his iudicandum est de æqualitate & inæqualitate Christianorum & Turcarum. Nam si respexeris carnem & sanguinem, ac peccata, Christiani & Turcæ sunt inter se æquales. Turcæ natura sunt peccatores, sic & Christiani. Inter Turcas multa & magna designantur scelera. Idem fit etiam inter Christianos. Habes æqualitatem. Sed si doctrinam religionis consideraueris, qua cognoscitur, quomodo consequamur remissionem peccatorum, & ueram salutem, ibi maximum est discrimen. Christiani enim habent beneficio Dei doctrinam Euangelij de Christo, habent & sacramenta diuinitus instituta, ex quibus uera religio, & fides tam cognoscitur, & autore Spiritu sancto, concipitur, quam confirmatur. Turcæ autem carent hac prærogatiua. Manent igitur in peccatis, & peccant, cum interea multi Christiani consequuntur remissionem peccatorum, & seruantur. Idem iudicandum est de discrimine inter Papistas & Evangelicos, quos sic uocant. Nam, quod ad peccata attinet, utrinque sunt peccatores, ut ineptissimè faciât, qui exaggeratione alienorum peccatorum, suscipiunt suam religionem tuendam & confirmandam. Non enim controuersia est de eo, utri sint peccatores, sed de illo, utri habeant doctrinam ueræ fidei, qua liberemur à peccatis, & consequamur æternam salutem. Hic maximum est discriminē. Papistæ enim docent hominem iustificari, seu remissionem iniustitiæ consequi propter merita nostræ iustitiæ. Euangelion autem Christi docet nos consequi iustificationem gratis, tantum per fidem, propter Christum.

Sed hic iterum obijciunt: Etsi Iudæis credita sunt eloquia Dei, & Christiani uerum habent Euangelion Christi, tamen non omnes Iudæi crediderunt eloquijs Dei, sicut nec omnes, qui nomen Christianum iactant, credunt Euangelio. Videtur ergo prærogatiua eloquiorum & Euangelij Dei, nulla esse. Ad hanc obiectionem respondet Paulus. Num incredulitas illorum, facit fidem seu ueritatem promissionum Dei irritam? Absit. Hoc Pauli dictum inter reliqua huius Epistolæ insignia obseruandum est. Etsi enim homines sunt increduli, ueritas tamen uerbi Dei constat. Exicatum est, (inquit) fœnum, & cecidit flos, Verbum autem Domini manet in æternum. Et iterum: Coelum & terra præteribunt, Verba autem mea non præteribunt. Deus promisit se daturum Christum, ex familia Abraham & Davidis. Hæc promissio seruata est, etiâ si maxima hominum pars non crediderunt. Deus promiserat Patriarchis Abraham, Isaac & Iacob, se traditurum posteritati eorum terram Canaan. Hanc promissionem, etiâ si multi non crediderunt, & perierunt in deserto, Deus tamen impleuit. Quid ergo? Num tanta est ueritas diuinarum promissionum, ut ipsi fruamur, etiam increduli & impij? Non certè hic est sensus illius dicti, Incredulitas hominum non facit fidem Dei irritam. Etsi, n. fieri potest, ut increduli aliquando diu fruatur corporalibus beneficijs à Deo humano generi promissis, quippe quod domus eorum, iuxta Iobem, sint securæ & pacatæ, nec sit uirga Dei super ipsos. Bos eorum concipiat, & non abortiat, uac-

Psalm. 143.

ca pariat, & non priuetur foetu suo, ac sint promptuaria eorum, iuxta
 Psalmum, plena, eructantia ex hoc in illud, Oves eorum fetosæ abun-
 dantes in egressibus suis, tamen non fruuntur promissionibus spiritua-
 lium ac coelestium beneficiorum, quæ sunt propiciatio Dei, condona-
 tio peccati, & beatitudo æterna, nisi deposita incredulitate accipiantur.
 as promissiones FID E. Qui enim non crediderit, condemnabitur.
 Quare, cum dicitur, Incredulitas hominum, non facit irritam fidem
 Dei, non intelligendum est, quod homines consequantur ueram, coe-
 lestem & æternam salutem diuinitus promissam, etiam si non credide-
 rint, sed intelligendum est de ipsa diuinarum promissionum, in se, cer-
 titudine & ueritate, Primum, quod etsi multi homines eas non cre-
 dunt, Deus tamen tantæ est constantiæ, ut seruet eas ijs, qui ipsas fide ac-
 cipiunt. Deus Abraham promissit, quod in Semine ipso, qui est Chri-
 stus, benedictionem, uidelicet, remissionis peccatorum, & uitæ æter-
 næ, consequantur omnes gentes. Quanquam autem multæ gentes sunt
 incredulæ, nec fruuntur hac benedictione, tamen Deus non est muta-
 bilis, nec reuocat suam promissionem, propter multorum incredulita-
 tem, sed potius seruat eam Credentibus, tanto maiori constantia, quan-
 to firmiori fide illi eam agnoscunt, & amplectuntur. Deinde, quod si-
 cut Deus non retractat ueritatem suarum promissionum in ijs, qui cre-
 dunt, propter aliorum incredulitatem, ita etiam non retractet eas pro-
 pter suam cuiusque incredulitatem, si modò is ab incredulitate ad fidem
 conuertatur. Fuerunt enim, qui post baptismum, in peccata relapsi ne-
 garunt spem ueniam: sed quemadmodum incredulitas aliorum, non fa-
 cit fidem seu ueritatem Euangelij irritam in credentibus, ita & sua cu-
 iusque incredulitas non facit eam ueritatem irritam, si abiecta increduli-
 tate, ueram fidem concipiat. Dona, & uocatio Dei (inquit Paulus alias)
 non sunt ἀμεταμέλητα. Et iterum: Si negamus, & ille negabit nos, (hoc est)
 non fruemur beneficijs eius. Si increduli sumus, ille fidelis manet,
 seipsum negare non potest, uidelicet, si ab incredulitate, ad fidem con-
 uertamur. Sciamus igitur hoc dictum Pauli, Incredulitas hominum non
 facit fidem Dei irritam, maximum habere usum, præsertim in ijs, qui uel
 in persecutione negarunt Christum & Euangelion eius, uel sæpe in pec-
 cata relapsi sunt, & cogitant, sibi nullam amplius spem ueniam relictam.
 Etsi enim homines defecerunt à uerbo Dei, & aut abnegauerunt Chri-
 stum, aut alioqui horrenda peccata designarunt: manet tamen uerbum
 Dei uerax & constans, ut quicumque redierit per fidem, & respuerit, con-
 sequatur promissa credentibus beneficia. Omnis enim, qui inuocat no-
 men Domini, siue antè incredulus, siue in peccata relapsus, & respi-
 ciens, saluus erit. Est & ex hoc dicto, de ueritate Sacramentorum Chri-
 sti iudicandum. Christus enim instituit in Ecclesia duo Sacramenta, Ba-
 ptismum & cœnam Dominicam. Ac de baptismo quidem dicit: Qui
 crediderit, & baptisatus fuerit, saluus erit. De pane autem cœnæ sangui-
 nem suum, pro peccatis traditum, & de uino, id esse sangui-
 nem suum, pro peccatis effusum. Hæc certè dicta ut sunt uerissima, ita &
 firmissima. Etsi enim multi accipiunt hæc Sacramenta sine fide, nihilomi-
 nus

Rom. 11.

2. Timot. 2.

nus tamen sunt talia, qualia diuinitus dicuntur. Baptismus est lauacrum regenerationis & salutis, etiam si Simon Magus nō regeneratur, nec salutem consequitur. Panis cenæ Dominicæ est uerum corpus Christi, & uinum, sanguis eius, etiam si multi non credunt, nec fruuntur beneficijs, quæ Sacramentis sumenda offeruntur. Veritas enim Sacramentorum, non pendet ab hominum uel fide, uel assertionem, sed à ueritate & certitudine Verbi Dei. Ad Sacramenti rationem, inquit Augustinus, nihil refert, quid credat is, qui accipit. Plurimum quidem refert ad salutis eius rationem, quid credat, sed ad Sacramenti ueritatem, plene nihil refert. Nec mirum, quod etiam si Sacramenta, sunt, quod uerbo Dei dicuntur, & tamen ab impijs sumpta, cedāt ipsis magis ad mortem, quàm ad uitam, cum Deus ipse, qui est summa iusticia & salus, fiat peruersus peruersis, sicut Psalmus loquitur. Et filius Dei, Dominus noster Iesus Christus, etiam si fuerit lux & uita, fiat tamen impijs excæcatio & mors. Da febrienti uinum in se suauissimum, tamen est ei insipidum & amarum. Id autem non fit uitio uini, sed febrientis. Sic & de ueritate Sacramentorum Christi, non iudicandum est, iuxta sensum impiorum, sed iuxta certitudinem uerbi Dei, quo sunt instituta, & confirmata.

Γενέσθω ὁ Θεὸς ἀληθὴς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύδης, καθὼς ἐγγράφηται, ὁ πᾶς καὶ δικαιοσύνης ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικῶν ἐν σοὶ καὶ ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν πάντι.

Imo sit Deus uerax, omnis autem homo mendax. Quemadmodum scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas, cum iudicaris.

Inuertit Paulus obiectionem βίβλος, & ostendit, quod incredulitas hominum, intantum non faciat fidem seu ueritatem Dei irritam, ut potius eam commendat ac illustret. Imò, inquiens, longè diuersum sequitur, uidelicet, quod quāto mendaciores sunt homines, tanto ueracior appareat Deus. Quod & testimonio Psalmi quinquagesimi primi confirmat. Vbi enim nos legimus, Tibi soli peccaui, &c. ibi iuxta ueram Psalmi sententiam sic legendum est: Coram te, peccator tantum sum, & malefactor, ut iusticia ac ueritas tuorum sermonum, quibus pronūcias omnes homines esse mendaces & inutiles, illustrior fiat, & laudem ueritatis reportet, cum homines iudicauerint te uanum & mendacem. In hoc enim Psalmo, & in hoc Psalmi uersiculo, Dauid non respicit tantum in adulterium & homicidium, quod designarat, sed respicit maxime omnium in uniuersam naturæ suæ corruptionem. Fateor ingenuè, me natura ita corruptum esse peccato, ut quicquid egero, peccator sim coram Deo, & malefactor. De malis operibus, de adulterio, homicidio, & alijs id genus peccatis, non est dubium. Quid autem, si bona opera fecero? Num & in his sum peccator, & malefactor? Omnino, & maximè. Et si enim ea bona opera, quæ Deus præcepit, sunt faciēda, tū non sunt, quatenus quidem à me fiunt, integra, non sunt perfecta, nec satisfaciūt Legi Dei, sed sunt multis sordibus inquinata, & uiciata. Postq̃. n. sum in iniquitate cōceptus, & in peccatō natus, afferō quicquid id est iniquitatis

iniquitatis & peccati, ad omnia mea opera, ut etiam si uideantur coram hominibus pia, bona & iusta, tñ coram exacto Dei iudicio sordeant. Quare, quo maius est peccatum meū, non tñ in malis, uerum etiam in bonis meis, ut uidentur, operibus, eo magis absoluitur Deus ab iniusticia & mendacio in sermonibus suis. Sunt autem duplices sermones Dei. Alij sunt sermones Legis. Hi damnant omnes homines peccati, & pronuntiant eos esse dignos aeterna maledictione. Quo magis igitur Dauid agnoscit peccatum suum, & coram uniuerso mundo confitetur, eo illustrior redditur iusticia & ueritas sermonum legis Dei, & eo clariore uictoriam reportat Deus, cum impij accusant eum iniusticia, quod affligat & perdat homines sine ulla iusta causa. Alij sunt sermones Euangelij. Hi promittunt credentibus remissionem peccati & hereditatem celestis regni, propter semen Abraham, quod est Christus. Quare, quo magis Dauid agnoscit & confitetur peccatum suum, eo plus nobilitatur iusticia, seu probitas, & clementia Dei, ac ueritas Euangelij eius, quod etiam immeritis & indignis seruet promissa, & remittat eis credentibus peccata, ut obduretur os omnium iudicantium & condemnantium Deum mendacij & perfidia. Ceterum, haec uerba Dauidis, Coram te peccator tantum sum, & malefactor &c. non sunt oscitanter praeterea. Et si enim Dauid uidetur de sua tantum persona loqui, tamen Paulus hoc loco testificatur, quod complectatur ijs uerbis uniuersum humanum genus. Et huic consentit alterum dictum: Omnis homo mendax. Discamus igitur ex his dictis peccatum nostrum agnoscere. Verba sunt, non ex officina hominum, sed spiritus sancti nata. Quare, etiam si nondum intelligam aut sentiam peccatum, tamen sciamus spiritum sanctum non mentiri. Dicit non unum tantum, sed omnem, OMNEM, inquam, hominem esse mendacem, hoc est, plenum impietate & iniquitate. Nomine autem OMNIVM, & ego comprehendor. Agnoscendum igitur est peccatum, & coram Deo confitendum, etiam si sensus eius nondum me torserit. Hinc etiam perspicuum est, quod cum simus natura mendaces, mendacia sint & nostra opera, quantum uis uideatur bona. Quod non eo dicit, ut bona opera, quae Deus precepit, non faciamus. Omnino enim sunt facienda, sed cum ea fecerimus, non gloriemur in conspectu Dei, non confidamus bonitate eorum, sed tantum bonitate, & clementia Dei per Iesum Christum. Consideremus etiam consilium spiritus sancti, quo exigit, & ducit nos in agnitionem peccati. Non enim patefacit nobis iudicium peccati, hoc consilio, ut perdat nos, sed illo, ut nos ad quaerendum Christum, peccati expiatorem, excitet. Habet quoniam spem peccatum suum ob oculos positum, & confitetur cum Dauid ex animo, Coram te, Domine, tantum sum peccator & malefactor. Sollicitatur ergo ad desperationem. Satan dicit: Quid sperabis de misericordia Dei? Deus misericors est, iuxta uerba decalogi, ijs, qui diligunt ipsum, & custodiunt mandata eius. Tu autem nec dilexisti Deum ex toto corde, nec custodisti unquam mandata eius. Peccator es, ut uides ipse, & malefactor. Damnatus igitur es iudicio ipso Dei. Siquidem perpetua damnatio peccatori iure debetur. Quod si obieceris, Christum expiasse

expiasse peccata, sua morte. Bene, inquit, & rectè. Christus expiauit peccata, & tu hoc beneficium assecutus es in Baptismo: sed iterum amisisti, & reiecisti à te Christum, peccatis tuis, quæ post baptismum designasti, ut Christus non amplius te suum agnoscat. Accedit & illud, quod Christus passus sit pro peccatis Sactorum, & Electorum suorum. Tu autem nec Sanctus es, sicut res ipsa, ac tua ipsius conscientia testatur, nec Electus. Quid igitur salutis sperares? Hæc & his similia, sunt ignita diaboli iacula, sed quæ possumus extinguere, & absque salutis detrimento excipere, si considerauerimus consilium spiritus sancti, quo uel ipse nobis per legem proponit peccatum agnoscendum, uel Satanæ nos de hac retentione permittit. Ingenuè enim, & nulla tergiuersatione confitendum est coram Deo, quod Dauid confitetur, Coram te, tantum sum peccator & malefactor, ideoque meritis æternam damnationem. Hæc autem peccati & damnationis agnitio non eò exigitur, ut maneat in peccato & damnatione. Dicit enim Dominus: Vivo ego, nolo mortem peccatoris: sed exigitur, ut conuertaris ad Dominum & uiuas, hoc est, ut prope- res per fidem ad Christum, in quo habes & peccati remissionem, & uitæ æternæ hæreditatem. Nam quemadmodum prudens medicus commemorat aggroto causam, & magnitudinem morbi, non ut perdat, & occidat aggroto, sed ut excitet ipsum ad sumendam medicinam, & ad consequendam sanitatem: ita Deus ostendit nobis peccatum, adeoque etiam permittit Satanæ, ut exaggeretur, non ut damnet, sed ut seruet nos, & gloriam seruatoris reportet. Nam quod obijciuntur peccata post baptismum, tanquam irremissibilia, tentatio est, aut potius impostura Satanæ. Christus expiauit OMNIA peccata, siue, quæ ante, siue quæ post baptismum designata sunt. Et: Omnis, qui credit in eum, siue ante, siue post baptismum, non perit, sed habet uitam æternam. Et, Venite, inquit, ad me OMNES qui laboratis & onerati estis, siue ante siue post baptismum, & ego refocillabo uos. An non Corinthius ille scortator baptisatus erat, & designauerat à baptismo scelus, etiam apud gentes detestandum, & tamen consequitur peccati remissionem? Quod autem de Sanctitate & Electione obijci, satis sanctus est, cui sanctitas Christi est donata. Et certò electus est, qui Christum, qui est liber electionis & uitæ, per fidem agnoscit. Si enim OMNIS qui credit, habet uitam æternam, non est dubium, quin etiam omnis, qui credit, sit electus. Quare, qui propter peccata sollicitatur ad desperationem, cogitent iudicium peccatorum idcirco ipsis patefactum, non ut damnentur, sed ut ad Christum conuertantur, quo è damnatione liberentur. Ac antea quidem peccatum est multis & uarijs modis in legem. Cauendum igitur est ne & in Euangelion peccemus. Duo enim sunt genera peccatorum, Vnum designatur in Legem seu Decalogum, cuius peccati species sunt impia facta & scelera. Alterum designatur in Euangelion. Huius species est incredulitas, quod peccatum tunc committi solet, cum non solum peccauerimus aduersus legem Dei, uerum etiam noluerimus credere, quod Deus uelit nobis peccata propter Christum remittere. Hoc est horribile illud peccatum, quo homines perpetuò damnari solent. Hæc, inquit Christus, est condemnatio, quæ lux uenit in

G mundum,

1. Cor. 5.

mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, q̄ lucem. Demus igit̃ operam, ut agnito peccato, conferamus nos per fidem ad Christum, quo solo & iustificamur & saluamur.

Εἰ ἡ ἀδικία ἡμῶν, Θεοῦ δικαιοσύνην συνίσκει, τί ἐροῦμεν; μή ὁ Θεὸς ὁ ἀδικῶν ἐστίν; κατὰ ἄνθρωπον λέγω. μή γένοιτο. ἐπεὶ πῶς κενεῖ ὁ Θεὸς ὁ δίκαιος τὸν κόσμον; Εἰ ὅτι ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν ἐμῷ τεύσματι ἐπιφανέσθαι εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἐγὼ καὶ γὰρ ὡς ἁμαρτωλὸς κένομαι; καὶ μή (καθὼς βλασφημοῦμαι, καὶ καθὼς φασὶν οὖν ἡμᾶς λέγειν) ὅτι πικρὰ ὄντα κακά, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ; ὧν ἐγὼ κρίμα ἔχω. Δικόν ἐστι.

Quod si iniusticia nostra Dei iusticiam commendat, quid dicemus? Num iniustus Deus, qui inducat iram? (Humano more loquor) Absit. Nam quomodo iudicabit Deus mundum? Etenim, si ueritas Dei per meum mendacium excelluit in gloriam ipsius, quid posthac & ego, ueluti peccator iudicor, ac non potius, (quemadmodum de nobis malè loquuntur, & sicut quidam aiunt nos dicere) Faciamus mala, ut ueniant bona. Quorum damnatio iusta est.

Non est dubium, quin quod Paulus Romanis scripsit, ueritatem Dei illustrari mendacio hominum, & iusticiam Dei patefieri & probari iniusticia hominum, hoc saepe aliàs uerbis quoque publicè sit conuersionatus. Hinc acceperunt Sycophantæ occasionem calumniandi, & uulgandi, quod Paulus prædicaret Deum esse iniustū, qui puniat peccatores, cum tamen peccatis suis gloriam nominis Dei illustrent: quod etiam doceret, facienda esse mala, ut ueniant bona. Has igitur calumnias suscipit Paulus refutandas, sed paucissimis, ut non diu ab instituto detineatur. Sunt autē duæ calumniæ. Altera, quod doceat Deum esse iniustū. Altera, quod doceat, facienda esse mala, ut ueniant bona. Ad priorem illā respondet inficiatione. Non docui Deum esse iniustū, Nec Deus est iniustus, cum punit iniustos seu peccatores. Docedo enim, Deum esse iudicē totius mundi. Quomodo igitur possem docere, Deum esse iniustum? Etsi enim multi ludices inter homines sunt iniusti, tamen Deus idcirco est iudex mundi, ut iniustos iudices iustè puniat. Absit à te, inquit Abraham ad Dominū, ut rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatq̄ iustus sicut impius. Non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram. Ac uerissimile est, quod Paulus respexerit hic, ad hoc dictū Abraham. Ad posteriorem autem calumniā respondet, simplicissima quidē, sed seuerissima depulsione: Quorum (inquiens) damnatio iusta est. Manifestissima em̄ est calumnia, indigna quæ pluribus refuteē, quippe quæ cuius non admodum acuti ingenij sit perspicua. Cum enim Paulus dicit, Ex hominum mendacio elucescit ueritas Dei, seu, iniusticia hominum commendat iusticiam Dei, non sentit, quod iniusticia seu mendacium placeat Deo, aut quod iniusticia sit natura sua tam bona, ut efficiat iusticiam, aut quod facienda sint iniusta, ut iusticia illustretur, sed tale quid intelligit, quale uulgari loquendi phrasi significatur. Dicit quispiam, Magnus & periculosus morbus commendat industriam medici. Quid? Num intelligit morbum esse rem iucundam, & efficere, ut medicus fiat industrius, aut morbum idcirco suscipiendum, ut industria medici dici probetur? Nihil minus, Sed significat industriam medici ex curatione

done periculosi morbi elucescere. Alius dicit: Rudis discipulus commendat doctum præceptorem. Hic non intelligitur, quod præceptor deleatur ruditate discipuli, aut quod discipulus debeat esse & manere rudis, ut præceptor fiat eruditus. Quæ esset hæc peruersa intelligentia? Sed sententia est, quod quo rudior fuit discipulus, eo magis illustretur eruditio præceptoris, si & ipsum discipulum eruditum reddiderit. Sic & Deus non delectatur nostro mendacio aut iniusticia, nec nostrum mendacium efficit ueritatem Dei. Sed quo nos sumus iniustiores, eo magis illustratur iniusticia Dei, uel cum conferretur cum nostra iniusticia, uel cum Deus condonat nobis gratis nostram iniusticiam, propter Christum. Vnde paulò post cap. 5. dicit: Vbi exuberauit peccatum, ibi magis exuberauit gratia. Quo in loco Paulus copiosius hanc rem tractabit. Illud in presentia curandum est, ut quod de hac re Paulus dicit, transferamus ad usum. Nam coram tribu nali Dei, solet nobis obijci multitudo & magnitudo nostrorum peccatorum. Quid? inquit. Quæ potest tibi esse spes salutis, cum tam multa & tam magna peccata commiseris? Sed respondendum est ex his dictis Pauli. Esto Deus uerax, Omnis autem homo mendax. Et, iniusticia nostra commendat iusticiam Dei. Et, Veritas Dei excellit in gloriam Dei, per meum mendacium. Et, Vbi abundat peccatum, ibi magis superabundat gratia. Cum. n. dicitur: Noli, in tam multis & magnis peccatis sperare salutem, & Christum filium Dei inuocare, quid quæso aliud est, quam si diceretur egrotas, Magnus & periculosus est morbus tuus. Idcirco, caue, medicum ad te uoces, & opera eius utaris. Imò, ideo uocandus est medicus, et opera eius utendum, quia es ægrotus. Sic non idcirco reiiciendus est Christus, quod sis peccator, sed quia peccator es, idcirco in Christum est sperandum. Petrus quondam dicebat ad Christum in nauis: Exi a me Domine, quia homo peccator sum. Nobis autem dicendum est: Veni ad me Domine, quia peccator sum. Est & illud Pauli dictum, Non sunt facienda mala, ut eueniant bona, alta mente reponendum. Sunt enim, qui arbitrantur licitum esse mala facere, ut bona eueniant. Bonum est familiam alere & sustentare. Ergo ne licebit nugis & imposturis operam dare, ut familiam alas, hoc est, ut bonum eueniat? Nihil minus. Bonum est, Eleemosynam dare. Ergo ne rapiendæ sunt aliene facultates, ut des eleemosynam, hoc est, ut bonum eueniat? Absit. Bonum est imperium tueri. Ergo ne licuit Sauli innocentem Dauidem occidere, ut imperium tueretur? Damnatio horum, inquit Paulus, iusta est. Non. n. potest nec bonum & Deo acceptum esse, nec foelix, quod iniquitas parit. Quicquid igitur iniquitate paratur, maledictum est, & execrandum.

τί τῷ; προσεχόμεθα; οὐ πάντως. πενήτας ἀρθεῖς Ἰησοῦς ἰερεὺς ἁγίων πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν ἔειπεν, καθὼς γέγραπται, ὅτι οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐδ' ἕως. οὐκ ἔστιν ὁ σὺν ἡμῖν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ ἐκτῶν ἐν Θεῷ. πάντες ὁμολογῶντες, ἅμα ἡμεῖς ὡς ἔσμεν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. τὰ φθόνος ἀνεφήμερόν ἐστιν ὁ λάρυγξ αὐτῶν, τὰ ὡς ἁλώματα αὐτῶν ἐδδλιούμεν, ἵνα ἀποδώσωμεν τὰ χεῖλη αὐτῶν. ὡς ἐν σώμα ἁρᾶς καὶ πικρίας ἡμεῖς, ὅς εἰς οἱ πᾶσι αὐτῶν ἐκχέται αἷμα. σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁ δὲ οὐ εἰρήνησεν οὐκ ἔγνωμεν. οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Quid igitur? Præcellimus eos? Nullo modo. Nam antequam causis red-

ditis, ostēdīmūs & Iudæos & Græcos omnes peccato esse obnoxios, sicut scriptū est. Non est iustus, ne unus quidē. Non est qui intelligat, Non est qui exquirat Deum. Omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt. Non est, qui exerceat bonitatem, non est usq; ad unum. Sepulchrum apertum guttur eorum, linguis suis ad dolum usi sunt, uenerunt aspidum sub labijs eorum. Quorum os execratione & amarum lentia plenum est, ueloces pedes illorū ad effundendum sanguinem. Contritio & calamitas in ujs eorum, & uiam pacis non cognouerunt: non est timor Dei coram oculis eorum.

Redit Paulus à digressionē & depulsionē obiectionū & calumnie ad suum institutum, & cū in principio huius capituli coepisset discrimen inter Græcos seu Ethnicos & Iudæos exponere, nunc absoluit. Videt aut homini oscitanti Paulus secum ipse pugnare. Antē enim dixit: Quid igitur habet in q̄ præcellat Iudæus: aut quæ utilitas circumcisionis? Nul- tum per omnem modum. Nunc autem ait: Quid præcellimus eos? Nul- lo modo. Quomodo hæc conueniunt, Præcellimus eos multum per om- nem modum. Et, Præcellimus eos nullo modo? Sciamus igitur, q̄ si respexerimus, (quemadmodum & suprà indicatum est) prærogatiuas Iudæis diuinitus exhibitas, Iudæi plurimum excellunt Ethnicos. Iudæis enim dictæ sunt promissiones de Christo, Iudæis data est lex diuinitus, maximis miraculis. Ad Iudæos missi sunt Prophetæ. Et Iudæorum gen- te filius Dei assumpsit carnem. Hæc uestra est, inquit Moses, sapientia & intellectus coram populis, ut audientes uniuersi præcepta hæc, dicant, En populus sapiens, & intelligens, gens magna. Nec est alia natio, quæ habeat deos appropinquantēs sibi sicut Deus noster adest cunctis ob- secessionibus nostris. Et Psal. Qui adnunciat uerbum suum Iacob, iudi- cia & iusticias suas Israel: Nō fecit taliter omni nationi, & iudicia sua nō manifestauit eis. Quare hac in parte Iudæi dignitate superant Ethnicos. Sed si respexerimus peccata, nullū prorsus est discrimen inter Iudæos & Græcos seu Ethnicos. Siue enim intueamur humanam naturam, oēs sunt corrupti, siue externā uitam, utrinq; sunt homines scelerati. Ac de Gentium quidem seu Ethnicorū peccato, antea pluribus dictum est. Nūc pergit Paulus Iudæos etiam peccati conuincere, q̄d suprà coeperat. Nō solum enim Ethnici, uerum etiā Iudæi sunt peccatores. Eodē modo di- cendum est, Non solum Turcæ, uerum etiā Christiani sunt peccatores. Et inter Christianos, non tantū uel Papistæ, uel publici scelerati, uerum etiam hi, qui Euangelion agnoscunt, sunt peccatores. Ac Paulus suprà probauit illud, ducto argumento à legis transgressionē. Sicut. n. Iudæi peccāt contra legem lapideis tabulis inscriptā, ita Ethnici peccāt contra legē humanæ menti insculptā. In præsentia aut probat illud testimonio scripturæ, ut si quis nolit argumento uerbis Pauli exposito fidem adhi- bere, cedat saltem auctoritati sacrę scripturæ, quæ est à Spiritu sancto di- ctata, & habet cœlestia auctoritatis suæ testimonia. Quid ergo dicē scri- ptura? Non est (inquit) iustus, ne unus quidem, &c. Quod hoc loco re- citatur testimonium ē scriptura, collectum est ē Psalmis 5. 13. 52. & 139. Et ex Esaia cap. 59. Et si autem Apostolus mox hoc testimonium scripturæ accommodat peculiariter ad Iudæos, tamen non significat ad Iudæos tan- tum.

Hieronymus
in Esaia, in
Proamio li-
bri Commen-
tariorum de
cuni sexti.

tum pertinere, uerum etiam ad uniuersum humanum genus. Dicit enim Psalmus. Dominus de coelo respexit super filios hoim, uidelicet, nō super Iudaeos tantum, non super Ethnicos tantum, sed super uniuersum humanum genus. Et in hoc, ne unum quidem hominem inuenit iustū, aut intelligentem & requirētem Deum. Quod ut rectius intelligamus, diuidamus hoies in duos ordines. Alij sunt iuxta externam speciem honesti, alij sunt manifestē scelerati. Et hi duo ordines reperiunt in quauis hominum congregatione & politia. Testimonium igitur scripture, qd Paulus recitat, intelligendū est de his ambobus ordinibus. Vnde, cū interrogaueris, quales sint honesti homines corā Deo, natura sua, absq; Christo, respondet Psalmus, Non est iustus, ne unus quidem. Primum enim, non est inter eos, qui rectē intelligat, aut requirat Deum. Etsi enim humanæ menti diuinitus insculpta est aliqua noticia Dei, tamen magnitudo peccati originalis obscurat eam, & ortis tentationibus ita eam excutit, ut homo prorsus neget, Deū esse. Dicunt, inquit Psalmus, in corde suo, Non est Deus. Multi tenentur quidem aliquo pudore, ut nihil tale quid uerbis dicant, nihilominus autem impietas ista hæret in latebris cordium, & patet aspectui Dei, etiam si homo longē aliud cogitet, & excitat aliquoties aduersis. Quare quantacunq; specie sint honesti homines coram alijs illustres, Deus tamen non agnoscit ipsos iustos, propterea qd corda eorum plena sunt impietate. Deinde, ut corda eorum sunt impia, ita & doctrina eorū est impia. Sepulchrum, inquit Psalmus, patēs guttur eorū, Lingua eorum est doli plena, & uenenum aspidum sub labijs eorum. Docent. n. & prædicant de Deo, qd homines mereantur gratiam Dei, sua ipsorū iusticia & uirtute, & mitigent iram Dei meritis suorū operū. Hæc doctrina est uelut patens sepulchrum, quod ut pessimū foetorem exhalat, ita quicquid in ipsum conijcitur, necesse habet perire. Qui. n. huic doctrinæ fidē adhibet, incidit in præsens exitiū. Est & hæc doctrina, dolus, qd hoies blāda ipsius specie ad internecionē seducunt. Similiter est uenenum aspidum. Vnde Ioannes uocat scribas & Phariseos Genimina uiperarū. De tali quoq; doctrina Esaias cōcio- Esa. 59.
nat: Qua aspidum ruperunt, & telas aranæ texuerunt. Qui comederit de ouis eorum, moriet, & quod cōfotum est, erumpit in basiliscum. Est etiā hæc doctrina, maledictio & amaritudo, quia est blasphema in Deum, & in Euangelion Christi filij Dei. Quid plura? Nihil ueri boni faciunt. Corda sunt impia. Os loquitur impia. Pedes ueloces sunt ad effundendum sanguinem. Hypocritæ enim, ut sunt mendaces, ita etiam sunt inuidi, uirulēti, & homicidæ. Vnde & Viri sanguinū uocantur. Nec inueniunt uiam pacis. Non habent tranquillam cōscientiam. Non est pax impijs dicit Dominus. Habes unum hoim genus, uidelicet, honestorū, seu hypocritarū, quale sit natura sua, coram Deo, absq; Christo. Alterū est hoim manifestē sceleratorū. De his nullum est dubium, quin inter ipsos non sit iustus, ne unus quidē. Non intelligunt nec requirunt Deū in corde suo. Nihil sani loquuntur ore suo. Aut. n. loquuntur fœda, lasciuia & spurca, aut dolosa & mēdacia, aut blasphema, amarulenta, uirulēta, & execranda. Deniq; nihil sani est in omnibus operibus ipsorū. Ve-

loces manus ad nocendū proximo. Veloces pedes ad effundendū sanguinē. Omnia ipsorū opera eò spectant, ut inferant hominibus contritionem & calamitatē. Nec est ullus timor Dei ante oculos eorū. Habes, quid sit utrūq; hominum genus coram Deo, absq; Christo. Et hoc testimonium de uniuerso hoīm genere fert, non homo quispiam impertus, sed Deus ipse, sed spiritus sanctus. Quare, etiamsi quispiam nō sentiat intra se tantam impietatis & scelerū lernam, tamen magis credendū est diuino testimonio, q̄ humano sensui. Sicut. n. in promissiōibus Dei, recedendum est à sensu, & credendum, q̄ propter Christum calamitates huius seculi, non sint calamitates, & q̄ mors non sit mors: ita in sententia Dei, qua nos oēs pronunciamur peccatores, potior fides adhibenda est uerbis spiritus sancti, q̄ nostris opinionibus.

οἱ δὲ αὖτε, οὗτοι οὗτοι οὗτοι λέγει, τίς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ, ἵνα πᾶσι τὸ μαρτύριον, καὶ ὑποδοικῇ γεννῇ πᾶσι ὁ κόσμος τῷ θεῷ. Διότι ὁ ἕρπον νόμος οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ ὁ νόμος ἐν ὧ πονεῖ αὐτοί. Διὰ τὸν νόμον ἐπίγνωσις ἁμαρτίας.

Scimus aut, q̄ quaecunq; lex dicit, his qui in lege sunt, dicat, ut omnis os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus Deo, propterea q̄ ex operibus legis non iustificatur omnis caro in conspectu eius. Per legem enim agnitio peccati.

Testimoniū, q̄d Paulus ad comprobendam omnium hoīm impietatem, cōmemorauit, eludunt iudæi hypocrite, & dicunt, q̄ scriptura nō loquatur de ipsis, sed aut de manifestē sceleratis, aut de Ethnicis, qui colunt Idola. Exponit igitur usum Scripturæ, & refutat prætextum eorū, qui sunt securi, & uidentur sibi alieni à peccato. Scimus, inquit, quæcunque lex dicit &c. Nomine Legis intelligit Paulus in hac periodo non Pentateuchum tantum Mosi, sed etiam reliqua scripta ueteris Testamenti. Testimonium enim, quod recitauit, sumptum est partim è Psalmis, partim ex Esaia. Quanquā igitur uerbis huius testimoniū arguuntur peccati OMNES homines: Dicitur enim, Dominus prospexit super filios Adami, &c. imprimis tamen respicit iudæos, quibus hæc scriptura diuinitus est data. Scimus (inquit) q̄ quæ lex, seu scriptura dicit, his qui in lege sunt (hoc est) qui agnoscunt scripturam, dicat. Quare omne os obturetur, & sit totus mundus Deo obnoxius, ut siue sint Græci seu Ethnici, siue iudæi, debeant natura sua Domino Deo nostro æternam damnationem propter peccatum. Sed iterum repugnant iudæi seu hypocrite ac dicunt, se fateri quidem, q̄ hoc scripturæ testimonium pertineat ad suam gentem, non autem ad omnes indiscriminatim, sed ad eos tantum, qui non obsequuntur legi. Multos enim esse, qui magno studio sectantur legem ac præcepta Dei, Hos non esse peccatores. Vide, quæso, mihi, quantæ molis sit ex hypocrita peccatorum rem facere. Refutat ergo & hoc Paulus: Ex operibus, inquit, legis nō iustificatur in conspectu Dei ulla caro. Etsi enim sunt, qui sectantur Legem, & faciunt opera legis diligentissimē, tamen ex his operibus non iustificantur, hoc est, nō absoluntur ab iniusticia coram Deo. Lex exigit quidem perfecta opera iusticiæ. Quid enim perfectius est, quā diligere Deum ex toto corde, & proximum sicut seipsum? Et si homo faceret hæc opera perfectē, certē iustificaretur ex operibus legis, sed nullus

nullus hominum est, qui hæc opera perfectè impleat, id quod propter pec-
 catum originale, quod etsi renatis remissum est, propter Christum, ta-
 men actu suo inhæret adhuc carni eorum, ut non quæcunque uolue-
 rint, faciant. Nullus igitur hominum est, qui iustificetur ex operibus le-
 gis. Ac his quidem uerbis, quæ & ipsa repetita sunt è Psalmo 142. os Iu-
 dæorum satis obturatur, ut uelint, nolint, cogantur Deo esse obnoxij:
 Sed os Sophistarum adhuc reclamationat. Dicunt enim, quod Paulus loquatur
 tantum de operibus Legis ceremonialis non moralis, ac sentiunt, quod etsi
 ceremonialia non iustificat, seu absoluunt ab iniusticia, iustificent ta-
 men opera moralia. Sed hoc uanum est somnium, & prodit autorum
 suorum inscitiam. Primum enim Paulus loquitur de operibus eius Le-
 gis, per quam est agnitio peccatorum, quemadmodum mox additur,
 Agnitio autem peccatorum, non est tantum per Legem Cerimonialem, sed
 maximè omnium per legem Moralem, aut Decalogum. Loquitur ergo
 Paulus maximè omnium de huius Legis operibus. Adhæc, Paulus fa-
 cit totum mundum obnoxium Deo, & reum peccati. Fuerunt autem in
 mundo homines, qui legem moralem externis suis operibus fecerunt,
 & honestam uitam duxerunt. Cum igitur hi nihilominus sint rei pecca-
 torum, manifestum est, quod Paulus nomine operum legis, intelligat etiã mora-
 lia. Deinde, quod dicit, Ex operibus legis non iustificat ulla caro in conspe-
 ctu Dei, generalis est sententia, nec pertinet tantum ad ea tempora, quibus
 pars ceremonialis legis Mosaicæ abrogata est, uerum etiã ad illa tempo-
 ra, quibus hæc pars legis adhuc firma in Mosaica poliria cõstabat. Nam
 & Davidis tempore dictum est Psal. 129. Si iniquitates obseruaueris Dñe,
 Domine, quis sustinebit? Et Psal. 142. Non iustificatur in conspectu tuo
 omnis uiuens. Cum igitur ceremonialia non iustificauerint factores suis
 temporibus, sequitur nec moralia iustificare, propterea quod cum Lex
 nondum esset abrogata, ceremonialia non minus habuerunt suam au-
 toritatem, quàm moralia. Huc facit, quod Augustinus, (si quis testimoni-
 um Veterum requirat) scribit. Non solum autem, inquit, illa opera Le-
 gis, quæ sunt in ueteribus sacramentis, & nunc reuelato testamento no-
 uo non obseruantur, à Christianis, sicut circumcisio prepucij, & Sabba-
 ti carnalis uacatio, &c. uerum etiã illud, quod in lege dictum est, Non
 concupisces, quod utique & Christianus nullus ambigit esse dicendum,
 non iustificat hominẽ, nisi per fidem Iesu Christi, & gratiam, per Iesum
 Christum Dominum nostrum, &c. Hactenus Augustinus. Relinquit
 ergo Paulum hoc loco, non tantum de operibus Legis ceremonialis, sed
 etiam moralis loqui. Sed iterum audit Paulus: Ad quid ergo lex prodest?
 Ad quid data est lex, si opera eius non iustificat? Huic obiectioni respõ-
 det Paulus postea copiosius cap. 4. & 7. Et ad Gala. 3. Nunc uerò attingit
 uno tantum & altero uerbo. Properat enim ad conclusionem huius ar-
 gumẽti de iusticia fidei. Per legem (inquit) est agnitio peccati. hoc est, lex
 non est in hunc usum data, ut iustificet hominẽ. Iustificaret quidẽ, per opa-
 sua, si homo esset integer, et seruaret legem perfectè. Nunc autem peccator ita cor-
 ruptus est, ut non impleat legem perfectè, ac ne quidẽ sic implere possit.
 Quare lex non est data, & decalogus non est promulgatus, in hunc usum,

Tom. 2. Epi-
 stola 200.

ut iustificet hominem, sed, quantum quidē ad hoc institutum, quod in
præsentia tractatur, attinet, data est lex, ut peccata agnoscant. Homines
enim natura ita sunt excæcati, ut nec peccatum suum intelligant, nec se
reos æternæ mortis existiment, sed arbitrentur se habere integras vires,
(si saltem uoluerint,) bona perfectē operādi, & salutem suis uiribus cō
sequendi. Nam quēadmodum destitutus quispiam, propter aduersam
ualetudinem, omnibus uiribus, si contenderit se esse sanum et firmum,
ideoq; respuat medicinam, iubetur à perito medico, suis pedibus insi
stere, & ambulare, idq; iubetur, non quia possit ambulare, sed ut reipsa
agnoscat suam imbecillitatē, & medicinam admittat: ita Dominus De
us noster proponit legem suam hominibus natura superbis, & conten
dentibus se integros, ac iubet eam perfectē facere, nō q; possint, sed ut
uideant, & reipsa sentiant suam corruptionem. Habet quidem Lex seu
Decalogus etiam alios usus, uidelicet, q; promulgatus sit ad conseruan
dam inter homines externam uitæ honestatem, & ad cognoscendum,
quæ sint uerē bona opera, ac Deo placeant. Sed hoc loco is tantum u
sus eius commemoratur, qui ad præsens institutum satis est, uidelicet,
q; per legem peccatum agnoscat. Obseruādum autem hoc loco est,
quomodo partes scripturæ sint rectē dispensandæ, & ut Paulus aliās lo
quitur, secandæ. Lex enim pertinet ad homines securos, ^{ἀπὸ νόμου} & agnoscant
dolentes, aut peccati sui ignaros, ut discant timorem Dei, & agnoscant
peccatum. Promissiones autem gratiæ, seu Euāgelion Christi, pertinet
ad eos, qui iam per legem sunt terrore concussi, & quærunt liberatio
nem ac salutem. Cauendum igitur est, ne hunc Legis & Euāgelij usum
inuertamus, & inter se confundamus. Sicut enim alius cibus conuenit
sano, alius ægroto, ita alia doctrina, uidelicet legis, pertinet ad securos,
alia, uidelicet Euāgelij, pertinet ad consternatos, ut iterum erigantur,
& salutem per Christum consequantur.

Νῦν δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη θεοῦ τε φανερῶται, μαρτυρεῖται καὶ τῶν προφητῶν. Δικαιοσύνη δὲ θεοῦ ὅτι πίστεως ἰησοῦ χριστοῦ.

Nunc uero absq; lege iusticia Dei manifestata est, comprobata te
stimonio legis ac Prophetarū. Iusticia uero Dei per fidē Iesu Christi.

Haecenus exposuit & probauit Paulus copiose ac sufficienter, q; oēs
homines, siue Græci siue Iudæi, siue incircuncisi, siue circumcisi, sint pec
catores, nec possint suis operibus, ac meritis eorū corā Deo iustificari,
seu ab iniusticia sua absolui. Queritur ergo, si nullus hoīm iustus est, nec
inuenit in ullis hoīm operibus uera & pfecta iusticia, Vbi, obsecro, in
ueniemus eā? & quomodo homo iustificabit? Hic iam Paulus, priusq;
inferat conclusionē argumenti à peccatis omniū hominū ducti, respon
det de iusticia, uidelicet, q; SOLVS DEVS sit IVSTVS, & q; apud
Solū Deum IVSTICIA sit quærenda. Videamus igitur initio, quæ sit
illa iusticia Dei, de qua Paulus hic loquitur. Deinde, quomodo pate
facta sit & comprobata. Postremò, quomodo nobis participetur, seu
communicetur. Iusticia igitur Dei, hoc loco, non intelligatur de iusti
cia seueritatis, qua de reis summò iure iudicatur, & quæ iustis &
seueris iudicibus tribuitur. Nam, si Deus non aliter esset iustus,
nullus

nullus hominum seruaretur, sed omnes damnarentur. Hæc enim iusti-
 cia non condonat, sed obseruat iniquitates. Si autem iniquitates obser-
 uaueris Domine, Domine quis sustinebit? Et: Non intres in iudicium,
 (quod certe iustissimum est) cum seruo tuo, quia non iustificatur in cō-
 spectu tuo omnis uiuens. Sed intelligatur de iusticia probitatis, æquita-
 tis, caritatis, clementiæ, misericordiæ, ueritatis & constantiæ, in seruan-
 dis pactis & promissis, adeoq; de ea iusticia, qua Deus unigenitum fili-
 um suum Dominum nostrum Iesum Christum, tanta caritate comple-
 cit, ut quotquot homines, quamuis alio qui natura sua impij, credunt
 in Christum filium eius, iustificet, seu absoluat ab iniusticia, & cōdonet
 eis peccatum, ac recipiat ipsos in gratiam, ex mera clementia, & gratui-
 ta misericordia, tantum propter Christum filium suum. Iustum enim est,
 & æquum, ut Pater diligat filium, eumq; innocentissimum. Iustum e-
 tiam & æquum ac probum est, ut cū Deus promiserit per Prophe-
 tas, se benedicturum in semine Abraham omnes gentes, & pepigerit cū
 populo suo pactum sempiternum, misericordias David fideles (sicut *Esa. 55:*
Esa. 55:
Hiere. 31:
 Isaias loquit,) seruet & impleat hæc pacta & promissa. Nam q; nomen
 iusticiæ Dei, hoc loco, sic intelligendū sit, Paulus ipse mox exponit, ita
 inquit: In hoc, ut ipse sit iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu.
 Hoc quid aliud est, q; si dixisset, Deus tam iustus, tam probus, tam ue-
 raz, tam seruās pacti sui est, ut iuxta promissionem suam iustificet, hoc
 est, absoluat ab iniusticia homines, etiam si natura fuerint peccatores, si
 tantum crediderint in filium suū Iesum Christum. Extat & aliās, ac præ-
 fertim idem significatum iusticiæ Dei. Psal. 35. Prætende misericordiam
 tuā scientibus te, & iusticiā tuam his, qui recto sunt corde. Quod in po-
 steriori huius uersiculi parte dicit iusticiā, hoc antea dixit Misericordiā.
 Et Sciētes Deum, qui recto sunt corde uocant, Credētes. Et Psal. 70.
 In te Domine speraui, nō confundar in æternum, in IVSTICIA TVA
 libera me, & eripe me. Deus aut liberat inuocantes ex fide, non iuxta se-
 ueritatem, sed iuxta clementiam, misericordiā & ueritatem promissio-
 num suarum. Similiter Psal. 114. O Domine libera animam meam, Mife-
 ricors Dñs, & IVSTVS, & Deus noster miseretur. Vocatur Deus iu-
 stus, Sed utrinq; munit uocabulo misericordiæ, ut nomine iusti intelli-
 gamus misericordem & clementem. Obseruamus igitur diligenter, q;
 cum agitur de iustificatione impij, & dicitur hominem consequi iustici-
 am Dei per fidem, intelligendum sit non de iusticia Dei seuera aut iudi-
 ciaria, sed de iusticia Dei clemēti & misericordi, qua condonat credēti
 in Christum peccata, & recipit eum in gratiam propter Christum. De
 inde hæc Dei iusticia non est recēs excogitata, sed est tantū recens in
 uniuerso orbe patefacta, idq; absq; lege. Quid ergo est, Absque lege?
 Primum, Iusticia Dei patefacta est absq; lege, quia reuelata est in orbe,
 non prædicatione legis, quæ cōcionatur tantum de seuera illa iusticia
 Dei, qua omnes homines accusantur peccati, & damnantur: sed re-
 uelata est prædicatione Euangelij, quo docetur, Deum tam iustum,
 tam probum, tam clementem esse, ut quotquot credunt in Christum,
 iustificentur, hoc est, ab iniusticia absoluantur, & in gratiam recipiātur.
 Deinde

Deinde reuelata est absq; lege, hoc est, absq; meritis operū Legis, sed tantum mera Dei clementia & gratuita misericordia. Credimus, inquit **Act. 15.** Petrus, nos saluos futuros per gratiam Domini nostri Iesu Christi, quē **Act. 10.** admodum & illi, uidelicet Ethnici, quibus Petrus Euangelion prædica uerat, & qui ex auditu Euangelij Spiritum sanctum acceperant. Et Paulus **Gala. 3.** Ex operibus ne legis accepistis spiritum, an ex prædicatione fidei? Et **Act. 16.** Custos carceris, Quid me (inquit) oportet facere, ut saluus fiam? Responderunt Paulus & Silas, Crede in Dominum Iesum Christum, & saluus eris tu & domus tua. Præterea iusticia Dei patefacta est absq; lege, quia Christus non uenit, ut legislator, sed tantum, ut propiciator, & peccatorum, quę per legem ostenduntur, expiator. Euangelion em̄ Christi non est concio legis, sed est cōcio remissionis peccatorum. Extāt quidem in scriptis Euangelistarum, & in doctrina Christi ac Apostolorum, multę leges, & legum explicationes, sed hæc pertinent propriē ad concionem legis, non ad concionē Euangelij, nisi quatenus per legem & explicationem eius reuelantur peccata, ut peccatores recipiant se, agnitis peccatis, ad Euangelion & Christum, peccatorum expiatorem.

Porro autem, Etsi hæc iusticia Dei manifestata est, & prædicatur per Euangelion in toto orbe terrarum absq; lege, tamen non est recens ex cogitata, sicut antea attigimus, sed habet testimonia Legis & Prophetarum. De hac enim iusticia Dei prædicatum est inter Patriarchas, priusq; lex data est. Semen mulieris (hoc est) filius Virginis, conteret caput serpentis. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Ipse erit expectatio Gentium. Et Lex ipsa testificatur de hac iusticia: Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit Dominus &c. Similiter Prophetę de hac iusticia passim concionantur, ubicunq; uidelicet, auditores suos ad Christum remittunt, & regnum eius celebrant. Sentiedum igitur est, q̄ non nos tantum, uerumetiam Patres consecuti sunt salutē per hanc iusticiam Dei. Postremò, considerandum, quomodo iusticia Dei nobis communicetur, aut quomodo consequamur, ut Deus nos iustificet, seu iniusticiam nostram nobis condonet, ac in gratiam suam recipiat. Num consequimur hoc per circumcisionem? Habuit quidem circumcisio suis temporibus suum usum, non consequimur autem merito eius iusticiam Dei. Num meritis aliorum operū moralium aut humanarum uirtutum? Nec id quidem. Alio qui enim gratia non esset gratia. Cū igitur seruemur gratia, fieri non potest, ut consequamur iusticiam Dei meritis operū. Quid est ergo illud, quo eam cōsequamur? **PER FIDEM** (inquit,) **IESV** Christi. Sola. n. fides in Christum, organon illud est, quo excipit Christus, per Euāgelion. (Fides. n. ex auditu est, auditus aut per uerbū Dei.) Vbi uerò est Christus, ibi est & Deus propicius, q̄ propter Christū condonat pētm̄, & adoptat credentem in filium & heredem cœlestium suorum bonorum. Ac sequuntur quidem fidem bona opera, homo aut non iustificatur, hoc est, non absoluit ab iniusticia sua, nec propter opera, quę præcedunt, nec propter opa, quę sequuntur fidem, sed tantum propter Christum, qui fide apprehenditur. Quare

re illud nobis maximè omnium curandum est, ut per Euangelion discamus Christum, & apprehendamus eum per fidem.

Εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἰσραηλῖταις πάντας οὗς πίστεύοντες. οὐ γὰρ ὅτι ἡγοῦμαι. πάντες ἡμᾶς, καὶ ὑσφροῦντες. ἢ δόξα τοῦ Θεοῦ.

In omnes, & super omnes, qui credunt. Non enim est distinctio: Omnes enim peccauerunt, & destituuntur gloria Dei.

Cum Paulus dixisset, quòd homines consequantur iusticiam Dei, & accipiant remissionem suæ iniusticiæ tantum per fidem, propter Christum, potuissent Iudæi seu Pharisei ad Christianismum conuersi, eludere & dicere, se fateri quidem, quòd remissio iniusticiæ contingat per fidem in Christum, sed tantum Iudæis, qui sunt de semine Abraham, & iis gentibus, quæ ad Iudaismum conuertuntur, ut Christus pertineat tantum ad circuncisos, siue ex Israel siue ex gentibus. De hac igitur re conuentionatur nunc Paulus, & exponit, ad quos pertineat Christus & Euangelion eius. Et ait: Iusticia Dei per fidem Iesu Christi IN OMNES, ET SUPER OMNES, QUI CREDUNT. NON enim est DISTINCTIO, OMNES ENIM PECCAVERUNT, ET DESTITUTUR GLORIA DEI. hoc est, Christus pertinet ad eos, qui sunt peccatores, siue sint circuncisi siue incircuncisi. Non habet, inquit Christus ipse, sani opus medico, sed malè affecti. Et: Non ueni ad uocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam. Et Paulus aliàs: Iesus Christus uenit in hunc mundum, ut peccatores saluos faceret. Omnes autem homines sunt peccatores, & destituuntur gloria Dei, quia nec possunt coram Deo gloriari, de meritis suarum uirtutum, nec possunt esse participes gloriæ & maiestatis Dei propter suorum operum dignitatem. Perueniunt igitur omnes homines ad Christum, & consequuntur propter Christum ueram salutem, si modò in ipsum crediderint. Hæc sunt diligentissime cognoscenda & retinenda. Non solum enim ualent ad componendam controuersiam, quæ fuit inter Iudeos & Gentes, sed etiam ad cōpescendas plurimas & grauissimas conscientie tentationes. Nam, cum Euangelion initio post ascensum Christi in cœlum, spargeretur per Apostolos in orbe terrarum, contenderunt Iudæi, ac præsertim Pharisei ad Christum cōuersi, cum Apostolis, & imprimis cum Paulo, quod reciperet in Christianismum gentes incircuncisas, ac senserunt Christum non pertinere, nisi ad hominē circumcissum & obseruatē legis Mosi. Nisi circumcidamini, (inquiunt. Act. 15.) iuxta morē Mosi, non potestis esse salui. Habuit autē hæc ipsorum sententia, magnā ueritatis speciem. Iudæi enim erant populus Dei Electus. Et Christus promissus erat è semine, non Gentium, sed Abraham. Præterea, Christus ipse Iudæis tñ predicauerat Euangelion, ac uetuerat Apostolis, ne in uia gentium abiret. Quare uidebat uerisimile, quod Christus pertineret tñ ad circuncisos. Paulus igitur, ut aliàs sepe, ita & hoc loco docet, Christum non tantum pertinere ad circuncisos & obseruatores legis Mosiacæ, uerum etiā ad incircuncisos, & retinentes suum præputium. Christus enim uenit propter peccatores. Gentes autē incircuncisæ sunt peccatores. Ergo & ad ipsos pertinet. Deinde, cū prædicat Euangelion Christi, tentat conscientia, eorum præsertim

tim hominum, qui sunt infimæ sortis, ut arbitrentur Christum & beneficia eius pertinere tantum ad principes, potentes, sapientes, eruditos, & diuites in hoc seculo, non autem ad subditos, pauperes, indoctos, idiotas & abiectos homines. Dicunt enim, eos, qui in hoc seculo mendicant, necesse habere in altero seculo præ egestate panem petere. Sed Paulus etiam horum tentationi medetur. Dicit enim: Iusticia Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes, qui credunt. Non enim est distinctio, ut nec circumcisi & incircumcisi, ita nec principis, nec priuati hominis. Deus non est respector personarum. Ad hæc tentatur conscientia de peccatis, & cum prædicatur Euangelion de Christo, existimant ij, qui sunt sibi multorum & grauium peccatorum consci, Christum pertinere tantum ad iustos & sanctos, non autem ad peccatores, præsertim tam abominandos. Sed & hoc refutat Paulus. Non est, inquit distinctio. Omnes peccauerunt, & destituuntur gloria Dei. Iustificantur autem gratis, &c. Et iterum: Deus conclusit OMNES sub peccatum, ut OMNIVM misereatur. Præterea tentatur etiam de Electione, seu prædestinatione. Etsi enim Christus pertinet ad peccatores, tamen cogitant tentati eum pertinere tantum ad electos, se aut fortassis non esse electos, aut ad uitam prædestinatos. Sed & huic tentationi medetur Paulus, cum ait, In OMNES, & super OMNES qui CREDVNT. Si enim iusticia Dei contingit omnibus, qui credunt, necesse est omnes, qui credunt, & in fide perseverant, electos esse. Qui enim credit, inquit Christus, habet uitam æternam. Qui autem habent uitam æternam, certe electi sunt, necesse est. Sed hic tum alia oritur tentatio. Fortassis enim, (cogitat conscientia) non rectè credis, nec contineris in numero rectè credentium. Hæc tentatio habet & suum remedium. Si enim per (Rectè credere) intelligas certitudinem ueritatis Euangelij, manifestum est, eam esse rectam fidem, et illud esse rectè credere, si quis adhibeat fidem Euangelio Christi, quo prædicatur Christum expiassse omnia peccata nostra, & reconciliassse nos cum Deo Patre nostro. Hoc Euangelion reuelatum est Patriarchis diuinitus, prædicatum per Prophetas, uulgatum in orbem terrarum per Apostolos, & confirmatum maximis ac coelestibus miraculis. Qui ergo huic Euangelio fidem adhibet, non est dubium, quin rectè credat. Si autem per (Rectè credere) intelligas, Perfectè, absque ulla hæsitacione credere, ibi considerandum est, quòd Euangelion exigit quidem perfectam fidem, sed quia caro semper resistit spiritui, quamdiu in hoc seculo uitam agimus, Christus non reijcit fidem, quamuis imperfectam. De ipso enim dicit Spiritus sanctus, Linum fumigans non extinguit, & calamus quassatum non confringit. Videntur quidem hæc & ijs similia, cum recitantur, filiis huius seculi ridicula, & indigna de quibus publicè tractetur, quippe quòd cum careant Spiritu sancto, & sint Satanæ mancipia, non sentiant ullam pugnam spiritus cum carne. Pij autem, qui uarijs tentationibus obijciuntur, sunt gratissimi, & modis omnibus necessaria. Transferamus igitur ea in usum, ut laqueos diaboli effugiamus.

δικαιούμενοι δωρεάν τῇ αὐτοῦ χάριτι, ὅτι διὰ τὴν ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἣν προσέβητο ὁ Θεὸς ἰλαστικῶς, ὅτι τῇ πίστεως, ἐν ᾗ αὐτοὶ αἰμασί, εἰς ἐνδοξὴν διὰ δικαιοσύνης αὐτοῦ, ὅτι τὴν πᾶρεσιν τῶν περὶ τὸν νότον ἀμαρτῶν, ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἐνδοξὴν διὰ δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν ᾗ νῦν καὶ εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς δικαίους, καὶ διὰ καὶ οὕτως ἐκ πίστεως Ἰησοῦ.

Iustificantur (autem) gratis per illius gratiam, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus reconciliator rem per fidem, interueniente ipsius sanguine, ad ostensionem iusticiæ suæ, per remissionem prætorum peccatorum, quæ Deus tolerauit, ad ostendendam iusticiam suam, in præsentī tempore, in hoc, ut ipse sit iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu.

Et si Paulus fecit antea mentionem iusticiæ Dei, quæ homines absoluntur ab iniusticia, per fidem in Iesum Christum, tamen quia iterum repetijt, quod omnes homines sint peccatores, & destituti gloria Dei, idcirco etiam iterum repetit, quod antè inchoauerat de iusticia Dei per fidem, & explicat significantissimis uerbis, ut perspicuè doceat, quod non solum Christus pertineat ad omnes homines, uerum etiam, quod homines iustificentur, hoc est, ab iniusticia absoluantur, gratis, absq; ullo suorum operum merito. Quibus autem uerbis Paulus hoc loco utitur, non tantum sunt numeranda, sed etiam accurate ponderanda, & æstimanda super aurum & topazion. Continent enim summum caput nostræ religionis, & uiam ueræ, ac æternæ salutis: Omnes, inquit, peccauerunt & destituuntur gloria Dei. Quomodo ergo iustificantur? quomodo absoluntur ab iniusticia sua? quomodo consequuntur remissionem peccatorum? quomodo fit, ut possint gloriam coram Deo habere? Num hoc fit per merita bonorum operum, aut nostrarum uirtutum? Hæc quidem est doctrina Philosophica, Pharisaica, Scholastica, Monastica, & hypocritica, quod, qui est peccator, & cupit cum Deo reconciliari, debeat operam dare bonis operibus & uirtutibus, quibus demereatur fauorem Dei, & ueniam peccatorum. Philosophus Ethicus docet facere uirtutes morales, ut Deo fias acceptus. Phariseus docet sacrificia & longas preces. Monachi & hypocritæ sentiunt sua ieiunia, & alia id genus opera esse expiationes peccatorum, & placationes iræ Dei. Paulus autem attulit è paradiso adeoq; è tertio coelo longè aliam doctrinam. Dicit enim: Iustificantur gratis, GRATIS, inquam. Hoc uocabulum, GRATIS, in hac materia, debet nobis omni auro & gemmis commendatius esse. Nec Babylonici, nec Romani imperij maiestas posset nobis hoc unum uocabulum dignè rependere. Primum enim hoc uocabulum exponit nobis aperte uoluntatem Dei erga nos, & aperit nobis ianuam cœlestis regni. Nisi enim iustificaremur, hoc est, ab iniusticia absolueremur GRATIS, nullus hominum posset in cœleste regnum intrare, & beneficiorum eius particeps fieri. Omnes enim peccauerunt & destituuntur gloria Dei.

H

Nunc

Nunc autem, cum homines iustificantur GRATIS, absq; ullo operum suorum merito, aperta est ianua coeli, ut iam liceat eis absq; ulla remora, si crediderint in Christum, intrare. Deinde, hoc unum uocabulum subuertit bona omnium hominum opera, aut uirtutes. Non quidem ita ea subuertit, ut non sint facienda, semper enim bene faciendum est, semper in uocatione Dei, & obedientia praeceptorum Dei ambulandum est, sed subuertit & damnat ea in loco iustificationis. Nihil conferunt ad consequendam remissionem iniusticiae coram Deo, nec possunt placare iram Dei, & mereri gratiam eius. Quid pluribus opus? Hec unica dictio GRATIS, medetur grauissimae tentationi, qua sollicitamur dubitare de gratia Dei erga nos. Solemus enim in tentatione cogitare, si hoc aut illud opus fecisses, fortassis esses Deo gratus. Nunc autem, quia nihil, aut parum boni fecisti, quid diuinæ gratiae sperares? Huic tentationi occurrit Paulus hoc uocabulo, GRATIS, iuxta illud Esai. 52. è quo mutuatum uidetur: Gratis, inquit Propheta, uenundati estis, & sine precio redimemini. Deus enim non est institor aut proxeneta, qui mercaturam aut nondinationem exerceat, sed qui GRATIS faueat, & benefaciat. Gratia Dei, (utor autem uerbis Augustini) non esset gratia ullo modo, si non daretur gratis omni modo. Ceterum, ne quis existimet Paulo hoc uerbum temerè excidisse, addit & confirmat, PER ILLIVS, inquit, GRATIAM. Vbi autem est gratia, ibi non est meritum. Si per gratiam, inquit aliàs cap. ii. non iam ex operibus, quando quidem gratia iam non est gratia. Sed dixerit quispiam. Quid est, quod Deus gratis iustificat, seu remittit iniusticiam? Num est mutabilis & inconstans? Dedit enim legem, & exigit eam tanta seueritate, ut pronunciauerit omnes eos maledictos, & perpetuè damnationi obnoxios, qui eam non perfectè faciant? Dicemus ne, Deum seueritatem suam abieciisse, & sententiam mutasse? Nihil minus: Sententia Dei est immutabilis. Coelum & terra transibunt, uerba autem mea non transibunt. Sed audiamus quid sequatur, & habebimus responsum ad obiectionem. Dicit enim Paulus: PER REDEMPTIONEM, QVAE EST IN CHRISTO IESV. Cum enim Deus pergat semper impletionem legis suae seuerissimè exigere, & prauaricatores legis damnare, non inuenit inter omnes homines, nisi unum, uidelicet unigenitum filium suum, Dominum nostrum Iesum Christum, qui ut totā legem perfectè impleuit, ita omnes legis maledictiones innocentè pertulit, & uicit. Deus igitur hac filij sui obedientia & iusticia tantopere delectatus est, ut per se quidem, absq; Christo, semper retineat seueritatem in exigenda legis impletionem, recipiat autem in gratiam, quotquot in Christum filium suum credunt, & iudicet de eis non secundum opera eorum, sed secundum iusticiam Christi filij sui. Hæc non est inconstantia, sed ueritas in seruandis pactis & promissis. Sic enim

enim Deus pepigerat cum Patriarchis, ut in semine Abraham, quod est Christus, benedicerentur omnes Gentes. Dicit ergo Paulus: Iustificatur per Redemptionem, quæ est in Christo Iesu, (hoc est) Deus non recessit quidem à pristina sua seueritate. Quia uerò Christus filius eius suscepit in se peccata humani generis expianda, idcirco reconciliatus est cum hominibus, propter Christum. Hic iterum observa, quòd non contingat nobis redemptio à peccatis, & morte, nec propter merita nostrorum operum, nec propter nostram uel sapientiam uel potentiam, nec propter Sanctorum iusticiam & auxilium, sed tantum per Redemptionem, quæ est, (non in operibus humanis) sed in Christo Iesu. Hoc dictum reprimat etiam gloriationem Iudæorum de Patriarchis. Posset enim Iudæus quispiam dixisse. Fateor quidem, Deum gratis remittere peccatum, sed hanc gratiam erga nos concepit, non ex se, & gratuita sua liberalitate & clementia, sed excitatus meritis patrum, Abrahami, Isaac, Iacobi, & aliorum sanctorum Patriarcharum. Paulus ergo dicit: Iustificantur per Redemptionem, quæ est, (Non in Patriarchis, aut alijs Sanctis) sed in Christo Iesu. Quid ergo? Num ante Christum nulla fuit gratia aut redemptio? Certè fuit, sed propter eundem Christum. QVEM (inquit) PROPOSVIT DEVS PROPICIATORIUM IN SANGVINE IPSIVS. Hic duobus uerbis Paulus explicat omnes penè cerimonias legis, & significat eas fuisse conciones de Christo. Primum enim, in Exod. capit. 25. instituitur arca testamenti cum propiciatorio, quo Deus testificatus est præsentiam gratiæ suæ in populo Israel. Hoc autem propiciatorium non fuit per seuera Dei & Israelitarum reconciliatio. Itaq; Paulus exponit hoc loco, quòd adumbrauerit Christum: Quem, inquit, Proposuit, nobis propiciatorium. Vnde licebit nobis usum Christi ex Israelitarum propiciatorio petere & cognoscere. De qua re in Exodo plura. Deinde in lege instituta fuerunt uaria genera sacrificiorum. Hæc autem non fuerunt, nisi conciones de Christo, Quod & ipsum Paulus exponit, cum de Christo ait: IN SANGVINE IPSIVS. Vbi enim in nouo testamento fit mentio sanguinis Christi, quòd abluerit peccata nostra, intelligendum est per Antithesin ad sanguinem taurorum & hircorum in lege. Sanguis enim animalium non expiauit peccata coram Deo, sed concionatus est tantum de sanguine Christi. Hic iterum uides, quòd nulla hominum opera mereantur iusticiam seu clementiam & fauorem Dei. Si enim sacrificia legis non expiarunt peccata, de quibus tamen dictum est, Erit odor suauissimus coram Domino. Et, Expiabit pro eo Sacerdos, multo minus alia opera nostra expiant peccata, & placentiam Dei.

PER FIDEM. Dicit quispiam, Si Christus est propiciatorium, & Redemptio per sanguinem suum, reliquum est, quòd omnes ho-

mines siue pij, siue impij, siue Christiani, siue Turcæ, siue iusti, siue iniusti, seruentur. Dicit enim aliàs Paulus cap. 5. Sicut per unius delictum propagatum est malum in omnes homines ad condemnationem, ita per unius iustificationem propagatur bonum in omnes homines ad iustificationem uitæ. Ex hoc posset quispiam arbitrari, quod sicut Adam coniecit omnes homines indiscriminatim, uolentes, nolentes, in peccatum & mortem, ita Christus iustificet ac seruet omnes homines indifferenter, siue uolentes, siue nolentes, siue credentes, siue incredulos. Sed his obiectionibus Paulus uno uerbo occurrit, dicens, **PER FIDEM**. Et si enim propiciatio & redemptio per Christum facta, quantum quidem ad ipsam attinet, sufficiens est omnibus hominibus indifferenter, & proposita est omnibus indiscriminatim accipienda, non omnes tamen eam agnoscunt & accipiunt, ideoq; non fruuntur ea. Vt enim beneficium publicæ eleemosynæ proponitur omnibus in urbe pauperibus accipiendum, si ad eleemosynarium accesserint, & suis eam manibus acceperint: ita, cum nos omnes simus pauperes & egentes ueræ iusticiæ, offertur nobis beneficium eleemosynæ Christi, sed ita, ut suis quisq; manibus eam accipiat. Quæ igitur sunt manus, quibus eleemosyna iusticiæ Christi accipitur? Non sunt corporis, sed cordis manus, uidelicet, **FIDES**. Accipimus igitur beneficia Christi, cum Christum fide complectimur. Nam quemadmodum Sol, lucet quidem omnibus, sed si quis uoluerit luce eius frui, necesse habet oculos aperire, & lucem admittere: ita Christus omnibus propositus est, & omnibus lucet, sed si quis uoluerit salutem eius cōsequi, necesse habet oculos mentis aperire, hoc est, Credere in Christum, quippe quod non sit aliud organon, quo recipiatur Christus, præterquam **FIDES**. Christus enim reuelatur & explicatur per prædicationem Euangelij. Prædicatione autem Euangelij non recipitur, nisi per auditum. Ex auditu autem est fides, sicut Paulus Rom. 10. scribit. Quare Christus sola **FIDE** recipitur. Habes, quod Christus proponatur omnibus hominibus generaliter & indiscriminatim, sed non omnes beneficia eius consequantur, quia non omnes credunt. Nam quod Paulus dicat, bonum Christi, sicut & malum Adæ, propagari in omnes homines, rectè loquitur, sed illud agendum est, ut rectè etiam intelligatur. Adam enim propagauit malum in omnes homines, uidelicet, ex ipso natos, & è suo semine genitos: sic & Christus propagat bonum suum in omnes homines, uidelicet ex ipso renatos, & regeneratos. Renascimur autem per fidem. Efficimur ergo participes beneficiorum Christi tantum per fidem. Quem autem fructum afferat fides, postea Paulus pluribus explicabit.

AD OSTENSIONEM IUSTITIAE SVAE propter remissionem præteritorum peccatorum etc. Deus alios alijs temporibus affectus

affectus suos ostendit & illustrauit. Temporibus enim Noe & Loth ostendit affectum seueritatis suæ, quod indolentes & impoenitentes puniat grauissimè & implacabiliter. In liberatione Israelitarum ex Aegypto, ostendit potentiam & sapientiam suam, atq; etiam clementiam in conferendis beneficijs corporalibus. In uastatione urbis Hierusalem, ostendit iram suam. In reductione populi sui è Babylonica captiuitate ad Hierusalem, ostendit ueritatem uerbi sui. Itaq; aliàs ostendit & declarauit Deus alios affectus. Hoc autem tempore, quo Christus aduenit, & reuelatum est Euangelion eius in toto orbe terrarū, ostensa, & patefacta est summa Dei iusticia seu probitas & clementia, per illud, quod remittit iniusticiam gratis, propter Christum filium suum. Nec quicquam aliud est, quod hanc Dei clementiam superet. Nec potuisset Deus maius beneficium nobis conferre. Finge Deum reddidisse omnes homines aut diuites opibus, aut reges huius seculi, aut sanos corpore, & longæuos. Nihil tamen horum beneficiorum perfectum est & absolutum. Mors enim aufert omnem huius uitæ felicitatem, sed illud est perfectum beneficium, quod remittit peccata gratis, propter Christum. Cui enim remissa sunt à Deo peccata propter Christum, is primū habet Deum propiciū. Si autem Deus pro nobis, quis contra nos? Deinde, habet iusticiam Christi: Deus enim imputat credenti iusticiam Christi. Adhæc, habet Spiritum sanctum, qui deducit ipsum in uiam mandatorum Dei, ut ambulet in uocatione ipsius. Præterea, omnia, quamuis aduersa sunt ei adiuumento in bonum. Postremò seruat in morte, ad æternam uitam & beatitudinem. Quid his beneficijs maius? Cū igitur Deus ostenderit, gratuita remissione peccatorum propter Christum, summam suam iusticiam seu probitatem & clementiam erga nos, agnoscamus hoc beneficium grati, & obediamus uocationi eius.

Quid autem est, quod dicit, peccatorum præteritorū? Num Deus remittit tantū ea peccata propter Christum, quæ sunt ante aduentum Christi designata? Fuerunt quidem imperiti homines, qui hac uoce excitati, putauerunt Christum expiasse ea tantū peccata, quæ fuerunt ante passionem Christi, ab hominibus commissa. Quæ autem committuntur post passionem Christi, ea sint nostris operibus & passionibus expianda. Sed hæc est impia opinio: Christus enim est generatissimè saluator & expiator omnium peccatorum, tam eorum quæ sunt ante aduentū suum designata, quàm illorum, quæ post aduentum ipsius designantur. Filioli mei, inquit Ioannes, hæc scribo uobis, ne peccetis. Et si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum. Et ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantū, sed etiam pro totius mundi. Et hoc scripsit Ioannes multis annis post passionem Christi. Quare, cū Paulus loquitur de remissione præteritorum peccatorum, aliò respicit. Principio, respicit ad

sacrificia & expiationes legis, quæ non potuerunt peccata antè designata delere, ut sit sententia. Deus ostendit hoc tempore iusticiam seu probitatem & clementiam suam, per hoc, quòd gratis remittat ea peccata, quæ antea sunt designata, & non potuerunt ullis operibus legis expiari, quæ & hætenus in expiata tolerauit, ut hoc potissimum tempore ostenderet & reuelaret suam clementiam, cuius tamen fructum perciperunt etiam illi, qui in ueteri testamento crediderunt in Christum promissum, & uenturum. Cum autem remittat ea peccata, quæ antè non fuerunt expiata, sed tolerata, multo magis remittit illa, quæ post aduentum Christi designantur, quando quidem mors Christi, quæ est uera peccatorum expiatio, iam sit peracta & consummata. Si enim Christus cum adhuc essemus peccatores & impij, pro nobis mortuus est, multo magis iustificati nunc sanguine eius seruabimur ab ira. Huc facit, quod ad Heb. cap. 9. scriptum est: Ob id noui testamenti conciliator est, ut morte intercedente, ad redemptionem earum præuentionem, quæ fuerant sub priori testamento, ij qui uocati sunt, promissionem accipiant æternæ hæreditatis. Deinde respicit etiam eos, qui cupiunt quidem pœnitentiam suorum delictorum agere, sed metuent, ut præterita peccata toties repetita condonentur ipsis. Consolatur igitur eos hic locus Pauli, & cohortatur, ut pœnitentiam agendam fortissimo suscipiant, & pergant, magnitudine & multitudine superiorum peccatorum minimè absteriti. Quocunq; enim tempore conuertuntur per pœnitentiam ad DOMINVM, præterita peccata semper remittuntur, nec recordabitur eorum amplius, iuxta Hieremiam, Dominus Deus noster in æternum. Postremò perstringit quoq; Paulus hoc uocabulo homines impudentes, qui ex Euangelio quærunt ansam peccandi, & cum audiunt, multitudinem peccatorum illustrare clementiam Dei, solent sibi applaudere & dicere, Faciamus ergo mala, ut eueniant bona: Peccemus, ut gloria clementiæ Dei illustretur. His concionatur Paulus, & dicit: Deum remittere peccata præterita, hoc est, Deus non cõcedit tibi, ut in posterum pecces. Non offert tibi remissionem peccatorum, ut liceat tibi impunè postea peccare, sed remittit præterita peccata, quæ hætenus tolerauit, ut declaretur clementia ipsius, & non amplius peccetur. Ecce sanus factus es (inquit Christus ad sanatum ægrotum Ioan. 5.) ne posthac pecces, ne quid deterius tibi contingat. Itaq; ex remissione peccatorum agnoscenda potius est uirtus tolerantiae & clementiæ Dei, quàm ut sumas occasionem deinceps peccandi. Qui enim præsumptione remissionis peccatorum, manet in peccatis, & pergit in sceleribus, is non habet fidem. Vt non dicam, q̃ conijciat se in manifestissima pericula, & tentet Deum. Qui autem amat periculū, peribit in illo. Et de his intelligendū est, quod ad Heb. cap. 6. scribitur: Fieri nō potest, ut qui semel fuerint illuminati &c. Et cap. 10. Si uolētes peccauerimus post acceptam cognitionem ueritatis, &c.

VT SIT IPSE IVSTVS &c. His uerbis exponit Paulus, quid intelligat per iusticiam Dei, uidelicet, q̄ Deus nō in se tantum sit iustus, probus, clemens & misericors, uerum etiam iustificet, hoc est, absoluat ab iniusticia, & condonet iniusticiam ijs, qui credunt in Christū. Vides igitur, quod in his locis iusticia Dei, non dicatur seueritas Dei erga peccata, sed clementia, indulgentia, & misericordia, adeoq; constantia Dei in seruandis promissionibus, erga eos, qui etsi grauati sunt maximis peccatis, credunt tamen, iuxta Euangelion, in Iesum Christum filium Dei.

ΠΟΥ ὁ ἰσχυρισμὸς ἐκλείπει· διὰ τοῦ νόμου; τῶν ἔργων; οὐχί, ἀλλὰ διὰ τοῦ νόμου πίστεως.

Vbi igitur gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non. Sed per legem fidei.

Antequam Paulus cōcludit primū argumentū de iusticia fidei, quæ est remissio iniusticiæ, iterū admonet Iudæos, de operū suorū iniusticia, ut tandē inferat hominēs iustificari, seu absolui ab iniusticia tantum per fidē propter Christū. Si ergo omnes homines sunt peccatores, Vbi est (inquit) gloriatio de merito bonorū operū? Exclusa est, euauit, extincta est, & abolita, idq; non per doctrinam legis. Vbi enim lex docetur, uidelicet, quemadmodū Pharisei eam docuerunt, ibi docetur meritū bonorū operū, & excitatur fastus ac gloriatio de propria iusticia: sed excluditur & reijcitur per legem seu doctrinam fidei. Negari quidē non potest, quin & per legem operū tollatur omnis gloriatio, siquidē hanc legem rectē intellexeris. Exigit enim opera perfectissima, & quæ omnino uitio careant. Sed quia nemo ea præstare potest, fit, ut per ipsam peccatū agnoscatur, & auferatur omnis gloriatio de sua iusticia & merito. Si autē hec lex explicat, iuxta sententiam Phariseorū & hypocritarū, homo intantum nō humiliat, ut potius sibi ipse de meritis suis coram Deo blandiatur. Existimat enim legi satisfieri operibus suis in speciem bonis ac iustis, & si quid defuerit, compensari operibus supererogationis, ut uocant. Quare gloriatio de iusticia coram Deo non tollitur per legem sic intellectam, sed tollitur per legem seu doctrinam fidei, aut Euangelij. Docet enim Euangelion, q̄ homines non iustificentur, hoc est, non absoluant ab iniusticia propter merita suorū operū, sed tantum per fidē propter Christū. Nulla igit relinquit gloriatio de meritis seu iusticia operū in conspectu Dei. Porro, cū Paulus dicit gloriatio nē tolli per legē fidei, seu per doctrinā Euāgelij, haud obscure significat, unde nobis præcipuē discendum sit, quanta sit magnitudo nostrorum peccatorum, & quod iustificemur nullis operum meritis, sed tantum merito Christi, si in ipsum crediderimus. Euangelion enim, (quod est lex fidei,) tradit Christum suscepisse ad expianda peccata nostra, omnia genera afflictionum, adeoq; mortem ipsam. Primum ergo, si nescieris, aut non cogitaueris, quanta sit peccati tui magnitudo, aspice horribilem & probrosissimam mortem Christi, unigeniti filij Dei. Nam, cū Deus non uoluerit pro peccato nostro, tot sacrificijs,

tot etiam Prophetarum mortibus, ac ne quidem sua ipsius peccatoris morte placari, sed exegerit pro expiatione sanguinem unigeniti filij sui, perspicuum est, peccatum nostrum maius & atrocius esse, quàm quisquam uerbis explicare possit. Deinde, si nescieris aut non cogita-ueris, nulla esse nostra merita, & nos tantum per fidem in Christum iustificari, pone tibi saltem ob oculos aduentum, passionem, & mortem Christi filij Dei. Si enim potuissimus meritis nostrorum operum iustificari, & à peccato absolui, frustra uenisset Christus in hunc mundum, frustra subiisset crucem & mortem. Nuncautem, quia aduenit, & suscepit passionem & mortem, perspicuum est, quòd nos sola gratia propter meritum Christi iustificemur & saluemur. Et hoc illud est, quod Paulus dicit, Gloriationem excludi seu tolli per legem fidei.

λογίζομαι ὅτι πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἀνθρώπων χάρις ἔργων νόμου.

Arbitramur igitur fide iustificari hominem, absque operibus legis.

Hæc est conclusio primi argumenti de iusticia fidei. Cum enim omnes homines siue græci, siue iudæi sint peccatores, quemadmodum supra ostensum est: Cumq; Christus sit nobis propositus à Deo, in propiciatorium, nec apprehendatur, nisi fide, perspicue sequitur, discernitur, pronuntiatur, & concluditur, quòd homo iustificetur, (hoc est) ab iniusticia sua absoluator, & à Deo in gratiam recipiatur tantum per fidem, absq; operibus legis. Porro autem, cum Paulus dicit, Absq; operibus legis, non est intelligendum, quòd sentiat, non esse bona opera facienda. De quare etiam supra dictum est, & postea copiosius explicabitur, sed est intelligendum de operum meritis. Nullum enim hominis opus, etiam iuxta legem Dei factum, tanti est coram Deo momenti, ut Deus iustificet, seu condonet factori suam iniusticiam, propter eius operis meritum. Deinde, non est intelligendum de operibus legis tantum ceremonialis, sed de operibus totius diuinæ legis. Vt enim iudæus non meretur remissionem suæ iniusticiæ, opere circumcisionis, aut Sabbati, aut sacrificiorum, ita non meretur eam opere eleemosynæ, seu beneficentiæ erga pauperes, aut honoris erga parentes, aut castitatis in coniugio, aut ueritatis in dicendo testimonio. Hæc enim, & id genus alia, etsi sunt bona opera, lege Dei præcepta, & omnino facienda, tamen quia sunt imperfecta, & peccato uiciata, non merentur coram Deo absolutionem ab iniusticia. Loquitur enim Paulus, de operibus eius legis, per quam est agnitio peccatorum. Peccata autem agnoscuntur, non tantum per legem ceremonialem, uerum etiam, & maximè omnium per legem moralem, quemadmodum supra est expositum. Nec est sentiendum, quòd Paulus rixetur tantum cum Phariseis iudæorum, sed pugnat cum hypocritis omnium gentium, qui blandiuntur sibi propter iusticiam suorum operum, & existimant, se posse iram Dei placare, & gratiam eius consequi merito.

merito suarum uirtutum. Non enim tantum apertè scelerati, uerum-
etiam honesti homines, quocunq; tempore, & in quacunq; gente fue-
rint, sunt coram Deo peccatores. Nec tunc tantum sunt peccatores,
cum uel externis factis, uel internis cogitationibus præuaricantur le-
gem Dei, sed toto uitæ suæ tempore, & in omnibus actionibus, ac pas-
sionibus, quippe quod caro semper pugnet cum spiritu, etiam in re-
natis, nec legi Dei subdatur. Quid igitur fiat in non renatis, in quibus
caro nō pugnat, sed obtinet uictoriam, & dominatur, non potest esse
obscurum. Quare fixum, firmum, certum & indubitatum relinqui-
tur, quod quicunq; cupit iustificari, hoc est, ab iniusticia sua absolui, &
à Deo in gratiam recipi, non possit uoti sui compos fieri, merito suæ
iusticiæ, Sed tantum per fidem absq; operibus legis, hoc est, Sola fide. Nec
iustificari enim absque operibus legis, est iustificari SOLA fide. Nec
hæc loquendi forma his primum temporibus est excogitata, sed fuit
semper in Ecclesia apud ueteres Scriptores usitata. Cuius rei testimo-
nia cum publicè multa extent, superuacaneum est ea hic comme-
morare.

Ἡ ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον; οὐχὶ καὶ ἔθνων; Ναὶ καὶ ἔθνων, ἐπεὶ πρὸς Θε-
όν, ὃς δὲ καλεῖται πατὴρ, μὴ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ἀποβυστὰν ἀπὸ πίστεως.

An Iudæorum Deus tantum? An non & Gentium? Certè &
Gentium, quandoquidem unus Deus, qui iustificabit circumcisionem
ex fide, & præputium per fidem.

Quod suprà cap. i. dixit, Euangelion est potentia Dei ad salutem o-
mni credenti, Iudæo primùm, simul & Græco. Iusticia enim Dei per il-
lud patet ex fide in fidem, hoc nūc in conclusione repetit, & explicat.
Iudæi enim, etsi facillè ferunt, q̃ Gentes accusentur & damnentur pecca-
torū, tamē non ferunt, q̃ æquantur ipsis in cōmunionē ueræ & æter-
næ salutis, ut etiam hac in partē prodāt arrogantiam & fiduciam suam,
quam habent in merita operū legis. Paulus igitur reiicit uanam eorum
fiduciam, & docet, quod sicut Gentes æquantur Iudæis, magnitudine
& multitudine peccatorum, ita æquantur etiam eis participatione iu-
sticiæ Christi, quæ est per fidem. Quid enim? Existimatis ne uos Iu-
dæi, quod Deus sit tantum Deus Iudæorum, & non etiam Gentium?
Certè non est respectus personarum apud Deum, sed in qua uis Gen-
te, (sicut aliàs Petrus ait,) qui timet ipsum, & operatur iustici-
am, is acceptus est illi. Quare sicut iustificat circumcisionem, (hoc
est, Iudæos circumcisos) ex fide, ita iustificat etiam præputium,
(hoc est, Gentes incircumcisas) per fidem. Vt enim non est distinctio
inter eos, quod ad peccata attinet: Omnes enim peccauerunt, &
destituuntur gloriatione coram Deo: ita non est distinctio inter i-
ustos, quod ad iustificationem attinet. Nam quemadmodum Iudæi
iusti.

Act. 10.

iustificantur (hoc est) absoluuntur ab iniusticia & recipiuntur in gratiam Dei, non propter ulla ipsorum merita, sed tantum gratis propter Christum, si in eum crediderint, ita Gentes iustificantur nullis suis meritis, sed tantum gratuita Dei clementia, propter Christum, si ipsum per fidem apprehendant. Hic iam absolutum est primum argumentum, quo Paulus propositionem illam, **IVSTVS EX FIDE SVA VIVIT**, probandum suscepit. Non est autem sermonibus tantum usurpandum, sed etiam ad verum usum transferendum, idque non ad rixas solum cum hypocritis, qui sibi multa & magna merita ex operibus suae iusticiae pollicentur, sed maxime omnium ad confirmandam conscientiam in gravissimis tentationibus, & ad effugiendum ignem inferni, atque ad consequendam aeternam salutem. Postquam enim terribili magnitudine & multitudine peccatorum, confugimus ad clementiam & misericordiam Dei, solet nobis responderi, Deum quidem esse clementem & misericordem, sed iuxta verba Decalogi, *is, qui diligit ipsum, & custodiunt praecepta eius*. Tu vero nunquam dilexisti Deum, iuxta praeceptum ipsius, ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus tuis: Nec unquam custodisti mandata eius iuxta eam sententiam, qua Spiritus sanctus observationem eorum exigit. Nihil igitur de clementia & misericordia Dei erga te, sperare potes. Quo nunc te uertes? quam tibi salutem polliceberis? Hic iam opportunum tempus est, ac necessitas etiam salutis exigit, ut hoc Pauli argumentum utamur, & consolationem ex eo petamus. Deus enim iustificat nos, hoc est, condonat nobis iniusticiam nostram, & recipit nos in gratiam, estque nobis propitius, non propter observationem praeceptorum ipsius, sed propter Christum, si in eum credimus. Fateamur ergo ingenuè nos esse peccatores, & legem Domini nunquam perfectè implevisse, ideoque dignos aeterno supplicio, sed sciamus etiam & credamus, quod Deus condonet nobis peccata nostra gratis, absque ullis meritis, tantum propter meritum **DOMINI** nostri Iesu Christi, quem unicum nostrum servatorem agnoscimus per fidem.

Νόμον ἡ καταργούμεν ὅτι ἐκ πίστεως; Μὴ γένοιτο. ἀλλὰ νόμον ἰσχυροῦ.

Legem igitur irritam facimus per fidem? Absit. Imò legem stabilimus.

Antequam Paulus accedat ad secundum argumentum, visum est obiectionem de lege hoc loco attingere, potius quam explicare. Nam copiosorem eius explicationem rejicit in suum locum. In praesentia autem proponit tantum, & duobus solum verbis respondet. In conclusione enim prioris argumenti dictum est, Hominem iustificari, absque operibus legis. Et mox: Deum iustificare praecipuum, seu Ethnicos incircuncisos, per fidem. Incidit ergo auditori, Legem Dei superuacaneam esse, & frustra à Deo datam, nec bona opera

opera, diuinitus præcepta, esse facienda, propterea quòd cùm homines iustificentur, seu consequantur remissionem suæ iniusticiæ, tantum per fidem, lex Dei abrogetur, & è medio tollatur, ideoq; concedatur licentia uiuendi, pro suo cuiusq; arbitrio. Hanc siue cogitationem siue obiectionem diluit Paulus hoc loco paucis uerbis: Non facimus (inquit) legem irritam per fidem, sed potius stabilimus. Etsi enim docemus, quòd homines iustificentur (hoc est) absoluantur à sua iniusticia, non propter opera legis, seu propter merita bonorum operum, sed tantum propter Christum, per fidem, tamen non docemus legem esse superuacaneam, aut bona opera non esse facienda, sed confirmamus potius legem, & exigimus bona opera, tantum abest, ut aboleamus ea. Huc pertinet etiam dictum Christi: Non ueni ut tollam, sed ut adimpleam legem. In doctrina enim de Iustificatione hominis coram Deo, non hoc agitur, quid bonorum operum in hac uita, & in hominum contubernio faciendum sit, sed illud agitur, quo nobis sit coram tribunali Dei fidendum, & quid sententiæ condemnationis in iudicio Dei opponere debeamus. Omnes sistemur, inquit Paulus aliàs, ad tribunal Christi. Quare, si ex obiectione & agnitione peccatorum nostrorum, audimus sententiā aduersum nos pronunciari, quòd simus propter peccata obnoxij perpetuæ condemnationi, ibi tū quæritur, quid huic sententiæ respondere, quid opponere, quo cōfidere debeamus, ut condemnationis sententiā effugiamus, & à sempiterno interitu seruemur. Hic ergo docet Euangelion Christi de hominis iustificatione, & erudit nos, quòd non possumus huic sententiæ opponere, uel opus aut meritum circumcisionis, uel opus Sabbati, uel opus eleemosynarum, uel opus patientiæ, aut alterius cuiuspiam uirtutis. Non enim licet excusare & dicere, Sententiā condemnationis nihil ad me, propterea quòd sim circumcissus, uel quòd multas erogauerim eleemosynas, uel quòd contulerim in proximum multa & magna beneficia. Etsi enim circumcisio suum habuit suo tempore locum, & usum, & omnino benefaciendum est proximo, tamen corruptio hominis maior est, quàm quæ sinat, hæc & id genus alia opera esse ueram & perfectam iusticiam coram Deo. Non possunt igitur nos in iudicio Dei aduersus sententiā condemnationis defendere. Euangelion autē docet, quòd debeamus iudicio Dei solum Christum, qui solus est iustus, opponere, ut dicamus: Fateor quidem, me propter peccata esse meritum perpetuam condemnationem, & dignū extremo, eoq; nunquam finiendo supplicio. Credo autem in Christum filium Dei, qui cùm sit perfectè iustus, non dubitò, quin ego propter ipsum ab omni mea iniusticia absoluar, propterea quòd Pater donauerit mihi Christum & omnia bona eius. Si enim non pepercit proprio filio, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo nō etiam omnia cū ipso nobis donasset?

Roman. 14.

Hæc

Hæc sola defensio constat coram tribunali Dei, quam ut uerè discamus & cognoscamus, per uniuersum uitæ nostræ curriculum elaborandum est. Sententia igitur Pauli est, quòd cum docentur ea, quæ iam commemorauimus, non abrogetur lex, nec damnetur studium bonorum operum, aut obedientia præceptorum Dei, sed quòd potius lex stabiliatur, hoc est, quòd hoc ipso doceantur ea, quæ lex ipsa docet, & quomodo lex uerè & rectè impleri queat. Primum enim, Euangelion docet, nos illud habere in Christo per fidem, quòd lex factoribus suis pollicetur. Lex autem promittit omnibus, qui perfectè ipsam seruant, benedictionem, uitam, iusticiam, & perpetuam salutem. Qui seruauerit ea, inquit, uiuet in eis. Et, Si audieris uocem Domini Dei tui, & cuncto dieris omnia præcepta eius, benedictus eris, etc. Cum autem nemo legem perfectè impleat, tunc accedit doctrina Euangelij, & ostendit nobis Christum: Hic, (inquiens) Christus totus est sanctus, & perfectè iustus. Et hunc Christum donauit tibi Deus pater, unà cum omnibus bonis suis: Si credideris in ipsum, imputabitur tibi iusticia & sanctitas eius, habebisq; in Christo per fidem ea beneficia, quæ lex per sua opera promittit. Omnino enim hic est finis, hæc est sententia, hoc est propositum diuinæ legis, ut fiamus iusti, & consequamur æternam salutem. Cum autem credimus in Christum, tunc reputamur coram Deo iusti propter Christum, & habemus in Christo iusticiam & salutem. Tantum igitur abest, ut prædicatione Euangelij de fide in Christum, aboleatur finis, & euertatur propositum legis diuinæ, ut potius confirmetur, & impleatur. Vnde cap. 8. dicit. Quòd lex præstare non poterat, ea parte, qua imbecillis erat per carnem, hoc Deus, proprio filio misso, sub specie carnis peccato obnoxia, præstitit, &c. Et iterum cap. 10. Finis legis Christus ad iustificationem omni credenti. De quibus Pauli dictis, suo loco. Deinde stabilitur lex alia quoq; ratione per doctrinam Euangelij. Vbi enim docetur fides in Christum, ibi ostenditur uerus fons & scaturigo, unde bona opera lege mandata promanant. Nam quemadmodum in arbore radix & medulla sunt initium seu fundamentum bonorum fructuum arboris, ita fides in homine est origo, ex qua bona opera proficiuntur, non quòd homo iustificetur, hoc est, absoluitur à sua iniusticia propter sequètia illa opera (iustificatur enim tantum propter Christum) sed quòd Deus nullam habeat rationem eorum operum, quæ non proficiuntur ex fide. Quòd non est ex fide, (inquit Paulus) peccatum est. Nam, sicut in homine anima est principium & fons omnium actionum hominis, uidelicet, ut uideat, ut audiatur, ut loquatur, ut ambulet, ut intelligat: ita in homine per fidem iusto, Fides est initium & fons omnium bonorum operum. Liceat hoc, uno & altero exemplo demonstrare. Beneficentia erga pauperes, quam uocamus eleemosynam, opus est diuina lege præceptum. Ad hoc opus facien-

faciendum sumus natura, propter peccatum originale, ignavi & rebelles. Necessaria igitur est fides in Christum, ut faciamus hoc opus hilari & prompto animo, ac sit opus Deo acceptum. Credendum enim est, quod Deus contulerit in nos gratis tantum propter Christum omnia genera beneficiorum, tam corporalium, quam spiritualium. Hoc si uerè crediderimus, excitamur Spiritu sancto, ut & nos simus erga proximum benefici, quo gratitudinem & obedientiam nostram erga Deum testificemur. Qua etiam ratione beneficentia est opus Deo acceptum. Si uerò præstiteris egeno eleemosynam illa opinione, ut merito huius operis expies peccata tua coram Deo, non fit ex fide, sed ex incredulitate. Quare, etsi uidetur bonum opus, & egenti commodum, tamen non est Deo acceptum. Aliud opus est, Condonatio alieni in nos delicti, seu iniuriæ in nos illatæ, cuius mentionem facimus in Oratione dominica: Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Ad hoc opus præstandum natura omnes abhorremus. Necessaria igitur est fides. Credendum est quod filius Dei remiserit nobis maxima nostra delicta, idque nullo nostro merito, sed gratuita sua clementia. Si ergo hoc uerè crediderimus, Spiritus fidei teneri non potest, quin excitet credentem, ut ad gratificandum Christo filio Dei remittat etiam proximo iniuriam sibi illatam. Quod si iactaueris te credere in Christum, interea autem mediteris uindictam, dubium non est, quin uera fide careas. Ut enim Sol nunquam est sine luce, ita fides nunquam est sine bonis operibus. Nam & Christus ipse, uocauit bona opera, lucem: Luceat, inquit, Lux uestra coram hominibus, &c. Cum igitur bona opera ducant originem suam ex fide, potest doctrina fidei etiam hac ratione dici, quod non aboleat, sed potius stabiliat Legem bonorum operum. Postremo Lex stabilitur alia quoque ratione per doctrinam fidei. Quæ enim in Lege, de Messia prædicta sunt, & quæ scriptura Legis de iustificatione fidei concionatur, ea doctrina Euangelij de fide in Messiam testificatur esse impleta. Prophetam, inquit scriptura Legis, de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi DOMINVS Deus tuus, IPSVM AVDIES. Hic Propheta est Christus filius Dei, quem prædicatio Euangelij adnunciat. Et de Abraham scriptum est in Lege: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iusticiam. Rectè igitur Paulus dicit, Legem non fieri irritam per fidem, sed potius stabiliri.

CAPVT QVARTVM.

Τὸ ἐν ὀνόματι Ἀβραάμ ἐν πατέρα ἡμῶν ὑπάρχειν κατὰ σάρκα· εἰ ἢ Ἀβραάμ οὐκ ἔργον ἐδικαιώθη, ἔχει κύνχημα, ἀλλ' οὐκ ἐν πρὸς ἐν Θεόν.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraham Patrem nostrum secundum carnem? Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet, quod gloriatur, at non apud Deum.

I Abso.

Absoluto primo argumento, quo probatur iustum ex fide sua uiuere, suscipit nunc Paulus secundum argumentum tractandum. Postquam enim in fine præcedentis Capituli dixisset, Legem non aboleri, sed stabiliri per fidem, adducit in medium scriptura legis, exemplum Patriarchæ Abrahamæ, quod ut est secundum argumentum, ita euidentissimè probat, nos iustificari, (hoc est,) absolui ab iniusticia, non propter merita operum, sed tantum propter Christum, per fidem. (hoc est) quod non possimus aduersus sententiam diuinæ condemnationis opponere merita nostrarum uirtutum, sed tantum merita Christi, si in ipsum crediderimus. Tractat autem Paulus hoc secundum argumentum, toto hoc quarto capite. Nos initio conferemus in pauca, post autem singulas partes percurramus. Et quidem Maior propositio huius argumentationis ponitur in fine capitis.

Maior propositio.

Quod est scriptum de Abrahamo, non est tantum propter illud scriptum, sed etiam propter nos. Quæcunque enim, (inquit Paulus alias Rom. 15.) præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus.

Minor propositio.

Scriptum autem est de Abrahamo: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iusticiam, hoc est, Abraham non est consecutus gratiam Dei, & absolutionem ab iniusticia, propter merita suorum operum, sed tantum propter Christum, per fidem, de quo Christo dictum est ei: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quare nec nos consequimur gratiam Dei, & absolutionem ab iniusticia, propter merita nostrorum operum, sed tantum per fidem propter Christum.

Conclusio.

In hoc argumento, & exemplo Abrahamæ plurimum est situm, quippe quod perspicuè Demonstrat, nos Deo acceptos esse, non propter ulla nostrarum uirtutum merita, sed tantum propter Christum, si in eum credimus. Abraham enim fuit præcipuus Patriarcharum, à quo etiam Circuncisio, de qua Iudæi ualde gloriantur, initium sumpsit. Quare, si probatur, Abrahamum non fuisse iustificatum, seu ab iniusticia absolutum, propter merita suæ iusticiæ, sed tantum per fidem propter Christum, manifestum est, nec alios homines propter sua merita iustificari, hoc est, uincere sententiam diuini iudicii, mortis, & condemnationis. Præterea, Abraham fuit uir sanctissimus, & insigni uirtute præditus. Si ergo Abraham non est iustificatus sanctitate suæ uirtutis, qui fieri posset, quod alius quispiam homo, iustificaretur suæ uirtutis, eiusque inferioris merito? Intueamur ergo in exemplum Abrahamæ diligenter, & teneamus, tanquam firmissimum argumentum iusticiæ fidei aduersus operum nostrorum merita. Cæterum, ut Paulus disertè & utiliter loquitur de exemplo Abrahamæ, facit initio discrimen inter duo genera iusticiæ: Quid, (inquit) dicemus inuenisse Abrahamum, &c. (hoc est,) Adducam nunc exemplum Abrahamæ, & probabo ex eo, quod iusticia seu remissio iniusticiæ contingat nobis gratis per fidem, propter Christum, non propter merita operum. Nunquid ergo dicemus etiam Abrahamum fuisse peccatorem, & uirum inhonestum? Negari quidem

quidem nō potest, quin Abraham fuerit Patriarcha honestissimus, nec potuerit ab humano iudicio ullius criminis aut iniquitatis cōvinci. Sed hic mihi obserua, q̄ duplex sit iusticia. Altera est iusticia operū, siue eorum, quæ fiunt in corde coram Deo, ut sunt timere & diligere Deum, siue eorum, quæ fiunt extrinsecus coram hominibus, cuius generis sunt externa opera dilectionis Dei aut proximi. Hanc iusticiam habuit quidem Abraham, si quisq̄ alius, non potuit aut̄ propter eam constare coram Deo, aduersus sententiam condemnationis, nec propter eam uincere mortem ac infernū. Quid igitur dicemus? Num Abraham frustra fuit hac iusticia præditus? Num frustra dedit operā honestis operibus & claris uirtutibus? Minimè omnium. Etsi enim non potuit meritis suarq̄ uirtutum coram Deo, aduersus sententiam condemnationis constare, hæ tamen uirtutes habent suam gloriam. Itaq̄ hoc loco obseruanda est utilitas uirtutū & bonorum operum. Paulus enim dicit, q̄ habeant suū ^{καὶ ὅτι} hoc est, gloriam, laudem, famam, & utilitatē. Primum enim, Bona opera, quæ ex fide facere debemus, sunt utilia ad illustrandam gloriam nominis Dei inter homines. Cū enim hi, qui censent in catalogo populi Dei, piā & honestā uitā ducunt, excitant alij homines, ut glorificent Deū, ac sentiant eum esse Deum optimū & iustissimum, qui tam honestos et pios habeat cultores. Vnde et Christus Mat. 5. dicit: Luceat lux uestra coram hominibus, ut uideāt uestra bona opera, & glorificēt Patrem, qui est in coelis. Et Gen. 21. Abraham tam piā uitā duxit, ut aduersariū suum regem Abimelech & Phicol principē exercitus eius, ad hanc confessionem adegerit, Dominus tecum est, in omnibus, quæ agis. Et 1. Cor. 14. Si omnes prophetetis, ingrediatur autē indoctus, aut incredulus, procidens in faciem, adorabit Deum, renuncians, q̄ Deus reuera sit in uobis. Cū igitur omnes homines necesse habeāt pro sua uirili gloriam Dei illustrare, & tueri, necesse etiam habent bona opera facere. Deinde bona opera sunt utilia proximo. Exempla enim mouēt proximum, ut & ipse benefaciendum suscipiat. Nam quemadmodum difficile est ambulare in uia nondum trita, ac præsertim in magna niue libentius sequimur itineris ducem, q̄ ut nos ipsi præeamus, & uiam paramus, ita multo promptius sequimur uirtutem alieno exemplo propositam, q̄ ut nos soli sine exemplo bonum faciamus. Vnusquisq̄ aut̄ debet proximo suo ad ædificationem placere. Vxores, inquit Petrus, subditæ sitis proprijs uiris, ut etiā qui non obtemperant sermoni, per uerbum conuersationē, absq̄ sermone lucrifiant &c. Postremò, bona opera, quæ ex fide proficiscunt, sunt etiā nobis ipsis utilia, p̄pterea q̄ sint fidei nostrę argumenta. Fides. n. per se res est spiritualis, & sicut hominis anima, inuisibilis. Sicut ergo anima cognoscitur ex actiōibus suis, ita & fides ex operibus. Vbi enim non sunt actiones uitæ, ibi certum est non esse animam. Sic etiam ubi non sunt bona opera, ibi apparet non esse fidem. Vnde 1. Ioan. 3. dicitur. Qui peccat, nō uidit eum, nec cognouit, & qui committit peccatum, ex diabolo est. Quare omnino bene operandum est, ut re ipsa uideamus nos ueram & uiuam habere fidem. Sunt et bona opera nobis ad illud utilia, q̄ cū placeant Deo, per fidem in Chri-

stum, soleat Deus pro ipsis pecuniaria quædam dona repêdere. Sobrietatem remunerat Deus sanitate corporis. Honestatē uitæ, bona nominis fama. Honorem parentibus exhibitum, lōgitudine uitæ: fidelem laborem, benedictione opum, etc. Atq; hoc illud est, quod Paulus hic dicit, Habet gloriationem. Habent enim bona opera suam laudem & gloriam in humano iudicio. Qui ergo benè fecerit, non debet ab hominibus, nec priuatis, nec publicis seu magistratibus, pretextu generalis sententiæ, qua omnes homines pronunciantur coram Deo iniusti, & mendaces, damnari. Et peccat magistratus, qui occiderit infontem, ac postea ad excusationem suæ temeritatis dicit, occisum nō fuisse infontem, propterea q̄ omnes homines sint peccatores.

Sed nunquid bona opera, sicut constant coram humano, ita etiam coram diuino tribunali, aduersus sententiam condemnationis? Minime omnium. Vnde, cū Paulus dixisset, Habet gloriationem, addidit: Sed non apud Deum. Nam, ut Abraham constaret coram se uero iudicio Dei, necessaria fuit ei alia iusticia. Audiamus igit̃ que sit illa iusticia.

Τί γὰρ ἡ γραφή λέγει; Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. τῷ δ' ἔργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ ἔργον. τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πῶς εὖντι ὃ ὡς δὲ δικαιοσύνη εἰς ἀσέβει, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην.

Quid enim scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam. Ei uerò, qui operatur, merces non imputatur pro gratia, sed pro debito. Porro ei, qui non operatur, sed credit in eum, qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iusticiam.

Duplicem posuimus iusticiam. Alteram, operum. De qua hactenus. Altera est iusticia fidei, quæ est condonatio iniusticiæ. Nam quemadmodum duo diuersa sunt iudiciorum tribunalia, ita etiam duo sunt diuersa genera iusticiæ, necesse est. Altera est humana, quæ corā humano tribunali constat. Hæc est operū. Altera est diuina, quæ coram diuino tribunali constat. Hæc est fidei, qua credimus iniusticiam nostram condonari nobis propter Christum. In humano iudicio pronunciarī solet talis sententia: Tu es Latro, fur, aut homicida, Punendus igitur es extremo corporalis mortis supplicio. Aduersus hoc iudicium innocens opponere potest, bona sua opera, q̄ nec sit furatus, nec latrocinatus, nec in quenq; ferro grassatus, sed duxerit honestam uitam, & proximo cuique benefecerit. In diuino autem iudicio pronunciat̃ sententia multo seuerius: Tu es peccator, etiamsi nec sis furatus, nec latrocinatus. Punendus igitur es, non corporali tantum, uerum etiam æterna morte, & igni gehennæ. Contra hanc sententiam non potest opponi honestas bonorum nostrorum operum, quia ut sunt uiciata & imperfecta, ita non satisfaciunt diuinæ Legi. Neque enim Abraham ipse, Patriarcha sanctissimus, potuit honestatem uitæ suæ iudicio Dei opponere. Habet, (inquit Paulus) gloriationem, sed non apud Deum. Quid ergo opposuit? Non certè iusticiam operum suorum, sed iusticiam fidei. Agnouit quidem se peccatorem, & propter peccatum æternæ mortis obnoxium, credidit aut̃ & confisus est misericordia Dei, quam Deus certo

certo testificatus sit erga se, non solum promissione multiplicationis posteritatis suæ, sed præcipue promissione Christi, propter quem credidit sibi peccatum condonatum. Abrahamum igitur, non sua, sed Christi iusticia, quæ est condonatio iniusticiæ, constituisse coram iudicio Dei, probat nunc Paulus Rhetorico, ut illi loquuntur, syllogismo, ac præponit illorum more, minorem propositionem maiori.

Minor propositio est.

Scriptura dicit, Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam.

Maior.

Ei, qui operatur, merces non imputatur pro gratia, sed pro debito. Ei autem qui non operatur, sed credit in eum, qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iusticiam.

Nos, quo res magis perspicua fiat, exponemus id nostris uerbis.

Cuicumque imputatur iusticia per fidem in eum, qui iustificat, hoc est, recipit impium in gratiam, & condonat ei iniusticiam, is non habetur iustus ex debito, sed tantum ex gratia. Qui enim meretur aliquid operibus suis, non accipit illud gratis, sed ex debito.

Abrahamo autem imputatur iusticia ex gratia, hoc est, condonatur ei iniusticia gratis per fidem propter Christum. Et hoc probatur ex Genesi capite decimo quinto: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam.

Abraham igitur non est iustus coram Deo, meritis suorum operum, sed tantum ex gratia propter Christum, in quem credit. Aut breuius: Qui credit in eum, qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iusticiam. Abraham autem credidit Deo. Hoc igitur credere, imputatur ei ad iusticiam. Hic est unus è præcipuis locis sacre Scripturæ, quo fundamentum doctrinæ, de uera religione, collocatur & confirmatur. Obseruandum doctriinæ, de uera religione, collocatur & confirmatur. Obseruandum igitur est diligentissimè. In Genesi enim instituit Deus colloquium cum Abrahamo, conquerenti de orbitate, & promittit ei heredem. Non erit, inquit, hic hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipse erit hæres tuus. Et educto ipso foras, Suspice, inquit, coelum, & numera stellas, si potes. Sic erit semen tuum. Huic addit Scriptura: Credidit, inquit, Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam: (hoc est) Postquam Abraham adhibuit fidem diuinæ promissioni, Deus complexus est eum tanto fauore & gratia, ut non amplius imputaret ei iniusticiam, sed absolueret eum ab omni iniusticia, nec aliter de ipso pronunciaret, quàm si esset iustissimus.

Sed dices. Audio quidem Abrahamum iustificatum, seu absolutum esse ab iniusticia, per fidem, non uideo autem hic ullam fieri mentionem Christi. Nunquid est iusticia, seu absolutio ab iniusticia absque Christo? Accedit & illud, quod sicut in Genesi dicitur de Abrahamo, Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam, ita dicitur in Psalmo 105. de Pinehas. Stetit Pinehas, & placauit, & cessauit quassatio, & imputatum est ei ad iusticiam in generatione & generatione usque in sempiternum. Vides utrobique eandem phrasin, & tamen Abraha-

mo imputatur ad iusticiam fides, Sacerdoti autem Pinehas imputatur ad iusticiam interfectio duorum scortatorum, de qua re Nu. cap. 25. Quo modo hæc conueniunt: aut quid simile inter se habent fides & homicidium: quid est, quod ille consequitur iusticiam ex fide, hic autem ex homicidio: Sciamus igitur, quod etsi in ea promissione, quæ extat Gen. 15. (quo in loco recitatur etiam hoc dictum, Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iusticiam) non sit expressa mentio illius Seminis, quo benedicendæ sunt omnes gentes, (hoc est, Christi) tamen nullum est dubium, quin Abraham ex ea, de Christo per spiritum sanctum admonitus fuerit. Non enim est noua promissio, nec Abraham iam primum credit, & iustificatur, sed est repetitio, & addito stellarum signo, confirmatio prioris promissionis, quæ dicta est, cum Abraham è patria sua euocaretur, Gen. 12. Quo tempore, sicut Abraham credidit Deo promittenti Christum de suo semine, ita fides fuit ei tunc ad iusticiam imputata. Dictum. n. est à Deo: Faciã te in gentem magnam. Et mox: In te benedicent uniuersæ cognationes terræ. Quod autem dicit, In TE benedicent, postea cap. 22. sic explicatur: In te, (hoc est) In SEMINE TVO, (qui est Christus) benedicent omnes gentes terræ. Quare, etsi in cap. 15. uidetur mentio tantum fieri multiplicationis seminis Abraham, & recitatur illud dictum: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iusticiam, tamen promissio de semine benedicto, seu de Christo, uerè in illa includitur, ac repetitur: & Abraham, cum etiam antea credidisset Deo, ac imputata fuisset ei fides ad iusticiam, nunc è stellarum ostensione, tanquam Sacramento, in fide sua confirmatur, ideoque propter Sacramenti exhibitionem, & certio rem fidei confirmationem, aptè admodum & rectè illud dictum, (Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam,) nunc primum recitatur. Deinde, eadem quidem phrasis est in Genesi & Psalmo de imputatione iusticie, non est autem eadem iusticie ratio. Manifestum enim est, è summo Prophetice & Apostolicæ doctrinæ statu, quod nullus hominum consequatur remissionem iniusticie, & æternam beatitudinem propter homicidium, sed tantum propter Christum, per fidem. Nec enim aliud (inquit Petrus) nomen est sub cælo datum inter homines, in quo oporteat nos saluos fieri. Et iterum: Huic (Christo) omnes Prophetæ testimoniū ferunt, quod remissionem peccatorum accepturus sit per nomen eius, quisquis crediderit per eum. Cum igitur in Numeris cap. 25. & in Psal. 105. dicitur imputatum esse sacerdoti Pinehas ad iusticiam, quod arrepto pugione interfecerit scortatores, nomine iusticie non est intelligendum, Pinehas expiaste merito huius operis iniusticiam suam coram tribunali Dei: Fuit enim antea iustificatus per fidem in semen Abraham, qui est Christus, sed quod hoc insigni & heroico stragemate testificatus sit iustum & pium zelum, quo ad uindicandam gloriam nominis Dei, & ad tollendam publicam offendiculam inflammatus fuit. Vnde scriptura non affirmat, quod propter meritum huius operis constitutus sit coram Deo condonationem peccatorum, & uitam æternam: Hanc enim habuit per fidem, sed quod Deus promiserit ipsi, & familiæ eius perpetuam sacerdotij dignitatē in Israel. Ecce, inquires, do ei pacem forderis mei, & erit tam ipsi, quam semini eius pactum sacerdotij sempiternum, quia

quia zelatus est pro Deo suo, & expiavit scelus filiorum Israel, uidelicet, non ut aboleretur coram tribunali Dei, ad effugiendum æternum supplicium, & consequendam sempiternam beatitudinem: Hoc enim tantum Christi Domini nostri officium est, sed ut auerteretur ira Dei, ad effugiendam externam & mundanam internecionem. Zelo meo, inquit Dominus, commotus est, ut non ipse deletem filios Israel zelo meo. Quare cum de Pinehas dicitur, quod strategema suum imputatum sit ipsi ad iusticiam, significat, Pinehas sacerdotem hoc strategemate declarasse & publice testificatum fuisse iustissimum suum zelum erga sceleratos homines, ex quo factum est, ut ab omnibus iudicaretur insigniter iustus, adeoque à Deo ipso pronuntiaretur summo sacerdotio dignus. Non admodum dissimile est, quod Moses Leuitis, qui idololatrias heroico animo trucidauerat, promittit. Consecratis, ingens, hodie manus uestras Domino, unusquisque in filio & fratre suo, ut detur uobis benedictio. Breuiter, Nulla est iusticia, seu remissio iniusticie coram Deo, ad æternam salutem, nisi propter Christum per fidem. Quare, siue operibus heroicis, siue uulgaribus tribuat iustificatio, seu remissio iniusticie, semper iuxta huius fidei analogiam intelligendum est.

Exod. 32.

Deut. 33.

Καθὼς καὶ Δαβὶδ λέγει τὸν μακαριστὸν τὸν ἀνθρώπου, ὃς Θεὸς λογίσει δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων. Μακάριος ὁρᾷ φέρονται αἱ ἀδομίαι, ἃ ὧν ἀπεκαλύφθη ἡ κρίσις. Μακάριος ἄνθρωπος, ὃν μὴ λογίστηται κύριος ἀμαρτίαν.

Quemadmodum & Dauid explicat beatificationem hominis, cui Deus imputat iusticiam absque operibus. Beati quorum remisse sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir, cui non imputat Dominus peccatum.

In testimonio, de Abraham, duo precipua uocabula, uidelicet, ἐπίσευσε, credidit, Et ἐλογίσθη, reputatum est, ponunt, ex quibus singulis singula ducuntur argumenta, quibus probatur, iusticiam, seu remissionem iniusticie (que remissio in hac uita est nostra iusticia) contingere nobis, non propter opera legis, seu propter merita bonorum operum, sed tantum gratis, seu gratuita Dei misericordia. Ac initio suscipit intuendum est, ἐλογίσθη, Reputatum est. Priusquam autem pergat, confirmat testimonium Genesis alio scripturæ testimonio. Cum enim adduxisset ex Genesis exemplum Abraham, posset quispiam reijcere: Fateor quidem, inquit, Abrahamum reputatum esse iustum, ex eo quod credidit, sed nunquid alij etiam homines sic iustificatur, aut conceditur remissionem iniusticie? Fortassis, quod de Abrahamo uere dicitur, de alijs hominibus falso diceretur. Huic obiectioni respondet Paulus, & adducit testimonium ex Psal. 31. quo probat uerum esse in uersum de omnibus hominibus, quod in Genesis peculiariter de Abrahamo dicitur. Quemadmodum, inquit, etiam Dauid explicat hominis beatificationem, &c. (hoc est) Qui pronunciantur beati, hi pronunciantur & iusti. Non enim est beatificatio absque iusticia. Dauid autem spiritu sancto plenius pronunciat non unum tantum, sed omnes homines beatos, quorum remittuntur peccata, & quibus peccata non imputantur, sed reguntur. Exemplum igitur Abraham pertinet ad omnes homines, ut quemadmodum Abraham ex eo iustus & beatus est, quod imputetur ei iusticia & beatificatio, ita & alij homines iusti sunt, & beati, non, quod mereantur suis operibus iusticiam ac beatificationem, sed quod Deus remittat eis peccata gratis, & imputat ipsis iusticiam, gratuita tantum misericordia,

dia, siquidem crediderint & ipsi, sicut Abraham, in Christum Abrahamæ promissum. Obseruabile est dictum Psalmi, quod hoc loco citatur. Recitat enim perspicuè causam, cur homines coram tribunali Dei liberantur à condemnatione, & assequuntur ueram ac æternam salutem: Vt cum quæritur, quam ob causam Dauid fruatur nunc cœlesti beatitudine, quid respondendum est? Num quia multa bona opera fecit? Sed fecit etiam horribilia & detestanda peccata. Num hæc peccata expiauit meritis bonorum suorum operum? Nihil minus. Fecit quidem bona, & habuit gloriationem, non autem apud Deum. Consecutus est igitur cœlestem beatitudinem, non propter suam ipsius iusticiam, sed quia remissæ sunt ei iniquitates, & tecta sunt peccata eius, & Dominus non imputauit ei peccatum, propter Christum filium suum, in quem ille credidit. Idem de Petro dicendum. Quæso enim te, quid est, propter quod Petrus beatificatus est? Num, quia ædificauit multa miracula, & quanquam abnegauit Christum, tamen postea multa bona opera fecit, & tandem passus est mortem, propter confessionem Christi? Debeuit quidem Petrus hæc officia Christo, & habuit gloriationem, non autem apud Deum: Non enim idcirco beatus est, quod fuerit illustris dono & dendorum miraculorum, & trucidatus sit iniuste à tyranno, sed quod remissæ sint ei iniquitates, quod tecta sint peccata eius, & quod Dominus non imputauerit ei peccatum. Petrus enim, quod ad carnem eius attinet, fuit perpetuo peccator, usque ad corporalem suam mortem. Consecutus autem est beatitudinem, per remissionem peccatorum, propter Christum, in quem credidit. Quare, bona quidem opera, quæ Deus præcepit, omnino facienda sunt, Coram tribunali autem Dei non sunt opponenda iuræ Dei, sed opponenda est iusticia Christi, (hoc est) remissio nostræ iniusticiæ, quam remissionem meritus est nobis morte sua Christus filius Dei.

Ὁ μακαρισμός ἐστὶν οὗτος ὡς τῇ ἀποδομῇ, ἢ ὡς τῇ ἀκροβυστίᾳ; λέγειν πρὸς
ὁ ἐλογίσθη ὡς Ἀβραάμ ἢ ὡς Ἰσὼς εἰς δικαιοσύνην. ἢ ὡς ἐλογίσθη; ἐν ἀποδομῇ
ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; οὐκ ἐν ἀποδομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ.

Beatificatio igitur hæc, in circuncisionem tantum, an & in præputium deuenit? Dicimus enim, quod imputata fuerit Abraham fides ad iusticiam. Quomodo ergo imputata est? Cum esset in circuncisione, an cum esset in præputio? Non in circuncisione, sed in præputio.

Nondum satisfactum est contentioso, etiamsi testimonium Psalmi perspicuum est, quod exemplum Abrahamæ pertineat non tantum ad personam Abrahamæ, sed etiam ad alios homines. Dicit enim rixator: Testimonium Psalmi est Davidis. Cum igitur Dauid fuerit circumcissus, uerum simile est, quod loquatur tantum de circumcissis, & sentiat ipsi solummodo remitti iniquitates, & non imputari peccata, qui hoc beneficium suum. Refutat ergo & hoc Paulus, ac credit ad exemplum Abrahamæ, ut ex circuncistia temporis doceat, imputationem iusticiæ, & beatificationem non contingere propter meritum circuncisionis, sed gratuita tantum clementia per fidem. Beatificatio hæc, (inquiens) num deuenit tantum

tum in circumcisionem (hoc est) ad Iudæos circumcisos , an etiam in præputium , hoc est , ad gentes incircuncisas ? Tu quidem Phariseæ , contendis beatificationem , de qua David in Psalmo concionatur , per tinere tantum ad Iudæos , propter circumcisionem , & merita aliorum operum Legis , non etiam ad Gentes , quæ nec sunt circumcisæ , nec habent alia Legis opera . Ego uerò probabo exemplo Abrahamæ , ex ipsa temporis circumstantia , quòd beatificatio illa , quæ est ex remissione iniquitatum , & ex non imputatione peccatorum , pertineat tam ad incircuncisos quàm ad circumcisos . Consideremus enim , quo tempore dictum sit de Abrahamo , quòd fides eius imputata sit ipsi ad iusticiam . Ecce igitur tibi , De Abrahamo scriptum est in Genesi capite decimo quinto , quòd quia credidit Deo , imputatum sit ipsi ad iusticiam . Eo aut tempore nondum erat circumcisos . Nondum enim erat instituta circumcisio , sed instituitur primum tredecim post annis , quemadmodum colligi potest ex Genesi capite decimo sexto , Et postea capite vigesimo secundo . Quare sicut fides imputata est Abrahamæ ad iusticiam absque circumcisione , ita negari non potest , quin ea imputatio pertineat etiam ad incircuncisos . Hoc argumentum , in epistola ad Galatas cap. 3. sic recitatur . Preuidens scriptura quòd ex fide iustificet gentes Deus , prius , (uidelicet antequàm Abraham circumcisos esset) euangelion annunciauit Abrahamo , Benedicentur in te omnes gentes . Itaque qui ex fide sunt , benedicuntur cum fidei Abrahamo .

Sed iterum obijci potest : Etiam si Abraham non est iustificatus , seu absolutus ab iniusticia propter circumcisionem , tamen iustificatus est propter alia bona opera , quæ diuina lege præcipiuntur . Ad hanc objectionem respondet Paulus ad Gala. cap. 3. idque similiter ex circumstantia temporis , sicut & hoc loco de circumcisione . Hoc (inquit) dico testamentum antè comprobatum à Deo erga Christum , Lex , quæ post annos quadringentos & triginta cœpit , nō facit irritum , ut abroget promissionem : hoc est , Benedictio non tam multiplicationis posteritatis , quàm remissionis peccatorum & æternæ salutis promissa est Abrahamæ propter Christum , ante quadringentos & triginta annos , quæ data est Lex , quæ præcipit bona opera . Quomodo igitur consecutus esset eam benedictionem , propter bona opera legis ? Iterum dices : At Abraham fecit bona opera ex lege naturæ . Sed suprà expositum est , quod omnes homines sint peccatores , siue sub lege naturæ , siue sub lege scripta . Et obsecræ non est , quod si Abraham , aut alius quispiam homo , non iustificatur , seu non absoluitur ab iniusticia , propter circumcisionem , certè non iustificabitur propter ulla alia bona opera legis , siue diuinitus in homine insculptæ , siue tabulis lapideis inscriptæ . Nam circumcisio post institutionem eius , est opus in Ecclesia Israelitica præcipuum , & sanctissimū . Est enim ianua ad cœlestem hæreditatē , & habet comminationē grauissimā : Masculus , inquit , cuius præputiū caro circumcisum non fuerit , delebitur anima illius de populo suo , quia pactum meū irritum fecit . Et uoluit Dñs occidere Moysen , quod filiū suū non circumciderat . Quare , si meritū circumcisionis non iustificauit seu absoluit ab iniusticia nec Abrahamū , nec alios homines ,

homines, manifestum est, quod nullius alterius operis, siue præcedentis siue sequentis meritum possit factorē iustificare. Abraham obediuit uocationi Dei, & deseruit patriam iuxta uerbū Dei. Magnum opus, sed Abrahamum non iustificauit, hoc est, non absoluit ab iniusticia. Abraham condonauit cognato suo Loth iniuriam, & cessit ei. Gene. 13. Insigne opus, sed non iustificauit Abrahamum. Quid ita? Quia omnes homines sunt in cōspectu Dei peccatores. Et, Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Cæterum, cum dicitur, omnes homines esse peccatores, non est intelligendum, quod homines aliquoties peccent, aliquoties iusta faciant. Hæc est politica, non ecclesiastica sententia, sed intelligendum est, quod omnes homines natura sua semper sint & maneant peccatores coram Deo ab initio conceptionis, usque ad ultimum huius uitæ momentum. Etsi enim homo iustificatur, seu absoluitur ab iniusticia per fidem, propter Christum, ut reputetur fides eius ad iusticiam, tamen caro non mutatur in spiritum, imò semper cum spiritu pugnat, ut non quæcunque uoluerit homo renatus, faciat, adeoque aut succumbat, & designet horrenda scelera, sicut Dauid, Petrus & alij, aut constet, & tamen ne sic quidem perfectè satisfaciat suis operibus Legi Dei. Sed de hac re postea cap. 7. plura.

Καὶ σημεῖον ἔλαβε τοῦτο, σφραγὶς αὐτῆς δικαιοσύνης διὰ πίστεως, ἢ ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς τὴν αὐτὴν πατέρα πάντων τῶν ἐκ τῆς ἀκροβυστίας εἰς τὴν γέννησιν καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην, καὶ πατέρα τοῦ τοῦτο, τοῖς οὐκ ἐκ τοῦ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σαρκοῦ τοῖς ἔχουσιν τὴν πίστιν, διὰ τὴν ἀκροβυστίαν τοῦ τοῦτο ἡμεῖς ἂν βραχμ.

Et signum accepit circumcisionis signaculum iusticiæ fidei, quæ fuerat in præputio, ut esset pater omnium credentium per præputium, ut imputaretur & illis iusticia, & pater circumcisionis, ijs qui non solum genus ducerent à circumcisis, uerumetiam ingrederentur uestigijs fidei, quæ fuit in præputio patris nostri Abraham.

Si Abraham, inquires, non est iustificatus opere & merito circumcisionis, quis est circumcisionis usus? & ad quid accepit circumcisionem? Respondet Paulus, Accepit signum circumcisionis, ut esset signaculū iusticiæ fidei. (hoc est) Tantum abest, ut circumcisio esset meritum iusticiæ seu remissionis iniusticiæ, ut potius testificaretur nec Abrahamum, nec alios homines iustificari merito alicuius boni operis, sed gratuita tantū clementia per fidem, propter Christum. Neque enim data est circumcisio illo consilio, ut expiaret peccata coram Deo, sed potius data est, ut significaret ac certificaret, nos nullo planè opere merito cōsequi expiationē peccatorum. Primum enim, Accepit, inquit, circumcisionē, σφραγίδα, hoc est, signaculū seu sigillum iusticiæ fidei. Cum autē fidei tribuit iusticia, seu remissio iniusticiæ, statim eo ipso uocabulo adimit meritum operum, & adscribit gratuitæ tantū clementiæ Dei propter Christum. Nam, qui pollicetur sibi iusticiam propter merita suorum operum, is non habet fidem, sed est incredulus, nec unquam assequitur iusticiam. Israel, (inquit Paulus aliās capite nono,) qui sectabatur Legem iusticiæ, ad legē iusticiæ non peruenit. Propter quid? Quia non ex fide, sed tantū ex operibus legis, Circūcisio igitur non significat hominem circumcisi iustificari

iustificari meritis operum, sed potius significat eum gratis tantum per fidem propter Christum iustificari, adeoque nullis prorsus operum suorum siue circumcisionis, siue aliorum meritis. Deinde circumcisio non est testimonium, quod Soli circumcisi seu Iudaei iustificentur gratuita Dei clementia per fidem, sed quod etiam incircumcisi seu Gentes, si habuerint eam fidem, quam Abraham habuit, gratis iustificentur. Abraham enim credidit in Semen promissum, & reputatum est ipsi in iusticiam, cum nondum accepisset circumcisionem. Et accepit demum circumcisionem, cum iam ante esset per fidem iustificatus. Quo facti ordine significauit Spiritus sanctus, quod Abraham Pater esset omnium Credentium, siue Ethnicorum, qui adhuc haberent preputium, & essent incircumcisi, ut & ipsis imputaretur iusticia: siue Iudaeorum, qui haberent circumcisionem. Abraham enim Patriarcha est duorum populorum. Alij sunt, qui ducunt ab ipso genus carnale, qui sunt Iudaei seu circumcisi. Et hi iustificantur seu consequuntur remissionem iniusticiae gratuita tantum clementia Dei, si crediderint in semen Abraham promissum. Alij sunt, qui non ducunt carnale genus ab Abrahamo, sed ingrediuntur uestigijs fidei, & imitantur fidem, quam Abraham nondum circumciscus habuit. Iustificantur & hi, non minus, quam circumcisi, gratuita Dei clementia per fidem, propterea quod & ipsi ducant genus, non quidem carnale, sed spirituale, illo longè excellentius, à Patriarcha Abrahamo. Quod ut rectius intelligamus, sciendum est, Abrahamum non esse, ut alium quempiam uulgarem patrem familias inspiciendum, sed talem, cuius posteritatem Dominus Deus noster elegerit in peculiarem populum & Ecclesiam suam, ut quicumque non fuerit de posteritate Abraham, non possit ueram coelestem & aeternam benedictionem assequi. Vnde & gloria Abraham hisce praesertim temporibus illustrata est in toto orbe terrarum. Abraham enim magnus est, non tantum inter Christianos, & Iudaeos, uerumetiam inter Saracenos, qui nunc sunt Mahumetistae. Et praeter hos non sunt aliae in his terris gentes, quae quidem nomen Gentis habeant. Nec ab re gloriantur omnes Gentes de Abrahamo. Deus enim uocauit se Deum Abraham, Isaac & Iacob, ut significaret se posteritatem horum Patriarcharum elegisse in suam Ecclesiam, reliquas autem gentes abiecissee. Et in Deuterocap. 7. dicitur ad posteritatem Abraham: Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. Quare, quisquis desiderat à Deo eligi & agnosci, ac coelestem hereditatem consequi, necesse habet de posteritate Abraham esse, ut sit Abraham co-sanguineus, filius, nepos aut pronepos. Huc accedit, quod in Euangelio explicat Abraham sinum suum, & recipit ab angelis eos, quibus datur coelestis beatitudo. Angeli autem non collocant in sinu Abraham, nisi electos à Deo. At temporibus autem Abrahami, non sunt electi, nisi posterii Abraham. Ego (inquit Deus) ero Deus tuus & seminis tui post te. Et: Te elegit, ut paulo ante dictum est, Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris, de cunctis populis, qui sunt super terram. Quare Abraham non recepit in sinum suum, nisi posteritatem suam, quae de familia ipsius descenderet.

Audiamus

Audiamus ergo Paulum docentem, quæ sit uera familia & posteritas Abrahamæ, ut cognoscamus, qui sint Ecclesia Dei, & pertineant ad celestem ac æternam beatitudinem. Nam, sicut ipsa per se circumcisio non efficit, ut quis pertineat ad familiam & cognationem Abrahamæ, quia multi circumcisi damnantur, ita præputium per se non efficit ut alienus sis à familia Abrahamæ, quia & ipse Abraham iustificatus est, priusquam circumcideretur, & multi in præputio consecuti sunt salutem. Quid ergo illud est, quo uerè efficiamur cognati, consanguinei seu posterii Abrahamæ? Non certè aliud est, præterquam fides in Christum Abrahamæ promissum. Vnde & Abraham iustificatus est per fidem ante circumcisionem, ut significaretur, ipsum esse Patrem eorum, qui credunt in semen Abrahamæ, etiamsi non sint circumcisi. Et accepit circumcisionem, ut significaret ipsum etiam Patrem esse eorum, qui circumciderentur, non quidem propter circumcisionem, sed propter Christum, semen Abrahamæ, si in ipsum crederent. Nisi enim crediderint in hoc semen, et si habent circumcisionem, non tamen habent benedictionem. Itaque Abraham, Patriarcha est omnium Credentium, siue præputiatorum, siue circumcisorum. Cum Paulo consentit etiam Ioannes Baptista, Nolite, inquit, ens, dicere, quia patrem habemus Abraham. Potens enim est Deus Abrahamæ suscitare filios è lapidibus istis. Et Christus: Si essetis, inquit, filij Abrahamæ, faceretis etiam opera Abrahamæ. Ac Paulus iterum cap. 9. Non omnes, qui sunt ex Israel, sunt Israel, neque quia sunt semen Abrahamæ, statim omnes filij, sed per Isaac, &c. Et ad Galatas cap. 3. Qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahamæ. Quare homines, siue circumcisi, siue incircumcisi, efficiuntur cognati & posterii Abrahamæ, per fidem in semen, Abrahamæ promissum, ideoque sunt etiam participes omnium celestium benedictionum, quas Deus recepit se posteritati Abrahamæ daturum. Postremo discendum est etiam ex hoc loco, quis sit legitimus usus nostrorum Sacramentorum, Vsus, inquam, sacramentorum, non essentia seu substantia ipsa, ex hoc loco discenda est. De essentia enim sacramentorum cognoscendum est ex ipsis institutionis eorum uerbis. Sic de circumcisionis essentia dicit uerbum Dei. Circumcidetur ex uobis omne masculinum, & circumcidetis carnem præputij uestri. Circumcisio ergo, quod ad essentiam suam attinet, est auulsio præputij in masculis. De usu autem eius additur, ut sit signum fœderis inter me & uos. Et hoc loco Paulus: Signaculum iusticiæ fidei, quæ est in præputio. Circumcisio enim nullam habuit rationem coram Deo, propter ipsam operis actionem per se, sed fuit testimonium, quod Deus iustificet homines gratuita clementia per fidem. Idem sentiendum est de baptismo et cœna Dominica. Ex hoc enim loco non est petendum, quid sua essentia sint baptismus & cœna Dominica, sed ad quid prosint. Ex institutione eorum cognoscitur, in baptismo quidem ablui hominem aqua in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti, ex hoc autem Pauli loco cognoscitur usus eius, uidelicet quod sit signaculum iusticiæ fidei, ut confirmemur, nos per fidem Christo incorporatos, & esse membra corporis eius, ac participes omnium beneficiorum eius. Sic & de cœna Domini dicendum est, quod ex institutione eius cognoscimus

gnoscinus in ea distribui pane & uino uerum corpus & sanguinem Christi, non longè à nobis absentia, sed re ipsa uerè & substantia liter præsentia. In hoc autem loco discimus usum eius, uidelicet quòd certificemur nos propter corpus Christi pro nobis traditū, & in cœna nobis datum, ac propter sanguinē Christi pro nobis effusum, & in cœna nobis exhibitum, reputari coram Deo iustos, & habere peccatorum remissionem ac æternam uitam.

Οὐ γὰρ νόμος ἢ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ἀλλὰ κληρονομία αὐτῷ ἐν τοῖς κόσμοις, ἀλλὰ ὅτι δικαιοσύνη πίστεως. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, κεκένωται ἡ πίστις, ὁ κατήρηκε τὴν ἐπαγγελίαν. ὁ γὰρ νόμος ὁργὴν κατ' ὀργάζεται. Οὐ γὰρ οὐκ ἐστὶ νόμος, οὐδὲ παράβασις. ὅτι αὐτὸς ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν εἰς τὴν βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, ὃς ὅτι πατὴρ πάντων ἡμῶν, καθὼς γέγραπται, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὐ ἐπίσθυσέ σε οὗ ζωοποιούντος τὸ νεκροῦ, καὶ λαοῦντος τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα, ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίσθυσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, κατὰ τὴν εὐμενίαν, οὕτως ἔστι τὸ σπέρμα σου.

Non enim per legem promissio contigit Abraham aut semini eius, illum heredem fore mundi, sed per iusticiā fidei. Etenim si hi, qui ad legem pertinent, hæredes sunt, inanis facta est fides, & irrita facta est promissio. Nam Lex iram operatur. Siquidem ubi non est Lex, ibi nec est transgressio. Idcirco ex fide datur hæreditas, ut secundum gratiam, ut firma sit promissio uniuerso semini, non ei quod est ex lege tantum, uerum etiā ei, quod est ex fide Abraham, qui est Pater omnium nostrum, sicut scriptum est, Patrē multarum gentium constitui te, nimirum ad exemplum Dei, cui crediderat, uitæ restituentis mortuos, & uocantis ea quæ non sunt, tanquā sint. Qui præter spem, sub spe credidit se fore patrem multarum gentium, iuxta id quod dictum est, Sic erit semen tuum.

Commoratur Paulus adhuc in tractādo exemplo Abraham. Cum enim Abraham sit pater multarum gentium, obscurum non est, quod Deus proposuerit etiam ipsum, ut esset exemplum, è quo gentes ueram iustificandi rationem peterent, ut quemadmodum ipse iustificatus est, & saluatus, eo modo etiam Gentes iustificarentur, & salutem consequerentur. Ac antè quidem, probauit Paulus ex uerbo imputandi, quod consequamur iusticiam, seu remissionem iniusticiæ, ex imputatione. Imputatur (inquiens) Abraham, iusticia. Non igitur contigit ex merito, sed ex gratia. Nunc autem idem probat ex uerbo Credendi, seu ex uocabulo Fidei. Abraham consecutus est iusticiam, seu remissionem iniusticiæ ex eo, quod credidit, seu ex fide, quam adhibuit promissioni Dei. Non est igitur consecutus iusticiam ex merito, sed ex gratia. Cæterum, cum hic loquimur de merito, non est intelligendum tantum de merito circuncisionis, uerum etiam de merito omnium operum Legis tam Cerimonialis & Leuiticæ, quæ moralis, siue illius, quæ naturæ hominis diuinitus insculpta est, siue eius, quæ in monte Sinai diuinitus promulgata, & tabulis lapideis inscripta est. Vna enim & eadem est Lex moralis, tam inter gentes quæ inter Iudæos. Nec Abraham alium habuit decalogum ante promulgationem eius in monte Sinai, quā qui postea promulgatus fuit. Quare, cum de merito operum hoc loco disputamus, non loquimur

K tantum

tantum de operibus Cerimonialibus aut Leuiticis, uerum etiam de operibus moralibus, quæ fecit, uel Abraham, priusquam Decalogus promulgatus est, uel alius quispiam pius Israelita, postquam iam promulgatus esset Decalogus.

Sed inspiciamus uerba Pauli, & explicemus sententiam eorum. Promissio, inquit, non contigit Abraham aut semini eius, illum fore heredem mundi, per legem, sed per iusticiam fidei. Ut intelligamus, quid hæc sibi uelint, primum omnium commemorabimus paucis, promissiones, quæ dictæ sunt Abraham, & quarum Paulus hic facit mentionem.

Gen. 12. Faciam te, inquit Dominus ad Abraham, in gentem magnam, & benedicam tibi. Ac mox: In te benedicent uniuersæ cognationes terræ.

Gen. 13. Leua oculos tuos in directum, & uide à loco, in quo nunc es, ad Aquilonem, & Meridiem, ad Orientem & occidentem. Omnem terram, quam conspicias, tibi dabo, & semini tuo usque in sempiternum, &c. Huc respexit Paulus, cum dicit, Promissio contigit Abraham, aut semini eius, illum fore heredem mundi.

Gen. 15. Suspice coelum & numera stellas, si potes. Sic erit semen tuum.

Gen. 17. Non ultra uocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham, quia PATREM MULTARVM GENTIVM constitui te.

Gen. 22. Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Hæc est præcipua & principalis promissio, quæ est de Christo uenturo è posteritate Abraham. Ad hanc omnes aliæ promissiones respiciunt. Propter hanc omnes aliæ promissiones de multiplicatione posteritatis, de terra Canaan, de uictorijs aduersus hostes, de instituendis in Israel publicis sacris, & politicis legibus, dictæ sunt ad Abrahamum. Deus enim elegit Abrahamum, & posteritatem eius, ex omnibus terræ gentibus, ut ex ea mitteret unigenitum filium suum Dominum nostrum Iesum Christum, qui redimeret humanum genus à peccato & morte. Quare, ut hæc posteritas conseruaretur, & promissio de Christo, usque ad tempus aduentus Christi in ea prædicaretur, liberauit Deus Israelitas posteros Abraham à tyrannide Pharaonis, & dedit eis terram Canaan, ac instituit inter eos Ecclesiam & Politiam, defenditque eos à furore omnium finitimorum populorum. Habes promissiones dictas ad Abrahamum, quarum Paulus hic facit mentionem.

Consideremus igitur nunc, per quid, seu quo merito assequutus sit Abraham hæc beneficia, quæ in promissionibus iam commemoratis continentur. Num per Legem, (hoc est,) propter opera Legis, seu propter merita operum, quæ lege Dei, siue insculpta in humana natura, siue inscripta in tabulis lapideis? Nihil minus, sed per iusticiam fidei, (hoc est,) per fidem, qua Abraham credidit promissionibus Dei, & quam putata est ei iusticia, seu remissio iniusticiæ. Nam prima omnium promissio, cuius reliquæ tantum sunt repetitiones & explicationes, dicta est ad Abrahamum, cum adhuc esset in patria sua, & sectaretur unam cum maioribus suis Idolomaniam, ideoque nullum haberet meritum bonorum operum. Sic enim scriptum est, Ios. cap. 24. Hec dicit Dominus Deus Israel.

Israel. Trans fluvium habitârunt patres uestri ab initio, Thare pater Abraham, & Nahor, serui eruntq; dñs alienis. Tuli ergo patrem uestrum Abraham, de Mesopotamiæ finibus, &c. Postquàm igitur Abraham audiuit pmissionē Dei, credidit, & factus est ex hac fide Deo acceptus, ex qua etiam omnia beneficia, quę ei promissa fuerunt, assecutus est. Nisi enim credidisset, non fuisset secutus uocationem Dei, qua ē patria & cognatione sua euocabatur. Si non fuisset uocationem secutus, non etiam assecutus esset promissam benedictionem, nec posteritas eius accipisset hæreditatem mundi, seu terræ, ad Aquilonem usque ad Meridientem, & Orientem & Occidentem, quemadmodum Genesis decimotercio scriptum est. Quare, Abraham accepit beneficia Dei, siue illa spiritalia & cœlestia, quę sunt, remissio iniusticiæ, & æterna beatitudo, siue corporalia, quę sunt, multiplicatio posteritatis & hæreditatis terrę Canaan, tantum per fidem, nullo autem Legis opere aut merito.

Sed perstringamus nunc argumenta, quibus Paulus docet promissionem hæreditatis non esse per legem, sed per iusticiam fidei. Primum, Si hi (inquit) qui sunt ex lege, sunt hæredes, inanis facta est fides, & irrita facta est promissio. Hoc ad Galatas cap. 3. sic effertur. Si ex lege est hæreditas, non iam ex promissione. Ex lege igitur esse, est opera Legis facere, & meritis eorum polliceri sibi hæreditatem seu benedictionem. Contrā autem promissio, de qua hic fit sermo, non est pollicitatio mercedis, sed gratuiti tantum beneficii. Vnde ad Gala. cap. 3. dicitur: Abraham per promissionem ^{receptus}, hoc est, DONAVIT Deus. Et fides non est meriti, sed clementiæ & misericordiæ. Qui enim credit, se mereri operibus Legis diuina beneficia, non uerè credit, nec ueram habet fidem, sed falso somniat, & uanam habet phantasiam. Quare, quod Paulus hic dicit, hanc habet sententiam. Deus promissit Abraham & semini eius, hæreditatem, non propter merita operum, sed ex gratuita uelati clementia, quam Abraham fide agnouit. Nam si uel Abraham, uel alij homines haberent aliquid meriti, propter quod acciperent hæreditatem, frustra diceretur hæreditas gratis promitti, sed potius iure deberi. Frustra etiam diceretur accipi FIDE, sed potius dicendum esset, accipi merito, seu loco mercedis. Fides enim non est fides, sicut paulo ante dictum est, meriti, sed gratitiæ clementiæ. Deus autem PROMISSIT Abraham hæreditatem. Et Abraham CREDIDIT. Quare nullo prorsum hic est uel operum uel meritorum respectus, imò potius quicunq; sunt, (ut aliàs dicit Paulus,) ex operibus legis, sub maledictio sunt. Deinde, dicit, Lex iram operatur, siquidem ubi non est Lex, ibi nec est transgressio. In explicatione huius argumenti, primum omnium consideremus, Paulum multa & mira de Lege concionari. Suprà dixit. Per Legem agnitio peccati. Hic dicit. Lex iram operatur. Aliàs inquit. Lex aut litera occidit. Et iterum: Potentia peccati Lex est. Ac rursum. Peccatum fit per præceptum seu Legem, maiorem in modum peccans. Quę, ne uideantur absurda, breuiter nunc perstringenda sunt. Nam Paulus ipse copiose postea capite 7. de hac re tractabit. Initio igitur nomine Legis hoc loco intelligamus Decalogum, siue illum tabu-

Galat. 3.

lis lapideis inscriptum, siue humanæ menti diuinitus impressum. Nam quæ Lex fuit humano ingenio à Deo insculpta, ea postea promulgata est cœlesti uoce, in monte Horeb, & mandata literis, in tabula, quæ duobus saxeis folijs constabat, Et est epitome ac compendium, adeoque fons & scaturigo omnium legum. Deinde Paulus hoc loco non loquitur de externo & Politico usu Legis seu Decalogi. Nam si ad hunc usum respexerimus, Decalogus dicitur potius fauorem, quàm iram efficere. Etsi enim, etiam in hoc usu minatur iram sceleratis, tamen qui suam in cognitione eius operam collocant, & ei ciuilitè obediunt, hi assequuntur ex eo prudentiam, & habentur homines honesti. Hæc, inquit Moses, uestra est sapientia, & intellectus coram populis, ut audientes uniuersi præcepta hæc, dicant: En populus sapiens, & intelligens, &c. Vbi autem est sapientia & honestas, eò etiam inclinatur uor hominum, ac suo quoque modo, Dei. Quare, quod ad hunc Legis seu Decalogi usum attinet, Lex efficit fauorem. Sed Paulus loquitur hic de spiritali usu eius, in conscientia hominis coram tribunali Dei. Sic enim non efficit fauorem, sed iram, nō honestatem, sed inhonestatem & peccata, non uitam sed mortem. Nō enim exigit externam tantum iusticiam, sed exigit omnes hominum affectus iustos & sanctos. Diliges, inquit, Deum ex TOTO corde, &c. Et, Non concupiscas. Cū autem nostri affectus sint peccato uiciati, & corrupti, tantum abest ut Lex prober eos esse iustos ac sanctos, ut potius ostendat & illustret uitium & corruptionem eorum. Nam quemadmodum purum speculum, si opposueris faciei tue sordibus illitæ, non infert sordes, sed ostendit tantum, & sicut aqua, si infuderis calci, non infert ignem in calcem, sed excitat, & educit latentem: ita Lex non affert ad nos peccata, sed postquàm ea in carne latentia inuenit, patefacit, & conspicua reddit. Concupiscentiam, inquit aliàs, non nouissem, nisi lex diceret: Non concupiscas. Nec tantum patefacit ea, sed etiam maledicit, & damnat. Maledictus, inquit, omnis, qui non permanserit in omnibus sermonibus Legis. Vbi autem peccata agnoscuntur, & damnantur, ibi primum agnoscitur ira Dei, propter peccata. Deinde excitatur & in nobis ira. Postquàm enim agnoscimus ex lege iram Dei, & afficimur sensu eò demnationis, exurgit in animo tanta aduersus Legem indignatio, ut malleamus Legem è medio sublatam, quàm occasione eius tantis horroribus disertiari. Postremò, quia supplicium peccati dicitur ira, (Sic enim Rom. 12. dicitur) Oportet esse subditos non solum propter iram (hoc est) propter supplicium: & Lex adnunciat nobis supplicium æternæ maledictionis & demnationis propter peccatum, idcirco Lex etiam hoc modo dicitur operari iram. Quid ergo dicemus? Si lex operatur iram, an nō humanis rebus plus consultū fuisset, si Lex nunquàm esset data? Malum enim, inquit, bene conditum non est mouendum, Et canis dormiens non est excitandus: Rectè hoc diceretur, si peccatum esset malum bene conditum. Sed res longè aliter se habet. Peccatum enim non est malum bene, sed malè conditum. Nisi enim reueletur, & agnoscatur, perdit totum hominem. Nam ubi peccatum non agnoscitur, ibi nō requiritur

titur condonatio peccati, quæ sit propter Christum. Vbi autem nō requiritur peccati condonatio, ibi perpetua est condemnatio. Quare ad salutem necessarium fuit, ut lex daretur, & peccatum reuelaretur. Quæ cum ita se habent, uideamus nunc sententiam Pauli. Lex, inquit, operatur iram. Vbi. n. nō est lex, ibi nec est præuaricatio, seu peccatū. Pomo uesci in Paradiso, non fuit peccatum, priusq̃ lata esset à Deo lex. Postq̃ aut lex lata est, & dicitur à Deo: De arbore sapientiæ ne uescaris, mox elus pomi tantum sit peccatum, ut propter ipsum, non Adam solū, sed etiam uniuersum humanū genus coniectum sit in perpetuam interuersionem. Habere præpucium non est peccatum. Adde legem, Infans octo dierum circumcidatur, tunc retinere præpucium tantum est peccatum, ut dicatur: Masculus, cuius præpucij caro circumcisa nō fuerit, delebitur anima illa de populo suo. Quare, ubi non est lex, ibi non est peccatum. Vbi autem non est peccatum, ibi non est ira, nec Dei, nec hominis, nec supplicij. Ergo ubi est lex, ibi etiā est ira, quia homo peccato ita corruptus & uiciatus est, ut nūq̃ legi Dei satisficiat, ideoq̃ sit etiam iræ obnoxius. Vnde & ad Gala. cap. 3. dicitur: Quotquot sunt ex operibus legis, obnoxij sunt maledictiōi. Hinc sequitur, q̃ Abraham nunq̃ esset assecutus benedictionem, si fuisset ex lege aut operibus eius, Et tamen assecutus est benedictionem. Manifestum igitur est, q̃ assecutus sit eam non propter merita operum, sed tantum ex gratuita Dei clemētia per fidem. Idcirco ex Fide, (inquit) datur hæreditas, ut secundum gratiam, ut firma sit promissio, (hoc est) hæreditas benedictionis, non datur ex meritis, quia sic nunq̃ possemus esse certi de hæreditate: propterea q̃ nulla habeamus merita, & omnia nostra bona opera sint uiciata & imperfecta. Sed datur ex gratuita Dei promissione, & accipitur per fidē, ut non hæsitaremus, sed essemus certi, & in fide firmi. Deus enim non fundauit, nec collocauit suum Euangelion, aut suam promissionem super hominum meritis, quæ non tantum sunt incerta, uerum etiam corā Deo nulla, sed collocauit eam super rebus longè omnium certissimis. Primum. n. collocauit eam super sua ipsius gratia, clemētia, & misericordia. Non potest igitur fieri, ut non sit firma, certa, & stabilis. Bonitas em̃ & clementia atq̃ misericordia, sunt Natura Dei. Vniuersæ uiaē Dñi (inquit Psal. 24.) misericordia & ueritas. Et aliās: Estote misericordes, sicut & Pater uester misericors est, qui finit solem suū oriri super bonos & malos. Et iterum: Deus Caritas est. Caritas aut natura sua benigna est & clemens. Quid ergo est, q̃ toties irascitur, & affligit homines, ac etiā impenitentes condemnat? Quanta est inclementia Dei, q̃ perdit mundū diluuiō, & Zodomam incendio? Hæc quidem sunt grauissimæ iræ Dei argumēta, Deus aut natura non est nec iracundus, nec crudelis, Sed alienum & peregrinum est opus eius, (utor. n. uerbis Esaiaē,) ut operetur opus suum. Sicut enim parens suscipit uirgam ad castigandum filium, non ex crudelitate, sed ex dilectione, ut uirga cōtineat filium in officio, & possit ei esse parens uerè indulgens, ita & Dominus Deus noster suscipit opera iracundiæ, ut per ea, ad exercendam clementiam, quæ est propria eius natura, peruenire queat. Quod si quis non intellexerit clementiam

mentiam Dei sub afflictione, nec agnoscit eam fide, is perit, non quod Deus sit crudelis, sed quod ipse tempus uisitationis suae, & clementem Dei uoluntatem non agnoscat. An non & Sol natura sua splendidissimus est? Fieri tamen solet, ut homo praesplendore solis caecutiatur, tantum abest, ut illuminetur. Hoc autem non fit Solis, sed imbecillium oculorum uitio. Eadem ratione, qui inclementer pereunt, non pereunt inclementia Dei, qui naturaliter est clemens, adeoque clementia ipsa, sed pereunt sua ipsorum impietate, quod clementiam Dei contemnant, & reijciant. Quare cum Deus collocauerit promissionem suam super misericordia & clementia sua, manifestum est, quod quemadmodum Deus non est mutabilis: Ego enim, inquit, Deus & non mutor, ita nec promissio eius mutari, aut fallere possit. Deinde collocauit eam super Veritate uerbi sui. Nihil autem certius, nihil firmitus est ueritate Verbi Dei. Exiccatum est, inquit Esaias, foenum, & cecidit flos, Verbum autem Domini manet in aeternum. Et iterum: Coelum & terra transibunt, Verba autem mea non transibunt. Dubium igitur non est, quin cum promissio Dei collocata sit super ueritate uerbi Dei, sit & certissima & firmissima. Postremo collocauit eam super sua ipsius Potentia, quae est Omnipotentia. Qui promisit, inquit Paulus postea, idem potens est etiam praestare. Quid igitur de certitudine & firmitate eius dubitares?

Sed quibus hominibus, inquires, est certa & firma? Num circuncisis tantum? Absit. Sic enim sequitur: Vniuerso Semini, non ei, quod est ex Lege tantum, sed etiam ei, quod est ex fide Abrahæ, qui est Pater omnium nostrum. Et additur testimonium Scripturae, Genesis decimo septimo, Patrem multarum gentium constitui te. Deus enim selegit Abrahamum in Patriarcham, & promisit Semini eius benedictionem. Semen autem Abrahæ non sunt tantum Circuncisi, uerum etiam Incircuncisi. Deus enim constituit eum multarum gentium, non unius tantum Patrem. Vnde ergo est, quod cum promissio Dei certa sit & firma, idque non uni tantum genti circuncisæ, sed etiam gentibus incircuncis, tot homines, tam inter Iudæos circuncisos, quam inter Ethnicos incircuncisos perierint, & adhuc pereant? Respondeo. Hoc non fit culpa promissionis Dei, quæ semper est certa & firma, sed fit culpa hominum, qui certitudinem diuinæ promissionis non agnoscunt, nec recipiunt, sed abijciunt eam. Quid enim prodest, quod multa tibi beneficia ob oculos ponantur, tu uero ea abomineris? Cibus propositus, certus quidem est, sed nisi sumpseris, nihil te iuuat. Sic & promissio Dei certa est, sed nisi acceperis, nullam affert utilitatem. Accipitur autem per fidem. Certa igitur fide adhærendum est promissioni Dei, ut beneficia promissione proposita consequamur.

Porro, postquam Paulus ostendit exemplo Abrahæ, quæ sit iusticia coram Deo, uidelicet, Remissio iniusticiæ, quæ est per FIDEM, ostendit etiam eiusdem Patriarchæ exemplo, quæ sit genuina fidei natura. Hoc cognoscere necessarium est. Cum enim sit sermo de fide, multi intelligunt fidem esse occasionem tantum cogitationis, aut humanam imaginationem & opinionem. Describit ergo nunc Paulus exemplo Abrahæ, quod sit uerum fidei ingenium.

nium. Ad exemplum, inquit, Dei, cui credidit, &c. Nam fides eam habet naturam, quam habet Dominus Deus noster: nec absurdum est, ut fides suo quodam modo, cum Deo conferatur. Principio, Quod Deus operatur, per Verbum suum operatur. Dixit, & facta sunt, mādauit, & creata sunt. Et: Omnia per ipsum, uidelicet, Verbū, facta sunt. Sic & fides, non est fides, nisi habeat uerbū Dei, ex q̄ concipiat, & nitat. Quare, si quis absq̄ uerbo Dei promittit sibi multum auri, aut diuturnam uitam, aut aliam id genus fœlicitatē in hoc seculo, non est fides, sed somnium carnis. Abraham autem credidit se fore Patrem multarum gentium, & consecuturum benedictionem per semen suum Christum. Hæc uera fuit fides, quia Verbum Dei erat: Semen tuum erit sicut stellæ cœli. Et: Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Sic Moses credidit se liberaturum Israelitas tyrannide Pharaonis, quia habuit Verbū Dei. Veni, inquit Dominus, & mittam te ad Pharaonem, ut educaš populum meum, filios Israel de Ægypto. Mosi igitur fides, uera fuit. Deinde, quod Deus per Verbum suum agere instituit, hoc re ipsa efficitur, etiamsi nulla præexistat materia, & uideatur factu impossibile. Satis enim habet, cum Verbum habet. Creauit mundum, & uocauit ea quæ non sunt, ut sint, idq̄ tantum uerbo. Suscitatur mortuos ad uitam, quod uideatur alioqui impossibile. Sed quia omnipotēs est, & habet Verbū, non solum est ei possibile, uerum etiam facile. Eodem modo debet se etiam FIDES habere. Nam si habuerit uerbum diuinę promissionis, curandū non est, etiamsi res promissa uideatur factu omni ex parte impossibilis. Nunc ergo uide mihi fidem Abrahę. Is habuit promissionem Dei: Semen tuum erit sicut stellę cœli. Et dabo tibi filium ex Sara &c. Cum hæc promissione uidebant omnia alia pugnare. Abrahā erat effceto corpore, & centenarius. Sara erat natura sterilis, & nonagenaria. Credidit tñ Abrahā cū haberet promissionis tm̄ uerbum. Hoc est, spe contra spem credere. Dauid habuit promissionē regnī. Sed qd̄ promissum erat, uidebat factu impossibile. Saul tenebat regnum magno Israelitarū cōsensu. Dominabat singulari potētia & maiestate. Dauid aut̄ erat pastor ouium, & inter fratres, natu minimus. Deniq̄ exul. Et tamen credidit, cū uerbum tantū promissionis haberet. Hoc Paulus uocat, spe contra spem credere. Natura igit̄ fidei hæc est, q̄, si habet uerbū Dei, arripiat illud, & cōsentiat ei, etiamsi qd̄ promittit, uideat factu impossibile. Hinc est, qd̄ Christus dicit: Credēti oīa possibilia. Habemus & nos uerbū Euāgelij, q̄ Deus condonet nobis p̄cā propter Christū, & q̄ mors sit per Christū deuicta. Cū hoc uerbo pugnat sensus & experiētia. Nihilominus tm̄ huic uerbo credēdum est. Habet fides etiā in alijs reb. similitudinē quā dā cū Deo. Sicut. n. Deus natura sua semper bñfacit, ita uera fides nunq̄ ociosa est à bonis operib. Et sicut Deus lōganimis est & patiēs, ita & fides patienter tolerat aduersa. Sed de hac fidei natura postea. Nunc pergamus in huius loci explicatione.

Καὶ μὴ ἀδυνατῶν τῇ πίσει, οὐ κατενόησεν ἑαυτοῦ σώμα ἡδὴ νεκρωμένον, ἐκάλον
ταύτης τὸ πάρεργον, ὅτι τὴν νεκρωσιν οὐ μὴ τὰς σάρκας. εἰς ἣ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ
Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐδυνάμωσεν τῇ πίσει, οὐδὲ δέαν ὅτι θεὸς, ὅτι πολλοί
φοβήσιν, οὐδ' ὅτι ἐπὶ πλεονεξίας, ὅτι πολλοί, οὐδ' ὅτι ἐλπίσιν αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην.

Ac non infirmatus fide, haud consideravit suum ipsius corpus iam emortuum, cum centum ferè natus esset annos, nec emortuam uulvam Saræ. Verùm ad promissionem Dei non hæsitabat ob incredulitatem, sed robustus factus est fide, tribuēs gloriam Deo, certa persuasione concepta, quòd is qui promiserat, idem potens esset & præstare. Quapropter etiam imputatum est illi ad iusticiam.

Præter eas similitudinis rationes, quas antè recensuimus, fidem, exemplo Abrahæ, habere cum Deo, sunt etiam aliæ quædam fidei conditiones. Non hæsitabat, inquit, ob incredulitatē. Et mox: Certa persuasionē concepta. Fides enim habens promissionem Dei, debet esse certa & firma, sine ulla hæsitacione ac dubitatione. Hæret autē dubitatio de Deo, de misericordia & potētia Dei naturaliter in carne nostra. Et si enim humano ingenio diuinitus insitum est, quòd sit Deus, & q̄ Deus sit remunerator bonorum, & punitor malorum, tamē ea est peccati originalis potētia, ut caro sibi relicta, semper dubitet, præsertim in afflictionibus, num sit Deus. Et si est, num respiciat & curet res humanas. Ex qua dubitatione, aliæ postea oriuntur, num uidelicet, hoc uerbum Dei, quod prædicatur, sit uerbum Dei, num miracula, quibus uerbum Dei confirmatū est, sint uera miracula. Ac breuiter, nihil est carni magis agnatū, q̄ dubitatio de rebus & promissionibus diuinis. Deus autē exigit certam & firmam fidem sine ulla dubitatione. Perpetuo igitur cum dubitatione pugnandum est, ut fides subindē magis ac magis crescat. Sed quibus obsecro, armis pugnandum est cum dubitatione? Primum, in generali de Deo dubitatione arripiendum est publicum humanæ rationis, in omnibus gentibus testimonium. Nulla enim gens, (ut ille inquit,) tam immanis, neque tam fera fuit, quæ etiam si nescierit, qualem habere Deum deceat, habendum tamen scierit. Ac fuerunt quidem nonnulli, qui asseuerauerunt, non esse Deum, hæc tamē asseueratio referenda est ad eam immanitatem, qua aliquoties liberi interfecerunt suos parētes, aut mariti uxores, contra q̄ hominum natura ferat: aut referenda est in eorum catalogū, qui ita fascinati fuerūt, ut existimauerint se esse uaccas aut lupos. Vnde & gentes ipsæ punierunt hanc impietatem. Protagoras, philosophus quidam, scripsit de Deo, & ad hunc modum exorsus est: De dijs quidē statuere nequeo, neq̄ an sint, nec ne. Sūt. n. plurima, que id scire prohibeant, summa uidelicet rei incertitudo, & breuis hoīs uita. Propter hoc autē scripti principium pulsus est ab Atheniēsis in exilium, & libri eius publicè sunt cremati. Aliàs dicitur: si dij sunt, unde mala: si nō sunt, unde bona? Cum igitur exurgit in humanis animis dubitatio de Deo, confestim agnoscamus peccatum originale, a deo q̄ fabricatæ tentationē, ac opponamus ei ipsum humanæ rationis in omnibus gentibus testimonium, quod homini diuinitus est inditū, sicut & Paulus suprā dixit: Deus patefecit illis. Deinde, cū manifestū est, q̄ sit Deus, proxima sequit̄ dubitatio, quis sit uerus Deus, Nū Patriarcharū Deus, an Dij gentiū. Sed huic dubitationi facile occurri potest, testimonio temporis, cuius filia, Veritas dicitur. Tempus enim ipsum uanitatē deorum gentium ita manifestauit, ut iam uix eorum deorum nomina super-

sint. Omnino enim euauerunt, & solus Patriarcharum Deus constitit. Hinc iam peruenitur à Patriarchis ad Moysen, à Moysen, ad Prophetas, à Prophetis ad Christum, & Apostolos Christi, ut tam tempore, quam miraculis confirmetur, Patrem Domini nostri Iesu Christi esse uerum & æternum Deum, creatorem cœli & terræ. De qua re aliâs plura dicta sunt. Postremò, etiam si hæc omnia fuerint certa, oritur tamen adhuc, propter indignitatem nostram, & rei ipsius impossibilitatem, dubitatio de uoluntate Dei erga nos, & potentia eius. Etsi enim Deus promissit suam clementiam, tamen existimamus nos esse propter peccata indigniores, quam qui fruamur beneficijs Dei, & res promissas esse maiores, quam quæ nobis contingere queant. Sed huic dubitationi occurrendum est, Primum certitudine uerbi Dei, & ueritatis eius. Deus enim collocauit promissionem suam, sicut paulò antè dictum est, non super humana dignitate, sed super sua ipsius ueritate. Deinde occurrendum est huic dubitationi maiestate diuinæ omnipotentiae. Is (inquit) qui promiserat, idem potens est & præstare. Breuiter, ad excutendam dubitationem, & confirmandam fidem, audiendum est uerbum Dei, tractanda sunt Scripta prophetica & Apostolica, quæ sunt Organon Spiritus sancti, quo propellitur dubitatio, & stabilitur fides.

Sed quid, inquires, si fides fuerit imbecillior, & dubitatione percellitur? Num Deus talem fidem agnoscit? Non agnoscit quidem, non approbat dubitationem, quippe quæ ex diametro ferè cum ueritate suarum promissionum pugnet, sed fidem, quamuis imbecillem non reiecit, uult autem ut dubitatio subinde magis ac magis expurgetur & fides crescat. Esai. quadragesimosecundo: Calamum quassatum non coteret, & linum fumigans non exstinguet. Et Matthæi nono: Non opus habent hi, qui ualidi sunt medico, sed qui malè habent. Similiter Rom. 14. Ne cibo tuo perdas illum, uidelicet, infirmum in fide, pro quo Christus mortuus est. Cæterum, hæc pugna dubitationis & fidei, perpetua est in hac carne. Sic enim ad Gala. cap. 5. scriptum est: Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Summa igitur opera in eo collocanda est, ut carnis dubitatio non uincat fidem, sed potius uincatur à fide. Quantum enim dubitatio uincitur, tantum non solum crescit fides, uerum etiam exercitium omnium bonarum uirtutum.

Porrò, quod addit Paulus, Tribuens gloriam Deo, pergit exemplo Abrahamæ, sicut antea naturam & ingenium, ita nunc etiam Dignitatem fidei exponere, ut sciamus fidem esse inter bona opera maximum, & summum Dei cultum. Necessarium autem est, ut hoc diligenter consideretur. Sunt enim, qui, cum fit mentio fidei, existiment sermonem esse de re non admodum magni momenti, & admirantur, qui fiat, quòd fides tam frequenter inculcetur, cum sint multo maiores & præstantiores uirtutes, uidelicet ἀσχημία, χαρισματική, visio triduanæ aut quadriduanæ, patientia in aduersis, castitas, & multæ alię. Hi putant fidei opus esse omnium minimum. Explicanda igitur est dignitas fidei, ut cognoscamus eam excellere oēs reliquas uirtutes, ac esse summum & præcipuum Dei cultum. Primum,

inter

Fidei digni-
tas.

inter omnes uirtutes, Sola fides organon illud est, quo suscipitur Christus cum omnibus suis bonis, adeoque cum iusticia & æterna beatitudine. Et si enim aliæ uirtutes sunt dignissimæ, & in suo quæque gradu optimæ, nulla tamen earum habet hanc dignitatem, quæ sit organon, quo suscipitur Christus, propter quem solum iustificamur, & saluamur. Ac de hac quidem fidei dignitate, supra dictum est. Deinde fides non tantum excellit reliquas uirtutes, quod sit organon suscipiendi Christi, sed etiam, quatenus est opus, quod in humano corde exercetur. Tribuens, inquit, gloriâ Deo. Ciuilis enim iusticia definitur, quod sit uirtus, quæ tribuit unicuique quod suum est. Nulla autem uirtus uerius & rectius tribuit Deo, quod suum est, quam fides. Deus est sapientissimus, ueracissimus, & potentissimus, imò Deus ipsa est sapientia, ueritas & potentia. Harum uirtutum gloriam & laudem tribuit Deo Fides. Sumamus pro exemplo Abrahamum. Deus promisit ei centenarium, & iam effecit multitudinem posteritatis. Videbatur autem cum natura pugnare, quod ex uiro tam grandi natu, propagaretur tanta posteritas, ut non posset, sicut stellæ cœli, & arena maris, numerari. Cum ergo Abraham non respiceret uires naturæ, sed Verbum diuinæ promissionis, & crederet ei, Primum, tribuit Deo gloriam ueritatis, quod sit Deus uerax, & seruans promissi. Maximus autem cultus Dei est, habere & reputare Deum ueracem. Sicut enim inter homines, maximo afficitur honore, qui habetur uerax, & cuius dictis certa fides adhibetur. Norum & uulgatum est illud de Pythagora, cui tanta fides habita est, ut discipuli eius, pro ratione dicerent: Ipse dixit. Et hic summus honor iudicatus est: ita non potest Deo maior tribui honor, quam ut habeatur Deus uerax, id quod sit per fidem. Deinde Abraham tribuit Deo gloriam sapientię. Cum enim credidit diuinę promissioni, sensit Deum satis esse sapientem, qui inueniat rationem seruandæ & implendæ promissionis suæ, etiam si nihil tale in conspectu humanæ rationis appareat. Nam & inter homines maximus reputatur honor, si quis publico decreto uocetur ad administrationem reipub. Hac enim uocatione tribuitur ei gloria sapientię. Præterea, Abraham tribuit Deo gloriam potentię. Cum enim adhibuit fidem diuinę promissioni, sensit Deum tanta esse potentia, ut quod promisit, potēs etiam sit efficere. Et hi sunt ueri Dei cultus. Externi cultus, & aliæ uirtutes habent suam laudem & gloriam, sed hic fidei cultus, tribuens Deo laudem ueritatis, sapientię, & potentię, summus est ac præcipuus. Sumamus etiam exemplum à promissionibus, quæ ad nos sunt dictæ. Inuoca me, inquit Dominus, in die tribulationis, exaudiam te, & eruam te. Paupertas uerò, aut morbus est tribulatio, è qua Deus promisit liberationem. Si ergo non respexeris huius uel onus paupertatis, aut magnitudinem morbi, sed credideris huic promissioni, non potes Deo gratiorē facere cultum, nec maiori eum honore afficere. Tribuis enim ei gloriam ueritatis, sapientię & potentię. Quare fides maximum est, inter omnes reliquas uirtutes, opus. Nam, quod Paulus aliās dicit: Fides, spes, caritas, maior inter hæc caritas, preponit quidē fidei caritas, hoc autem non sit idcirco, quod Caritas proximi maior sit cultus Dei,

Dei, quàm fides, sed quod Caritas sit diuturnior fide. Et si enim laus Dei perpetua erit apud Sanctos in cœlo, fides tamen, qua in hoc seculo nomen Dei laudatur, abolebitur, Caritas autem nunquam excidit. Cæterum, quanta est dignitas fidei, tanta est foeditas incredulitatis. Sicut enim fides tribuit Deo honorem ueritatis, sapientiæ & potentiæ, ita incredulitas facit, quantum in ipsa est, Deum mendacem, stultum & impotentem. Quid autem potest magis blasphemum designari? Et tamen hæc impietas inter homines admodum uulgaris est. Inter quos? Inter impatiētes, impostores, ultores iniuriarum, breuiter inter omnes impenitentes. Vides ergo, quod, etsi magnis aduersis & supplicijs uexamur, non tamen habeamus, quod possimus Deum crudelitatis accusare, quando quidem blasphemij nostris longè maiora & seueriora supplicia mereamur. Illud autem in hoc fidei encomio diligenter est obseruandum, quod etsi fides est summus & præcipuus Dei cultus, tamen non meretur, ut est in homine, dignitate sui operis, iustificationem (hoc est) Remissionem iniusticiæ & æternam uitam, quia est imperfecta in homine. Sed quamuis imperfecta, suscipit tamen, uelut organon, Dominum nostrum Iesum Christum, propter quem solum iustificamur, hoc est, gratias consequimur peccati condonationem, & uitam æternæ beatitudinis. Et iuxta hanc sententiam Paulus intelligit, quod supra de iusticia fidei disseruit.

Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, οὐδ' ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι, οἷς πιστεύουσιν ἰδίᾳ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν, ἵνα νεκρῶν, ὅς τ' ἔμελλοντες, τὰ πρὸ αἰώνων ἡμῶν, ἡ ἀγάπη αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν.

Non scriptum est autem propter illum tantum, imputatum fuisse illi, sed etiam propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum, qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter peccata nostra, & excitatus est, propter iusticiam nostram.

Hactenus tractauit Paulus ab initio huius Capituli exemplum Abrahamæ, de iusticia fidei, & ostendit, quod Abraham sit iustificatus, hoc est, absolutus ab iniusticia, & factus Deo gratus, non propter merita operum, sed propter promissum filium Abrahamæ (qui est Christus) per fidem. Nunc in fine Capituli accommodat exemplum Abrahamæ ad nos. Et quod hic commemoratur, positum est loco maioris, ut dialectici loquuntur, propositionis in syllogismo, quemadmodum supra lectorem admonuimus. Ne. n. quispiam aut insolentior, aut abiectior dicat: Quid ad nos Abraham? addit, Nō est scriptum propter illum tantum, sed etiam propter nos, &c. Memorabilis locus, qui est alta mente reponendus. Primum enim docet nos, quod quæ scripta sunt de Patriarchis, & alijs, in literis prophetis, scripta sint, non propter illos tantum, sed etiam propter nos, quæadmodum etiam Paulus aliàs testificatur. Ro. 15. Quæcumque præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, &c. Et 1. Cor. 10. Scripta sunt propter admonitionem nostri, in quos termini ætatis inciderunt, &c. Et 2. Timot. 3. Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad doctrinam, &c. Quid ergo dicemus? Si, quæcumque de Patriarchis & alijs in Prophetis literis præscripta sunt, in nostri doctrinam præscripta sunt, argumētabitur quispiam, quod quemadmodum exemplum

Vocationes
personales &
generales.

exemplum fidei ad nos pertinet, ita pertineat etiā ad nos uocatio Abrahæ ex patria, ut & nos necesse habeamus patriam deferere, aut digamia Abrahæ, ut & nobis liceat duas simul habere uxores, aut sicut Samson uastauit fines Philistinorum, ita & nobis liceat in agros finitimos grassari, aut quemadmodum Propheta Elizæus maledixit pueris, ita liceat nobis ut maledicamus uicinis? Absit. Hic enim distinguendum est inter personales & generales Sanctorum uocationes. Nam personalia non egrediuntur personas, nec trahuntur in exemplum. Sicut enim in rebus pub. nonnulli ciues habent personales prærogativas, quas non licet alijs imitari, ita in Ecclesia Sanctorum, alijs alias habet personales uocationes, quæ non sunt trahendæ in exemplum. Generales autem uocationes omnibus sunt in exemplum propositæ. Quod igitur Abraham euocatus est à patria sua, & habuerit duas simul uxores, personale est. Quod autem iustificatus sit fide, generale est, quod & Scriptura ipsa minimè obscurè exponit: In Semine tuo (inquiens) benedicentur omnes gentes. Non ait: In semine tuo cōsequeris tu tantum benedictionē, Sed **OMNES GENTES**. Quare, sicut Abraham iustificatus est per fidem in semen suum, qui est Christus, ita & alijs homines iustificantur exemplo eius. Et iterum dicit Scriptura: Patrem multarum gentium constitui te. Hoc Paulus suprā exposuit, quod Abraham sit in patrem gentium cōstitutus, ut esset forma iustificationis tam eorum, qui sunt ex circūcisione, quàm eorum, qui habent præputium. Deinde significat Paulus, quod eadem sit fides aut religio Patriarchæ Abrahami, & nostra. Abraham enim credidit in Deum, qui promisit ipsi benedictionem, hoc est, remissionem peccatorum, per semen suum, qui est Christus. Sic & nos credimus in eundem Deum, qui excitauit Christum à mortuis, qui Christus, passus est ad expianda peccata nostra, & resurrexit, ad conferendam in nos suam iusticiam & uitam. Vides diuersa tempora, sed eandem rem promissam & exhibitam, ac eandem etiam fidem. Quare, cum concionamur de fide remissionis peccatorum propter solū Christum, non docemus nouam, sed ueterem religionem. Adhæc, docet Paulus hoc loco, quod nemo uerè credat in Deum, nisi simul fide sua comprehendat etiam mediatorem Christum. Credentibus, inquit, in eum, qui excitauit Iesum à mortuis, &c. Ergo Iudæi, Turcæ, hypocritæ, & contemptores Euangelij, etsi gloriantur se credere in uerum Deum creatorem cœli & terræ, tamen quia cōtemnunt & reijciunt Christum filium Dei, non est uera eorum gloriatio, nec possunt coram tribunali Dei, absq; Christo mediatore, constare. Hec est, inquit Christus ipse, uita æterna, ut cognoscant te uerum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Præterea docet Paulus uerum & legitimum usum passionis Christi, & resurrectionis eius à mortuis, ideoq; hoc loco explicatur breuissimis historia passionis Christi, & festi Paschæ in Ecclesia Christianorum. Traditus est (inquit) propter peccata nostra. Paucissima uerba, sed quæ latissimè patent. Primum, significant nos esse peccatores. Deinde de Christum innocentem. Præterea, nos non posse peccata nostra expiare, adeoq; uno & altero uerbo reijciuntur omnia omnium nostrorum

operum merita. Postremò, Solum Christum esse expiatorem peccatorum. Deinde addit. Excitatus est propter nostram iusticiam, hoc est, ut nos consequeremur ueram iusticiam, & coelestem uitam. Nam quem admodum Christus impetrauit nobis passione sua Deum propicium, & remissionem peccatorum, ita & resurrectione sua effecit, ut & nos donaremur uita, iusticia, & æterna beatitudine. Ephes. 2. Cum essemus mortui per delicta, conuiuificauit nos unà cum Christo, simulq; cū ipso resuscitauit, & simul cum eo sedere fecit inter coelestes, in Christo Iesu. Illud uult Paulus dicere: Deus donauit nobis totum Christum, unà cum omnibus bonis suis. Quare, quemadmodum mors non potuit eum detinere, sed necesse habuit eum dimittere, ut coelesti gloria ornaretur & illustraretur: ita & nos in Christum credentes non potest amplius mors detinere, sed necesse habet nos in uitam remittere, ut unà cum Christo coelesti beatitudine fruamur.

FINIS PRIMI COMMENTARIORVM LIBRI IN
Epistolam Pauli ad Romanos.

L LIBER

LIBER COMMENTA-

RIORVM IN EPISTOLAM PAVLI AD RO-

MANOS SECVNDVS, QVI EST DE SPE.

CAPVT QVINTVM.

Δικαιωθεῖσθαι ἔκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὸ κενεῖσθαι ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν οὐ καὶ τὴν προέχουσαν ἐχέκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χεῖρα
ταύτην, ἐν ᾗ ἐσέκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Οὐ μόνον
ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες, ὅτι θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται,
ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴ, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ
καταίσχυται.

IUSTIFICATI igitur ex fide, pacem habemus erga Deum, per DOMINUM nostrum Iesum Christum, per quem etiam adiutum habemus Fide, in gratiam hanc, in quam stamus, & gloriamur Spe gloriae Dei. Nec id solum, uerumetiam gloriamur su per afflictionibus, scientes, quod afflictio pariat patientiam, patientia probationem, probatio Spem; SPES AVTEM NON PVDEFACIT.

OVVS mihi Commentariorum liber in hoc quinto Capite oritur, in quo libro, sicut in superiori, explicata est illa de fide propositio, IUSTVS EX FIDE SVAVIVIT, seu, iustificamur, hoc est, absolvimur ab iniusticia per fidem, ita in hoc explicatur & confirmatur illa de Spe propositio, SPES NON PVDEFACIT, in qua etiam confirmanda commemoratur Paulus, usq; ad duodecimum Caput. Sed antequam hanc propositionem tractandam suscipit, praemittit Epilogum superioris de fide argumentationis, in quo Epilogo recenset initio aliquot fructus & effectus fidei: Deinde gradatione quadam peruenit ad illam de Spe propositionem. Etsi autem nos, relictis illis in suo loco, quae supra de iusticia fidei exposuimus, pergitur ea quae sequuntur explicare, tamen nunquam nobis illa sunt relinquenda & posthabenda, sed debent altissima mente reponi, & nominibus ipsius nostris notiora esse, quippe quod ea doctrina sit summa Christianismi, & uera nostra salus ex ea pendeat. Caterum, ne quis cauilletur fidem, ut inefficacem, & ociosam humanae mentis speculationem, enumerat Paulus in Epilogo effectus ac fructus fidei. Postquam enim iustificati, hoc est, absoluti sumus ab iniusticia nostra per fidem, ibi tum reconciliati sumus DEO, & conscientia nostra pacificatur cum DEO. Itaque pax conscientiae primus est coram tribu-

tribunali Dei effectus iusticiæ fidei. Sed qualis sit hæc pax, paucis erit exponendum. Magna enim hominum pars temerè in peccata ruunt, & ducunt uitam in summa carnis securitate. Hi, ut nondum sentiunt perturbationem animi, & horrores mortis ac inferni propter peccata, ita nec intelligunt, nec curant pacem conscientia. Petamus igitur explicationem ab ijs, qui in agnitionem peccatorum ducti, sistuntur in conscientia ad tribunal Dei, & adiudicantur propter peccata æternæ morti ac condemnationi. Quid putas his, in conscientia ipsorum esse perturbati & inquieti? ac si non habuerint Christum per fidem, desperati? Esa. cap. 57. dicit: Impij, quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem & lutum. Non est pax impijs, dicit DOMINVS. Aptissima similitudo. In conscientia enim impij, qui non est per fidem in Christum pacificatus, redundant fluctus, nunc quidem corporalium afflictionum, nunc autem mortis, & inferni. Hi sunt horribiles fluctus, qui alium quidem adigunt in perpetuum tremorem, & trepidationem, ueluti Cainum: alium autem ad ensen aut laqueum, ueluti Saulem, Ahitophellem, & Iudam Ischarioten. Cum talis perturbatio in conscientia oritur, ibi tū, si quis possideret sexcenta Imperia Babylonica aut Romana, commutaret omnia cum pace. In tantis ergo motibus & perturbationibus nullum est aliud effugium, nullum remedium, præterquam in Christo Iesu, per fidem. Solus enim Christus expiauit peccata nostra, & impetrauit, ut Deus nobis sit propitijs, nec unquam sit peccatorum nostrorum, propter quæ meriti sumus mortem & damnationem, memor. Quare, cum credimus in Christum, si quidem peccata nos accusant, Christus expiauit ea: Si mors interitū minatur, Christus uicit mortem: Si infernus hiat, ut nos deuoret, Christus expugnauit infernum, aut ut uerbis Pauli utar: Quis intentabit crimina, aduersus electos Dei? Deus est qui iustificat, hoc est, condonat iniusticiam propter Christum. Quis ille qui condemnet? Christus est, qui mortuus est, imò qui & suscitatus est, qui etiam est ad dextram Dei, & intercedit pro nobis. Sic tranquilla facta est conscientia Adami, qui cum ad uocem Dei fugeretur, & ad iudicium eius collaberetur, accepit promissionem de Christo, Semen mulieris, hoc est, filius uirginis, conteret caput serpentis. Et cum huic promissioni fidem haberet, pacem habuit erga Deum, per Iesum Christum Dominum nostrum. Sic exemplo Adami omnes, qui in Christum credunt, pacem consequuntur. Itaq; effectus fidei est pax coram Deo, seu tranquillitas conscientia, ac uera securitas, ut si fractus illaberetur orbis, impauidum ferirent ruinæ. Et quia hanc pacem non consequimur dignitate nostrarum uirtutum, aut iusticiæ, sed tantum propter Christum, si in eum credimus, idcirco Paulus dicit: Per quem

Roman. 8.

quem & contigit nobis, ut fide perduceremur in hanc gratiam, hoc est, reconciliaremur cum Deo gratis, tantum propter Christum. Deinde sequitur alius effectus fidei, uidelicet, quod ex fide stemus & gloriemur Spe gloriæ Dei. Illud uult Paulus dicere, etsi nondum reipsum sentimus gloriam Dei, seu gloriosa dona Dei, quæ sunt æterna uita & coelestis beatitudo, tamen fide ita confirmamur & stabilimur, ut de his donis, non aliter gloriemur, quam si ea iam sensu ipso præsentia consideremus, ac ipsi reipsum frueremur. Spe, inquit, gloriæ Dei. Non sentimus quidem hoc tempore, & in hac carne gloriam ueræ iustitiæ & felicitatis, tamen gloriemur Spe, & certi sumus per fidem, quod ea gloria, beneficio Dei, uerè ad nos pertineat. Carissimi (inquit Ioannes, 1. Ioannis 3.) nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit, quod futuri sumus. Hereditas ueræ iustitiæ pertinet ad nos, & tamen non sentimus aliud in carne, quam peccatum. Hereditas perpetuæ uitæ & felicitatis pertinet ad nos, & tamen in præsentia, non apparet, nisi mors & interitus. Gloriemur igitur per fidem, quod hæc beneficia Dei possideamus, etiamsi humanæ rationi nihil minus uideatur. Fingamus hominem mendicum inter nos uersari, cui certissimis testibus, literis, ac sigillis promittatur diadema & Imperium transmarinum, promittatur etiam ei tuta nauigatio, etiamsi multa & uaria pericula in maris traiectione sint adeunda, tantummodo suscipiat nauigationem, & interim retineat mendici habitum, donec terram transmarinam attingat, quomodo putas hunc mendicum affectum esse? An non perinde afficeretur, ac si iam purpura esset indutus, etiamsi adhuc penulam mendici gestaret, & fluctibus maris huc illuc impelleretur? Multo autem certius promissa est nobis gloria Dei, quam ullum terrenum diadema promitti potest. Quare, etsi ambulandum nobis est aliquandiu in hoc seculo, mendici habitu, tamen fides efficit, ut gloriemur de bonis gloriæ & maiestatis Dei, non aliter, quam si nunc sensibilibus ea consideremus. Accedit præterea, & ille fidei effectus, quod non solum gloriemur certi de futuris bonis, uerum etiam gloriemur in præsentibus malis & afflictionibus. Non id solum, inquit, uerum etiam gloriemur super afflictionibus. Hæc uidetur miranda, adeoque absurda doctrina, quod sit gloriandum de afflictionibus, hoc est, quod afflictiones iudicandæ sint nobis gloriosæ & utiles. Humana enim ratio sentit afflictiones, siue merito, siue immerito accidunt, non solum esse ignominiosas, uerum etiam perniciosas. Et tamen per fidem fit, ut iudicentur honestæ, & sint utiles. Videamus ergo, quomodo illud sese habeat. Sequitur, Scientes, quod afflictio pariat patientiam, patientia probationem, probatio Spem, Spes autem non pudefacit. Hac gradatione ostendit Paulus, quomodo afflictiones sint gloriosæ & utiles. Afflictio (inquit) parit patientiam. Quid hoc? Videtur priori multo absurdius

surdus esse. Afflictio enim parit potius impatientiam, quam patientiam. Sciamus igitur, quod cum dicitur, Afflictionem parere patientiam, intelligendum & addendum sit hoc loco, quod supra dicitur, **PER FIDEM**. Vbi enim non est fides, ibi est in afflictionibus impatientia. Vbi autem est Fides, ibi afflictio operatur ueram patientiam. Per fidem enim cognoscitur, quod afflictiones non accidunt temerè, sed uoluntate Dei. Quis est iste (inquit Hieremias, Threno. 3.) qui dixit, ut fieret Domino non iubente? Ex ore altissimi non egredientur nec mala, nec bona? Et Matthæi decimo, Nonne duo passeruli minuto asse ueneunt? & unus ex illis non cadet in terram sine patre uestro. Deinde cognoscitur, quod **DOMINVS** affligat, non ut perdat, sed ut seruet. Ezechiel. trigesimo tertio: Viuo ego, dicit **DOMINVS**, nolo mortem impij, sed magis, ut conuertatur & uiuat. Et extant innumera exempla, tam priuata quam publica, quibus comprobatur, quod Deus afflixerit populum suum, non in perditionem, sed in salutem. Vide librum Iudicum: Et priuata exempla sunt Ioseph, Dauid, Iosaphat, Ezechias etc. Et Paulus, prima Corinthiorum undecimo ait: Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum mundo condemnemur. Hac, cum per fidem cognoscuntur, fit, ut afflictio pariat patientiam. Quomodo enim non esset patiens, qui intelligit afflictiones sibi esse coram Deo & uera eius Ecclesia, gloriosas & utiles? Paulus ad Timotheum scribens: Si com- 2. Tim. 2. mortui, inquit, sumus, & conuiuemus: Si sustinemus, & conregnabimus. Et ad Romanos capite octauo: Siquidem simul cum eo patimur, ut & unà cum illo glorificemur. Nam reputo, non esse pares afflictiones præsentis temporis ad gloriam, quæ reuelabitur erga nos. Et iterum secunda Corinthiorum quarto, Momentanea leuitas afflictionis nostræ, mirè supra modum æternum pondus gloriæ parit nobis, dum non spectamus ea, quæ uidentur, sed ea, quæ non uidentur. Vnde & Apostoli cæsi, ibant **GAVDENTES** à conspectu Concilij, quod digni habiti essent, ut pro nomine eius contumelia afficerentur. Nam quemadmodum is, cui membrum putridum secatur, aut uritur, præbet se patientem, quod polliceatur sibi corporis sanitatem, ita multo magis præbeamus nos patientes, cum à Domino affligimur, quod unà cum Christo glorificemur, si cum eo patiamur. Sed antequam progrediamur, duo nobis sunt consideranda. Vnum est, quod non loquamur hic de ea tantum afflictione, quæ infertur innocenti propter nomen **CHRISTI**, aut propter iusticiam, uerum etiam de illa, quæ infertur nocenti, & supplicium merito. Hic enim, si in media ipsa afflictione & supplicio resipiscit, & conuertitur ad Christum, quod est exemplum Latronis, conuertetur

uertetur & ipsius afflictio in sanctificationem & salutem, ut quod ante fuit ignominiosum supplicium peccati, post conuersionem fiat gloriosum in conspectu Dei martyrrium. Alterum est, quod cum hic loquimur de patientia, non intelligamus $\alpha\pi\alpha\sigma\iota\alpha\varsigma$, seu doloris insensibilitatem, sed animum non indignantem, non irascentem Deo, nec euomentem execrationes & impietates.

Deinde, Patientia parit probationem, seu experientiam. Hoc fieri solet. Cum afflictiones sufferuntur per fidem, & inuocationem diuini auxilij, patienter & obedienter, teneri non potest Deus, quin praesto adsit, & conseruet credentem, ac inuocantem, in afflictionibus. Dicit enim Psalm. 33. Iuxta est DOMINVS ijs, qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu saluabit. Ac iterum: Inuoca me in die tribulationis, eruam te, & glorificabis me. Et rursus: Propè est DOMINVS omnibus inuocantibus eum, in ueritate. Et Elai. 30. Si reuertamini & quiescatis, salui eritis. In silentio & Spe, erit fortitudo uestra. Et Abac. 2. Adhuc uisus procul, & apparebit in finem, & non mentietur, si moram fecerit, expecta illum, quia ueniens ueniet, & non tardabit. Horum dictorum & exemplorum plena sunt scripta Prophetica & Apostolica. Postquam autem per patientiam contingit liberatio & salus, reipla experiuntur sancti, quod Deus adsit afflictis, & seruet ipsos, in extremis malis. Quare patientia parit probationem, seu experientiam. Impatientes uerò, nihil diuinæ salutis experiuntur. Non enim expectant auxilium Dei, per patientiam. Non consequuntur ergo salutem, nec si aliquoties in afflictionibus seruantur, agnoscunt Deum, & gratos se declarant. Quid aut parit probatio seu experientia? Sequitur: Probatio parit Spem. Quam Spem? Dicemus mox de Spe copiosius. Nunc, quantum ad hanc gradationis partem, sufficit: Experientia igitur parit eam Spem, quod Deus sit nos seruaturus, etiam in futuris malis: Supra modum (inquit Paulus) grauati fuimus supra uires, adeò ut etiam de uita desponderimus animum. Quia ipsi in nobis ipsis sententiam mortis acceperamus, &c. Et mox: Qui nos ex tanta morte eripuit, & eripit, In quo Spem fixam habemus, quod & iam posthac erepturus sit. Vides experientiam liberationis è præteritis aduersis peperisse & excitasse in Paulo Spem liberationis etiam è futuris aduersis. Et Dauid: Leonem & Ursam interfeci ego seruus tuus. Erit igitur & Philistæus hic circumcissus, quasi unus ex eis. Et mox: DOMINVS, qui eripuit me de manu Leonis, & Ursi, ipse me liberabit de manu Philistæi huius. Habes iterum Exemplum in Dauide, quo cognoscitur, probationem seu experientiam liberationis è præteritis malis excitare Spem liberationis è futuris malis.

Sed maximè omnium obseruandum est nobis exemplum Christi, qui Psalmo uigesimoprimo sic ait: Tu es, qui extraxisti me de uentre, Spes mea ab uberibus matris meæ, in te proiectus sum ex utero. De uentre matris meæ, DEVS meus es tu, Ne discefferis à me. Hoc est, sicut seruasti me ab initio, ita Spero etiam te nunc me seruaturum.

Habes, quòd experientia excitet Spem. Quid autem Spes? SPES, inquit, NON PUDE FACIT. Hæc est principalis propositio huius secundæ partis in hac epistola. Et ad hanc propositionem confirmandam & muniendam, referenda sunt omnia argumenta, quæ ab hoc loco usque ad duodecimum Caput sequuntur. Dicamus autem primum de qua Spe propriè hic sermo fiat. Sicut ergo Paulus suprâ in fine præcedentis Capituli, definiit Fidem, quòd sit uirtus, qua credimus in DEVM, qui excitauit IESVM DOMINVM nostrum à mortuis, qui traditus est propter peccata nostra, & excitatus propter iusticiam nostram, ita definiamus Spem, de qua in hoc loco tractamus, quòd sit uirtus, qua expectamus reuelationem coelestium beneficiorum, quæ nobis impetrata DEO patre suo IESVS CHRISTVS DOMINVS noster, morte & Resurrectione sua, etiamsi in præsentia omni genere calamitatis, adeoque morte ipsa, & inferni horrore opprimi uideamur. Fides enim agnoscit ueritatem Euangelij de CHRISTO, & collocat fiduciam suam in Christo. Spes autem expectat, agnita iam Euangelij ueritate, beneficia per Euangelion promissa, reclamantibus licet omnibus afflictionibus & calamitatibus. De hac igitur Spe dicitur: Spes non pudefacit. Ac omnino necessarium est, ut hæc propositio diligenter & euidenter confirmetur: Homines enim solent natura sua, præsertim aduersis obruti, de bona Dei uoluntate dubitare, & conferunt Spem Euangelij, seu diuinarum promissionum, cum Spe promissionum humanarum, & quia hæc Spes plerunque fallit, existimant illam quoque fallere. Hinc sunt publicè illæ querelæ, Sperare & expectare faciunt multos delirare. Et μέμνητε & πιστεῖν, quod uulgo dici solet, Qui benè fidit, equum amisit. Alij non uerentur dicere: Libenter morerer, si scirem quid mihi in altero seculo præparatum esset, & cum nullus ex altero seculo ad nos reuertatur, qui nobis statum eius seculi exponat, haud scio, quid sit sperandum. Hæc & id genus aliæ uoces, restantur homines dubitare de ueritate & certitudine Euangelij, & quia SPES, quæ expectat impletionem humanarum promissionum, sæpenumero pudefacit sperantes, idcirco existimant eam quoque SPEM, quæ expectat promissiones Euangelij, fallere.

Hoffen vñ
haren
machman
den nara
ren.
Eraw wol
ritt das
pferd hins
weg.

Necessarium autem est, ut abijciamus hanc dubitationem, sed Spem certissimam concipiamus. Hinc sunt frequentissimæ illæ ad Spem & expectationem cohortationes, & admonitiones, in Psalmis, & alijs scripturæ locis. Reuela Domino uiam tuam, & Spera in eo, & ipse faciet. Et Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi. Et Expecta DOMINVM, & custodi uias eius. Et, Expecta DOMINVM, uiriliter age, & confortetur cor tuum, &c. Necessarium igitur est, ut hæc propositio probè & firmiter stabiliatur. Antequam autem singula argumenta explicanda suscipiamus, recenserebimus paucis, tanquam compendio, præcipuas rationes Pauli, quibus probat, Spem, de qua hic loquimur, non pudefacere.

1. Deus dilexit nos, propter Christum, cum adhuc impij & inimici essemus. Non igitur frustra postquam iam conuersi sumus ad Christum, sperabimus.
- In capite 5.* 2. Gratia Dei per Christum parata, maior est, quam peccatum Adæ. Fieri ergo non potest, ut ea Spes, quam habemus de gratia Dei erga nos, sit uana.
- In capite 6.* 3. Non sumus amplius sub lege, sed sub gratia. Nō igitur inanis est Spes nostra.
4. Nulla est condemnatio his, qui insiti sunt Christo. Non igitur frustra speramus liberationem.
5. Accepimus Spiritū adoptionis, per quem clamamus Abba Pater. Sumus filij & hæredes Dei. Spes igitur nostra, qua expectamus hæreditatem cœlestem non pudefaciet nos.
- In capite 8.* 6. Deus proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. Et donauit nobis omnia cum ipso. Non pudefitemus igitur Spe nostra.
- In capite 9. 10 & 11.* 7. In Christo sumus electi, priusquam iacerentur fundamenta orbis. Quomodo igitur Spe nostra pudefieremus?

Hæc sunt præcipua argumenta, quibus propositio de Spe confirmatur. Accedamus igitur ad eorum explicationem. Initio confirmat eam Paulus à certitudine Caritatis seu dilectionis, qua Deus nos complectitur. Et ait:

Οὐκ ἔστιν ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἡ δὲ πνεύματος ἁγίου, τοῦ δοθέντος ἡμῖν. Ἐπὶ ᾧ Χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἁδυνάτων κατὰ καιρὸν, ὡς ἁσεβῶν ἀπέθανε. Μόλις ᾧ ὡς ἐρὶ δικαίᾳ τίς ἀποθανεῖται. Ἵπὲρ ᾧ τοῦ ἁγίου τοῦ τάχα τίς ὀβλῆμα ἀποθανεῖν. Σωθήσοι ἡ τὴν ἐμὴν ἀδικίαν εἰς ἡμᾶς ὁ θεός, ὅτι

ὅτι ἐπ' ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χεῖρος ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. πολλὰ μὲν
 μᾶλλον δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ σωθисόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς.
 εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατακτάμεθα τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.
 πολλὰ μᾶλλον κατακαταγερῶμεθα σωθισόμεθα ἐν τῇ ἰωῇ αὐτοῦ.

Quod dilectio Dei effusa sit in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Christus enim, cum adhuc essemus infirmi, iuxta temporis rationem, pro impijs mortuus est. Nam uix pro iusto quisquam morietur. Siquidem pro bono forsitan aliquis etiam mori sustinet. Commendat autem Caritatem suam erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus fuit. Multo igitur magis iustificati nunc sanguine eius, seruabimur per eum ab ira. Nam si, quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo, per mortem filij eius, multo magis reconciliati, seruabimur per uitam ipsius.

Spes (inquit) non pudefacit. Quid ita? quia Dilectio Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum. Manifestum est, quod nonnulli Ecclesiastici Scriptores interpretentur hoc loco Dilectionem Dei, pro ea dilectione, qua nos Deum diligimus, & quam excitat in nobis Spiritus sanctus: Et hoc quidem in suo loco rectè dicitur. Omnino enim debemus Deum, iuxta præceptum eius, ex toto corde, & tota anima diligere. Et quanquam non possimus naturæ uiribus, & in hoc seculo, hoc præceptum perfectè implere, tamen dono Spiritus sancti fieri potest, ut uel saltem Deum ex parte, in hac uita diligere incipiamus, & officium nostrum, qualicunque obedientia testificemur. Quare, quod dicitur, Spiritum sanctum efficere, ut nos diligamus Deum, uera est, in suo loco, sententia. Ab hoc autem Pauli loco prorsus est aliena. Non enim intelligit Dilectionem Dei pro ea dilectione, qua nos Deum diligimus, sed qua Deus NOS diligit. Nam Paulus hæc sua ipse uerba mox interpretatur: Commendat (inquit) suam caritatem erga nos Deus. SVAM, (inquit) caritatem erga nos, non nostram erga ipsum commendat Deus. Et circumstantiæ ipsæ huius loci cogunt pro dilectione Dei, intelligere eam dilectionem, qua Deus NOS diligit. Paulus enim suscipit probandum, quod Spes non pudefaciat. Ex dilectione autem, qua nos diligimus Deum, non possumus certam Spem salutis concipere, quippe quod ea dilectio sit imperfecta, uiciata, & non satisfaciatur legi Dei, ideoque non possit coram tribunali Dei constare. Pugnat etiam cum fide, qua gratis consequimur remissionem peccatorum propter Christum, si quis merito eius dilectionis, qua Deum ipse diligit, peccatorum condonationem, & coelestem salutem speraret. Quare, cum Paulus dicit: Dilectio Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, non intelligit nomine dilectionis Dei, nostram erga Deum, sed Dei erga nos dilectionem. Nomine autem Spiritus sancti intelligit non solum

lum internum donum, quo certificamur in corde, quòd Deus nos diligit, uerumetiam externa illa & miranda dona, quæ in die Pentecostes, & paulò pòst, in Apostolos & Discipulos Euangelij effusa sunt, & quibus ueritas ac autoritas Euangelij de Christo publicè est confirmata, adeoque intelligit ministerium ipsum Euangelij, quod est, autore Spiritu sancto, institutum, & in orbe terrarum uulgatum. Quod igitur dicit, habet hanc sententiam: Quæ ex Euangelio Christi de liberatione ex omnibus aduersis, & de futura gloria, in nobis reuelanda Speramus, ea certissimè, absque omni dubitatione nobis contingent. Nec fieri potest, ut ea Spes nos pudefaciat. Quam ob causam? Quia certissimi sumus, quòd Deus nos diligit. Sed unde hanc certitudinem accepimus? Accepimus eam per Spiritum sanctum, seu per prædicationem Euangelij, per quam Spiritus sanctus, tam publicè inter omnes Gentes, quàm priuatim in singulorum, qui credunt Euangelio, cordibus, testificatur, DEVM nos ex animo diligere. Hæc prædicatione effundit copiosè in corda nostra cognitionem dilectionis Dei (hoc est) patefacit & docet perspicuè, quòd Deus nos uerè diligit. Quomodo? Quia docet, quòd Deus tradiderit pro nobis, non simplicem quendam hominem, non Angelum, sed Christum, unigenitum suum filium. Deinde docet, quòd tradiderit filium suum, non in leuem quendam afflictionem, aut molestiam, sed in mortem, eamque crucis, (hoc est,) probrosissimam. Præterea docet, quòd tradiderit eum pro nobis, non iustis, sed impijs. Postremò, quòd tradiderit eum pro nobis eiusmodi impijs, non qui resipueramus, & iam iusti eramus, sed qui eo tempore, quo tradidit eum pro nobis, eramus partim infirmi, partim inimici, & planè impij. Hæc sunt certissima signa & testimonia insignis caritatis Dei erga nos. De hac certitudine concionatur Christus ipse apud Ioannem capite tertio: Sic Deus, inquit, dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat æternam uitam. Et i. Ioannis 4. In hoc apparuit Caritas Dei erga nos, quòd filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut uiuamus per eum. In hoc est caritas, quòd nos non dilexerimus Deum, sed quòd ipse dilexerit nos, & miserit filium suum propiciationem pro peccatis nostris. Et Paulus ipse postea capite octauo, Mihi persuasum habeo, quòd neque mors, neq; uita, neq; angeli, neq; principatus, neq; potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque ulla alia creatura poterit nos separare à dilectione, qua Deus nos complectitur, propter Christum Iesum DOMINVM nostrum. Cum igitur habeamus certissima argumenta & firmissima testimonia caritatis Dei erga nos, manifestum & perspicuum est, quòd Spes non pudefaciat.

Quid

Quid ergo, inquires, Si Spes tot argumentis probata non pudefacit, cur tam multi pereunt, & pudefiunt? Et si tam certa est caritas Dei erga nos, ut nulla creatura poterit eum ab ipsa auertere, peccabimus ne impunè, propterea quòd ne peccata quidem possint affectum dilectionis Dei erga nos mutare? Audi ergo uicissim, Quòd multi pereant, & pudefiant, non idcirco fit, quòd Spes pudefaciat, & Caritas Dei erga nos sit incerta, sed quòd ipsi nec Spem habeant, nec caritatem Dei agnoscant. Nam quemadmodum Sol, semper quidem lucet, sed cæci suo ipsorum uitio, non uident solem, nec fruntur luce eius: ita etsi Caritas Dei semper projicit ad nos radios suæ lucis, impij tamen & impoenitentes, non capiunt præ sua incredulitate fructum eius. Nam quòd de impunitate peccandi obijcitur, Paulus postea capite sexto copiosè tractabit. Deus enim non dilexit nos, ut tradat nobis licentiam faciendi quiduis, sed ut agnita dilectione eius erga nos, per fidem, sectemur exemplum eius erga proximum nostrum, ut quemadmodum ipse non est auersus à sua erga nos caritate, propter nostra delicta, & impietates: ita nos non auertamur à caritate proximi, propter ipsius in nos malefacta. Estote, inquit, perfecti, quemadmodum Pater uester, qui est in coelis, perfectus est: Sed de hac re postea copiosius. Nunc persequamur institutum. Matth. 15.

Nam, ut Paulus dilectionem Dei, qua DEVS nos complectitur, reddat longè omnium certissimam, amplificat eam ex collatione mortis CHRISTI, cum aliorum morte. Inter homines enim mors suscipitur, aut merito, propter scelera, aut immerito, propter patriam, propter coniugem & liberos, aut propter aliam quandam utilitatem.

Primum igitur, qui suscipiunt mortem pro iusto, hoc est, iure seu merito propter scelera, quibus mortem iustè & legitime sunt meriti, hi, etsi debent legibus & iusticiæ mortem, uix tamen & grauati eam, magna animi rebellionem, & non nisi coacti, suscipiunt. Hinc carceres & uincula, quibus rei mortis & constringuntur, & coguntur suscipere mortem. DEVS autem coniecit Christum filium suum in mortem, cum nullis eam suis sceleribus meritis esset, qui etsi erat innocentissimus, obediit tamen uoluntati Patris sui, & suscepit mortem minimè coactus, sed spontaneo ac obsequentissimo animo. Præsciuit, quid de ipso futurum esset. Præuidit cohortes aduenturas, quæ ipsum caperent, non tamen fugit, nec declinauit mortem. Et cum persequeretur, non uerbo tantum, sed uno saltem nutu omnes persecutores perdere, ac se in libertatem uindicare, noluit tamen mortem subterfugere, ut uoluntati Patris sui morem gereret.

Et

Et Pater conuiuit ad talem filij sui mortem, propter nostram salutem. Quo ergo testimonio potuisset pater caritatem suam erga nos manifestius declarare, quàm ex tali filij sui morte? Deinde, sunt inter homines, qui non quidē merentur mortem propter scelera sua, coram hominibus, sustinent tamē mori pro bono, hoc est, pro re dilecta, pro patria, pro coniugibus, pro amicis, aut etiam pro stipendio militari. Et qui ea sunt animi fortitudine, ut malint mortem subire, quàm uel patriam, uel amicos in periculis deserere, hi habentur uiri honestissimi, & commendantur publicis encomijs, adeo q; celebrātur multa laude in Chronicis & historijs. Curtius Romanus egit se in hiatum Romani fori præcipitem, ut incolumitatem patriæ seruaret. Duo fratres Phileni, passi sunt, in controuersia de finibus inter Carthaginenses & Cyrenos, se uiuos terra obrui, ut pomœria patriæ suæ proferrent. Huc etiam referri potest Zaleucus Locrensis, qui passus est, se uno oculo pro filio suo orbari. Seruus Panopionis, dominum suum, mutata cum ipso ueste, permutato etiam annulo, clam postico emisit, & se in cubiculū recepit, ut pro ipso occideretur. Extant & multa alia id genus exempla. Sed hi obierunt mortem aut pro patria, aut pro liberis, aut pro amicis, aut pro dilectis dominis. Deus autem Pater dedit filium suum, pro inimicis, idq; eo tempore, quo adhuc erant inimici. Et Christus filius Dei mortuus est pro impijs, ijsq; suis persecutoribus, qui & ipsum crucifigebant, & quorum maiores antea dilectissimos suos legatos Prophetas crudeliter occiderant. Manifestissimum igitur est, quòd Caritas Dei erga nos, sit morte filij sui, maximè omnium testata & confirmata. Hac autem Caritate certa & comprobata, fieri non potest, ut Spes nos pudefaciat. Sed est adhuc, quòd conscientiam perturbat. Fateor quidem, inquit, quòd Deus pater, morte filij sui pro nostra salute, testatam fecerit suam erga nos caritatem, sed si quis semel in gratiam fuerit receptus, ac postea iterum in peccata relabatur, Deus fortassis non recipit eum in gratiam, quamuis pœnitentem. Scio, quòd No-
ἀποληυμένοι uatiani propter hanc causam fuerint à corpore Ecclesiæ anathemate separati, quia negauerunt lapsis pœnitentiam: Sed quid si rectius sensissent, quàm damnatores illi, sic satis ad anathemata prompti? Priusquam autem commemoremus responsum Pauli, sciamus nos hic uersari non in Politico, sed in Spirituali negotio, quòd ad hominum conscientias coram tribunali Dei pertinet. Nec loquimur de hominibus
ἀποληυμένοι hoc est, indolentibus, qui nec Deum requirunt, nec ullam habent conscientiam, sed illud tantum agunt, ut obsequantur suis cupiditatibus, & habeant ex uerbo DOMINI prætextum suæ impœnitentiæ. Hos homines relegamus ad concionem Decalogi, & uel ad terrores mortis & inferni, uel ad politici Magistratus officium. De illis autem loquimur, qui cum seriò sectentur pietatem, tentantur in conscientia de pecca-

peccatis suis, & metuunt, ne toties relapsi non inueniāt amplius locum pœnitentiæ apud Deum. De his ergo dicit Paulus. Multo magis iustificati nunc sanguine eius, seruabimur per eum ab ira. Nam, si cum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo, per MORTEM filij eius, multo magis reconciliati, seruabimur per VITAM eius. Quod dicit, hanc habet sententiā. Deus, cum adhuc essemus prorsus impij & inimici eius, ac nondum reconciliati, tanto amore nos complexus est, ut daret pro nobis filium suum, multo ergo magis nunc nos amat, & resipiscentes agnoscit, cum iam Christus nos sanguine suo iustificauerit, hoc est, con donationem iniusticiæ impetrauerit, & ab iniusticia absoluerit. Et si MORS Christi potuit nos adhuc omnino impios recōciliare, quomodo VITA seu Resurrectio eius à morte, & confessus eius ad dextram Dei Patris non posset nos, relapsos quidem, attamen pœnitentiā agētes, reconciliare. Deus recepit pœnitentes, priusq̃ Christus uenit in hunc mundum, cuius rei extant exempla in Israelitis, in Dauide, in Manasse. Quomodo igitur non reciperet pœnitentes in gratiam hoc tempore, quo Christus iam uenit, & interpellat pro nobis ad dextram Patris sui? Veteribus dictum est: Si impius egerit pœnitentiā, uita uiuet, & non morietur. Et idem nō diceretur nobis, cum Christus iam sit pro nobis mortuus, & uiuat, non ociosus, sed *παράκλητος* noster, hoc est, Ad uocatus, (ut Ioannes ait) apud Deum patrem. Quod cum ita se habeat, manifestum est, Spem, quam de clementia Dei propter Christum, & de cœlesti gloria habemus, non pudefacere.

Οὐ μόνον δ' ἐ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ θεῷ, ὅτι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. διὰ τοῦτο, ὡς ὁ θεὸς εὐδοκᾷ, ὅτι ἐν ὅς ἀνθρώπος ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τοῦτο ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διήλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἡμῖν ὥρ.

Non solum autem hoc, uerum etiam gloriantes in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationē assecuti sumus. Quare, quemadmodum per unum hominem, peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors, sic etiam in omnes homines mors peruasit, propterea quod omnes peccauimus.

Haecenus probauit Paulus, q̃ Spes non pudefaciat, argumento ducto à certitudine dilectionis, qua Deus nos complectit, & quam testamentum fecit traditione & morte unigeniti filij sui. Nunc idē probat, argumento ducto à certitudine reconciliationis & redemptionis, quæ facta est per Christum. Quod argumentum diligentissimè obseruandum est, ac haud scio, nū sit alius locus in uniuersa scriptura, quo Christus & beneficia eius clarius explicentur, & quo manifestius doceamur, quāta sit certitudo reconciliationis, ac redemptionis nostræ per Christum. Op ponit em̃ Paulus inter se, Adamum & Christū, qui sunt præcipui oīm hoīm Patriarchæ ac Heroes, & per Antithesin docet ex Adamo, ac malefacto eius, agnoscere Christum, & beneficia ipsius. Comperimus aut̃ reipsa, quātorum malorum autor nobis sit Adam. Ex hoc igitur certo cognoscitur, quantorum bonorum nobis sit autor, Christus. Quod ergo Paulus hic dicit, habet breuiter hanc sententiā. Non solum gloria

mur de certitudine dilectionis, qua Deus nos complectitur, sed etiam gloriamur de certitudine reconciliationis, qua per Christum cum Deo pacificati & redempti sumus. Vnde autem efficimur hac de re certi: Ex Adamo. Si enim Adam tam potens fuit, ut propagaret & transfunderet in omnes & singulos posteros suos peccatum, afflictiones, mortem, & condemnationem, multo certe potentior est Christus, ut propaget & transfundat in omnes posteros suos, (qui sunt credentes in ipsum,) iusticiam, benedictionem, uitam & æternam Salutem. Ceterum, ut hoc argumentum explicetur, Paulus tractat initio Adamum, & exponit, quantorum malorum autor sit. Hic ergo discendum nobis est, unde peccatum, unde afflictiones, unde mors, unde condemnatio super omnes homines uenerit. Hic hominis natura propriè cognoscenda est. Hic & miseria hominis conspicienda proponitur, nō tam, ut arrogantia & fastus nobis excutatur, q̄ ut excitemur ad querendam ueram salutem in Christo. Propter unum (inquit) hominem, peccatū introiit in mundum, &c. Vnus ille homo est Adam. Videamus ergo quid de Adamo actum sit, ut ex hoc sciamus quid per Adamum nobis, posteris eius, contigerit. Adam enim, initio creatus est à Deo, non talis, quales nunc sunt homines, iniusti, infelices, & mortales, sed creatus est ad similitudinem & imaginem Dei, (hoc est,) Creatus est sanctus, iustus, intelligens Dei, felix, & immortalis. Hæc em̄ est similitudo & imago Dei. Et si non peccasset, omnes posterius eius nati fuissent ex ipso Sancti, iusti, intelligentes Dei, felices, & immortales. Tota terra fuisset nobis Paradisus. Viri nullo labore aut sudore, imò magna cum uoluptate coluissent terram. Mulieres nullo dolore peperissent liberos. Breuiter, tota hominum conuersatio fuisset sancta, beata, ac felix. Et cum suam quisq; huius terræ ac animalis uitæ periodum attigisset, translatus fuisset, idq; subito, in ictu oculi, nullo dolore, sed summo gaudio, in spiritualem & celestem uitam. Non enim creatus erat homo, ut perpetuò commoraretur in terra, & in hac animali uita, sed ut suo definito tempore trāsferretur ad celestem beatitudinem. Quid autem factum est: Adam non cōstitit in hac felicitate, sed cum uesceretur ex arbore sapientiæ, de fructu prohibito, peccauit aduersus Deum. Hoc igitur peccato, primū, amisit spiritum sanctum, quo amisso, successit spiritus satanæ. Deinde amisit iusticiam, qua amissa, successit iniusticia cū uniuerso suo exercitu. Ergo Adam factus est incredulus, Deum non timens, Deum non diligens, contemptor Dei, imò et ignorans Dei, contemptor proximi, malarum rerum affectator, inuidus, auarus, libidinosus. Breuiter, omnis mali sentina. Et si enim retinuit aliquam cognitionē Dei, & honestatis, sicut suprā, cap. i. dictum est, tamen ea intantum non est firma, ut in tentationibus facilem excutatur, ac neget etiam Deum esse, & odio habeat omnem pietatem ac honestatem. Postea, factus est obnoxius omnibus corporalibus & spiritualibus afflictionibus, fami, frigori, sudori, ægritudini, imbecillitati, timori, tristitiæ, desperationi, denique omnibus id genus afflictionibus. Postremò, factus est obnoxius morti corporali, & perpetuæ damnationi. Hæc omnia significantur illo dicto: Quocumq; die comederis, morie-

morte morieris. Et, Maledicta terra in opere tuo, &c. En, talis factus est Adam propter peccatum. Ac tolerabile uideri posset, si solus Adam in tot mala coniectus fuisset. Nuncautem, O calamitates, & ærumnas: transfudit omnia hæc mala, in omnes, & singulos posteros suos. Nam, cum fuerit Patriarcha uniuersi humani generis, mirum non est, q̄ qui ab ipso descendunt, corrumpantur, ac priuati Spiritu sancto, fiant mancipia Satang, increduli, contemptores Dei & proximi, ideoque sint obnoxij omnibus generibus afflictionum, tam corporalium, quàm spiritalium, tam temporalium, quàm æternarum. Quemadmodum enim uiciato semine aut radice, omnes deinceps fructus nascuntur uiciati, sic etiam ex uitio & corruptione Adami, omnes nascimur uiciati & corrupti. Nec opus est multa probatione, cum re ipsa sentiamus miseriam & calamitatem. Sensus & cogitatio humani cordis intēta sunt ad malum, omni tempore, iam inde ab infantia, ut uideas nos afferre nobiscum peccatum in hunc mundum. Vita nostra plena est & plurimarum & maximarum ac horribilium afflictionum, ut re ipsa comperias, nos aduersis natura obnoxios esse. Post quæ omnia, accedit ad extremum Mors, quæ secum affert perpetuū interitum. Mortis enim nomine continentur omnes afflictiones tam in hoc, q̄ in futuro seculo. Hoc illud est, quod Paulus dicit: Per unum hominem introijt peccatum in mundum. Erat quidem antea peccatum, in Satana, qui erat iam ab initio mēdax & homicida. Hoc autem Satanae peccatum, per se nihil incommo- di attulisset humano generi. Postq̄ autem Adam, suasu Satanae, peccauit, factum est, ut quemadmodum peccatum introijt per Adamum in hunc mundum, & per peccatum mors, ita peccatum & mors peruaserūt in omnes homines ab Adamo propagatos. Quid ita? Quæ est hæc, inquires, æquitas, q̄ posteri innocentes puniuntur propter nocentem suum Patriarcham? An non scriptum est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur? Et, Filius nō portabit iniquitatem Patris? Rectè, siquidem filius fuerit innocens. In hac autem causa, filij & posteri non sunt innocētes, Sed OMNES, (inquit,) PECCAUIVS. Quomodo hoc factū, cum nondum eramus tunc nati? Sicut eramus nati, ita etiam peccauimus. Cum autem Adam peccaret, non eramus nihil, sed quemadmodum Leui erat in lumbis Abrahæ, (ut habet epistola ad Hebræos) cum daret decimas Melchisedeco, ideoq̄ decimatus est & ipse Leui in Abrahamo: ita cum peccaret Adam, eramus nos omnes in Lumbis eius, itaq̄ & in ipso omnes peccauimus, eadem uidelicet ratiōe, qua omnes futuri fructus uiciati sunt in uitio seminis aut radicis. Habes potentiam peccati Adæ. Hoc idcirco diligenter obseruandum est, Primum, ut discamus nos ipsos rectè agnoscere, qui simus & quales, coram Deo. Dominus, inquit Psal. de cælo prospexit super filios hominum, ut uideat, si est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonū, ne unus quidem. Humiliemur igitur sub potenti manu Dei, nec miremur, cur humanum genus tam misere affligatur, sed miremur potius, q̄ uel saltem aliqua serenitatis lux affulgeat. Deinde excitemur, ut ex antithesi cognoscamus potentiam

Christi. Huc enim Paulus præcipue hoc loco respicit. Nam, si Adam tam potens fuit, ut transfunderet in omnes suos posteros, ab ipso natos, peccatum, afflictiones, mortem & infernum, multo potentior est Christus unigenitus filius Dei, ut transfundat & ipse in omnes suos posteros, (qui sunt credentes in ipsum, & per fidem in ipso renati) iusticiam, benedictionem, uitam & felicitatem. De qua re postea pluribus.

Ἀλλ' ἵνα νόμος ἁμαρτίας ἦν ἐν κόσμῳ. ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐξαγορεύει, μὴ ὄντος νόμου. ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ὡς μὴ ἁμαρτία γενήσεται ὡς ἡ ἐξ ὁμοιωμάτων τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος.

Vsq; ad legem enim peccatum erat in mundo. Porro peccatum non imputatur, cum non est Lex, Imò regnavit mors ab Adam usq; ad Moysen, in eos quoq; qui non peccauerant, ad similitudinem transgressionis Adam, qui typum gerit illius futuri.

Dicit quispiam, Fateor quidem, q; peccatū fuerit in mundo iam inde à lege Moysi, Per legem enim cognitio peccati. Et: Concupiscentiam non novissem, si lex non diceret, Non concupiscas. Quomodo autem peccatum introierit in mundum per Adamum, non uideo. Lex enim, quæ postea data est in monte Sinai, nondum erat temporibus Adam, ibi aut posteritatis eius ante Moysen, promulgata. Vbi autē non est lex, ibi non est prevaricatio seu peccatum. Videtur ergo potius dicendum esse q; peccatum introierit in mundum per Moysen, q; per Adamū. Ad hoc respondendum est, Verum quidem esse, q; non imputetur peccatum, quum non est lex, nihilominus aut sentiendum est, q; peccatum fuerit in mundo iam inde ab Adamo, usq; ad legem, idq; duobus argumentis probatur. Alterū est, q; etsi non fuit ab Adamo usq; ad Moysen lex scripta in tabulis lapideis, fuit tamē inculpta in cordibus humanis, quam uocant legem naturālē. Alterum est, q; Mors regnavit ab Adamo usq; ad Moysen, & pergit etiam deinceps regnare. Ac Paulus nō tractat quidem in præsentia de illo priori argumento, propterea q; suprā cap. i. copiose exposuerit Gentes incircuncisas, quales fuerunt oēs homines ab Adamo usq; ad Abrahamum, habuisse legem naturālē diuinitus inculptam, ac fuisse peccatores: docet aut ex altero argumento de morte, q; peccatum fuerit in mūdō etiam ante legem Moysi, iam inde ab Adamo. Mors enim (inquit), regnavit ab Adam, usq; ad Moysen, (hoc est) Homines non moriuntur tantum post legem Moysi, uerum etiam mortui sunt, anteq; lex est data. Et mortui sunt, non Adam tantum, qui contra Dei præceptum ederat fructum prohibitum, uerum etiā infantes, adulescētes, uiri, senes, honesti & inhonesti, patres & liberi, Maiores & minores. Mors autem est stipendium peccati. Manifestum igitur est, ex ipsa morte, q; omnes fuerint peccatores. Quomodo? Non fuerunt quidem peccatores iuxta similitudinem prevaricationis Adæ, quia nō comederunt externo esu de fructu arboris sapiētiae, (nōdum enim nati erant) Nec fuerunt omnes peccatores, quod ad externa flagitia attinet, Neq; enim omnes fuerunt externi homicidæ, latrones, adulteri, quippe quod alij fuerint infantes, alij honesti homines, coram humano iudicio. Et tamen omnes mortem, quæ est stipendium peccati, obierunt.

Relinquitur

Relinquitur ergo, q̄ fuerint peccatores, peccato, quod uocāt Origina-
le. Nati enim sunt absq̄ iusticia & spiritu sancto, sine timore Dei, sine fi-
de, sine caritate, adeoq̄ excæcati incredulitate, & contemptu Dei, quæ
sunt in summo genere peccata. Itaq̄ ubi uideris mortē hominis, ibi cer-
tō scias esse peccatum. Vides quidem mortē etiam in Christo esse, qui
peccatum non fecit, nec est inuentus dolus in ore eius: sed is assumpsit
mortem sua sponte, non coactus, & assumpsit eam, ad expianda aliena,
non sua peccata. Alia igitur est ratio mortis Christi, alia nostræ mortis.
Priusq̄ autem pergamus, indicanda sunt, quæ hīc peculiariter obserua-
ri debeant. Initio, quod Paulus dicit, Peccatum non imputatur, quum
non est lex, admonet sui officij omnes Magistratus, patresfamilias, Ec-
clesiastas, & iuuentutis gubernatores. Etsi enim lex naturæ & cognitio
honestatis nobis diuinitus est insculpta, tanta tamen est Satanæ per pec-
catum potentia, ut nisi accesserit disciplina, siue illa uerborum, siue uer-
berum, hominem excæcet, ac iudicium eius ita peruertat, ut inhonestā-
tem iudicet honestatē. Apud Lacedæmonios impunē erat furari escu-
lenta, nisi quis *ἐν αἰδοφώρῳ* deprehenderet. Hoc erat à legislatore permis-
sum: partim, ut ciues redderentur in fallendis hostibus astutiores, par-
tim, in seruandis suis rebus diligentiores. Hic furtum nō imputabatur,
quia de eiusmodi furto nec erat lex, nec pœna legis, nisi deprehenso.
Deprehensum autē *ἐν αἰδοφώρῳ* puniebatur, non quia peccatum iudicaret
furtum ipsum, sed quia fur parū scitē, & prudenter esset furatus. Scri-
bunt, quondam apud Germanos non usitatum tantum, sed etiam glo-
riosum fuisse, ex rapto uiuere. Hic, aliena rapere, nō iudicabatur pecca-
tum, quia nec erat posita lex, quæ rapinam prohibebat, nec pœna legis
rapinæ constituta. Apud Scythas honestum habebatur senes parentes
iugulare, & ex carnibus eorum conuiuium instituere. Etsi enim hæc im-
manitas pugnat cum lege naturali, tamē quia hæc lex nec doctrina, nec
supplicio urgebatur, immanitas uidebatur honesta. Vetus dictum est,
Cōsuetudo est altera natura. Quare Magistratus, & omnium guberna-
torum, siue Ecclesiasticorū, siue politicorū, siue œconomicorum inter-
est, ut tueantur diuinas, & quæ his constant, humanas ordinationes, ne
homines seu seniores seu iuniores assuescant impunē furtis, mēdacijs,
imposturis, execrationibus, & alijs sceleribus, ac licētia eō tandē perue-
niant, ut iudicent scelera, non amplius esse scelera. Deinde, quod dicit:
Mors regnauit, (uel ut apud græcos significatius dicit, *ἐβασιλευσεν*, quod
est regio more dominari,) tribuit morti regiam, hoc est, summā in ter-
ris maiestatem & potestatem. Testificatur autē experientia ipsa Regnū
mortis in omnes homines, idq̄ iustissimum. Nulli enim hominum, siue
Regum, siue subiectorū, siue sapientū, siue insipientū, siue diuitū, siue
pauperum, siue seniorū, siue iuniorū parcit, sed suo omnes tempore ex
hac uita, sine ullo personarū respectu abripit, ut merito dicamus, Mor-
tem esse regem non tantū uulgi, uerum etiam regum & principū. Quæ-
ramus igitur rationem, qua, cum non possumus mortem euadere, con-
seruemur tamen in morte, & assequamur æternam uitam. Non autem
inuenimus aliam, præter fidē in Dominum nostrum Iesum Christum,

qui solus est uictor mortis. Nec est aliud nomen, ut Petrus ait, sub celo datū inter homines, in quo oporteat nos saluos fieri. Præterea, cum ait: Regnauit mors in eos quoq; qui non peccauerāt ad similitudinē transgressionis Adæ, non obscure docet, quid de morte infantium sit sentiendum. Solent enim non tantum adulti, uerum etiā infantes mori. Et multi infantes miserè perierunt diluuiō, & incendio Zodomæ: ac alij multi in bellis aut alijs casibus crudeliter interficiuntur, & horribiliter intereunt. Posset igitur ^{de eos} quispiam Deum accusare crudelitatis, qui immaniter affligeret innocentes pueros, qui nondum quicq; mali designarunt. Sed hoc loco discimus, quod sit peccatū infantium. Infantes enim, etsi non habent peccatū, qd uocāt, actuale, habent tñ peccatum, qd uocant, Originale, quod est omnium aliorū fons & scaturigo. Quare, cum unā cum parentibus in eluuiōibus, incendijs, bellis, & alijs calamitatibus pereunt, Deus non est accusandus crudelitatis, sed potius iudicandum, eos propter summum peccatum, in quo concepti sunt, & nati, iustissimè perire. Vides, q̄ necessarius sit Christus etiam infantibus, qui et primo quoq; tempore, baptismo sunt abluendi, ut induantur Christo. Quotquot enim, inquit, baptisati estis, Christum induistis. Cur ergo, inquit, coniugium dicitur sanctum uitæ genus, quādo ex eo non nascantur nisi peccatores? Respōdeo. Ipsum quidem uitæ genus per se sanctū est, quia diuinitus institutū: sed homines, qui in eo uitæ genere uersantur, sunt caro, sunt peccatores. Et quanq̄ nōnulli renascant in Christo, tamen, qd ad naturam eorum attinet, carne sua sunt peccatores. Quod aut est ex carne, caro est. Et homines generant homines, nō quia sunt in Christo renati, sed quia sunt ex Adamo nati. Nō est igitur mirum, qd ex renatis nascantur peccatores. Est & illud obseruandum, quam utilitas ē nostris afflictionibus, (quæ sunt nūcig mortis) & ex alienis funeribus reportare queamus. Nam, cū uel affligimur ipsi, uel comitamur alienū funus, reuocandū nobis est in mētem peccatum nostrū: ut agnoscamus & sciamus nos propter peccatum meritos esse nō solum afflictionem huius seculi, uerum etiā mortē & infernū. Non solum aut hoc cogitandum est, sed maximè oīm illud, propter qd Paulus Adamū in medium pduxit. Opposuit. n. ipsum, unā cū efficacia peccati eius, Christo Dño nostro, ut ex antithesi illustret Christū, & pbet efficaciam iusticiæ, uitæ ac resurrectionis Christi. Vnde addit: Qui typū gerit illius futuri. hoc est, Adā est exemplar Christi. Quibus ergo in reb. sit exemplar, sequitur.

Αλλ' οὐχ ὥς τὸ πᾶσι ἥμα, οὕτω ὁ Χρῆστος. Εἰ γὰρ τὸ τοῦ εὐδὸς πᾶσι ἥματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῶ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὁ δὲ Θεὸς ἐν χάριτι, τῇ τοῦ εὐδὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ χάριτι εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσει. Καὶ οὐχ ὥς δι' εὐδὸς ἥματι τῷ Θεῷ, ὁ δὲ Θεός. Τὸ μὲν γὰρ κρίμα ἐστὶν εὐδὸς εἰς κατάκριμα, ὁ δὲ χάρις ἐκ πολλῶν παραπτώματων εἰς δικαίωμα. Εἰ γὰρ τὸ τοῦ εὐδὸς πᾶσι ἥματι ὁ δὲ Θεὸς ἐβασίλευσε δι' ἡμῶν εὐδὸς, πολλῶ μᾶλλον οἱ τὴν δουλείαν δι' ἡμῶν ὁ δὲ Θεὸς πρὸς τὴν δικαιοσύνην λαμβάνοντες ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ εὐδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀρα ὡς δι' εὐδὸς πᾶσι ἥματι ὁ εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτως ὁ δι' εὐδὸς δικαίωμα ὁ εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαιοσύνην ζωῆς. Ὡς γὰρ δι' ἡμῶν πᾶσι ἡμῶν εὐδὸς ἀνθρώπων ἡμῶν πολλοὶ κατεσκήμην οἱ πολλοί, οὕτως ὁ δι' ἡμῶν πᾶσι ἡμῶν εὐδὸς ἀνθρώπων ἡμῶν πολλοὶ κατεσκήμην οἱ πολλοί. Νόμος δὲ πρὸς ἡμῶν πᾶσι ἡμῶν

νάση & πᾶσι ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὥστε περισσέυσεν ἡ χάρις, ἵνα ὡς ὅπου ἐβασιλεύσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτως ἐν τῇ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὡς ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

At non ut peccatū, ita & donum. Nam si unius delicto multi moriuntur, multo magis gratia Dei, & donū per gratiā, quę fuit unius hominis Iesu Christi, in multos exuberat. Et non sicut per unū, qui peccauerat, uenerat mors, ita donum. Nam cōdemnatio quidem ex uno delicto ad condemnationem, donum autē ex multis delictis ad iustificationem. Etenim, si per unius delictū, mors regnauit per unum, multo magis nō, qui exuberantiā gratię & doni iusticię accipiunt, per uitā regnabunt, autore uno Iesu Christo. Itaq; sicut per unius delictū propagatū est malum in oēs hoīes ad condemnationē, ita & per unius iustificationem propagatur bonum in omnes homines, ad iustificationē uitę. Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti fuimus multi, ita per Obedientiam unius, iusti constituentur multi. Caterū, Lex obiter subiit, ut abundaret delictū. Vbi uerō exuberat peccatum, ibi magis exuberat gratia. Vt quemadmodum regnauerat peccatum in morte, sic & gratia regnaret per iusticiam, ad uitam æternam, per Iesum Christum Dominū nostrum.

Adam (inquit Paulus) typum gerit illius futuri, qui est Christus. Cōsideremus igitur diligenter, quibus in rebus Adam sit typus Christi, ut ex his non tantum concipiamus, uerum etiā confirmemus spem nostrā, ne pudeamus. Etsi autē rectē dicitur, Adamū gerere typum Christi, tamen explicādum erit, ne quis existimet Adamum ex omni parte, & in omnibus rebus typum Christi gerere. Additur igitur correctio: At non (inquit) ut peccatum, ita & donum. Adam. n. in multis quidem rebus, nō autē in omnibus est typus Christi. Et sunt Adam & Christus inter se aliquo modo similes, sed ita, ut tamen longē superet Adamū Christus. Primum em̄, Adam typus est Christi, principatu, uidelicet, q̄ quēadmodū Adam Princeps, aut Patriarcha est sui generis, q̄d ab ipso descendit, ita & Christus Princeps & patriarcha est sui, q̄d ab ipso propagat, generis. Deinde, Adam typus est Christi propagatione, q̄ sicut Adam propagauit aliquid in suos posteros, ita Christus ppagat aliquid in suos posteros. Ac haecenus quidē cōstat similitudo. In rebus autē ipsis, ppagatis, & in uirtute propagationis maxima est dissimilitudo. Nam Adam propagauit in posteros suos peccatū, afflictiones, mortē & infernum. Christus autē propagat in suos posteros iusticiam, pacē, uitam & cōsuetudinem. Quid his et illis dissimilius? Similiter Adā tantę est potētis, ut q̄ ex ipso nascunt, fiant obnoxij p̄ctō & morti. Christus autē filius Dei multo maioris est potētis, uidelicet q̄ qui renascunt ex ipso per fidem, reputent iusti, & fiant perpetuo fœlices. Hoc illud est, q̄d dicit: At non ut p̄ctm, ita & donū. Etsi. n. Adam et Christus cōueniunt inter se aliqua ex parte, tñ Christus lōgē uincit Adamū, cū doni magnitudine, tum uirtute & propagatione. De qua re audiamus ipsa Pauli uerba. Si unius delicto multi moriunt, multo magis gratia Dei, & donū per gratiam, quę fuit unius hoīs Iesu Christi, in multos exuberat. (hoc est) si delictū unius hoīs, Adami, fuit tā potēs, tā efficax, ut p̄ ipsum ppagaretur mors in multos hoīes, Multo potērior et efficacior est gratia, qua Deus

complectitur unigenitum filium suum Iesum Christum, ut per eam gratiam, donum VITAE exuberet in multos. Vnius delictum coniecit multos in mortem. Quāto magis unius (qui est Christus filius Dei) gratia, confert in multos Vitam.

2. Et non sicut per unum, qui peccauerat, uenit mors, ita donum. Nam condemnatio quidem ex uno delicto ad condemnationem: donum autem ex multis delictis ad iustificationem. (hoc est) Vnum quidem Adae delictum, per quod intrauit mors in mundum, efficax fuit, sed multo efficacius est Donum seu iustificatio Christi. Ex uno enim delicto, primum condemnatus est Adam, deinde propagata est condemnatio in posteros eius. Hæc certè est ingens delicti efficacia, sed longè maior est efficacia doni. Vnum enim delictum infert mortem. Vnum autem donum, una iustificatio non solum absoluit à multis delictis, uerū etiam affert uitam. Multo igitur potentius, multo efficacius est donum quā delictum.

3. Etenim si per unius delictum mors regnauit per unum, multo magis in Iesu, qui exuberantiam gratiæ & doni iustitiæ accipiunt, regnabit uita, per unum Iesum Christum. Quod prius dictum est paulò obscurius, hoc nunc apertius dicit. Si Mors regnat in mundo per unum unius hominis delictum, multo certè magis regnabit uita per unum unius Iesu Christi donum, in Iesu, qui accipiunt gratiam seu donum iustitiæ per fidem, præsertim cum Christus conferat credentibus gratiam & donum suum, non parcè, non tenuiter, sed exuberanter, & copiose. Quare sicut per unius Adae delictum propagatum est malum peccati, mortis & damnationis, in omnes homines, ita per unius Christi iustificationem, seu condonationem mali, propagatur bonum iustitiæ, uitæ & æternæ felicitatis, ut quotquot credunt in Christum, reputentur iusti coram Deo, & consequantur uitam. Breuiter, ut quod hic scribitur, ordine complectamur, illud dicit Paulus.

1. Per unum Adamum propagatum est peccatum in omnes posteros eius. Multo magis per unum Christum, propagatur iustitia in omnes ipsius posteros.
2. Ex uno unius hominis delicto uenit condemnatio. Multo autem potentior est Christus, qui unus multa delicta expiauit, & posteros suos iustificat.
3. Per unum hominem uenit mors, multo magis per unum Christum uenit uita.
4. Per unum hominem uenit condemnatio, multo magis per unum Christum uenit saluatio. Quare, etsi Adam & Christus suam quādam habent similitudinem, Christus tamē Adamū longè superat, & certior est iustitia, uita & salus per Christum, quā peccatum, mors, & condemnatio, per Adamum. Hic Pauli locus dignissimus est, qui aureis literis scribat. Et tamen ne sic quidē maiestas eius dignè tractaretur. Nam, quæ hic scribuntur, non docent quidem, qua ratione multas in hoc seculo opes congregare queas, aut externa huius mundi felicitate frui, ideo quod iudicantur ab impijs & Epicureis, inutilia, ociosa & uana. Docent autem, quod maximum omnium est, uincere peccatum, superare mortem, effugere infernum, & consequi æternam felicitatem. Hæc sunt bona uerè cœlestia, præ quibus pij non admodum uel bonis uel malis huius seculi afficiuntur. Ac uicit quidem Christus peccatum, mortem, infernum, & consecutus est summam felicitatem, sed ita, ut & nos in ipso hæc uincamus, & summa

ma celestis regni beneficia assequamur. Non enim uicit, ut nos ociosi tan-
 tū spectatores simus, sed ut & nos re ipsa hac uictoria potiamur. Videamus
 ergo, quomodo hoc fiat. Principio, peccatū uincendum est in Chri-
 sto. Peccatum. n. in natura nostra ita inhæret, ut sentiamus ipsum, etiam
 in summa nostra honestate & sanctitate. Video, inquit Paulus, aliam le-
 gem in membris meis rebellantem legi mentis meæ &c. Et in Psal. 31. Pro
 hac orabit te omnis sanctus &c. Et in oratione Dñica, quæ etiā sanctissi-
 mis hoībus præscripta est, Remitte nobis debita nostra. Vbi autē est præ-
 sens sensus peccati, ibi homo sollicitus ad desperationē. Scriptū enim est:
 Sancti estote, sicut & ego sanctus sum. Et: Estote perfecti, sicut pater ue-
 ster celestis perfectus est. Quare, cum non uidet homo talem in se per-
 fectionem, existimat peccatum sibi non esse remissum. Hæc est grauis
 & periculosa pugna. Sed ex hoc Pauli loco discenda est uictoria per fi-
 dem. Nam, si Adam tam potens & efficax fuit, ut peccatum in carnem
 & sanguinem ita transfuderit, ut semper dum uiuimus, sentiamus, mul-
 to certē potentior & efficacior sit Christus, necesse est, ad effundendam
 in nos iusticiam, qua coram Deo constamus, & quam Deus intra nos,
 in Christo, in quem credimus, uidet. Vnde 1. Ioan. 3. dicitur: Si nos con-
 demnat cor nostrum, maior est Deus corde, & nouit omnia. hoc est, si
 conscientia nos condemnat, sentiendum est de clementia Dei, q̄ effica-
 cior sit Christus ad seruandum, q̄ peccatum ad condēnandum. Etsi enim
 cor nostrum non nouit, non sentit, nisi peccatum, Deus tamen omnia
 nouit, quia scit Christum filium suum esse nostram iusticiam, & omnia
 cum Christo nobis donata esse. Nam in certamine cōscientiæ, aliō trahit
 peccatum, aliō Christus. Peccatum ait: Tu dānatus es, quia habes & sen-
 tis peccatum, propter quod homines damnant. Christus uerō ait: Ego
 potērior sum peccato. Ad me igitur accedito, & mihi fidem adhibeto.
 Deinde uincenda est mors. Re ipsa enim sentimus mortem. Mors autē
 natura sua est ianua perpetue damnationis. Cum ergo sentimus mortē,
 existimamus nos esse mortis captiuos. Sed hæc existimatio uincēda est,
 ut mors uincat. Vincet autē in Christo, ex hoc Pauli loco. Nam, si Adam
 tam potens fuit, ut transfuderit mortē in suos posteros, Christus certē
 multo potentior est, ut transfundat in posteros suos uitā, cū sit fortior
 ad uiuificandum, q̄ Adam ad mortificandū. Postremo, uincendi sunt
 terrores inferni. Si enim Adam tam potēs fuit, ut transfunderet in nos
 terrores inferni, adeo q̄ ipsum infernum, Christus filius Dei multo po-
 tentior est ad propaganda in nos gaudia cœli, adeo q̄ cœlū ipsum. Hæc,
 si fide conceperimus & tractauerimus, fieri non potest, quin reporte-
 mus uictoriam à morte & inferno. Cæterū, postq̄ Paulus dixit, propa-
 gatū esse peccatum & mortem, per unius Delictum, & propagatam
 esse iusticiā, per Vnius Iusticiam. explicat etiam speciem illius delicti, &
 illius iusticiæ, per quæ hinc tanta bona, & illinc tanta mala, ppagata sunt.
 Per INOBEDIENTIAM, inquit, unius hominis. Inobedientia Adæ
 peccatum illud est, quod est rātorum malorum autor. Data enim est ei
 lex, Ne uescat fructu ex arbore Sapientiæ. Cum igitur Adam nō obedi-
 ret huic legi, induxit inobedientia sua tantorum malorum mare in or-
 bem

bem terrarum. Hoc cene, inquires, tantum sceleris est, Pomo uesci, ut
 propter ipsum non Adam solum, uerum etiam omnes posteri eius da-
 nentur? An non puerile est peccatum, poma & pyra parentibus suffu-
 rari? Et magna uideretur crudelitas, si parens filiolum suum propter u-
 niuersi & alterius pomi surreptionem exhaeredaret? Imò potius indignū
 uidetur, ut tale peccatum amplificetur, & exaggeretur. Sed hic assuefa-
 ciendi sumus, ne iudicemus de peccatis, iuxta nostram humanam opi-
 nionem, sed iuxta sententiam Domini Dei nostri, nec iuxta rei speciem
 sed ueritatem. Per se non magnum est, Pomo uesci, sed magnum est,
 Verbum Dei, quo usus pomi prohibetur, contemnere & prauaricari.
 Non est durable, edere pomum, sed illud demum durable est, ab æter-
 no bono deficere, & æternam in se iram prouocare. In doctrina de pe-
 nitentia, exigitur à nobis, ut peccata nostra ita agnoscamus, ut sentia-
 mus nos propter ipsa meritos esse æternam damnationem. Quid hac
 doctrina nobis absurdius uidetur? Deus autem non solum uerbis, ue-
 rum etiam uarijs exemplis significauit, nullum uideri peccatum tam le-
 ue, tam exiguum aduersus Legem suam, quod natura sua non merea-
 tur æternum exitium. Vide mihi peccatum regis Saul, quod primo Re-
 gum decimotertio scriptum est. Hic iussus erat expectare aduentum
 Samuelis, nec prius sacrificium offerre, quam Samuel aduenisset. Cum
 autem Samuel ad constitutum diem non adesset, obtulit Saul holocau-
 stum, & oblatione uix finita, aderat Samuel. Hoc est, Saul præuenit ob-
 latione sua aduentum Samuelis, una tantum aut altera hora. Et tamen
 propter hoc peccatum, quo nihil uidetur abiectius, Saul & omnes po-
 steri eius iudicati sunt regno indigni. Vide mihi etiam uxorem Loth. In
 fuga e Sodomis, respexit post se, & uersa est in statuam Salis. Quid illo
 peccato uidetur leuius? Quid autem hoc supplicio, ut insolentius, ita
 etiam horribilius? Iudicandum igitur est de peccatis, nō iuxta nostram
 opinionem, sed iuxta sententiam Dei. Si intuearis in externam tantum
 faciem peccati, uidetur aliquoties leuissimum, ac ne reprehensione qui-
 dem dignum. Sed si diligentius introspexeris & expēderis, inuenies ler-
 nam grauissimorum scelerum aduersus Deum. Ponamus nobis ob o-
 culos Inobedientiam Adæ, de qua nunc nobis est sermo. Quid enim ab-
 iectius, imò qd puerilius, q̄ uesci furtim poma? Sed cum Deus hoc p-
 hibuisset, & addidisset minas: Quo cūq; die comederis, morte morie-
 ris. Adhæc, Satan diuersum docuisset, uidelicet, q̄ non essent morituri,
 sed dii futuri, Adam autem deserto uerbo Dei, consentiret Satanae, &
 comederet, cogita mihi, queso, quantum scelus designauerit. Primum
 enim, Adam iudicauit Satanam prudētem, qui sciat, quid humanæ salu-
 ti profit, quid nō profit, Deum autē stultum, q̄ hoc nesciat. Quanta hæc
 est impietas? Deinde, iudicauit Deū mendacē, Satanā autē ueracē. Quid
 hoc crimine horribilius? Hoc certē est, si expenderis, negare Deum esse
 Deū. Adhæc sensit se q̄q; creatore suo sapiētiorem, quippe q̄ melius iu-
 dicare queat, quid ipsi conducat, q̄ Deus. Ac fortassis nō cogitauit ista
 perceptibili cordis sensu, attamē, cū illud p̄ctm designaret, delituerunt
 hæc in recessu cordis, & fuerunt Deo manifestē cōspicua. Conferamus
 hic,

huc etiā de nostris moribus aliquid. Cū admonemur de fuga peccatorum, ebrietatis, impudicitie, imposturæ, & aliorum scelerum, respondere solent impoenitentes, quid? Num seruus ego sum sacrificulorum, ut necesse habeam facere, quæ ipsis uidentur? quid ad me sacrificuli? An necesse est omnia credere, quæ ipsi effutiant? Non dicunt: Quid ad me Deus? quid ad me Verbum Dei? Neque enim Satan prodit se tam aperte, sed arripiunt sacrificulos, ut ipsi loquantur, hoc est, Ministros Ecclesiæ, qui explicant Legem & Euangelion. In hos solos uidentur bilem suam effundere: sed sub horum nomine Deus uidet se accusari, se reijci, se contemni, & se pro mendace haberi. Cū igitur sub peccatis, quæ nobis uidentur leuissimæ, delitescant atrocissimæ quæque scelera, iudicandum erit de peccatis, non iuxta humanæ rationis opinionem, sed iuxta sententiam & decretum Dei. Haftenus de peccato Adæ. Videamus nunc etiā de iusticia Christi. Quæ est ergo illa Christi iusticia, propter quam nō ipse tantum, uerum etiā omnes posterius eius, qui sunt credentes in ipsum, consequuntur Salutem? Per Obedientiam (inquit Paulus) Vnius. Hæc est obedientia Christi. Sicut autem Inobedientia Adæ uidetur non admodum requirenda, ita & Obedientia Christi, nec magna, nec admirabilis apparet. Christus duxit honestam & piam uitam, sed & multi Patriarchæ talem duxerunt uitam. Pertulit Christus mortem innocenter, sed & multi Prophætæ pertulerunt mortem innocenter, ac obedienter. Quid igitur eximij habet præ alijs obedientia Christi? Si ea sua dignitate explicari posset, nihil uirtutum esset ea admirabilius & excellentius. Postquā enim unigenitus & æternus filius Dei assumpsit filium hominis in unitatem personæ, ornauit eum optimi deitatis plenitudine corporaliter, (sicut Paulus loquitur,) ut statim ab initio incarnationis seu conceptionis suæ fuerit in forma Dei, & habuerit omnem diuinam maiestatem. Ac potuisset eam confestim palam ostentare, & in uniuerso orbe manifestè usurpare, Sed Deus Pater celestis uoluit, ut passione & morte sua expiaret peccata humani generis, & reuocaret hominem ab æterno interitu. Quare Christus uoluntati Dei Patris sui ita obedijt, ut primum quidē suscepit, reposita celestis felicitate, omnes humanas imbecillitates, & cū potuisset continuare beatitudine, maluit affligi, quā uocationi Dei Patris sui resistere. Deinde, cū potuisset omnium inimicorū manus effugere, maluit hostili ter capi, quā uoluntati Dei non satisfacere. Adhæc, si omnino moriendū esset, potuisset tranquillū genus mortis eligere: sed uoluit ignominiosissimam, & acerbissimam crucis mortem subire, ut Deo Patri obediret. Postremo, cū inimici eius execrarentur ipsum uirulentissimis maledictis in cruce, potuisset, uno, non iam dicā, uerbo, sed nutu saltē effugere, ut terra ipsis dehisceret: sed maluit ea patientissimè ferre, imò etiā pro salute eorum intercedere, quā cum uoluntate Dei Patris pugnare, & salutem humani generis negligere. Quid multis opus? Christus sua obedientia uniuersam Legem Dei, tam eam, quæ est de dilectione Dei ex toto corde, quā illam, quæ est de dilectione proximi, sicut seipsum, ita impleuit, ut nullum prorsus uitium in eo sit inuentum.

Hæc

Hac obedientia nihil potest perfectius, nihil absolutius cogitari. Quare hac obedientia illud est assecutus, ut non tantum ipse in summam exaltaretur sublimitatem, sed etiam omnes posterī, siue illi, qui fuerunt ante, siue post aduentum eius in carnem, consequerentur per ipsum æternam iusticiam & felicitatem. Habes antithesin Adæ & Christi, ex qua manifestum est, quod etsi magna fuit & efficax inobedientia Adæ, tamen longè maior & efficacior fuit Obedientia Christi, ut cum illa induxerit in orbem terrarum peccatum & mortem, hæc multo plus inducat iusticiam & uitam.

Cæterum, cum Paulus dixerit, multos esse constitutos peccatores, per unius peccatum seu inobedientiam, & multos constitui iustos, per unius iusticiam, mox uenit auditori in mentem: Si hæc ita se habent, ad quid prodest Lex? Nam, si peccatum uenit per unius hominis peccatum, cur suprâ dictum est, quod ubi non est Lex, ibi non sit præuicatio? Et, si iusticia est, per unius iusticiam, in quem usum data est Lex, quam multi sentiunt in hoc datam esse, ut propter merita operum eius consequamur iusticiam? Quod si iustificamur per gratiam unius & solius Christi, ad quid prædicatur nobis Decalogus, qui est uniuersæ moralis Legis compendium? Ad hoc respondet nunc Paulus, & indicat uerum usum Legis, de quo tamen postea cap. 7. copiosius tractabit. Lex, inquit, subintravit, Lex data & instituta est, non ut auferat, seu minuat peccata, quemadmodum hypocritæ sentiunt, sed potius ut augeat peccata, & ut delictum abundet. Hæc autem disputatio de Lege, non est transferenda in forum Politicum, nec in externam huius uitæ conuersationem, sed manendum est cum ea, in foro Ecclesiastico, quod est forum conscientiæ. In foro enim politico lex illum habet usum, quod sit instituta ad minuenda peccata, & ad coercendam maliciam, ut homines à designandis & cumulandis sceleribus, minis & supplicijs legis deterreantur. De hoc legis usu dicit aliàs Paulus, Lex non est posita iustis, & iniustis, raptoribus, &c. In foro autem conscientiæ, Lex longè alium habet usum. Ibi enim instituta est, ut abundant delicta, non quidem, ut noua delicta in hominem conferat, sed ut uetera & latentia in lucem producat, non ut numerum delictorum augeat, sed ut efficaciam, & magnitudinem eorum ostendat. Etsi enim lex Moysi constituit quædam Leuitica & Politica delicta, quæ per se non sunt delicta, ut, exempli gratia, tangere morticinum, uesci carne suilla, uesci agno Paschali absq; corporali Sanctificatione, & multa id genus alia, tamē Paulus loquitur hic de iis delictis, quæ natura sua delicta sunt, quale est, Contemnere Deum, Esse uerbo Dei incredulū, Concupiscere, & quæ sunt huiusmodi. Instituta igitur est Lex, ut hæc delicta abundant, hoc est, ut cognoscatur potentia, efficacia, & magnitudo eorū. Vnde postea cap. 7. ait: Concupiscentiam non nouissem, nisi Lex diceret, Non concupiscas. Et, Lex genuit in me omnem concupiscentiam. Et, Factum est peccatum supra modum peccans &c. Hic discendus est usus concionum de Lege, seu præceptis Dei. In publicis enim concionibus explicatur nunc Lex, Non fureris, nunc Lex, Non committas adulterium, nunc illa, nunc alia Lex. Primum

mum ergo cogitandum est, de Politico usu, uidelicet, quod talis Lex
 exigit à nobis bonam uitæ conuersationem, ut minus peccemus. Dein
 de cogitandum est de Spirituali usu, uidelicet, quod talis Lex ostendat
 nobis magnitudinem peccati, & potentiam eius, ac indicet, quod tanta
 sit peccati magnitudo, ut cōijciat nos in perpetuam damnationem. Hi
 duo usus coniungendi sunt, ut alter gubernet externā uitam, alter con-
 scientiam. Periculosum, imò perniciosum est, si unus tantum usus arri-
 piatur, & alter reiiciatur. Qui existimat Legem in hoc tantum datam,
 ut præcipiat externa opera, is abiicitur Lege ad hypocrisim, & iudicat
 opera sua esse ueram iusticiam. Qui autem putat Legem tantum datam
 esse, ut ostendat magnitudinem peccatorum, hic negliget studium bo-
 norum operum, & existimat nullam eorum rationem habendam. Con-
 iungendi igitur sunt hi duo usus, ut & exercitium bonorum operum
 suscipiamus, & hæc opera, non esse ueram iusticiam agnoscamus. Hoc
 enim illud est, quod dicitur, Legem augere, non minuere peccatum.
 Quid ergo dicemus? Num Lex auget peccatum, seu ostendit magni-
 tudinem peccati, ut damnemur, & pereamus? Nihil minus. Sic enim ad-
 dit Paulus: **VBI ABVNDAT DELICTVM, IBI SVPER-
 ABVNDAT GRATIA.** Obseruabile dictum, & aureis notis exci-
 piendum. Docet enim primum, quis sit principalis finis Legis, uideli-
 cet, q̃ Lex ostendat magnitudinem peccatorum, nō ut pereamus, sed
 ut ad agnitionem magnitudinis gratiæ perueniamus. Deinde ostendit
 consilium Dei, in omni tumultu conscientiae, qui ex peccatis oritur.
 Nam, cū peccata patefunt conscientiae nostrae, ibi tum oritur timor mor-
 tis & inferni. Quid ergo est, q̃ Deus conuiueat, ut hic tumultus in no-
 bis exciteretur? Non certè illo facit cōsilio, ut pereamus, sed ut cognosca-
 mus, q̃ tanto maior sit gratia per Christum parta, quanto magis tumultus
 peccatorum sentimus. Si enim potētia peccati tanta est, ut nos dā-
 net, multo potentior est iusticia Christi, ut nos seruet. Hoc perinde est,
 ac si quis diceret: Si Satani potest me occidere, multo magis potest me
 Deus uiuificare, quia Deus est potētiior satana. Sic sentiendū est de pec-
 cato & iusticia. Si peccatum potest nos damnare, multo magis iusticia
 Christi potest nos seruare. Et, ut Paulus hanc rem magis perspicuè ex-
 plicet, facit ex utrisq̃, hoc est, ex peccato Adæ, & ex iusticia Christi, seu
 Gratia, Reges, ac tribuit suum cuiq̃ regnum. Quemadmodum, inqui-
 ens, regnauit peccatum &c. hoc est, Peccatum est REX, & exercet re-
 gnum suum ad mortem, ac perpetuam damnationem. Hic rex domina-
 tur omnibus posteris Adæ. Est & Gratia, Rex. Nomine autem gratiæ
 intelligamus fauorem, quo Deus gratis complectitur credentes, tantū
 propter Christum & iusticiā eius. Hic rex exercet etiam suum regnū,
 quia regnat ad iusticiam & uitam æternam per Christum, (hoc est) De-
 us gratuito suo fauore iustificat, seu absoluit ab iniusticia oēs in Christū
 credentes, & tribuit eis æternam uitam, propter Christum filium suū.
 Vtrum igitur regē dicemus potentiorem? Nō certè peccatum, sed gra-
 tiam. Hoc enim uenit à Satana, per hominē, illa autem uenit à Deo ipso,
 propter unigenitū filium suum Dominum nostrum Iesum Christum.

Quare, gratia multo potentior est ad nos seruandos, quàm peccatum ad condemnandos. Quæ cùm ita se habent, certum, firmum & fixum est, q̃ Spes, quā habemus, de æterna nostra Salute, propter Christum, nos haudquaquàm pudefaciat.

CAPVT SEXTVM

Τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ἐκράνουμεν τῇ ἀμνηστία, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; μὴ γένοιτο. οἱ ἡμεῖς ἀπεδάνομεν τῇ ἀμνηστία, πρὸς ἡμᾶς ἡχοσμεν ἐν αὐτῇ; ἢ ἀγνοοῖτε, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν, εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, συνετάφημεν ἐν αὐτοῦ θανάτῳ, ἵνα ὡς ἐκ νεκρῶν Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ζῶντος, ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν.

Quid ergo dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit, Qui mortui sumus peccato, quomodo posthac uiuemus in eo dem? An ignoratis, quod quicumq; baptisati sumus, in Christum facti sum, in mortem eius baptisati sumus? Sepulti igitur sumus unā cum illo per baptismum in mortem, ut quemadmodū excitatus est Christus ex mortuis, per gloriam Patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus.

Nondum absoluta est tractatio de Spe, sed quia Paulus hactenus exposuit, q̃ iustificemur coram Deo, (hoc est) absolui-
mur ab iniusticia, & reputemur coram Deo iusti, non propter merita bonorum operū, sed tantum propter Christum per fidem. Et paulò antè dixit, Vbi exuberat peccatum, ibi magis exuberat gratia, idcirco statim incidit auditori, Quæ igitur est bonorū operū utilitas? Quid opus est bona opa facere, si nō propter ea iustificamur? Imò, si gratia magis exuberat, ubi exuberat peccatū, rectius faciemus, si peccauerimus, ut gratia Dei illustrior fiat? Hanc obiectionem Paulus etiam supra cap. 3. attigit. Ac non potius, (inquiens,) quēadmodum de nobis malè loquuntur, faciamus mala, ut eueniāt bona? Ac eo quidem in loco paucissimis eam perstringit. Nunc autem, intermissa tractatione de Spe, (ad quam tamen postea cap. 8. reuertetur,) suscipit copiose ad illam de bonis operibus, obiectionem, respondendum. Et si enim interea spargit quædam argumentorum semina, quibus probat, Spem non pudefacere, de quibus Lectorem, suo loco, uolente Deo, admonebimus, tamen in illis duobus, quæ sequuntur, Capitibus, Sexto, uidelicet & septimo, præcipuè commoratur in explicanda illa de faciendis bonis operibus obiectione. Eadem obiectio, etiam his nostris temporibus agitur, & accusantur concionatores Euangelij Christi, quod doceant, non esse bona opera faciendā. Sed bene habet. Hæc accusatio non est obscurum argumentum, quod adnūciemus, his temporibus, eandem doctrinā, quam Apostoli, & imprimis Paulus, adnunciarunt. Cū em̃ eadem planè nobis, Apostolica scripta explicantibus & docentibus, obijciantur, quæ Paulo et reliquis Apostolis obiecta sunt, manifestum est, nos eandem tractare doctrinam. Respondet igitur Paulus huic calumniæ;

luminæ, & docet, q̄ etsi non iustificamur propter merita bonorū operum, tamen non sit perseverandum in peccato, sed bona opera necessaria sint facienda. Quid ergo? inquit: Perseuerabimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Hic initio obseruandum est, q̄ Paulus loquatur de fructibus seu operibus peccati. Nam, si loquendum est, de peccato, quod nobis in carne & sanguine est agnatum, perseverandum nobis est in eo, uelimus, nolimus, usq̄ ad mortē. Etsi enim reatus huius peccati, ablatus est per baptismum, actus tamen eius manet in homine, dum caro & sanguis manet. Sed illud necessarium est, ut huic peccato nō obediamus, nec opera eius faciamus, sed cupiditates eius compescamus, & bona operemur. Quam ob causam? Quia, Mortui, inquit, sumus peccato. Quomodo igitur faceremus peccatū, & uiueremus in peccato? Sed quomodo, inquit, sumus peccato mortui? Audi, quid sequat̄. An ignoratis, q̄ quicūq̄ baptisati sumus &c. His uerbis docet Paulus, quomodo simus mortui peccato. Baptismus. n. in hunc usum est institutus, ut per ipsum inseramur in mortē & sepulturam Christi. Et cū baptisat quispiam, ibi mors ac sepultura Christi, accommodant̄ & applicant̄ ei. Christus autē occidit morte sua pctm̄, & sepultura sua sepeliuit ipsum, ac resurrexit, mortificato & sepulto peccato, à mortuis. Quare, cū nos inserti simus morti & sepulturæ Christi, per baptismum, necesse est, ut quemadmodum Christus excitatus est ex mortuis per gloriā, hoc est, potentiam & uirtutem Dei. (Hæc enim est gloria eius), ita & nos excitemur à mortuarijs operibus, & ambulemus in nouitate uitæ. Hic discendus est usus baptismi, uidelicet, q̄ sit insertio in mortem, sepulturam, et resurrectionem Christi, ut qui baptisatur, sanctificet̄ per baptismū, ad participationem omnium bonorū, quæ Christus morte, sepultura & resurrectione sua consecutus est. Magnificandus igit̄ est Baptismus, nec aliter reputandus, q̄ publica Regis in regnum suū consecratio, imō multo pluris habendus, q̄ Reges huius seculi consecrētur tantum ad terrenum regnum, per baptismum autē consecramur in cœleste regnum. Est & hoc loco discendum officium eorum, qui sunt baptisati, uidelicet, q̄ cum sint absoluti à peccato, & consecrati ad iusticiam & uitam, nō amplius ambulent in operibus peccati. Hoc enim esset, suam consecrationem prophanare & redire ad mortem. Quare, etsi bona opera nō sunt merita iusticiæ, sunt tamen iusticiæ fructus, & facienda ex officio. Nam, quemadmodum rex, qui consecratur in regnum, non meretur regnū, dicendis sententijs in controuersijs ciuium, sed consecutus est regnum uel successione, uel adoptione, uel electione, Dicere autem ius est officium Regis: ita Christianus, qui consecratur in regnum cœleste, nō meretur regnū illud bonis operibus, sed consecutus est gratis, tantū propter Christum per fidem: bona autē opera facere, est Christiani officium, in quem usum Christianus positus est. Non ordinatus est, ut edat tantū & bibat, sed ut bona faciat opera, idq̄ non est meritum, sed officium.

Εἰ ἡ σύμφυσις γεγοναμένων ἐστὶ ὁμοιότητα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀνάστα-
σεως ἐξ ὧν ὁρθοί, ὡς γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος ἐ-
τῇ γενῇ ἐσώμα ἐλάμαρτίας, τοῦ μακροῦ. Αὐτὸς ἡμᾶς τῇ ἀμάρτιᾳ. ὁ ἡγεῖται
νῶν δευκαίωτος ἀπὸ ἐλάμαρτίας

N 2 Nam

Nam si inſiticij facti ſumus illi per ſimilitudinem mortis eius, nimirum & reſurrectionis participes erimus, illud ſcientes, quod uetus ille noſter homo, cum illo crucifixus eſt, ut aboleretur corpus peccati, ut poſthac non ſeruiamus peccato. Etenim, qui mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato.

Quod Paulus antea docuit, bona opera neceſſario eſſe faciēda, propterea q̃ inſerti ſumus, per baptiſmum, in mortem Chriſti, & mortui ſumus peccato, hoc nunc expolit, & magis perſpicuè exponit, ut certisſimis rationibus conuincat, non eſſe peccandum, & manifeſtè probet eos eſſe ſycophantas, qui dicunt Apoſtolos concionari, nō eſſe bona opera faciēda, ſed peccandum eſſe, ut gratia Dei illuſtretur. Si inſerti, inquit, ſumus ſimilitudini mortis eius, &c. Obſerua uerbum Inſerti, aut complātati ſumus. Nam hoc uno uerbo, ſi explicetur, tota cauſa perſpicua redditur. Quod enim accidit in arborum plātatione, aut inſitione, hoc idem accidere ſolet in baptiſmo, in quo mors Chriſti nobis incorporatur. In arborum plantatione, agreſtis & infrugifera arbor transferitur è ſterili ſolo, in hortum, & inſeritur ei frugifer ſurculus. Quid ergo fit? Frugifer ſurculus non mutatur ad naturam agreſtis arboris, ſed contrā, agreſtis arbor mutatur ad ingenium ſurculi frugiferi. Itaq; tota arbor fit frugifera, propter inſitum ſurculum frugiferum. Sic & nos homines, natura ſumus ſterilis & agreſtis arbor. Tranſplanzatur autē per baptiſmum in hortum Eccleſiæ Dei, & inſeritur in nos mors Chriſti, tãquàm fertilis ſurculus. Quid ergo fit? Qualem fructum protulit ſurculus mortis Chriſti in perſona ipſius, talem etiā, in nobis, quibus mors Chriſti inſerta eſt, & q̃ ſumus mēbra eius, proferat, neceſſe eſt. Mors autem Chriſti, attulit in ipſo illam fructum, q̃ Chriſtus, expiato peccato, redierit ad ueram & perpetuam uitam. Ergo & nos illū afferre fructū debemus, ut deletio in nobis peccato, primū quidem ambulemus in nouitate uite, deinde reſurgamus etiā à morte cum Chriſto, in eternam uitam. Itaq; Chriſtus non mutatur in noſtrum ingenium, ſed nos in ingeniū Chriſti mutemur, neceſſe eſt. Vides, hortos etiā & arbores docere nos pietatem, ſi eas, eruditi uerbo Dei, rectis oculis aſpiciamus. Sic et aliās docet nos Chriſtus diſcere pietatem è Vineâ. Ego ſum, inquit, uitis uera, & uos palmites &c. Proponit etiā aliās ſimilitudinem de ficu ſterili, qua nos ad pœnitentiam hortat, adeoq; cum initio creatus eſſet homo, poſuit eum Deus in hortum paradifi, ut operaretur illum. Et filius Dei oraturus, ſeceſſit plerunq; in hortū. Quare, arbores & horti non ſunt tantum aſpiciendi iuxta ingenium hominum huius ſæculi, qui externam tantum uoluptatē & utilitatem in ipſis querunt, ſed etiam ſunt conſiderādi, iuxta ingenium ſpiritus ſancti, ut ſint nobis eruditioni ad ueram pietatē. Quomodo autē ſurculus mortis Chriſti ſit efficaſ in nobis arborib. natura ſterilibus, docet Paulus cōſequēter, cū ait: Illud ſcientes, q̃ uetus noſter homo, cū illo crucifixus eſt, &c. Primum, obſerua, quid Paulus uocet Veterem hoīem. Vetus igit̃ homo, hoc loco, non dicit̃, homo ſenex, aut multorum annorū, nec dicitur, Carnalis tantū & craſſus hominis affectus, ſed dicit̃ Totus homo, animo & corpore,

pore, etiam si unius tantū diei, aut horæ fuerit. Nam & infantes sunt Vetus homo, quippe q̄ uetus homo dicatur natura Adæ post lapsum in peccatū. Hæc aut natura est, q̄ Adam fuerit priuatus spiritu sancto, & obrutus incredulitate, ignorātia & contemptu Dei, è quibus deinde sequuntur, afflictiones, Mors, & horrores inferni. Cum igit̃ omnes nobiscum afferamus hanc naturā, in hunc mundum, uerè & rectè dicimur afferre nobiscum ueterē hominē. Deinde uideamus, quomodo hic uetus homo crucifixus sit cū Christo. Nam Christus secū in crucem sustulit afflictiones, mortē, & horrores inferni, quæ ut arguunt, peccatū esse grauissimum, ita etiam sunt peccati supplicia. Hæc, cum Christus suscepit innocens, expiauit peccatū, & aboleuit peccati corpus, hoc est, rē ipsam, seu potentiam, & efficaciam peccati. Sicut enim aliās, Corpus opponit umbræ, ita & hoc loco corpus intelligendū est, p̄ ipsa rei seu efficaciam seu operatione. Cum aut̃ per fidem aspicimus crucem & mortem Christi, tunc intelligimus grauitatem peccati, & uidemus mortē & infernū, quæ nos propter peccata meriti sumus, ut rectè & nos dicamur crucifixi & mortui. Iam, qui mortuus est, is est & iustificatus, hoc est, liberatus à peccato, seu desijt peccare, aut mortuus, non amplius peccat. Cum igit̃ uetus noster homo crucifixus sit & mortuus cum Christo, certè non debet deinceps peccare, perinde ac si adhuc uiueret. Vide ergo mihi, quid faciat is, q̄ per baptismum Christo insertus, adhuc sectat̃ peccata. Primum enim, nō credit Christum mortuum, & ueterem hominē cum Christo esse crucifixum. Nam si crederet Christum, propter peccata mortuum, certè agnosceret magnitudinē peccati, uidelicet, q̄ peccatum mereret iram Dei, afflictiones, adeo q̄ mortem ipsam & infernum. Vbi autē hæc ob oculos ponunt̃, ibi natura ad ea trepidamus & cohorrescimus. Cū igit̃ peccator ad ea non trepidauerit, aut cohoruerit, manifestum est, q̄ non credat Christum pro peccatis mortuum esse. Quid autē hoc incredulitatis scelere abominabilius? Deinde, qui peccat, prophanat baptismum. Baptismus. n. est consecratio in regnum coeleste & perpetuam uitam. Qui autem peccat, tradit se, deserta libertate coelestis regni, captiuum Satanæ & morti. Prophanat igitur baptismum. Nam, quēadmodum Rex quispiam terrenus prophanat suam consecrationem, cū deserta defensione iustorū, iuuat iniustos, & persequit̃ iustos: ita rex coelestis prophanat baptismum, quo est in regnū coeleste consecratus, cū deserta uita coelesti regno digna, sectat̃ impietatem & peccata. Postremò, qui designat peccatum, fit suū ipsius homicida. Peccatum enim gladius est, animam occidēs. Horribile est, si quis suo se gladio iugulauerit, aut suo se laqueo suspendit. At qui peccat, suo se ipsum gladio iugulat, & suo se laqueo suspendit, idq̄ tanto horribilius, quāto uita animę prestat uitę corporis. Quare multo grauius afficiamur, cū aut nos ipsi peccauerimus, aut p̄ximi p̄ctm̄ uiderimus, q̄ si quē uideremus suo se gladio interimere, aut suo se cingulo suspēdere.

Εἰ δὲ ἀπειθοῦσιν τῷ Χριστῷ, ἀσεβεῖσιν, ὅτι ἐσχηκότα αὐτοῦ, εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἐπὶ ἀποθήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἐπικυριεύει. ὁ δὲ ἀπειθαυε, τὴν αὐτῆς ἀπειθάν ἐφάπαξ. ὁ δὲ ζῆν, ζῆν ὅτι οὐκ. οὐτω ὁ υἱοὺς λογιζέ-

ἡμεῖς, ὅτι νεκροὶ μὲν εἰν τῇ ἀμάρτια, ζῶντες ὅμως ἐν θεῷ, οἱ Χριστοῦ ἰησοῦ τοῦ κυρίου καὶ ἡμῶν.

Quod si mortui sumus cum Christo, credimus q̄ & uiuemus cum illo, scientes, quod Christus excitatus à mortuis, nō amplius moritur, mors illi non amplius dominatur. Nam quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel. Quod autem uiuit, uiuit Deo. Ita & uos reputate uosipsos, mortuos quidem esse peccato, uiuētes autem Deo, per Christum Iesum Dominum nostrum.

Phil. 3. Commoratur Paulus in eadem re, quam antè suscepit tractandā, & quemadmodū in precedenti capite iterū atq; iterū inculcauit de origine & potētia peccati per Adamū, & iusticiæ per Christū, ita nunc iterū atq; iterū repetit, nō esse peccandū, propterea q̄ mortui sumus cū Christo, & resurrexerimus cū ipso. Hac repetitione partim significat spūm sanctum, seriō exigere, q̄ etsi bona opera non merent expiationē peccatorū, tamen necessariō sint faciendā: partim inculcat potētiā mortis & resurrectionis Christi, in nobis. Hanc. n. cognoscere, maxima est utilitas. Habeo omnia, inquit Paulus, pro reiectamētis, ut Christum lucrificiam, & cognoscam illum, ac potētiā resurrectionis eius, & communionem afflictionum illius, dum conformis fio morti eius &c. Quæ ergo sit potētiā mortis & resurrectionis Christi, exponit Paulus hoc loco: Si mortui, (inquiens) sumus cū Christo, credimus, q̄ & uiuemus cum ipso, etc. Hæc ut rectius intelligamus, sciendū est duplicem esse potētiā mortis & resurrectionis Christi. Altera est, quam mors & resurrectio exercuerunt in ipsa Christi persona. Altera, quam exercēt in nobis, aut in nostra persona, qui sumus membra Christi. Tantæ. n. potētis est mors Christi, ut primū expiauerit peccata coram Deo, & mortificauerit tam peccata ipsa, q̄ mortem, peccatorū stipendiū. Quod mortuus, inquit, est, peccato mortuus fuit semel, hoc est, expiauit p̄ctm suā morte, & occidit mortē. Sicut & apud Oseā dicit Christus: O mors, ero mors tua &c. Sed quā potētiā habet mors Christi, in Christo ipso, capite nostro, eandē potētiā habere debet in nobis, qui sumus membra eius. Mors Christi occidit p̄ctm et mortē. Ergo debet etiā in nobis, membris Christi, p̄ctm & mortē occidere. Sic & resurrectio Christi tātē est potētis, ut collocauerit eum in cœlesti, & nunq̄ finiēda uita. Exaltatus est, inq̄t, à mortuis, nō amplius moriē, mors illi non ultra dñabit. Quod autē uiuit, uiuit Deo. Eandem potētiā debet etiā in nobis Resurrectio Christi habere, uidelicet, ut efficiat, q̄ non solum corpore ad eternā uitam resurgamus, uerū etiam excitet nos, dū adhuc in hoc seculo corporālē agimus uitam, ad sectanda uera eterne uitę opera, quæ nobis diuinitus sunt præcepta. Sed quō potētiā mortis & Resurrectionis Christi soleat in nobis exerceri, docet Christus ipse apud Ioan. cap. 3. Sicut Moyses (ingens) exaltauit serpentē in deserto, ita exaltari oportet filiū hoīs, ut oīs qui credit in eum, nō pereat, sed habeat eternā uitam. In Nu. cap. 21. murmurant Israelitę aduersus Moysen, & cogitant reuertere in Ægyptū. Misit ergo Deus in Israelitas serpentes ignē pestilentis efflantes. Sed pœnituit Israelitas impietatis sue, & Moyses intercedit p̄ eis. Quare Deus iubet Moysen facere serpentē gneū, & exaltari in signū, ac addit: Qui

Qui percussus aspexerit eū, uiuet. Verisimile est, q̄ multi Israelitarū fue-
runt increduli, ac iudicauerint uanissimum esse, q̄ serpens inanitis ē so-
lo aspectu hominem sanare queat. Sed qui uerbo Dei obsequebantur,
& percussi, serpentem æneum aspiciebant, confestim consequebantur
sanitatem. Sic & Christus habet speciem mortui serpētis, quia est mor-
uus propter peccata nostra. Et exaltatus est tam cruce, q̄ resurrectione,
ut quicunq; percussus fuerit peccato & morte, ac aspexerit eum, cōtra-
heret ex ipso uirtutē occidendi peccatū & mortē. Sed quomodo aspi-
citur Christus? Non corporalibus oculis, sed quomodo ipse docet. O-
mnis, inquit, qui CREDIT in eum, non perit, sed habet æternam ui-
tam. Christus. n. fide aspicit, cum credimus, q̄ morte sua expiauerit pec-
cata nostra, & resurrectione sua impetrauerit nobis iusticiā & uitā. Hac
fide, primum attrahit (ut ita dicā) uirtus seu potentia cognoscendę gra-
uitatis peccati nostri. Deinde attrahit potentia certitudinis de remissio-
ne peccati propter Christum. Præterea attrahit potentia opprimendi
peccati, & expurgandi illius, ac obediendi Deo. Postremò attrahit po-
tentia resurgendi in nouissimo die ad perpetuam beatitatē. Ergo, qui
peccatū suum nondū agnoscit, qui nondum uocationi Dei obsequit,
qui dubitat de futura uita, & ambigit, quid sibi in ea sit paratum, is nō-
dum aspicit Christum, nec in morte nec in resurrectione. Sed, ut adhuc
significantius intelligamus, quomodo uirtus mortis & resurrectionis
Christi in nos deriuēt, sumendum est exemplū mulieris hemorrhoe se
apud Mat. cap. 9. Hęc tetigit simbriā Christi, & attraxit uirtutē sanitatis.
Sic attrahimus & nos uirtutē mortis & resurrectionis Christi, si tetige-
rimus eū, non quidē externa manu, sed FIDE. Fides. n. manus est spūa-
lis, qua non solum Christū filium Dei, uerumetiam Deum ipsum patrē
attingere, & omnia bona ab eo accipere possumus, si saltē hāc manum
extenderimus. Est. n. hęc manus, natura nostra, ualde cōtracta & arida,
imò prorsus mortua: sed est excitanda, restituenda & sustollēda uerbo
Dei, seu prædicatione fidei. Sicut & Hur ac Aheron sustollebāt manus Exod. 17.
Mosi. Demus igitur summā operam, ut prædicationē Euangelij de Chri-
sto audiamus, & memori mente reponamus, q̄ manus fidei nostrę su-
stententur.

Μὴ οὖν βασιλευτέ τὴν ἀμάρτιαν ἐν τῷ σῶματι ὑμῶν ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ, εἰς τὸ ἀπακούειν αὐτῇ
ἐν ταῖς ὑποτάξεσιν αὐτῇ. Μὴ δὲ πρὶς ἀνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἀμάρ-
τιᾳ, ἀλλὰ πρὶς ἀντε τὸ ἐάν ποτε ἐν τῷ θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζώντας, ὅτι τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα
δικαιοσύνης ἐν τῷ θεῷ.

Neregnet igitur peccatum in mortali uestro corpore, ut obediatis
illi, per cupiditates huius. Neq; accommodetis membra uestra, arma
iniusticiæ, peccato, sed accomodetis uosmetipsos Deo, uelut ex mor-
tuis uiuentes, & membra uestra arma iusticiæ Deo.

Hęc est conclusio, quam Paulus infert, ex ijs, quæ hactenus à princi-
pio huius Capituli commemorauit. Sumus, (inquit) baptisati in mor-
tem Christi. Sumus conssepulti cum Christo. Christus mortuus est, &
nos cum ipso mortui sumus. Christus mortificauit sua morte pecca-
tum, & uiuit Deo. Christus excitatus est à mortuis, & nos cum i-
pso excitati sumus. Quid ergo hinc consequitur? Illud uidelicet,
N 4 quod

q̄ non debeamus committere, ut peccatum, nimirum mortuum & sepultum exerceat dominationē & regnum in nobis. Peccatum, inquit, non regnet in mortali uestro corpore. Respondebis fortasse, quomodo peccatum, quod est per Christum mortificatum & sepultum, regnare amplius potest? Si em̄ mortificatum est, quomodo adhuc uiuit? Et si non uiuit, quomodo dominabitur? Si non dominabitur, quē est huius cohortationis utilitas? Sciamus igitur, q̄ quantum ad ipsam Christi personam attinet, peccatū & mors ita prorsus sunt occisa, ut ipsi ne uiuant quidem, tantum abest, ut in ipso regnare possint. Nihil iuris amplius habent nec peccatum, nec mors, in personam ipsam Christi. Quantum autem ad nōs, qui sumus membra Christi, & adhuc in mortali corpore in hoc seculo uiuimus, attinet, peccatum & mors per Christum ita sunt abolita, non ut non sint, quia adhuc gestamus p̄ctm̄ in carne & sanguine, & necesse habemus mori, sed ut peccatum non damnet, nec mors nos perdat. Itaq̄, in hoc quidem mortali corpore, non actus, sed reatus peccati abolitus est, & non opus, sed efficacia mortis ablata est, etsi in nouissimo die etiam ipse peccati ac mortis actus in nobis abolitur. Nunc ergo exigitur à nobis, ut hoc peccatum, quod adhuc actum in nobis uiget, nō regnet in nobis, & non sit Rex aut dominus noster. Tunc autem peccatum sit rex, aut dominus noster, cū cupiditatibus & affectibus eius obsequium præstamus. Exēpli gratia. Si quis iniuriā à proximo afficit, hic peccatum, q̄d intra nos, in carne, latet, (Latet autem in nobis, sicut calor in calce, qui solet aqua infusa excitari,) iniuriā proximi prouocat, & erumpit in iram aut inuidiam. Hæc iubent malefactum malefacto repēdere, & uindictam exercere. Hæc est cupiditas, hic est affectus peccati. Si huic cupiditati aut præcepto obsequimur, sed tunc peccatum Rex est, nos autē serui eius: si uerō nō obsequimur, sed fide reprimimus, tunc sumus nos Reges in peccatū. Aliud. Si quis paupertate aut fame affligit, ibi tum peccatum intra nos latens excitat. Excitatum ostendit primum incredulitatē & desperationem, deinde iubet aut furari, aut imposturis operam dare, aut etiā se ex arbore suspēdere. Hic est affectus peccati. Requirit ergo à nobis, ut non regnet peccatū, nec affectui eius obediamus. Vulgo de uehemēter irato dici solet: Hic ira totum superauit. Superamur ergo à peccato, cū affectui eius obsequimur. Superamus aut peccatum, cū affectui eius resistimus, & obsequimur uolūtati Dei, quæ nobis uerbo eius est patefacta. Sic Cain superatus fuit à peccato, quando fratri suo Abelo inuidit, & occidit. Sed Ioseph, cū interpellaretur de stupro, superauit peccatū. Sic Saul superatus fuit à peccato, cū insidiatus est Dauidi, ut eum interficeret. Sed Dauid superauit peccatum, cū Saulē capitalē hostē, captiuum teneret, et tñ dimitteret incolumē. Cæterū, occasione huius admonitiōis, qua Paulus hortat, ne regnet in nobis peccatū, docet etiam uerū & legitimum usum membrorum in corpore humano: Neq̄ accommodetis, inquit, ens, membra uestra, arma iniusticiæ. Membra enim humani corporis creata, & addita sunt homini, non ut sint ociosum tantum ornamentum corporis, sed ut sint arma, hoc est, organa, & instrumenta

menta uitæ nostræ. Ac initio creauit quidē deus hæc instrumenta in homine pura & sancta. Creauit enim hominem ad imaginem Dei, & collocauit eum in paradiso, ut operaretur eum. Ibi tum membra hominis erant adhuc omnia Sancta. Postq̄ autem Adam peccauit, tunc sordida uit, & prophanauit omnia mēbra, ut fierent instrumenta Satanæ et maliciæ. Sed in Baptismo iterum sanctificantur per fidem, in instrumenta Christi & iusticiæ. Quare exigitur deinceps à nobis, ut nō amplius prophanemus membra nostra peccatis, sed præbeamus ea instrumenta pietati. Multa sunt opificia, quorum operibus, manus, pedes, & alia membra sordidantur. Hæ autem non sunt sordes illæ, quas Deus abominat, sed eas demum abominat & execratur, quibus membra nostra, per opera peccatorum contaminantur. Qui mentitur, prophanat linguam suam. Qui studet ebrietati, contaminat os, guttur & uētre. Qui prope- rat ad imposturas, plus fœdat pedes suos, q̄ si in cœno ambularet. Cum igitur membra nostra consecrata sint per baptismum ad instrumenta iusticiæ, enitendum est toto conatu, ne abutamur ijs ad iniusticiam, sed utamur ad pietatem.

Αμ. ἡνία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύει. οὐ γὰρ ἐστέ ὑπὸ νόμου, ἀλλὰ ὑπὸ χάριτος.

Peccatum enim uobis non dominatur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia.

Admonuit Paulus, ne sinamus peccatum in nobis regnare, nec accōdemus membra nostra, instrumenta ad iniusticiam, sed ad iusticiam. Dicit ergo quispiā: Quid faciam? Pētīm potētius est, q̄ ut uincere queā. Iam. n. immersum est carni et sanguini nostro, ut uelimus, nolimus, redigat nos in suā potēstatē. Quomodo igit possimus mēbra nostra, accōmodare instrumenta ad iusticiam? Ad hoc respondet Paulus, ac docet, uictoriam super peccatū nūc esse facilē: adeoq̄ cohortatur nos à facili, ad faciēda bona opera. Peccatum, inquit, nō dominatur uobis. Peccatum nunc non est tam potens & efficax, q̄ quondam erat. Peccatum nūc facilē uinci, & bona opera præstari possunt. Quā ob causam? quia, Non estis, inquit, sub lege, sed sub gratia. Hoc dictum uidetur prophānis hoībus licentiā potius peccandi cōcedere, q̄ ad bene operādum cohortari. Qui. n. nō est sub lege, existimat sibi quiduis licere. Sed Paulus sic loquit, non ut concedat peccādi licentiā, sed ut excitet ad obediētiā. Rectē igit hoc dictū intelligendū est. Nā, si hæc Pauli uerba nostro more exprimenda sunt, cū dicit, Non estis sub lege, sed sub gratia, nihil aliud est, q̄ si dixisset: Nō estis Iudei, sed Christiani. Idcirco facilē nūc bona opera facere potestis. Iudei. n. habuerūt legē, cuius epitome est Decalogus. Decalogus aut, etsi præcipit bona opera, quæ oēs homines facere debēt, et iuxta quā rationē, omnes homines sunt sub lege, propterea q̄ bona opera à Deo præcepta, semper sunt faciēda & nunq̄ peccādum, tñ, cum hoīes natura sua, non possunt legē, seu decalogum perficere implere, decalogus multis modis est ipsis grauis et molestus. Primū cū inueniat in hoīe peccatū, & naturā peccato uitiatā, nō tollit, sed excitat potius & auget peccatum, quemadmodum postea dicit. Vbi autem peccatum irritatur & excitatur, ibi difficillimum, imō impossibi-

le est

le est uerè & facile bona opera facere. Iudæi igitur, qui Decalogum tantum audiunt, non faciunt uerè bona opera. Deinde Decalogus ostendit iram Dei. Vbi autem ira Dei agnoscitur, ibi nemo facit bona opera hilari & alacri animo. Tyrāno nemo liberaliter seruit. Et uulgo dicitur: Quæmetuunt, oderunt. Iudæi igitur & hypocritæ, qui tantum sunt sub decalogo, non possunt facile bona opera præstare. Adhæc, quia decalogus inuenit in nobis tantum peccata, idcirco tradit nos captiuos Satana. Maledictus, inquit, omnis, qui nō permanet in uerbis legis huius. Vbi autem Satā dominat, ibi non permittit, ut bona opera rectè fiant. Quare Iudæi & hypocritæ, q̄ sunt sub lege seu decalogo, hoc est, in potestate Satana, nō possunt facile bona opera facere. Præterea, decalogus cōdemnat nos ad perpetuam gehēnam. Vbi autem est perpetua cōdemnationis sententia, ibi nulla est tranquillitas bene operādi. Postremò decalogus est ueluti Pædagogus. Sicut autem Pædagogus, potest quidē puerum nebulonem extrinsecus coercere, ne designet scelera, non potest autem efficere, ut nebulo fiat homo frugi, nec instillat ei uirtutem aut potentiam bene operandi. Sed sicut statua, (quam ita uocant) Mercurialis demonstrat quidem iter, non præstat autem lasso, aut languido uirtutem ambulandi: ita & Decalogus præcipit quidē bonas uirtutes, non tribuit autē uires bona præcepta uerè sectandi. Quare Iudæi & hypocritæ, qui tantum sunt sub decalogo, nō possunt opera bona facile præstare. Christiani autem, seu Renati in Christo, possunt hoc facillimè præstare, quia sunt S V B G R A T I A, seu in regno gratiæ. Primum enim, postquā Christus, qui est regni gratiæ administrator, aduenit, instituit ministerium Euangelij, quo prædicat, non amplificatio, sed condonatio peccatorum. Vbi autē peccata condonantur, ibi datur occasio gratificandi & diligendi. Remittuntur (inquit Christus) ei peccata multa, Ideo diligit multum. Deinde Euangelio prædicatur gratia seu fauor Dei. Vbi autē Dei fauor agnoscitur, ibi animus excitatur ad colendum Deū liberaliter. Adhæc, Euangelio prædicatur liberatio à Satana. Qui autem est à Satana liberatus, incedit in uia iusticiæ liberè. Præterea, pro condemnatione prædicatur summa & perpetua sceleritas. Quo beneficio, quis non excitaretur ad seruiendum Deo maxime animi promptitudine? Breuiter, Euangelion est organon, quo spiritus sanctus est in nobis efficax, & succurrit nostræ imbecillitati, ut renati in Christo, etiam si sentiant pugnam carnis, tamen facile queāt carnem superare, & bona opera alacri animo facere. Quid pluribus opus? Quod Paulus dicit, Non estis sub lege, sed sub gratia, illud ipsum est, qd Christus dixit: Iugum meum suaue, & onus meum leue, significans, legem, qua prædicatur magnitudo peccati, & ira Dei, esse iugū grauissimum. Euangelion autem, quod prædicat remissionē peccati, & fauorem Dei propter Christum, esse suauissimum & leuissimum. Qua predicatione excitantur homines, ut adiuti Spiritu sancto, possint bona opera facillimè præstare. Exempla habes in Matthæo & Zachæo, qui ad uocationem Christi, uniuersas suas facultates facilius deseruerunt, q̄ hypocritæ auari unum & alterum obolum.

Et si autem Paulus utitur illo dicto: Non estis sub Lege, sed sub gratia, ad probandam facilitatem benefaciendi, quemadmodum dictum est, tamen est etiam argumentum, quo probatur ueritas principalis propositionis, in hac secunda epistolae parte, quae propositio est: Spes non pudefacit. Cum enim renati in Christo non sint amplius sub lege, & ira, sed sub Euangelio & gratia, confestim sequitur, quod Spes, quam habent, de futura aeterna foelicitate, propter Christum haudquaquam fallat & pudefaciat. Nihil enim uerius Euangelio Christi, nihil certius gratia, propter Christum. Quomodo igitur Spes, quae ex his, autore spiritu sancto, concipitur, falleret?

Τί γάρ; ἂν ᾤμ' ἡσσοίμην, οὐδὲ οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμῳ, ἀλλὰ ὑπὸ χάριτι; Μὴ γένοιτο. οὐκ ὀφείλετε, οὐδ' ὅτι πεισάνετε ἐαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δούλοι ἐστέ, ὃ ὑπακούετε, ἢ τοῖς ἀμ' ἡμῶν, εἰς θάνατον, ἢ ὑπακούετε εἰς δικαιοσύνην; χάρις δὲ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἦτε δούλοι τοῖς ἀμ' ἡμῶν, ὑπακούετε δὲ ἐκ καρδίας, εἰς ὃν παρεδόκατε τὸν σὸν δι' ἀρχῆς, ἐλθὼν ὁρῶσαί τοις ἀμ' ἡμῶν, εἰς ἃς ἡμῶν, ἐδωλώκατε τὴν δικαιοσύνην.

Quid igitur? Peccabimus, quod non simus sub lege, sed sub gratia? Ablit. An nescitis, quod cui accommodatis uos ipsos seruos ad obediendum, eius serui estis, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obedientiae ad iusticiam. Gratia autem Deo, quod cum fueritis serui peccati, obedieritis ex animo ei, ad quam traducti estis formam doctrinae. Ceterum, liberati a peccato, serui facti estis iusticiae.

Vide mihi, quod circumspicere Paulus scribat, ne quis ex uerbis eius offendantur, et sumat occasionem peccandi. Quam enim objectionem supra, in principio huius capituli tractandam suscepit, & dissoluit, eandem nunc repetit & pluribus explicat, ut ex doctrina gratiae & fidei, nullus praetextum & licentiam peccandi arripere queat. Et hoc Pauli exemplum multum prodest nobis tam ad emendandas uerborum nostrorum prophanitates, quam ad coercendam uitae nostrae licentiam, ne si uis uel uerbo uel facto alijs offendiculo. Qui enim, aut prophanis & impijs uerbis, aut sceleratis factis offendit proximum, non se tantum, sed etiam proximum conijcit in interitum. Et Christus ait: Qui offendit unum ex minimis meis, melius esset ut suspenderetur ei mola asinae, &c. Crudele iudicatur, si quis alterum gladio trucidauerit, sed non minus crudele est, proximum offendere, & turpitudine sua prebere ei occasionem peccandi. Circumspicere igitur & loquendum & uiuendum est, praesertim coram iuuenibus & imperitis hominibus. Sed reuertor ad Paulum. Cum enim ex illis uerbis, Non estis sub Lege, sed sub gratia, posset quispiam licentiam peccandi captare, non praeterit ea oscitanter, sed explicat ea perspicue, ut manifestum fiat, se his uerbis exigere potius iusticiam, quam concedere iniusticiam. An nescitis, (inquiens) quod cui accommodatis uos seruos, &c. (hoc est) sicut Lex ostendit nos esse seruos peccati, ita Euangelion, quod est praedicatio gratiae, docet nos esse seruos iusticiae. Hic considerandum est, quae fuerit apud ueteres, conditio Seruitutis. Serui enim toti erant in potestate dominorum, nihil ut fere a iumentis differrent. Domini habebant in seruos potestatem uitae ac necis. Quicquid seruus acquirerebat, domino acquirerebat. Ac breuiter,

seruus

serui necesse habebant dominis semper præsto adesse, & mandatis eorum obsequi. Oculi, inquit Psalmus, seruorum in manibus dominorum suorum. Homines autem sunt natura sua serui peccati. Et hanc seruitutem Lex patefacit. Vides ergo, quæ, & quæ misera sit hominum conditio. Peccatū enim, cuius sunt serui, ita dominatur eis, ut quicquid iusserit, non solum obedienter, uerum etiam libenter faciāt, id quod in his, qui nondum ab hac seruitute sunt liberati, manifestum est. Cain erat seruus peccati. Et iussus fuit à peccato, Primum, ut fratrem occideret. Et continuo obsequebatur. Deinde etsi uerbum Domini reprehendit odium eius, tamen, quia seruus erat peccati, sectabatur etiam cupiditatem peccati, & occidebat fratrem. Postremo, contempsit & iudicium peccati, donec reuelaret: Nunquid ego, inquit, custos sum fratris mei? Iudas Ischarioth erat seruus peccati, Peccatum igitur iussit eum furari, deinde reprehensus à Christo, iussit eum inuidere. Postea Christū, accepta pecunia, prodere. Postremo, desperare, & seipsum suspendere. Hec omnia erāt peccati mandata, quibus Iudas promptè obsequebatur, quia erat peccati seruus. Sic inuidi, auari, scortatores, impostores, serui sunt peccati, ut sicut oculi seruorum sunt in manibus dominorum suorum, ita illorum animus totus à præscriptis & mandatis peccati pēdet. Sed quid tandem mercedis repēdit hic dominus seruis suis? Serui, inquit, peccati ad mortem. Et aliās: Stipendium peccati, mors est. Hæc est merces, hoc est huius seruitutis præmium, uidelicet, Mors, infernus, & æterna dānatio. Et hoc præmio nihil est, seruis peccati, certius. Quid ergo? Num mandandum est in hac seruitute? Nihil minus: Gratia (inquit) Deo, quod cum fueritis serui peccati, liberati sitis à peccato, & facti sitis serui iusticiæ. Christus enim redemit nos magno precio, suo uidelicet sanguine, à seruitute peccati. In quem usum? Num, ut faciamus, quod libet? Nequaquā, sed ut deinceps essemus serui iusticiæ. Abducimur autem à seruitute peccati, in seruitutem iusticiæ, per doctrinam Euangelij. Obedistis, inquit, ex animo, in eam, inquam traducti estis formam doctrinæ. Multi Christianorum, captiui sunt & serui Turcarum. Si qua ergo iniretur ratio, ut ab ea seruitute liberarentur, ac deinceps seruirent dominis Christianis, si que humanissimis & pijsimis, quis non commendaret? At cum prædicatur doctrina Euangelij, (cuius longè alius est typus, alia forma, quam forma legis) inuitur ratio, qua serui peccati uindicantur ad seruitutem iusticiæ. Nihil ergo optabilius, nihil acceptius est perturbatis agnitione peccati, quā doctrina Euangelij. Cæterum, qui sunt facti serui iusticiæ, debent etiam mandatis eius obsequium præstare. Iusticia autem exigit & mandat bona opera diuinitus præcepta. Omnino igitur mandato iusticiæ, cuius serui facti sumus, obediendum est.

Ἀνθρώπων λέγει. ὅτι τὸ ἁμαρτάνειν ἐστὶν ὁ θεὸς ὑμῶν. ὡς οὖν ὁ θεὸς ἡμεῖς ἐσμὲν τὰ μέλη ὑμῶν δουλοὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ τῇ ἀνομίᾳ, εἰς τὴν ἀνομίαν. οὕτως ἐν νῦν ἡμεῖς ἐσμὲν τὰ μέλη ὑμῶν δουλοὶ τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν. ὅτε ὁ θεὸς δουλοὶ ἦτε τῇ ἀμαρτίας, ἐλευθεροὶ ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. τίνα ἔτι κτῆν ἔχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαυχέσθε; τὸ ὅτι τέλει ἐκείνων, θάνατος.

Humanum

Humanum quiddam dico, propter infirmitatem carnis uestrae. Quemadmodum enim praeuistis membra uestra serua immunditiae & iniquitati, ad aliam atq; aliam iniquitatem: Sic & nunc praebe te membra uestra serua iustitiae ad sanctificationem. Quum enim serui eratis peccati, liberi eratis iustitiae. Quem igitur fructum habebatis tunc in his, de quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum, mors.

Dixit Paulus, Serui facti estis iustitiae. Hæc autem forma loquendi, etsi rectè intellecta, nihil habet incommodi, in Christiana tamen doctrina, parum uidetur apta. Quare Paulus excusat hunc loquendi modum, & ait, se humanum quiddam dicere, (hoc est,) se in hac locutione, improprie, minus aptè & artificiosè loqui, quòd dicat nos factos esse seruos iustitiae, usurpare autem hanc loquendi formam propter infirmitatem carnis eorum, & pro captu humanae imperitiae. Solent enim imperiti homines, cum audiunt prædicari libertatem spiritus, nomen libertatis arripere, & in licentiam uertere, existimantes, sibi hoc uocabulo tribui licentiam quiduis, pro arbitrio, quod libet, agendi. Maluit igitur Paulus uocabulo serui uti, ne ullam daret carnali licentiae occasionem. Si autem uoluisset exactè & disertè loqui, sic dixisset: Vos, cum prius eratis serui peccati, nunc facti estis liberi, seu liberti iustitiae, propter Christum. Inter Deum enim & Christianum id agitur, quod inter patrem & filium. Filius enim non est seruus patris, nec obsequitur patri, seruilis, sed libero, spontaneo, & hilari, ac ut uocant, filiali affectu. Seruus, inquit Christus, non manet in domo in æternum. Quare, quicquid egerit, id ægro, tristi, amaro, breuiter, illiberali & seruili animo agit. Quo ingenio omnes sunt hypocritæ. Filius autem manet in domo, ut hæres. Obsequitur ergo parèti alacri, & liberali affectu. Quid multis opus? In doctrina Christiana, & in hoc argumento, uocabulum libertatis planè idem significat, quod Germanis significat nomen Frey, in illis locutionibus, *Das ist ein freyer Kerle / Ein freyer herrlicher mann*, &c. Qua loquendi forma, non intelligimus libertatem carnalem, sed insignes & heroicas animi uirtutes, quibus fit, ut qui his est præditus, sectetur honestatem sua sponte, & liberali animo. Sic & Christiani debent esse homines liberi, hoc est, heroici, non ad sectanda scelerata, sed ad liberaliter sectandas & exercendas præclaras animi uirtutes. Cui & illud Psalmi conuenit: Spiritu principali confirma me. Humilius contrarium est, Ignauum pecus, aut emortuum cadauer, *Ein land-scheim*. Sicut enim emortuum cadauer, sine ullo est sensu & motu, ita ignaui nullam habent liberalem uel cogitationem uel actionem, sed necesse habent ab alijs ad opera cogi. Tales sunt hypocritæ, qui nihil bonorum operum liberaliter agunt, sed si quid egerint, extorquetur formidine & magnitudine poenæ. Quare, si Paulus uoluisset proprie loqui, dixisset, Vos facti estis liberti iustitiae. Sed quia loquitur cum hominibus

minibus imperitis, ait: Facti estis Serui iusticiæ, Et addit eadem loquendi phrasi: Quemadmodum præbuitis membra uestra serua immundiciæ & iniquitati, ad aliam atq; aliam iniquitatem, sic & nunc præbere membra uestra **SERVA** iusticiæ ad sanctificationem &c. Iterum meminit Paulus tyrannidis peccati, & stipendij eius, ut nos à peccato deterreat. Tanta enim est tyrannis peccati, ut si semel ei morem gesseris, non conquiescat, sed exigit, suo quasi iure perpetuam seruitutem, & impellat in aliam atq; aliam iniquitatem. Et quemadmodum homines iniqui & contentiosi, si semel ac iterum concesseris eis actum in agro aut fundo tuo, mox usurpant eum, quasi iure quodam, ac per uiciter tuentur ita peccatum, si semel & iterum ei gratificeris, teneri non potest, quin pergat obsequium exigere. Cain, cuius & paulò antè facta est mentio, tradidit se morigerum peccato inuidiæ. Hoc autem peccatum non fuit contentum cogitatione cordis, sed impulit Cainum in cadem fratris, mox etiam in contemptum diuini iudicij: Nunquid ego sum (inquiens) custos fratris mei? Quid ad me iudicium Dei? Dauid celsit cupiditati cordis, & uidit mulierem ad concupiscendam eam. Hoc peccatum non existimauit sibi satisfactum, nisi impelleret Dauidem etiam in externum adulterium. Nec dum finis erat, sed impulit eum etiam in uiri honestissimi cedem. Hoc illud est, quod Paulus ait: Præbuitis membra uestra serua immundiciæ & iniquitati, ad aliam atq; aliam iniquitatem. Quare, si piam uolueris ducere uitam, necesse habebis, ab uno tantum peccato tibi cauere. Ecquod est illud peccatum? Primum. Nam si tibi à primo caueris peccato, non sequetur nec secundum nec tertium. Quod si uerò morem gesseris primo, & non mox resipiscas, fieri non potest, quin peccatum exigit, quasi iure suo, in alijs quoq; sceleribus obedientiam. Cæterum, cum peccatum sit dominus, & peccator seruus eius, quid mercedis consequetur seruus ab hoc domino? In rebus enim humanis ita comparatum est, ut cui seruiaris, ab eo quoq; mercedem reportes. Quid ergo mercedis reportabis, à peccato, domino tuo? Impij existimant se consequi ex peccato felicitatem huius seculi. Impostor pollicetur sibi ex peccato imposturæ diuitias. Scortator sperat ex impudicitia sua uoluptatem. Potator promittit sibi compotoris amicitiam. Sed audi, quid Paulus dicat. Quem fructum habebatis tunc, in his, de quibus nunc erubescitis? Finis, inquit, illorum mors. Peccatum enim largitur seruis suis duplex præmium. Alterum, Erubescitiam coram Deo & hominibus. Alterum, mortem. Nomine autem mortis comprehenduntur omnes huius seculi afflictiones, & æterna damnatio, ad quam in impijs, mors est ianua. Fugienda igitur est tyrannis peccati, & seruiendum est iusticiæ, quæ est Regina longe omnium honestissima & illustrissima.

ΝΥΡ ΛΕΙΛΑΝΘΩΡΩΘΕ ΤΟ ΑΡΤΕΜ ΠΙΝΑΝ ΛΕΛΑΘΕΤΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΘΕΟΥ ΕΧΕΤΕ ΑΝΧΩΝ
 ΕΥΔΗΜΙΑ

ἀνὴρ μὲν εἰς ἀγιασμόν. τὸ δὲ τέλος, ζῶντων αἰώνιον. τὰ δὲ ὁφώνια δὲ μὲν πῆλιν, δὲ ἄλλως
 περὶ τὸ ἔλεγμα τοῦ θεοῦ, ζῶντων αἰώνιον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν.

Nunc uero manumissi à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum, in sanctificationem, finem autem uitam eternam. Etenim autramenta peccati, mors. Donum autem Dei, uita eterna, per Christum Iesum Dominum nostrum.

Quod Paulus antea de fructu peccati & iusticiæ paucis significauit, hoc nunc magis perspicue & copiosius explicat, ut fructu & stipendio peccati ob oculos posito, deterreat à peccato, fructu autem & remuneratione iusticiæ inuitet ad sectandam iusticiam. Peccatum enim habet suum fructum, qui est erubescencia. Deinde habet & suum stipendium, quod est mors. Stipendium (inquit,) hoc est, remuneratio, seu lucrum, (hoc enim significat ὁφώνιον,) peccati est mors. Hæc gnome diligentissimè est obseruanda, quia latissimè patet. Ac primum, notabis, quid hoc loco per mortem intelligatur. Est enim mors naturalis, & mundana, quæ est separatio animæ à corpore. Est & mors Theologica. Et hæc mors comprehendit in se omnes afflictiones corporales & spirituales, tam in hoc, quàm in futuro seculo. Cùm ergo Paulus ait, mortem esse stipendiū peccati, intelligitur tam de morte mundana, quàm Theologica. Et sumpta est hæc gnome ex Gen. cap. 2. Quocunq; die comederis mortem morieris, hoc est, affligeris corpore & animo in hoc & futuro seculo, adeoq; perpetuo. Deinde hoc dictum transferendum est ad omnia genera peccatorum. Homines enim sic excæcati sunt, ut quia non statim sentiunt peccati supplicium, existimant peccatū non esse peccatum, nec futurum esse peccati supplicium. At enim, diligenter cognoscendum est, quid sit peccatum, uidelicet, id esse peccatum, quod uerbum Dei peccatum esse iudicat & pronunciat, etiā si iudicetur ab humana ratione inutissimum, qualis uidetur esus pomi. Deinde considerandum erit, illud Pauli dictum, Stipendium peccati mors est, non esse humanum somnium, sed sententiam Spiritus sancti. Nemo igitur polliceatur sibi immunitatem in peccato. Sed percurramus aliquot peccati genera, ut uideamus, quod sit peccati stipendium. Alter inuidet alteri: Sed quia hoc peccatum constat affectu cordis, existimant homines, non esse peccatum. Dicunt, Cogitationes esse à uicigali liberas. Verbum autem Dei pronunciat esse peccatum mortale, & pertinere in catalogum homicidiorum, iuxta hanc legem, Non occidas. Quod ergo est stipendium, quod lucrum, quod χάρισμα eius? Inuidus pollicetur sibi læticiam, si uiderit proximum, cui inuidet, malis affligi. Sed hoc loco dicitur, Peccati lucrū, mors est. Item: Alter male de altero loquitur, & proscindit eum conuicijs. Hoc peccatum, quia constat nudis uerbis, non iudicatur esse peccatum. Dicunt enim: In ciuitate libera, debere etiam linguas esse liberas. Et quid usitatus, quàm ut ui-

cinus uicini famæ detrahatur. Verbum autem Dei refert & hoc in catalogo homicidiorum. Quisquis (inquit) dixerit, fatue, obnoxius erit Gehennæ incendio. Quod ergo est lucrum, quod stipendium eius? Conuiciator seu alienæ famæ detractor, promittit sibi exhilarationem cordis. Et cum metuat, ne uenter ipsius medius rumpatur, si non emiserit uerbum, quod aduersus proximum concepit, putat se hoc facto, magna animi molestia leuari. Sed Paulus dicit: Lucrum peccati mors est. Item, alter infert alteri iniuriam aut contumeliam seu uerberibus, seu alijs factis. Et iudicatur ab hominibus non admodum graue, si modo externum homicidium non fuerit designatum, sed quia peccatum est, idcirco, lucrum eius, mors est. Sumamus aliud peccati genus, sit scilicet Auaritia: Hoc peccatum designatur primum in corde per incredulitatem, cum non adhibetur fides promissioni, qua Deus recepit se sustentaturum eos, qui ambulant in sua uocatione. Incredulitas autem non uidetur esse peccatum, sed est peccatum aduersus primum præceptum Dei, & est caput aliorum peccatorum: Lucrum igitur eius, mors est. Item: Mendacium & impostura in extrudendis mercibus, uidetur esse singularis prudentia parandi honesti uictus, tantum abest, ut habeatur pro peccato, sed est peccatum aduersus illud præceptum Dei: Non fureris: Lucrum igitur eius, est mors, hoc est, Omnes afflictiones corporales & spirituales, temporales & perpetue. Quem igitur delectaret peccare? Nihil enim hoc peccati lucro certius est. Sic pronunciat sententia diuini iudicii, sic definit ueritas Spiritus sancti. Accedit huc consensus humani generis, natura nobis insculptus, uidelicet, quod sit etiam post hanc uitam, supplicium peccatorum. Nec est dubium, quin peccatum ducat originem suam à Satana. Quid autem foelicitatis, quem prosperum successum tibi à Satana pollicereris? Demonstratur etiam exemplis, quod peccata non maneant impunita. Deus punit aliquoties parentum peccata, in tertia & quarta generatione, ut comprobet, peccatorum stipendium seu lucrum esse, non uitam, sed mortem, non coelum, sed infernum. Quæ est ergo insania, peccatis delectari, & ea sectari? Natura abhorremus ab afflictionibus & morte. Abhorremus etiam, natura à serpente, quia metuiamus nobis à ueneno. Multo magis debemus natura abhorrere à peccato, quod semper secum affert præsens uenenum, & mortem. Et hæc quidem de peccato, & stipendio, seu lucro eius. Nunc audiamus de iusticia & fructu eius. Habet enim iusticia suum fructum, & suum donum. Nam fructus iusticiæ, est **SANCTIFICATIO**. Hoc est, opera iusticiæ, quæ sunt ex fide, sunt sancta, sunt honesta, sunt laude digna, & qui in operibus iusticiæ ambulat, habet suam honestatem & laudem, etiamsi affligatur. Ioseph coniectus in carcerem, etiamsi affligitur, tamen sanctificatur, quia habet bonam

bonam conscientiam, & sacrificat Deo: Sacrificium enim Deo, spiritus contribulatus, Cor contritum & humiliatum Deus nō despiciet. Apostoli malè tractantur & cæduntur propter nomen Christi: Et tamen sanctificantur, quia & lætatur in Domino, quod digni essent habiti, ut propter nomen Christi contumelia afficerentur, & laudant Deū. Donum autem & finis iusticiæ, est Vita æterna. Hic mihi observa, q̃ Paulus, non dicat, stipendium, seu Merces iusticiæ, est uita æterna, sed ait: Finis iusticiæ, & donum Dei est uita æterna. Et addit, Per Iesum Christū. Nos enim non meremur operibus nostræ iusticiæ uitam æternā, sed datur nobis gratis, propter solū meritū Domini nostri Iesu Christi. Et tamen ambulandū est in bonis iusticię operibus, quia facti sumus serui iusticiæ. Cum igitur natura diligamus uitam & fœlicitatē, debemus etiā diligere iusticiam, & bona opera, ut eā sectemur & faciāmus. Etsi enim interdum bonorū operum infœlicitas est in hoc seculo, tamen certissimus eorum finis est, Vita æterna, quæ est Donum Dei per Iesum Christum, Dominum nostrum.

CAPVT SEPTIMVM.

Η ΑΓΝΟΕΙΤΕ ΑΔΕΛΦΟΙ, ΠΝΩΣΗΝΟΙ ΤΗ ΝΟΜΟΝ ΛΑΛΩ, ΟΤΙ Ο ΝΟΜΟΣ ΚΥΡΙΕΥΕΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, ΕΦ' ΟΣΟΝ ΧΡΟΝΟΝ ΖΗ: Η ΉΡ' ΥΠΑΝΘΡΩΠΩΝ, ΤΩ ΖΩΝΤΙ ΑΝΘΡΩΠΩ ΔΙΔΕΤΑΙ ΝΟΜΟΣ. ΕΑΝ ΔΕ ΑΠΟΘΑΝΗ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ΚΑΤΗΡΧΑΤΑΙ ΑΠ' ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. ΑΡ' Ο ΖΩΝΤΟΣ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΑΙΧΑΛΙΣ ΧΕΙΜΑΤΙΣΘΕΙ, ΕΑΝ ΓΕΝΗΤΑΙ ΑΝΘΡΩΠΩ ΕΤΕΡΩ. ΕΑΝ ΔΕ ΑΠΟΘΑΝΗ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ΙΔΕΘΕΑ ΕΣΤΙΝ ΑΠ' ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, ΤΟ ΜΗ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΗΝ ΜΑΙΧΑΛΙΣΘΕΙ, ΧΛΟΜΕΝΩ ΑΝΘΡΩΠΩ ΕΤΕΡΩ. ΟΤΙ ΕΑΔΕΛΦΟΙ ΜΕ ΟΥ ΜΕΙΣ ΕΘΑΝΑΤΩΘΗΤΕ ΤΩ ΝΟΜΩ ΔΥ ΤΟΥ ΣΑΜΑΡΟΥ ΤΟΥ ΧΕΙΛΟΥ, ΕΙΣ ΤΟ ΧΛΕΘΕΙΝ ΟΥΜΑΣ ΕΤΕΡΩ ΤΩ ΕΚ ΝΕΚΡΩΝ ΕΓΓΟΝΩ, ΙΝΑ Κ' ΑΠΟΘΕΤΕ ΤΩ ΘΕΩ.

An ignoratis fratres, scientibus enim legē loquor, q̃ lex tantisper dominetur homini, quoad eā uixerit: Nam uiro obnoxia mulier, uiuenti uiro alligata est per legem. Quod si mortuus fuerit uir, liberata est à lege, uiro. Proinde uiuente marito, adultera uocabitur, si se iunxerit alteri uiro. Sin autem mortuus fuerit uir, liberata est à iure uiri, ut nō sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro. Itaq; fratres mei, uos quoq; mortificati estis legi, per corpus Christi, ut iungeremini alteri, nimium ei, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo.

Perstat Paulus adhuc in cohortatione ad proferendos fructus fidei, & ad faciēda bona opera. Et cum antea admonuerit ad bene agendū similitudine ducta à domino & seruo, nunc idem agit similitudine ducta à marito & uxore. Mirandū autem non est, q̃ Paulus tam sollicitè, & tam pluribus exigat obedientiam bonorū operum. Cum enim simus natura peccatores, & afferamus peccatum in hunc mundū, in carne nostra, sumus etiam natura segniōres, & ignauiōres, quamuis per Spiritum sanctum renati, ad faciēda bona opera. Quod cum ita se habeat, inquit caro, in ipso etiā uerbo Domini, prætēxiū, quo liceat ei mala opera facere. Quare Paulus copiosè de hoc

loco differit, ne caro ullam peccandi occasionem, è Christiana doctrina plausibiliter sumere queat. Similitudo autem, qua Paulus in hoc loco exigit à nobis bona opera, ita se habet, Exponemus enim eam simplicissimè. Sicut uxor, habet se, iuxta legem de coniugio, erga maritum: ita se habet homo renatus & pius erga Iesum Christum. Inter hominem enim pius, & Christum, spirituale est coniugium. Vxor autem tantisper alligata est viro, quoad maritus eius uixerit: & si, uiuente marito, iunxerit se alteri, adultera est. Et si enim sunt suæ quoque legitima diuortij causæ, quæ aliàs recensentur, tamen, quia de his in præsentia non disputatur, nec quicquam ad hoc propositum faciunt, fit hic tantum sermo, de generali coniugiorum lege, qua ordinatum est, ut uiuente legitimo marito, non liceat uxori, cum altero matrimonium contrahere. Quod si uerò maritus fuerit mortuus, ibi tum uxor libera est, & potest impunè alteri nubere, neque quicquam debet amplius, (quod ad coniugium quidem attinet) marito mortuo: si autem maluerit alteri nubere, quam libertatem, mortuo priori marito, acquisitam, retinere, licebit quidem, debet autem nouo marito quoad uiuerit, omnem reuerentiam & obedientiam, nec permittitur, ut eo uiuente, alteri nubat. Hæc est lex coniugij, & continetur in Decalogo sub illis præceptis, Non committas adulterium. Et, Non concupiscas alterius uxorem. Eodem modo res sese inter hominem pius, & Christum habet. Homo enim pius, est ueluti mulier: Et hic homo, priusquam renatus est in Christo per fidem, fuit uxor legis seu Moysi. Lex enim seu Moyses habet rationem mariti. Quemadmodum autem uxores in politica Moysi, habebantur à maritis, præsertim duris & tyrannicis, ancillarum penè loco, tractabantur immiseri corditer, & repudiabantur, dato repudij libello, quibusuis de causis, ita, quam diu Lex dominatur homini, tractat eum inhumanissimè. Et si enim lex sancta est, & iusta, tamen fit homini, propter peccatū eius, tyrannus. Quemadmodum igitur maritus tyrannus tractat uxorem durissimè, & exigit in omnibus etiam difficillimis rebus obsequium, ut ne mutire quidem uxor contra audeat: ita & lex exigit ab homine iusticiam perfectissimam, ac ne iota quidem remittit. Item, maritus tyrannus efficit importunitate sua, ut uxor, cum & ipsa sit caro, fiat morosior, & ad omne uiri obsequium ignauior, adeoque cuius uerbera metuit, eum odio prosequatur. Itaque fit, ut aliquoties domo eijciatur, ac leuissimis de causis repudiatur. Sic & Lex seueritate sua efficit, ut homo magis, magisque agnoscat peccatum, & odio habeat legem. Hinc exurgit in hominem, deuouet eum diris, ac tradit ipsum Satanæ, quod non præstiterit perfectam obedientiam & iusticiam. Quod dissidium, ut inter tyrannum & uxorem, ita & inter legem & hominem, perpetuum est, donec aut separentur, aut dissidium componatur. Christus igitur filius Dei, uenit in hunc

hunc mundum compositurus hoc dissidium, ac primum, commo-
dissima ratio componendi huius discordiæ uisa est, tyrannum trucidare per corpus seu mortem suam, hoc est, abolere legem morte sua, et liberare hominem à lege. Sed quomodo? Num liberauit hominem à lege, ut liceat malè contra legem agere? Nihil certè minus, sed expiavit peccata nostra, propter quæ lex tumultuabatur, & donauit nobis suam iusticiam, quæ est perfectissima, ut lex non possit amplius tyrannidem suam inter nos exercere. Deinde, adiunxit sibi hominem primum in uxorem, ut inter ipsos sit uerum & legitimum coniugium. Christus autem non est tyrannus, sed maritus beneuolentissimus. Ceterum sacra scriptura, ac præsertim Paulus libenter & frequenter proponit nobis coniunctionem pij hominis, & Christi, exëplo cōiugij cognoscendam. Ose. 2. Sponsabo te mihi in fide, in misericordia & miserationibus. 2. Corinth. 11. Despondi uos uni uiro, ut uirginem castam exhiberetis Christo. Ephe. 5. Membra sumus corporis eiusdem, ex carne eius, & ex ossibus eius. Exemplum autem coniugij collatum cum Christo & Ecclesia prodest nobis, primum, ut excitemur & inflāmemur ad fidem. Non enim est ullum exemplum in uniuerso orbe terrarum, quo significantiùs exprimitur, quomodo sese res inter Christum, & hominem in Christo renatum habeat, quàm uel exemplum corporis humani, inter caput & membra, uel exemplum coniugij inter maritum & uxorem. Vxor enim particeps est omnium honorum & bonorum mariti. Vxor coruscat, ut leguntur tabulæ loquuntur, radijs mariti. Vxor habet & nomen & dignitatem à marito. Si maritus rex fuerit, uxor erit regina. Et econtrà, si quid ignominia contigerit uxori, redundat etiam in maritum. Sic & Ecclesia est particeps maiestatis Christi, & uicissim Christus deputat sibi afflictiones, quas impij suæ Ecclesiæ inferunt. Confirmemur igitur, exemplo cōiugij, fidem nostram, ut in afflictionibus obediēter perduremus. Deinde excitamur hoc exemplo etiam ad obedientiam. Si enim renati in Christo sunt uxor Christi, certè debent Christo, marito suo, obedientiam. Habent enim maritum clementem, qui donat ipsis suam ipsius iusticiam, donat & Spiritum sanctum, ut queant ei obedire, quod lex non facit. Præterea, si quid peccatur imbecillitate, condonat & remittit, quod similiter lex, pro sua seueritate, non facit. Nullo igitur modo licet renatis in Christo carni aut peccato seruire. Hoc enim est spirituale adulterium designare.

ΟΤΕ ἤμεν ἐν τῇ σαρκί, τὰ παθήματα τῶν ἀμάρτιων, τὰ δὲ τῶ νόμου ἐνέργειαν
ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καὶ παρορῆσαι τὸ θάνατον. νυνὶ δὲ κατεργασμένοι ἀπὸ τοῦ
νόμου, ἀποσυντρίβον ἐν ᾧ κατεχόμεθα, ὥστε ἀλλελεῖν ἡμᾶς ἐν καὶνότητι πνεύματος
τοῦ ἁγίου, καὶ οὐ παλαιότητι τῆς ἡσυχίας

Cum enim essemus in carne, affectus peccatorum, qui sunt per legem

gem, uigebant in membris nostris, ad fructificandum morti. Nunc autem liberati sumus à lege, mortui ei, in qua detinebamur, ut seruamus per nouitatem spiritus, & non per uetustatem literæ.

Addit Paulus antithesin duorum maritorum, Legis uidelicet, & Christi, ut ostendat quem obedientiæ fructum ex utroq; consequamur. Prior maritus est, LEX: Et quia Lex est Potentia peccati, sicut Paulus aliàs dicit, Satan autem dominatur in carne propter peccatum, idcirco mariti nomine non uenit tantum Lex, uerum etiam Caro, peccatum & Satan. Quem ergo fructum consecuti sumus ex hoc marito? Cum adhuc essemus, inquit, in carne (hoc est) cum adhuc eramus coniuncti carni, tanquam marito. Quid hoc? An non sumus nunc amplius in carne? Obseruanda est phrasis Paulina. Nam & aliàs dicit: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. In carne igitur esse, quemadmodum Paulus his locis utitur, non est gestare externam carnem, & uerum habere corpus. Sic enim & Christus fuit in carne, & resurgemus uera carne seu corpore, ad æternam uitam. Sed est obnoxium esse carnalibus peccatis, & à peccatorum affectu uictum ac superatū esse. Exempli gratia, Cain, cum prosequeretur odio fratrem suū, nec dominaretur huic affectui, sed interficeret fratrem, erat in carne. Dauid, cum uinceretur cupiditate designandi adulterij & homicidij, erat in carne. Petrus, cum superaretur tentatione abnegationis, erat in carne. Itaque esse in carne hoc loco, est esse in peccati seruitute, & obsequi carnalibus desiderijs, seu peccatis. Quid ergo fit, cum adhuc sumus in carne, seu sub lege, seu sub peccato, & Satan? Affectus, inquit, peccatorū, qui excitantur per legem, uigebant in membris nostris. Hic initio expendendū est, quid sit, quod dicit: Affectus peccatorum esse uel excitari per legem. Solemus enim aliquoties de hominum molestia conqueri, quod importunitate sua efficiat nos malos, & iracundos. Ac existimamus nos natura tranquillos, ac bonos, aliorum autem malicia nos fieri malos: Sed longè erramus. Nam affectus peccatorum, hoc est, uoluntas & uoluptas peccandi natura nobis inhæret. Inuenio, inquit Paulus, aliam legem in carne mea rebellantem legi mentis meæ. Et, Sensus atq; cogitatio hominis, mala sunt ab adolescentia. Nullus igitur hominum efficit alium hominem malū, sed alter excitat tantum alterius maliciam, antea in ipso hærentem & latentem. Ouis non facit lupum uorandi cupidum, sed uis excitat tantum in eo uorandi cupiditatem. Pecunia non facit furem, sed uis excitat tantum in eo furandi libidinem. Sic alter hominū nō facit alterum malum, sed solet, data occasione, in altero maliciam, antea inherentem, è latebris extrahere. Extrahitur autem & in lucem profertur peccatum in nobis, partim sanctitate legis, partim exemplo, aut irritatione hominum. Porro, legis nomine comprehenduntur omnia, quæ ad legis rationem pertinent, uidelicet, præcepta Dei, reprehensio ex

autoritate legis, supplicium iuxta legem illatum. Præterea, Legislatores ipse magistratus politicus, & minister Ecclesiæ, qui est legis doctor seu interpres. Hæc non inferunt in nos peccatum, sed tantum excitant, & educunt è latebris in lucem. Lex enim Dei, & quæ iam recensimus, prohibent iniusticiam, & exigunt iusticiam. Nos autem sumus natura iniusti. Resistimus igitur, & ut rectè ille dixit: Nitimur in ueritatem, semper cupimusq; negata. Hinc fit, ut intelligamus nostram ipsam iniusticiam, ideoque excitemur ad iram, ad odium Dei, legis, magistratus, & ministri Ecclesiæ, quorum illi inferunt propter iniusticiam, corporale supplicium, hi minantur æternam internecionem. Quid ergo? si homines non fiunt meliores, sed peiores per legem, per reprehensionem, per supplicia, cur Deus dedit legem? cur exigit, ut tam magistratus politicus, quàm minister Ecclesiasticus suum faciant officium, in reprehendendis & puniendis peccatoribus? Hic considerandus est nobis harum rerum finis. Sicut enim medicus primo congressu, non sanat ægrotum, sed indicat ei magnitudinem morbi, (hoc est) facit ipsum magis ægrotum, non ut derineat ipsum in morbo, sed ut excitet ipsum ad sumendam medicinam, & ad sanitatem reuocetur: ita nos natura magis cæci sumus, quàm ut magnitudinem nostri peccati agnoscamus. Existimamus potius, nos rectè ualere, præsertim si prosperum rerum nostrarum successum habuerimus. Lex autem, & quæ ad rationem eius pertinent, excitant in nobis peccatum, & ostendunt magnitudinem eius, non ut perdant nos, sed ut remittant nos ad querendam & accipiendam uiam aduersus peccatum medicinam. Quare necessarium est, ut lex adnuncietur, & supplicia peccatoribus legitimè inferantur. Ceterum, malicia hominum excitatur etiam alieno exemplo. Etsi autem hac quoq; parte extrahitur in lucem, quod erat antea in carne latens, tamen grauissimè peccant, qui alijs sua impietate sunt offendiculo. Qui offenderit, inquit, unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, &c. Sed hæc propemodū parerga sunt, & aliàs copiosius explicantur. Reuertamur ergo ad Paulū: Affectus (inquit) peccatorū, excitati per legē, nūc uigebāt, seu efficaces erāt, in mēbris nostris ad fructificandū morti. Nā qui adhuc iūcti sunt potestati peccatorū, ueluti marito, his dominat̃ tyrannus potēs & efficax in mēbris ipsorū, ut pferant fructus mortis, seu peccata mortalia. Nos aut̃ sumus ab hoc tyrānico marito liberati, quia Christus liberauit nos p mortē suā à lege, hoc est, ab accusatione legis, & expiauit pctā nostra, ut nō simus amplius uxor peccati, sed facti sumus uxor Christi, q̃ resurrexit à mortuis. Quare nūc huic marito seruiendū est, nō p uetustatē literę (hoc est) nō per ueterē legē, quę auget pctm, & operat̃ iram, Lex. n. litera dicit̃, sicut & aliàs Paulus ait: Litera occidit, hoc est, Lex occidit. Vetustas igit̃ literæ est uetus lex, literis in lapideis tabulis

con-

conscripta. Sed seruiendū est Christo, per nouitatem spiritus, hoc est, per nouum Spiritum. Nam ex Euangelio concipimus spiritum adoptionis filiorum Dei, propterea quod cum credimus in Christum, Deus agnoscat nos filios suos & coheredes Christi, & clamemus, ad Deum, Abba Pater. Necessarium igitur est, ut ducamus uitam, quæ filios Dei, & coheredes Christi deceat.

τί ἐν ὀνόματι ὁ νόμος ἁμαρτίας μὴ γένοιτο. ἀλλὰ τὴν ἁμάρτιαν οὐκ ἔγνω, εἰ μὴ
 ὁ νόμος. τὴν τε ὁ ἰδουμένην οὐκ ἔδεν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγε, οὐκ ἰδουμένης. ἀ-
 πορριπὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμάρτία ἀπὸ τοῦ νόμου κατεργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἰδουμένην
 ἀρ. γὰρ ὁ νόμος ἁμάρτια νεκρά.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit, sed peccatū non cognoui, nisi per legem. Nam & concupiscentiam non nouissem, nisi lex dixisset: Non concupisces. Sed occasione accepta per præceptum, genuit in me omnem concupiscentiam. Siquidem absq̃ lege, peccatum erat mortuum

Sicut Paulus suprà in principio sexti capitis, digreditur, occasione huius dicti, Vbi exuberauit peccatum, ibi magis exuberauit gratia, à principali huius secundæ partis propositione, quæ est, Spes non pude- facit, ad exhortationem, ut pii renati in Christo per fidem, & certò æternam gloriam sperantes, collocent omne studium suum ad obediendum uocationi Dei, & ad facienda bona uocationis suæ operata in præsentia, occasione huius dicti, Affectus peccatorū excitantur per legem. Et paulò antè: Lex subintravit, ut abundaret delictum, a calio- rum id genus dictorum, digreditur ad tractationem de lege, & explicat uerū ac spiritualem usum legis, priusquam reuertatur ad principalem huius partis propositionem de Spe. Ac profectò necessarium est, ut recta sententia de usu Legis, in Ecclesia extet. Magna enim hominum pars abutuntur lege ad suam ipsorum perniciem. Primum enim existimant, quod quia lex est nobis à Deo data, sit in hunc usum proposita, ut significet, nos posse legem nostris uiribus implere. Ad quid enim, inquit, lex nobis data esset, si non possemus ei nostris uiribus satisfacere? Deinde, sunt alij, qui putant legem ad hoc datam, ut significetur, opera legis à nobis facta, iuxta externam speciem, esse ueram & perfectam iusticiam. Horum alterum est Pelagianum, alterum hypocriticum, & monasticum. Concio igitur Pauli de uero usu legis, diligenter est obseruanda. Interea autem & illud sciendum est, quod Paulus hoc loco non differat de Politico seu civili usu legis, quem habet lex in externa repub. & in doctrina politicæ honestatis. Magistratus enim necesse habet leges ferre, ut contineat homines in tranquilla & honesta societate. Et Ecclesiastes necesse habet, Decalogum, & iustitiam Iustificatis, explicare, & suo tempore inculcare, non ut discant, merita operum esse ipsorum iusticiam, sed ut contineantur in ti.

in timore Dei, ac in fructibus fidei, adeoq; ut rudiores ad obedientiam officium assuefiant. Hic est externus usus legis. Paulus autem hoc loco differit de spiritali usu legis, in conscientia, & coram tribunali Dei, qui necessarius est, tam iustificandis, ut magnitudinem & gravitatem peccati agnoscant, quo excitentur ad querendam in Christo remissionem peccati, quam iustificatis, ut agnita peccati magnitudine, & accepta remissione eius, agnoscant immensam gratiam & clementiam Dei per Christum, ac sint Deo grati. Quid ergo (inquit Paulus) dicemus? Num lex peccatum est? Hac interrogatiuncula præparat sibi viam ad explicandum verum usum legis, quasi dicat. Hactenus multa differuimus de lege, quæ videntur absurdissima, videlicet, quod lex augeat transgressiones, quæ operetur iram, quæ excitet *passiones*, seu affectus peccatorum. Ergo ne lex est iniqua & iniusta, quæ intantum non minuat, non aboleat peccatum, ut etiam augeat? Absit. Lex enim non idcirco dicitur excitare affectus peccatorum, seu augere peccata, quæ impellat nos ad facienda noua peccata, quæ prius in carne nostra non aderant, sed, quæ ostendat veterum peccatorum, quæ in nobis latent, & sunt nobis ignota, magnitudinem & gravitatem. Tanta enim cæcitate natura sumus obruti, ut etiam si afferamus nobiscum in hunc mundum sentinam peccatorum, quæ tam graua sunt, ut faciant nos obnoxios æternæ dânationi, non tamen agnoscamus nec ipsa nec ipsorum gravitatem. Agnoscimus quidem quædam externa peccata, homicidium videlicet, latrocinium, & alia id genus, sed ea peccata, ex quibus illa oriuntur, sunt nobis ignota. Vnde & Paulus addit exemplum legis: Concupiscentiam, inquit, non nouissem, nisi lex dixisset, Non concupisces. Hic primum observa, quæ cum Paulus seipsum proponat in exemplum, significet, sanctos non minus afferre secum in hunc mundum sentinam peccatorum, ignorantiam, & cæcitatem, quam omnes alij homines. Nemo enim nascitur sanctus, sed omnes nascimur peccatores. Scriptum quidem est de Ioanne Baptista, quod repletus sit spiritu sancto, cum adhuc esset in utero matris, hoc autem non intelligendum est, quod sit conceptus absque peccato originali, sed quod postquam conceptus fuit in peccato, donatus sit diuinitus spiritu sancto. Dicit enim Euangelista, Qui non ex sanguinibus, sed ex DEO nati sunt. Nam, quod ad naturam Baptiste attinet, fuit & ipse peccator. Similiter & Paulus, etsi raptus fuit in tertium cælum, natura tamen peccator fuit. Nec loquimur hic, de externis peccatis, quæ designauit persecutione, priusquam credidit in Christum, sed de internis peccatis, quæ & ante & post cognitionem ac fidem in Christum, habuit in carne, de quibus postea pluribus. Deinde, quod addit præcipue exemplum huius legis, Non concupisces, manifestè significat, se in hac disputatione de lege, non loqui tantum de lege cerimoniali, sed maxime omnium de lege morali. Sunt enim qui dicunt, quod etsi

lex

lex ceremonialis non iustificat hominem, tamen lex moralis iustificet eum. Paulus autem docet hic, quod nec lex moralis iustificet, sed longe alium habeat usum. Præterea, cum Paulus proponat exemplum de concupiscentia, clarè indicat, non tantum externa peccata, uerum etiam internos animi motus aduersus legem Dei, esse æterno supplicio dignos, ut planè non sit sentiendum, cogitationes esse à uectigali, (sic enim loqui solent,) liberæ. Et sunt quidem suo modo, coram humano tribunali liberæ, non sunt autem liberæ coram tribunali diuino. Concupiscentiam, inquit, non nouissem, nisi lex dixisset. Non concupiscas. Quid ergo? Num illud uult Paulus dicere, se priusquam audiret aut cognouerit legem, non habuisse ullum peccandi affectum? Minimè. Omnes enim homines, non tantum adulti, uerum etiam pueri sentiunt affectum peccatorum, quem & uarijs modis produunt. Irritati, irascuntur, Vocati ad preces, recusant: percussi, reperiunt: Sed nondum intelligunt peccati grauitatem, nec sentiunt diuinæ iræ magnitudinem propter peccatum. Cum ergo Paulus dicit Concupiscentiam non nouissem, nisi lex diceret, Non concupiscas, significat, se, antequam legem cognouerit, non intellexisse, aut non curasse grauitatem peccati concupiscentiæ, nec sensisse diuinæ iræ magnitudinem propter peccatum. Nam absq; lege (inquit) peccatum erat mortuum, (hoc est) antequam cognouit legem, peccatum quidem præsto aderat in carne mea, & uigebat in membris meis: sed quantum attinet ad cognitionem grauitatis peccati, & magnitudinis diuinæ iræ, uidebatur mortuum. Accepta autem occasione per præceptum, genuit in me omnem concupiscentiam, hoc est, excitauit in me concupiscentiam ante latentem, ut agnoscerem, quanto peccato obrutus essem. Lex igitur ad hoc præcipuè data est, & spiritualis usus legis is est, non ut significet, nos posse nostris uiribus perfectam iusticiam præstare, nec ut significet, quod opera legis à nobis facta, iustificent nos, sed data est, ut cum nos simus natura magis cæci, quàm ut peccatum uerè agnoscamus, excitemur per legem ad cognoscendam magnitudinem peccati, idq; non ut in peccato pereamus, sed ut hoc gradu perducamur ad audiendum Euangelion Christi, & ueram salutem, per fidem in Christum, qui solus est iusticia & sanctificatio nostra, consequamur.

Εγὼ δὲ ἔζων χάρις νόμου ποτέ. ἔλθοντες δὲ ἐν νόμῳ, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐ-
γὼ δὲ ἀπέθανον. Ὁ νόμος μοι ἦ ἐν νόμῳ ἢ εἰς ζωὴν, αὐτὴν εἰς θάνατον. ἡ δὲ ἁμαρτία ἀ-
φορμὴν λαβοῦσα διὰ τὸν νόμον, ἐζηπάτησέν με, ὅτι ἂν ἀπέκτεινεν.

Ego autem uinebam quondam sine lege, ueniente uerò manda-
to, peccatum reuixit, ego uerò mortuus sum. Et repertum est man-
datum, quod erat institutum ad uitam, mihi cedere ad mortem.
Nam peccatum, occasione accepta per præceptum, decepit me, &
per illud occidit.

Quid

Quid ergo est, quod Paulus dicit, Viuebam quondam sine lege? An non fuit iam inde à circumcissione sua Iudæus, sub lege Mosi? An non aliàs gloriatur, se esse circumcisum octauo die, ex tribu Benjamin, & factum esse in lege irreprehensibilem? Cùm igitur ait: Viuebam aliquando sine lege, non intelligendum est, quòd uitam temerè duxerit, & nulli legi subiectus fuerit, sed quia agnitio peccatorum est per legem, idcirco sine lege uiuere, hoc loco, est peccatum non agnoscere, grauitatem peccati non sentire, ac uitam carnaliter securam ducere. Nulla quidem natio, nullus populus, nulla hominum societas est, quæ non suas habeat leges, si non scriptas, certè rationi insculptas. Sed si de lege hoc loco, iuxta phrasin Pauli, loquendum est, duo sunt hominum genera, quæ sine lege uiuunt. Alterum est hominum sceleratorum, qui securè, sine ullo Dei timore designant peccata, ac siquidem effugiunt iudicia & supplicia humana, existimant se diuina quoque supplicia effugisse. Cain interfecit fratrem Abelem, nullo nec Dei, nec hominis timore, & cùm admoneretur fratricidij, securè respondit: Nunquid ego sum custos fratris mei? Filij patriarchæ Iacob, uendunt fratrem Ioseph alienigenis, nulla peccati conscientia, ac postquam uendidissent, illud tantum curant, ut os parenti sublinant. Iudas prodit Christum Pontificibus, nulla grauitatis peccati agnitione, nec cogitat de magnitudine diuinæ iræ. Hi & horum similes dicuntur tantisper sine lege uiuere, dum securè peccata perpetrant, & non agnoscunt, nec peccatorum magnitudinem, nec diuinæ iræ seueritatem. Alterum genus est hypocritarum, seu hominum honestorum, qui non sunt uerè in Christo renati, & qui existimant Deo satisfieri humana iusticia. Hi etsi uerbis confitentur se peccatores, tamen nec ipsi agnoscunt magnitudinem peccati, & seueritatem diuinæ iræ, & si quid de ijs dicatur, sentiunt se sua iusticia Deum placare posse, qualis fuit Paulus, priusquam conuersus esset ad Christum. Quare, & hi dicuntur tantisper sine lege uiuere, quoad ueram legis sententiam non intelligunt, nec efficaciam legis sentiunt. Hæc certè est uulgaris & usitata omnium penè hominum uita. Aut enim securè perpetrant scelera, aut securè in sua externa honestate ambulant, nec afficiuntur multum grauitate peccati, nisi quatenus hominum iudicia metuunt. Sed hac uia non peruenitur ad ueram salutem. Nam, quemadmodum nemo facile admittit medicinam, nisi sciat se ægrotum, nec quisquam tradit se sapientiæ erudiendum, nisi agnoscat suam insipientiam, ita nemo solet admittere Euangelion salutis, nisi antea excitatus lege agnoscat peccata, & suam internecionem. Hoc enim consilio misit Deus Moysen legislatorem, antequam Christum saluatorem mitteret, ut significet, agnitionem grauitatis peccati, debere præcedere peccati remissionem. Et Hanna mater Samuelis ait: DOMINVS mortificat, & uiuificat, deducit ad inferos & reducit. (hoc

est) Quem Dominus est saluaturus, hūc antè deducit ad mortē, quā ad uitam, & prius conijcit eū in infernum, quā collocet in cœlo. Quare, cū tam scelerati, quā honesti homines, carnaliter securi, uiuant adhuc sine lege, manifestū est, q̄ etiam uiuant sine Euangelio, & longè adhuc à uera salute absint. Rem horrendā. Omnes ferè homines agunt securam in carne uitam, ac illi quoq;, qui sibi maximè pij uidentur. Est tamen, quia uiuunt sine lege, hoc est, agnitione peccati, absint adhuc à salute. Sunt quidem multi tam ætate, quales sunt pueri, quā ingenio imbecilles, quales sunt homines, quos uocamus simplices, qui simplici quoque peccatorum agnitione, & fide in Christum, (absq; enim fide in Christum, nulla est salus) consequuntur salutem propter Christum, Sed illa est solennis & ordinaria consequendæ salutis uia, ut qui cupit cœlū, prius degustet infernū, & qui petit peccatorū remissionē, prius agnoscat eorū magnitudinē. Nec agnoscat leui tantū cordis cogitatione, aut uerbo oris, sed sensu perpetuæ dānationis. Cū igit magis securitatē carnalem, q̄ meam infelicitatē sentio, quid faciendū est, ut intelligam & sentiam peccati gravitatem? Alij quidē fugiūt hunc sensum, & existimant, præcipuā esse felicitatem, securo animo, & absq; harum rerum affectu uiuere, qualem uitam porci, & uaccæ ducunt, sed hæc carnalis securitas, summa est in hominibus infelicitas. Tamen si enim agis aliquandiu uitam absque sensu peccati, tamen peccatum uel tandem reueletur, necesse est. Nam quemadmodum morbus, in intimis uisceribus hærens, etiam si diu lateat, tamen uel tandem, idque maiori periculo erumpit: ita, cū peccatum sit morbus animæ naturæ infixus, non potest semper celari, sed uel tandem patefiet. Itaque, si hoc illis acciderit, qui sunt spiritualium certaminum ignari, & in exercitati, hi subitaneo & improviso malo, ita terrentur, ut animum despondeant, nec ullam salutis uiam inueniant. Securitas igitur carnalis, maxima omnium est infelicitas. Quid ergo faciendum, ut hanc securitatem excutiamus, & gravitatem peccati agnoscamus? Hic audiendus est Paulus, ut exemplo eius discamus, peccatum agnoscere. Ego, inquit, uiuebam quondam sine lege, (hoc est) sine agnitione grauitatis peccati: Sed ueniente mandato, (hoc est) patefacta & intellecta lege, peccatum reuixit, peccatum excitatum est, & agnitum, ego autem mortuus sum. Antè quidem uidebar mihi bellè uiuere, & peccatum uidebatur in me mortuum: Nunc autem, postquam reuelata est in conscientia mea Lex, ibi cum peccatum, quod antea latebat, reuixit, ego uerò mortuus sum, propterea quòd senserim me morti, adeoq; æternæ damnationi obnoxium. Ac Decalogus institutus quidem est ad uitam. Dicit enim Moyses: Qui fecerit ea, uiuet in eis. Et, Proposui tibi uitam & benedictionem. Et Christus: Si uis, inquit, ad uitam ingredi, serua mandata

Sed

Sed qui erat institutus ad uitam, celsit mihi ad mortem. Quam ob causam? Quia peccatum decepit me, propterea quod antea uidebatur prorsus mortuum, aut nullum esse, sed occasione accepta, per Decalogum, reuixit, & occidit, ac damnauit me. Hoc enim est decipere, uidelicet, cum quis altera manu panem ostentat, altera fert lapidem. Talis impostor est peccatum. Antequam enim lex reuelabatur in conscientia mea, occultabat se peccatum, & conuiuebat, ut uiderer mihi honestus, & coram Deo quoq; sanctus. Postquam autem intellexi ueram Decalogi sententiam, ibi tum grauitas peccati ita erupit, ut agnouerim me tantum nebulonem, quantum antea nunquam, ne angelis quidem affirmantibus, credidissem. Vides Paulum uenisse in agnitionem peccati, per Decalogum, & cognitionem ueræ eius sententiæ. Quare, ut excutiamus carnalem nostram securitatem, & retineamus nos ipsos in nostri, ac peccatorum nostrorum agnitione, & ut ambulemus in ea in ordinatione, qua ad ueram salutem peruenitur, necesse habemus nobis ob oculos ponere Decalogum, & diligenter eum meditari, non ut in eo hæreamus, sed ut agnito peccato, excitemur ad quærendam remissionem peccati, & ueram salutem in Christo Iesu seruatore nostro.

Ὁ μὴ νόμος ἁγίος, ὁ καὶ ἐν ἡμῶν ἀμαρτίαις ὁ ἀποκτείνων. τὸ ἡμῶν ἀμαρτίαις ὁ ἀποκτείνων, μὴ γένοιτο. ἀλλὰ ἡ ἀμαρτία, ἵνα φανῇ ἀμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον, ἵνα γένηται κατὰ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀμαρτίας, διὰ τὴν ἐξουσίαν.

Itaq; Lex ipsa quidem sancta est, & præceptum sanctum, ac iustum & bonum. Ergo, quod bonum erat, mihi factum est mors? Absit. Imò peccatum, ut appareret peccatum, affert mihi, per id, quod erat bonum, mortem, ut per præceptum, peccatum fieret excellenter peccans.

Dixit Paulus, Mandatum, quod erat institutum ad uitam, cedit mihi ad mortem. Et suprâ: Lex occidit. Quid ergo? Num mandata legis natura sua tam perniciola & uenenata sunt, ut homines alio qui innocentes, interficiant? Nihil minus. Nam quod Lex seu mandatum, seu Decalogus occidant homines, non fit uitio legis, sed uitio peccati in hominibus. Lex enim, quod ad suam ipsius naturam attinet, sancta est, præcepta Decalogi iusta sunt & bona. Primum enim, Decalogus præcipit & exigat perfectissima & optima iusticiæ opera. Et ne singula præcepta in præsentia percurramus, consideremus, uel saltem epitomen Decalogi. Sunt enim duæ tabulæ Decalogi. Prioris epitome est: Diliges Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, & omni fortitudine tua. Nihil potest de uero Dei cultu perfectius, nihil absolutius mandari. Hic exiguntur omnia opera colendi Dei perfectè pura, iusta, & sancta. Ex toto, inquit, corde, ex tota anima, ex tota fortitudine. Posterioris tabulæ epitome est, Diliges proximum sicut teipsum. Hic

iterum nihil ommissum est, quod ad perfectam iusticiam proximo prestandam attinet. Et hanc legis perfectionem Moses ipse significauit, cum ait: Quod ego precipio, hoc tantum facias Domino, nec addas quicquam, nec minuas. Non declines nec ad dextram, nec ad sinistram. Lex igitur per se optima, & sanctissima sit, necesse est. Deinde legis opera, sicut exiguntur ab ipsa, tam perfecta sunt, ut si quis impleret ea secundam illam perfectionem, qua mandantur, mererentur uitam & eternam felicitatem. Quod tam Moses, quam Christus testificant, quem admodum supra commemorauimus. Moses dicit: Qui fecerit ea, uiuet in eis. Christus ait: Si uis ad uitam ingredi, serua mandata. Manifestum igitur est, quod sicut lex ipsa per se iusta est & sancta, ita & exigit opera iusta & sancta. Nunc autem lex operatur in nobis, non iusticiam, sed peccatum, quod & auget, & facit illud mirum in modum peccans: operatur etiam in nobis, non uitam, sed mortem. Id autem non fit legis, sed peccati, PECCATI, inquam, uitio. Peccatum enim tanta magnitudine & multitudine nos occupauit, ut cum proponitur ei lex, non mitiget, sed in furorem potius conciteretur, & occidat nos, ac damnet. Quod ut rectius intelligatur, similitudinibus quibusdam explicandum erit. Sol, creatura est splendidissima, & affert uniuerso mundo lucem. Interea tamen excecat oculos, in splendorem eius recta intentos. Vnde quæso accidit, quod habeat, in oculis intuentium, effectum, cum natura sua prorsus pugnet. Non certe accidit uitio solis, sed uitio imbecillium oculorum. Est & Christus ipse lux mundi, illuminans omnem hominem uenientem in hunc mundum. Et tamen apud Ioannem cap. 9. dicit: In iudicium ego ueni in hunc mundum, ut qui non uident, uideant, & qui uident, cæcificent. Vide mihi: Ex Christo, qui est lux ipsa, fit cæcitas. Vnde? non uitio Christi, sed uitio incredulitatis hominum. Sic etiam lex, res est sanctissima, & uiuificans, Sed uitio peccati fit, quod augeat peccatum & occidat. Hoc illud est, quod Paulus ait: Peccatum operatur, seu affert mihi mortem, per bonum, quia magnitudo peccati apparet, patet, & illustratur per legem, bonam, ut peccatum, quod ante cognitam legem, non uidebatur peccatum, postea reuelata lege, appareat, (sicut reuera est,) maxime omnium peccans seu abominandum & detestandum. Sed quid? Num lex idcirco illustrat peccatum, & occidit nos, ut in peccato pereamus? Nihil minus, sed potius, ut excitemur ad querendam remissionem peccati, & salutem in Christo Iesu Domino nostro. Concluserit, inquit Paulus alias, Deus omnes sub incredulitatem, ut omnium misereretur. Et iterum: Concluserit scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Ac rursus: Lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide iustificaremur.

Rom. vii.
Galat. 3.

Οὐδεὶς γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν, ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος
ὑπὸ τὴν ἁμάρτιαν.

Scimus

Scimus enim, quòd lex spiritalis est, ego autem sum carnalis, uenditus sub peccatum.

Dicendum est, quòd lex excitet & augeat peccatum in homine, id quod non uitio legis, sed uitio peccati. Nunc igitur explicat Paulus, quomodo lex augeat in homine peccatum, uitio peccati, & docet, quid illud sit, quòd non conueniat homini cum lege. Proponit autem iterum seipsum in exemplum, ut cum cognoscimus, qualis sit Paulus sua natura, sciamus tales esse omnes homines, quantumcunque sanctos. Loquitur enim Paulus, de sua natura, non tantum, qualis fuerit antequam agnouit Christum per fidem, sed etiam qualis adhuc sit, postquam iam in Christo renatus est. Scimus, inquit, quòd Lex est spiritalis. Hæc Pauli uerba falsis expositionibus mirifice fuerunt sordidata. Nomine enim legis, intellexerunt, non tantum Decalogum, sed etiam omnes historias & narrationes rerum gestarum in libris Moysi, in libris Regum, adeoque in uniuersa Prophetica scriptura. Deinde, nomine spiritalis, intellexerunt Allegoricum, ac dixerunt, Legem exponendam esse, non secundum literam, sed allegoricè, ut cum in libris Regum commemoratur, quod Dauid senex duxerit iuuenulam in uxorem, sentiunt isti, quòd hoc non sit intelligendum, secundum literam, sed secundum allegoriam, quam uocant, sensum spiritualem. Ac multa quidem sunt, in scriptura, quæ suam habent allegoriam; sed Paulus hoc suo dicto longè aliud sensit, quam ut significauerit legem seu scripturam esse allegoricè interpretandam. Confert enim inter se, per antithesin, sanctitatem legis, & prophanitatem hominis, ac seueritatem Decalogi in exigenda perfecta iusticia, & imbecillitatem humanarum uirium, in præstanda iusticia legis. Ac initio lex dicitur à Paulo, spiritalis, quia ad præstandam perfectam iusticiam, exigit Spiritum sanctum in homine. Deinde exigit non solum externa opera sancta, sed omnes etiam internos affectus exigit Spirituales & totos sanctos. Diliges, inquit, Deum ex toto corde &c. Et, Non concupiscas. Et hæc quidem est legis conditio. Quid uerò de homine? Ego autem, inquit, sum carnalis, uenditus sub peccatum. Paulò antè dictum est, quòd Paulus proponat se ipse in exemplum, ac intelligat nomine suo, omnes renatos in Christo, & doceat, quid sint sua natura, quid item sint gratia Dei, seu renascentia in Christo. Et si enim impij maximè omnium sunt carnales, nec habent internum, de quo sequitur, hominem, ex spiritu renatum, tamen Paulus in præsentia loquitur tantum de renatis, qui & ipsi suo modo sunt carnales. Ego (inquit) sum carnalis. Carnales autem Deo placere non possunt. Dicemus ergo, ne Paulum quidem Deo placere? Certè placet ei, sed quòd dicit, Se carnalem esse, intelligit, qualis sit natura tantum. Nam carnalem esse, hoc loco, est natura carere Spiritu sancto. Tales sunt omnes homines, etiam sanctissimi. Et additur: Venditus sub pec-

catum. Disertè ait: **VENDITVS.** Nec hæc uox oscitanter est prætereunda. Considerandum enim est, quæ fuerit apud ueteres uenditionis uel agtorum, uel etiam hominum consuetudo. Qui uenditur alteri, totus transit in alterius, cui uenditur, potestatem, nec est amplius curæ uenditori. Sic & homo uenditus est peccato, per peccatū Adæ. Postquam enim Adam peccauit, priuatus est Spiritu sancto, & traditus est in captiuitatem, ac seruitutem peccati. Parente autem uendito in alienam seruitutem, omnis eius posteritas, quæ erat in lumbis parentis, uenditi sunt in seruitutem peccati, ita ut non solū habeant peccatum, uerumetiam sint serui peccati. Qui uerò est seruus peccati, cum hoc, nimirum alieno seruo, nihil negocij haberet spiritus sanctus, nec est ei amplius curæ. Non abijcit quidem Spiritus sanctus curam conuertendi homines impios ad ueram pietatem, & consequimur primitias Spiritus sancti, ex gratia Dei, per Euangelion, propter Christum, manemus autem natura serui peccati, donec hanc corporalem uitam uixerimus. Non enim abolet natura, etiam si primitias Spiritus, per Euangelion, acceperimus. Quare, cum renati in Christo maneant sua natura serui peccati, rectè etiam dicuntur suo modo Carnales.

ὅτι κατὰ σάρκα ἐσμέν, ὅτι γινώσκω.

Quod enim ago, non approbo.

Exponit, quomodo sit Carnalis. Iterum autem obseruandum est, quòd Paulus hic loquatur non de impijs, sed de seipso, qualis fuerit post conuersionem ad Christum, & quales sint omnes sancti, qui adhuc in hoc seculo uitam agunt. Qui enim nondum sunt per fidem in Christum renati, non habent intra se talem spiritus & carnis pugnam, qualem Paulus describit, sed ut carent spiritu, ita uicti sunt à carne, & uiuunt secundum carnem. Quare Paulus loquitur hoc loco de sanctis seu credentibus in Christum. Quod ago, inquit, non agnosco, non approbo, non laudo. Cur igitur hoc agis? Cur peccas contra conscientiam? Non peccat Paulus contra conscientiam, sed quod dicit, habet hanc sententiam. Quod ago ego carnalis, non approbo ego spiritualis. Hoc ut rectè intelligatur, exemplis demonstrabimus. Lex est: Diligas Deum ex toto corde, ex tota anima, & tota fortitudine. Et huic legi obsequium debuerunt, non hi tantum homines, qui acceperunt eam literis mandatam, uerumetiam, qui fuerunt ab initio conditionis mundi. Abrahamo autem iam per spiritum sanctum renato, mandatur à Deo, ut tollat filium suum unigenitum, quem diligit, Isaac, & offerat eum in holocaustum. Obsequendum igitur erat huic mandato, diligendus erat Deus, & offerendus filius, non tantum externo opere, uerumetiam omni animi promptitudine, ac nulla planè cordis repugnàtia. Abraham ergo uadit quidem, & obsequitur uocationi Dei, ducitq; filium ad holocaustum, sed interim cor palpitāt, & pugnat cum mandato Dei, ac malle.

mallet sibi hoc mandatum non esse impositū. Itaq; suscipit quidem filiū iuxta præceptū Dei, mactandū, caro autē eius concupiscit aduersus uoluntatē Dei. Quid ergo de Abrahamo dicendū est? Num Abraham approbat hanc concupiscētiā? Nihil minus, sed quia renatus est, odio habet eam, ac optat, ut ea omnino careret, quo posset Deo perfectē obedire. Quod igitur Abraham in animo carnis suæ agit, quo concupiscit aduersus uoluntatem Dei, hoc non agnoscit, nō approbat, non laudat dono Spiritus sancti, quo mallet se tanta esse perfectione, ut integram Deo obedientiam præstare posset, Vnde sequitur.

οὐ γὰρ θέλω, ἀλλὰ ὁ θεὸς θέλει, καὶ ἐγὼ τοιοῦτον.

Non enim quod uolo, hoc facio, sed quod odi, hoc ago.

Ergo ne inuiti impellimur ad peccandum? Et si inuiti, cur propter peccata punimur? Non peccamus inuiti. Omne enim peccatū, uoluntarium. Ac peccatū quidem originale exercet tyrannidem in hominē, & ducit captiuas omnes humanas uires, adeoq; ipsam quoq; uoluntatem: hæc autem uoluntas, non est inuita, sed magna libētia obsequens. Quod ergo Paulus dicit, hanc habet sentētiā. Sancti, spiritu sancto renati, sciunt se debere perfectam dilectionem Dei & proximi, iuxta legem: Diliges Dominū Deum tuū ex toto corde: Et proximū sicut te ipsum. Et quia renati sunt ē Spiritu, idcirco uolunt & cupiunt legi Dei perfectē obedire, ac odio habēt imperfectā & uiciatā obedientiā. Malent enim eam esse perfectissimā, & absq; ullo uitio. Sed quia gestant adhuc secū peccatū originale, reatu quidē remissum, propter Christū, actu autē adhuc inhærens, præ quo non possunt in hac uita perfectā dilectionem Dei & proximi præstare, ideo faciunt (hoc est, imperfectē diligunt) quod tamen odio habēt & non uolunt, quia mallent Deo perfectē obedire. Itaq; faciunt, quod nolunt, & quod odio habent. Non odio habent bonū dilectionis opus, sed illud habēt odio, q̄ hoc opus sit imperfectū, & carne uiciatū: ut si quis claudicauerit pede, etsi odio habet claudicationem, habet tamen eam, & claudicat. Exempli gratia: Paulus Rom. 9. optat anathema esse à Christo pro fratribus suis cognatis, idq; optat iuxta spiritū ex ardore dilectionis, quā sciebat se iuxta legem, debere Deo & proximis. Sed si in tentatione obiectus fuisset horribus inferni, & perpetuę dānationis, ibi tū, etiam si Spiritus, quo erat renatus, nō defuisset suo officio, sed perrexisset in dilectionis ardore, tamē carnis affectus restitisset, & maluisset uniuersum mundū perire, q̄ ut unus ipse periret. Itaq; Paulus fecisset, quod non uoluisset, sed quod odio habuisset, quia etiam si Spiritu constitisset in dilectione, tamen caro repugnasset, quam repugnantia Paulus extremo odio habebat. Hoc illud est, quod Christus dixit: Spiritus promptus est, caro autē infirma. Et Paulus Galat. 5. Caro concupiscit aduersus Spiritum, & Spiritus aduersus carnem. Hæc inter se mutuo aduersantur, ut non quæcunque uolueritis, eadem faciatis, (hoc est) ut non perfectē,

& re

& reipsa obediatis legi Dei, quemadmodum iuxta Spiritum uultis. Hæc diligenter cognoscenda sunt, ut sciamus, quàm imperfecta sit humana iusticia, ac q̄ pergendū quidem sit in uocatione & obedientia Dei, sed hac nostra iusticia non est confidendum. Vides igitur, quàm necessarius nobis sit Christus, propter quem habemus peccati remissionem, quæ est præcipua nostra iusticia, non operibus, sed fide constans.

Εἰ δὲ οὐ θέλω, ὅτι πυνώ, σύμφωνα τῷ νόμῳ, ὅτι καλός. Νυνὶ ἢ οὐκ ἔα ἐγὼ καὶ τὰ πράττομαι αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ οἰκονομία ἐν ἐμοὶ ἀμάρτια. Οἶδα γὰρ, ὅτι οὐκ ὀφείλει ἐν ἐμοί, ὅτι τίς ἐστιν ὁ τῷ Θεῷ ἐκίμεν, ἀγαθόν.

Si uero, quod non uolo, hoc facio, consentio legi, quod sit bona. Nunc autem non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum. Noui enim, quod non habiter in me, hoc est, in carne mea, bonum.

Antequàm pergami hæc explicare, admonendum existimo lectorem, ut cogitet, ad quos hæc Pauli doctrina pertineat, & de quibus sermo fiat. Hæc enim doctrina iniucunda admodum est hominibus carnalibus, qui & ea parùm afficiuntur. Mallent proponi sibi poculum frigidi uini, quàm ut his rebus, sicut ipsi quidem sentiunt, ociosis & superuacaneis occupentur. Pijs autem & spiritualibus, ut hæc doctrina est necessaria, ita est ipsis iucundissima. Audiunt enim exigì à lege perfectam & absolutam sanctitatem. Et tamen reipsa sentiunt, se non posse eam præstare. Adhæc comperiunt intra se perpetuam pugnam carnis aduersus spiritum. Cùm igitur non sint toti & perfecti sancti, existimant se Deo non esse curæ, nec habere spiritum sanctum, ideoq; grauissimè in conscientia perturbantur & affliguntur. Paulus ergo suscipit eos erudiendos, ut intelligant, quæ sit ratio, quæ conditio sanctorum in hac uita, & sciant, quòd spe sua, quam de futura felicitate propter Christum conceperunt, haudquaq̄ pudefiant. Suprà dixit: Non quod uolo, hoc facio, sed quod odi, hoc ago. Quæso igitur te Paule, quid cauere sis, cur hoc facias? quis te adigit, ut agas, quod odio habes? Num Lex Dei? Nihil minus. Consentio enim legi Dei, quòd sit bona, iusta & sancta, & cupio ei ex animo obedire. Sed peccatum, quod in me inhabitat, non permittit, ut legi perfectè satisfaciam, ideoq; autor est, ut faciam, quod nolo, & quod odi, (hoc est) ut non præstem legi perfectum obsequium. Nunc, inquiens, ego non perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum. Noui enim, quòd non habiter in me, hoc est, in carne mea, bonum. Hæc ut rectè intelligamus, iterum obseruandum est illud, de quo iam Lectorem admonuimus, uidelicet, quòd Paulus hoc loco non loquatur de hominibus impijs & incredulis, sed de renatis in Christo, & sanctis. Vnusquisque autem sanctus, duplex est

est homo, uidelicet, Externus & Internus, Carnalis & Spiritualis, Terrenus & Coelestis, uetus Adam, & nouus Adam. Nam hoc modo Paulus, & in hac Epistola, & aliàs, de pio homine loquitur. Delectat, inquit, me lex Dei secundum internum hominem. Et Ephes. 4. Deponere ueterem hominem, & induere nouum. Et 1. Corint. 15. de terreno & coelesti homine. Externus enim, siue illum terrenum, siue carnalem dixeris, totus homo dicitur, unà cum omnibus suis uiribus tam corporis, quàm animæ, nondum renatus, sed ut est ab Adamo natus seu propagatus. Vnde & Vetus Adam dicitur. Et hic homo, ut affert secum externam & corporalem uitam, ita affert etiam secum peccatum, ut non uelit, non cupiat, non desideret, non agat aliud, quàm peccatum. Marcus Regulus, ciuis Romanus, maluit ad hostem redire, ut fidem seruaret, quàm domi securam ducere uitam. Hæc est honestas, sed coram tribunali Dei, impia, quia ex carne, & non ex spiritu profecta. Zaleucus Locrensis passus est unum sibi oculum erui, & filio adultero alteram, ut sanctitatem Legum tueretur. Honestas & hæc uirtus, sed in conspectu Dei, impia. Totus enim uetus Adam peccato suffocatus est, & quicquid agit, ut non est ex fide, ita coram Deo est peccatum. Itaq; peccatum uiuit in ueteri homine, donec ipse in hoc seculo uixerit, ac profert etiam fructus suos, nisi à nouo & spirituali homine coerceatur. Alius enim est homo internus, spiritualis, nouus ac coelestis. Hic est homo renatus ex Spiritu, renatus ex fide, qui & habet Christum, quem per fidem accepit, inhabitantem. Et dicitur totus sanctus, non propter carnem, seu ueterem hominem, sed propter Christum, qui thesaurum coelestium suorum bonorum ad hominem credentem confert. Deus, inquit aliàs Paulus, dedit pro nobis omnibus filium suum. Qui ergo fieri potest, ut non & cum eodem omnia nobis donet? Itaq; hi duo homines, conueniunt in homine per fidem renato. Alter ex prima natiuitate, alter ex secunda. Ac uiuit uterq;, sed illo discrimine, quòd in sanctis, credentibus in Christum, nouus seu spiritualis homo dominatur ueteri, nec permittit ei, ut pro sua libidine peccata exerceat, sed coercet cupiditates eius. Soler quidem interdum fieri, ut uetus homo occupet nouum, ac superet eum, quemadmodum uides factum in Dauide, in Petro, in Paulo, & alijs innumeris: sed ex resipiscentia fit, ut nouus homo recuperet dominationem in ueterem. Ac impij quidem & increduli, etiamsi fuerint honesti coram mundo, tamen coram Deo toti sunt scelerati, quia sunt tantum uetus, & terrenus homo. Pij autem renati in Christo, sunt quidem & ipsi scelerati iuxta carnem seu ueterem hominem: Scio, inquit Paulus, qd non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum: iuxta spiritum uerò, seu nouum & internum hominem, sunt sancti filij Dei. Itaq; si piū hominem in hac terra adhuc existētem paucis describere uelles, non

non aberrares à uero: Si diceres eū esse probum nequam, quod cum sit iuxta externum hominem peccator usque ad mortem, probus tamen est & bonus ac iustus secundum hominem internum. Quæ cum ita se habeant, facile intelligi potest, quod Paulus hoc loco scribit: Facio, inquiens, quod non uolo, (hoc est) Ego uetus & carnalis homo, facio quod ego spiritualis & nouus homo non uolo, quia libenter uellem legi Dei perfecte satisfacere, sed hoc mihi præ peccato, quod inhabitat in carne mea, non licet. Et hoc peccatum, quod ego carnalis, seu iuxta carnem facio, ego spiritualis, seu iuxta Spiritum, odi. Detestor enim meam ipsius corruptam naturam, præ qua non possum Deo integram præstare obedientiam. Et quia odi peccatum, ac detestor ego spiritualis, approbo legem, & absoluo eam à culpa, reijcio autem culpam in peccatū, quod est in ueteri homine. Non enim ego spiritualis perpetro illud, sed ego carnalis, in quo peccatū inhabitat. Noui enim, quod non habitet in me ueteri homine, bonum. Quid ergo dicemus? An homo non est bona Dei creatura? Certè est. Paulus autem in præsentia non loquitur de creationis bonitate, sed de malitia, quæ in bonam Dei creationem, per Satanam, & per malam hominis uoluntatem, ingressa est. Deinde, nonne sunt multæ uirtutes naturales in homine, an non & hæ sunt bonæ? Certè sunt bonæ, sed in suo genere. Et si enim consequuntur in hoc seculo sua præmia, tamen non constant in iudicio Dei, sicut paulò antè dictū est, nec possunt hominem in morte seruare ad uitam. Quod igitur dicit: Noui, quod non habitet in me bonum, primū intelligit de carnali & corrupto homine per peccatum. Deinde intelligit de eo bono, quod posset nos iuuare ad consequendam iusticiam & felicitatem. Hæc cognitio in pijs & sanctis maximum habet usum. Nam, cum agnoscunt naturalem suam maliciam, non insultant alijs hominibus, non contemnūt eos præ se, non superbiunt, sed gerunt se submissos, quod sciant se eandem, quam alij, carnem gestare. Deinde, si quid mali seu aduersi ipsis acciderit, non remurmurant, non sunt contumeliosi in Deum, quia sciunt se meritos afflictiones, propterea quod non habitet bonū in carne ipsorum. Adhæc discunt sollicitè ambulare in uocatione Dei, ne per socordiam & ignauiam, malum inhabitans obrineat dominationem in ipsis. Postremò, quia sciunt non habitare in ipsis bonum, idcirco non confidunt sua iusticia & uirtute, sed totos reijciunt se in Deum, per Iesum Christum, cuius solius iusticia constant & seruantur.

Τὸ ὃ θέλω πράττει μοι, τὸ ὃ κατὰ φύσιν ἐστίν· καλὸν δὲ οὐκ ἐθέλω. Οὐ γὰρ θέλω ποιῶν ἀγαθόν, ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακόν, οὗτοῦτο πράττω. Εἰ δὲ οὐ θέλω ἐγὼ, οὗτοῦτο ποίω, οὐκ ἐγὼ κατὰ φύσιν εἰμι, ἀλλ' ἡ οὐκονομία ἐν ἐμοὶ ἀμάρτια.

Nam uelle adest mihi, at ut faciam bonum, non reperio. Non enim

enim quod uolo, facio bonum, sed quod non uolo, malum, hoc ago:
Si uero, quod non uolo ego, hoc facio, non iam ego perpetro illud,
sed inhabitans in me peccatum.

Exponit, quomodo intelligendū sit, quod dixit: In carne sua non
habitare bonum, quia Velle, inquit, adiacet quidem mihi, sed perficere
bonum non inuenio. Hic iterum admonendi sumus, quod Paulus lo-
quatur de pijs & in Christo renatis, non de malis, seu impijs. Nam im-
pij, quia non sunt renati, tanta iniquitate sunt cæcati, natura, ut ne ue-
lint quidem perfectum bonum. Volunt quidem, humana sua ratione,
honestatem externam, & ciuiles uirtutes, non uolunt autem perfectū
bonum. Ignorant enim quid sit uerè ac perfectè bonum. Et si eis suo
ingenio relictis, explicatur è coelesti doctrina, iuxta Prophetica & Apo-
stolica scripta, non solum non agnoscunt, uerum etiam odio habent.
Vt autem ignoti nulla est cupido, ita odiosi nulla est gratia. Deciarabi-
mus id uno & altero exemplo, crasso quidem, sed aperto. Lex Dei exi-
git, ut non amicū tantum, sed etiam inimicum tanto amore, propter
Deum, sic mandantem, complectaris, ut sine omni tergiuersatione, &
nulla animi rebellionē pro ipso mortem oppetas, quemadmodum
Christus pro suis inimicis fecit. Hoc est perfectum bonum. Impius au-
tem, inimicum tanto odio prosequitur, ut ne quidem candidum ani-
mum sibi erga ipsum optaret, ac eos quoq; qui reconciliationis men-
tionem faciunt, abominetur & excretur. Vides impium, nondum re-
natum, ne uelle quidem bonum. Item: Lex Dei est, ut ad probandā
Deo tua officia, egentes tuis opibus ita iuues, ut non minus cupias eo-
rum, quam tuam ipsius uitam, magno etiam tuo incommodo, & sine
ulla tergiuersatione, sustentare. Hoc est perfectum bonum. Auarus autē
hanc uoluntatem intantum nō habet, ut ne quidē oblatā optaret, imò
etiam hortatores ad liberalitatē detestat. Quare, cum Paulus dicit, Velle
adiacet mihi, non loquit de impijs, aut impoenitentibus, sed loquitur
de pijs in Christo renatis, aut ad Christū reuersis, quorū conditionem
in hoc seculo exponit. Deinde non est ita intelligendū, q̄ loquatur de
externis peccatis, cum ait: Vt perficiā bonū, non inuenio, uidelicet, q̄
sentiat pios & sanctos homines nō facere externā iusticiam. Qui n. sunt
pij, in Christo renati, ducūt honestam uitā, & quanquā relabant aliquo-
ties & ipsi ex imbecillitate in externa scelera, tñ maxima uite parte, faciūt
bona & honesta opa. Hoc n. exigit pietas in Deū, & fides in Christū. Sed
intelligendū est, q̄ cum pij & sancti obediūt legi Dei, & faciunt bonū
opus, nō tñ perficiant hoc opus, (hoc est) non faciūt ipsum perfectè, si-
ne omni uitio. Quodcunq; n. opus, quis optimū, fecerint, habet tñ in
se aliqd uitij, ut nō sit pfectū, nec impleat legē Dei. Sumamus exēpli gra-
tia patriarchā Abrahamū. Hic fecit opus excellēter bonū, cū ad uocatio-
nē Dei deseruit patriā, & secutus est, quo deus uoluit. Et tñ hoc opus nō
fuit pfectè bonū q̄ in Abrahamo nō fuit dilectio Dei ex toto corde, ex

totā animā, & ex omni fortitudine. Maluisset enim Abraham carnē suā, commemorari, contra uocationem Dei, in patria, & frui paternis bonis, quā ea deserere, & incerta sectari. Item Abraham obtulit, iuxta praeceptum Dei, unigenitum filium suum Isaacum. Quod opus fuit tam excellens, ut etiam Deus ipse eo sit delectatus. Et tamen non fuit perfecta iusticia, quia Abraham habuit carnem, quae pugnauit cū spiritu, & effecit, ut hoc opus suum habuerit uicium. Optauit quidem Abraham ut careret hac pugna & rebellionē, ac perfectē, non tantum externo opere, uerum etiam toto corde, & tota animā uoluntati Dei obsequeretur, sed hanc perfectionem non inuenit in carnē suā. Quid dicam de Dauide? Hic, cū haberet in manu suā Saulem capitalem hostem, captiuum, nihil mali ei intulit, sed dimisit eum liberum. Memorabile factum, sed non erat perfectē bonum, quia etsi Dauid erat renatus in Messia sibi promisso, tamen dilectio Dei ex toto corde, & ex tota animā nondum erat in eo perfecta, & quanquam optauit perfectionem, tamen caro ita concupiuit aduersus spiritum, ut in optimo etiam facto non satisfecerit legi Dei. Concupiuit & Christus filius Dei declinare mortem, quam Pater imposuerat, ac deprecatus est eam, sed absque peccato, quia erat conceptus ē Spiritu sancto. Abraham autē & Dauid ac omnes alij sancti concepti sunt in peccato. Quare in optimis etiam uirtutibus suā habent uicia, quo minus legem Dei perfectē impleant. Præterea obseruandum est & illud, quod hoc uelle, (de quo Paulus hic loquitur,) uidelicet, optare, ut facias bonum opus perfectē, non sit opus carnis, sed Spiritus sancti, quod est in solis renatis. sic enim mox dicit: Delectat me lex Dei secundum internum hominem. Et 2. Corint. 3. Non quod idonei simus ex nobis ipsis cogitare quicquam tanquam ex nobis ipsis, sed si ad aliquid idonei sumus, id ex Deo est. Sumus enim natura omnes filij iræ, & mācipia Satanae. Is, cū occupet nostram mentem, permittit quidem, ut uelimus externam honestatem, non autem, ut uelimus præsertim in tentationibus, perfectam bonitatem. Cū uerò prædicatur Euangelion, & renascimur ex Euangelij auditu per fidem, ibi tum Spiritus sanctus renouat nos, ut etsi præ carnē non facimus bonum ex omni parte perfectum, uelimus tamen & cupiamus facere. Cæterum, quod dixit, Ut perficiam bonum, non reperio, probat etiam, & addit: Non enim, quod uolo, facio bonum, &c. Idem & antea dixit, & nunc repetit, ut sciamus hanc disputationem non esse Paulo in bucca natam, sed esse seriā, & memorabilē. Non est autē sentiendū, q̃ Paulus, uel alius quispiam in Christo renatus, faciat externū peccatū, quod nō uelit. Renati enim fugiūt peccatū, & cauēt pro uirilī, ne externa peccata designēt, sed in ipso bono opere, quod ad præstandū Deo obsequiū faciūt, nō faciūt opus p̃fectē bonū, sicut lex Dei exigat. Vides iterū ex hoc loco, unde fiat, q̃ doctrina Christianismi reijciat iusti-

iusticiam bonorum nostrorum operum in iustificatione. Non enim sunt perfecte bona, ideoque non possunt coram tribunali Dei constare. Reſcit autem eam iusticiam, non quod non sit præstanda, sed ut impellat nos ad cognoscendum Christum, cuius solius iusticia per fidem agnita, potest nos in iudicio Dei seruare.

Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ ἀνθρώπου. Ἐλέπω δὲ τὸν νόμον τοῦ θεοῦ μελέσει μὲν, ἀνίσταται δὲ νόμον τοῦ νοῦς μου, ὅτι αἰχμαλωτίζονται με τοῦ νόμου τῆς ἀμάρτιας, τῇ ὅντι ἐν τῷ μελέσει μου. ταλαίπωρος ἐγὼ ἀνθρώπος, ἥς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εὐχόμενος τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. Ἀρα ἔν αὐτῷ ἐγὼ τοῦ μὴ νοῦ ἀσθενῶ νόμου τοῦ θεοῦ, τῇς ὅντι ἀμάρτιας.

Reperio igitur legem, uolenti mihi facere bonum, quod mihi malum adiunctum sit. Delectat. n. me lex Dei secundum internum hominē, sed uideo aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis meae, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me eripiet ex hoc corpore mortis obnoxio? Gratias ago Deo, per Iesum Christum Dominum nostrum. Itaque idem ego mente quidem seruius legi Dei, carne uero legi peccati.

Non piget Paulum iterum repetere, quod antea de Sanctorum peccato dixit, & quod cognitu necessarium est. Nec nos igitur pigeat, idē quod supra inculcare, uidelicet, quod Paulus nō loquatur hic de impiorum, seu impoenitentium, sed de piorum et Sanctorum conditione. Impij enim nullā habent intra se carnis et spiritus pugnā, quia carent spiritu sancto, & sunt toti captiui carnis seu legis peccati. Piorum autē conditio est, quod unā cum bono, etiam habeant malum adiunctum. Et loquitur Paulus nō de diuersis Sanctorum operibus: ut cū Dauid aliās pepercit hosti capitali, quem tenebat captiuum, aliās designauit adulterium & homicidium: Manifestum enim est inter hec opera discriminē, Sed loquitur de uno, eodemque bono opere, quod sit secundum legem Dei. In tali enim opere, adiunctum est, inquit, mihi malum. Cū facio bonum opus, iuxta legem Dei, reperio in me aliam legem, aliam doctrinam, alium præceptorem longe diuersum, quo re ipsa sentio, quod & in bono opere adiunctū sit mihi malū. Quid itaque quia delectat, inquit, me lex Dei secundum internum hominem, sed uideo aliam legem in membris meis etc. (hoc est) Sancti, cū faciunt bonum opus iuxta mandatum Dei, optant & precantur ē spiritu sancto, quem ex Euangelio Christi hauserunt, ut faciant hoc opus perfecte, secundum sententiā legis Dei. Delectat enim eos tam absoluta iusticia, & approbant eā, sicut est in lege præscripta, uidelicet, ut in quibus opere diligant Deū ex toto corde, & proximū sicut seipsos, Sed sentiunt se intra se gestare aliam legem, aliam doctrinam, alium præceptore, aut potius dictatorem, (uidelicet peccatum originale) qui exigit, ut cū bonum opus facis, non facias ex toto corde, & ex tota dilectione Dei, sed injicias animi tristitiam, & habeas rebellionē cordis, ut malles longē aliud præceptum esse, quā quod lex Dei exigit. Huius rei exempla supra, de Abrahamo, & Dauide recitata sunt. Sed quod de Dauide diximus, copiosius est explicandum. In priori enim Samuelis libro, cap. 24. scriptum

Q est,

est, q̄ David nactus esset Saulem, capitalem suum inimicum, eoq̄ ipso tempore uitę ipsius insidiantē, in spelunca solum, qua occasione potuisset nullo suo periculo, uindictam de eo sumere, & impunē occidere. Ad quam rem perpetrandam, incitabatur non tantū cohortationibus suorum seruorū, uerum etiam mētionē diuinę promissionis, (sed falso accommodatę) Ecce, inquit, dies de qua locutus est Dñs ad te, Tradam tibi inimicum tuum, ut facias ei sicut placuerit in oculis tuis, nihilo minus tamen David abstinuit ab eo uiolentas manus, abscissa tantum, in argumentum fidei, ora chlamydis eius &c. Hoc est opus sanctissimū, quod & hostis ipse commendat. Iustior (inquit) tu es q̄ ego, Tu tribuisti mihi bona, ego autē reddidi tibi mala. Ac mox: Quis, cum inuenierit inimicū suum, dimittet eum in uia bona? Itaq̄ hoc opus Davidis, nihil planē uitij habere uidet. Et tamē David ipse non obscurē significat, malum fuisse ipsi adiunctum, & legem in membris suis rebellasse, ac iussisse Saulem occidere, Propitius (inquit) sit mihi Dñs, ne faciam hanc rem. Quod quid aliud est, q̄ si dixisset: Vos quidē iubetis me hoc facere, & ego ipse cogito, ac delector, ut faciā, Sed Dñs ignoscat mihi hunc affectum, ut nō obsequar cupiditati eius. Itaq̄ David, qua fuit pietate, maluisset hoc affectu & cupiditate carere, ut mandato Dei, de non ulciscendo, priuata temeritate, ex toto corde obsequeret, attamē sensit in se hunc carnis affectum, quo factum est, ut sanctissimum opus non cauerit suo uitio, nec fuerit perfectum. Quod & aliās David ipse testatur. Non iustificat, inquit, in conspectu tuo omnis uiuens. Dicamus etiā de Petro. Dicit. n. Christus apud Ioannem, ad Petrū: Sequere me. Qua uoce significat eum crucifigēdum, sicut & Christus ipse crucifixus est. Petrus igitur uoci Christi tam diligēter obsecutus est, ut eum, imperio Neronis, cruci affigendus esset, palām asseruerit, se indignū esse, qui sic, ut Dñs ipsius, capite sursum uerso, crucifigeretur. Itaq̄ crucifixus est, capite in terrā uerso, & pedibus in sublime sublati. Quid hac obedientia uideretur sanctius? quid perfectius? attamē Christus ipse testatus est, hanc obedientiā non fuisse perfectā. Dicit em̄, Cum senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, ac ducet, quo nō uis. Obserua, quod ait: QVO NON VIS. Nam, Petrus delectatus quidem fuit lege Dei, & uocatione Christi, ac optauit, ut raptus ad crucē, toto corde, sine omni uoluntatis rebellionē obediret, attamē re ipsa comperit, q̄ malum ipsi esset adiunctum, & maluisset carne sua, aliō, q̄ ad tam horribilē crucem, uocatum. Hęc carnis rebellio facit, ut bonum opus à sanctis factū, non sit perfectum & absolutum, nec impleat legem Dei perfectē. Porro, hęc rebellio, non est euanida tantū humani cordis cogitatio, aut leuis affectus, sed est ardentissimus, & efficacissimus. Paulus uocat eum, ἀντιστά τε νόμον, ἢ ἁμαλῶν τίσιν, hoc est, tāto conatu repugnantem, & tantū maxima exercitus multitudine ac potētia preliantē, ut ducat Sanctos captiuos, & in seruitutem redigat, non quidem, ut obsequantē cupiditatibus eius, & pferant fructus ipsius, sed tñ, ut habeant, & sentiant eum intra se, nec possint iugū ipsius, donec in hac carne uixerint, penitus excutere. En, hęc est hominum, etiam sanctissimorū conditio in hac terra. Vnde

Vnde sunt illa dicta in Scriptura: Omnis homo mendax. Et, Non iustificatur in conspectu tuo omnis uiuens. Ac rursus: Dixi cōfitebor aduersus me iniusticiā meam Dño, & tu remittes impietate peccati mei. Pro hac orabit te omnis Sanctus. Et iterum: Peccatum meum coram me est semper. Tibi, tantum sum peccator, & malefactor coram te. Et, Concluserunt Deus omnes sub peccatum. Quid ergo dicemus? Sed quid aliud dicemus, q̄ illud, q̄ propter huius peccati impietatem, non tantum impij & prophani homines, uerumetiam sanctissimi quicq̄ sint miserrimi, imò sancti uideantur prophanis multo miseriores. Hi. n. non requirunt peccatum suum, sed sectant sua tantum desideria, & quanq̄ gestent impietatem in sinu suo, tamen non afficiuntur ea, quippe quibus uinum, ut dici solet, nihil est insipidius, q̄ si hac impietate carerent. Sancti autē uident & reipsa sentiunt intra se hanc impietatem, ac pugnant cum ipsa, nec tamen possunt eam, in hac quidem carne, expugnare, & eradicare. Quare conqueruntur de ea toto uitæ suæ tempore, & unā cum Paulo exclamant: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? hoc est: Sancti agnitione huius impietatis, ita perturbantur & affliguntur, ut noctu diuq̄ ingemiscant, suspirent, & coram Deo clament, quo ab hac horribili & morte ipsa grauiori calamitate liberentur. Liberantur autem per Christum. Vnde sequit. Gratias ago Deo, per Iesum Christum Dominū nostrum. hoc est, Etsi hæc calamitas grauissima est, non tamen pijs est desperandum, sed potius gratiæ sunt agenda Deo, qui dedit nobis filium suum, Dominum nostrum Iesum Christum. Hic enim suscepit in se peccatum nostrum expiandum, & reconciliauit nos cum Deo, ut etsi gestamus adhuc peccatum in carne nostra, tamen remissus sit reatus eius, & donata nobis perfecta & absoluta iusticia, in Christo Domino nostro, per fidem. De qua re mox pluribus. Nam priusq̄ eam explicet, uisum est hanc cōcionem de peccato nobis adhuc inherente concludere. Itaq̄ idem ego, inquit, mente quidem seruius legi Dei, carne uero legi peccati. Nomine autē mentis hoc loco, non est intelligenda humana ratio, sed uoluntas per spiritum sanctum renouata. Et nomine carnis, non sunt intelligendi crassiores tantum hominis affectus, sed etiam præstantissimæ hominis uires, quales quidē sunt suæ naturæ. Sententia igitur est: Ego idem ipse, amo legem Dei, delector legem Dei, & cupio ei perfecte satisfacere, quod quidem attinet ad renouatam meam uoluntate, sed quod attinet ad ueterē meam naturam, quæ mihi usq̄ ad mortem inhæret, multo magis delector ijs, quæ mihi caro & affectus peccati, q̄ quæ spiritus, & lex Dei subiicit. Hic nunc intelligi potest, quid illud uulgatū dictum: Iustus in omni bono opere peccat, sibi uelit. Videñ uox esse absurdissima. Si enim in bono opere peccatur, nō certē bene operandū erit, si quidem non est peccādum. Et cū imperiti uident quempiam uel precantem, uel eleemosynam distribuētem, rident, & exclamant: Quid facis? An nescis te malē agere, propterea q̄ noui illi concionatores doceāt & dicant, nos in bono quouis opere peccare? Sed hi refutantur hoc loco à Paulo, qui exponit, quæ sit illius dicti sententia. Verum enim est, q̄ iustus in omni bono opere peccet,

hoc autem non sic intelligendum est, quod ipsum opus à Deo præceptum, sit peccatum, aut quod non sit benefaciendum: Deus enim præcepit bona opera, & spiritus fidei exigit, ut in præceptis Dei ambulemus. sed intelligendum est, quemadmodum Paulus explicat. Idem ego, inquit, mente seruius legi Dei, carne autem legi peccati (hoc est) In quouis bono opere, duo facio: Alterum est, quod cupiam, spiritu ex fide renato, legi Dei perfecte satisfacere. Alterum, quod caro, seu uetus Adam non permittit, ut obedientia mea sit perfecta, & faciam opus ex omni parte absolutum, quia resistit & repugnat spiritui. Ita quod pecco in quouis bono opere, non quod quæ præcepta sunt à Deo, sint peccata, sed quod bonum opus imperfecte facio.

CAPVT OCTAVVM.

ΟΥΔΕΝ ὃν κατὰ κρέμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σὰρκα ποιεῖται
σιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

Nulla igitur nunc est condemnatio his, qui insiti sunt Christo Iesu, qui non iuxta carnem uersantur, sed iuxta spiritum.

Ediit Paulus à digressionem ad confirmandam principalem propositionem huius secundæ partis, quæ est de Spe. Occasione enim illius dicti, Vbi exuberavit peccatum, ibi magis exuberavit gratia, digressus est, sexto & septimo capite, ad cohortandam ecclesiam, ne propter gratiæ exuberantiam indulgeat affectui peccati, sed potius tanto diligentius peccata fugiat, & bona opera faciat, quanto maiori gratia Deus nos per Christum complexus est. Nunc igitur, quod faustum sit, reuertitur in hoc octauo capite ab hac exhortatione ad confirmationem, qua docet Spem non pudescere. Etsi enim in hoc etiam capite suas intermiscet admonitiones, tamen præcipue eo respicit, ut confirmet, nostram spem, quam habemus ex fide in Christum, de perpetua liberatione & felicitate, non pudesceri. Dixit autem paulo ante. Idem ego, mente quidem seruius legi Dei, carne uero legi peccati. Obliget ergo quispiam. Quid? Si hæc est hominum conditio, ut ne sancti quidem recte obediunt Deo, nec faciunt perfectam iusticiam, num idcirco & ipsi, sicut impii, condemnabuntur? Vana igitur erit spes eorum, quam de æterna sua in Christo beatitudine conceperunt. Nihil certe minus. Nulla. n. inquit, est condemnatio his, qui insiti sunt Christo Iesu. (hoc est) Etsi reliquum adhuc est in sanctis multum peccati, nihil tamen condemnationis est in ipsis reliquum. Peccatum manet quidem in carne eorum, reatus autem remissus est. Quid ergo dicemus? Nullum ne erit discrimine inter sanctos & impios? Sancti. n. habent in carne sua peccatum, sicut impii. Si ergo sancti seruant, cur non seruant etiam impii? Hic paucis respondendum est, quod impii, ut habent peccatum, ita etiam habent condemnationem. Sancti aut, etsi habent peccatum, nihil tamen habent condemnationis. Ceterum, unde hoc discrimen ueniat, Paulus duobus aut tribus uerbis indicat, cum ait: His, qui insiti sunt Christo Iesu, qui non uersantur iuxta carnem,

carnē, sed iuxta spūm. Habes igitur discrimen inter pios & impios. Primū em̄ pñ sunt inserti Christo p fidē. Vbi autē est Christus, ibi est remissio peccatorū & salus. Quare nulla est condēnatio pñs, etiāsi gestent adhuc in carne sua pēt̄m. Impij autē nō sunt inserti Christo per fidem, sed contēnunt Christū, & abijciunt eum. Vbi autē non est Christus, ibi nō est peccatorū remissio. Quare, ut in impijs est pēt̄m, ita est etiam ipsis condēnatio. Deinde pij non uersant iuxta carnē, sed iuxta spūm. hoc est, etiāsi habēt peccatum repugnans legi Dei, non tñ obsequuntur affectui peccati, sed sequunt uocationē Dei, quoquo modo possunt. Abraham, cū ad uocationē Dei desereret patriam, etsi caro repugnabat, & aliō uocabat, (quod quidem reddebat obedientiam insinceram & uiciosam) tñ obediit, & deseruit patriam. Dauid, cū teneret Saulem capitalē hostem in spelunca captiuū, etsi caro iubebat eum occidere, ac omnino exigebat, ut tam uirulento hosti haudquāq̄ parceret, non tamē affectui, quē habebat, peccati obediit, sed obsequens uoluntati Dei, nō est seipsum priuata temeritate ultus. Itaq; etsi imperfectē, obediit tñ. Sunt ergo Sācti in peccato, sed non obsequunt affectui peccati: habēt carnē, sed nō uersant iuxta carnē, non obediunt concupiscentiæ carnis. Quare nullā habent condemnationē, idq; propter solum Iesum Christum Dñm nostrum, qui est peccati expiator. Impij autē nō solum habent carnē & peccatū, sed etiam uersant iuxta carnē, et obediūt affectui peccati, ut pferant fructus eius. Cain, cū uideret sibi Abelem pferri, metuit, ne priperetur ipsi dominatio terræ, & indignatus est aduersus Abelē. Hoc peccatum hortabat eum, ut inuideat fratri & interficiat ipsum. Et haftenus quidem non dissimiles fuerūt Cain & Abel. Nam si Abel fuisset senior, & uidisset sibi præferri Cainum iuniore, certē sibi relictus metuisset etiam ipse ex carne, ne dignitas imperij priperetur ipsi, ac sollicitatus fuisset ad odiū & cedē. Sed in illo est maximū discrimen, q; Cain nō credidit in semen mulieris, qui est Christus, sed potius seipsum hoc semen esse reputauit. Præterea obsecutus est affectui peccati, inuiditq; fratri uirulenter, & data opportunitate interfecit eum. Abel autē credidit in Semen mulieris, ac non fuisset Cainum uirulento odio persecutus, nec interfecisset eum, etiāsi fuisset senior, ac prælatus ei esset Cain. Discrimen ergo piorum & impiorum illud est, q; etiāsi utriq; habēt peccatum in carne, tamen pij credunt in Christum, & nō obsequuntur affectui peccati, impij autem non credunt uerē in Christum, & nō repugnant affectui peccati, sed laxant ei frenos, ideoq; hi habent unā cum peccato condemnationem, illis autem nulla est condēnatio. Sed audiamus hac de re Paulum ipsum.

Ο ὅς νόμος τοῦ πνεύματος ἡ ζωὴ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἡλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμάρτίας. Τὸ δὲ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἡδυνάει ἡ ἁρμολογία, ὁ Θεὸς τὸν ἐαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σῆκος ἁμάρτίας, ὅτι παρὰ ἁμάρτίας κατέκρινε τὴν ἁμάρτιαν ἐν τῇ ἁρεσί, ἵνα, ὁ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, ὅτις μὴ κατὰ σὰρκα δουλοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

Lex enim spiritus uite per Christum Iesum, liberum me reddidit à iure peccati & mortis. Etenim quod lex præstare non poterat, ea par

re, qua imbecillis erat per carnē, hoc Deus proprio filio, misso sub specie carnis, p̄ctō obnoxio, pr̄stitit, ac de p̄ctō condēnauit p̄ctm̄ in carne, ut iustificatio legis impleret in nobis, q̄ nō secūdū carnē uersamur, sed secūdū sp̄m̄.

Hec est prioris propositionis ἀπολογία. Sciamus igit, quid sit causē, q̄ etsi Sancti habent peccatum, tñ non condemnentur: Num q̄ implent legem perfectē? Minimē. Non .n. implent. Num q̄ adiacet ipsis uelle? Ne hoc quidē, quia hoc uelle nō abolet peccatū. Quid ergo est, q̄ non condemnent? Lex (inquit) Spiritus uitæ, reddidit me liberū, à iure peccati & mortis, per Christū Iesum. (hoc est) Euangelion de Iesu Christo absoluit me propter Christū ab accusatiōe peccati, & à perditione mortis. Euangelion enim dicitur lex, seu doctrina spiritus uitæ, quia hæc doctrina est organon, quo datur Spiritus uiuificans aduersus accusationē peccati, & perditionem mortis. Ius autem peccati & mortis, est condēnatio & internecio. Peccatum enim habet ius condemnandi. Mors habet ius opprimendi & perdendi. Sancti ergo, cū habeant adhuc peccatum, deberēt condemnari & perire, sed Euangelion de Iesu Christo adiunctat eis liberationē à condemnatione & interitu propter Christum. Videamus igitur q̄d sit illud Euāgelion. Sequit: Quod lex præstare nō poterat, ea parte, qua imbecillis erat per carnē &c. Hec est memorabilis sententia, quæ continet in se summā uniuersi Euāgelij, prædicantis nobis liberationē à condemnatione & interitu. Conferam aut hanc sententiā in pauca. Christus expiauit p̄ctā nostra, suo ipsius sacrificio, ac donauit nobis suam iusticiā perfectā, ut in ipso possideamus oēm iusticiā, per fidē, quam Decalogus à nobis exigit per opera. Perstringamus igitur nunc & explicemus partes huius sententiæ, ut eam rectē intelligamus. Principio lex, seu Decalogus, non potest præstare, ut tollatur à nobis peccatū, & ut iustificemur seu absoluamur ab iniusticiā, corā iudicio Dei. Decalogus .n. est ueluti statua (quæ sic uocatur) Mercurialis, quæ indicat quidem uiam, qua sit progrediendum, Lasso aut & uiribus exhausto non tribuit uires ambulandi, multo minus excitat mortuū, ut ambulet, & progrediat: ita Decalogus docet quidē, quæ recta sunt, sed non largit hominī per p̄ctm̄ corrupto uirtutē ea faciendi, & in uia ueræ & perfectę iusticię ambulandi. Adhuc, Decalogus inuenit in hoīe p̄ctm̄. Vbi autem inuenit peccatum, ibi tantum abest, ut iustificet ac uiuificet, ut potius augeat peccatum, & cōdemnet peccatorem. Antē .n. dictum est, Peccatum factum est mirum in modū peccans, per præceptum. Et, Lex occidit. Quare ad consequendā iusticiā coram Deo, & ueram salutem, nō sufficit, aut cognitio decalogi, aut externa imitatio operum Decalogi. Deinde, Ea (inquit) parte, qua imbecillis est per carnē. Natura q̄ lex nō tollat peccatū, nec iustificet, nō est culpa legis, sed est culpa carnis nostrę. Lex .n. q̄d ad ipsam attinet, p̄fectissima est, & præcipit ac exigit iusticiā p̄fectissimā, quemadmodū sup̄rà ostēdimus. Quare nihil huius culpe potest in legē conferri. Tota aut culpa est in carne nostrā. Per hanc .n. lex fit ita imbecillis, ut nō possit tollere peccatū, nec hominē iustificare. Quia caro (Sic .n. totus homo iuxta ueterem quidē naturam notatur) obruta est naturaliter peccato. Sumus .n. natura filij iræ, in

in pētis cōcepti & nati. Sicut. n. lupus naturaliter affert secū cōcupiscen-
tiā aduersus ouē, ita homo naturaliter affert secū inimicitia aduersus ue-
ram iusticiā. Et caremus natura spiritu sancto. Vbi aut non est spūs san-
ctus, ibi dñatur spiritus satanę, ut nō sit ibi, nisi malicia. Quare, q lex nō
tollat peccatū, nec iustificet, nō lex, sed caro nostra in culpa est. Vnde er-
go iustificamur? Sequit̃. **HOC DEVS PRÆSTITIT &c.** Lex nō po-
tuit nos iustificare, ppter carnē. Multo minus potest nos iustificare ca-
ro ipsa, (hoc est) oēs humani uires. Deus igit̃ tantę fuit clemētię, ut &
peccatū sustulerit, & nos totos, ac perfectē iustos reputet. Sed quomo-
do hoc fieri solet? Nō simpliciter, quia Deus per se, etsi est clemens, tñ
non est clemēs & misericors, nisi his, qui implent mandata eius. Sic. n. di-
cit decalogus. Faciēs misericordiā in millia, his, qui diligunt me, & custo-
diūt mandata mea. Deus igit̃, qui totus, quantus quātus est, iusticia est,
odio habet peccatū, ideoq; odio etiā habet peccatores, quales sunt oēs
hoīes. Sed q sit clemēs ac misericors erga indignos & peccatores, & q
remittat eis peccata, hoc sit propter Christū filium eius. Deus. n. præsti-
tit, qd deerat legi, (hoc est) condonat peccatū, absoluit nos à peccato,
& agnoscit nos iustos, ad hunc uidelicet modū. Primū, misit filiū suū
in mundū, ac non misit ipsum, ut angelum, apparentē tantūm extēna
effigie, Sed misit eum, ut assumeret humanam carnē, in eandē personā,
adeoq; talē assumeret carnē, quā nō quidē haberet peccatū, sed tñ simi-
lis esset nostrę carnī, peccato obnoxig. Etsi. n. caro Christi nō est obno-
xia peccato, obnoxia tñ fuit oībus peccati supplicijs, quę sunt tam cor-
porales, q spirituales afflictioēs, inter quas primas tenet horror mortis
& inferni. Itaq; Christus habuit carnē uerē humanā, qd quidem ad sub-
stantiam attinet, nō aut peccato, sed tñ supplicijs peccati, quę sunt pau-
pertas, tristitia, & oīa alia genera maledictionū, quę in Leuitico & Deu-
teronomio enumerant̃, obnoxia. Nō habemus, (inquit epist. ad Hebr.
cap. 4.) Pontificē, qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarū, sed
tentatū per oīa, iuxta similitudinē absq; pētō. Deinde Christus à Deo
patre missus in carnē, condemnauit per carnē, peccatū, de peccato, seu
hostia pro peccato. (hoc est,) Christus obtulit carnē seu corpus suū
in sacrificiū & hostiā, p pētō, qua hostia expiauit pētū, & abstulit ei ius
suū, ac sic cōdēnauit pētū suo sacrificio, ut etsi adhuc reliquū est pētū
in sāctis, nō tñ possit eos cōdēnare. Nec cōdēnauit tñ pētū, uerē etiā
effecit, ut iustificatio legis in nobis impleret̃. Porro iustificatio legis est
pfecta iusticia, q corā tribunali Dei cōstat, Hanc. n. exigit lex. Nullus aut
hoīm hāc unq iusticiā prestitit. Solus Christus impleuit legē pfectē. Cū
igit̃ Christus assumpserit humanā carnē, donauit seipsum nobis totū,
quātus quātus est, ut si credimus in ipsum, & possidemus ipsum p fidē,
tūc possidemus etiā i ipso qd habet ipse & possidet. Habet aut̃ perfectā
iusticiā, seu iustificationē legis. Habemus igit̃ & nos in Christo perfectā
iusticiā, non quidē ppter nostrā dignitatē, sed ppter Christū p fidē, &
Deus, cū inuenit i nobis Christū filiū suū, imputat etiā nobis iusticiā &
pfectionē eius. Sicut. n. in corpe mēbra fruunt̃ dignitate capitis ita cū
Christus sit caput credentiū, credētes aut̃ mēbra eius, fruunt̃ etiā ipsius

iusticia. Ceterum, ne existimaremus hanc fidem in Christum, & iusticiam Christi esse in nobis ociosam, addit: Qui non secundum carnem uersamur, sed secundum spiritum. Possent. n. multi cogitare, q̄ cum iusticia Christi sit nobis donata, liceat nobis pro nostra libidine uitam ducere, & interea de iusticia Christi gloriari. Addit ergo Paulus: Qui non secundum carnem, &c. ut ostēdat fidem, & iusticiam Christi esse in credentibus efficiacē. Etsi enim reliquū adhuc est peccatū in carne, tamen iusticia Christi, quam habemus per fidem, non permittit nobis, ut ambulemus secundum carnem, & cupiditati peccati obsequamur, sed ut peccato iniiciamus frenū, & sectemur affectum spiritus, ac praecepta Dei. Quo ergo haec oīa respiciunt? Nimirum ad probandam ueritatem principalis propositionis, Spes non pudefacit. Si. n. nulla est condemnatio Sanctis, etiam si adhuc habent peccatum, Si Christus expiauit suo sacrificio peccatum, & donauit credentibus in ipsum omnem suam iusticiam, quomodo Credentes possent Spe sua, qua expectāt coelestem beatitudinem, frustrari & pudefieri?

Οἱ δὲ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς φρονεῖν. Οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ πνεύματος.

Nam qui carnales sunt, quae carnis sunt, curāt, at qui spūales, quae spūs sunt.

Occasione istius dicti, Qui non secundum carnem uersamur, sed secundum spiritum, hortat Paulus iterum ad studium bonorum operum, & ad prestandam obedientiam Spiritui sancto, & in interea prosequit etiam principale institutū de certitudine Spei. Quod aut ab hoc loco, usq; ad illud, Quicumq; spiritu Dei ducunt, sunt filij Dei, scribit, conferemus initio in pauca. Deinde explicabimus partes eius. Sententia igitur haec est. Quicumq; sunt in carne, sapiūt carnalia, nec possunt Deo placere. Qui uero sunt in spū, sapiunt spūalia, & placent Deo. Vos aut nō estis in carne, sed in spiritu, & placetis Deo. Nō debetis igit carnī seruire, sed Spiritui obedire, ut Spes uestra, de cōsequenda p̄ gratuitā Dei clementiam, & aeterna beatitudine, firma consistat. Habes breuissimis sententiam huius loci. Nūc perstringemus singulas partes. Ac initio sciamus, quid hoc loco sit in carne, aut secundum carnem esse. Non. n. significat, hoc quidem loco, carnem & sanguinē habere. Sic. n. oēs sancti in hac terra, sunt in carne, et secundum carnem. Fuit et Christus ipse hoc modo in carne, sed est carere Spiritu sancto, nec alia habere, q̄ quae homini in prima natiuitate, ex humana generatione, indita sunt. Qualia sunt, oēs naturales corporis & animae uires, sensus communis, Ratio, mens, intellectus, & uoluntas. Hoc modo sapiētissimi quicq; homines, ac etiam honestissimi & coram mundo sanctissimi, siue inter Ethnicos, siue inter Christianos, qui nō sunt spiritu sancto, per Euāgelion, renati, dicuntur esse in carne aut secundum carnem. Deinde uidendum est, quae sit eorum, qui sunt in carne, natura, q̄d ipsorum ingeniū. Sentiūt, inq̄, aut sapiūt, aut curāt ea quae carnis sunt. Pro (Sentiūt) Paulus habet φρονεῖν. φρονέω aut̄ preter alia, significat etiā σέβειν, hoc est, uehemēter affici, cupere & amare, quēadmodum pater erga filiū, et filius erga patrē afficit. Cū ergo Paulus dicit Carnales, seu eos, qui sunt in carne, φρονεῖν ea, quae sunt carnis, significat eos, omnibus suis uiribus naturalib. nihil aliud agitare, cogitare, conari, ama-

re & sectari, q̄ Carnalia, (hoc est) peccata aduersus Deum, pugnātia cū spiritu, adeoq̄ hęc tanto studio naturaliter cōplecti, quanto mater unicum filium complectitur. Breuissima sententia, sed qua damnantur oēs sapientes, & honesti homines, qui non sunt per Euāgelion renati. Hi enim, etsi multa prudēter & iustē faciunt, tñ quia carent Spiritu sancto, opera eorū sunt carnalia. Carnis. n. sunt, nō requirere Deū, nō affici gloria Dei, non timere Deum, non credere Deo, sed querere, quæ sunt huius mūdi, & sectari ea, quæ sunt carni (hoc est) uel subtili hominis rationi, uel crasse hominis cupiditati grata & iucunda. Vbi autē hęc opera in homine damnātur, ibi non sunt opera grata Deo, & uerē sancta, ut maxime habeant quādam sanctitatis speciem. Inter Damonem, (ut habet Ethnicorum scripta) & Pythiā, maxima fuit amicitia, & fidei datæ constantia. Alter enim pro alterius capite uades factus, rursus ab altero, seruata fide, liberatus est. Hęc est honestissima uirtus, & laude dignissima, & tamē carnalis, quia hi nō erant renati ē spiritu: Non requirebant Deum, non timebant Deum, imō ignorabant Deum. Et quæ fecerunt, nō ad illustrandam Dei, sed sui ipsorum nominis gloriam fecerunt. Producamus etiam exempla nostrorū scriptorū. Saul, rex Israelis, fuit ornatus multis & egregijs uirtutibus. Cum eligendus esset in regem, fugit, cum malediceret a filiis Belial, dissimulauit & pepercit. Hæ sunt insignes uirtutes. Et tamen carnales, quia Saul nō fuit uerē renatus ē spiritu sancto, sed hypocrita. Ieiunium & oratio, sunt in suo genere bona opera. In hypocritis autē sunt carnalia, quia hypocritæ sunt sine timore Dei, & affectant tantum ea, quæ carnis sunt.

1. Reg. 10.
et 11.

Qui autē sunt secundū spiritum, sentiunt, curant, seu affectant ea quæ sunt spiritus. Secundum spiritū esse, hoc loco dicunt, non qui sunt ex utero corpore, sed qui sunt ē spiritu sancto renati. Horum illud est ingenium, ut in operibus suis affectent, & sectent spiritum. Spiritus autē sententia est, ut quæcunq̄ bona opera fiunt, perfectē fiant. Spirituales igitur totū in eo sunt, ut oīa sua opera perfectē faciant, etsi per carnem non possunt tam perfectē facere, q̄ uolunt. Spiritus sententia est, ut quæ fiunt, ad solius Dei gloriam fiant. Spirituales igitur illud solū quærunt, ut nomē Dei glorificetur. Spiritus sententia est, ut q̄d sit bonum opus, ex fide fiat. hoc est, ut non confidamus operis boni iusticia, sed confidamus tantum gratuita Dei clemētia propter Christum, & faciamus bonū opus, ad testificandam nostram gratitudinem. Spiritualis igitur credit in quouis bono opere, in Christum, nec reputat suam obedientiam, pro perfecta coram Deo obedientia. Habes, quod sit carnalium, quod spirituum ingenium. Videamus nunc quid singuli ē suo ingenio reportent:

τὸ πρῶτον φρόνημα εἰς τὸν θεόν, διὸ καὶ τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ἐστὶν εἰρήνη.
διότι τὸ φρόνημα εἰς τὸν θεόν, ἐστὶν νόμος τοῦ θεοῦ ὁ ὡς ἐστὶν ἐν τῇ
ὁ νόμος τοῦ θεοῦ. οἱ δὲ ἐν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, οἱ δὲ ἐν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ.

Affectus. n. carnis, mors est. Affectus autē spūs. uita & pax, propterea q̄ affectus carnis, inimicitia est aduersus Deū. Nā legi Dei nō subdit, siquidē ne pōt quidē. Qui uerō in carne sunt, Deo placere nō possunt.

Homines carnales affectāt carnalia. Quid ergo ex hoc affectu reportant?

tāt: Affectus, inquit, carnis, mors est. Carnales igitur reportant ē suo affectu, ē suo studio, non nisi mortem. Quid ita? quia affectus carnis, est inimicitia aduersus Deum. Quam ob rem? quia legi Dei nō subijcitur, ac ne potest quidē. Reliquum igitur est, q̄ affectus, seu studiū carnis, non nisi mortē afferat. Hic iterū admonēdi sumus, sicut paulō antē, qd Paulus sit Caro. Dicit ergo hoc loco Caro, nō una tantū & crassa illa atq; corporea pars hominis, sed Totus homo, cum oībus naturalibus suis tam corporis, q̄ animæ uiribus, & potētīs. Sic enim carnis uocabulo, etiam Christus ipse utitur. Quod natum est, inquit, ex carne, caro est. Et ad Gal. 5. cōmemorat Paulus inter opera carnis, Idolomaniā, & hæreles, quę certē sunt opera humanæ rationis ac sapientię, hoc est, præstantissimę partis hominis. Totus igitur homo, cū omni sua sapientiā, alijsq; omnibus potētīs, dicitur hoc loco, Caro. Affectus autē carnis dicitur naturalis conatus, impetus, studium, cupiditas, & ardor ad carnalia. Quid ergo hic affectus affert? Mortē, inquit. Itaq; totum totius carnalis hominis studium non propēdet, nisi ad ea, quę sunt mortifera, nec affert, nisi ea, quę sunt pestifera, & exitialia. Loquitur autē Paulus, hoc loco, non tantū de crassis, externis & manifestis peccatis, quę designat homo, sed loquitur de optimis carnalium, seu non renatorū hominum operibus, & præstantissimis eorum uirtutibus. Et est sentētia, Totus totius hominis naturalis affectus, & conatus, etiā in optimis & excellentissimis operibus est exitialis, & tendit ad perniciem, affertq; interitū. Ecquę, obsecro, huius rei causa est? Quia hic affectus, inimicitia est, inquit, aduersus Deum. Quid hoc? Et quomodo præstantissimę hominis uirtutes sunt inimicitia aduersus Deum, cū Deus bona opera, & honestas uirtutes preceperit? Sequitur. Affectus carnis idcirco est inimicitia aduersus Deum, quia legi Dei nō subditur, ac ne potest quidem. Quicquid enim facit homo non renatus, quamuis iustissimus, quamuis optimus, non tamē satisfacit legi Dei perfectē: ac tanta est corruptione, ut ne possit quidem ei satisfacere. Nam lex Dei exigit perfectam cognitionem Dei. Homo autē non cognoscit Deum, naturalib. suis uiribus perfectē. Lex Dei exigit perfectā fidē, & dilectionē Dei. Homo autē, cū aut ignoret Deum, aut inconstantissimē eū cognoscat, non habet perfectā, nec fidē, nec dilectionē Dei. Lex Dei exigit perfectā caritatē p̄ximi. Homo autē plus seipsum, q̄ proximum diligit. Lex Dei prohibet dubitationem de Deo, de presentia & ope Dei. Caro autē, (hoc est) totus homo phisicus semper dubitat de Deo, & auxilio eius, quam dubitationem, aliās latentes, afflictiones & aduersitates in lucē producūt. Ex corde, inquit Christus exeunt, cogitationes male, cedes, adulteria, stupra, furta, falsa testimonia, conuicia. Non possent autē exire, nisi antē in eo existerent. Hęc oīa pugnant cum lege Dei. Quę uerō cum ea pugnant, Deo sunt inimica & aduersa. Et, quę Deo sunt inimica, ea sunt mortifera, & exitialia. Affectus igitur carnis, nō est nisi mortifer & exitialis. Hic cognoscendū est, qd sit esse inimicū, seu aduersariū Dei. Sunt. n. hoīes hypocritę, qui cū accusantur inimicitia aduersus Deum, nihil minus uideri uelint. Apage, inquit, quomodo essem inimicus Deo, qui me creauit, qui me

me tot beneficijs affecit: Alij iactant, se uniuerso quidem mūdo inimicos, soli autē Deo amicos. Sed hoc loco explicat Paulus, qd sit Deo esse inimicum. Ille. n. Deo est inimicus, qui non satisfacit legi Dei, qualis est hypocrita, & frustra gloriat de amicitia Dei, qui contra legem Dei manifestis sceleribus peccat. Peccat autē contra legem Dei, nō solum exterius peccator, in sceleribus suis, uerumetiam quilibet homo (siquidē iuxta naturam suam consideret) in oībus, quamuis bonis suis operibus. Reliquum igitur est, q̄ quilibet homo, sit natura sua inimicus Deo. Explicabimus hoc, uno & altero exēplo. Cain non solum erat Deo inimicus, cum interficeret fratrem, sed etiam, cum offerret Deo fructus terre. Nec Cain tantum, sed & Abel, si carnē, & ueterem naturam eius respexeris, erat Deo inimicus, etiam cū offerret Deo primogenita gregis sui. In hoc. n. quamuis optimo opere, caro nō subijciebat legi Dei, quippe q̄ pugnabat cum spiritu, & nō permittebat, ut Abel tantum crederet Deo, & tantum diligeret Deum, quantum lex Dei exigebat. Itaque Abel seruiebat quidem legi Dei mente, legi autē peccati, carne. Vide mihi etiam alios duos fratres, Esau & Iacob. Ac ille quidem non tm̄ erat inimicus Deo, cū cogitaret fratrem suum interficere, sed etiam, cum gratificaretur uenatione suo parēti. Iacob autē, etsi Deo erat acceptissimus per fidem, tamen caro eius semper resistebat spiritui. Vides igitur, tam pios, q̄ impios, si iuxta carnē seu ueterē ipsorum naturam, adeo q̄ oēs naturales eorum uirtutes consideraues, esse Deo inimicos. Nam quē admodum lupo naturali affectu aduersus ouē grassatur, nec fieri potest, ut lupo uel fiat ouis, uel ouem sincero & cādido animo prosequatur, ita homo naturaliter Deo est inimicus, nec fieri potest, ut iuxta hanc naturam, peccato corruptam fiat Deo amicus. Et ut naturalis est inimicitia inter serpentem & hominem, ita homo serpentis astu seductus, & factus natura captiuus eius, non potest non odisse Deum. Quid ergo dicemus? Si natura hominis, nō potest nō odisse Deum, nec potest obsequi legi Dei, quæ est illa equitas, q̄ homo damnet? An nō omnē peccatū est uoluntarium? An Deus sequit in suam ipsius creaturam, quæ se mutare nō potest? Dictū est supra, de Sanctis, q̄ etsi habent adhuc peccatum, & inimicitiam aduersus Deū, in carne seu ueteri ipsorū natura, tamen nihil habeant damnationis, quia habent Christum per fidem, & pugnant per spūm sanctum cū carne, & inimicitia, quæ adhuc post renascentiam, aduersus Deum in natura ipsorū reliqua est. Impij autē iure damnant, quia nō solum sunt carnis sue captiui, uerumetiam, quo maioribus beneficijs Deus ipsos afficit, & gratiam suam per Euangelion filij sui clarius eis offert, eo pertinaciori studio resistūt. Et sicut uana esset illius obiectio, qui diceret, cur lupo trucidat, cum tm̄ non possit non esse lupo, & oues deuorare. Huic. n. responderet in promptu. Idcirco trucidatur, quia est lupo, & manet lupo, nec uult nō esse lupo: ita & respondendum est quærenti, cur impij damnent, cum non possint nō esse impij, nimirum, ob hanc causam damnantur, quia sunt impij, & multis Dei beneficijs affecti, manent tamen impij, nec uolunt non esse impij. Nam, q̄ p̄ij seruentur, nō sit ipsorum merito, sed merito tantum Christi,

Gottes
freunde/
vnd der
ganzen
Welt
feindt.

Christi, quem per fidem agnoscunt. Si enim ueterē ipsorum naturam, seu reliquias carnis eorum respexeris, hæret adhuc in ipsis inimicitia aduersus Deum. Ideo etiam ingemiscunt toto uitæ suæ tempore, ac pugnant cum ea, & cum uideant se non posse eam, nisi morte abijcere, cupiunt dissolui, & esse cum Christo.

Sed explicemus alteram etiam Antitheseos partem. Cum enim Paulus dixerit de affectu carnis, addit etiam de affectu spiritus: Affectus, inquit, Spiritus, uita & pax. Spiritus hoc loco sumitur pro dono spiritus sancti, quo homines per prædicationem Euangelij diuinitus donantur, ut & credant in filium Dei, & renascantur per fidem. Hoc ergo donum spiritus primum affert secum uitam & pacem, quia uiuificat hominem, ut fiat hæres cœlestium in æterna uita bonorum, & reddat mentem hominis pacificam, seu tranquillam, propterea quod agnoscat se cum Deo reconciliatum per Christum, sicut supra dixit: Iustificati ex fide, pacem habemus cum Deo per Iesum Christum. Deinde hoc spiritus donum excitat hominem, ut non affectet, non cupiat, non conetur aliud, quàm quæ sunt cœlestis uitæ & tranquillitatis. Nec mirum hoc uideri debet. Renatis enim per spiritum sanctum donatur Christus ipse unā cum omnibus suis bonis. Quid autem Christus aliud est, quàm uita & pax: quæ salus & felicitas? Sumamus Paulum ipsum, exempli gratia. Hic, cum nondum renatus esset à spiritu sancto, etsi ducebat uitam honestam & sanctam, tamen erat adhuc caro. Quare, quod agebat, erat mors & inquietudo. Non est pax impijs, dicit Dominus apud Esaiam. Agebat Phariseum, quæ habebatur sanctissima apud Iudæos secta, sed hoc erat ei ^{quia} ~~quia~~ offerbat sacrificia, sed hæc erant ~~opera~~ ^{opera}, quia his operibus non implebat legem Dei perfectè, nec poterat sibi parare conscientiam tranquillam, & quia dubitabat de bona Dei erga ipsum uoluntate, non potuit certo sperare ueram & æternam salutem. Postquam autem ornatus est & renatus spiritu sancto, attulit ei Christus uitam & pacem. Incidit afflictio, sed in Christo habebat pacem, seu tranquillitatem. Incidit grauitas peccati, sed Christus erat iusticia eius. Incidit horror mortis & inferni, sed Christus erat uita & cœlum. Sollicitauit caro ad designanda peccata, sed donum spiritus resistebat affectui carnis, & expugnabat eum. Breuiter, sicut affectus carnis non cogitabat, nec afferebat nisi mortifera, ita affectus spiritus non cogitabat, nec afferebat, nisi salutaria. Et hæc pugna perpetua est in Sanctis, donec quidem in hoc seculo uitam egerint. Reliquum igitur est, quod qui sunt in carne, (inquit) Deo placere non possunt. Quid hoc? Sancti in hac terra, adhuc sunt in carne. Dicemus igitur eos non placere Deo? Christus ipse fuit in carne, dum perageret mysterium redemptionis nostræ. Non igitur tum placuit Deo? Absit. Addam & illud. Canones Pontificij, dum prohibent ministris ecclesiæ coniugium, adijciunt illam rationem, quia, Qui in carne sunt, inquit, Deo placere non possunt. Itaque in coniugio esse, dicunt esse in carne. Dicemus igitur nullos coniuges Deo placere? Nihil minus. Videamus ergo, quid Paulus hoc loco uocet, esse in carne. De qua re etiam paulo antè Lectorem admonuimus. Supra enim dixit, Affectum carnis, mortem esse. Quare in carne esse,

Phil. 3.

esse, hoc Pauli loco, non est humanam carnem gestare, quia caro per se considerata est bona Dei creatura: nec est, In coniugio esse, quia coniugium est ordinatio spiritus, sed est carere dono spiritus sancti, & obsequi affectibus carnis. Homines igitur increduli, & non renati, sunt in carne, non tantum, cum peccant externis sceleribus, uerumetiam cum sancta opera facere uidentur. Cain nō tantum erat in carne, cum impingeret clauam in caput Abelis, uerumetiam cum offerret Deo fructus terræ. Paulus non tantum erat in carne, cum interficeret Christianos, uerumetiam cum faceret legem, priusquam conuersus est ad Christum. Non igitur placebant Deo, etiamsi uidebantur sancta opera facere. Quid ita? Quia his operibus non satisfaciebant legi Dei, & carebant spiritu sancto. At hac, inquires, ratione, ne Sancti quidem placent Deo, quia nec ipsi implent legem suis operibus, & carent sua natura Spiritu sancto. Certè rem acu, quod dicitur, tetigisti. Neque enim Sancti implent legem Dei suis operibus perfecte. Vnde & exclamant: Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificatur in conspectu tuo omnis uiuens. Sed Sancti possident Christum per fidem, propter quem placent Deo, & donantur Spiritu sancto, ut pugnent cum carne, cum interea impij, ne quidem propter sanctissima ipsorum opera Deo placeant.

ἤμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, ὅτι τὸ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτόν.

Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Dei habitat in uobis. Quod si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius.

Syllogismum uocant Dialectici ratio cinationem, quæ constat è maiori & minori propositione, atque conclusionem. Ab eo igitur loco, quo supra dictum est, Affectus carnis mors est &c. usque ad illum, qui mox sequitur, Proinde fratres debitores sumus nō carni &c. Syllogismus est, quo admonemur quidem, ne obsequamur desideriis seu affectibus carnis, interea autem eò quoque respicit Paulus, ut, quia donati sumus spiritu Dei, Spe nostra non pudeamus, id quod principale est huius partis institutum. Cæterum, quæ hactenus precesserunt, ea sunt huius syllogismi Maior, & Maioris probatio atque expositio. Nunc autem sequitur syllogismi minor, & probatio eius. Vos autem, (inquit) non estis in carne, sed in spiritu. Quid ergo? An postquam renascimur, non amplius habemus carnem, sed mutati sumus in spiritum? Absit. Paulus nō loquitur de substantia carnis, sed de dominatione, & potestate carnis in designando peccato. Obserua igitur principio, quod Paulus uocet spirituales, non hypocritas illos monasticos, sed Omnes in Christo renatos, & spiritu Christi donatos. Necesse enim est, ut omnes Christiani sint spirituales, ac nisi sint spirituales, non est ipsis reliqua Salus. Deinde docet Paulus, quid illud sit, quod faciat homines spirituales. Vestitus enim, seu eremus, seu monasterium, seu monastici ritus, non faciunt spiritualem hominem, sed spiritus Christi. Dicit enim: Vos estis in spiritu, seu estis spirituales, quia spiritus Christi habitat in uobis. Et ad Co-

Rinthios;

rinthios: Vos, inquit, estis templum spiritus sancti. Sed imperiti & superstitiosi homines, cum hæc audierint, abominantur et dicunt. Absit, ut tanta arrogantia inflatus affirmem me spiritum sanctum habere. An equarem me sanctis Prophetis, qui spiritu sancto fuerunt illustres? Non displicet Deo humilitas, sed cum confessione ueritatis coniuncta. Quod igitur Christus in pedum lauatione, dixit Petro, Si non lauero te, non habes partem mecum, ita & Paulus hoc loco ait: Si quis spiritum Christi non habet, non est eius. Seuerissima uox, sed eadem etiam uerissima. Si enim te profiteris Christianum, eo ipso profiteris etiam te habere spiritum Christi, qui est spiritus sanctus. Quod ut rectè intelligamus, paulò altius & copiosius est explicandum. Sciamus igitur, quod unus quidem tantum sit spiritus sanctus, essentia, sed multa & uaria sint spiritus sancti dona. Alia enim sunt personalia & heroica, quæ quidem sunt admiranda, & magna laude digna, non sunt autem ad peculiarem cuiusque salutem necessaria, nec singulis in Christum credentibus conferuntur. Tale donum est Prophetia de rebus in hac terra euenturis. Quale donum habuit, Moses, Esaias, Ieremias, Daniel, & multi alij Prophetæ, qui singulari dono Spiritus cognouerunt, quid futurum esset Gentibus, Regnis, & Monarchijs huius seculi. Quale etiam donum habuit in Actis Apostolicis Agabus propheta, qui uaticinatus est futuram famem sub Claudio. Hoc quidem est insigne donum, & affert publicè magnam Ecclesiæ utilitatem, non est autem ad priuatam hominis salutem necessarium. Possunt. n. hoc dono ornari etiam impij, cuius rei exemplum est Bileas, & illi, qui apud Matthæum dicunt, Domine in nomine tuo prophetauimus, Et audiunt, Non noui uos. Inter heroica spiritus dona, numerandum etiam est donum sanationis, aut resurrectionis mortuorum, quæ le habuerunt Apostoli, & consecuti sunt in die Pentecostes. Est & hoc donum illustrissimum quidem, & ad confirmandam ueritatem Euangelij Christi utilissimum: Non est autem necessarium ad salutem, ut hoc quisque dono ornatur. Ad hunc catalogum pertinet etiam donum singularis industriæ in exercendis opificijs, quale prædicatur Exo. 31. de Beuseleel. Impleui, inquit Dominus, eum spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere. Sed nec tale donum necessarium est ad priuatam hominis salutem. Ac de his quidè personalibus & heroicis spiritus sancti donis, non est hic sermo. Alia sunt generalia Spiritus Christi dona, quæ ad ueram & æternam salutem unicuique sunt necessaria. Primum enim spiritus Christi operatur fidem. Hæc fides, qua creditur, quod habeamus Deum propitium propter Christum filium Dei, donum est spiritus sancti, ad salutem necessarium. Qui non habet hoc donum, non est Christi. Deinde spiritus Christi operatur in credente obedientiam, qua affectus peccati coerceat, & affectus spiritus promoueat. Est & hoc donum necessariū, quippe quod necessarium sit, ut caro mortificetur, & spiritus in homine dominetur. Postremo spiritus Christi efficit, ut non solum bonum, mortificata carne, faciamus, uerumetiam mala seu aduersa patienter feramus. Patientia igitur & perseverantia fidei, ac spei in aduersis, donum est Spiritus nobis ad salutem necessarium. Hæc sunt generalia spiri

Spiritus dona, quæ non solum alijs, insque uulgaribus hominibus, uerum etiam illis, qui ornati sunt personalibus & heroicis donis, necessaria sunt, si modo ueram & æternam salutem consequi uoluerint. Et de his generalibus donis loquitur Paulus, cum ait: Si quis Spiritum Christi non habet, non est eius. Ac huius Spiritus seu appellatio seu usurpatio intantum non est reiicienda, & abominanda, ut potius summam semper operam dare debeamus, quo hunc Spiritum consequamur. Quid ergo agendum? Non habemus hunc Spiritum natura, sed datur nobis de cælo, per Christum. Et datur per sua organa. Christus enim instituit concionem Euangelij sui, instituit & usum Sacramentorum suorum, quæ sunt organa, per quæ Spiritus Christi in nos confertur. Ex Euangelio enim Christi, concipitur, autore Spiritu sancto, fides, obedientia in faciendis bonis, & patientia in sufferendis malis. Hæc sunt dona Spiritus. Fides, inquit, ex auditu est, auditus autem per Verbum Dei. Ex usu autem Sacramentorum confirmatur & conseruatur fides. Maximum igitur studium nostrum sit, ut arripiamus organa Spiritus, quibus dona ipsa Spiritus consequamur.

Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὴ σῶμα νεκρὸν ἀλλ' αἰμ' ὄντων, τὸ ὃ πνεῦμα, ζωὴ δὲ ἀκατάσυνω. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐχέοντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐχέρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει ὃ τὰ θνητὰ σῶματα ὑμῶν, δὲ τὸ οἰκοῦν αὐτὸ πνεῦμα ἐν ὑμῖν.

Si uero Christus in uobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus autem uita est, propter iustificationem. Quod si Spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis, is qui excitauit Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, propter ipsius Spiritum inhabitantem in uobis.

Dixit Paulus: Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius. Non enim est aliud nomen, inquit Petrus, sub cælo hominibus datum, in quo oporteat nos saluos fieri. Et habitat Christus, unà cū Deo Patre, & Spiritu eius in nobis, per fidem. Si quis (inquit) diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum ueniet, & mansionē apud eum faciemus. Quod cū ita se habet, explicat nunc Paulus, quæ sit potentia, quæ efficacia, quæ operatio Christi & Spiritus eius in homine. Si Christus, inquit, in uobis est, corpus mortuum quidem est, propter peccatum, Spiritus autem uita est, propter iustificationem. Hic iterum obseruanda est phrasī Paulina, quid uocet corpus, quid mortuum, quid Spiritum, quid uitam. Ostendimus igitur suprā, qd in homine pio, duplex homo esse dicatur, Alter carnalis, Alter Spiritualis. Carnalis homo, est totus homo cum omnibus naturalibus corporis & animæ suæ uiribus. Hic semper est impius: non meditatur, non spirat nisi impia, quæ ad mortem ducunt, quod quale sit, & quomodo sit intelligendum, suprā est expositum. Hic ergo carnalis homo, uocatur hoc loco Corpus, quod Paulus dicit esse mortuum, propter peccatum. Quomodo? Primum, quia est obnoxium

morti. Non solum enim impij, sed etiam pii homines obnoxij sunt morti, propter peccatum, quod est ab Adamo in omnes homines propagatum. Per unum hominem, (inquit alijs Paulus) peccatum in mundum introijt, ac per peccatum, mors, & sic in omnes homines mors peruasit, quatenus omnes peccauimus. Deinde Corpus, seu carnalis homo in homine pio, non solum est obnoxius morti, ut suo tempore ex hac uita per mortem excedat, uerumetiam est obnoxius mortificationi, dum adhuc in hac uita superstes est. Itaque, ubicunque est Christus in homine per fidem, ibi carnalis homo subinde affligitur, opprimitur, & mortificatur, donec etiam externa morte pereat. Sed quomodo, inquires, mortificatur? Duo sunt praeipue organa, quibus carnalis homo in pio mortificari solet. Alterum, sunt graues conscientiae tentationes & horrores, qui nonnunquam grauitate sua dolores corporalis mortis superant. Sic Dauid mortificatus est, cum exclamaret: D O M I N E, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Sic mortificati sunt auditores Petri, Acto- rum secundo, cum compungerentur corde, & dicerent, Quid facie- mus uiri fratres? Alterum, sunt externae afflictiones, uel morborum, uel famis, uel infamiae, uel captiuitatis, uel aliarum ærumnarum. Sed quid causae est, quod Corpus, seu Carnalis homo mortificetur? Pro- pter peccatum, inquit. Quid? Num, ut peccatum hac mortificatio- ne coram Deo expiatur? Excogitant quidem hypocritae uaria mor- tificationum genera, (quemadmodum sacrificuli Baalitæ concidebant sese flagellis) ut his peccata expient, grauiora autem & maiora sunt peccata nostra coram Deo, quam ut nostris uel actionibus uel passio- nibus expiari queant. Vna enim tantum est passio, uidelicet D O M I N I nostri Iesu Christi, qua peccata coram Deo expiata sunt, & qua nos sola fide in Christum fruimur. Interea autem Carnalis homo mor- tificandus est, non passionibus, humano arbitrio excogitatis & susce- ptis, sed diuinitus mandatis & impositis: Et mortificandus est, pro- pter peccatum, non expiandum, sed agnoscendum, & coerendum. Legitimae enim afflictionum, siue Spiritualium, siue Corporalium, in his terris, causae sunt, non ut ijs pro peccatis coram Deo satisfiat, sed ut peccata agnoscantur, & fructus eius cohibeatur. Iob fuit ius- tius, & tamen gestabat adhuc peccatum in carne. Coniectus igitur est diuinitus in horribiles terrores conscientiae, & in uarias et- iam corporales afflictiones, ut reipsa cognosceret, peccatum ad- huc in carne sua hærere, & excitaretur ad quærendam ueram pecca- ti remissionem in Semine mulieris, (qui est Christus) & ad compescen- dam peccati cupiditatem. Dauid erat ius pius, & cum peccasset adulte- rio ac homicidio, nec agnosceret magnitudinem peccati, immisit ei De- us, primum graues dolores inferni, deinde etiam externas afflictiones, non ut ijs expiaretur peccatum iam opere designatum, sed ut quod ad- huc in carne hærebat, agnosceretur, & fructus eius coerceretur. Idem sentiendum est de omnibus afflictionibus, tam Spiritualibus, quam corporalibus, quæ immittuntur Sanctis, uidelicet, quod immittantur ipsis,

ipsis, non ut pereant, non ut præterita peccata expientur, sed ut mortificetur caro, hoc est, ut agnoscatur præsens peccatum, in carne existens, & coerceatur futurum, seu fructus, (quem ita uocamus) peccati. Ex hoc loco uidemus, in quem usum sumus, à baptismo, in hoc mundo collocati, uidelicet, non ut blandiamur carni, seu corporali homini, & foueamus affectus eius, (qui est impiorum labor) Sed ut is homo subinde magis ac magis mortificetur, idque non gladio externo, sed gladio spiritus, qui excitatis conscientiae terroribus, & alijs siue internis siue externis afflictionibus, amputet & resecet cupiditates carnis, ne secundum carnem ambulemus. Haftenus de corpore, seu homine carnali, & de morte ac mortificatione eius. Videamus nunc etiam de Spiritu, & uita eius. Spiritus (inquit), uita est propter iustificationem. Sicut supra nomine corporis intelligitur homo corporalis seu carnalis, & nomine mortui, non tantum mors corporalis, sed etiam mortificatio, quæ ante mortem fieri debet, ita & hoc loco nomine Spiritus intelligitur homo spiritualis, & nomine uitæ, uiuificatio. Sicut enim in homine pio carnalis homo semper est mortificandus, ita & spiritualis subinde uiuificatur & renouatur. Quomodo ergo uiuificatur? Primum, Fide, quod credit se habere propitium Deum Patrem in cœlis. Et quanquam peccata sollicitant ad diffidentiam, dubitationem, ac etiam desperationem, tamen fides in homine spirituali, per Euangelion & usum Sacramentorum ita crescit, ut tentationes de peccato, morte & inferno opprimantur. Hinc oritur tranquillitas conscientiae coram Deo. Deinde uiuificatur Spe, quod speret afflictiones intantum nihil posse detrimenti afferre, ut potius sint adiumento in bonum. Hinc oritur gaudium conscientie, & læticia animi etiam in medijs aduersis. In Actis Apostolicis capite quinto cæduntur Apostoli à Synedrio, sed ibant gaudentes à conspectu Synedrii, quod digni habitu essent, ut pro nomine Iesu contumelia afficerentur. Et Paulus: Mihi (inquit) uiuere Christus, & mori lucrum. Accursus: Cupio dissolui, & esse cum Christo. Hæ uoces proficiscuntur è corde hominis spiritualis, quod est uiuificatum Fide & Spe, ac perfusum gaudio Spiritus sancti. Postremò renouatur etiam alijs, insq; cœlestibus uirtutibus, quæ sunt, Caritas proximi, beneficentia, comitas, modestia, mansuetudo, lenitas, castitas, & aliæ id genus uirtutes. Sed quæ est causa illa, propter quam Spiritus est uita, seu propter quã spiritualis homo uiuificatur? Hanc Paulus uno uerbo explicat, cum addit, PROPTER IUSTIFICATIONEM. Sicut enim corpus est mortuum, propter peccatum, ita Spiritus est uita propter iustificationem. Ecquæ, obsecro, est iustificatio illa? Nō certè alia est, quàm quæ contingit nobis propter Christum. Christus enim est perfectè iustus. Credenti autem in Christum donatur Christus unà cum omni sua iusticia. Qui proprio, inquit, filio nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, qui fieri potest, ut non & cum eodem OMNIA nobis donet. Donatis autem iusticia Christi, non solum non imputantur peccata, uerum etiam ea prærogatiua conceditur, ut habeantur

tur coram tribunali Dei non alio loco, quam si ipsi suis operibus omnem iusticiam absoluissent. Hæc iustificatio est uita, seu uiuificatio hominis Spiritualis. Propter hanc iustificationem tentatio de peccatis, & æterna damnatio retunditur, horror inferni ejicitur, & concipitur in conscientia uerum ac cœleste gaudium. Ex hac oriuntur in homine omnia uirtutum genera, quibus nos erga Deum tam insignem benefactorem gratos declaremus. Ecce, hæc est spiritualis hominis uiuificatio, imò hoc uerum est regnum cœlorum. Regnum Dei, inquit aliàs Paulus, non est cibus ac potus, sed iusticia, pax & gaudium in Spiritu sancto.

Quid ergo dicemus? Num Christus aut Spiritus Christi nihil aliud in homine operatur, quam uiuificationem conscientiae? Quid fiet de Corpore? Num necesse habet cruce & morte ita perire, ut nunquam amplius reuiuifcat? Hoc enim intelligi posset ex eo, quod Paulus dixit: Corpus mortificari, hoc est, Corporalem hominem perire, Spiritualem autem uiuificari, & perpetuo manere. Vt respondetiam, manifestum quidem est, quod fuerint, qui senserunt resurrectionem iam factam esse, posteaquam conscientia per Euangelion exhalata & uiuificata est, nec aliam esse corporum resurrectionem, de quibus Paulus scribit 2. Timoth. capite secundo, Hymenæus & Philetus dicunt resurrectionem iam factam. Paulus autem non confirmat hoc loco illorum impietatem, sed potius refutat. Addit enim, Quod si spiritus eius, qui excitauit Iesum à mortuis habitat in uobis, is qui excitauit Christum, &c. Non solum uiuificatur, (inquit) conscientia nostra seu spiritualis homo in hoc seculo, sed etiam corpus ipsum, quod nunc mortificatur cruce, uiuificabitur, & suo tempore resuscitabitur. Resuscitabitur autem à Deo, qui & Christum resuscitauit. Et resuscitabitur, propter Spiritum Christi inhabitantem. Hic uides, quid respiciat Deus in resuscitando hominem à mortuis, ad perpetuam felicitatem. Resuscitabuntur quidem impij quoque, sed ad æternam damnationem. Quod autem pii resuscitentur ad æternam uitam, in causa est solus Christus, seu Spiritus Christi. Hunc enim, si inuenerit Deus in homine, resuscitabit ad perpetuam gloriam. Hunc, si in homine non inuenerit, resuscitabit quidem, sed ad sempiternam interuentionem. Vt enim in homine, quo caput peruenit, eo trahuntur & membra, si modo hominis caput fuerit. (Nam abscissum caput, non est amplius hominis caput,) ita si Christus caput fuerit in homine, homo etiam tanquam membrum, eò, ubi Christus est, trahatur, necesse est. Et cum caput resurrexit, certe membra etiam suo tempore resurgent.

Αρα, ἡ ἀδελφοί ὁφείλεται ἡμῶν ὃν τῇ σαρκί, το κατὰ σάρκα ζῆν. Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζήτε, μέλλετε καταδικάζειν. Εἰ δὲ πνεῦμα τὴν πράξιν το σώματος τὸ θανατοῦτε, ζήσατε.

Proinde fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem uiuamus. Nam si secundum carnem uixeritis, moriemini. Quod si spiritu, facta carnis mortificetis, uiuetis.

Hæc

Hæc est conclusio exhortationis. Suprà enim dixit: Affectus carnis, mors est, Affectus spiritus, uita. Item, Affectus carnis inimicitia est aduersus Deum, Et, Spiritus Christi habitat in uobis, ut mortificet caro. Ex his omnibus sequitur, q̄ non debeamus obsequi carni. Hoc em̄ est ad perpetuā mortem properare, sed debemus obsequi Spiritui. Hoc enim est uitam sectari. Cæterum, cum in conclusione seu Epilogo soleant capita præcipuorum argumentorum summam repeti, aut potius attingi tantum, idcirco Paulus repetit etiā hîc argumētum quod antea fuit copiosius expositū, & ductum ab utili & inutuli seu pernicioso. Si uixeritis, inquit, secundum carnem, moriemini. Si autem mortificaueritis facta carnis Spiritu, uiuetis. Illud uult dicere: Omnino necessariū est, ut non indulgeatis cupiditati carnis, & peccato. Huc uocet uos, & excitet, ex una quidem parte uestra ipsorum salus, ex altera, uestra perditio & dānatio. Si enim mortificaueritis cupiditatem & affectum peccati, spiritu, consequemini uitam æternam. Si aut̄ obsecuti fueritis affectui peccati, reportabitis damnationem æternam. Reliquum igitur est hoc loco, ut uideamus, quid sit facta carnis mortificare spiritu. In homine enim, quoad in hac uita superstes fuerit, semper est caro, semper est peccatum, semperq̄ sunt, accepta occasione, motus carnales, & impiæ ac impuræ cogitationes. Hi affectus, etsi credentibus non imputantur, sed remittuntur propter Christum, tamē per se, & absq̄ Christo sunt peccata mortalia, & afferunt mortem. Itaq̄ sequitur, q̄ qui his carnalibus motibus obsequuntur, declarent se carere Spiritu Christi & fide, ideoq̄ careant etiā uita, & sint obnoxij perpetuæ condemnationi. Contra autem, qui opera illa, seu affectus & motus carnales, ab inherente in nobis peccato prolatis, mortificant spiritu, non merentur quidē hac mortificatione uitam, testificantur autē se uiuere in Christo, & Spiritum Christi uiuere in ipsis. Quæso igitur te, quid faciā, ut hos motus mortificem spiritu? Quis est ille Spiritus, aut unde accipiam eum? Suprà dixit: Qui non habet Spiritum Christi, nō est eius. Intelligamus igitur Paulum loqui de Spiritu Christi, qui Spiritus, est donum Fidei in Christum. Et hoc donum confertur in nos ex auditu Euangelij Christi. Fides, (inquit) ex auditu, auditus autē per Verbum Dei. Quare, cū admonemur, ut opera seu affectus carnis mortificemus spiritu, illud exigatur, ut cupiditati peccati resistamus ex uerbo Dei per fidē in Christum. Quod ut rectē intelligamus, explicemus exemplis. Moses fuit in aula Pharaonis educatus, ut filius regie familie, sed reuocabatur ab aulicis delicijs, ad miseras Israelitarum, quos erat e seruitute liberaturus. Hic ergo habebat Caro sua opera, sua facta, suos motus & affectus in Mose. Cogitabat enim, magnam esse gloriam aulæ, illustrem esse regiam maiestatem, pulcherrimum esse, uocari filium regis. Hæc tanta bona, non esse temerē deserenda. Cogitabat & illud, Magnam esse Israelitarum, ad quos uocaris, miseriam, intolerandis eos calamitatibus opprimi. Quod si te ipsis adiunxeris, quid reliquum erit, nisi ut unā cum ipsis opprimaris? Et quid? Num soli Israelitæ prudentes? num soli ipsi ueræ pietatis assertores? Num soli ipsi

uerum Deum agnoscunt? An non & Aegyptij colunt Deum, qui creauit cœlum & terram? Et si Deus in cœlo non approbaret ipsorum religionem, non conferret in ipsos tantam maiestatem in terra. Sunt enim totius terræ Monarchæ. Non est igitur, ut te ab ipsorum contubernio abalienes. Hæc sunt opera carnis, hi sunt motus & affectus peccati. Quare si Moses fuisset eis obsecutus, & mansisset, neglecta uocatione, in aula Aegyptiaca, mortuus fuisset perpetua damnatione. Sed uicit, & mortificauit hæc opera SPIRITV. Sic enim scriptum est, ad Hebræos, capite undecimo: Per fidem Moses grandis effectus reuicit uocari filius filix Pharaonis, magis eligens simul malis affici cum populo Dei, quam temporarijs peccati commodis frui, maiores arbitratus diuitias probrum Christi, quam Aegyptiorum Thesuros. PER FIDEM (inquit) Moses reuicit uocari filius filix Pharaonis. Reuocauit enim in memoriam Verbum Dei, quo cognouit, Primum, quod is esset uerus Deus, quem Patriarche, non quæ Aegyptij colunt. Deinde, quod commoda peccati sint temporaria, supplicia autem peccati, perpetua. Adhæc, quod Christus sit promissus Israelitis, propter quem solum uera contingit Salus credentibus, non propter diuitias Aegyptiorum. Postremo, quod sua sit remuneratio in cœlo, his, qui ad uocationem Dei subeunt crucem & afflictionem. Hæc cum Moses in animum reuocasset, mortificauit diuina ope facta carnis. Atque hoc est carnem spiritu mortificare. Aliud exemplum. Ioseph à fratribus uēditus, uenit in Aegyptum, et factus est Princeps Aegypti. Venerunt igitur fratres, urgente rerum penuria, in Aegyptum, ut emerent frumenta à Iosepho, quem tamen non agnoscebant suum fratrem. Cum igitur Ioseph haberet iam fratres suos, qui antea in ipsum uirulenter sæuierant, in sua potestate, caro, seu peccatum in carne uaria suggerebat. En, inquit, Fratres, Sed quid? Fratricidæ tuī sunt in tua manu: Facito illis, quod in te moliti sunt. Non possunt euadere, & licet tibi non impune tantum, uerum etiam iuste. Quid enim iustius est, quam ut qua mensura ipsi mensi sunt, eadem et ipsis metiantur alij? Et ædendum est exemplum, quo alij admoneantur, ne tam crudeliter in fratrem innocentem grassentur. Quid hac suggestio-nis specie uenustius uidetur? Sed est caro. Spiritus autem e contra. Deus misit te in Aegyptum, nō ut priuatam iniuriam ulciscaris, sed ut pro tua uocatione salutem multorum populorum procures. Deus iussit si bi relinqui uindictam. Deus remittit mihi propter promissum Semen Abrahamæ mea peccata, ut & ego fratribus sua remittam. Deus extulit me in hæc principatus sublimitatē, non ut malefaciam, sed benefaciam fratribus. Hæc sunt Spiritus cogitationes, quibus Ioseph mortificauit opus carnis. Aliud. Dauid cepit Saulem capitalem suum hostem, (priore Samuelis uigesimo quarto,) in spelunca. Caro igitur suggerebat ipsi cupiditatem uindictæ, & exaggerabat incommoda exilij, obiecta etiam specie diuinæ uolūtatis. Ecce dies, (inquiunt serui Dauid) de qua locutus est Dominus ad te, Ego tradam tibi inimicum tuum, ut facias ei, sicut placuerit in oculis tuis. Hæc est caro, cui si obsecutus fuisset Dauid,

Dauid, mortuus esset. Spiritus autem dixit: Saul unctus DOMINI est: propicius ergo sit mihi Dominus, ne mittam manum meam in eum. Mea, inquit Dominus, est ultio, & ego rependam. Deus promisit mihi regnum. Quod igitur promisit, potest & uult præstare, suo opportuno tempore. Nunquam igitur committam, ut ad occupandum promissum regnum, homicidio, aut alijs malis artibus contendam. His & id genus alijs cogitationibus spiritus Dauid mortificauit carnem & obsecutus est uocationi Dei. Opera igitur seu facta carnis mortificare, est affectus seu motus peccati, ex uerbo Domini per fidem compescere, ut in diuina uocatione ambulemus, & perseueremus.

Οσοι ἔχουσιν πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐν ἑαυτοῖς, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ θεοῦ. Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλεύοντος, ἀλλὰ υἱοθεσίας, διὰ τὸ ἰσχυροῦς ἡ ἀγάπη. ὁ πατήρ. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ ἡμῶν, ὅτι υἱοὶ τοῦ θεοῦ. Εἰ δὲ τέκνα, ἔτι καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν τοῦ θεοῦ, συγκαληρονόμοι δὲ χριστοῦ, εἰς τὸ συμπαρονομηθῆναι τῷ θεῷ.

Quicunque enim spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei. Nō enim acceperitis spiritum seruitutis iterum ad timorē, Sed accepistis spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba pater. Idem spiritus testatur unā cum spiritu nostro, quod simus filij Dei. Quod si filij, igitur & hæredes. Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, si quidem simul cum eo patimur, ut et unā conglorificemur.

Redit Paulus ad probationem principalis in hac secunda Epistolæ parte propositionis, quæ est, SPES NON PVDEFACIT. Et si enim in hoc instituto non intermittit exhortationem ad mortificandā carnem, & ad præstandam obedientiam Spiritui, in omnibus bonis operibus, tamen præcipuè urget, quod supra in quinto capite de certitudine consequendarum earum rerum, quas ex Euangelio Christi speramus, proposuit. Sententia igitur Pauli hæc est. Homo afflictus, & in cōscientia de uera & æterna sua salute tentatus dicit: Tu quidem iubēs me de salute bene sperare, & affirmas meam spem non pudesieri. Sed unde hoc sciam? Quo argumento cognoscam, me mea Spe non frustratum iri? Respondet ergo Paulus, Filij, inquit, Dei sumus. Et quia sumus filij Dei, sumus etiam hæredes, hæredes quidē Dei, cohæredes autem Christi. Quomodo ergo fieri posset, ut Spe nostra, de æterna nostra salute, quæ est cœlestis hæreditas, frustraremur, & pudesieremus? In humanis rebus nihil est magis legitimū, nihilq; iuxta solēnes ordinationes certius, quā quod filius sit parentis sui heres. Multo autem certior est hæreditas, quam Deus Pater cœlestis suis filijs in cœlo promissit. Quid igitur adhuc dubitas? quid tergiuersaris? Sed respondet iterum tentatus & afflictus. Iucunda quidem commemoras mihi de cœlesti hæreditate filijs Dei certissimè præparata: Quis autem reddet me certiorē, qd sim uerē filius Dei? Hoc opus, hic labor est, ut cognoscā me uerē filiū Dei esse. Nam si de hac re fuero certificatus, fatebor nihil mihi amplius deesse. Vulgo de Principū ac diuitū filijs dici solet: Res huius optimè

Luc. 11.

Esa. 49.

optimè se habet, propterea, quòd habeat parentem & diuitijs, & autoritate præstantem. Quanto magis de filijs Dei dici debet, res eorum optimè se habere, quòd habeant Patrem, Deum ipsum? Apud Lucam dicit Christus: Quis ex uobis Pater, à quo, si filius petierit panem, num lapidem dabit illi? aut si piscem, num pro pisce, serpentem dabit illi? aut si petierit ouum, num porriget illi scorpionem? Si ergo uos, cum sitis mali, nostis bona dona dare filijs uestris, quanto magis Pater uester cœlestis dabit Spiritum sanctum poscentibus se. Et apud Esaiam: Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? Et si illa oblita fuerit, Ego tamen non obliuiscar tui. Cum igitur nullum sit dubium, quin Deus Pater complectatur filios suos omni paterna beneuolentia, & præparauerit eis certissimam cœlestium bonorum hæreditatem, uideamus, quomodo comprobetur, quòd simus filij Dei. Quicumque, inquit Paulus, ducuntur Spiritu Dei, hi sunt filij Dei. Vos autem ducimini à Spiritu Dei. Estis igitur filij Dei. Sed quid sit duci spiritu Dei, Sequitur. Non accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis, per quem clamamus Abba pater. Duci igitur Spiritu Dei, hoc loco, est excitari à Spiritu Dei, ut Inuoces Deum, ut Patrem. Quotquot igitur inuocant Deum, ut Patrem, hi, sicut aguntur Spiritu Dei, ita sunt & filij Dei. Quis nunc dubitationi locus relinquitur? Quomodo Spes tua te pudefacere potest? Deus Pater non frustrabit filios suos Spe sua: Non porrigit scorpionem ei, qui petierit ouum. Tu autem es filius Dei. Vnde hoc probatur? Quia inuocas Deum, ut Patrem. Sed quid? An non possum hac inuocatione falli? An non pauper sæpenumero alloquitur diuitem, ut Patrem suum, & tamen nihil paterni beneficii ab ipso assequitur? An non seruus aliquoties appellat dominum suum, ut Patrem, & tamen non reportat, nisi plagas? Fieri quidem hoc solet, Sed inde adeo accidit, quòd inter homines, nec diues, nec dominus, uerè paternum affectum erga pauperem, & seruum gerunt, nec pauper, & seruus implorant opem diuitis & domini, ut patrum, ex ingenuo corde & approbante animo. Inter Deum autem & credentes in Christum, res aliter se habet. Deus enim patefecit nobis paternum suum animum certissimis & infallibilibus argumentis. Et uerè credentes in Christum inuocant Deum ut Patrem, ingenuo, ac planè filiali affectu. Vnde & Paulus addit: Non accepistis Spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed Spiritum adoptionis, per quem clamamus Abba pater. Hoc est obseruabile dictum, quo primum docemur, quòd sit discrimen inter Legem seu Decalogum, & Euangelion. Deinde, quòd sit discrimen Seruorum & filiorum in familia Dei. Non accepistis, inquit, spiritum seruitutis iterum ad timorem. Confert promulgationem Euangelij de Christo, cum promulgatione Decalogi, & docet, qui sint effectus eorum. Nam cum Decalogus promulgaretur in monte Sinai, multus erat terror, multus horror. Cœperunt, inquit Scriptura, audiri tonitrua, & micare fulgura. Eratque omnis mons terribilis,

terribilis, & sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius. Ex quibus populus Israel tanto metu contremiscebant, ut non solum retrocederent, uerum etiam existimarent præsentem sibi mortem imminere. Et quod extrinsecus actum est, hoc idem agebatur intrinsecus, in auditorum conscientia, agiturque adhuc hodie, si quando Decalogus explicatur, & animo hominis intuendus proponitur. Ibi enim patet homini sua iniusticia, ac propter iniusticiam ira Dei. Vbi autem nostra iniusticia, & Dei seueritas ac ira conferuntur, ibi non potest existere nisi timor, horror & tremor. Nam, quemadmodum sceleratus seruus, qui aduersus seuerum suum dominum insigne flagitium designauit, non potest dominum candido animo diligere, & ex corde eum patrē uocare, sed potius odio habet eum, & ad mentionem aduentus eius toto pectore contremiscit, propterea quod agnoscens peccatum suum, certō sciat, sibi imminere uerba & plagas: ita etiam qui audit Decalogū, & agnoscit ex eo suam impietatem, ac Dei erga peccatum seueritatem, concipit seruilem timorem, nec potest Deum, propter seueritatem ipsius diligere, ac ut Patrem inuocare, sed potius odio habet Deum, ac metuit plagas, ut non aliud, nisi perpetuos inferni cruciatus expectet. Cum igitur dicit: Non accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, significat eos non esse iterum auditores Decalogi, qui efficit, ut homines metuant seueritatem Dei, & æterna supplicia (sicut scelerati serui metuunt dominorum suorum iram & plagas,) neque possint Deum, ut Patrem inuocare, ideoque non sunt filij, sed serui. Et huc alludit etiam Paulus ad Gala. cap. 4. Vnum (inquiens) testamentum à monte Sina, in Seruitutem generans. Loquitur autem de Decalogo, qui in monte Sinai promulgatus est. Et Heb. 12. Non accessistis ad contactum montem & incensum ignem ac turbinem & caliginem & procellam, tubæque sonitum, & uocem uerborum, quam qui audierant, deprecati sunt, ne audirent concionem. Non enim ferebant, quod dicebatur. Et mox: Moses dixit, Expaues factus sum, ac tremebundus. Vides concionem Decalogi excitare in animo timorem & tremorem, ut non aliter metuas tibi à uoce eius, quam seruus malefactor à seuera uoce domini sui. Quare, si in hac tantum concione constiteris, non audebis Deum ut Patrem inuocare. Alia autem est concio Euangelij, ex qua fiunt filij Dei. Vnde additur: Accepistis spiritum adoptionis, per quem clamamus Abba pater. Huc pertinet, quod ad Gala. 4. dicitur: Vbi uenit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum factum ex muliere, factum legi obnoxium, ut eos, qui legierant obnoxij, redimeret, ut adoptione ius filiorum acciperemus. Quoniam autem estis filij, emisit Deus spiritum filij sui in corda nostra clamantem Abba pater. Itaque iam non es seruus, sed filius. Quod si filius, & hæres Dei per Christum. Et ad Hebræ. duodecimo. Accessistis ad montem Zion, & ad ciuitatem Dei uiuentis, Hierusalem cœlestem, &c. Sicut enim in monte Sinai promulgatus est Decalogus, cuius concio efficit seruos, & homines meticulosos, Ita in monte Zion promulgatum est Euangelion de Iesu Christo, quando in die Pentecostes missus est Spiritus sanctus, quo Apostoli excitati, adnunciaue.

adnunciauere Evangelion, & inde profecti, prædicauerunt illud in uniuerso orbe terrarum. Hæc autem concio Euangelij, non efficit seruos, sed filios, non efficit animum meticulosum, sed alacrem. In Euangelio enim prædicatur, q̄ Deus sit placatus per Christum, & remittat peccata propter Christum, adeoq; adoptet omnes Christo credentes, in filios & hæredes suos, ut quotquot audierint & crediderint Euangelio, concipiant spiritum adoptionis filiorum Dei. Quid ergo est spiritus adoptionis? Hic considerata est nobis consuetudo huius seculi in adoptionibus, ut eo melius intelligamus adoptionem Dei. Sunt enim, (quantum quidem ad hoc nostrum institutū satis est) duplices filij. Alij sunt naturales, qui naturaliter à parentibus suis geniti sunt. Alij sunt adoptiui, qui habent quidem alios naturales parentes, sed ab alijs in locum uerorum filiorum adoptantur. Et qui sic adoptantur, assumunt nomen patris adoptantis, & habent ius filiorum, ut sint legitimi hæredes facultatum eius, qui ipsos adoptauit, non aliter, q̄ si essent naturales filij. Hæc adoptio fuit quondam ualde usitata, nunc uulgo penè ignota. Sic etiam sunt duplices filij Dei. Ac unus quidem tantum est filius Dei naturalis, qui est Iesus Christus Dominus noster, quem Deus, non humano, sed diuino modo, ab æterno genuit. Alij sunt filij adoptiui, quos Deus non genuit, ut Christum, sed creauit suo tempore, qui sunt homines. Etsi autem hi non sunt naturales filij Dei, adoptantur tamen in locum filiorum. Et qui sic adoptantur, transeunt in nomen Dei, & in hæreditatem bonorum eius, perinde ac si essent naturales filij. Adoptantur autem hoc modo. Homines initio creati sunt ad similitudinē Dei, ut etiam tunc dicerentur filij Dei, sed mox facti sunt, propter peccatū, filij Satanæ. Vnus igitur filius Dei naturalis, qui est Christus Dominus noster, dolens, (ut ita dicam) se non habere fratres, qui unā secum cœlesti hæreditate fruerentur, assumpsit & ipse hominem, ac expiauit peccatum hominum, placauitq; iram patris, & impetrauit, ut quotquot in ipsum credunt, adoptarētur in filios, & hæredes cœlestium bonorum. Hic enim longè aliter res se habet, q̄ inter fratres huius seculi solenne est. Hi enim in diuisionibus hæreditatum suarum solent sibi inuicem imponere, & alter alterius partem occupare. Christus autem naturalis filius Dei longè aliter affectus est. Noti uoluit solus paternæ suæ hæreditate frui, sed uoluit fratres habere participes, ideoq; parauit sibi fratres maximis laboribus adeoq; morte ipsa. Quo affectu Deus pater cœlestis ita delectatus est, ut propter ipsum adoptet in filios, quotquot in ipsum credunt. Cum ergo prædicatur Euangelion, q̄ Deus conceperit erga nos paternum affectum propter Christum, tunc uicissim concipimus (Siquidem Euangelio crediderimus) Spiritum ^{uocantes, hoc} adoptionis filiorum, ut sicut Deus recipit se nostrum esse patrem, ita agnoscamus nos esse filios eius, & inuocemus eum, ut patrem. Itaq; hic spiritus testificatur spiritui nostro, (hoc est) intra nos, in nobis, in corde & animo nostro, q̄ simus filij Dei. Pater enim non nisi Filij Pater est. Quare, si inuocaueris Deum, ut Patrem, ingenuè, confidenter & indubitanter, habes hac ipsa inuocatione intra te, & in mente tua, certum testimonium,

testimonium, quod sis filius Dei. Et si filius, igitur & hæres: Hæres quidem Dei, cohæres autem Christi. Nihil autem posset de dignitate credentium in Christum, maius aut amplius dici, quam quod sint filij & hæredes Dei, ut Patris: & cohæredes Christi, ut fratris. Quod ut aliqua ex parte explicetur, considerandæ sunt facultates coelestis patris, ut sciamus quæ hæreditas sit nobis expectanda. Ecce enim Domini Dei Patris coelestis est Iusticia. Qui ergo credunt in Christum, accipiunt hæreditate, iusticiam, & reputantur coram Deo iusti propter Christum, ut etsi sentiunt adhuc in carne sua peccatum, tamen quia sunt filij Dei, imputatur ipsis, non peccatum carnis, sed iusticia Christi, in quem credunt. Domini Dei coelestis patris, est Vita æterna. Qui ergo credunt in Christum, accipiunt & ipsi hanc æternæ uitæ hæreditatem, ut etiam si inciderit afflictio, aut mors ipsa, tamen paterna sua hæreditate non destituentur. Nam, quemadmodum mendicus quispiam, qui in aliena regione peregrinaretur, & panem miserè ostiatim colligeret, magnam animi fiduciam conciperet, nec existimaret mendicitatem sibi amplius molestam esse, etiam si necesse haberet esurire & algere, donec domum rediret, si modo certis argumentis cognosceret, quod maneret ipsum in patria, amplissima hæreditas: ita & de nobis sentiendum est. Peregrinamur enim in hac terra, in qua sumus uerè mendici. Nam si contuleris cum coelesti hæreditate facultates huius terræ, uidelicet uel principatus, uel regna, quid quæso sunt, nisi portio panis, qualem solemus mendico exhibere? Cælum autem est nostra patria. Nunciatur igitur nobis certissimis argumentis per Euangelion, quod habeamus in cælo hæreditatem æternæ uitæ ac fœlicitatis. Itaq; si firmam fidem adhibuerimus Euangelio, etiam si immineat mors ipsa, tamen fieri non potest, quin si respexerimus certitudinem huius coelestis hæreditatis, celsitudinem animi in media morte retineamus. Quæ cum ita se habent, redeamus nunc ad argumentum Pauli, quo probat Spem nos non pudefacere. Speramus enim ueram & æternam salutem in Christo. Sed quid si hæc Spes te ludificaretur? Nihil certè minus. Estis enim (inquit) filij Dei, quia inuocatis Deum, ut Patrem, Quod est certum testimonium in uobis, quod sitis filij Dei. Quare Spes uestra de æterna salute, propter Christum, uos non pudefaciet. De hac re admonemur etiam in oratione dominica, in cuius prima dictione inuocamus Deum, ut Patrem, & cuius tanta est energia, ut si Iudas Ischarioth potuisset Deum, ut Patrem appellare, non pependisset. Caterum, hoc argumentum, non tantum confirmat Spem, uerum etiam hortatur nos ad obedientiam. Si enim sumus filij Dei, præstandum est Deo quod filius Patri præstare debet, ne audiamus, quod Dominus apud Esaiam conqueritur. Filios, inquiens, enutriui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Et apud Malachiam: Filius honorat patrem, & seruus dominum suum: Si ergo Pa-

ter ego sum, ubi est honor meus? & si dominus, ubi est timor meus, dicit Dominus Zebaoth?

Sed reuertemur ad principale institutum. Dicit enim quispiam, Credo quidem, me esse à Deo adoptatum, in filium, propter Christum, & spero me non destituendum cœlesti hæreditate, sed interim dubito non nihil de ea re, quod magnis & grauibus ærumnis affligar. Nunc enim periclitor de facultatibus, nunc de fama, nunc de uita. Quod si filius Dei sum, & hæres cœlestium bonorum, quid est, quod traçter in hoc seculo, perinde ac si essem filius Satanæ? An non diuinitus sic ordinatum est, ut bonis sit bene, malis autem male? Etsi autem fateor, me esse hominem natura malum, & maiora mala, quàm hætenus perpessus fui, meritum, tamen, quia adoptatus sum propter Christum, in filium Dei, & non amplius imputatur mihi malicia, quid est, quod adhuc horribiliter affligar? Sollicitor certè, ut cogitem me frustra de cœlesti hæreditate sperare. Addit igitur Paulus appendicem, ut & hac parte, imbecillitati Spei medeatur. Siquidem, inquiens, cum ipso patimur, ut & unà conglorificemur. (hoc est) Aerumnæ & afflictiones, atq; calamitates, quæ nobis in hoc seculo contingunt, tantùm abest, ut Spem nostram concutiant, ut potius eam confirment. Si enim credimus in Christum, tunc quicquid aduersi patimur, hoc patimur cum Christo. si autem cum Christo patimur, reliquum est, ut etiam unà cum Christo conglorificemur. Quomodo igitur, quamuis in maximis aduersis, Spe nostra pudefieremus? Sed hic inquirendum est, quid sit cum Christo pati. Initio igitur, cum Christo pati, non est se temerè exponere periculo, aut nolle periculum uel afflictionem propulsare, cum legitimè possis & debeas. Incurrit in te morbus, & præsto adest ordinaria medicina. Non pateris cum Christo, si medicinam diuinitus propositam reijcias. Cruciat te fames, & est ad manum panis. Non pateris cum Christo, si malueris fame mori, quàm panem uti. Tener filiulus percutit te petulanter alapa in maxillam. Quid? Dicès ne: Age filiule, percutite & alteram. Iuxta illud: Si quis impegerit alapam in dextram tuam maxillam, obuerte illi & alteram? At hoc non est cum Christo pati, sed officium deferere. Vermes carnem corrodunt. Quid? Ne resistas malo, repones etiam eos, qui deciderunt, in uulnus, & dicas: Edite, quod uobis Dominus edendum dedit: Nam hæc stulticia aliquot Eremitæ laborarunt. Hoc autem non est cum Christo pati, sed emota mente esse. Deus enim donauit homini rationem, ut prouideat, quod legitimè, & ex officio ac uocatione prouideri queat & debeat. Instituit etiam publicas ordinationes, Magistratum, Ecclesiastas, Patres familias, Iurêconsultos, Medicos, & alios, quorum opera cauenda, aut propulsanda sunt, quoad legitimè & pie fieri potest, aduersa. Si uos, inquit Christus, persecuti fuerint, in una ciuitate, fugite in aliam. Et, Qui in agro fuerit, non redeat ad relictâ

relieta. Et, Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: Sin bene, quid me cedis? An non hoc est, declinare aduersa? sed legitimè. Unde & iubemur orare, Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Quare, aut sibi ipsi temerè accersere aduersa, aut ea non declinare, cum piè possis, & debeas, non est cū Christo pati. Deinde pati cum Christo, non est propter iniusticiam & scelera affligi. Qualis laus est, inquit Petrus, si cū peccantes alapis cēdimini, suffertis. Et iterum: Ne quis uestrum affligatur, ut homicida, aut fur, aut facinorosus, aut alio-
 tri episcopus. Sed cum Christo pati, est persecutionem pati propter iusticiam, & affligi in nomine Christi. Si beneficientes (inquit idem Petrus) & patientes suffertis, id demum est gratia apud Deum. Et iterum: Si probris afficimini in nomine Christi, beati estis. Ac mox: Si quis affligatur, ut Christianus, ne pudeat, imò glorificet Deum in hac parte. Quid ergo dicemus? An soli innocentes patiuntur cum Christo? An soli martyres, qui ad testificandam ueritatem Euangelij Christi profundunt sanguinem, patiuntur cum Christo? Et quis hominum est tam innocēs, qui non necesse habeat confiteri: Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine, quis sustinebit? Sciamus igitur, quòd innocentes quidem, & Martyres rectè dicantur, & cum Christo & propter Christum pati. Interea autem, qui uel propter peccata sua affliguntur, uel propter scelera sua in hoc seculo puniuntur, etsi sunt nocentes, tamen si facti fuerint pœnitentes, & credunt in Christum, quòd habeant in ipso, & propter ipsum condonationem peccatorum, patiuntur etiam ipsi cum Christo, & quod ante pœnitentiam & fidem patiebantur propter scelera, hoc post pœnitentiam & fidem patiuntur cum Christo. Exemplum habes in latrone, cum Christo crucifixo, qui initio affligebatur, ut latro. Postquam aut conuersus est ad Christum, affligebatur, ut Christianus, & factus est martyr. Nam qui credunt in Christum, fiunt per fidem, membra corporis Christi. Quod autem membris accidit, hoc corpori ipsi accidere dicitur. Siue patitur, (inquit aliàs Paulus) i. Corint. 12: unum membrum, simul patiuntur omnia membra, siue glorificatur unum membrum, simul gaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, & membra ex parte. Et clamat Christus ad Saulem: Saul, Saul, quid ME persequeris? cū tamen Christus fuerit eo tempore in maiestate sua, & ij tantum, qui ipsum per fidem agnoscebant, persecutionem paterentur. Crede igitur in Christum, & quicquid passionum seu afflictionum acciderit, Christus unà pati dicitur. Si aut pateris cum Christo, fieri non potest, quin etiā unà cum Christo glorificeris. Nihil enim certius est, quàm quòd Christus peruenit ad summam gloriam & maiestatem, apud patrem suum, in coelesti regno. Peruenit autem ad hanc maiestatem, non uia externæ & mundanæ felicitatis, sed uia infelicitatis, & grauissimarum afflictionum. Humana ratio cogitat

quidem uiam infelicitatis & crucis, esse uiam erroneam, quæ non ducit ad cœlum, sed potius ad infernum, Christus autem manifestè suo ipsius exemplo probauit, quòd uia crucis, sit compendiarua uia ad cœlestem felicitatem. Quare, cùm seruus non sit maior domino suo, non est nobis alia reliqua uia in Christo ad regnum cœlorũ, quàm uia crucis & afflictionis. Et quia Christus glorificatus est, per afflictiones, nihil certius est, quàm quòd cùm affligimur cum Christo, unà etiam cum ipso, pro nostra mensura, glorificemur, & ad cœlestem felicitatem euoluamur. Si commortui sumus, inquit aliàs Paulus, & conuiuemus, si uincemus, & conregnabimus.

λογίζομαι ὅτι, ὅτι οὐκ ἔστι τὰ παθήματα τοῦ νῦν χρόνου, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.

Nam reputo, non esse pares afflictiones præsentis temporis, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur erga nos.

Sed fortassis, inquires, gloria & felicitas, quæ nos in futuro seculo manet, minor est, & abiectior, quàm quæ tantis afflictionibus, quibus premimur, comparari debeat. Inter pios enim & sanctos, alij distenti sunt, alij ludibrijs & flagris explorati, alij lapidati, alij dissecti, alij occisione gladij trucidati sunt. Grauiora hæc uidentur, quàm quæ ulla gloria, siue terrestri, siue cœlesti compensari queant. Respondet ergo Paulus, Imò potius, inquit, nulla est tanta afflictio in his terris, quam non innumeris parasangis superet gloria in nobis reuelanda. Vnde autem hoc cognoscemus? Primum, Paulus sua id asseueratione testificatur. Reputo, inquit: Ipse ego hoc affirmo, & contestor. Putasne hoc esse leue testimonium? Nihil certè minus. Raptus enim in paradysum, & in tertium cœlum, plura & maiora didicit, quàm quæ uerbis exponi possunt. Deinde didicit hoc etiam testimonio Prophetæ Esaiæ, qui cap. 64. sic ait: A seculo non audierunt, neq; auribus perceperunt, oculus non uidit, Deus, absq; te, quæ præparasti expectantibus te. Et in posteriori ad Corinthios cap. 4. Momentanea, inquit Paulus, leuitas afflictionis nostræ mirè supra modum æternũ pondus gloriæ parit nobis, dum non spectamus ea, quæ uidentur, sed ea quæ non uidentur. Afflictiones enim, quas sustinemus in hoc seculo, sunt uelut momentum in statera, Gloria autem futuræ uitæ est uelut pondo. Quid autem momentum ad pondo? Quæ comparatio scrupuli ad libram? Hæc, ut sunt certissima, ita tantum abest, ut afflictiones Spem nostram infirmare & labefactare, ut potius confirmare, & corroborare queant. Quo enim grauiorres sunt afflictiones, eo maior & illustrior gloria in cœlesti regno speranda & expectanda est.

Ὡς ἂν ἀποδοκίμαται ἡ κτίσις, τὴν ἀποκάλυψιν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύψεται. τὸ ὅτι ματαιότης ἡ κτίσις ὑπετάχθη, οὐχ ἑαυτῇ, ἀλλὰ διὰ τὸν ἵνα σταθίσαντα ἐν ἡμῖν

παλιν, ὅτι ἡ ἀντιλήψις ἐλθὼν ὁρώμενη ἐστὶ ἀπὸ τῆς λαλείας τοῦ φθορᾶς εἰς τὴν ἐλθούσαν
 εἶαν τὸ εἶδεν τοῦ τέκνων τοῦ θεοῦ. Οἱ δὲ λαλοῦντες, ὅτι πατρὶς καὶ κτίσις συνσυνάξει ἐκ συνου-
 σίας ἀλλήλων νύμ.

Etenim sollicita expectatio creaturæ expectat, ut palàm fiant filij Dei. Quippe uanitati creatura subiacet, non uolens, sed propter eum, qui subiecit illam sub Spe: Quoniam & ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim, quòd omnis creatura congemiscit, simulq; nobiscum parturit, usq; ad hoc tempus.

Aliud argumentum, quo probatur principalis huius secundæ
partis propositio: Spes non pudefacit. Et est sumptum à gemitu crea-
turarum. Omnes creaturæ, cœlum, terra, & quæ in eis sunt, congemi-
scunt nobiscum, & quasi parturiunt liberationem filiorum Dei. Gemi-
tus autem creaturarum, & parturitio earum non possunt esse irrita, &
uana. Nam quemadmodum dolor mulieris parturientis, certum si-
gnum est futuri fœtus, ita & parturiens gemitus creaturarum argumen-
tum est securæ uitæ & fœlicitatis. Non est igitur dubitandum, quin
futura sit iuxta Spem nostram, quam habemus in Christo, insignis libe-
ratio ab omnibus aduersis, ut perpetua beatitate fruamur. Hic est ob-
seruabilis locus, & diligenter inspiciendus. Docet enim, quòd nos non
solum patiamur aduersa, sed etiam tota creatura patiatur & ingemiscat
nobiscum, donec liberemur, ut nihil certius sit Spe nostræ liberationis.
Quomodo autem hoc fiat, & quis sit creaturæ gemitus, explicandum
erit. Antequam enim quicquam esset conditum, non uidebatur Deo,
qui est ab æterno, ut solus sua bonitate, iusticia, sapientia, & fœlicitate
frueretur. Constituit igitur condere hominem ad similitudinem & i-
maginem suam, qui esset omnis suæ bonitatis & fœlicitatis particeps.
Sed ut homo haberet hospitium, in quo non tam uersaretur, quàm
Deum cognosceret, uisum est Deo condere hunc mundum, (hoc est)
cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt. Priusquam igitur homi-
nem crearet, instruxit hunc mundum uarijs creaturarum ornamentis,
ut collocaret in eo hominem, & faceret ipsum omnium eorum Do-
minum. Vnde & condito homine, dixit ad eum: Replete terram, &
subijcite eam, & dominamini piscibus maris, & uolatilibus cœli, & uni-
uersis animantibus, quæ mouentur super terram. Nec sentiendum est,
quòd sola terra, aqua & aër subiecta sint dominationi & usui hominis,
sed etiam cœlum & exercitus eius, ad usum hominis condita sunt. Ne-
euentis (inquit Moses) oculis ad cœlum uideas solem & lunam, & om-
nia astra cœli, & errore deceptus adores ea, & colas, quæ diuisit Domi-
nus Deus tuus cunctis gentibus, hoc est, quæ creauit Deus, non ut do-
minarentur homini, sed ut ministrarent ei. Nec hoc de cœlo tantum
illo uisibili & astris, sed etiam de Angelis intelligendum est, quòd sint

S 3 in ho.

in hominis ministerium conditi. Angelis suis, inquit, mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. Et, Omnes sunt administratorij Spiritus, qui in ministerium emittuntur propter eos, qui heredes erunt salutis. Quid multis opus? Non terrestres tantum, & coelestes creaturae conditae fuerunt in ministerium & utilitatem hominis, in hac terrena uita, uerum etiam Deus ipse, qui est omne bonum, receperat se post hanc uitam, omnia in omnibus futurum. Quid ergo homine felicius, quid excellentius? Sed ab hac tanta felicitate homo a Satana receptus per peccatum ita decidit, ut qui antea habebatur filius Dei, & haeres bonorum eius, factus sit per peccatum filius Satanae, & haeres omnis infelicitatis eius, & cui antea subiectae erant omnes terrestres & coelestes creaturae, ei factae sunt propter peccatum ita rebelles, ut cum uniuersa salute eius ex diametro pugnare, & in extremam perniciem eius conspirasse uideantur. Habes hominis infelicitatem & perditionem. Ne autem longè omnium excellentissima creatura, propter quam alie conditae erant, perpetuò interiret, promisit Deus, se missurum unigenitum filium suum Dominum nostrum Iesum Christum, qui morte sua redimeret iterum humanum genus à morte, & interitu, ac impetraret à Deo patre suo, ut quotquot in ipsum crederent, liberarentur uinculis Satanae, & redirent uelut postliminio, ad ius filiorum Dei. Itaque homines pii & credentes in Christum, postquam recepti sunt in gratiam Dei propter Christum, recuperant etiam pristinam dominationem in reliquas creaturas, ut & deinceps, sicut ab initio conditae erant, officium suum eis praestarent. Sed uide mihi summam Satanae tyrannidem. Postquam enim affectus est imperium, propter peccatum, in homines, & subditos eius, qui sunt reliquae creaturae, tanta uiolentia conatur suam dominationem retinere, ut etiam si multi ex hominibus renascantur, & redeant ad ius filiorum Dei, ideoque ad suam, in reliquas creaturas, auctoritatem, quam initio habuerunt, tamen non solū efficit, ut pii, qui sunt per fidem filij Dei, non fruuntur in hac terra, sua in creaturas dominatione, uerum etiam, ut capiant ab ipsis omnia genera incommodorum, Impiis uerò, quo in officio retineantur, omnis creaturarum fructus cedere uideatur. Quid potest hac inuersione iniquius dici? Creatura seruit impijs, opprimit pios. Impij fruuntur bonis huius seculi, Pij necesse habent omni malorum genere affligi. Impij delectantur creaturis, Pij tristitia afficiuntur. Impiis coelum, terra & omnia quae in eis sunt, fauere uidentur, Pij nullum solem, nullam stellam, ut dici solent, lucere iudices, Vt & dictum Christi extet: In mundo habebitis afflictionem. Itaque creatura, quae condita est in usum filiorum Dei, nunc maximè omnium seruit filiis Satanae, quibus etiam maxima in hoc mundo commoda afferre uidetur. Sed quid? Num creatura facit hoc uolens? Num perpetuò obnoxia est huic uanitati & peruersitati, hoc est,

est, impiorum abusu: Nihil minus. Subiecta est, inquit Paulus, uanitati, non uolens, hoc est, contra quam condita est. Condita enim est, ut sit comoda & utilis filiis Dei. Nuncautem necesse habet comoda esse filiis Satanæ, & incommoda, ut apparet, filiis Dei, idq; facit, minime uolens, sed dolens & ingemiscens, quod quale sit, mox explicabitur. Vinum, exempli gratia, grauiter ingemiscit, quod necesse habeat fauces impij irrigare, & uoluptate afficere. Mallet enim potius pium, quam impium delectare. Panis uehementer dolet, quod necesse habeat uentrem impij intrare, & nutrire. Mallet enim pro suæ creationis conditione filio potius Dei, quam filio Satanæ seruire. Sol proijcit radios suos in agrum impij, & foecundat eum, sed minime uolens. Mallet enim suam operam in solum pij, quam impij agrum conferre, adeoq; quicquid beneficij contingit impijs à creatura, & quicquid mali ab ea pij infertur, hoc affert ipsi uehementem, ut ita dicam, animi ægritudinem. Num ergo hic creaturæ abusus erit perpetuus? Minime omnium. Subiacet, inquit, uanitati non uolens, sed propter eum, qui subiicit illam sub Spe. Quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei (hoc est) Deus ideo tolerat hanc creaturæ uanitatem seu abusum, quia statuit tempus, quo omnia in melius reformabit, ac non solum suscitabit hominem à morte, uerum etiam renouabit uniuersam huius mundi creaturam, ut non amplius impiorum cupiditati seruiat. Expectamus, inquit Petrus, cœlos nouos, ac terram nouam. Et Esai. 65. Ecce ego creo cœlos nouos, & terram nouam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor. Quare creatura, etsi certissima est futura mutatio & liberatio, tamen interea parturit, hoc est, præ dolore ingemiscit, & quemadmodum mulier, ut Christus ait, cum parit, dolorem habet, quia uenit hora eius: Cum autem peperit puerum, iam non meminit anxietatis, propterea quod gaudeat hominem esse natum in mundo, ita uniuersa creatura parturit hoc tempore, quia subiaceret abusu impiorum. Postquam autem reuelabuntur filij Dei, non erit amplius ulla prioris anxietatis recordatio. Cæterum, cum uideatur absurdum, quod creatura, hoc est, cœlum & terra, & quæ in ipsis sunt inanimata, ingemiscant & parturiant, (Inanimata enim his affectibus carent) operæ precii erit ostendere, unde Paulus cognouerit creaturam ingemiscere, ac parturire, & quis sit ille creature gemitus & partus. Ac possemus quidem breuiter sicut antea respondere, Paulum in tertio cœlo uidisse & didicisse, inter ea arcana, quæ sunt homini inenarrabilia, etiam illud, quod creatura nobiscum congemiscat, id quod alio qui ab omnium hominum oculis & auribus absconditum est, non petemus autem in præsentia huius rei explanationem, tam longè, & inde, ab ipso tertio usque cœlo, sed ab eo, quod est nobis propius. Primum enim,

2. Pet. 3.

Paulus didicit gemitum creaturæ ex hoc, quod cognouerit ex uerbo Domini, quod est Spiritus sancti organon, proprium & genuinum usum creaturæ, ad quem diuinitus est condita. Nam Gen. i. scriptum est: Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant ualde bona. Si autem ualde erant bona, certè hic est proprius eorū usus, ut homini, propter quem creata erant, cederent in bonum, in utilitatem, in uoluptatem & felicitatem. In Esaia cap. ii. dicitur: Habitabit lupo cum agno, delectabitur infans ab ubere, super foramina aspidis. Et mox, Non nocent, & non occident in uniuerso monte sancto meo. Ex his facile intelligi potest, creaturas non in hoc conditas, ut homini noceant, & afficiant ipsum tristitia, ac sint ipsi exitio, sed ut delectent eum, & sint ipsi adiumento ad felicitatem. Vidit autem Paulus, & re ipsa manifestum est, quod creatura, contra quam condita est, afferat hominibus, præsertim pijs, hoc est, filijs Dei, multa & magna incommoda ac detrimenta. Cacus in abstulit Abel o uitam pericla, aut lapide, aut alio instrumento. Pericla igitur, aut lapis, à Deo conditus, cum debuisset Abel o filio Dei afferre uoluptatē, attulit ei mœrorem, & abstulit ipsi uitam. Ioseph in celus fuit in carcerem, qui factus erat uel ex lignis, uel ex lapidibus, & ferreis catenis. Ligna igitur & lapides, & ferrum, cum debuissent Ioseph o, filio & hæredi Dei, uoluptati esse, & delectationi, iuxta naturæ suæ conditionem, attulerunt ei tristitiam, & mœrorem. Ioannes Baptista, & Iacobus Apostolus occisi sunt gladio. Gladius igitur, qui deberet defendere pios, oppressit pios. Christus ipse appensus est ligno, & confossus lancea. Lignum igitur & lancea, quæ condita erant in consolationem & defensionem filiorum Dei, facta sunt unigenito Dei filio, in summum dolorem. Breuiter, Creaturæ necesse habent, contra quam conditæ sunt, hominibus, & maxime pijs, quibus seruire deberēt, multas & magnas afflictiones inferre. Et, quemadmodum aqua condita est, ut deorsum dilabatur: Si uero contra suam naturam cogitur sursum ascendere, non aliter contrahitur, quam si magno onere premeretur: ita sentiendū est, creaturam magno onere grauari, cum cogitur pijs afferre mœrorem & afflictionem. Porro, homines, cum grauatur, contra quam ferre possunt, oneribus, solent sub ipsis ingemiscere, & hoc imprimis agunt, ut ab ijs liberentur, & exonerentur. Sic enim filij Israel ingemuerūt in Aegypto, propter onera Aegyptiaca, & uociferati sunt ut liberarentur. Sic & mulier parturiens ingemiscit, donec onere suo leuetur. Quare, Paulus, cum ex uerbo Dei, per Spiritum sanctum, intellexerit, creaturam non in hoc conditam, ut afferat pijs mœrorem, sed uoluptatem, uiderit autem eam nunc ita grauata, ut cogatur filijs Dei, non seruire, sed uaria incommoda in hoc seculo afferre, tribuit ex similitudine hominum sub oneribus laborantium, creaturæ gemitum (quam figuram uocant Prosopopœiam) ut doceat hunc ab usum creaturæ non fore perpetuum,

tuum, sed abolendum, & creaturam in suum pristinum usum restituendam, ut liberè & iucundè filijs Dei seruiat. Hoc illud est, quod supra ex Esaia recitauimus: Ecce ego, inquit DOMINVS, creo coelos novos, & terram nouam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor, sed gaudebitis & exultabitis usq; in sempiternum, in his, quæ creo. Deinde Paulus legit in Prophetis, quòd loquantur de coelo & terra, perinde ac si haberent humanum sensum. Moyses in Cantico suo ait: Audite coeli, quæ loquat, audi terra uerba oris mei. Esaia cap. 1. ait: Audite coeli, audiat terra, quia Dominus locutus est. Amos cap. 1. Dominus de Zion rugit, & luxerunt speciosa pastorum. Oseas capite 2. In die illa, inquit Dominus, exaudiam coelos, & illi exaudient terram, & terra exaudiet triticum, uinum & oleum, & hæc exaudient Iezreel. Ex his & similibus locis scripturæ, uidit Paulus per Spiritum sanctum, quòd coelum & terra, etsi non habent humanum sensum, in oculis nostris, habeant tamen suum coram Deo ingenium, quo cupiant, ut ita dicam, liberari à seruitute corruptionis, ut liberè seruiant filijs Dei. Tribuit ergo creaturæ gemitum, ut doceat nos patientiam in aduersis, & certitudinem salutis, quæ speratur in Christo, propterea quòd nos non soli patiamur & doleamus, sed quòd uniuersa creatura nobiscum patietur & congemiscat, adeoq; quasi parturiat, Quæ res certificat nos, quòd uel tandem simus liberandi, & in perpetuam beatitudinem transferendi.

οὐ μόνον γὰρ αὐτοὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἐχούσαν, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ
ἐν ἡμῖν ἐκ γένου, ὡς οἱ ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἐχούσαν, τὴν ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἐχούσαν.

Non solum autem illa, sed & ipsi qui primitias spiritus habemus,
& nos ipsi in nobis ipsis gemimus, adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri.

Ostendit antea Paulus ex gemitu uniuersæ creature, quòd afflictiones nostræ non sint perpetuæ, sed quòd certò secutura sit eas gloria innarrabilis, ideoq; Spes nostra non pudefaciat nos. Nunc idem ostendit ex gemitu piorum. Non enim tantum creatura, onere suo pressa, ingemiscit, & parturit liberationē, uerum etiam omnes pij ingemiscunt, & eo ipso spirant certam & indubitatam salutem. Nos ipsi, inquit, qui habemus primitias spiritus, hoc est, qui sumus à Spiritu renati, & accepimus nonnulla spiritus dona, ingemiscimus intra nos ipsos, donec pateat in nobis adoptio, & gloria, quæ & promissa, & præparata est filijs Dei. Dicit autem significanter & disertè, Nos ipsi, qui primitias Spiritus accepimus: Impij enim, & qui non sunt renati, non ingemiscunt (nisi quatenus generalis creaturæ gemitus in ipsis ebullit) ut liberentur à presenti seculo, & consequantur futura & cœlestia bona, sed ingemiscunt

sciunt potius, quòd praesentia ipsis eripiantur, & contemnunt futura. Summus eorū affectus eò tantum propendet, ut fruantur bonis huius terrae, & dicunt interim longum ualere Deo, unà cum suo cœlesti regno. Pij autem, qui in Christo per Spiritum sanctum sunt renati, sine intermissione ingemiscunt, & ad consequenda futura & cœlestia bona aspirant. Sciunt enim, quòd quantum ad humanam iusticiam attinet, fieri non possit, ut caro in hoc seculo iusta fiat, sed retineat suam semper originalem iniusticiam, donec moriatur & sepeliatur. Et quanto diutius sumus in hac uita superstitēs, tanto apertius discamus nostram impuritatem & iniusticiam agnoscere. Hoc scilicet est iusticię nostrae in hoc seculo incrementum, uidelicet, quòd nostra in carne iniusticia subinde nobis magis ac magis nota fiat, nec possimus eam re ipsa abjicere, sed necesse habeamus eam per fidem in Christum contegere, & cum ipsa toto huius uitę tempore pugnare, ut in multo periculosiori militia uersemur, quàm ullus unquam Monarcha cum hostibus suis belligeratus est. Quis autem libenter in tam difficili & periculoso bello diu uersaretur? Sciunt etiam pij, quòd quantum attinet ad humanam fortunam, nulla sit constans in hoc seculo felicitas, sed quo diutius moram in hac uita traxeris, eo maiores afflictiones te expectent. Finge te ætatem tuam non magnis admodum molestijs, usq; ad senectutem producere, quid, quæso, affecutus es? Senectus ipsa morbus est, & certam denunciat mortem. Itaq; non est in hoc seculo melior conditio expectanda, neq; secundum animam, quæ semper peccatum originale intra se gestat, neq; secundum corpus, quod uarijs semper calamitatibus obnoxium est: Quare pij nunquam non ingemiscunt, & ad futuram in altero seculo felicitatem aspirant. Ad Heb. cap. ii. dicitur de Patriarchis: Iuxta fidem hi omnes mortui sunt, cum non accepissent promissiones, sed procul eas uidissent, & credidissent, & saluassent, & confessi fuissent se hospites & aduenas esse in terrā. Nam hec qui dicunt, declarant se patriam inquirere &c. Hic fuit ille Patriarcharum gemitus, de quo Paulus hoc loco scribit. Et Dauid 1. Paralip. 29. Peregrini, inquit, sumus coram te, & aduenæ, sicut omnes patres nostri. Dies nostri quasi umbra super terram, & nulla est mora. Et Paulus, suprà: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Ac aliàs: Cupio dissolui, & esse cum Christo. Hic etiam gemitus exprimitur in oratione Dominica, Adueniat regnum tuum. Et, Libera nos à malo. Non potest autem hic gemitus esse uanus & inefficax. Quare, qui obruitur afflictionibus, bene speret, & sciat se Spe sua non frustratum iri. Non enim ipse tantum fert afflictiones, sed & uniuersa cum ipso creatura: Nec tantum creatura inanimis, sed etiam omnes pij, qui cum unà ingemiscant, idque ex Spiritu sancto, & Deus colligat gemitus eorū in uterum suum, (ut Psalmus loquitur,) fieri non potest, ut non

ut non certissima & gloriosissima sequatur liberatio, quippe quod Deus non committat, ut irriti & uani sint gemitus electæ suæ Ecclesiæ. Cæterum, obseruandum erit, quid sibi uelit Paulus, cum dicit nos habere primitias spiritus. Sic uocat aliàs Christum, primitias resurrectionis. Sic & ad Corinthios uocat familiam Stephanæ, primitias Achaïæ. Accepit autem Paulus hanc loquendi formulam ex consuetudine legis. In lege enim Mosi offerebantur primitiæ frugum in domum Dei. Exod. 22. & Num. 5. Hæ autem primitiæ non erant, nisi gustus quidam & prælibatio de futura & plena messe. Nam, cum plena fiebat collectio frugum, non offerebantur primitiæ, sed decimæ. Sic & pij dicuntur in hoc seculo primitias spiritus habere, quia non accipiunt hic perfectionem donorum spiritus, sed tantum gustum quandam, post quem fruuntur in futuro seculo decimis, hoc est, plena donorum Spiritus messe. In hoc enim seculo est tempus primitiarum spiritus, In futuro est tempus plenæ mæsis, & decimarum. In hoc seculo dona Spiritus sunt admodum infirma, & nonnunquam superantur à carne, ut uides in Dauide, Petro, & innumeris alijs. In futuro autem seculo, dona Spiritus erunt decimæ, quia erunt perfecta & firma. Sic & Christus dicitur primitiæ dormientium, quia primus resurrexit, non quod resurrectio sistat in ipso gradum, sed quod tandem ueniat propter Christum mæsis resurrectionis & tempus decimarum, quo omnes pij resurgent in Christo ad perpetuam fœlicitatem. Deinde, quod ait: Expectantes adoptionem, & redemptionem corporis nostri, intelligendum est, de adoptionis & redemptionis patefactione. Nunc enim uerè adoptati sumus & redempti per Christum, sed hoc nondum est re ipsa patefactum, nisi quatenus per Euangelion adnunciatur. Carissimi, inquit Ioannes, nunc filij Dei sumus, & nō dum apparuit, quid futuri sumus. Scimus autem, quoniam si apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum, sicuti est.

1. Ioan. 3.

τὸ ἄλπίς ἐστὶν ὁ θεὸς. ἡλπὶς δὲ ἐλπίς ἐστὶν ὁ θεὸς. ὁ δὲ βλάπτει τὸν
τὸ ἄλπίς ἐστὶν; εἰ δὲ ὁ θεὸς ἐλπίς ἐστὶν, ἡλπὶς ὁ θεὸς. ὁ δὲ ὑπομονὴς ἀποδοχὸς ὁρίσται.

Spe enim seruamur. Porro, Spes, si uideatur, non est Spēs: Quod enim quis uidet, cur idem speret? Si uerò quod non uidemus, speramus, per patientiam expectamus.

Paulò antè dixit, Adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. At enim, inquiet quispiam, faciliè expectarem & sperarem coelestem redemptionem ac salutē, si eam re ipsa sentirem, & in præsentia possiderem, eaq; fruerer. Nunc autem, quid salutis mihi sperandum est, cum in præsentia nihil aliud præter afflictiones, ærumnās, & aduersa quæque experiar? Hanc obiectionem Paulus inuertit. Imò, inquiens, Si re ipsa coelestem salutem in hoc seculo sentire, & experieris, non sperares, non expectares. Quod enim sensu percipitur, non spera-

spera-

speratur. Quod iam in præsentia possidetur, non expectatur. Nos autem seruamur SPE, Seruamur, inquam, in hoc seculo, non RE, sed SPE. Hoc docent, hoc reperunt, hoc cingunt oracula Spiritus sancti in uniuersa scriptura.

Psalmus 39. Beatus uir, cuius est nomen Domini SPES eius, & non respicit in uanitates & insanias falsas.

Psalmus 21. In te Sperauerunt Patres nostri, Sperauerunt & liberaisti eos. Ad te clamauerunt & salui facti sunt. In te sperauerunt, & non sunt confusi.

Psalmus 83. Beatus homo, qui Sperat in te.

Psalmus 146. Beneplacitum est Domino super timentes eum, & in eis, qui SPERANT super misericordia eius.

Proverb. 28. Qui SPERAT in Domino saluabitur.

Esaï. 30. In silentio & SPE erit fortitudo uestra.

Quid pluribus opus? Scriptura ubiq; docet, Sperantem in Domino consequi salutem. Reliquum igitur est, quod cum promittitur Spei salus, eo ipso significetur, ueram & cœlestem felicitatem non percipi in hoc seculo RE ipsa, sed potius sufferendas esse afflictiones, ut sit locus Spei, qua expectemus redemptionem certissime futuram. Quid ergo dicemus? An non supra dictum est, nos consequi salutem tantum per fidem? Quid ergo nunc dicitur, quod consequamur eam per SPEM? Recensetur quidem alicubi suum inter fidem & Spem discrimen, sed quia respiciunt in eundem Christum (quod solum nomen nobis est datum, in quo oporteat nos saluos fieri) & in eadem beneficia, quæ nobis per Christum parta sunt, recte dicimur saluari tam per fidem, quam per Spem. Fides enim credit, solum Christum esse expiatorem peccatorum nostrorum, & seruatores nostrum in morte ad æternam hæreditatem. Quod autem fides credit, hoc excipit Spes, & eam salutem ac hæreditatem, quam Christus nobis morte sua meritus est, indubitanter in omnibus aduersis, etiam si fractus illabatur orbis, expectat. Quare Fides & Spes ita sunt coniunctæ, ut in assequenda uera & æterna salute non possint nec debeant separari, ut quod fide accepimus, Spe inter uarias tentationes, afflictiones & misérias, conseruemus. Itaq; tantum abest, ut non sint perferenda in hoc seculo omnia infelicitatis genera, quia Speramus certam in Christo felicitatem, ut potius, quia hanc speramus & expectamus, idcirco infelicitas huius mundi forti animo perferenda est.

ὁπότε δὲ τὸ πνεῦμα συναρπάσκει τὰς ἀσθενείας ἡμῶν. τὸ ὅτι τὴν
προσδοκίαν, καθ' ὃν οὐκ ὁδεύομεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑποδρατύνει ἐν
πείρῃ ἡμῶν, συναγροῖς ἀλλήλοις. ὃ δὲ ἐρευνῶν τὰς κινήσεις διδὼν, τί τὸ φῶνμα τοῦ πνεύ-
ματος, ὅτι κατὰ θεὸν ὡς τυγχάνει ὡς ἐξ ἁγίου.

Consimiliter autem & Spiritus auxiliatur infirmitatibus nostris.
Siquis

Siquidem hoc ipsum, quod oraturi simus, ut oportet, non nouimus, Verum ipse spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. At ille, qui scrutatur corda, nouit quis sit affectus spiritus, quoniam secundum Deum intercedit pro sanctis.

Aliud argumentum, quo Paulus confirmat Spem in aduersis, & probat eam nos non pudefacere. Ducitur autem hoc argumentum ab ope Spiritus, in inuocatione. Qui enim credunt in Christum, & affliguntur magnitudine & multitudine ærumnarum, inuocant opem Dei. Fieri autem non potest, ut hæc piorum inuocatio sit uana & irrita. quia etsi uidentur uel indigniores, quam ut exaudiantur à Deo, uel imbecilliores & imperitiores, quam qui confidenter & rectè opem Dei implorare queant, tamen habent spiritum sanctum auxiliatorem, qui succurrit imbecillitati eorum, & intercedit pro eis coram Deo, iuxta sententiam Dei. Quare sicut non possunt in inuocatione sua frustrari, ita nec possunt Spe sua pudeferi. Hic locus alta mente reponendus est, ut in omni nostra inuocatione, qua uidemur Spe nostra frustrari, consolationem ex eo petamus. Consimiliter (inquit) Spiritus succurrit imbecillitati nostræ. hoc est, Non solum uniuersa creatura, congemiscit nobiscum in aduersis, non solum nos ipsi in nobis ingemiscimus, sed etiam habemus præsentissimam opem Spiritus sancti. Quomodo autem Spiritus succurrat nostræ imbecillitati, mox addit: Hoc ipsum, inquit, quod oraturi simus, ut oportet, non nouimus, Sed ipse Spiritus intercedit pro nobis, gemitibus inenarrabilibus. In omni enim afflictione, inuocandus est Deus, ut subueniat nobis, & seruet nos. Huc enim uocat nos mandatum Domini iubentis se in aduersis inuocare. Huc etiam uocant nos promissiones, quibus Deus recepit se nostras preces auditurum, & nos seruaturum. Inuoca me, inquit Psalmus 49. in die tribulationis, Eruam te, & honorificabis me. Nos autem ea sumus imperitia, eo stupore, ut non nouerimus, quid oraturi simus, ut oportet. Quid hoc, inquires? An non proposita est nobis formula orationis Dominicæ, quam filius, ipse Dei nobis præscripsit? An non Spiritus ipse sanctus porrigit nobis è cælo librum Psalmorum, è quo orare discamus, & quod orandi exemplum sequamur? Quid ergo est, quod dicit, nos nescire, quid oraturi simus, ut oportet? Consideremus igitur, quòd sciamus quidem solennes, publicas & uulgares orandi formulas, & facillimum sit, uerba ipsa precationis in rebus prosperis recitare in tentationibus autè, & aduersis, etsi uerba ipsa precationis sunt præsentissima, & è media Spiritus sancti officina profecta, tamen in ijs aliò solet aliquoties respicere humanus affectus, aliò diuinus Spiritus. Ac si quidem sermo fuerit de spiritualibus & cœlestibus beneficijs regni Christi, quæ sunt Remissio peccatorum, conseruatio in morte, & hæreditas cœlestes regni & æternæ uitæ ac fœlicitatis, non est ignotum, quid debeamus orare, & quæ beneficia sint precanda. Omnino enim patefactum nobis est, & mandatum, ut inuocemus Dominum pro remissione peccatorum propter Christum, & pro hæreditate cœlestis regni. Si autè sermo fuerit, de beneficijs corporalibus & terrenis, hic de-

T mum

mum abscondita sunt ab oculis nostris, quæ nobis sint utilia, & quæ ad
 ueram Dei gloriam, ac nostram cœlestem salutem conducant. Et in his
 locum habet, quod Paulus dicit, Hoc ipsum, quid oraturi simus, ut o-
 portet, non nouimus. Filij Zebedæi precantur, ut in regno Christi, qd
 somniabant esse mūdānum, alter quidem sederet ad dextram Christi,
 alter ad sinistram eius, sed audiūt à Christo, Nescitis, quid petatis. Et ta-
 men erant electi Apostoli Dei, ac etiam tum quoq; suis Spiritus sancti
 donis ornati. Dauid precatur Dominum pro uita paruuli, qui ex Bath-
 sheba natus erat. Ac precatur, haud quāq; somnolenter, sed tanto animi
 ardore, ut & ieiunaret, & humi iaceret. Sed infans septimo die morit̃.
 Nesciebat em̃ tum Dauid, quid oraturus esset, ut oportuit. Recitemus
 etiam exemplum Pauli. Hic ad Corinthios scribens, Datus est mihi, in-
 quit, stimulus per carnem, nuncius. Satanæ, ut me colaphis caderet, ne
 supra modum efferrer. Super hoc ter Dominū rogauī, ut discederet
 à me. Quid ergo dicemus? Num sciebat tū Paulus, quid oraturus esset,
 ut oportuit? Certè nesciebat. Audit em̃, Sufficit tibi gratia mea. Quid
 autem hoc aliud est, q̃ si audiret, quod filij Zebedæi, Nescis, quid pe-
 tas? Peris illud, quod si concederem, maximo tibi exitio esset. Sis ergo
 in præsentia contentus, quod complectar te gratia mea, etiam si nō au-
 feratur à te afflictio. Ac uide mihi rem mirādā. Satan orat Deum, ut
 liceat ipsi affligere Iobem iustum. Orat Christum, ut liceat ipsi ingredi
 in porcos, Et Christus exaudit Satanam. Apostolus autem orat Chri-
 stum, ut auferat à se nuncium Satanæ, Et Christus Apostolum non ex-
 audit. Quid sibi uult hæc uarietas? Non est nec iniusta nec stulta rerum
 dispensatio apud Dominum Deum nostrum. Habet Deus suum con-
 silium, cur exaudierit Satanam, habet, cur non exaudierit Apostolum.
 Sed sinamus Satanam suo iudicio, Dicamus de Apostolo. Hic non ex-
 auditur, quia nesciebat tum, quid oraturus esset, ut oportuit. Nam au-
 tem ideo fuit à Deo abiectus, quia non fuit exauditus? Nihil minus.
 Primum enim, Deus non ideo proicit pios à facie sua, q̃ obijciat i-
 pso uarijs periculis & grumnis, quibus eos exerceat, Sed quo grauius
 eos affligit, eo maiori cura eos complectitur, ut seruet, & suo tempo-
 re liberet. Deinde, non ideo prosequitur ipsos odio, quod
 non in omnibus preces eorum exaudiat. Etsi enim non exaudit eos
 iuxta ipsorum uoluntatem, tamen exaudit, iuxta ipsorum utilita-
 tem. Non exaudit eos iuxta carnem, exaudit autem eos iuxta spiritum.
 Vnde & additur: Ipse Spiritus intercedit pro nobis, gemitibus in-
 narrabilibus. Nulla est inanis, nulla uana piorum precatio. Vident qui-
 dem nonnunq̃ repulsam pati à Deo, nunq̃ autem, si rectè iudicaueris,
 non exaudiuntur. Extat promissio apud Esaiam cap. 65. Erit anteq̃ cla-
 ment, ego exaudiam, adhuc illis loquentibus ego audiam. Et Psal. 9. De
 siderium pauperum exaudit Dominus, præparationē cordis eorum,
 audit auris tua. Et Ioan. 16. Amen amen dico uobis, si quid petieritis Pa-
 trē in nomine meo, dabit uobis. Quid? Putās ne has promissiones esse
 uanas, & irritas? Nihil minus. Pñ enim ex fide inuocātes nomen Domi-
 ni nunq̃ non exaudiuntur, si non iuxta affectum carnis, certè iuxta affe-
 ctum

etum Spiritus. In inuocatione em̄, pro beneficijs corporalibus (de his enim in praesentia est sermo) solent in una eademq; precatōe duo precatōres simul concurrere. Grauaris, exempli gratia, ardētissima febris, prę qua non solum non licet tibi officium publicę tuę uocationis facere, uerum etiam molestus es priuatę tuę familię. Suscipis ergo Deum ex animo inuocandum, Pater, in quiens, clementissime, nō dubito, quin me receperis in tuam gratiā, & agnoscas me filium tuū, propter unigenitum tuum filium Dominū nostrum Iesum Christum. Et quia non cadit capillus de capite absq; tua uolūtate, omnino persuasum habeo, hanc febrem nō nisi singulari tuo cōsilio mihi accidisse. Quare nō debeo, mi Pater, tuum institutum reprehēdere. Sed uides doloris mei magnitudinem, & diuturnitatem, uides me prę hoc morbo non posse uocationi, ad quam tu ipse me destinaſti, uacare, uides me & mihi & meis esse oneri. Quæſo igitur te, clementissime pater, ut qui dixisti, Inuoca me in die tribulationis, eruam te, & honorificabis me. Et iterum: Iuxta est Dominus his, qui contribulato sunt corde, & humiles spiritu saluabit, ærumnas meas propicio uultu respicias, & me ex hac febre clementer eripias. Promisisti, te seruaturum me in morte ipsa, & ex ea me liberaturum, & non uelles me seruare & liberare ex febre? Recepisti te nihil liberaliter daturum beneficia cœlestia & æterna, & negares mihi hoc beneficiolum terrenum & caducum? Peto panem, & quomodo porrigeres esurienti filio lapidem? Peto afflictus ouum, & quomodo porrigendo serpentem, adderes afflicto afflictionem? Non est hoc tuum, qui maluisti unigenitum filium tuum in mortem tradere, q̄ conuere, ut electi tui, in quorum catalogum etiā me per baptismū filij tui conscripsisti, perirēt. Quod si hoc beneficium à te impetrauero, nunq̄ ullo tempore, tua ope adiutus committam, ut à uijs tuis declinem. Habes precatōem, non solum ex pijs uerbis constantem, uerum etiam ex pio corde profectam. Et tamen fieri solet, ut post talem precatōem febris uehementius & acrius cruciet, tantum abest, ut aliquo modo remittat. Sed hoc illud est, quod Paulus ait: Hoc ipsum quod oraturi sumus, ut oportet, non nouimus, uerum ipse Spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. In tali enim precatōe, quę instituta est, pro beneficio corporali, concurrūt simul duo precatōres, Alter est affectus carnis, qui interpretat uerba precatōis de externa & corporali febre, & de corporali liberatione in hoc presenti seculo. Alter est affectus spiritus, qui interpretatur corā Deo uerba precatōis de uera & æterna liberatione. Videt. n. Spiritus q̄ febris sit homini pio imposita diuinitus, ut adiumento sit ipsi in bonum, & cedat ei in magnā uerę salutis utilitatē. Quod, etsi caro nec uidet, nec intelligit, intelligit tamē & nouit spiritus. Quare, etsi in hac precatōe affectus carnis & spiritus utuntur ijsdem uerbis, tamen, cū caro interpretatur liberationem à febre pro externa et corporali liberatione, Spiritus interpretatur pro uera, spiritali & cœlesti. Et quia talem seu interpretationem seu gemitū homo ipse precatō nec audit, nec intelligit, idcirco dicitur gemitus inenarrabilis, uidelicet, quē homo precatō nō sentit in sua precatōe,

ideoque nec enarrare potest. Habes in una eademque precatone diuersas interpretationes, & diuersos gemitus. Affectus carnis dicit: Ah Dñe Deus Pater celestis, libera me ab hac febre, & in presenti tēpore. Hūc gemitum sentit homo, & potest etiam eum amicis astantibus & cōdolentibus enarrare. Affectus autem spiritus dicit: Ah Domine Deus Pater celestis, hic non nouit, quid petat. Petit eternum suum exitū. Quare obsecro, ne eum ab hac febre corporali modo liberes, & sanum corpore reddas, sed potius, ut serues eum à malo. Non pereat in febre, etiā si moriatur, sed reseruetur ad æternam fœlicitatem. Hunc gemitum & hanc intercessionem non sentit homo perceptibiliter, sed sentit eum Dominus Deus noster. Quem igitur affectum, quam intercessionem exaudit Deus: Non certè affectū carnis, sed affectum spiritus. Qui em̄ (inquit Paulus) scrutatur corda, nouit quis sit affectus Spiritus, uidelicet q̄ intercedat pro Sanctis & pijs precatoribus, secundū Deum, hoc est, iuxta Dei uolūtatē, & hominis ueram ac celestem utilitatē. Vides ergo, quæ sit conditio hominis pijs, & q̄ certa sit Spes eius. In inuocatione enim sua nullam unq̄ patitur à Deo repulsam. Exauditur quidem aliquoties, etiā in petitione externorum beneficiorū, iuxta sensum seu affectū carnis. Ezechias liberatus est ab externo morbo, & adiecti sunt uitæ eius adhuc quindecim anni. Petrus, in uincula ab Herode coniectus, liberatur ab externo carcere per angelum, & circumfert multis adhuc annis Euāgelion Christi in orbe terrarum. Paulus euadit lapides, qui in ipsum coniecti erant, & magna adhuc beneficia confert superstes in ecclesiam Christi. Sed, etsi precatio non exauditur semper iuxta sensum humanum, exauditur tamē semper iuxta sensum diuinū. Itaq̄ fieri non potest, ut Spes hominis pijs pudeat. Cæterum, quos habet pijs precatores in sua inuocatione, hos Christus filius Dei manifestē in sua oratione expressit. Suscepit enim in se nostras imbecillitates, sed absq̄ peccato, & tentatus est per omnia, ut misericors esset, & fidelis Pontifex in his, quæ apud Deum foret agenda. Itaq̄ iam morti propinquus, eleuatis in cœlum oculis, Pater, inquit, si possibile est, trāseat à me calix iste. Hæc est oratio, iuxta affectum carnis, quem suscepit in se Christus absq̄ peccato, ut posset ijs, qui sic tentantur succurrere. Deinde addit: Nō autē sicut ego uolo, sed sicut tu uis. Hic est affectus spiritus & gemitus ille, qui pijs grauissimè afflictis, & Deum iuxta carnis affectum inuocantibus, est inenarrabilis. Sumamus igitur exemplum & formulam rectè precandi à Christo, ut in petitiōe corporalium beneficiorum, non sic indulgeamus gemitibus carnis, ut nō præcipuus locus relinquantur gemitib. Spiritus, quippe q̄ illa suum affectum sequatur, hic autem semper intercedat pro nobis iuxta Dei uoluntatem, & nostram ueram utilitatē.

Οἱ λαοὶ δὲ, ὅτι τῆς ἀγαπᾶς τὸν Θεόν, πάντα θυσιάζει εἰς ἀγαθόν, ἵνα κατὰ πρόθεσιν κλητῶς οὖν, ὅτι οὐκ πείνω, ὁ πρῶτος, συμμέροισι τῶν εἰκόνας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἅγιον πρῶτον καὶ πολλοὺς ἀδελφοὺς. Οὐδὲ πρῶτος, ὅτι τὸ καλεῖται. ὁ οὐκ ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν, οὐδὲ ἐδικαίωσε, ἵνα τὰς ἐξουσίας

Scimus autem q̄ his, qui diligunt Deum, omnia simul adiumentum sunt

to sunt in bonū, nimirū his, qui iuxta propositum uocati sunt. Quoniam quos præsciuerat, eosdem & præfiniuit conformes imaginis filij sui, ut ipse sit primogenitus inter multos fratres. Porro, quos prædefinierat, eosdem & uocauit. Et quos uocauit, eos & iustificauit.

Quos autem iustificauit, hos & glorificauit.

Sequitur aliud argumentū, quo probat Spem Salutis & gloriæ cælestis nō pudefacere, etiāsi aduersa fuerint grauissima. Et ducit hoc argumentum à certitudine cōmodorum, quæ ueniunt diligētibus Deū, ex omnibus ijs siue prosperis, siue aduersis, quæ ipsis accidunt. Scimus, inquit, q̄ his qui diligunt Deum omnia simul adiūmēto sunt in bonū. Quomodo igit̄ Spe sua, quam de uera salute cōceperunt frustrarent? Magni sunt momēti, quæ Paulus hoc loco dicit. Quare non sunt oscitanter percurrenda. Dicit ergo Paulus: Scimus, SCIMVS (inquam) q̄ omnia sint diligentibus Deum adiūmēto in bonum. Vnde aut̄ hoc scimus? Videmur potius ignorare, imō diuersum scire. Et si. n. existimamus prospera nobis bene cedere, tñ res ipsa testificat̄, ea nobis sæpenumero maximā afferre calamitatem. De aduersis aut̄ nulla est dubitatio, quin sciamus & sentiamus ea nobis afferre multa incommoda ac detrimenta. Quid ergo Paulus dicit, Nos scire, q̄ omnia nobis sint adiūmēto in bonū? Cōsideremus igit̄, q̄ Paulus non loquat̄ hīc de scientia hominis carnalis, sed de scientia hoīs spiritualis, qui est de euentu afflictionum, ex Euāgelio Christi eruditus. Euāgelion. n. Christi docet, q̄ Christus, cū uenisset in hunc mundū, suscepit in se omnia genera afflictionum, adeo q̄ dolores inferni, & mortē ipsam, idq̄ nō temere, sed definito Dei cōsilio, & exposita ab initio orbis, p̄ Prophetas. Spiritus Christi, (inquit Petrus) qui erat in Prophetis, testabat̄ uēturas in Christum afflictiones, priusq̄ acciderent. Hæ aut̄ afflictiones, int̄m non fuerunt Christo detrimētose & p̄niciose, ut potius fuerint ei adiūmēto in summā maiestātē, & maximam fœlicitatē. Nonne oportuit, (inquit) Christū hęc pati, & intrare in gloriā suā? Et Paulus: Qui descendit (inquit) in infimas partes terræ, idē est, qui & ascendit super oēs cœlos. Et iterū: Exinanauit semetipsum, factus obediens usq̄ ad mortē, mortē aut̄ crucis. Quapropter extulit eū Deus in summā sublimitatē, & dedit ei nomen super omne nomen &c. Quam aut̄ conditionē habuerunt afflictiones Christi, eandem habent afflictiones omnium piorū credentiū in Christum. Nā quas suscepit afflictiones, eas suscepit propter credētes in ipsum. Et hi sunt membra corporis eius, sunt fratres & coheredes eius, quēadmodum suprà dictum est, & mox iterū dicit̄. Cū igitur Euāgelion doceat, afflictiones Christi celsisse ipsi in maximam gloriā, doceat etiam nostras afflictiones afflictioibus Christi sanctificatas esse, perspicuē discimus & cognoscimus, ut uerē sciamus, eas nobis esse adiūmēto in bonū. Deinde, cū dicitur, Oīa cedere nobis in bonū, cōsideremus, quæ sint illa OMNIA. Ecce igit̄ tibi, duo sunt, quæ nobis solent accidere, uidelicet prospera & aduersa. Duplicia item sunt opera, quæ nos facere solemus, bona & mala. Primū ergo, per OMNIA intelliguntur prospera. Hęc sunt pijs adiūmēto in bonū, non iuxta sensum hoīm carnalium, qui solis in hoc seculo prosperis delectant̄, sed iuxta sensum

Spiritus. Et si enim prospera sunt impijs occasio impietatis, tamen per se non sunt mala, nec temere abijcienda. Quare rejicienda est sententia hypocritarum, qui existimant neminem posse Deo placere in rebus prosperis, deo quod iubent ea deferere, & seipsum aduersis exponere. Paulus autem, cum dicit, pijs omnia esse adiumento in bonum, comprehendit nomine omnium, etiam prospera, quae pijs beneficio Dei in hoc mundo contingunt. Iosepho accidit Principatus in Aegypto, quod est genus felicitatis huius seculi. Hic certe principatus bene cessit tam ipsi, quam uniuerse familiae eius. Iob possidebat multas & magnas facultates. Haec felicitas fuit ei adiumento in bonum. Daniel liberatus est a culeonum, & ornatur insigni gloria in regno Persarum. Haec prosperitas cedit & ipsi, & toti genti eius in bonum. Deinde, per OMNIA intelliguntur precipue hoc loco aduersa, quae certo scimus, ut antea dicebamus, ex Evangelio Christi, adiumento esse in bonum. Cum enim fuerint Christo organa consequenda summae maiestatis, necessario sequitur, quod etiam sint organa felicitatis, in his, qui Christo sunt per fidem incorporati. Exemplo sunt afflictiones omnium Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, & omnium piorum. Praeterea, per Omnia intelliguntur etiam opera iusticiae quae faciunt pijs. Et si enim nostra bona opera non sunt perfecte iusta, nec est ijs coram tribunali Dei credendum, tamen placent Deo, per fidem, & reportant suum coram Deo beneficium. Postremo, per Omnia intelliguntur etiam peccata. Quomodo? Num peccata sunt adiumento in bonum? Et si sunt, ergo ne licet nobis impune peccare? Minimè omnium. Nam quemadmodum aduersa cedunt quidem in bonum, non autem licet sese aduersis temere exponere. Hoc enim est tentare Deum: ita etsi peccata aliquoties cedunt in bonum, nullo tamen modo est peccandum. Quod enim in bonum cedunt, non est tribuendum naturae peccati, quia peccatum natura sua semper cedit in malum, & perdit, quod in se est, hominem aeterna damnatione: sed est tribuendum imperscrutabili sapientiae Dei, qui tanta est industria, ut possit nostris malis bene uti. Tanta quippe est bonitate, ut non conuinceret ad perpetrationem mali, si non sciret ad bonum conuertere. Vendiderunt filii Israel fratrem suum Ioseph, quod erat fratricidium, sed Deus, inquit Ioseph ipse, uertit illud in bonum. Petrus abnegabat Christum turpiter, quod erat horribile flagitium, sed Deus uertit illud in bonum, quia Petrus ex eo casu ita humiliatus est, ut excellentia doctorum non amplius efferret eum supra modum. Ac ferè peccata solent pijs per gratiam Dei, in illam utilitatem cedere, quod per ea agnoscant carnis suae impietatem, & excitentur, ut maiori studio & cura in uocatione Dei ambulent. Quare etsi peccata sua natura dant homines, pijs tamen cedunt in bonum, non quidem sua bonitate, sed gratia Dei. Si autem peccata, quanto magis aduersa & afflictiones. Bene igitur in omnibus aduersis, quamuis grauissimis, confidendum est. Adiumento, inquit, sunt in bonum. Quale autem est illud bonum? Num quale somniat caro? Nihil minus. Caro enim non aliud bonum iudicat, nisi quod in praesentia, & in hoc seculo delectat. Cum hoc autem bono pugnant afflictiones. Adiumento igitur sunt in bonum spirituale, & coeleste. Excitant pium hominem ad inuocationem, docent humilitatem & modestiam, inijciunt cupiditatibus carnis frenos, &

& tandē, quo maiores sunt afflictiones, eo amplior continget gloria cœlestis regni. Ad quem, inquit, respiciā, nisi ad humilem et cōtritum cor dē? Et: Cum ipso sum in tribulatione, eripiā eum, & glorificabo eum.

Sed dicito, quęso, mihi, quibus afflictiones adiumento sunt in bonū? Num in discriminatim oībus hoībus, siue bonis, siue malis, siue pīis, siue impiis? Fieri quidē potest, ut afflictiones excitent, diuino beneficio, impios ad agendam pœnitētiā: Sed si sermo fuerit de impiis obstinatis, de quibus Esaías ait: Populus non est reuersus ad percutientem se, nihil siue prosperę, siue aduersę, est eis adiumento in bonū, sed omnia cedūt eis in malū. Impuris (inquit Paulus) omnia sunt impura, siue prospera siue aduersa, siue uita, siue mors. Mors impiorū pessima. Quibus ergo afflictiones cedant in bonum, addit. His, **QVI DILIGVNT DEVM.** Dices. Cui igit in bonum cedent afflictiones? Extat enim lex:

Diliges Deum ex toto corde, ex tota anima, & ex oībus uiribus. Quis autē est inter homines, qui tātam dilectionem Deo pręstat? Omnes declinant, non est, qui faciat bonum, ne unus quidem. Sciamus igitur, q̃ Paulus hoc loco, non intelligat nomine Diligentium Deum, illos, qui legem operibus suis perfectē, sine omni uitio, implent. Non sunt enim in his terris tales legis impletores: Sed intelligit eos, qui ex Euangelio, credunt in Christum. Qui me odit, inquit Christus, is odit & Patrē meum. Ergo, qui diligit Christum, & credit in eum, is etiam diligit Deum

Ioan. 15.

Patrem. Et iterū: Qui manet in doctrina Christi, hic & patrem & filium

2. Ioan.

habet. Ac rursus: Qui diligit me, diligitur a Patre meo, & ego diligam eum, & aperiā ei meipsum. Cognoscamus igit eos esse dilectores Dei,

Ioan. 14.

qui sunt dilectores Christi. Qui autem diligunt Christum, & credunt in ipsum, q̃ propter ipsum habeant Deum Patrem propiciū, hi, etsi non habēt perfectam dilectionem, nec ex omni parte absolutam fidē,

tñ non reñciuntur a Deo, sed habent condonationem imperfectionis suę propter Christum. Nam quęadmodum parētes nō proñciunt a se

puerū, graui morbo laborantē, sed tāto maiori cura cōplectuntur eū, quāto periculosior est morbus: ita nec Deus abiicit credentem in filiū

sūū, etiā si magna imbecillitate affectus est, sed eo diligētius fouet eum, quo infirmior est uel fides uel dilectio eius. Calamū quassatum, inquit,

nō cōteret, & linū fumigās non extinguet. Et: Nō opus habēt medicō sani, sed infirmi. Quare, qui agnoscūt Christum per fidē, & credunt, q̃

propter ipsum habeāt condonationē pētorū, & Deū p̃piciū, etiā si imbecilli sunt fide, tñ continent in catalogo eorū, qui diligunt Deum.

Etsi autē satis expositum est, quibus afflictiones in bonum cedant, cūm dicit: His, qui diligunt Deum, tñ, ut afflictī confirmēt, uisum est

Paulo explicare illud gradatione quadam. Quibus ergo in bonum cedunt afflictiones? Et qui sunt, qui per afflictiones in gloriam cœlestis regni euehūt? Respondet. Illi, qui uocati sunt iuxta propositum (hoc

est) qui definito Dei consilio electi sunt ante mundi constitutionem, ut cœlesti gloria perpetuō fruerentur.

Quos enim Deus p̃cognoscit, p̃destinat, & eligit ad æternā gloriam, eos etiam definit, & ordinat, ut fiant conformes imaginis filij sui.

Quos autem Deus definit & ordinat, ut fiant Christo conformes, hos etiam uocat per Euangelion ad fidem.

Quos autem uocat, hos etiam iustificat, hoc est, absoluit ab iniusticia, & reputat eos iustos propter Christum.

Quos autem iustificat, hoc est, absoluit ab iniusticia propter Christum, hos etiam glorificat, sicut & Christum filium suum glorificauit.

Manifestum igitur est, qd hi qui affliguntur, & sunt uocati per Euangelion, ad fidem in Christum, glorificentur.

Hic nunc obstrepet quispiam. Quid? An non Paulus supra, omnem mouit lapidem, ut nos de clemētia & caritate Dei erga nos redderet q̄ certissimos? Docuit enim, qd Deus omnē suam caritatem per Christū ita patefecerit, ut nullus dubitandi de bona eius erga nos uoluntate locus relictus uideatur. Nunc autem remittit nos ad imperscrutabilem illam prædestinationem, qua Deus ab æterno, ante conditionem mundi, eos, qui saluandi sunt, elegit. Hoc quid aliud uidetur, quā nos, non dico dubitationi tantum, uerumetiam desperationi obijcere? Quanquā enim multum operæ posuerimus in discendo Euangelio Christi, in credendo in Christū, in utendo sacramētis Christi, in faciendo bonis operibus, quæ uocatio nostra exigit, tamen semper hæret in animis hominum illa dubitatio: Fortassis non es à Deo ad uitam prædestinatus, nō es electus, nec pertinet ad te Christus. Quo igitur nos uertemus? Hic intuendum nobis est in consiliū Pauli. Ac de prædestinatione quidē & electione instituet Paulus mox, in cap. 9. 10. & 11. copiosum sermonem, de quo suo loco: in præsentia autem attingit hanc materiam, paucis tantum, nō ut excitet, sed potius, ut cōpescat dubitationem de æterna Dei prædestinatione, præsertim inter gentes incircūcisas. Hi em̄, quia non fuerunt antea populus Dei, nec agnoscebāt ritus Mosaios, existimabant, Christum, etiāsi crederent in eum, non tamen pertinere ad ipsos, nec se posse quicq̄ utilitatis aut felicitatis ex eo capere. Ad Israelitas. n. non ad gentes dictū erat, TE elegit Dominus Deus tuus, ex omnibus populis terræ. Occurrit igit Paulus huic dubitatiōi, & opponit ei prædestinationem, ostēdens, qd Christus non tm̄ ad Israelitas, uerumetiam ad gentes pertineat. Etsi. n. Gētes non fuerunt superioribus seculis publicē in populum Dei electæ, sicut Israelitæ, quorum electio manifesta erat, per Patriarchas, per legem, per terram Canaā, per Prophetas, perq̄ multa miracula, tamen Gentes electæ erant, arcano & æterno Dei consilio ac prædestinatione, adeoq̄ in scrinio, (ut nunc loquunt) pectoris Dei. Quasi diceret Paulus: Quid dubitatis uos gētes, de uestra salute, perinde ac si nō pertineret ad uos Christus, propterea qd nō fueritis antea populus Dei? Etsi. n. non habitastis in terra Canaā, sicut Israelitæ, tamen habitastis in corde Dei. Deus est, qui uoluit ut & uos essetis populus Dei. Et hāc suam uoluntatē seu prædestinationē testificatus est uarijs argumētis. Primum promissionibus in scriptis Prophetis, de quib. Paulus postea. Deinde patefactiōe Euāgelij inter gētes. Vnde Paulus uocat Euāgelion, mysteriū æternis tēporibus tacitū, nūc uerō manifestū, & inter omnes gentes patefactū. Postremo, missi-

one Spiritus sancti in gentes, quemadmodū scriptū est in Actis Apostolicis cap. 10. Quare nullū relinquitur dubiū, quin & Gentes æterno Dei consilio, ad Christum, & ad hereditatē cœlestium bonorū pertineant. Non dissimiliter tentant homines abiecti & calamitosi. Hi, audiunt quidē Euangelion Christi, sed quia non ducunt originem suam ab hominibus aut Sāctis aut illustrib. ac sunt ipsi quoq; contrēpti & inglorij, uident etiam peccatorū suorum magnitudinem & multitudinem, sollicitant putare, q̄ nō pertineant ad Christum, nec sint è numero Electorum. Sed q̄d Paulus de Gentibus dicit, idem etiam de hominibus abiectis, & miseris est intelligendum, q̄ etsi nomina eorū non sunt conscripta in catalogo illustrium uirorū, sunt tamē conscripta in corde Dei, in quo etiam ab æterno sunt conseruata. Et hanc conseruationem patefecit Dñs perspicuis argumentis, uidelicet, q̄ reuelauit ipsis Euangelion de Christo, q̄ fecit eos participes Sacramētorū Christi, q̄ dedit ipsis sp̄m orandi & inuocandi Deū, ut Patrē, et multa id genus alia. Quare dubium nō est, quin sint æterno Dei consilio, ad cœlestem hæreditatē electi, tantūmodo dent operam, ne per impietatē, & impœnitentiā, ex electione Dei excidant. Ego infœlix, (inquit Hilarius) nihil antea fui, & uitæ sensus expers, sine mei intelligentia, eò, q̄d sum, carebam. Sed misericordia tua ad uiuendū mihi causa est, & nō ambigo, quin TV BONVS, bonum mihi statueris esse, q̄ natus sim. Neq; enim, qui mei non es, ad mali me originē inchoasses, &c. Quæ cū ita se habent, percurramus nūc singulas huius gradationis partes, si prius exposuerimus, qui sint illi, quos Paulus dicit, iuxta propositū uocatos. Omnia, inquit, adiumento sunt in bonū, his, qui iuxta propositū uocati sunt. Qui ergo sunt illi, q̄ uocati sunt iuxta propositū? Et q̄d est illud propositū? Hic sciamus, q̄ sermo sit nō de hominis, sed de Dei proposito. Et opponit casui seu temeritati. Cū. n. concio Euangelij de Christo spargeretur per Apostolos, inter gētes, in toto orbe terrarū, multi quidem amplectebant Euangelion, & credebāt in Christum, hoc aut non uidebatur certo quodam cōsilio, & proposito Dei, sed tantū humano casu, & temeritate fieri. Quare, quæ sequebant afflictiones, uidebant & ipsæ casui ac temerē contingere. Itaq; stultissimus iudicabat à prudentibus huius seculi, qui sese tot periculis sua ipsius temeritate exponeret. Paulus aut, cū dicit, omnia adiumento esse in bonum his, qui iuxta propositū uocati sunt, consolatur afflictos, & hortat eos, ut cogitent se ad fidem Euangelij accessisse, non humano, sed diuino proposito, non humano, sed diuino cōsilio, non humana, sed diuina uocatione, ideoq; sciant etiam afflictiones, quæ propter professionē Euangelij accidunt, non euenire hoīm potestate, sed Dei uoluntate, quæ cū non sit tyrānica, sed paterna, fieri nō possit, quin afflictiones sint credēti salutarēs, & adiumento in bonū. Vides ergo, q̄ doctrina de pposito seu predestinatione Dei spectet, uidelicet, nō eò, ut infirmet, sed cōfirmet fidem in oībus aduersis, ut sciamus, q̄ quemadmodū nō uocati sumus temerario casu ad agnitionē Euangelij, sed certissimo Dei pposito & cōsilio, ita nō obruamur temere uarijs afflictionibus, sed bona Dei uoluntate, ideoq; spes,

De Trinitate
lib. 6.

quam

quam de uera & aeterna salute concepimus in Christo, non sit nos p^{ro}defactura. Sed de uero p^{re}destinationis usu postea. Nunc ad gradationem. Quos, inquit, p^{re}sciuerat, eosdem & p^{re}finiuit conformes fieri imaginis filij sui, ut ipse sit primogenitus inter multos fratres. Quos p^{re}sciuerat aut proposuerat, uidelicet uocandos ad coelestem hereditatem propter Christum capiendam, eosdem etiam p^{re}finiuit, seu p^{re}destinauit, ut fierent conformes imaginis filij Dei. Est autem duplex imago, (quod quidem ad hunc locum attinet) filij Dei. Vna est crucis, altera Resurrectionis. Vna est humiliationis, altera glorificationis. Quos ergo Deus proposuit uocare ad Euangelion coelestis regni, eos etiam ordinauit, ut sicut Christus unigenitus filius eius non intrauit in gloriam coelestis regni, nisi per crucem, & afflictionem, ita & credentes in Christum non intrent in coeleste regnum, nisi per uarias & rumnas. Non est seruus maior domino suo. Vocatautem Christum, dulcissimo epitheto, primogenitum inter multos fratres. Nam sicut filius primogenitus in Mosaica politia habuit, p^{re} reliquis suis fratribus, illam p^{re}rogatiuam, quod acceperit duplicem hereditatis partem, quemadmodum scriptum est Deut. 21. ita Christus habet inter omnes reliquos filios Dei, & fratres suos, primas partes, in afflictione quidem, quia factus est inferior angelis, factus est uermis, & non homo, factus est nouissimus uirorum, ita ut ne quidem aspectu eum dignarentur: in glorificatione autem, quia elatus est in summam sublimitatem, & datum est ei nomen super omne nomen, ut in nomine eius flectat se omne genu coelestium, terrestrium & infernorum, quae maiestas nulli alteri homini, quamuis in filium Dei adoptato, contigit.

Quos p^{re}definit, eosdem & uocat. P^{re}definitionem seu p^{re}destinationem sequitur uocatio. Deus enim non celat suum propositum, suum consilium, & p^{re}definitionem, sed patefacit manifesta uocatione. Quos proposuit uocare, & conformes reddere imagini Christi filij sui, eos etiam uocat per adnunciationem Euangelij. Quare, qui uocantur per Euangelion, sciunt se non casu, sed τῇ ὁρισμένῃ βουλῇ & προνοίᾳ τοῦ Θεοῦ, definito consilio & p^{re}scientia Dei, ut Petrus loquitur, uocari. Sed multi, inquires, uocati, pauci uero electi. Nondum igitur possum ex uocatione statuere, me electum. Respondeo, Posses, si uocationi obsequium praestares, & Euangelio, quo uocaris, crederes. Eo enim ipso, quo adnunciat Euangelion, mandatur etiam a Deo Patre, ut Euangelio filij eius fidem adhibeas, & non dubites, quin sis a Deo electus. Nisi enim electus esses, Euangelion non esset ad te diuinitus missum, nec esses per Euangelion uocatus. Nunc autem, quia non credis euangelio, quo uocaris, sed rei iis illud per incredulitatem, idcirco quod non possis ex uocatione Euangelij statuere te esse electum, non fit uel Dei uel Euangelij, sed tuo ipsius uicio. At enim iterum, inquires, Fides est donum Dei, non humanae uel sapientiae, uel industriae, uel iustitiae uel diligentiae. Cur igitur Deus non dat Caiaphae fidem, quam dat uel Petro uel Paulo? Ad hoc respondet Paulus mox capite nono: Tu, quis es, inquires, o homo, qui ex aduerso respondes Deo? Num dicit signum ei, qui fluxit, cur me fluxisti ad

ad hunc modum: Et cap. II. O profunditatem diuitiarum & sapientiae & cognitionis Dei, quae inscrutabilia sunt iudicia eius. Sed de hac re suo loco. Nunc pergemus in explicanda gradatione.

Quos uocat, eos & iustificat. Nam qui uocationem Euangelij agnoscunt, & credunt Euangelio, hi iustificantur. (hoc est) absoluuntur a sua iniusticia, & adoptantur in filios & haeredes Dei propter Christum.

Quos autem iustificat, hos & glorificat. Qui enim absoluuntur a sua iniusticia, & fiunt haeredes Dei propter Christum, hi etiam consequuntur una cum Christo gloriam coelestis regni. Quare fieri non potest, ut hi, qui secundum propositum Dei uocantur, & fiunt conformes Christo in cruce, non efficiantur etiam iuxta suam mensuram conformes Christo in gloria.

τί ἐξ ἐποῦ μὲν πρὸς πάντας; εἰ δὲ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς κατ' ἡμῶν; ὅσα τοῖς ἡσυχίοις
δουκ' ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρ' ἐλπίαν αὐτῶν, πρὸς οὐχί ἡμῶν αὐτῶν τὰ
πάντα ἡμῶν χάρις τοῦ;

Quid igitur dicemus ad haec? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, qui fieri potest, ut non & cum eodem omnia nobis donet?

Haecenus recitauit Paulus multa, & euidentia argumenta, quibus probauit Spem, quam cocepimus ex fide Domini nostri Iesu Christi, de aeterna salute, non pudescere nos, etiam si maximae & grauissimae afflictiones cum ea pugnare uideantur. Tantum, n. abest, ut afflictiones, quibus obruimur, hanc Spem irritam faciant, & nobis sint incommodae, aut remorae coelestis salutis, ut potius sint nobis adiumento ad aeternam felicitatem, praesertim cum uniuersa creatura nobiscum sub cruce cogemiscat, & Spiritus ipse sanctus pro nobis intercedat. Ac breuiter, Afflictiones eundem habent in nobis, qui in Christum credimus, euentum, quem & in Christo ipso habuerunt, uidelicet, summam in caelo gloriam, & maiestatem. His ergo argumentis & rationibus Paulus ita aduersus omnes afflictiones, & ærumnas animatur & accenditur, ut teneri non queat, quin tanquam uictor & triumphator aduersus eas, maxima animi alacritate, exclamet ac insultet, & indigniores reputet, quam quod propter eas, uel tantillum animo nostro commoueamur, & perturbemur. Nam quemadmodum Heros quispiam, exempli gratia, Gideon, ex promissionibus & miraculis, de uictoria aduersus hostes suos Midianitas certus, incurrit in exercitum eorum summa confidentia & alacritate, exclamans, Gladius Domini et Gideonis, ita Paulus ex priori cognitione de elubi afflictionum conatu inflamatus, fortiter et magnanimiter aduersus eas insurgit, ut qui sciat, quod quantumcumque fremant & insaniant, necesse tamen habeant magis prodesse, quam obesse. Quid ad haec, inquit, dicemus? (hoc est) Quid nunc de afflictionibus conquerimur? quid turbamur? Nullam prorsum causam habemus, cur de ipsis aut coneuamur aut doleamus. Nam si Deus pro nobis, quis contra nos? Videtur quidem aliquoties coelum & terra, adeoque uniuersa creatura cum nostra salute pugnare. Sed bono sis animo, Si Deus a parte nostra steterit, quid est, quod possit nos opprimere? Consideremus, n. quid sit Deus. Deus est inuicta omnipotentia.

Et

4. Reg. 19.

1. Ioan. 4.

Et habet secum innumeras legiones angelorum, quorum uel unus tanta est uirtute, ut possit in exercitu hostium una nocte centum octoginta quinque millia uirorum trucidare. Quanta igitur est uirtus omnium angelorum? Imò quanta est potentia DOMINI Dei Zebaoth, cui omnes angeli seruiunt, & quod habent uirtutis, ab ipso solo habent. Hinc est, quod Dauid Psalmo 22. dicit: Si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam TV mecum es. Quis autem est ille TV? Excelsior cælo, longior terra, profundior inferno, latior mari. Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutuntur. Qui præcipit Soli & non oritur, & stellas claudit, quasi sub signaculo. Quomodo ergo timeret mala, qui tam potentem habeat propitium & à parte sua stantem? Et Psal. 3. Dominus suscepit me, non timebo millia populi circumdantis me. Ac iterum Psal. 90. Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cæli cōmoratur. Et mox: Cadent à latere tuo mille & decem millia à dextris tuis, ad te autem nō appropinquabit. Quare uerissimè dictum, Si Deus pro nobis, quis contra nos? Sed unde cognoscemus, q̄ Deus sit pro nobis, & stet à parte nostra? Hoc exponit nobis Paulus disertissimè. Qui proprio, inquit, filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Qui igitur fieri posset, ut non etiā cum filio nobis oīa donaret? Habes manifestissimum argumentum fauoris & clementiæ Dei erga nos, quod ne proprio quidem filio suo pepercerit, sed maluerit eum in probrosissimā mortem tradere, q̄ ad internecionē nostram conuiuere. Vnde & supra cap. 5. dixit. Cōmendat caritatem suam erga nos, q̄ cū adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Et Ioānes. In hoc, inquit, apparuit caritas Dei in nobis, q̄ filium suū unigenitum misit Deus in mundum, ut uiuamus per eum: In hoc est caritas, non q̄ nos dilexerimus Deum, sed q̄ ipse dilexerit nos, & miserit filium suū propitiationem pro peccatis nostris. Quid amplius? Ex hac tam immensa caritate Dei erga nos, necessario sequit̄ & illud, q̄ unā cum Christo, quem nobis donauit, omnia etiā bona, quæ possidet Christus, nobis donauerit. Quæ ergo sunt bona illa, quæ Christus filius Dei possidet? Primū, Christus habet iusticiam. Peccatum non fecit, nō est inuentus dolus in ore eius. Deinde habet uictoriā super omnes afflictiones, super mortem & infernū. Habet etiā summā & æternam felicitatem. Breuiter, Innumera sunt bona, quæ Christus possidet, quippe q̄ sit omnium bonorū thesaurus. Quare, cū Deus donauerit nobis Christum filium suū, negari non potest, quin etiā unā cum illo donauerit nobis iusticiam, liberationem ab omnibus malis, & fructum æternæ beatitudinis. Sed quid? Num Deus tanta nos beneuolētia complectitur, ut etiā sit pro nobis, & stet à parte nostra, cū peccamus, cū scelera sectamur, & uocationem eius posthabemus? Respondeo. Etsi Deus Electos suos, ne peccantes quidem abijcit, & omnino deserit, Quis enim alio qui saluus factus esset, tamen quia Deus odio habet peccatum, & detestatur iniquitatem, idcirco nequaquam sentiendum est, q̄ stet fauore peccati, à parte eorum, qui deserunt uocationem suā, & designant scelera. Omnino enim,

enim, & seueriter exigit, ut suam quisque uocationem sequeatur, & fugiat peccatum. Declina, inquit, à malo & fac bonum. Hoc si non feceris, lata iam est sententia: Si nolueris audire uocem Domini Dei tui, maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro, &c. Idem testificantur exempla. Pharaon, cum persequeretur Israelitas ad mare rubrum, non ambulauit in uocatione Dei, sed potius pugnabat cum Deo. Merito igitur deseritur à Deo, et obruitur aquis. Fugiamus, inquit, Israel, quia Deus pugnat pro eis. Absalom, cum occuparet, eiecto parente, regnum Israelis, non ambulauit in uocatione Dei. Non igitur stetit Deus à parte eius, ideoque merito pependit. E contra autem, Israelitæ, cum proficiscerentur per desertum, ambulabant in uocatione Dei. Erat igitur Deus pro eis, & tuebatur ipsos aduersus hostes eorum. Dauid aggressus Goliathem, ambulabat in uocatione Dei. Deus igitur stetit à parte eius contra Goliathem. Quare, si uolueris, ut Deus stet à parte tua, necesse habebis, in uocatione Dei, ex fide ambulare. Ac solet quidem aliquoties accidere, ut Deus seruet & tueatur eum, qui sceleratè agit, hoc autem non fit, promissa & ordinaria beneuolentia Dei, nec fit, suo aliquo sceleris fauore, sed extraordinaria gratia, qua sceleratū ad pœnitentiā inuitat. Quare, si quis hac gratia ad maiorem impietatem abutitur, eo maiorem sibi iram thesaurizat, in die iræ, quo iustum Dei iudicium patefiet, quæ admodum Paulus supra, cap. 2. differuit.

Τίς ἐμαλείσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; θεὸς ὁ ἀρχὸν, τίς ὁ κατακλείων; καὶ οὗτος ὁ ἀποκλινόμενος, μᾶλλον δὲ ἐν ἑσθλότητι, ὅς ἐστιν ἐν ἀληθείᾳ τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ ἐν πύχυνει καὶ ἐν μέτρῳ.

Quis intentabit crimina aduersus electos Dei? Deus est, qui iustificat. Quis ille, qui condemnet? Christus est, qui mortuus est, imò qui & suscitatus est, qui etiam est ad dextram Dei, qui & intercedit pro nobis.

Dixit Paulus, quod Deus donet nobis omnia cum Christo. Recitat ergo, quæ bona donentur nobis, cum Christo, in Christo, & propter Christum. Posset enim quispiam, cum legit, omnia nobis cum Christo donata esse, arbitrari, hoc intelligendum esse de externis, mundanis & corporalibus bonis, & nisi Deus ea in nos conferret, non esse uerè beneficium. Abel occisus est à fratre suo Cain. An non Abel habuit Christum per fidem? Certè habuit. Cur igitur Deus non defendit eum aduersus insidias fratris? cur conuiuit, ut occideretur? Num deseruerat Abelem? Minime omnium. Quomodo igitur donata sunt Abelo omnia cum Christo? Ioānes Baptista, Stephanus, & innumer alij trucidantur in hoc seculo ab impijs. An non Deus stetit ab ipsorum parte contra impios? Quid igitur est, quod in manibus impiorum deserantur? Certè hi omnes pii habuerunt Christum per fidem, Et tamen non sunt ab externa morte liberati. Quomodo ergo intelligendum est, quod Paulus dicit: Omnia nobis unà cum Christo donari? De hac re audiamus Paulum ipsum suorum uerborum interpretem. Talia enim bona conferuntur nobis cum Christo, & per Christum, qualis ipse est Rex & Dominus. Non est autem rex mundanus, non est Dominus huius seculi, iuxta carnem, Sed est Domi-

nus spiritualis, & rex coelestis. Filius, inquit, hominis, non habet, ubi reclinet caput suum. Et, Regnū meum non est de hoc mundo. Non enim uenit in hunc mūdum, ut nihil aduersi in hoc seculo sufferamus, nec ut non moriamur corporaliter, sed quia uaria afflictionum genera omnino ferenda sunt, & certissimè moriēdum est, uenit, ut in afflictionibus & in morte nos conseruet, ne perpetuò intereamus. Ac factum quidē est aliquoties, ut nonnulli per Christum liberati sint à praesentibus aduersis, & conseruati, ne eo tempore ex hac uita excederent. Sanauit leprosos, restituit caecis uisum, & iam animam ferè agentes cōseruauit in uita, restituitq; eos pristinae sanitati, hoc autē non idcirco fecit Christus, q̄ sit idem generaliter in hoc seculo factururus, sed ea sunt personalia miracula, quibus uoluit testificari, se esse spiritualement, non corporalem, non mundanum defensorem. Sic, n. apud Matt. cap. 9. Vt sciatis (inquit) q̄ potestatem habeat filius hominis in terra dimitte di peccata, tunc dicit Paralytico, Surge, tolle lectum tuū, & abi in domum tuam, &c. Videamus ergo, quae sint illa spiritualia bona, quae nobis cū Christo conferuntur, & quibus in aduersis et morte cōseruamur. Primum est, Remissio peccatorum, seu imputatio iusticiae Christi. Quis intentabit (inquit) crimina aduersus electos Dei? Deus est, qui iustificat. (hoc est) Si quis accusat peccatorē, tunc habet Deum à parte sua, qui ipsum iustificat (hoc est) absoluit ab iniusticia & à criminibus, ac reputat eum iustū, propter Christum, in quē credit. Duo. n. precipui sunt accusatores aduersus electos Dei, qui sunt credentes in Christum. Alter est lex seu Decalogus. Hic concludit oēs homines sub peccatū. Alter est conscientia nostra, quae per legem agnoscit peccata, & est sibi peccatorē conscia. Haec non solū est accusatrix nostra, uerum etiā mille testes. Et his seu accusatoribus seu testibus adiutus Satā, exigit, instat, & urget, ut propter peccata cōdemnemur. Sed si crediderimus in Christum, habemus à parte nostra stantem Deum ipsum, qui cū donauerit nobis filium suum Christum, donauit etiā nobis, unā cum ipso iusticiā eius, & absoluit nos propter ipsam, ab omni iniusticia. Vbi autē est absolutio ab iniusticia, & donū iusticiae Christi, ibi nec aduersa, nec mors possunt amplius nocere, sed necesse habent ad eternam foelicitatē cedere, quemadmodum in Christo ipso factum est. Quare iustificante, siue absolvente nos Deo ab iniusticia, omnia reliqua salua sunt. Deinde aliud beneficiū spirituale, qd nobis cum Christo confert, est liberatio à perpetua condēnatione. Quis ille, (inquit) q̄ condēnat? Christus est, qui mortuus est, imò q̄ & suscitatus est &c. (hoc est) Etiam si adiudicamur, & addicimur perpetuā cōdemnationi, habemus tamen in Christo liberationem. Lex enim, & cōscientia, ut sunt nostri accusatores, ita sunt & nostri condēnatores. Lex occidit. Et conscientia audiens, Maledictum illum, qui nō permanserit in omnibus p̄ceptis legis, pronunciat ipsa aduersus nos sententiā cōdemnationis. Sed quid turbamur? Christus nobis donatus est, & habemus in ipso liberationē. Primum enim, ideo mortuus est, ut nos à morte & condēnatione liberaret. Deinde, nō tantum mortuus est, sed etiā Resurrexit, & Resurrexis, nō sibi tantū, sed etiā nobis, ut nos secū à morte

à morte in uitam reuocaret. Preterea, non tantum resurrexit, sed sedet etiam ad Dextrâ Dei Patris sui omnipotentis, & est ornatus æquali cū Deo Patre maiestate & omnipotētia, ut qđ morte & resurrectione sua impetrauit, hoc etiam omnipotentia sua tueatur. Postremo, non sedet ad dextram Dei ociosus, sed intercedit pro nobis. Hoc aut non est intelligēdum, qđ Christus in maiestate sua intercedat pro nobis humano more, & gestibus in hoc seculo usitatis, qualiter amicus pro amico iudicem huius seculi interpellat, sed significat, Christum, quamuis nunc regnantē, affici tamen, adhuc hodieq̃, (sed cœlesti & diuino modo,) imbecillitatibus & afflictionibus nostris, ac tueri nos coram tribunali Dei. In epistola ad Heb. cap. 2. & 4. dicitur. Non habemus pōtificem, qui nō possit affici sensu infirmitatū nostrarū, sed tentatum per omnia, iuxta similitudinē absq̃ pctō, ut misericors esset & fidelis pontifex in his, quæ apud Deum forēt agenda. Et 1. Ioan. 2. Ne peccetis. Sed si quis peccauerit, aduocatū habemus apud Patrē, Iesum Christum iustum. Et ipse est propiciatio pro peccatis &c. Et cap. 3. Si condemnat nos cor nostrum, maior est Deus corde nostro, & nouit omnia. (hoc est) Magna quidē est potentia cordis seu conscientia, quæ adiudicat & addicit nos æternæ damnationi propter peccata, sed multo maior est potētia Dei, qui pronunciat nos iustos & liberos propter Christum, in quē credimus. Illud igitur solum nobis maximē omnium agendum est, ut Christum, & fide amplectamur, & gratitudine conseruemus.

Τίς ἡμᾶς χωρεῖ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλίψις; ἢ στυγερὰ; ἢ λιποψία; ἢ λιμός; ἢ γυμνότης; ἢ κίνδυνος; ἢ μάχη; καθὼς γέγραπται, Ὅτι ἐνεκά σῶσθαι ἡμᾶς ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίζομεθα ὡς πρόβατα σφαγῆς. Αλλὰ οὐ τούτοις πᾶσιν ὡς οὐκ ἔμελλεν διὰ τοῦ ἀπαλήθους ἡμᾶς, πεπεισμένοι, ὅτι οὐτε θάνατος, οὐτε ζωὴ, οὐτε ἄγγελοι, οὐτε ἀρχαί, οὐτε δυνάμεις, οὐτε κύρια, οὐτε μέλλοντα, οὐτε ὑψώματα, οὐτε βάθος, οὐτε πνεύματα ἑτέρα δυνάμεις ἡμᾶς χωρεῖ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὅλην κενώσαμεν.

Quis nos separabit à dilectione Dei? Num afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas? num periculum? num gladius? Quemadmodū scriptum est: Propter te morti tradimur tota die. Habiti sumus uelut oues, destinatae mactationi. Verūm, in his omnibus superamus per eum, qui dilexit nos. Nam mihi persuasum habeo, qđ neq̃ mors, neq̃ uita, neq̃ angeli, neq̃ principatus, neq̃ potestates, neq̃ instātia, neq̃ futura, neq̃ altitudo, neq̃ profunditas, neq̃ ulla creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Tanta est dilectio Dei erga nos, ut proprio filio, (inquit) nō pepererit, sed non solum tradiderit eum pro nobis, uerum etiam donauerit nobis cum ipso OMNIA. Quid ergo hinc consequitur? Quid aliud, qđ nihil sit in uniuersa rerū natura, qđ nos ab hac Dei dilectione separare queat? Hoc, ut explicet, diducit Paulus genera rerū in suas species, primum quidem per locutionē interrogatiunculis figuratam, deinde simplicis enumeratione. Sciamus igit in initio, qđ Paulus hoc loco nō loquat de ea dilectione, qua nos diligimus Deum. Dilectio. n. nostra, ut est ualde imbecillis, ita leui tentatione excutit. Qui apud Matt. cap. 13. exceperat semen iactum in loca saxosa, hic est, qui audit quidē uerbum Dei

cum gaudio, Cū autem inciderit afflictio aut persecutio propter uerbum, continuo offenditur. In aduersis. n. sæpenumero dubitamus. Nū sit Deus, tantū abest, ut in dilectione Dei constāter perseueremus. Iob & Hieremias diligebant Deum, dum manu Dei sustentarent. Sed cum Deus retraheret manū suam, tum uidere licuit, in quas blasphemias & execrationes erūperent. Itaq; dilectio, qua nos diligimus Deum, paulo momēto à nobis excutit & separat. De hac igitur dilectione Paulus in presentia non loquit, Sed loquit de dilectione, qua Deus nos, Nos, inq; diligit. Hęc tam firmiter in Deo fixa et fundata est, ut nulla afflictio, nulla angustia, nulla persecutio, nulla fames, nulla nuditas, nullum periculum, nullus gladius possit Deum auertere, & abstrahere, quo minus nos summo amore & dilectione complectat. Deinde Paulus loquitur nō de impijs & impoenitētib; sed de pijs, poenitētib; & credētib; in Christum. Etsi. n. Deus prior dilexit nos, cum eramus adhuc inimici, & Christus etiam pro impijs mortuus est, tamen impij, dum manēt impij, aut fiunt ex pijs impij, & perseuerāt in impietate, ac affliguntur, rectē dicuntur separari à dilectione Dei, nō quidem propter afflictionē, sed ppter peccata, impietate et impoenitentia. Ecce, (inquit Esaias cap. 59.) non est abbreviata manus Domini, ut saluare nequeat, neq; aggrauata auris eius, ut non audiat, sed iniquitates uestre diusserūt inter uos & Deum uestrum, & peccata uestra abscondērunt faciem eius à uobis, ne exaudiret. Itaq; nulla afflictio, quantūuis grauis & horribilis, auerit Deum à dilectione, qua hoīem complectit, sed sola impietas & impoenitentia. Sciamus igitur Paulū in presentia loqui, non de afflictionibus impiorū, sed piorū, qui sunt credentes in Christum. Quod, ut rectius intelligamus, antithesis est consideranda. In aduersis enim solent hoīes se inuicem despiciere & cōtemnere, ac si quem antea suo fauore prosecti sunt, post, si aduersis concutit, incipiunt nō solum negligere, sed etiā abominari. Proscribitur quispiam, & ejicitur in exilium, aut traditur gladio carnificis mactandus, homines, quamuis amicissimi, existimant se etiam contactu eius sordidari, & in periculum uenire. Quale quid euenit ciuib; Hierosolymitanis, ut Hieremias scribit: Non est (inquit ens) qui consolet eam ex omnibus caris eius. Omnes amici eius spreuerunt eam, et facti sunt ei inimici. Idem euenit Christo Domino nostro. *Esai. 53.* Non est species ei, neq; decor, adeo ut auerterent uultus ab eo. Ac breuiter, qui in hoc seculo affligunt, habent à reliquis tanq; piacula. Cū igitur miseri & afflicti separent propter suas ærumnas à familiaritate & amicitia reliquorū hominū, existimant se etiā à Deo, & dilectione, qua Deus ipsos complectit, separari. Sed Paulus cōsolatur eos. Quis, inquit, separabit nos à dilectione Dei? Ærumnæ & miserie solent quidem homines à sua amicitia, quam antea uidebantur habere erga amicū, adhuc incolumem, auertere, & abducere, Nihil aut tam potens, tam ualidum est, qd possit Deum auertere, quo minus diligat credentē in Christū. Non angustia animi, Nō externa persecutio, Non paupertas, seu fames & nuditas, Non pericula captiuitatū, Non gladij carnificum. Quemadmodum. n. parens nō idcirco odio habet filiū suū, qd prematur fame, aut

aut laboret febrī, sed potius consulit ei, & dat summā operam, ut subueniat ipsi: ita Deus non concipit odiū aduersus credentes in Christū, propter afflictiones. Odit quidē peccata, propter quæ aliquoties affligimur, nō odit aut nos propter afflictiones ipsas, si resipuerimus à peccatis. Quid ergo causæ est, q̃ nulla aduersa, nullæ afflictiones, nullæ ærumnæ, possint Deum auertere, ab ea dilectione, qua credētes in Christū complectit̃? Vna est, paulō antē exposita, uidelicet, q̃ dilectio Dei, qua nos prosequitur, nō sit fundata super re mutabili & caduca, (hoc est) super nostra iusticia, prudētia, aut alijs humanis seu uirtutibus seu meritis, sed super Christo filio Dei, qui est perpetuō iustus, qui etiā ex piatis peccatis nostris, sedet ad dextram Dei, & intercedit pro nobis. Hæc omnia sunt firma, fixa & stabilia. In æternum, (inquit Psalm. 88. de Christo) seruabo illi misericordiā meam, & testamentum meum fidele ipsi. Et si dereliquerint filij eius legē meam, uisitabo quidē in uirga iniquitates eorum, & in uerberibus peccata ipsorum: Misericordiā autem meā non dispergam ab eo, neq̃ nocebo in ueritate mea &c. Quare, dum per fidem perseueramus in Christo, aut aliquandiu excussi, reuertimur ad fidem, perseuerat etiam Deus in dilectione sua erga nos, etiam si grauissimis quibusq̃ afflictionibus obruamur. Altera causa est, q̃ in hunc usum positi sumus, à Deo ipso, ut in hoc seculo id nobis accidat, q̃d in Psalm. 43. scriptum est. Sic em̃ inquit Dauid. Propter te mortitradimur tota die, & habemur uelut oues destinate mactationi. Mundus. n. tractat pios, sicut lanius aut lupo oues. Nec mirum. Si essetis, inquit Christus, de hoc mūdo, mundus, quod suum est, diligeret. Solenne enim est, peregrinos cōtemnere, & odisse, nec permittere, ut fruatur ciuiū prærogatiuis. Sic tractatus est Abel à Cain. Sic Hieremias ab Israelitis, Sic Baptista, Stephanus, & innumeri alij à Iudæis. Quid ergo dicemus? Num hæc tractatio & mactatio oppressit Sanctos? Minimè omnium, Sed ait: Verūm in his omnibus superamus per eum, qui nos dilexit. Et si enim morti tradimur, et si tractamur, ut oues à lupis, attamē uincimus, neq̃ id simpliciter, sed ὑποβιβάμεν, hoc est, excellenter uincimus. Quid autē inquires. Hoc cū est uincere, si quis crudeliter ab hoste fuerit trucidatus? Stephanus lapidatus est, Iacobus & Paulus gladio occisi sunt. Quis dixerit eos uictoriā reportasse? Hic mihi considera, quid uerē significet, Victoriā ab hoste reportare. Non enim propriè est hostē suis facultatibus, aut etiam uita spoliare. Sic & ab hoste uinci, non est propriè, ab hoste trucidari, sed est ea inuiolata retinere, & conseruare, ad quæ auferenda hostis incurrit. Satan autem incurrit in Sanctos, per sua organa, per direptionem facultatū, per exilia, per tormenta, per mortem, ut auferat ab ipsis cœlestia bona, æternam patriam, ueram fœlicitatē, sempiternam iusticiā et uitam. Sancti igitur reportant uictoriā à Satana, cū retinent uera & æterna bona, etiam si amiserint mundanas facultates, & corporalem uitam. De qua uictorię genere dicit Christus: Qui perdidit animam suam, mea causa, inueniet eam. Et iterum: Omnis qui reliquerit domos aut fratres aut sorores, aut patrē aut matrem aut uxorē aut filios aut agros, propter nomen meum, cent

tuplum accipiet, & uitæ æternæ fortietur hæreditatem. Et Paulus: Mori, inquit, mihi lucrum est. Et Hilarius: Ecclesia, (inquit) uincit, dum ceditur. Ac Tertullianus, Semen Ecclesiæ est sanguis martyrū. Esi enim Sancti traduntur morti, tamen reportant uitam, eamque cœlestem. Hæc est summa & perpetua uictoria. Cuius ergo uirtute, cuius potentia uincunt Sancti? Num sua ipsorum uirtute? Nihil minus. Sed per eum, (inquit) qui Dilexit nos, uidelicet, qui immaniter laceratum uidere, quàm ad interitum nostrum conuiuere. Posset ne maior, certior, ardentior, firmior & constantior dilectio cogitari? Vnde, sicut Paulus antea exposuit uim & potentiam dilectionis Dei erga nos, sermone interrogatiunculis figurato, ita nunc explicat eam simplici rerum enumeratione. Persuasum, inquiens, habeo, quod neque mors, neque uita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque ulla creatura alia poterit nos separare ab ea dilectione, qua Deus nos complectitur, propter Iesum Christum Dominum nostrum. Hæc Pauli sententia, non est oscitanter prætereunda, sed altissima mente reponenda. Primum ergo, non sentias Paulum de sua tantum et paucorum Sanctorum persona loqui, quod sint de dilectione Dei erga se certi, & sine ulla dubitatione persuasum habeant, se assecuturos æternam fœlicitatem. Non solum enim à Paulo, & paucis alijs sanctis, sed ab omnibus in Christum credentibus extingitur, ut agnoscant ueram, firmam & constantem erga se, dilectionem Dei, & non dubitent, quin Deus complectatur ipsos perpetuo amore. Ac si quando dubitatio, propter carnis imbecillitatem, inciderit, nullum dent ei locum, sed summam operam, recordatione promissionum & pactorum Dei, usu Sacramentorum, & Inuocatione adhibeant, ut dubitationem excutiant, & certitudinem fidei concipiant. Quantum enim de dilectione Dei erga te dubitaueris, tanto imbecillior es fide, & beneficiorum Dei incapacior. Fiat, inquit, tibi secundum fidem tuam. Si certò credis, certa sunt Dei beneficia. Si dubitas, tanto incertiora sunt beneficia, quāto maior est dubitatio. Quare semper coniungamus nos cum Apostolicis precibus, Domine adauge nobis fidem. Et, Credo Domine, succurre incredulitati meæ. Deinde, Persuasum (inquit) habeo. Vnde ergo persuasum habet? Non certò, ex humana ratione. Hæc enim non nouit uoluntatem Dei. Non ex huius seculi philosophia. Hæc enim docet terrena, non cœlestia, humana, non diuina. Non ex meritis nostrę iusticię. De his enim dicitur: Non iustificatur in cōspectu tuo oīs uiuens. Et, Si iniquitates obseruaueris Dñe, Domine quis sustinebit? Sed persuasum habet ex Euangelio, & per Euangelion Christi, ex quo cognoscitur uoluntas Dei erga nos. Docet enim Euangelion, quod Deus ita dilexerit mundum, ut unigenitum suum filium daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam æternam. Dilectio autem Dei, non est mutationi obnoxia. Ego Deus (inquit), & non mutor. Et: Deus non est homo, ut agat pœnitentiam.

poenitentiam. Quare fieri non potest, ut ulla creatura, uel infima, uel suprema, possit Deum auertere, quo minus diligat credentes in Christum. Quod ut certius explicetur, diducit Paulus genus creaturæ in suas partes. Non mors, inquit. Deus enim non idcirco cessat à dilectione nostri, quod morti tradamur, sed potius, eo diligentius nos seruat, quo horribiliori morti obijcitur. Non uita. Deus non abijcit suam erga nos dilectionem, quod in hac uita uideamur ab omnibus deserti. Non Angeli. Etsi enim unus Angelus potentior est omnibus hominibus, non tamen possunt omnes Angeli efficere, ut Deus auertat à nobis suam dilectionem. Non principatus, non potestates, (hoc est,) nec Satan, qui est princeps huius mundi, nec aliarum potestates siue spirituales, siue corporales, possunt Deum à dilectione sua deijcere. Conatus quidem est quondam Satan, ut Deum à dilectione erga Iobem auerteret, sed conatus eius fuit irritus. Et in Apocalypsi, Satan accusat fratres nostros die & nocte ante conspectum Dei, sed projicitur. Non instantia, nec futura, (hoc est) nec praesentia pericula, nec imminetia, quæ metuimus futura. Non altitudo, non profunditas. (hoc est) Etiam si is, qui credit in Christum, suspenditur in sublimi ex cruce, aut demergitur in profundum maris, hæc tamen calamitas non auertit Deum à sua erga credentem dilectione. Petrus suspensus fuit in altum. Multi demersi sunt in mare, Deus tamen tanto plus dilexit eos, quanto maiora afflictione fuerunt obruti: tantum abest, ut propter talem afflictionem habuerit eos odio. Ac breuiter & summatim, Nulla prorsus creatura uel in cælis, uel in terris, uel sub terra, tantarum est uirium, ut queat uel unciam dilectionis Dei erga nos detrahare. Quid ergo metuis afflictiones? quid aduersa? Non sunt, nisi organa & instrumenta uictoriæ. Hæc, inquires, dicuntur de afflictionibus Sanctorum. Quid autem dicendum est de afflictionibus peccatorum? Prorsus idem erit dicendum, si intelligas peccatores poenitentes. Hi enim dicuntur Sancti. Qui enim merito suo affliguntur quidem propter peccata, resipiscunt autem, hi non sunt amplius in catalogo peccatorum, sed Sanctorum. Quare Deus complectitur eos, propter Christum, sua dilectione, siue suspendantur, siue aquis obruantur. Hæc cum ita se habent, nihil est certius, nihil firmitus, quam quod SPES de æterna liberatione & salute eorum, qui credunt in Christum, non pudeat. Nam Paulum in hac secunda Epistolæ suæ parte, argumentis suis, ad hanc propositionem, (Spes non pudefacit) confirmandam respicere, iam aliquoties demonstraui. Cæterum, priusquam suscipiamus Nonum caput enarrandum, uisum est huc insignem locum Tertulliani de certitudine Dilectionis DEI erga nos adscribere, ut ex eo discamus, unde persuasum debeamus habere, quod nulla creatura possit nos separare à Dilectione, qua Deus nos credentes in CHRISTVM complectitur. Scribit ergo Tertullianus in libro De Resurrectione carnis. Bonum, inquit, Deum nouimus, Solum optimum à Christo addiscimus, qui Dile-

etionem mandans, post suam, in proximum, faciet & ipse, quod præcepit, Diliget carnem tot modis sibi proximam,
 Et si infirmam: sed uirtus in infirmitate perficitur.
 Et si imbecillam: sed medicum non desiderant, nisi malè habentes.
 Et si inhonestam: sed inhonestioribus maiorem circumdamus honorem.
 Et si perditam: sed ego, inquit, ueni, ut quod perierit, saluum faciam.
 Et si peccatricem: sed malo mihi, inquit, salutem peccatoris, quam mortem.
 Et si damnatam: sed ego, inquit, percutiam, & sanabo. Hactenus Terullianus.

CAPVT NONVM.

Αλθεαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, συμμαρτυροῦσιν μοι ἡ συνειδήσις
 μου, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ὃ πλῆθος μοι ὅτι μετὰ τὴν ἐναντίωσιν τοῦ ὁδοῦ τῆς καρ-
 διας μου. ἡνυχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀ-
 δελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, οἱ ἱστανεῖς εἰσὶν Ἰσραηλίται, ὧν ἡ ὑπόθεσις, ὅτι
 ἡ δόξα, ἡ αἰσχρὸν, ἡ ἡνομιότητα, ὅτι ἡ λατρεία, ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι, ὧν οἱ πατέρες
 ἔχουσιν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὃν ὡς πέντων Θεὸς ὁ λογιζόμενος εἰς τὸ ἀείναν.
 ἀμήν.

Veritatem dico in Christo, non mentior, attestante mihi simul
 conscientia mea, per Spiritum sanctum, quod dolor mihi sit ma-
 gnus, & assiduus cruciatus cordi meo. Optarim enim ego ipse ana-
 thema esse à Christo, pro fratribus meis, cognatis meis secundum
 carnem, qui sunt Israelitæ. Quorum est adoptio, & gloria, & testa-
 menta, & legis constitutio, & cultus, & promissiones, quorum sunt
 patres, & ἡ ex quibus est Christus, quantum attinet ad carnem, qui
 est in omnibus Deus laudandus in secula, Amen,

Athenus à quinto Capite probauit Paulus multis & illustri-
 bus argumentis secundam huius Epistolæ propositionem,
 quæ est, Spes non pudefacit, & ita muniuit eam, ut creden-
 tibus in Christum, nihil sit certius sperata propter Christum
 Salute. Ac poterat quidem nunc ad tertiam huius Epistolæ partem,
 quæ est de Caritate transire, Sed ne quid uel dubitationis uel incertitu-
 dinis de Spe æternæ Salutis relinqueretur, uisum est addere prioribus
 aliud argumentum, id est inter prima, præcipuum, quod est de Electio-
 ne, seu prædefinitione, & ut uocant, prædestinatione. Et si enim multa ar-
 gumenta recitata sunt, quib. Spes de æterna nostra salute confirmat, ta-
 men hæret adhuc in carne dubitatio de Electione. Fortassis, (inquit ca-
 ro) non es à Deo electus, nec pertinet ad te Christus. Frustra igitur spe-
 rabis salutem, & Spe tua pudefies. Quare Paulus suscipit tractandum
 argumentum de Electione Gentium, (ad has enim, ad Christianissimum
 conuersas, Paulus hanc epistolam præcipuè scripsit) quod confere-
 mus in pauca. Gentes electæ sunt à Deo, ut sint participes beneficio-
 rum Christi & æternæ salutis. Non potest igitur fieri, ut Spe sua fru-
 strentur. In hoc argumento explicando commoratur Paulus tribus
 sequentibus Capitibus, Nono, uidelicet, Decimo, & Vndecimo. Et

Et quia salus contigit Gentibus, per lapsum Iudæorum, quemadmodum postea dicitur, idcirco differit etiam de Iudæorum abiectiōe, ut summa horum trium capitum, quæ sequuntur, constet abiectiōe Iudæorum, & Electione Gētiū. Ac profecto longè omnium maximum fuit in adolescentē ecclesia offendiculū, q̄ Iudæi non agnoscerent Iesum filiū Mariæ esse uerum Messiam seu Christū per Prophetas promissum, agnoscerent autē Gentes. Nam Iudæi fuerūt iam inde ab Abrahamo electus Dei populus, cui Deus dederat legem magnis miraculis, dederat terrā Canaan, miserat ad eos, Prophetas, q̄ explicabāt promissiōes de Christo, adeo q̄ elegerat eos solos, ex omnibus terræ nationibus. Erat præterea promissum, q̄ in aduentu Messiae, omnes Israelitæ habitaturi essent confidenter, & consecuturi in Messia omnem felicitatem. Gētes autem, non erant populus Dei, nec erat inter eas institutus uerus cultus Dei. Non fecit taliter (inquit Psalmus) omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Breuiter Gentes erant à Deo alienissimæ. Quare, cum in reuelatione Euangelij de Christo, & diuulgatione eius in orbe terrarū paucissimi Iudæi, n̄q̄ abiectissimi, agnoscerent Iesum esse Christum, alij etiam persequerentur eum unā cum Euāgelio suo, Gentes autem amplecterentur ipsum, ualde offendeabantur imbecilliores quicq̄, ut existimarent, hunc Iesum, non esse uerum Messiam, præsertim, cū euentus non uidebatur respondere tam magnificis de Messia promissionibus, quæ extabant in Prophetis. Si enim esset uerus Christus, certè Pontifices, et reliquus populus Iudæorum amplecterentur eum. Nunc autē pauci tantum piscatores & publicani agnoscerent ipsum pro Christo. Adhæc, si esset uerus Christus, non assumeret Gentes, à Deo alienas, nisi conuerterentur ad Iudaismum. Quid, q̄ hoc Iesu, & Apostolis eius prædicantibus, res Iudæorum in deterius collabebantur, tantum absuit, ut iuxta Propheticas promissiones, (qualiter quidē Rabini eas interpretabantur) externa felicitas & dominatio Iudæis in orbe terrarū contingerent. Quis igit non sollicitaretur putare, hunc Iesum, non esse uerum Christum? Idem planè offendiculum accidit, his nostris temporibus. Deus patefecit ecclesiæ ueram doctrinam Euangelij de iustificatione impij, q̄ recipiat nos in gratiā suam, non propter ulla operū merita, sed tantū gratuita sua clementia, propter Christum, per fidē. Inter ea autē summi Pontifices, qui habiti sunt Christianæ religiōis capita, & uera, unā cum suis sacrificiis, ecclesia. Similiter multi Reges & Principes, qui audierunt, Ecclesiæ defensores & protectores, nō solum nō agnoscunt Euangelion de gratuita Dei clementia, uerum etiā persequuntur, & prorsus extinctum cupiunt. Reliqui sunt, pauci quidam homines ignobiles, abiecti, infimæ sortis, qui hoc Euāgelion amplectuntur, & sectantur. ac propemodum eadem uerba audiuntur, quæ extant apud Ioannem capite septimo: Num quis ex principibus credidit in eum, aut ex Phariseis? Sed turba hæc, quæ non nouit legem, execrabiles sunt. Ex hac re maximum oritur offendiculum. Imbecilles enim cogitant, Quid? Si hoc Euangelion, quod nunc in Ecclesijs quibuldam adnunciatur, uerum esset, certè uideretur, maiores nostros omnes

oēs periſſe, quippe qui longè alia doctrina imbuti fuerūt. Et tamē fuerunt homines ſapientiſſimi & honeſtiſſimi. Deinde, ſi hoc uerum eſſet Euangelion, quī fieret, q̄ non etiam Pontifices & Reges, qui ſunt religionis capita, ipſum agnoſcerent? Et quid aliud ſequeretur, q̄ q̄ hi Pontifices & Reges ac loci eorum, homines religioſiſſimi, potentiſſimi, doctiſſimi, & ſapientiſſimi, q̄ ſedēt ad gubernacula Eccleſiæ, eſſent à Deo abiecti, pauci uerò alij homines extreme notę, electi? Quæ hæc eſſet abſurditas, & rerum inuerſio? Hoc offendiculū aliquoties grauius exercet mentes hominum, etiam minimè ſtupidorum, q̄ quis uerbis explicare queat. Paulus igitur occasione argumenti, quo ex Electione Gentium probat certitudinē ſperatę in Chriſto ſalutis, ſuſcipit in his tribus capitibus huic offendiculo medendum, & docet, quæ ſit uera Dei Eccleſia, unde eccleſia cōſtet, & quam ob cauſam, alius eligatur, alius reijciatur, ut non miremur, Iudæos, hoc eſt, Pontifices, & ſummos in religione uiros excæcaros, & abiectos, Gentes aut, hoc eſt, miſeros & contemptos eſſe electos & per Euāgelion illustratos. Ingredit̄ autem Paulus hanc diſputationem expoſitione affectus ſui, quem habet ex abiectione Iudæorum, ne quis exiſtimet, q̄ inuehatur in Iudæos, odio ſuę gentis. Veritatem (inquiens) dico in Chriſto, & non mentior, atteſtante mihi conſcientia mea, per Spiritum ſanctum, q̄ tanto dolore & cruciatu animi affligar, propter Iudæorū abiectionē, ut ſi res uotis agereſ, & fieri poſſet, ego ipſe cuperē à Chriſto abiectus eſſe, ut Iudæi cognati mei ſalui fierent. Hic primum obſerua Paulum teſtificari ſuum affectū Iuramento, idq̄ nō ſimpliciter, ſed magna grauitate. Quod em̄ ait: Veritatem dico in Chriſto &c. iuramenti formula eſt: Iurat autē non illegitimè, ſed legitimè, ad eximendam ſuſpicionem odij, & teſtificandam ueritatem doctrinæ, quæ ſequitur, de Iudæorum abiectione, & Gentium electione. Habes igitur exemplū Pauli aduerſus erroneſ illos, quos Anabaptiſtas uocant, & ſentiunt nullum iuramentum poſſe eſſe legitimum & pium. Nam q̄d Chriſtus dicit, Ne omnino iuretis, non loquit̄ de legitimis & ordinarijs, ſed de illegitimis, & temerarijs priuatorū iuramentis, de qua re aliās ſuis locis copioſe dici ſolet. Deinde explicatur hoc loco in Paulo, quæ ſit uera dilectionis Dei & proximī ratio. Et, ut certius cognoſcamus magnitudinē caritatis Pauli erga ſuos cognatos, conſideremus, quomodo ſit ab ipſis tractatus. Non ſolum enim proſequabantur ipſum ſummo odio, uerum etiam perſequabantur eum omni crudelitatis genere. Nunc cæditur uirgis, nunc lapidat̄, nunc conſpiratur in necem eius, adeoq̄ multo tutius commoratus eſſet in medio luporum, q̄ ſuorum Iudæorum, quippe q̄ cupiebant eum ſempiterna interhectione perire. Quid autem uiciſſim Paulus? Non ſolum nō rependit malum pro malo, ſed etiam de caſu & abiectione eorum intantum dolet, ut cupiat à Chriſto anathema eſſe, tantummodo ut ipſi fierent ſalui. Magnus hic eſt, & ardens caritatis affectus. Vera enim caritas in hoc conſtat, primum, ut complectaris amore non ſolum amicum, ſed etiam inimicum. Deinde, ut de damno proximi, quamuis inimiciſſimi, ita doleas, ita perturberis, ut cupias hoc, ſi

si liceat, & legitimè fieri queat, tuo ipsius damno redimere. Hoc enim
 exigit Lex, cum ait: Diliges proximum sicut teipsum, quèadmodum
 Christus ipse apud Matt. cap. 6. exposuit. Idem testificatur exemplum
 Mosi, qui, etsi multis modis affligebatur à suis Israelitis, tamè ait ad Do- Exod. 32.
 minum, Aut remitte eis hanc noxam, aut dele me de libro uiuentium.
 Habes non dissimile exemplum in Dauide, qui, cum Israelitæ pestilen- 2 Reg. 24.
 tia affligerentur, q̄ numerasset populum, ait: Ego sum qui peccavi, iste
 oues, quid fecerunt? Sed hæc omnia superat exemplum Christi Domi-
 ni nostri. Maiorem, inquit, hac dilectionem nemo habet, ut quis ani-
 mam suam ponat pro amicis suis. Pro quibus amicis? Non pro ijs tan-
 tum, qui ipsum pro amico agnoscunt, uerum etiam, quos ipse pro ami-
 cis, quamuis sint inimicissimi, agnoscit. Christus, inquit aliàs Paulus, cū
 adhuc essemus infirmi, iuxta temporis rationem, pro impijs mortuus
 est. Ad horū exemplorū catalogū accedit hoc loco Paulus, qui & ipse
 ponit animam suam pro inimicorum suorum salute. Quid ergo? Num
 dicemus eum Legem caritatis perfectè impleuisse, sicut Christus im-
 pleuit? Hoc Paulus ipse exposuit suprà, cum ait: Ego mēte quidem ser-
 uo legi Dei, carne autem legi peccati. Et, Delectat me lex Dei secundū
 internum hominē, sed uideo aliam legem in membris meis, &c. Qua-
 re, etsi Paulus uerè hic de affectu caritatis suæ erga Iudæos loquitur, ta-
 men quia carne seruit adhuc legi peccati, idcirco non impleuit legem
 Dei perfectè, sed necesse habuit etiam ipse in oratione Dominica pre-
 cari, Remitte nobis debita nostra. Et, Si iniquitates obseruaueris Do-
 mine, Domine quis sustinebit? Et, Non intres in iudicium tuum cum
 seruo tuo, quia non iustificatur in conspectu tuo omnis uiuens.

Porro, ut Paulus ostendat, se haud iniuria maximum dolorem, pro-
 pter abiectiōem & exhæredationem Iudæorum concipere, nec mirari
 esse, q̄ multi ex huius populi incredulitate offendantur, & existiment
 hunc Iesum filium Mariæ, quem is populus abominatur & execratur,
 non esse uerum Christum, commemorat gloriam & maiestatem, qua
 Iudæi fuerunt diuinitus ornati. Ac primum, Sunt (inquit) Israelitæ. Hi,
 qui à Deo sunt abiecti, & à quibus nos, (quod ad religionem quidem
 attinet) defecimus, non sunt gens uulgaris, sed sunt Israelitæ illi nobi-
 lissimi, qui ducunt originē suam ab insigni illo Patriarcha Iacob, qui di-
 ctus est Israel, quod significat Victorem Dei. Exponunt quidem uul-
 go nomen Israelis, ut sit Vir uidens Deum, Sed Christus ipse, qui cum
 Iacob Gen. 32. noctu luctabatur, rectè interpretatur, Nequaquā (inqui-
 ens) Iacob appellabitur nomē tuum, Sed ISRAEL, quoniam si fuisti
 fortis contra Deum, seu uictor Dei, quanto magis cōtra homines præ-
 ualebis. Nomē enim ישראל Israel nō deducitur ab his uocabulis וי-
 רא, quod significat uirum, & ראה Raah, quod significat Vidit, sed de-
 ducitur à וי-שׂר Shara, quod est dominari seu uincere, & אל El, quod si-
 gnificat Deum, ut Israel sit dominator seu uictor Dei. Luctatus enim
 est cum Christo Deo & præualuit ei. Præualet autem homo Domino
 nostro Christo, nō humana fortitudine, sed fide p̄missionū suarū. De
 qua re aliàs. Cum igit Iudæi descendant ex hoc sanctissimo Patriarcha,
 qui

qui fuit uictor Dei, magnum affert dolorem homini pio, q̄ sint à Deo abiecti, & exhæredati, nec mirādum est, q̄ multi, cū uident hunc populum, qui à tanto Patriarcha descendit, non credere in Christum, grauius offendantur. Conferamus hæc ad nostra tempora. Pontifices & Reges, qui persequuntur Euangelion Christi, non sunt uel Turcæ, uel Sarraceni, uel Ethnici, sed sunt Christiani. Sic enim dicti sunt à Christo. Et sunt magna sanctitatis specie, magna potentia, & sapientia ornati. Et tamen, quia non credunt se consequi remissionem peccatorū propter solum Christum per fidem, sed propter merita suorum operū, idcirco ignorant Christum, & sunt à Deo abiecti. Quod cū p̄i quicquid cogitāt, magno dolore animi afficiunt, q̄ tam excellētes & insignes homines, non sint participes Christi: nec mirū est, q̄ multi offendant, & existiment hoc nostrū Euangelion, non esse uerum, q̄ non recipiatur ab his, qui non solum Christiani dicuntur, uerum etiam ad gubernacula Christianæ Ecclesiæ sedent. Deinde, Quorū, inquit, est Adoptio. Hæc fuit magna Israelitarū gloria, q̄ Deus adoptauerit gentem ipsorū in filios. Dicit enim de familia Abrahami, Ego ero Deus illorum, et ipsi erunt populus meus. Et iterum: Filius meus primogenitus, Israel. Quid ergo ad hæc dicemus: Num propter hoc Dei beneficium, omnes Israelitæ salui facti sunt: & omnes gentes in circumcisā perierunt: Nihil minus. Adoptio enim sic intelligenda est, q̄ Deus elegerit præcipuè Israelitas, ex quorum Ecclesia colligeret, generali ordinatione, suos filios, quemadmodum & hoc tempore adoptio est Gentium, non q̄ omnes gentes saluæ fiant, sed q̄ Deus colligat generaliter ex Gentibus hæredes cœlestium suorum bonorum. Interea autem, qui fuerūt inter Israelitas increduli & impœnitētes, perierunt. Qui autem illis temporibus, quibus Christus nondum aduenerat, crediderunt in uerum Deum, uirum eum, qui promisit benedictionem gentium, per semen Abraham, consecuti sunt æternam Salutem, etiam si non fuerunt de externo populo Israel. Sic Niniuitæ, sic Naeman Syrus, sic illi, qui ex concionibus & Decretis Monarcharum Nebucadnezaris, & Darij, (apud Danielē cap. 3. & 6.) crediderunt in Deum Israelis, salui facti sunt, idq̄ non est factum generali ordinatione, sic enim electio pertinebat tantū ad Israelitas, sed factum est speciali gratia & prærogatiua. Cū igitur Iudæi, illi fuerint, ad quos adoptio generaliter pertinuerit, stupenda res est, q̄ sint reiecti à Deo, & mirum non est, q̄ multi dubitauerint de Christo, cū non reciperetur à Iudæis. Tertiò. QVORVM (inquit) est Gloria, uidelicet, populi Dei. Habuerunt enim hanc gloriam, q̄ uocentur populus Dei. Sic & Pontifices ac alij hostes Euangelij habent illam gloriam, q̄ uocetur Ecclesia Christi. Quartò: Quorum, (inquit) sunt Testamenta seu Pacta. Deus enim coniunxit se cum populo Israel multis pactis & fœderibus. In Gen. cap. 17. instituitur pactum circumcisionis. Postea paciscit cum ipsis de regno Canaā. Pactus est & Christus cum principibus Ecclesiæ, adeoq̄ cum uniuersa Ecclesia gentium, Et ce, inquit, ego sum uobiscum omnibus diebus usq̄ ad consummationem seculi. Et, Vbi ego sum, ibi & minister meus erit. Quintò: Quo-
rum

rum est legis constitutio. Deus enim elegit præ omnibus nationibus Israelitas, quibus daret legem maximis miraculis. Sic & Pontificum maioribus, qui sunt Apostoli, misit Christus Spiritum sanctum, & iussit eos prædicare Euangelium in toto orbe terrarum. Sexto: Quorum est cultus. Dedit enim Deus Israelitis sacra, quibus adumbraretur Christus. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Sic etiam commendauit Christus maioribus Pontificum dispensationem Sacramentorum Euangelij. Septimo: Quorum sunt promissiones. Deus enim promisit Iudæis non solum terram Canaan, uerum etiam Christum, quod ex ipsorum gente esset uenturus, & ipsos perpetuo seruaturus. Octauo: Quorum sunt Patres. Iudæi enim sunt posterii, successores & nepotes sanctissimorum Patriarcharum. Sic Pontifices & Episcopi sunt successores Apostolorum, & doctissimorum Episcoporum, qui quondam in adolescente Ecclesia fuerunt. Nono: Ex quibus est Christus, quantum ad carnem attinet. Hæc est prærogatiua solis Iudæis concessa, uidelicet, quod Christus ex gente ipsorum uenerit, & ipsi sint cognati Christi secundum carnem. Vix autem uerisimile uideatur, quod Christus tanta sit duritia, ut abijciat & exheredet suos cognatos, tanta nobilitate iam inde à maioribus, & tanta dignitate à Deo ipso ornatos. Quare, cum hi sint ab illo Christo, quem Apostoli adnuntiabant, abiecti & repudiati, aut potius ipsi eum repudiabant, imbecilliores facile offendi possunt, ut existiment eum non esse uerum Christum. Sed quæ sit abiectio & execrationis Iudæorum præcipua causa, Paulus postea copiose explicabit. Nunc illud obseruemus, quod hoc loco personam Christi breuiter quidem, sed disertè explicet, ac describat eum, ut uerum Deum, & uerum hominem. Ex quibus, inquit, est Christus iuxta carnem. Habes uerum hominem. Et addit: Qui est DEVS super omnia benedictus in secula Amen. Habes uerum Deum. Neque enim tribuit Christo nomen tantum Dei, sed etiam rem ipsam deitatis, cum ait: Benedictus Deus in secula. Hoc certè non competit nisi illi homini, in quo est omnis plenitudo Deitatis corporaliter, quemadmodum Paulus aliàs dicit. Cum autem dicitur, Christum hominem esse Deum, duo dicuntur. Alterum, quod æternus filius Dei, qui est in Deitate secunda persona, sic assumpserit hominem, qui est semen Abraham, ut Deus & homo sint una persona. Alterum, quod filius Dei effuderit in assumptum hominem omnem deitatis plenitudinem, & fecerit eum omnipotentem, omniscientem, & presentem omnium rerum gubernatorem. Hoc enim est filium hominis unam esse personam cum filio Dei. Et hoc illud est, quod alij uocant, communicationem Idiomatū, (hoc est) proprietatū. Filius enim Dei sic assumpsit filiū hominis, ut communicauerit ei suas proprietates, seu ut Paulus loquitur, omnem deitatis suæ (inuiolata interim utriusque substantia)

stantia) plenitudinem corporaliter. De qua re suis locis copiosius dici solet.

Οὐχ οἷον λέγει, ὅτι ἐκπέπηκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ πάντες οἱ Ἰσραὴλ οὐτοὶ Ἰσραὴλ, οὐδ' οὗτοι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες οὐ τέκνα, ἀλλ' οὐ Ἰσαὰκ κληρονομήσει τὸ σπέρμα, τὰ τέστιν, οὐ τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' οὐ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεσθαι εἰς σπέρμα. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος, κατὰ τὸν καιρὸν ὅτε ἐλθὼν ἐλευσόμεθα, ὅτι ἐστὶ τῇ Σαρρᾷ υἱός.

Non autem hoc loquor, quod exciderit sermo Dei. Non enim omnes, qui sunt ex Israel, sunt Israel, neque quia sunt semen Abraham, statim omnes filij, sed per Isaac nominabitur tibi semen, hoc est, non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui sunt filij promissionis, recensentur in semen. Promissionis enim sermo hic est, In tempore hoc ueniam & erit Saræ filius.

Instituit Paulus docere, Gentes esse diuinitus ad participatum beneficiorum Christi, & aternæ salutis electas, ut Spem earum confirmet. Hic statim incidit etiam questio de abiectiōe & excecatione Iudæorum. Suscipit igitur Paulus de hac quoque dicendum, ut medeat offensus, quo multi mouentur, & putant hunc Iesum filium Mariæ non esse uerum Christum, propterea quod non recipiatur à Iudæis, qui fuerunt iam inde ab Abrahamo populus Dei. Cum enim ait se maximo animi dolore affectū, propter Israelitas, & cupere esse Anathema à Christo, ut ipsi salutem consequerentur, manifestè significat, eos esse à Deo abiectos & excecatos. Itaque inclusit propositionem huius disputationis in ea, quæ ab initio huius capituli dicta sunt. Nunc igitur explicat rationibus, cur Israelitæ tantis beneficijs & prærogatiuis ornati, sint abiecti à Deo, ac eadem opera occurrit etiam tacite obiectiōi. Nam cum audimus, Israelitas esse à Deo abiectos, statim uenit in mentem, Quid? Num promissio Dei uana est? Num sermo Dei mendax est? Dixit enim Deus ad Abrahamum: Ego Deus seminis tui, & ipsi erunt populus meus. Et iterum: Filius meus primogenitus Israel. Num hæc diuinæ promissiones euauerunt? Minimè omnium, inquit Paulus. Nihil firmitus, nihil certius est promissionibus Dei. Sed hoc opus, hic labor est, ut cognoscamus, quæ sit uera & recta promissionum Dei sententia, & ad quos propriè pertineant. Nam promissiones Dei dictæ quidem sunt ad Abrahamum, ad Isaacum, ad Iacobum seu Israelem, & ad semen eorum, Sed hic nobis considerandum est, qui sint propriè semen Abraham & Israelis. De hac re scriptura ipsa nobis respondet. In Genesi enim cap. 21. dicitur. Non erit hæres filius ancillæ, sed in Isaac uocabitur tibi semen. Habuit enim Abraham filium ex ancilla nomine Ismaelem. Habuit postea alios filios à Kethura, ut est

ut est Gen. 25. Non tamen Ismael, nec filij è Kethura reputati sunt pro eo semine Abraham, quod propriè diceretur Abraham posteritas, sed tantum is, qui natus è Sara, dictus est propriè uerus & legitimus filius ac hæres Abraham, nimirum Isaac, qui natus est Abraham, non naturalibus uiribus, sed ex promissione, cum pater eius esset centenarius, & mater non solum ab ineunte ætate sterilis, uerum etiam iam nonagenaria. Unde & Gen. 25. dicitur: Dedit Abraham cuncta, quæ possederat Isaac: Filijs autem concubinarum largitus est munera seu legata, & separauit eos ab Isaac filio suo, dum adhuc ipse uiueret, ad plagam orientalem. Caterum, quemadmodum differitur de semine seu filijs Abraham, ita etiam sentiendum est de filijs Dei, quos Deus ita agnoscit, ut largiatur ipsis coelestem hæreditatem. Elegit enim Deus Abrahamum in Patriarcham, ut esset pater multarum gentium, & ut in ipso adumbraret suam in eligendis & agnoscendis filijs uoluntatem. Abrahamo autem reputati sunt propriè in filios, non filij carnis, hoc est, non ij, qui naturalibus tantum uiribus ex ipso & ancillis nati sunt, sed ille, uidelicet Isaac, qui natus est ex ipso, & Sara, uxore libera, iuxta Dei promissionem, non iuxta corporales & naturales uires. Hæc promissio extat Genes. 18. Reuertens ueniam ad te in tempore isto, uita comite, & habebit filium Sara uxor tua. Ad hunc igitur modum, reputantur coram Deo in filios, non ij, qui gestant externum titulum populi Dei, & filiorum eius, nec ij, qui acceperunt externas dignitates & prærogatiuas à Deo, sed illi, qui eliguntur diuinitus in filios Dei: Videlicet hi, qui quemadmodum Isaac natus est ex promissione, mera Dei gratia & clementia, ita & ipsi renascuntur gratuita Dei liberalitate, ex Euangelio Christi. Quare, etsi Israelitæ descendunt iuxta carnem ab Abrahamo & Israele, tamen quia non uerè agnoscunt promissionem de Christo, quæ est ad Abrahamum & Israellem dicta, sed potius persequuntur Christum, idcirco nec sunt uerum semen Abraham, nec sunt uerè populus Dei. Huc facit, quod Ioannes Baptista de filijs Abraham concionatus est. Ne sitis, inquit, hac mente, ut dicatis intra uos ipsos, Patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, quod possit Deus facere, ut ex lapidibus his surgant filij ipsi Abraham. Et Christus ipse Ioannis 8. Si filij (inquit) Abraham essetis, opera Abraham faceretis: Vos ex patre Diabolo estis &c. Conferamus nunc ista ad nostra tempora. Nos enim, qui sectamur Euangelion, quod prædicatur de gratuita remissione peccatorum propter solū Christum, per fidem, longè aliam sectamur religionem, quam Romani Pontifices, & Episcopi, ac magna pars Principum, nec dubitamus, quin nos habeamus ueram ueræ religionis doctrinam. Quare ratio ueritatis ipsa exigit, ut sentiamus illos tantisper à Deo abiectos, dum manent in incredulitate sua, & sentiunt merita actionum & passionum suarum expiare peccata sua. Quid igitur dicemus?

Num promissio Dei, dicta de Ecclesia Christi, in qua illi uidentur non tantum præcipua membra, uerum etiam capita, pro mendaci habenda erit? Dictum enim est ad Ecclesiam, Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et, Ego uobiscum sum omnibus diebus, usq; ad consummationem sæculi. Num hæc promissiones sunt uanæ? Nihil minus, sed sunt uerissimæ. Illud autem considerandum est, quam habeant sententiam, & ad quos pertineant. Nam quemadmodum non omnes, qui sunt ex Abrahamo, sunt filij Abrahamæ, ita non omnes, qui gloriantur se esse uel Ecclesiam ipsam, uel capita Ecclesiæ, sunt Ecclesia. Nec omnes, qui iactant se esse Apostolorum successores, sunt ueri successores eorum. Deus non est respector personarum, aut titulorum. Sed ueri Apostolorum successores sunt, qui ea docent, quæ Apostoli docuerunt. Et illa est uera Ecclesia, ad quam promissiones pertinent, quæ uerè Apostolicam doctrinam agnoscit. Apostoli autem docuerunt illud de gratuita peccatorum remissione propter solum Christum, per fidem, Euangelion, quod his temporibus clementia Dei reuocatum est in lucem, & quod in nostris Ecclesijs, è scriptis Prophetis & Apostolicis docetur, à Romanis autem Pontificibus, Episcopis, & gregalibus eorum damnatur. Hi ergo non sunt ueri successores Apostolorum, sed potius à Deo abiecti & excæcati.

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ Ὁρεβέκκα ἐξ ὧς κοίτῳ ἔχουσιν Ἰσαὰκ τὸ πατρὸς ἡμῶν. Μὴ οὐ γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ προεβάντων τὴν ἀγαθὴν ἢ κακὴν, ἵνα ἢ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ προεβίβηται μὲν, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος ἐρρήθη αὐτῇ, ὅτι ὁ μέγας Λαλὺς οὐκ ἐλάσσει, καθὼς γέγραπται, τὸν Ἰακώβ ἠγάπησεν, τὸν δὲ Ἠσὼ ἔμισεν.

Non solum autem hoc, sed & Rebecca ex uno conceperat Isaac patre nostro. Nondum enim natis pueris, cum neq; boni quippiam fecissent, neq; mali, ut secundum electionem Dei propositum maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictum est illi, Maior seruiet minori, sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau uerò odio habui.

Paulò antè ostendit Paulus exemplo Abrahamæ, quòd quemadmodum Abrahamo in semen reputantur, non hi filij, qui ex ipso iuxta naturæ tantum ordinem nati sunt, quales sunt Ismael & filij è Kethura, sed potius ille, uidelicet Isaac, qui est è promissione natus: ita Domino Deo nostro in semen seu populum Dei reputantur, non ij, qui exterinum tantum titulum populi Dei gestant, & qui de externis dignitatibus gloriantur, sed qui renascuntur ex Euangelio, per fidem. Nuncidem ostendit alio exemplo & argumento, sumpto ex liberis Isaac. Posset enim quispiam superius exemplum, tanquam ad hoc institutum, ineptum cauillari, & dicere, quòd Isaac præ Ismaele & filijs Kethuræ, idcirco electus esset, quia natus erat non ex ancilla concubina, sed è libera & nobili uxore, ideoq; Deum respexisse libertatem & nobilitatem

tem Saræ, ac præposuisse Isaacum Ismaeli & alijs filijs Abraham. Hanc autem cauillationem reiicit Paulus alio exemplo & argumento, quo probat, Deum in eligendis filiis suis non respicere nec dignitatem parentum, nec proprias eorum, qui eligunt prærogatiuas, nec merita eorum, huc præcedentia, siue sequentia, sed tantum suam ipsius gratuitam clementiam & misericordiam. Non solum autem hoc, inquit, sed & Rebecca ex uno conceperat patre nostro &c. Illud uult dicere: Ne quis prius illud exemplum de Abrahamo & Sara cauilletur, proponam nunc duos gemellos, qui concepti sunt uno concubitu, nati ex iisdem parentibus, ambobus liberis & ingenuis, quorum tamen alter alteri præpositus est à Deo, cum nondum nati essent, cum adhuc essent in utero matris, cum nondum quicquam uel boni uel mali fecissent. Hæc historia extat Genes. capit. 25. In qua uidetur quidem nihil aliud agi, quam quod Iacob, qui erat minor natu, præponatur à Deo, ipsi Esau, qui erat maior natu, in accipienda & possidenda terra Canaan, quæ erat semini Abraham promissa. Sed Paulus uidet per Spiritum sanctum, quod Deus eo in loco illud agat, ut in Iacob & Esau proponat uniuerso orbi exemplum, quo doceat, se in eligendis filiis suis ad consequendam celestem hæreditatem, non respicere merita parentum, nec prærogatiuas carnales, nec etiam merita eorum, qui eliguntur, sed suam tantum ipsius gratuitam clementiam, & beneplacitum. Esau enim & Iacob erant gemelli, erant ex iisdem parentibus, & si respexeris conceptionis conditionem, erant ambo in peccatis concepti: si autem respexeris eternam uitæ conuersationem, nondum quicquam uel boni uel mali fecerant, & tamen Deus eligit Iacobum, & reiicit Esau. Quæ est ergo huius reiectionis, & illius electionis causa? Num potest aliquid præcedentis uel mali uel boni commemorari? Dictum est modò, quod quantum attinet ad peccatum originale, erant ambo æquales. Quantum autem attinet ad externam conuersationem, nondum erant nati. Quid ergo? Num Deus præuidit Iacobum fore iustiores ipso Esau, ideoq; elegit abiecto Esau, Iacobum, propter merita sequentis iusticiæ? Præuidit quidem Deus omnia futura tam de Iacob, quam de Esau, imò ut rectius loquar, Deus nihil futurum præuidet, sed omnia quamuis longissimè futura, in præsentia coram uidet, non tamen elegit Iacobum, propter sequentem, aut iam Deo præsentem iusticiam. Primum enim, etsi Iacob postea pius fuit, hanc tamen pietatem non habuit sua natura, sed habuit ex dono Dei. Nam, quod ad naturam eius attinet, fuit ipsi Esau æqualis, quia ambo, ut dictum est, in peccatis concepti, & natura filij iræ. Deinde etsi Iacob multa bona opera postea fecit, tamen, cum fuerint imperfecta, & carne sordidata, non fuerunt tanti momenti, ut fierent causa electionis eius. Quid er-

246
 go Deus respexit? Ut secundum electionem, inquit, propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex nocante dictum est: Maior seruiet minori. Et sicut Malachias postea capite primo repetijt: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quod Paulus dicit, hanc habet sententiam: Deus elegit Iacobum, & reiecit Esau, ut manifesto exemplo & argumento comprobaret, se eligere filios suos ad coelestem hereditatem, non ex operibus, seu meritis ullorum, siue praecedentium, siue sequentium operum, sed tantum ex suo proposito, & uocatione, hoc est, merito animi sui beneplacito, & gratuita clementia ac misericordia. Potuisset Deus optimo iure ambos abijcere, quia erant ambo in peccatis concepti & nati, & abiectionem ipso originali peccato iam meruerant, sed sic proposuit Deus, sic uisum est Deo, sic erat uoluntas Dei, sic erat beneplacitum Dei, ut Iacobum eligeret, Esau autem in peccato suo relinqueret. Quod de his duobus dictum est, hoc intelligendum erit generaliter de omnium hominum electione & abiectione. Sic initio elegit Deus Abrahamum, & reiecit alios populos. Nam si Deus iudicasset uel secundum externas prerogatiuas, uel etiam secundum peccata, inuenisset alios populos Abrahamo excellentiores, & abiecisset Abrahamum, quia & Abraham seruijt dijs alienis, quemadmodum in Ios. capite 24. scriptum est, sed ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex meritis operum Abraham, sed ex uocante Deo dictum est: Egredere de terra tua. Et, In te benedicentur universae cognationes terrae. Sic initio diuulgati Euangelij in orbem terrae, Deus elegit Gentes, & abiecit Iudaeos. Nam si respiceret externas dignitates, sicut debuisset eligere Esau, quia erat primogenitus: ita debuisset quoque eligere, aut in electione conseruare Iudaeos. Aut si Deus consideraret tantum peccata, tunc debuisset tam Iudaeos, quam Gentes abijcere, quia omnes fuerunt peccatores: Sed elegit, abiectionis Iudaeis, Gentes, ut manifestum fieret & confirmaretur, quod propositum Dei, & gratuita eius misericordia esset causa Electionis, non meritum humanae iusticiae. Potuisset tam Iudaeos quam Gentes abijcere, quia omnes peccauerunt. Sed haec fuit uoluntas Dei, hoc beneplacitum eius, ut in alteros conferret suam clementiam, alteros relinqueret pro suis meritis in damnatione. Sic & his temporibus, non debemus offendi, quod Deus, reiectionis summis Pontificibus, & Satellitibus eorum, patefecerit nobis miseris & coram mundo inglorijs hominibus, Euangelion suum, quia Deus in electione sua, non respicit externam hominum maiestatem, & potuisset suo iure nos quoque in caecitate & interitu relinquare, (sumus enim ex utraque parte peccatores.) Sed Deus eligit, quos uult, sicut Dominus placuit, ita factum est, Sit nomen Domini benedictum.

Cæterum, cū Paulus differat in his tribus capitibus, de reprobatione Iudæorum & Electione Gentium, quam uocant prædestinationem, & magna pars abutantur hac doctrina petulanter, & blasphemè, uisum est eam summam in epitomen conferre, ut postea liceat nobis interpretatione nostra, ea quæ Paulus de hac re scribit, expeditius percurrere.

Non est dubium, quin postquam Deus ab æterno statuit humanum genus suo tempore condere, elegerit ex eo Ecclesiam ad participatum suæ gloriæ, bonitatis, sapientiæ & felicitatis, & quemadmodum numerauit omnes pilos capitis nostri, numerauit etiam omnes dies uitæ nostræ, imo & omnes gemitus ac lachrymas nostras: ita etiam definiuit certum numerum eorum, qui cœlestis suæ bonitatis & felicitatis participes fient. Solidum Dei, inquit Paulus, fundamentum stat, habens signaculum hoc: Nouit DOMINVS, qui sunt sui. Et in Actis Apostolicis: Crediderunt, quotquot ordinati erant ad uitam æternam.

Et si enim coram Deo, nec est præteritum, nec futurum, sed omnia sunt ei præsentia, ideo quæ, cū de Deo sermo est, improprie dicitur, Deum præuidisse, aut prædestinasse eos, qui sunt æternam salutem consecuturi, quippe quod Deus nihil præuidet, aut præuidet, tanquam ipsi futurum, nec præuidet, tanquam ipsi præteritum, sed tantum uidet, tanquam ipsi præsens, tamen si de Deo, humano nostro more balbutimus, non absurdè dicimus, eum præuidisse, præcognouisse, elegisse, & numerasse, ab æterno Ecclesiam, quam sit donaturus æterna beatitæ.

Nec ulla uel humana uel angelica uirtute aut potentia fieri potest, ut propositum seu præcognitio Dei aut fallatur, aut impediat. Triumphator (inquit Samuel) in Israel non parceret, & poenitendine non flectetur. Neque enim est homo, ut agat poenitentiam. Et, Ego Deus & non mutor. Ac rursus: DOMINVS Zebaoth decreuit, & quis poterit infirmare? Et manus eius extenta, & quis auerter eam? Ac rursus: Nemo rapiet oues meas è manu mea. Et iterum: Mihi persuasum habeo, quod neque mors, neque uita, neque Angelus, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque ulla alia creatura poterit nos separare à dilectione, qua Deus nos in Christo Iesu Domino nostro complectitur.

Quid ergo, inquit quispiam, faciamus? Deus elegit ex humano genere certum numerum saluandorum, & electio Dei non potest ulla retractari. Quid igitur sollicitè & frustra laborabimus? Cur audiemus uerbū Domini? Cur credemus in Dominū? cur inuocabimus no-

men Domini? cur utemur Sacramentis Domini? cur dabimus operam pietati, & honestati uitæ? Si sumus è numero electorum, nihil est, quod possit nos ex hoc catalogo eradere & expungere. Si autem non sumus ex eo numero, nihil est, quod nos queat iuuare, siquidem decretum Domini est immotum & irretractabile.

5. At enim, sic impudenter & petulanter Domino ex aduerso respondere, magna & detestanda est impietas, ac execranda blasphemia. Quorum damnatio, inquit Paulus, iusta est.

6. Non enim est obscurum, quòd quæ paulò antè, de certo, firmo, & immutabili decreto Dei commemorauimus, habeant manifesta & certa sacræ scripturæ testimonia, & sint immota Spiritus sancti oracula.

7. Quæ autem sacra scriptura nobis præscripsit, & cognoscenda proposuit, ea proposuit Spiritus ipse sanctus, non ut abutamur ad contemptum Dei, ad impietatem, ad excusandam incredulitatem, ad concipiendam desperationem, ad abiiciendam inuocationem Dei, ad sectandam licentiam uitæ, sed ut ea utamur ad cognitionem Dei, ad credendum Deo, ad inuocandum Deum, & ad sectandam honestatem uitæ. Quæcunq; inquit Paulus, præscripta sunt, in nostri doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum, Spem habeamus. Vt SPEM, inquit, habeamus, non ut desperationem concipiamus. Et iterum: Omnis, inquit, scriptura diuinitus inspirata, & utilis ad Doctrinam, (non ad seductionem) ad redargutionem (uidelicet impietatis, non ad impietatis approbationem) ad correctionem (uidelicet errorum, non ad errores stabiliendos) ad institutionem, quæ est in iusticia, ut integer sit Dei homo, ad omne opus bonum apparatus, (non ad docendam iniusticiam, ut homo peruertatur, & ab omni opere bono abducatur.)

8. Quare, qui abutuntur mentione diuinæ prædestinationis, & imoti decreti Dei de electione suæ Ecclesiæ, (quæ habent certissima sacræ scripturæ testimonia) ad Desperationem, ad abiiciendam inuocationem Dei, ad sectandam impietatem, ad approbandos errores, ad studium sceleratæ uitæ, tantum abest, ut uerum, sanctum, & celestem sacræ scripturæ Spiritum uel habeant uel sequantur, ut potius in Spiritum ipsum sanctum sint contumeliosi, & blasphemii, ac nisi resipiscant, inter homines, ad interitum descriptos, numerandi.

9. Et si enim προῳρισμός, προγνωσις, & προῳρισμός, (his enim uocabulis Paulus utitur) hoc est, propositum, præcognitio, & prædefinitio Dei, nec mutatur, nec fallitur, tamen Deus non constringit necessitate coactionis, sed manet perpetuò liberrimū agens. Nunquid sicut figulus iste (dicit Hiero-

Hieremias uerbis Domini) non potero uobis facere domus Israel? Hier. 18.
 Ecce sicut lutum in manu figuli, sic uos domus Israel in manu mea. Et
 mox: Si poenitentiam egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum ad-
 uersus eam, agam & ego poenitentiam super malo, quod cogitavi, ut
 facerem ei &c. Et iterum: Quomodo dabo te? Sicut Adama, ponam
 te, ut Zeboim. Conuersum est in me cor meum, pariter conturbata
 est poenitudo mea, Non faciam furorem iræ meæ. Osee 12.

Sicut propositum Dei de electione suæ Ecclesiæ, certum & immu- 10.
 tabile est, ita certa & immota est uoluntas eius, ut prædicationem uer-
 bi eius audias, promissioni eius fidem adhibeas, nomen ipsius inuo-
 ces, & in uocatione ipsius ambules.

Ac innumeri quidem homines, etsi audiunt prædicationem uer- 11.
 bi Dei, manent tamen in impietate & peccatis, ac pereunt, conijciun-
 turq; in æternum barathrum, hoc autem non fit culpa Dei, sed culpa
 hominum, qui in peccatis concepti & nati, non resipiscunt.

Deus enim, cum natura sua, non sit, nisi iusticia, bonitas, salus, & 12.
 beatitudo, nullum impellit ad iniusticiam & interitum, sed uult, quod
 in se est, ut omnes homines iusti, boni, salui & beati fiant.

Nam, quemadmodum Sol natura sua lucidissimus est, & illumi- 13.
 nat, quod in se est, omnia ad quæ splendorem suum projicit, excæcat
 tamen imbecilles oculos, non quidem suo ipsius, sed imbecillum o-
 culorum uitio, qui tantum splendorem non possunt ferre, ita Deus
 natura sua est iusticia & salus, multi tamen homines, quo magis uocan-
 tur uerbo Dei ad pietatem & salutem, eo peiores fiunt & pereunt,
 non culpa Dei, qui est iusticia & salus, sed ipsorum, qui sunt in peccatis
 concepti & nati, nec resipiscunt.

Qui uerò eliguntur & saluantur, non eliguntur, nec saluantur sua 14.
 ipsorum iusticia & merito, sed tantum gratuita Dei clementia & mis-
 ricordia.

Omnes enim homines in Adam peccauerunt, & in Adam mo- 15.
 riuntur.

Possit igitur Deus optimo iure omnes homines damnare, & in 16.
 perpetuum interitum abicere.

Sed quod nonnulli, in humano genere, quod est uniuersum æ- 17.
 ternæ damnationi obnoxium, eliguntur & saluantur, clementia Dei
 est, non humanum meritum.

Reliqui uerò, qui in peccatis & damnatione relinquuntur, non ha- 18.
 bent, quod Deum iniusticiæ accusent, sed meritò audiunt, quod ad
 mercenarium murmuratorem apud Mattheum cap. 20. dicitur: Amice
 non facio tibi iniuriā. Nonne pactus es mecum denario? (hoc est) Non-
 ne pactū diuinę legis est, Maledictus omnis, qui non manserit in omni-
 bus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea? Tu aut non mansisti in
 omni-

omnibus præceptis legis. Merito igitur maledictus es. Tolle, quod tuum est, & abi. An non licet mihi, quod uolo, in rebus meis facere? An oculus tuus malus est, quod ego sim bonus?

19. Ac siquidem humanum genus esset natura sua incorruptum & sanctum, ac Deus innocentes & immeritos negligeret, nec haberet ullam ipsorum rationem, posset fortassis iniustus rerum administrator uideri, & iniusticiæ acculari.

20. Nuncaut, nullus hominum est coram Deo innocens. Dominus prospexit, inquit Psalmus, de cælo super filios hominū, ut uideat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est, qui faciat bonum, non est usq; ad unum.

21. Quare, etsi Deus quosdam, præteritis & relictis alijs nocentibus, seligit & eripit è damnatione, non tamen potest accusari iniusticiæ: sed sicut illos præterit recto suo iudicio, & ipsorum merito, ita hos seruat gratuita sua clementia & misericordia.

22. In Exod. cap. 32. dicit Moses ad Dominum: Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. In Psalm. 68. Deleantur de libro uiuentium, & cum iustis non scribantur. Daniel. 12. In tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro. Luc. 10. Nolite in hoc gaudere, quod spiritus uobis subiiciuntur, Gaudete autem, quod nomina uestra scripta sunt in cælis. Philip. 4. Quorum nomina sunt in libro uitæ. Apocal. 20. Qui non inuentus est in libro uitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Et cap. 21. Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro uitæ agni. Ex his & alijs id genus scripturæ locis, manifestum est, quod Deus habeat, (sic enim docuit Spiritus sanctus de rebus diuinis, more humano loqui) librum seu elenchum, seu catalogum, (quod alias Registrum uocant) in quo, omnes eos, quos uidet æternam salutem consecuturos, consignauerit, & conscripserit.

23. Quæramus igitur rationem, qua fieri possit, ut cognoscamus quifque, num nomen suum in hoc libro seu catalogo sit conscriptum, & de uera ac cœlesti salute nostra certi fiamus.

24. In hac ratione inuestiganda, non dicamus, quis nostrum ualet in cælum conscendere, & hunc librum ad nos afferre, ut eum inspiciamus? Sed sciamus seuerissimè prohibitum esse, ne relictæ & neglectæ patefacta Dei uoluntate, temerè in archiuum Dei irrumpamus, & arca eius scrutemur.

25. Hic enim liber non est procul à nobis, aut sursum in cælo, aut trans mare ita positus, ut sit à nobis longè remotus, & absconditus.

26. Nam, postquam hic liber, dicitur liber uitæ, propterea quod qui in eo continentur, destinati sint ad æternam uitam, dubium non est, quin

quin illud uerè sit liber uitæ, in quo, & propter quod homines cœlestem salutem certò consequuntur.

Non est autem aliud nomen sub cœlo datū inter homines, in quo oporteat nos saluos fieri, quàm nomen Domini nostri Iesu Christi, de quo Pater dixit: Hic est filius meus dilectus, quo delector, hunc audite.

Dubium igitur non est, quin Dominus noster Iesus Christus sit liber ille uitæ, in quo Christo, quisquis nomen suum inscriptum inuenit, æternam uitam & salutem certissimè consequatur.

Itaq;, quo clarius & illustrius prædicatur de Christo, eo magis aperitur & explicatur liber uitæ.

De Christo autem prædicatum est ab initio orbis terræ, ac primum quidem nomine seminis mulieris, (hoc est) filij uirginis. Deinde nomine seminis Abraham, Postea nomine Prophetæ, deinde nomine seminis Dauid, hinc nomine Messia, donec postremò uenit ipse, assumens hominem ex Maria uirgine, quæ erat de familia Dauid, & diulgauit, peracto mysterio redemptionis nostræ, Euangelion suum per Apostolos, in toto orbe terrarum. Vocauit nos (inquit Paulus. 2. Tim. 1.) non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo Iesu, ante tempora secularia.

Quare, ut cognoscas, an nomen tuum sit scriptum in libro uitæ, & sis præuisus, prædestinatus, ac prædefinitus, ad æternam salutem, detestanda est temeritas, ut coneris cogitationibus tuis in cœlum conscendere, & librum uitæ inspicere, Sed prope te est Apostolica de Christo Domino nostro prædicatio, quæ proponit & aperit tibi uerum librum uitæ, in quo Christo, si te inuenieris, dubium non est, quin nomen tuum in libro uitæ contineatur.

Christus autem, etsi omnia præsens gubernat, non tamen apprehenditur, nisi per fidem, uidelicet, ut credas, Iesum Christum uerum Deum, & uerum hominem expiasse sua morte, tua peccata, & te cum Deo Patre suo ita reconciliasse, ut adoptet te in filium & hæredem omnium cœlestium bonorum. Qui manducat, inquit, carnem meam, & bibit sanguinem meum, (hoc est) qui credit me carnem meam in mortem, ad impetrandam ipsi uitam dedisse, & sanguinem meum ad expianda peccata sua effudisse, hic apprehendit me, & manet in me, ac ego in ipso.

Qui ergo inuenit se in Christo, per fidem, nihil certius est, quàm quòd inueniat nomen suum scriptum in libro uitæ.

Ac illud est inter electos & reprobos discrimen, quòd hi contempto, aut non requisito Christo, uel suas terrenas res tantum curant, uel humana sua prudentia res cœlestes perscrutari conantur, Electi autem conferunt se rectà ad Christum, per fidem, ut ex ipso omnem suam salutem consequantur.

Hoc,

35. Hoc, ut clarius explicetur, uisum est recitare uerba Augustini de præsciētia Dei & prædestinatione. Nabuchodonosor, inquit, poenitentiam meruit, (hoc est, affecutus est) fructuosam. Nonne post innumeras impietates flagellatus poenituit, & regnum, quod perdiderat, rursus accepit? Pharaō ipsi est flagellis durior effectus, & perijt. Hic mihi rationem reddat, qui diuinum consilium nimis alto sapienti corde diiudicat, cur unum medicamentum unius medici confectum, alij ad interitum, alij ualuerit ad salutem, nisi quia Christi bonus odor sumus, Deo, in omni loco, alijs odor uitæ ad uitam, alijs odor mortis ad mortem. Quantum ad naturam, ambo homines. Quantum ad dignitatem, ambo reges. Quantum ad causam, ambo populū Dei captiuum possidebant. Quantum ad poenam, ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit esse diuersos, nisi quod unus Dei manum sentiens, in recordatione propriæ iniquitatis, ingemuit, alter, contra Dei misericordissimam ueritatem libero pugnauit arbitrio? Haftenus Augustinus.

36. Quod autem Augustinus suis uerbis dicit: In recordatione propriæ iniquitatis ingemuit. Et, Libero pugnauit arbitrio, aliquid quidem, non autem satis dicit. Ad ueram enim poenitentiam, non sufficit ingemiscere, sed necessarium etiam est Credere. Et habent quidem impij liberum arbitrium, quo contra ueritatem Dei pugnant, si per liberum intelligas, non uiolenter coactum. Nam quod ad arbitrium impij attinet, non est propriè liberum dicendum, propterea quod labes originali ita sit corruptum, ut sit seruum & captiuum peccati, nec possit se suæ naturæ uiribus in libertatem Spiritus uindicare.

37. Explicatius igitur, in commemorando discrimine inter Nabuchodonosorem, & Pharaonem diceretur, illud diuersos fines inter ipsos facere, quod alter crediderit, alter non crediderit.

38. Quale etiam discrimen est inter Petrum & Iudam Ischarioten, ac inter duos latrones cum Christo crucifixos, quod Petrus & alter latro conuersi, crediderint, Iudas autem & alter latro auersi desperauerint.

39. Idem discrimen facit Paulus inter Gentes & Iudeos. Quid igitur dicemus, inquit? Quod Gentes, quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam: iusticiam autem eam, quæ est EX FIDE. Israel uerò, qui sectabatur legem iusticiæ, ad legem iusticiæ non peruenit. Propter quid? Quia NON EX FIDE, sed tanquam ex operibus legis.

40. Idem discrimen facit Christus in uniuerso humano genere. Qui crediderit in filium Dei, non condemnatur. Qui uerò non crediderit, iam condemnatus est. Et iterum. Qui crediderit & baptisatus fuerit, saluus erit. Qui uerò non crediderit, condemnabitur.

41. Si autem progressus fueris, & dixeris, Fides, donum Dei est, non hominis

hominis industria. Caro & sanguis, inquit Christus ad Petrum, non reuelauit tibi, sed pater meus, qui est in cœlis. Quid est igitur, quod Deus conferat clementer & misericorditer donum fidei Iacobo & non Esau, Dauidi & non Sauli, Petro & non Iudæ, alteri latroni, & non alteri, Paulo, & non Caiaphæ, Gentibus & non Iudæis, cum eadem sit peccati massa, & omnes declinauerint, nec est, qui faciat bonum, ne unus quidem?

Hæc quæstio pertinet in catalogum earum, quæ sæpenumero solent tam ab impijs quam à pijs moueri, uidelicet, Cur Deus permisit, ut Adam ceciderit in peccatum, & non præseruauerit eum à peccato? Cur non extincto primo Adamo & in peccatum lapso, creauit alium, ex quo omnes homines iusti essent nati? Cur, cum ipse fuerit ab æterno, non condidit mundum citius, quam condidit? Cur posuit mundum hic, & non alibi? Et infinita alia.

Quid ergo dicendum? Siquidem tu, qui hæc quæris, impius fueris, respondet tibi Paulus: O homo, inquit, quis es tu, qui ex aduerso respondes Deo? Et Christus ipse, sicut paulò antè commemoratum est: An non licet mihi in rebus meis facere, quod uolo? An oculus tuus malus est, quia ego bonus sum? Si autem fueris pius, iubet te Paulus secum exclamare: O profunditatem diuitiarum, & sapientiæ & cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uia eius.

Duo paruuli, inquit Augustinus, nati sunt: Si debitum quæras, ambo tenent massam perditionis, sed cur mater alium portat ad gratiam, alium mater dormiens suffocat? Dicturus es mihi, quid illè meruit, qui portabatur ad gratiam? quid illè meruit, quem mater dormiendo suffocat? Ambo nihil boni meruerunt, sed habet figulus luti potestatem ex eadem massa facere aliud uas in honorem, aliud in contumeliam. Disputare uis mecum? Imo mirare mecum, & exclama mecum: O altitudo diuitiarum. Amborum pauore concordemus, ne in errore pereamus.

Omnia pura, inquit Paulus, puris. Pollutis autem & infidelibus nihil est purum, sed polluta est illorum mens & conscientia.

Doctrina igitur de prædestinatione, quemadmodum quidem ipsa in scriptis Prophetis & Apostolicis per Spiritum sanctum tradita est, ut est pijs purissima, & utilissima: ita est impijs impurissima, & perniciosissima.

Et pius & impius legunt apud Esaiam, Dominus Zebaoth decreuit, & quis poterit infirmare? Manus eius extenta, & quis auertet eam? Et apud Paulum: Persuasum habeo, quod neq; mors, neq; uita, neq; angeli, neq; principatus, neq; potestates, neq; instantia, neq; futura, neq; altitudo, neq; profunditas, neq; ulla alia creatura, poterit nos separare à dilectione, qua Deus nos in Christo Iesu Domino nostro com-

Y plecti.

plectitur. Ac rursus: Deus elegit nos in Christo, antequam iacerentur fundamenta mundi: sed impius abutitur his cœlestibus oraculis ad impietatem & sui perditionem. Si Deus, inquit, elegit me in Christo ad æternam uitam, & nulla creatura poterit decretum eius infirmare, ac ipsum à dilectione erga me, auertere, fieri non potest, ut siue heluer, siue adulterium designem, siue imposturas exerceam, siue etiam latrociner, in æternum barathrum conijciar: si uerò non elegit me, quid proderit mihi, etiamsi omnia Sanctorum opera fecero? Hic est impius & blasphemus abusus doctrinæ de prædestinatione, & qui sic abutuntur, suo merito damnantur. Pius autem piè utitur. Credo, inquit, in filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, quod expiauerit morte sua peccata mea, & fecerit me hæredem cœlestis & æternæ uitæ, resurrectione sua. Cum igitur Deus patefecerit uoluntatem, propositum, & decretum suum in Christo, quod quicumq; crediderit in eum, non pereat, sed habeat æternam uitam, non dubito, quin si ab ipso ante mundi constitutionem, ad uitam prædestinatus, & persuasum habeo, quod nulla creatura possit hoc decretum Dei infirmare, ac dilectionem eius à me auertere. Quis enim intentabit aduersus me crimina? Deus est, qui iustificat. Quis est, qui condemnet? Christus est, qui mortuus est, imò qui & suscitatus est, qui etiam est ad dextram Dei & intercedit pro nobis. Certus etiam sum, quod Christus elegerit & redemerit me, non ut sceleratam uitam ducam: Non enim est Deus uolens iniquitatem, sed ut in præceptis eius ambulem. Conferam igitur omne studium ad obsequium diuinæ uoluntatis, ut pro tantis beneficijs gratitudinem animi mei, qualicumq; possum officio, testificer. Hic est legitimus & pius usus doctrinæ de prædestinatione, & propter hunc usum patefecit eam Spiritus sanctus, uidelicet, non ut nos per eam, à studio pietatis ad impietatem, aut à Spe ad desperationem abducat, sed ut nos ad ueram pietatem excitet, & Spem nostram de æterna salute confirmet.

Itaq; uides, quod quemadmodum Christus ipse est odor mortis ad mortem incredulis, odor autem uitæ ad uitam, credentibus: ita nihil sit doctrina de prædestinatione perniciosius ijs, qui ea ad impietatem suo ipsorum uitio abutuntur, nihil autem utilius, & magis salutare, si quis ea, iuxta sententiam à Spiritu sancto traditam, & paulò antè expositam, rectè utatur.

Τί ἐν ὀνόματι; μὴ ἀδικία πρὸς θεῷ; Μὴ γὰρ οὖν. Τὸ γὰρ μωροῦ λέγει, ἐλεῶ ἡμᾶς, ὅτι ἂν ἐλεῶ, ὅτι οἰκτιρῶ, ὅτι ἂν οἰκτιρῶ, ἅρα ἐν οὐ τοῖς θελοῦσι, ἀλλὰ ἐν τοῖς θέλοντι τοῦ θεοῦ.

Quid igitur dicemus? Num iniusticia est apud Deum? Absit. Nam Moli dicat: Miserebor, cuiuscunq; misereor, & commiserabor, quemcunq; commiseror. Itaq; non est uolentis, neq; currentis, sed miserentis Dei.

Quod

Quod Paulus dixit: E duobus gemellis, Iacob & Esau, qui nondum quicquam uel boni, uel mali fecissent, alterum electum, alterum abiectum, uidetur humanæ rationi non solum absurdum, uerum etiam iniustum, quod uidelicet is, qui nihil mali meritis sit, condemnatur, & qui nihil boni fecerit, seruetur. Quare Paulus proponit sibi ipse hanc absurditatem, & respondet ad eam. Absit, inquit, non est iniusticia apud Deum. Aliud enim est iudicare inter innocentes, aliud inter nocentes. Et aliud est, cum creditoribus, quibus aliquid debeas, negotium habere, aliud, cum ijs, quibus nihil prorsus debeas. Nam, si quispiam inter duos innocentes ita iudicaret, ut alterum condemnaret, alterum absolueret, hoc certè iniustum esset. Innocentem enim condemnare, magna est iniusticia. Sed cum instituitur tractatio inter nocentes, & supplicia meritos, ibi tum, si alter condemnatur, iudicium est, si alter liberatur, misericordia est. Adhæc, si cui, quod debes, non exolueris, aut reddideris, iniusticia est: si cui autem beneficium, quod non debes, præstiteris, liberalitas est. Nec est iniusticia, si cui nihil debes, nihil quoque tribueris. Conferamus igitur hæc ad statum huius Paulinæ disputationis, ut manifestè intelligamus, nullam planè esse iniusticiam apud Deum. Nam quod Deus negotium habet cum hominibus, non est tale, quale est iudicis cum innocentibus, sed quale est cum Nocentibus. Et Deus nihil quicquam beneficii ulli hominum debet. Omnes enim homines, sunt nocentes (hoc est) sunt natura impij & peccatores. Omnes declinauerunt. Et, In conspectu tuo non iustificatur omnis uiuens. Et, Si dixerimus, peccatum non habemus, nos ipsos fallimus, & ueritas in nobis non est. Et, Natura sumus filij iræ, Tametsi enim Paulus dicit de Iacob & Esau, quod adhuc in utero matris existentes, nondum quicquam uel boni, uel mali fecerint, hoc tamen rectè intelligendum est, non quod non habuerint coram Deo peccatum, Erant enim natura filij iræ, sed quod nondum designauerint externa uel bona uel mala, coram humano iudicio. Quare, quam causam Deus habet, cum hominibus, non habet cum innocentibus, sed cum nocentibus & peccatoribus, perpetuæ damnationi ex æquo obnoxij. Ex his, si quispiam seruetur, non seruiatur suo merito, sed seruiatur tantum gratuita Dei clementia & misericordia. Nam, quemadmodum, si quatuor latrones condemnarentur morte, & Iudex seruaret inter hos unum & alterum uiuum, ac dimitteret liberum, non posset accusari iniusticiæ, sed potius commendanda esset clementia eius: ita omnes homines natura sunt obnoxij condemnationi. Quare, si Deus reliquerit alterum in condemnatione, alterum autem seruauerit, laudanda potius est misericordia, quam accusanda iniusticia. Deus enim nihil beneficiorum cuiquam hominum debet, sed posset, optimo iure, omnes homines in perpetua cōdemnatione, cui sunt natura obnoxij, relinquere. Itaq;

si quid beneficiorum confert in hominem, non est meritum, sed gratuita clementia. Hoc illud est, quod Deus in Exod. capit. 33. docet. Moses enim petit, ut uideat gloriam & maiestatem Dei. Respondet igitur Deus: Ostendam tibi omne bonum, & recitabo nomen meum coram te, quod proponam tibi nunc summam. Misereor, cui uolueram, & clemens sum, cui mihi uisum est. Illud uult dicere. Tu petis uidere meam gloriam. Dico igitur hanc meam esse maximam gloriam & maiestatem, quod nihil cuiquam hominum debeam, sed omnes sunt mihi obnoxij, ac licet mihi eos pro meo arbitrio tractare. Tota enim salus eorum pendet, non ex ipsorum merito, sed ex mea ipsius clementia & gratuita misericordia. Misereor, cui uolueram. Reliqui, quorum non misereor, non habent, quod aduersus me iure conquerantur. In eligendis enim & saluandis hominibus, non respicio hominum, uel merita, uel dignitates, uel uirtutes, sed tantum meam ipsius clementiam. In homine nulla est electionis causa, sed in sola mea gratuita misericordia. Itaque salus non est hominis uolentis, aut currentis, sed tantum miserentis Dei. Quid ergo: Num idcirco non debemus uelle salutem, & currere, ut salutem consequamur? Absit. Omnino exigitur, ut uelimus, & curramus. Deus enim detestatur auersionem uoluntatis, & ingratiam ac cessationem ab amplectenda misericordia Dei. Vocauimus (inquit) & renuistis, extendi manum meam, & non fuit, qui aspiceret. Despexitis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Ego quoque in interitu uestro ridebo &c. Et iterum: Vocauimus & non respondistis, Locutus sum, & non audistis, & faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui, elegistis. Quare, etsi salus non est nec uolentis, nec currentis hominis, sed tantum miserentis Dei, tamen exigitur à nobis, ut & uelimus & curramus. In Psalmo dicitur: Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat, qui custodit eam. Ergo non erit uigilandum, quod salus ciuitatis non constet ex uigilia hominum, sed tantum ex custodia Dei. Certè, quo magis Deus facit suum officium, quod est, ciuitatem custodire, eo magis faciendum est hominibus suum quoque officium, quod est uigilare, ut probent Deo suam obedientiam. Ad Corinthios scribit Paulus: Neque qui plantat, neque qui rigat, aliquid est, sed qui dat incrementum Deus. Ergo non est plantandum nec rigandum? Absit. Hortulanus suum faciat officium: Reliqua Deo erunt curæ: ita etiam de salute hominis dicendum est, quod etsi salus non est nec uolentis nec currentis hominis, sed miserentis tantum Dei, nihilominus tamen homo debet uelle, & currere, ut suum faciat officium, & suum Deo obsequium probet. Dicis autem. Optarem quidem ut uellem & currerem, sed, ut uelim & curram, non est in humanis meis uiribus. Quid igitur faciam? Hæc alia est quæstio, & respondebit ad eam Paulus suo loco. Hic interea obseruemus, quod nostri sit officij, ut diligenter

Prouerb. 1.

Esai. 65.

diligenter audiamus & legamus prædicationem Euangelij de Christo, quo Spiritus sanctus habeat suum ordinarium organon, per quod creet in nobis uoluntatem, & excitet nos ad cursum. Ex auditu enim est fides. Auditus autem per uerbum Dei, (hoc est) per prædicationem Euangelij de Christo. Vide auditores Petri in die Pentecostes. Horum tria millia uoluerunt & cucurrerunt, quia excitati diuinitus, audierunt summo studio concionem Petri, & consecuti sunt misericordiam, non quidem propter ipsorum merita, sed tantum gratuita Dei clementia. Vide & Eunuchum reginae Candaces in Actis Apostolicis cap. 8. Hic uoluit & cucurrit, quia legit sacram scripturam. Et affectus est misericordiam, non quidem propter sua merita, sed gratuita Dei clementia. Faciamus igitur nos nostrum officium, audiamus Euangelion Christi, qua possumus diligentia, legamus summo studio scripta Prophetica & Apostolica, & inuocemus nomen Domini. Reliqua erunt Domino curæ.

λέγει γὰρ ἡ γραφή πρὸς Φαραῶν, ὅτι εἰς αὐτὸν ὁ θεὸς ἐξείληψεν, ὅπως εἰδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δυνάμιν μου, ὅπως ὁραθῇ τὸ ὄνομα μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. ἄρα ὅν θέλει, ἐλεεῖ. ὃν ὃ θέλει, σκληρύνει.

Dicit enim scriptura Pharaoni: In hoc ipsum te excitauī, ut ostendam in te potentiam meam, & ut adnuncietur nomen meum in tota terra. Itaq; cui uult, miseretur, & quem uult, indurat.

Quod antè, de misericordia Dei dictum, & testimonio Mosi probatum est, hoc nunc dicitur & probatur eiusdem testimonio de induratione seu reprobatione. Nam, quemadmodum Deus miseretur, cuius uult, ita etiam indurat & reprobat, quem uult. Dicit enim scriptura de Pharaone, Excitauī te in hoc ipsum, ut ostendam in te potentiam meam, & ut adnuncietur nomen meum in uniuersa terra. Quid autem hoc? An hoc non est docere, quòd Deus sit autor peccati, & impellat hominem ad peccandum? Pharaon enim multa impia & crudelia designauit aduersus Deum & Israelitas. Et tamen scriptura dicit, quòd Deus ipsum ad hoc excitauerit. Ergo ne Deus impellit hominem ad peccandum? Minimè omnium: Vt Deus in se non est iniustus, sed iusticia ipsa, ita non est autor peccati in alio. Deus enim odio habet peccatum, & prohibet peccatum uerbo suo, ac punit grauissimis supplicijs, quæ sunt manifesta uoluntatis suæ testimonia: Quare Deum blasphemia afficit, qui sentit Deū esse autorem peccati. Sed quòd dicitur: Excitauī te, intelligendum est, quòd Deus, non quidem efficiat, ut impij peccent, sed quòd pro industria sua utatur impiorum peccatis, ad illustrandam nominis sui maiestatem. Nam res impiorum ita se habent, quòd natura sint priuati Spiritu sancto, & sub potestate Satanae. Incitati igitur à Satana, pergunt semper, sua sponte, Deo resi-

stere. Et quo magis Deus, pro sua uatura, quæ est bonitas ipsa, pergit bonitatem suam exercere, uerbum suum urgere, & miracula edere, eo plus impij pergunt repugnare. Itaq; dicitur excitare impios, non quod adigat ipsos ad peccandum, sed quod non intermittat bonitatis suæ exercitium, quo fit, ut impij subinde ad maiorem impietatem, sua ipsorum malicia excitentur. Quod, ut rectius intelligatur, exemplo declarandum est. Fingamus duobus aut tribus mensibus non pluuisse, ac terram præ ariditate hiare, ac non nisi pluuiam sitire. Effundit igitur Deus largissimam pluuiam post tres menses. Sed interim, dum pluit, impius quispiam malè uestitus, deprehenditur in itinere à pluuiâ, ac ita perpluitur, ut totus madeat. Is, quia impius est, execratur pluuiam, quod sentiat se ab ea lædi, & quanto copiosius pluit, tantò uirulentiora conuicia aduersus coelū, ac Deum ipsum projicit. Hic uides utrumq; tam Deum, quàm impium pergere. Deus pergit in sua bonitate, fecundando terrā, impius pergit in sua impietate projiciendo conuicia. Ergone Deus cesset propter alienam impietatem, à sua bonitate? Num, quia impius execratur pluuiam, Deus desinat esse bonus, & in alios homines, quibus hoc pluuiæ beneficium gratissimum est, liberalis? Sic Deus pluebat in Aegypto, uerbum suum, & miracula, per Moysen & Aheronem, sed hanc pluuiam execrabatur Pharaon. Quid ergo? Num, cum Deus clementer fecerit, & pluuiâ uerbi Dei fuerit Israelitis utilissima, sentiendum est, Deum debuisse propter alienam impietatem, suam beneficentiam intermittere? Non igitur Deus, qui est iusticia ipsa, sed natiua Pharaonis impietas, autor est peccati in Pharaone. Sumamus aliud exemplum: Deus spargit lumen solis in uniuersum orbem terrarum, quod est insigne beneficium. Porro, cæcutiens quispiam necesse habet in sole ambulare, sed quo magis splendorem solis intuetur, eo plus obtunditur uisus. Hinc oriuntur in impio conuicia & execrationes. Quid ergo dicendum? Num benefaciens humano generi splendore solis, autor est execrationum in impio? Non certè Deus, sed impietas impij accusanda est. Nec illud exigendum est, ut Deus deserat suam benefaciendi naturam, propter alienam impietatem. Sed potius admiranda est industria Dei, quod utatur peccato impiorum ad illustrandam suam maiestatem. Cum enim Pharaon insaniret aduersus uerbum Dei in Aegypto, ibi Deus accepit occasionem plura miracula adendi, ac per ea liberandi populi sui. Quo factum est, ut fama nominis Dei illustraretur in toto orbe terrarum. Ad eundem modum, Deus usus est peccato Filiorum Israel, quo uendiderunt fratrem suum Ioseph, ad salutem totius familiæ Israel. Quæ certè non sunt adscribenda bonitati peccati, sed misericordiæ & industriæ Dei, qui nouit malis, quorum malicia Satanæ & hominis autor est, beneuti. Rectè igitur dicit Paulus: Cui uult, misereatur, idque ex gratuita

culta sua clementia, & quem uult indurat, idque impij hominis merito.

Ερεῖς ἔν μοι, τί ἐπ' ἐμὲ φεταί; ὅθεν γὰρ ἐσλόμεναι αὐτὸς τῆς αἰθέρας; μὴ οὐ γὰρ
ἀνθρώπων, οὐ τίς ἐστι ὁ αὐτὰ παρ' ἐνὶ οὐρανῷ; ὅθεν οὐκ; Μὴ ὅρῃς τὸ πλάσμα ὅθεν πλάσθη-
ται, τί με ἐπὶ κτίσιν οὐτως; ἢ οὐκ ἔχει ἰσχύσαν ὁ κόσμος τοῦ πλάσματος, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φεταί
μάστιγος κτίσιν, ὁ μὲν εἰς τιμὴν σκεύος, ὁ δὲ εἰς ἀτιμίαν;

Dices ergo mihi, Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati illius, quis resistit? Atqui o homo, tu quis es, qui ex aduerso respōdes Deo? Num dicet figmentum ei, qui finxit, cur me finxisti ad hunc modum? An non habet potestatem figulus lutī, ut ex eadem massa fingat, aliud quidem uas in honorem, aliud uerò in ignominiam?

Si Deus miseretur, cuius uult, & indurat, quem uult, an non potius (inquies) Dei quàm hominis uoluntas est accusanda? Nullus enim potest suis uiribus uel impietatem abijcere, uel fidem concipere, & respiscere. Et si Deus uult, ut Iacob, Dauid & Petrus, consequantur misericordiam, Esau autem & Pharao, & Iudas Ischariotes indurentur, quis potest uoluntati eius resistere? Itaq; uidetur, quòd induratio non sit imputanda homini, sed Deo, qui posset hominem, uel uno nutu, piū reddere, non tamen uult hoc facere. Hæc sunt impudentiora, & magis blasphemā, quàm ut creatori à creatura obijci debeant. Quare Paulus iubet responsatorem tacere, & reprehendit temeritatem eius grauissimè, similitudine à lutifigulo ducta. Sed cur, inquies, Paulus fecit mentionem prædestinationis, si tum est tacendum, cū ad præcipuum huius quæstionis statum peruentum fuerit? Hic iterum consideranda est occasio, qua Paulus ad tractandam hanc de prædestinatione causam accessit. Hæret enim adhuc in confirmanda illa propositione, Spes non pudefacit. Et quia Gentes ad Christianismum conuersæ potuissent de salute sua dubitare, & dicere: Vix fieri potest, ut non pudeamus Spe nostra, quam de salute nostra in Christo concepimus, propterea quòd hætenus ab initio penè huius seculi fuerimus à Deo abiectæ, nec uideamus, quomodo beneficia Christi ad nos pertineant, Hic Paulus producit in medium, argumentū de prædestinatione. Imo, inquies, Vos Gentes electæ estis à Deo; & prædestinatæ in Christo, priusquam hic mundus constitueretur. Fieri ergo nō potest, ut Spe uestra pudefiatis. Nec obstat, quòd hætenus non fueritis populus Dei. Deus enim, cui uult, miseretur, & quem uult indurat. Aeterna salus non pendet ex humana, sed ex diuina uoluntate & gratuita Dei misericordia. Cū igitur uos Gentes sitis diuina uoluntate nullo uestro rum meritorum respectu, sed gratuita tantū Dei clementia, ad salutem in Christo electæ, bene cōfidite, Spes uestra non erit inanis. Hic est uerus & legitimus ulus prædestinationis, uidelicet, ut Spem de æterna

salute in Christo conceptam, confirmet, non infirmet, & ueram pietatem alat, non euertat. Vnus enim uniuersæ sacrae scripturae, in qua & doctrina de prædestinatione continetur, scopus est, ut doceat Fidem, Spem & Caritatem, & proponat nobis Deum esse iustissimum omnium rerum gubernatorem, & patrem nostrum, propter Iesum Christum, qui nos ad æternam salutem conseruet. Quare, si quis, uel ex hoc scriptura loco, uel ex alijs colligat Deum esse iniustum & tyrannum, & non esse uel credendum, uel sperandum, uel caritatem sectandam, hic, ut impiè & blasphemè abutitur sacra scriptura, quæ est Epistola Dei ad humanum genus, ita seuerissimè est compescendus. De doctrina enim prædestinationis dicendum est, quod de ferro gladio aut cultro dici solet. Hic enim magnum & commodum usum habet, non tamen conuenit imprudentibus pueris, sed adultis, qui eo rectè uti sciunt. Itaq; si puer cultrum arripuerit, proximus quisque uel parens uel cognatus statim extorquet eum iterum è manibus eius, ac aliquoties ipse quoque uapulat, propterea quod cum nesciat cultro rectè uti, sibi ipse exitium inferre posset. Ad eundem modum se habet doctrina de prædestinatione. Hæc enim ualdè utilis est illi hominum generi, qui credunt quidem in Christum, sed interim offenduntur, uel quod ipsi uideantur omnium hominum miserrimi & abiectissimi, uel quod ij, qui rerum potiuntur, & summi ac præcipui in Ecclesia & populo Dei habentur, non credant Euangelio, sed potius persequantur. Hi docendi sunt & confirmandi prædestinatione, quod Deus non habeat odio miseriam, & calamitatem, sed subueniat ei, & quod salus hominis non pendeat ab humanis titulis, sed à gratuita Dei clementia, qua Deus prædestinauit iam inde ab initio orbis terrarum omnes eos, qui credunt in Iesum Christum. Hic enim est liber uitæ, quemadmodum supra dictum est, in quo conscripti sunt, ij qui ordinati sunt ad æternam uitam. Et hætenus constat uerus usus prædestinationis. Quod si uerò contemptores ueræ pietatis usurpant prædestinationem, & contendunt ex ea, Deum esse iniustum, & crudelem tyrannum, qui homines innocentes, & nihil mali meritos pro libidine sua tractet, obduret & condemnet, hic iam tempus est, ut quod parens temerario puero, arripienti cultrum, facere solet, idem erga contemptorem, & re optima pessimè ac blasphemè abutentem, grauius fiat, ut digito labellum compescat. Prædestinatio enim, ut sunt ipsi affecti, citius eos iugulabit, quàm iuuabit. Paulus igitur, cum antea consolatus esset, per doctrinam prædestinationis, eos, qui offende-
bantur abiectiōe iudæorum, qui uocabantur populus Dei, nunc grauius admodum compescit illos, qui hac doctrina in suam ipsorum perniciem blasphemè abutuntur, & iubet eos obticescere. O homo, inquit, tu quis es, qui ex aduerso respondes Deo? Num
accu-

accusabis Deum iniquitatis & tyrannidis, quòd Ecclesiam suam non pro humano tuo arbitrio gubernet? Cogita mihi, quæso, quis tu sis, quis Deus sit. Nos, inquit Elaias, lutum sumus, Deus autem est fictor ^{Esa. 64.} noster. Quemadmodum autem lutifigulus ex eadem luti massa, facit aliud uasculum ad honestos usus, aliud ad parum honestos: ac magna esset impudentia & temeritas, si inhonestum uasculum responderet contra figulum, Cur me sic finxisti? Ita Deus ex uniuerſa humani generis massa, alteri quidem donat fidem in Christum, qua iustificetur & saluetur, alterum autem relinquit in sua incredulitate, ut pereat. Nec est, quòd queat ullius tyrannidis accusari. Quod enim alteri præstat, gratuitum est beneficium. Quod alterum in sua impietate relinquit, iustum est iudicium. Cæterum, hæc de lutifigulo similitudo accepta est mutuo ex Hiere. cap. 18. Ecce, inquit Dominus, sicut lutum in manu figuli, sic uos domus Israel in manu mea &c. In hac autem similitudine accusantur omnes homines sordium, & excusatur Deus, quòd nihil agat iniquè. Sunt enim omnes homines lutum, & indigni, ex quibus fiat honestum uasculum. Quare, etiamsi Deus fecerit ex hoc luto uasculum parum honestum, non est Dei culpa, sed luti natura. Aliud est, si homines essent natura aurum seu argentum. Nunc autem sunt lutum. Quare hi, qui ad lutosum ulum destinantur, non habent, quod de Deo conquerantur.

Εἰς δὲ θέλων ὁ θεὸς εὐδελξαθὶ τὴν ὀργήν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνάστην αὐτοῦ, ἵνα γινώσκωσι ὡς πολλὰ μακροθυμίας σκευὴ ὀργῆς, κατὰ ὑπομνήματα εἰς ἀπώλειαν, καὶ ἵνα γνωρίσωσι τὸν πλοῦτον ἐν δόξῃ αὐτοῦ, ὡς πλεονείματα εἰς δόξαν.

Quòd si Deus uolens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, tulit multa animi lenitate uasa iræ, apparatus in interitum, & ut notas faceret diuitias gloriæ suæ erga uasa misericordiæ, quæ præparauerat in gloriam, (quis poterit eum iudicare iniquum, aut accusare tyrannidis?)

Hæc est similitudinis de lutifigulo aptatio. Sicut enim figulus ex eadem luti massa fingit aliud uasculum ad honestum usum, aliud ad fœdum, nec habet hoc uasculum potestatem reprehendendi figuli, propterea quòd cum materia eius sit fœda, non possit ullo iure succensere, si ad fœdum usum accommodetur: ita Deus ex eadem humani generis massa, quæ est peccato corrupta & fœdata, relinquit alium quidem hominem in sua fœditate, ut declaret in ipso partim suam longanimitatem, partim iram & potentiam suam, quales fuerunt Esau, Pharaos, Saul, & reliqui innumeri, alium autem seligit ad honorem, ut testificetur in eo clementiam & misericordiam suam, quales fuerunt Iacob, Dauid, Petrus, & omnes Sancti. Quis igitur posset hac in re accusare Deum alicuius iniquitatis aut tyrannidis?

Qui

Qui enim homines, sunt uascula (hoc est) organa seu instrumenta, quibus Deus iustam suam iram testificatur, non facit talia, sed inuenit talia, & cum nihil honoris eis debeat, relinquit ea, qualia inuenit, utitur autem ad nominis sui gloriam declarandam. Et quos homines facit uascula, quibus testificetur suam misericordiam, & gratuitam clementiam, non inuenit talia, sed creat ea, talia, gratuito fauore. Sunt enim duo præcipui, quod quidem ad præsens negotium attinet, affectus in Deo. Alter est seueritas iræ erga peccata. Alter est clementia & misericordia. Sicut autem artifex declarat industriam suam in materia, quam tractat, & organis seu instrumentis, quibus operatur: ita materia & instrumenta Dei sunt homines, per quorum alios testificatur iram suam, & per alios fauorem & clementiam suam. Quod igitur nature licet in suis naturalibus, & artifici in suis artificialibus, certe idem licebit etiam Creatori in suis creaturis, & Deo in rebus suis diuinis. Quid ergo nobis faciendū, ut uel fiamus, uel maneamus uasa misericordiae? Non est scrutandum in occulta Dei consilia. Neq; enim seruo licet inquire re in occultas domini sui deliberationes, neq; subdito in magistratus sui mysteria, neq; militi in abscondita Ducis sui instituta: Sed illud faciendum nobis est, quod Paulus consequenter docet, uidelicet, sectanda est reuelata uia misericordiae Dei per Christum. Nam, quos Deus præparat ad gloriam, eos non sinit perpetuò in impietate, cum impijs hære, & ex improviso ex hoc seculo in coeleste regnum transferre, sed ante omnia, uoluntatem suam patefacere. Ac primum, uocat eos per reuelationem Euangelij sui ad fidem. Deinde donat eis Spiritum sanctum, per Euangelion, ut credant Euangelio, & renati ex fide sequantur uocationem Dei, itaq; coelestem salutem consequantur. Hoc illud est, quod Paulus ait.

οἱς καὶ ἐκάλεισεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἡ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔθνων.

Quos & uocauit, nimirum nos, non solum ex Iudæis, uerum etiam ex gentibus.

(Hoc est) Deus præparat quidem sibi uasa misericordiae in gloriam, Sed ita, ut uocat eos ex impietate ad pietatem. Vocat autem per Euangelion. Reuelato igitur Euangelio, danda est opera, non ut curiosè & temerè disputemus, de consilio Dei, cur uidelicet nos uocet, & non alios, cur hoc tempore, & non alio, sed ut sectemur uocationem Euangelij. Hoc enim Deus exigit, illud autem prohibet. Dices ergo: Quos uocat Deus per Euangelion? Hoc necessario cognoscendū est, ne quis meticulosior existimet uocationem Euangelij ad se non pertinere. Vocantur igitur per Euangelion non solum Iudæi, uerum etiam gentes. Iudæi dicebantur populus Dei & gens sancta. Gentes autem in circumcisæ dicebantur populus à Deo abiectus, & gens prophana. Ac idem habebat

discri-

discrimen inter Iudæos & Gentes, quod inter pios & impios, inter honestos & inhonestos, inter sanctos & sceleratos. Dicit ergo Paulus, uocationem Euangelij pertinere ad quosuis indiscriminatim, siue ad Iudæos, siue ad Gentes, siue ad honestos, siue ad inhonestos. Et uniuscuiusque interest, non curiosè inquirere, & disputare, num ab æterno sit prædestinatus, sed Euangelio fidem adhibere. Deus enim per uocationem Euangelij declarat & testificatur, se ad æternam uitam elegisse, quotquot Euangelio fidem adhibent, quemadmodum in decimo capite copiosius exponet.

ὅς ἐστι ἐν ᾧ ὁ πᾶς λαὸς λέγει, καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου, ὅτι ἡ οὐκ ἰσχυρὴ
 μένω, ἡ γὰρ ἀπομύνη. καὶ ἐστὶ ἐν ᾧ τὸ πᾶν, οὐδ' ὁρᾷται αὐτοῖς, οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ
 κληθῆσονται οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ζῶντος. Ἡ Γραφὴ δὲ κροῖται ὑπὲρ τῶν Ἰσραηλ. Ἐὰν ἡ οὐκ ἰσχυρὴ
 μένω τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἀμμοσὶς ἐν θαλάσσῃ, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. λόγον
 ᾧ συντελεσθὲν ἐκ συντέμενων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετέλεστον πικρὸς Κύριος
 ἐστὶν ἡ γῆς. καὶ καθὼς πείρηκεν Ἡ Γραφὴ, εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῶν
 τὸν ἀπὸ ἡμῶν, ὡς Σόδομα ἀν' ἐλνὴθιμ, ὡς Γόμορρά, ἀν' ὡμοὶ ὠθημ.

Vt & Osee dicit: Vocabo populum, qui meus non erat, populum meum, & eam, quæ non dilecta erat, dilectam. Et erit in loco, ubi dictum fuerat eis: Non populus meus uos, ibi uocabuntur filij Dei uiuentis. Esaias autem clamat de Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel, ut arena maris, reliquæ saluæ erunt. Sermonem enim perficiens, & abbreviās cum iusticia: Quoniam sermonem abbreviatum faciet Dominus in terra. Et quemadmodum prius dixit Esaias: Nihil Dominus Zabaoth reliquisset nobis semen, ut Zodoima facti fuissetis, & Gomorrhæ assimilati essemus.

Quod antè dixit: Vocauit nos, non solum ex Iudæis, uerum etiam ex Gentibus, hoc nunc Propheticijs testimonijs confirmat. Etsi enim Gentes sunt electæ, & Iudæi abiecti, tamen nec illæ ita sunt electæ, ut si fuerint ingratae, non iterum abijciantur, quemadmodum mox capite sequitur, nec hi ita sunt abiecti, ut non recipiantur ex ipsis in gratiam, quotquot conuertuntur ad Christum. Sed quisquis, siue ex Gentibus siue ex Iudæis inuocauerit nomen Domini nostri Iesu Christi, saluus erit. Quod autem Gentes ad communionem Euangelij, & beneficiorum Christi uocentur, & maxima pars Iudeorum exhaerentur, nec temerè fit, nec est inexpectatum. Prophetæ enim de hac re concionati sunt, priusquam filius Dei hominem assumpsit. Audiamus igitur Prophetica testimonia, de uocatione Gentium, & de abiectioe Iudeorum. Primum testimonium, quod Paulus hoc loco commemorat, extat apud Oseam capite 1. Vxor Prophetæ concepit filiam. Et dixit ei Dominus: Voca nomen eius, Absq; misericordia, quia nō addam ultra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorū. Et mox: Ablactauit eam, quæ erat, Absq; misericordia. Et cōcepit & peperit filiū. Et dixit ei: Voca nomē eius, Non populus meus, quia uos non populus meus, & ego

& ego non ero uester Deus. Ac iterum: In loco ubi dicitur eis, Non populus meus uos, dicitur eis, Filij Dei uiuentis. Hæc dicuntur de uocatione gentium & abiectione Iudæorum. Quod igitur in diuulgatione Euangelij Christi in orbem terrarum, de Gentibus & Iudæis contingit, non contingit temerè, sed prædefinito consilio Dei. Hic, si importunior quispiam Iudæis responderit, Quid ergo conuenitur? Si abiectus sum consilio Dei bene deliberato, cur mihi imputatur mea interecio? Sed idem ei respondetur, quod Paulus supra dixit, Homo, quis tu es, qui ex aduerso respondes Deo? &c. Secundum testimoniū sumptum est ex Esaia capite 10. Si fuerit numerus filiorum Israel, ut arena maris, reliquæ saluæ erunt. (Hoc est) sicut Gentes, quæ non erant populus Dei, electæ sunt in populum Dei: ita Iudæi, qui erant Dei populus, abiecti sunt, ne essent Dei populus. Et quanquam aliquot, etiam ex Iudæis consecuti sunt salutem, quemadmodum postea capite 11. dicitur, ut Apostoli, Paulus, & multi alij, de quibus fit mentio in Actis Apostolicis, tamen hi fuerunt tantum Reliquiæ (hoc est) abiectissima pars populi. Qui enim erant præcipui, Principes uidelicet, & Pontifices, ac maxima pars Iudæorum, abiecti sunt à Domino. Quod autem additur, Sermone perficiens, & abbrevians cum iusticia, quoniam sermonem abbreviatum &c. recitatur à Paulo iuxta uulgatam Græcorum translationem, (non enim uisum est Paulo, propter unum tantum & alterum testimonium, uisitatam mutare,) quæ & adhuc extat, & tribuitur Septuaginta interpretibus. Sed non existimo Septuaginta tam oscitantes fuisse, ut in Hebraico textu, pro **כִּלְיוֹן** Chilion, (quod significat consummationem, aut deletionem, à uerbo **כָּלָה** quod significat dele re aut finire,) legerint **מִלְיוֹן** milion, quod significat sermonem, à uerbo **מָלַל** milel, & significat loqui. Iuxta Hebræum igitur textum hic locus ita legendus est, Interitus absolutus inundat iusticiam. Quoniam interitum, & absolutionem Dominus Deus Zebaoth facit in medio uniuersæ terræ. Cuius dicti hæc est sententia: Deus decreuit, & quod decreuit re ipsa absoluet, seu implebit, ut populus Israel, ubicunq; fuerit, in uniuersa terra abijciatur, & exheredetur, ne sit amplius populus Dei. Quæ abiectione absoluta & impleta, abundabit iusticia copiose. Postquam enim Iudæi abiecti sunt, & exclusi ab hereditate coelestium bonorum, Euangelion Christi, quo adnunciatur æterna iusticia propter Christum per fidem, diuulgatum est in uniuersum orbem terræ, inter omnes gentes, ut quotquot credunt in Christum, non iam guttulam tantum, sed torrentem, adeoq; mare iusticiæ accipiant. Credentes enim in Christum, ita iustificantur coram Deo, propter Christum, ut fiant heredes & participes omnium coelestium bonorum. Quid multis opus? Quod Paulus hoc loco ex Esaia dicit, planè illud ipsum est, quod paulò post interpretatur ipse: Per lapsum, (inquiens) Iudæo-

rum contigit salus gentibus. Et, Lapsus illorum, sunt diuitiæ mundi. Ac diminutio, (hæc est interitus absolutus) illorum, sunt diuitiæ gentium. Quare, quod Iudæi sint à Deo abiecti, ne sint amplius populus Dei, & gentes electæ, etsi uidetur in oculis mundi mirum & nouum, tamen in oculis Dei non est nouum, sed iam olim à Deo definitum, & Prophetis oraculis adnunciatum.

Tertium testimonium, sumptum est ex Esaia, cap. i. Nisi Dominus Zebaoth reliquisset nobis Semen &c. In eo enim loco concionatur Esaia, q̃ futurū sit, ut Israelitæ exhæredentur è cœlesti patrimonio, propter impietatem ipsorum. Derelinquetur (inquiens) filia Zion, ut umbraculum in uinea, & sicut tugurium in cucumerario, & sicut ciuitas, quæ uastatur. In collectione enim uuarum & fructuum, non relinquit in uinea, nisi tantum umbraculum, & in hortis, nisi tuguriola. Et in urbium uastationibus uix reliqua sit una & altera domūcula: Ita & in uindemia populi Israelitici, (quod est tempus aduentus Christi, & diuulgationis Euangelij eius in orbem terræ, iuxta illud Ioannis Baptiste, Securis posita est ad radicem arboris. Omnis ergo arbor, quæ nō fert fructum, excindetur, & in ignem conijcietur,) pauci quidam salutem consequentur, maxima autem pars abiicientur, & peribunt. Ac breuiter, tam horribilis erit excæcatio & abiectio Israelitarum, ex hereditate cœlestium bonorum, ut nisi aliquot paucissimi, tanq̃ semen, reseruariētur, non aliter perirent, q̃ olim Sodoma & Gomorrha igni deflagrarunt, quæ urbes ita sunt uastatæ, ut præter Lothū cum filiabus, ne unus quidem superstes & incolumis euaserit. Habes Prophetica testimonia de electione gentium & abiectioe Iudæorum, quantum quidem in præsentia sufficiunt. Nam in scriptis Prophetis plura extant, quorum etiam nonnulla Paulus postea commemorabit. Quid ergo causæ est, q̃ Iudæi sint abiecti, Gentes autem electæ? Sequitur.

τί ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι ἐθνικὰ μὴ διώκοντες δικαιοσύνην, κατέλαβεν δικαιοσύνην, δι-
καιοσύνην ἢ τῇ ἐκ πίστεως. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιο-
σύνης οὐκ ἔφθασεν. ὁ γὰρ τίς, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ὅς ἐργον νόμου. πρὸς κατα-
ψαλὸν λίθου τοῦ προσκύμματος, καθὼς γέγραπται, ἰδοὺ τίθημι ἐν Ζιὼν λίθον προ-
σκύματος, ὃ πρὸς αὐτὸν σκάνδαλον, ὃ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐκ καταχυνώσεται.

Quid ergo dicemus? Quod gentes, quæ non sectabantur iustici-
ma, apprehenderunt iusticiam, iusticiā autem eam, quæ est ex fide. Is-
rael autem, qui sectabatur legē iusticiæ, ad legem iusticiæ non perue-
nit. Propter quid? Quia non ex fide, sed tanquā ex operibus legis.
Impegerunt enim in lapidē offendiculi. Quemadmodum scriptum
est, Ecce ponam in Zion lapidem offensionis, & petram scandalī. Et
omnis, qui credit in eo, non pudebit.

Hæc est causa, propter quam Gentes electæ sunt, Iudæi autem ab-
iecti. Ac in Deo quidem, illa est causa, quam Paulus suprā commemo-
rauit, uidelicet, quod Deus misertus sit gentium, & reliquit ingratos
Iudæos in sua impietate. In hominibus autem causa est, quod Gentes
crediderunt Euangelio Christi, Iudæi uerò non crediderunt Euange-
lio

lio Christi, Iudæi uerò non crediderunt, sed reiecerunt Christum unum cum suo Euangelio. Gentes, inquit, quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam. Iusticiam autem, quæ est ex fide. Non enim obscurum est, quanta fuerit impietas, quanta abominatio, tam in religione, quam in moribus Gentium. Cuius rei epitome extat supra capite primo. Itaque Gentes abfuerunt à uera iusticia longissimè. Et tamen affecutæ sunt iusticiam. Quid ita? Quia, postquam audiuerunt prædicationem Euangelij de Iesu Christo, non repulerunt, sicut Iudæi, sed agnouerunt Christum, & crediderunt in eum. Vobis, (inquiunt Paulus & Barnabas ad Iudæos) oportebat primum loqui sermonem Dei, sed quoniam repellitis illum, & indignos uos iudicatis æterna uita, ecce conuertimur ad Gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus: Posuite in lucem Gentium, ut sis salus usque ad extremum terræ. Audientes autem Gentes, gauisæ sunt, & glorificabant sermonem Domini. Iudæi uerò, etsi sectati sunt Legem iusticiæ, & fecerunt multa insignia sacra, & iusta opera, iuxta præscriptum diuinæ legis, tamen non fuerunt coram Deo iustificati. Quid ita? Quia non ex fide, sed ræquàm ex operibus Legis, hoc est, Non crediderunt in Christum, propter quem solum homines iustificantur coram Deo, (hoc est) consequuntur remissionem peccatorum ac uitam æternam, id quod sola gratuita Dei clementia, & nullo operum merito: sed polliciti sunt sibi, reiecto Christo, iusticiam, propter sacra legis, & propter merita operum suorum. Offensi enim humilitate Christi, abiecerunt ipsum, unam cum sua iusticia, & susceperunt iusticiam, ex meritis suorum operum consequendam. Quare Iudæi, abijciendo Christum, abiecerunt etiam ueram iusticiam, ideoque repulsi sunt à participatu coelestium bonorum. Memorabilis locus: Exponit enim illam causam, propter quam inter homines, alij damnantur, alij seruantur. Quæ est ergo causa illa? Num, quia alij ducunt uitam honestam, alij inhonestam? Non nihil quidem his uerbis, sed non satis dicitur. Etsi enim multi honestè coram hoc mundo uiuunt, et necessitas uocationis nostræ exigit, ut detestemur & fugiamus omnem inhonestatem, tamen homines non saluantur propter uitæ suæ honestatem, Sed alij quidem saluantur, quod quærunt iusticiam suam in Christo per fidem: alij autem damnantur, quod quærunt iusticiam suam in operum suorum meritis. Puto multos, inquit quispiam è seculi huius sapientibus, ad sapientiam posse peruenire, nisi se iam crederent peruenisse. Sic etiam sentiendum est de iusticia, quod multi possent peruenire ad ueram iusticiam, nisi crederent se iam peruenisse. Et alius quispiam, Superbia, inquit, impedimentum est profectus. Homines enim nascuntur filij iræ, & in potestate Satanae. Cum igitur Satan sit arrogantissimus & superbissimus spiritus, teneri non potest, quin & hominem, mancipium suum, faciat superbum & arrogantem. Itaque homo existimat sibi magno esse dedecori, si emendicet, & accommodato accipiat alienam iusticiam, & non potius ex seipso, & suis operibus eam petat. Sicut enim natura erubescimus, egestatem nostram fateri, & uictum mendicimonio colligere, alienaque ope uti. Hoc enim uidetur nobis adimere libertatem,

Act. 13.

Seneca.

Bion.

tem: ita etiam erubescimus aliena tantum iusticia frui, & nullam propriam habere iusticiam. Nostra autem propria iusticia, imbecillior & impurior est, quàm quæ in iudicio Dei constare queat. Sola uerò iusticia Christi constat. Seruamur igitur, non nostra ipsorum, sed tantum iusticia Christi, quæ & nostra fit per fidem. Conferamus autem hæc ad singula hominum genera, & clarè uidebimus, quam ob causam alij saluentur, alij damnentur. Ac primum iterum de Iudæis & Gentibus. Hi abiecti sunt à Deo, & damnantur. Quam ob rem? An non multi inter Iudæos fuerunt honesti, probi & iusti homines? Certè fuerunt, siquidem loquendum est de externa honestate. Quid ergo est, quòd damnentur? Quia non ex fide, inquit Paulus, sed tanquàm ex operibus. Quo enim tempore Christus concionatus est Euangelion suum, Iudæi fuerunt homines arrogantes, ac iudicauerunt sibi probrum esse, alienam iusticiam à Christo per fidem accommodato accipere, sed maluerunt propriam iusticiam ex meritis suorum operum extruere. Cum igitur hæc iusticia non sit perfecta, nec possit constare in iudicio Dei, merito damnantur, propterea quòd alienam iusticiam, quæ est Christi, abiecerint. Gentes autè sunt à Deo electæ, & saluantur. Propter quid? Num quia Gentes duxerunt tam honestam uitam? Nihil minus. Nihil erat Gentibus sceleratius. Sed in promulgatione Euangelij non fuerunt arrogantes, & cum non haberent propriam iusticiam, agnouerunt Christum, & mutuo sumpserunt ex ipso per fidem, ueram iusticiam. Quare consecutæ sunt salutem. Idem dicendum est de Christianis & Turcis. Turcæ sunt à Deo abiecti, & damnantur. Quam ob rem? An non sunt inter Turcas qui amant honestatem & sequuntur eam? Certè sunt. Et tamen damnantur. Quia non ex fide, sed tanquàm ex operibus legis. Sunt enim arrogantes, & abominantur iusticiam Christi, quærunt autem statuere propriam iusticiam, ex meritis suorum operum, idcirco ad ueram iusticiam non perueniunt. Christiani uerò agnoscunt Christum, & sectantur quidem honestatem uitæ, iuxta uocationem, non quærunt autem iusticiam in meritis suorum operum, sed tantum in Christo per fidem. Sic dicendum est, de hypocritis & uerè pijs inter Christianos. Hypocritæ enim abijciuntur à Deo, & damnantur. Quam ob causam? An non multa bona opera faciunt? Certè faciunt. Et tamen damnantur, quia sunt arrogantes. Contemnunt & reijciunt iusticiam Christi, & quærunt suam propriam in meritis suorum operum. Verè autem pii seruantur, quia iudicant suam propriam iusticiam esse σκῆλα, & quærunt in Christo tantum iustificari per fidem.

Sed quid illud est, quod tam Iudæos, q̃ Turcas & hypocritas sic à Christo abalienet, ut iusticiam eius fastidiant? Dictū est modò, q̃ sint arrogatiores, q̃ qui uelint alienam iusticiam emendicare. Et tamen nolunt uideri, se præ arrogantia, & impietate contemnere Christum, sed prætexunt multa, & uaria, ut uideantur iustas habere sui contemptus causas. Vnde Paulus addit de offendiculo: Impegerunt, inquit, in lapidem offendiculi, quemadmodum scriptum est: Ecce ego pono in Zion lapidē offensionis & petram scandalī. Et omnis, qui credit in eum,

non pudeſſet. Hoc propheti-
 lectum eſt è cap. 8. & 23. Sciamus igitur primum, q̃ hic locus manifeſte
 probat filium Dei, qui in plenitudine temporis aſſumpſit ſemen Abra-
 hæ, eſſe uerum Deum Zebaoth. Quod enim Paulus hoc loco de Chri-
 ſto interpretaſ, hoc Propheta clare dicit de Domino Deo Zebaoth,
 Dominum (inquiens) Zebaoth ipſum ſanctificate, ipſe pavor ueſter,
 & ipſe terror ueſter. Et erit uobis in ſanctificationem, in lapidem autẽ
 offenſionis & in petram ſcãdali duabus domibus Iſrael. In laqueum &
 ruinam habitantibus Ieruſalem. Cum hac Pauli interpretatione conue-
 nit etiam expoſitio Symeonis, qui Lu. 2. de Chriſto ait: Ecce poſitus eſt
 hic in ruinam & in reſurrectionẽ multorum in Iſrael, & in ſignum, cui
 contradicitur. Et Petrus. 1. Pet. 2. Chriſtus lapis eſt uobis precioſus, qui
 creditis. Cæterũ iſs, qui nõ credunt, lapis quem reprobauerunt ædi-
 ficantes, & in quem impingitur, & petra ad quã offendant. Deinde cõ-
 ſideremus, cur Chriſtus uocetur lapis offendiculi & petra ſcandali. Ma-
 niſeſta quidem huius rei cauſa eſt, uidelicet, q̃ poſitus ſit in ruinam, (ſi-
 cut Symeon dixit,) multorum in Iſrael: hoc autẽ inde adeo accidit, quia
 etſi, cum uenit in hanc terram, fuit in forma Dei, & collocatus eſt in o-
 mni Dei maiestate. (Habitauit em̃ in eo iam inde à conceptione, omnis
 plenitudo deitatis corporaliter, ſicut Paulus ait) tñ exinaniuit ſeipſum,
 ſumpta ſerui forma, & factus eſt obediens uſq̃ ad crucem. Hæc eſt for-
 ma in oculis huius mundi abiectiſſima. Accedit huc, q̃ in externa ſua ui-
 ta nihil ferẽ differebat à ciuili aliorum hominũ conuerſatione. Nõ mo-
 rabatur in deſerto, ſicut Eliã, & Ioannes Baptiſta. Non uſcebat in
 ſitatis cibis, ſed edebat & bibebat cum alijs hominibus, politico more.
 Vnde & audiebat helluo. Hæc forma magno erat offendiculo Phari-
 ſæis, & alijs Iudeis, qui magis cœleſtem & diuiniorem formam in Meſ-
 ſia expectabant. Sed hoc offendiculum facile potuiſſet diſcuti, ſi inſpe-
 xiſſent diligenter oracula Prophetarum, qui multis antẽ annis uaticina-
 ti fuerant, Meſſiam uenturum in hunc mundum, humanis imbecillita-
 tibus obnoxium, & cruce tectum, adeo q̃ nouiſſimum, ut Eſaiã ait, uir-
 rorum. Videbatur præterea docere contra legem Moſi, & abolere ſa-
 cra, diuinitus inſtituta. Remittebat enim peccata, nõ propter ſacrificia,
 ſed tantum per fidem. Fides, inquiens, tua te ſaluum facit. Ac breuiter,
 non uidebatur in eo ulla talis maiestas, qualem de Meſſia expectabant:
 & forma regni eius intantum non respondebat, iuxta ipſorum opinio-
 nem, Prophetiſis promiſſis, ut temporibus eius ſtatus rerum Iudaica-
 rum, ſubinde in peius rueret, tantum aberat, ut regnum Iſraeli promiſ-
 ſum inſtauraretur. Hæc erant Phariſæis & Principibus Iudæorum ma-
 ximo offendiculo. Sed potuiſſent etiã huic offendiculo facile mederi,
 ſi conſideraſſent, q̃ Prophetæ docuerint, Meſſiã regnaturũ quidẽ, ſed
 cœleſti, & non mundano more, & intraturum quidem in regnum ſu-
 um, ſed per crucem & mortem, non per mundanam maiestatem. Qua-
 re, cum multi, propter has, quas cõmemorauimus, cauſas, offenſi ſunt
 in Chriſto, & abiecerunt eum, dictus eſt ab Eſaiã, Petra ſcandali & la-
 pis offenſionis. Cæterũ, qualis offendiculi Petra Chriſtus fuit Iu-
 dæis.

dæis, talis manet in hoc mundo usque ad nouissimum diem. Turcæ offenduntur in Christo, quod non regnet inter homines externa & munda na maiestate. Hypocritæ inter Christianos offenduntur in Euangelio Christi, quod tribuat iusticiam, non meritis operum, sed tantum fidei, propter Christum. Itaque Christus hodieque lapis est offensionis. Quid igitur? Num duntaxat est lapis offensionis? Nihil minus. Christus ipse apud Matth. cap. 21. & Psal. 117. ait. Nunquam legistis in scripturis, Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Et hoc loco recitat Paulus ex Esaia cap. 28. Omnis, qui credit in eum, non pudefiet. Hypocritis quidem & impijs est lapis, quo offenduntur & pereunt, sed credentibus est lapis, quo ad uitam æternam sustentantur. Cæterum, quod Paulus ex Esaia dicit, Omnis, qui credit in eum, non pudefiet, hoc apud Esaia iuxta hebreum textum ita legitur, Qui credit, non festinabit. Cum autem Paulus scripserit hanc epistolam græca lingua, uoluit etiam dictum Prophetæ, iuxta Græcorum translationem recitare. Sed etsi diuersa sunt uerba, eadem tamen est sententia. Nam quod iuxta hebraicum textum dicitur, Qui credit, non festinabit, perinde est, ac si diceretur, Qui credit, non confundetur, seu non pudefiet. Translatum enim est à festinatione & turpi fuga ignauorum militum in fuga. Qui enim sunt *ἡττωμένοι* in prælio, & abiectis armis fugiunt, hi pudefiunt. Festinare igitur hoc loco est pudefieri. Intueamur igitur hoc dictum diligenter. Etsi enim Christus est lapis offendiuli contemptoribus, & incredulis, tamen est lapis sustentationis & salutis omnibus, qui in ipsum credunt. Dicit, OMNIS, hoc est, siue Iudæus, siue Ethnicus, siue masculus, siue fœmina, siue honestus, siue inhonestus, siue senex, siue iuuenis. Omnem, inquit Christus, qui uenit ad me, non eiciam foras. Et, Omnis, qui inuocauerit nomen Domini saluus erit. Sequitur: QVI CREDIT IN EVM. Non enim est aliud organon in nobis, quo Christum apprehendimus & suscipimus, nisi per Fidem. Christus non suscipitur per sacrificia Pontificiarum Missarum, imò ne quidem suscipitur per eleemosynas. Etsi enim danda est, iuxta regulam caritatis, eleemosyna, tamen hæc non est illud organon, quo Christus apprehenditur. Hic. n. non apprehenditur, nisi per fidem. Postremo addit: NON PVDEFIET. Quid hoc? Nunquam ne pius quispiam, qui uerè in Christum credidit, pudefactus est? Certè multi pudefacti sunt, imò & Christus pudefactus est ad tempus in cruce. Sed hic pudefactio intelligenda est, de ijs rebus, quæ ad officium Christi pertinent. Christus enim uenit in hunc mundum, ut & peccata expiaret, & in morte conseruaret, ac æternam salutem conferret. Nullus igitur unquam, qui credidit se propter Christum habere peccatorum remissionem, & uitam æternam, pudefactus est. Non uenit Christus in hunc mundum, ut ex lapidibus faciat uel panem uel aurum. Quare qui fingeret se credere, quod ex lapidibus fieret panis, certè pudefieret, quia credit futurum, quod nec est promissum, nec pertinet ad officium Christi. Qui autem credit, peccata sua per Christum expiata, & mortem uictam, ut propter Christum cōsequatur salutem, is credit, quod est officij Christi, ideoque nunquam pudefiet, sed perpetuo seruabit. Z 3 CA.

CAPVT X.

Aδελφοί, ἡμεῖς καὶ ἡμεῖς καρδίας, ἡμεῖς καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. Μαρτυρῶ ὑμῖν αὖτις, ὅτι ζήλορ Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν.

Fratres propensa quidem uoluntas cordis mei, & deprecatio, quæ sit ad Deum pro Israel ad salutem. Testimonium enim illis perhibeo, quod studium Dei habent, sed non secundum scientiam.

PERGIT Paulus prosequi, quod in Nono capite coeperat, uidelicet, Iudæos reiectos, & Gentes electas. Exposuit autem in fine præcedentis capitis causam, cur Iudæi sint abiecti. Israel, inquit, qui sectabatur legem iustitiæ, ad legem iustitiæ non peruenit, quia non ex fide, sed tanquam ex operibus Legis. Hanc causam repetit nunc Paulus, & expolit eam copiose, ut doceat ueram iusticiam non contingere nobis, nisi per fidem propter Christum. Ac initio Paulus iterum testificatur animi sui beneuolentiam erga Iudæos. Et quemadmodum antea exposuit ingentem suum dolorem, propter Israelis abiectionem, ac optauit anathema fieri à Christo pro fratribus suis, ita & hoc loco eundem affectum declarat, testificans se pro salute ipsorum sine intermissione Deum inuocare. Itaque iterum habes exemplum eius affectus, quem debemus non amicis tantum, uerum etiam capitalibus inimicis. Iudæi enim conspirauerant in necem Pauli, & hoc solum agebant, ut ipsum, quoquo modo posset, è medio tollerent, ac trucidarent. Et tamen tantum abest, ut querat uindictam, ut potius cupiat pro salute ipsorum anathema fieri. Quare non tantum præceptis, sed etiam Sanctorum exemplis exponitur, quid Lex Dei de diligendo proximo exigit. Deinde Paulus refutat opinatam excusationem, quam Iudæi suæ impietati prætexere solent. Dicit enim Iudæus quispiam religiosior, Quid? Quomodo nos Iudæi abiecti essemus à Deo, cum quæ facimus sacra, & quos hæreticos, aut religionis nostræ nouatores persequimur, optimo faciamus studio, religiosissima erga Deum uoluntate & opinione, adeoque summo zelo Dei? Quod designamus, non designamus mala conscientia, qualem habent adulteri, fures, latrones, & alij homines scelerati, sed designamus conscientia colendi Dei. Non igitur uidemus causam, cur Deus nos reijceret, aut non respiceret. Ad hanc seu obiectionem seu excusationem, respondet Paulus: Testimonium (inquit) perhibeo illis, quod habeant quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam. Persecuti sunt Prophetas, non autem uisi sunt eos persequi impio affectu, sed magna pietate. Existimabant enim Prophetas pugnare cum uita ipsorum Religione. Persecuti sunt Christum ipsum, non quia senserint, præsertim, qui inter ipsos uidebantur religiosi, se hoc

hoc facere odio Dei, sed amore eius: quia Christus uidebatur doctrina sua Legem Dei abolere. Persequuntur adhuc Apostolos Christi, non quod cogitent aduersus Deum peccare, sed quod existiment se Deo insignem cultum præstare, quia putant Apostolos suscepisse studium omnis cultus Dei abolendi. Quid igitur dicemus? Num quia existimant se hac sua persecutione Deo seruire, ac Deo gratum officiũ facere, idcirco Deus agnoscit, & approbat? Nihil minus. Etsi. n. habent zelum Dei, & bonam, ut uocant, intentionẽ, hic tñ zelus, & hec intẽtio nõ est *κατ' ἐπιστήμην*, hoc est, secundũ scientiã, et ut maiores nostri loquebant, secundum discretionẽ. Affectus quidem uidet bonus, sed errat delectu. Deus enim colendus quidem est, non autem iuxta hominis delectum, & arbitrium, sed iuxta Spiritus sancti decretum, & mandatum. Discamus igitur hoc loco de hominum studio in colendo Deo, rectẽ iudicare. Vulgaris enim error est, quod homines sentiant, diuinitus approbari, quicquid studio colendi Dei faciendum susceperint. Bono, inquit, animo, audio Missas Pontificias, bona intentione adoro ligneam aut lapideam statuam crucifixi. Et absit longissimẽ, ut id faciam colendi idoli, sed tantum colendi ueri Dei gratia. Paulus autem hoc loco piẽ & disertẽ exponit, quid de tali hominum studio sit sentiendum. Non enim sufficit, ut aliquid zelo Dei, & bona animi intentione faciendum suscipias, sed exigitur, ut hic zelus, & hæc intentio sit secundum scientiam. Gentes fecerunt quondam sua sacra, non studio seu affectu impietatis, sed pietatis. Et tamen fuerunt impij Idolomane. Iudæi consecrauerunt quondam liberos suos Moloch per ignem, quemadmodum scriptum est 4. Regum uigesimo tertio. Quod sacrum existimauerunt Deo esse officium gratissimum. Et tamen fuit coram Deo sacrum abominandum, & detestandum. Eodem studio interfecerunt Apostolos tanquã piacula. Et tamen erat homicidium crudelissimum & impijssimum. Hoc enim studium non erat secundum scientiam. Quid ergo est, secundum scientiam? Scientia hoc loco est, recta cognitio, & uera intelligentia uerbi Dei. Cum igitur de zelo Dei, & bona mentis opinione seu intentione sermo fit, tunc is zelus & affectus tantummodo commendandus est, qui coniunctus & conformatus est cum recta & uera cognitione ac intelligentia uerbi Dei. Exempli gratia. Zelus Manassẽ, quo sacrificauit filios suos Idolo Moloch, uidebatur quidem cultus Dei, sed quia non erat secundum scientiam, hoc est, non erat coniunctus cum uera cognitione & recta intelligentia uerbi Dei, fuit coram Deo abominatio. Spiritus enim sanctus præscripserat uerbo suo certa sacrificia, & adiecerat: Nõ addas quicquam, nec minuas, Sed quod EGO præcipio tibi, hoc tantũ facias Domino. Et Lex Dei extabat: Erunt uerba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, Et narrabis ea filijs tuis. Non autẽ dicit Lex: Consecrabis eos per ignẽ. Quare hæc Manassẽ pietas, fuit summa impietas. Ecõtrã, zelus Abraham, quo instituit mactare filium suum Isaac in sacrificiũ, fuit secundum scientiam, hoc est, rectam cognitionem uerbi Dei, quia Abraham habuit personale mādātum Dei, ut filiũ suum sacrificaret. Tolle

filium tuum unigenitum, quem diligis Isaac, & uade in terram Moria, & ibi offeras eum in holocaustum. Aliud exemplum. Zelus & bona intentio Iudæorum, qua trucidarunt Apostolos Christi, uidebatur cultus Dei, ut tollerentur è medio hi, qui hæresi sua uniuersam terram contaminarent. Sed hic zelus non erat secundum scientiam, seu rectam uerbi Dei cognitionem. Verbum enim Dei definierat Euāgelion Christi diuulgandū per Apostolos Christi in uniuersum orbem terræ. De Ziō exhibit lex, et uerbum Domini de Hierusalem. Et: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Quare pietas Iudæorū fuit crudelissima impietas. Ecōtrā, Zelus Pinehas, de quo extat historia in Numeris cap. 25. commendatur diuinitus. Erat enim secundum scientiam, hoc est, secundum rectam cognitionem uerbi Dei. Hoc enim exigebat, ut publicè scelerati, publicè punirentur à magistratu, cuius & Pinehas eo tempore pars erat. Eodem zelo occidit Elias pseudo prophetas Baal, quia cum rex Ahab esset cessator, & officij sui neglector, iussit Spiritus sanctus Eliam occidere impios, ad interitum diuinitus destinatos. Non igitur ullus zelus, quamuis spectosus, nec ullum institutum, quamuis honestum, per se est commendandum, sed diligentissimè intuendum est, num sit secundum scientiam, hoc est, num habeat uerbi Dei testimoniū, & perficiat è recta & uera uerbi Dei cognitione.

ΑΓΝΟΥΝΤ ΟΥΤΟΙ ΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΝ, ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΔΙΑΝ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΝ ΣΥΝΕΤΙΛΟΝΤΕΣ
 ΣΗΚΕΙ, ΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΟΥΧ ΑΝΕΤΑΧΙΝΟΜΕΝ.

Ignorantes enim iusticiam Dei, & propriam iusticiam quærentes constituere, iusticiæ Dei non fuerunt subditi.

Probat Iudæos habere quidem studium pietatis, sed nullo iudicio, nec recta uerbi Dei cognitione. Etsi autem hic sit tantum Iudæorum mentio, tamen obseruandum est, quod Paulus attingat hoc loco præcipuū nostræ religionis scopum, & ueram Christianismi rationem. Magna enim pars, etiam eorum, qui nomine Christiani gloriantur, ignorant, qua in re sita sit uera religio Christianismi. Alij sentiunt Christum uenisse in hunc mundum, ut legislatorem, qui ferat nobis Christianis legem, quemadmodum Moses Iudæis, & Solon Atheniensibus. Et cum Christus tulerit perfectiorem legem, quam reliqui νομοθέται, idcirco putant religionem Christianam esse omnibus meliorem. Ac docuit quidem Christus aliquoties legem, non tamen tulit nouam legem, nec uenit ut nouam ferret, sed tantum ueterem, iuxta ueram Spiritus sancti sententiam, explicuit. Non est igitur sentiendum, quod Christus uenerit, ut legislator, ac tulerit perfectiorem legem, quam antea Moses tulerat, quemadmodum alias copiose est expositum. Alij fatentur Christum solum esse nostrum Seruatorem, adeoque solum peccatorum nostrorum expiatorem. Sed hoc ita intelligunt, quod Christus sedeat ueluti ociosus agonotheses, & cognoscat de hominum meritis, ut qui redimit ab ipso meritis suorū opere expiationem peccatorū, & æternā salutem, is consequatur beneficiū remissionis peccatorū, & eternæ uitæ. Qui uerò non redimit per merita sui ipsius iusticiæ, condēnet. Itaque faciūt ex Christo ociosum spectatorē nostrorū meritorum,

meritorum, qui idcirco dicatur solus remittere peccata, & saluare, quod det unicuique iuxta merita suorum operum. Ac uerum quid est, quod Christus det unicuique iuxta sua opera (Siquidem hoc iuxta analogiam rectae fidei intelligatur) In condonandis autem peccatis, & in dispensando beneficio aeternae felicitatis, non respicit nostra merita, sed tantum suam ipsius clementiam, qua gratuito nobis condonat peccata, & facit haerere aeternae uitae, si in ipsum credamus. Alij sentiunt de Christo, quod non tantum spectet nostra certamina, sed etiam largiatur nobis Spiritum sanctum, & uires, quibus possimus legi satisfacere, & nostris operibus, ea perfecte praestare, quae Lex a nobis exigit. Hi certe non nihil dicunt, quia Christus emeruit nobis Spiritum sanctum, cuius uirtute bona opera faciamus, sed non satis explicant Christum. Nam si nihil aliud nobis per Christum contingeret, praeter Spiritum faciendi bona opera, qualia quidem fieri in hac carne solent, certe Christus non esset uerus saluator, nec nos consequeremur ueram salutem. Etsi enim habemus Spiritum sanctum, & facimus bona opera, tamen ea non sunt perfecta, nec sufficiunt ad expianda peccata, & consequendam aeternam uitam. Docet igitur Paulus hoc loco, Christum recte intelligere, & qualis sit Saluator. Ac initio, exponit Iudaeorum insciam & impietatem, quod etsi habent studium pietatis, careant tamen uero iudicio & cognitione pietatis. Ignorantes, inquit, Dei iusticiam, & propriam iusticiam quaerentes constituere, iusticiae Dei non fuerunt subditi. hoc est, Iudaei uoluerunt quidem iusti fieri, desiderarunt magno animi ardore iusticiam, & sectati sunt eam diu nocturnaque, sed ignorarunt, quae sit uera illa iusticia, quam Deus approbat, & propter quam Deus reputat homines iustos, aut condonat eis suam iniusticiam. Nec uoluerunt eam ex Euangelio cognoscere. Existimarunt enim legem in hoc datam, ut homines consequerentur iusticiam coram Deo propter merita operum legis: Ita quod reiecerunt alteram, eamque ueram iusticiam, quam Deus approbat & agnoscit. Duplex enim est iusticia. Altera est hominum. Hec est iusticia operum, quae lex praecipit. Ac negari quidem non potest, quin lex exigit opera perfecte bona, sed homines non faciunt ea tam perfecte, quam a lege exigunt. Quare haec iusticia non potest quatenus coram tribunali Dei tueri. Altera iusticia est Dei. Haec est iusticia fidei in Christum. Et dicitur iusticia Dei, non quod Deus alteram iusticiam, quae est operum, non praeeperit, aut non exigit. Omnino enim & praecipit & exigit eam, ac uult, ut eam praestemus, sed quia non praestatur a nobis perfecte, idcirco Deus non ita agnoscit eam, ut propter ipsam condonet nobis peccata: nec uult, ut ea in iudicio ipsius confidamus. Recte igitur uocatur, non Dei, sed hominum iusticia. Illa autem iusticia, quae est fidei in Christum, proprie uocatur hoc loco iusticia Dei, propterea quod Deus hac iusticia ita delectatur, ut reputet ex ea credentem iustum, seu condonet ipsi iniusticiam suam, & conferat in ipsum aeternam uitam. Sed qualis sit haec iusticia, sequitur.

Τέλος νόμου Χριστός εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πισέοντι.

Nam finis legis, Christus ad iustificationem omni credenti.

Quod

Quod hic dicit, Christum esse finem seu perfectionem legis ad iustificationem omni credenti, hoc supra cap. 8. dixit, Quod lex prestare non poterat, ea parte, qua imbecillis erat per carnem, hoc Deus proprio filio, misso sub specie carnis peccato obnoxia, prestitit, ac de peccato condemnauit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis. Hæc dicta diligentissimè sunt cōsideranda, quippe q̄ ijs *ῥωμαιοις* doctrina Christianæ religioni propria contineatur & explicetur, ideoq̄ tanto maior opera danda est, ut rectè intelligatur, quanto cognitio earum nobis magis necessaria est. Sunt autem, qui sentiunt illud dictum, Christum esse finem legis, intelligendum esse de significatione seu adumbratione legis, uidelicet, q̄ lex significauerit & adumbrauerit sacrificijs suis Christum, & respiciat in Christum. Hoc quidem per se uerū est, non est autem propria huius dicti sententia. Alij dicunt Christum esse finem legis, propterea quod det Spiritum faciendæ legis. Est & hoc per se suo modo uerum, sed nec ipsum est huic loco aptum. Paulus enim his uerbis docet, quantum beneficium consequamur ex Christo per fidem. Finis seu perfectio, seu impletio, inquit, legis est Christus, ad iustificationem omni credenti. hoc est, Qui Christum per fidem apprehendit, & possidet, is habet totum illud, quod lex exigit. Lex autem exigit perfectam dilectionem Dei, exigit perfectam dilectionem proximi, ac breuiter exigit perfectam iusticiam, quæ nullis sordibus sit uiciata, qualem & quantam nullus hominū prestitit. Solus Christus prestitit eam perfectissimè & absolutissimè. Si autē crediderimus in Christum, tunc donatur nobis Christus totus, unā cum omnibus suis bonis. Qui proprio (inquit) filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, qui fieri potest, ut non & cum eodem OMNIA nobis donet. Quare, cum habemus Christum per fidem, habemus etiam & possidemus in Christo perfectionem, consummationem, finem & impletionem uniuersæ legis, hoc est, reputamur coram Deo propter Christum, per fidem, tam perfectè & consummatè iusti, q̄ si nos ipsi opera legis, nostra ipsorum iusticia præstitissemus. Hoc thesauro nihil preciosius excogitari potest. Et hæc est propria Christianæ religionis doctrina. Nihil ergo nobis prius sit, nihil posterius, quàm ut Christum per fidem possideamus, ac perpetuò retineamus,

Μωϋσῆς γὰρ χάρις, τὴν δικαιοσύνην τῆ ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ ποιῶν αὐτὰ ἀνθρώπος, ζήσῃ ἐν αὐτῇ. Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει, Μὴ εἰπὼς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τίς ἀναθήσει εἰς τὸν οὐρανόν; ἢ ἔστι χειρὸν καταλαβῆναι. ἢ τίς καταβήσῃ εἰς τὴν ἄβυσσον; τὰ τέστι χειρὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγὼ γινώσκω τὸ ῥῆμα ὅτι ἐν ᾧ δόξα τῇ σου, ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τὰ τέστι τὸ ῥῆμα πίστεως, ὃ κηρύττει, ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν ᾧ δόξα τῇ σου Κύριον Ἰησοῦν, ὅτι πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεις εἰς δικαιοσύνην, σῶμα πλὴν ὁμολογεῖς εἰς σωτηρίαν.

Moses enim scribit de iusticia, quæ est ex lege, q̄ qui fecerit ea homo, uiuet per illa. Cateræ, quæ ex fide est iusticia, ea sic loquit̃, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum? Hoc est Christum ex alto deducere. Aut, quis descendet in abyssum? Hoc est Christum

ex mortuis reducere. Sed quid dicit: Prope te uerbum est in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est uerbum fidei, quod prædicamus. Quod si confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem fit confessio ad salutem.

Paulus fecit mentionem iusticiæ legis seu operum, & iusticiæ fidei. Confert igitur eas nunc inter se, ut conditionem utriusque explicet. De iusticia enim legis seu operum scribit Moses Leuit. 18. Qui fecerit opera legis, uiuet per illa. Hic per uocabulum uiuendi, nonnulli intelligunt uitam tantum corporalem, in hoc mundo, ut sit sententia. Qui obediuerit legi Dei, & duxerit honestam uitam, iuxta legem, uiuit in hoc mundo foeliciter, & tranquille. Non punietur à magistratu, sicut homines scelerati, sed consequetur potius ab eo laudem, & defendetur contra improbos, ut liceat ipsi tutam & quietam agere in hoc seculo uitam. Hæc est bona quidem sententia, non explicat autem sufficienter hoc dictum Moses. Vera igitur & perfecta sententia eius petenda est ex interpretatione Christi. Apud Matthæum enim interrogans quispiam Christum, quid boni faciat, ut habeat uitam æternam: respondit Christus, ex Mose: si uis ad uitam ingredi, serua mandata. Quo dicto significat illud Mosi, Qui fecerit mandata Legis, uiuet per illa, loqui non de externa tantum, sed etiam de æterna uita, quemadmodum alias quoque à nobis ostensum est. Deinde, cum Paulus recitat illud Mosi de iusticia Legis, quod qui **FECERIT** mandata Legis, uiuet per illa, respicit & urget præcipue Verbum **FACIENDI**, ut sit sententia, iusticia Legis constat in **FACIENDO**, (Dicit enim Lex: Qui **FECERIT**) seu operando, uidelicet, ut perfecte facias ea opera, quæ Lex exigit. Et facias ea, non tantum iuxta externam speciem, sed animo prorsus puro, & sancto, nec ulla peccati labe sordidato. Hoc si feceris, consequeris per ipsa uitam, non solum in hac terra tranquillam, uerum etiam in futuro seculo, perpetuo foelicem. Si autem non feceris, habebis externam & æternam maledictionem. Nam, quod alias dicitur, Opera legis non iustificare hominem, intelligendum est, non de operibus, quatenus à lege exiguntur. Lex enim præcipit & exigit opera perfectissimè sancta, & nulla ex parte corrupta ac uiciata, quæ etiam iustificarent & saluarent hominem, si ea tanta perfectione faceret, quam Lex exigit. Sed quod non iustificent, non sit legis, aut operum à lege præceptorum, sed hominum uicio, qui legem non perfecte implent. Quod Lex (inquit) præstare non poterat, ea parte, qua imbecillis erat, (non ait, ex seipsa, sed) per carnem. Habes conditionem iusticiæ legis, seu operum. Quid ergo fieret, si nulla alia iusticia esset proposita: Illud nimirum fieret, quod homines essent quidem externa specie honesti, sed hac honestate non possent in conspectu Dei constare, ideoque omnes homines perpetuo interirent. Cum igitur Iudæi, Turcæ, & hypocritæ nullam aliam habeant iusticiam, præterquam Legis, aut humanæ Philosophiæ, & ignorent iusticiam fidei, manifestum est, quod etsi honestè uiuunt coram hominibus, necesse tamen habent in æternum perire.

Matt. 19.

Rom. 13.

Alia

Alia est iusticia fidei, de qua similiter scribit Moses Deut. 30. Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum. Nec in cœlo situm, ut possis dicere, Quis nostrum ualet ad cœlum ascendere &c. Hunc locum citare solent propugnatores liberi arbitrii, ut probent præcepta Dei obseruatu tam facilia esse, ut homo possit ea suis uiribus implere, aut saltem sese ad impletionem præparare. Alij existimant Paulum recitare quidem uerba Mosis, non autem sententiam eius, sed ea tantum à Mose mutuo accipere, & ad suum institutum accommodare. Vtrumque expendendum est, & prius quidem illud falso, posterius autem periculose dicitur. Nam si uulgarem huius Mosaici dicti sententiam sequaris, non fit hic sermo de humanis uiribus implendi, sed tantum cognoscendi præcepta Dei. Ut cognoscas sententiam præceptorum Dei, non est necessarium, ut uel in cœlum ascendas, uel trans mare curras, & quæras ibi diuinæ legis interpretem seu doctorem. Habes enim interpretem in propinquo, & ad manum. Hic ipse liber, (Deuteronomium uocant) quem modò tibi prælegi, & recitavi, & quem coràm audiuiisti, tam perspicua, tam aperta est diuinæ legis explicatio, ut & corde tuo, quamuis non admodum acuti ingenij, intelligere, & ore tuo disertè de ea loqui possis. Quare superuacaneum est longinquam suscipere peregrinationem, ut cognoscas, quibus sacris Deum colas, & quibus officijs ei seruias. Ut autem hæc Dei præcepta impleas, & ipsis perfectè iuxta sententiam & uoluntatē Spiritus sancti satisfacias, hoc opus, hic labor. Et hic demum tantum abest, ut inuenias, uel in tuis uiribus, uel in ipsa lege opem, qua eam impleas, ut potius ex ipsa cognoscas, perfectam eius impletionē tibi per tua opera esse impossibilem. Per legem, inquit aliās Paulus, cognitio peccati, ideoque etiā cognitio nostræ corruptionis, præ qua exclamandum est cum Paulo, Miser ego homo, quis me eripiet ex hoc corpore morti obnoxio? Et cum Dauide: Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificatur in conspectu tuo omnis uiuēs. Quare ex hoc Mosaico dicto, si quidem rectè intellexeris, magis probatur seruitus, et captiuitas, quam libertas humani arbitrii. Deinde, si Paulus recitat tantum uerba Mosis, non etiam sententiam eius, prouidendum est, ne temerarij abusus uerborum Mosi accusetur. Etsi enim Moses uidetur nobis, non insigni Spiritus dono præditis, hoc loco de iusticia, quæ est ex lege, loqui, tamen alia est ratio Pauli, qui ueram Mosis sententiam, non ex humanis traditionibus, sed in tertio cœlo, ex diuino ipso oraculo didicit. Et cum is interpretetur hunc locum Mosis, non de iusticia legis, sed de iusticia fidei, non debet esse dubium, quin ea sit uera & germana Mosis sententia, quam hic nobis tradit. In Exod. cap. 20. postquam Israelitæ audierunt concionē Decalogi, attoniti steterunt procul, & dixerunt ad Mosē: Loquere tu nobis, nō loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur. Quis autem nostrum intelligeret his uerbis peti aduentum Christi, quem audiamus, ut possimus ante faciem concionis Decalogi constare, nisi Moses ipse sic interpretatus esset, Deut. 18. Prophetam, inquit, de gente tua & de fratribus tuis sicut me,

me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, Ipsum audies, ut petisti à Domino Deo tuo in Horeb: &c. Atqui, populus dixerat ad Moſen, Loquere tu, TV (inquam) nobis. Audiebat igitur Moſes, uerbis quidem externis se peti, intelligebat autem pro ſingulari & heroico ſuo dono, Patriarchas ſpiritu ſuo non Moſen, ſed Chriſtum Dominum noſtrum petere, qui efficeret, ut concione decalogi non malediceremur, & condemnaremur. Idem dicendum eſt de loco in Deut. cap. 30. quem Paulus hic interpretandum ſuſcepit. Quod enim in Moſe dicitur, Mā datum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, nō ſupra te eſt, neq; procul poſitum, nec in cœlo ſitum, ut poſſis dicere: Quis noſtrum, ualet ad cœlum ascendere, &c. uidetur tantum de cognitione aut intelligentia diuinæ Legis, & de iuſticia eius loqui. Sed quia hæc iuſticia non poteſt à nobis, noſtris operibus præſtari, idcirco Spiritus ſanctus his uerbis longius proſpicit, & excitat, interprete Paulo, ad quærendam iuſticiam, quæ eſt ex fide, qua ſola conſequimur ueram, corā Deo, impletionem legis. Quod igitur Moſes & Paulus ſcribunt, hanc habet ſententiam. Lex exigit ut diligas Deum ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus uiribus tuis. Eſſi uerò hæc lex, cognosci quidem ab homine, non autem ita perfectè impleri poteſt, ut fiat propter ſuam ipſius iuſticiam, iuſtus & ſaluus, tamen non eſt de iuſticia & ſalute deſperandum. Nam præter iuſticiam, quæ eſt ex lege, & conſtat faciendo ac operando, reliqua adhuc eſt alia iuſticia, iuxta te, in corde & ore tuo, quæ conſtat Credendo, & conſitando. Quare non dicas: Quis aſcendit in cœlum? Hoc eſt, Quomodo conſequar iuſticiam & ſalutem, cum non poſſim legi ſatisfacere, & mea ipſius iuſticia in cœlum conſcendere? Nam, qui hoc dicunt, perſpicuè ſignificant, ſe nondum intelligere uirtutem Chriſti, & reſurrectionis eius, & detrahunt, quātum in ipſis eſt, Chriſtum ex alto, ac negant aut neſciunt ipſum, propter iuſtificationē noſtri, à mortuis reſurrexiſſe, & in cœlum aſcendiſſe. Nec dicas: Quis deſcendet in abyſſum, ſeu tranſfretabit mare, (quod abyſſum uocat) hoc eſt, Quomodo iuſtificabor & ſaluabor, cum ne trans mare quidē, nedum in terra, inuenire poſſim, quo ſatisfaciam legi, & impleam eam perfectè? Nam, qui ita dicunt, hi nondum agnoſcunt, Chriſtum deſcendiſſe ad infimas partes terræ, & mortuum eſſe pro peccatis noſtris, & abijciunt, quātum in ipſis eſt, Chriſtum è morte, ne ſit Dominus mortuorum cum tamē mortuus ſit & reſurrexerit, ut ſimul & uiuorum & mortuorum dominaretur. Breuiter, Cum Moſes ait, Ne dicas, quis noſtrum ualet aſcendere in cœlum &c. illud dicere uult. Eſſi longè à te abeſt iuſticia, quæ eſt ex lege, nec poteſt eam faciendo & operando aſſequi, tamen non deſpondeas animum, de aſſequenda perfectæ iuſticia & uera ſalute. Eſt enim alia iuſticia iuxta te, in corde & ore tuo, quæ conſtat credendo & conſitando. Hanc iuſticiam, ſi habueris, tunc habebis etiam eam iuſticiam, quam lex exigit, & tam iuſtus ſeu acceptus Deo eris, q̃ ſi tu ipſe perfectè impleuiſſes eam legem, quæ conſtat faciendo. Iuxta te, (inquit Moſes) eſt uerbum in ore tuo, & corde tuo, ut facias illud. Quod ergo eſt illud uerbum? Hoc Paulus maxima Spiritus induſtria

interpretatur, Hoc est, (inquiens) uerbum fidei, quod prædicamus, uidelicet, Euangelion de Iesu Christo. Nam, si confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus excitauerit illum à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem fit confessio ad salutem. Quid potuisset de iusticia, quæ est ex fide, clarius & significantius dici? Non est prope nos iusticia legis, quia caremus ea, sed prope nos est Euangelion Christi. Hoc nobis est diuinitus traditum & patefactum. Quare, si hoc Euangelion crediderimus corde, & confessi fuerimus ore, tunc & Christum ipsum apprehendimus, & posidemus in Christo perfectam, quam ipse præstitit, iusticiam. Vnde additur: Corde creditur ad iusticiam, hoc est, iusticia Christi imputatur nobis, si crediderimus in eum. Et ne quis existimet ueram fidem esse ociosam & ignauam, subiicitur: Ore fit confessio ad salutem. Etsi enim iusticia Christi imputatur nobis per solam fidem, & hac sola iusticia nobis propter Christum imputata, coram tribunali Dei constare possumus, tamen si hanc fidem uerè habuerimus, non est ite ociosa, nec ignaua, nec ita se abscondit in latebras cordis, ut non testificetur sui præsentiam, sed eo est ingenio, ut teneri non possit, quin suos fructus apertè coram hominibus proferat. Primum quidem confessionem Christi, & inuocationem nominis eius. Itaque manifestum est, quod non sit tibi uerè fides, cum quis profiteatur se corde credere, interim autem negat Christum ore, quemadmodum multi uani homines, in periculis, quæ propter Christum imminēt, impudenter iactare solent. Dicit enim Christus ipse: Qui me negauerit coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo. Deinde profert etiam fructus bonorum operum, & omne genus uirtutum. Quare, si quis profiteatur se credere in Christum, & interea sectatur desideria carnis suæ, ac obsequitur tyrannidi peccati, is mendax est, & sibi ipse imponit. Qui dicit se, inquit Ioannes, in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc. Et iterum: Si quis dixerit, diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem uidit, Deum, quem non uidit, quomodo potest diligere?

λέγει γὰρ ἡ γραφή, Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταιχνηθήσεται. Οὐ γὰρ ἔστι δόξα ἐν Ἀιῶσιν τε ὁ ἐχλωθ. Ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος πάντων, τὰ πάντα εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας ἀγαπᾷ αὐτόν, πᾶς γὰρ ὁ ἀγαπῶν αὐτὸν τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

Dicit enim scriptura, Omnis, qui fidit illi non pudebit. Non enim est distinctio uel Iudæi uel Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes inuocantes se. Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Probat testimonio Prophetæ Esaiæ cap. 28. quod iusticia sit ex fide, scilicet quod antè dixit, Corde creditur ad iusticiam. Ei enim, qui credit in Christum, tanta imputatur iusticia, ut coram tribunali Dei pudefferi non queat. Quantamcunque alio qui iusticiam uel legis diuinæ, uel Philosophiæ moralis, uel honestatis politicæ habueris, non tamē consistes cum ea coram iudicio Dei, sed consistes sola iusticia quæ est per fidem in Iesum Christum, uidelicet, si credideris peccata tua condonata tibi esse propter

propter crucem & mortē Christi, & uitam tibi partam, propter resurrectionem Christi. Quid igitur? Si nō iusticia operum, sed sola iusticia fidei consequimur, ut coram Deo nō pudeamus, abijciamus ergo iusticiam operum, & ambulemus in hac uita, pro carnis nostræ libidine? Nihil certè minus. Etsi enim iusticia operum non conseruat nos coram tribunali Dei, tamen est in suo genere optima, & factu necessaria. Deus enim exigit eam, & quanquā non præstamus eam in hac carne, perfectè, tamē obedientia placet Deo, & uult eam suis quibusdam beneficijs, clemēter compensare. Caritas erga proximum, (nam hoc exempli gratia recito) præcepta est diuinitus, & omnino uult Deus, ut mutuam inter nos dilectionem habeamus. Deus enim ipse, ut Ioannes ait, Caritas est. Et qui non habet caritatem, non uidet Deum, nec intelligit, quid sit Deus, nec manet in Deo. Qui autem habet eam, is consequitur clementia & liberalitate Dei & in hac terra suo quodam modo pacem ac tranquillitatem, & in futuro seculo sua dona. Sed cum uentum fuerit ad tribunal Dei, ibi, nisi attulerimus iusticiam fidei, quæ iusticia est Christus ipse, fieri non potest, quin opere caritatis nostræ pudeamus. Ducimur autē ad tribunal Dei, cum priuatim adhuc in hoc seculo commorantes, cum publicè & generaliter in nouissimo huius seculi die, cum in conscientia accusamur grauitatis peccatorum, & cōdemnamur ad æterna supplicia. Etsi uerò certamen, quod de peccatis & cōdemnatione nostri coram tribunali Dei agi solet, grauius est, & seuerius, quā quod humana lingua, aut sermone explicari queat, tamen ut cunctis uerbis adumbrabimus. Audiemus enim primum omnium: Tu es peccator, Obnoxius igitur es perpetuæ damnationi. Hic, si responderimus, Expiavi peccata mea bonis operib. iterū audiemus, Sed ista bona opera, non fuerunt perfecta, nec fuerūt absq; sordibus & uitijs, Quomodo igitur potuerūt sordes abluere, & uitia expiare? Quod si dixerimus: Feci, quod potui, seruauī legē pro mea uirili. Non sum furatus, nō latrocīnatus. Dedi decimas, Respondebit nobis: sed his operibus nō dum satisfactum est legi Dei. Lex enim exigit, ut diligas Deum ex toto corde, quod tu ne dimidia quidem parte præstitisti. Quod si iterum dixerimus, Fateor quidē me nō per omnia fecisse satis legi Dei, credo autem Deum esse misericordē, qui quod meritis meis deest, sua clementia compenset. Ibi tū respondebit. Rectè, Deus est misericors, sed ijs, qui legem suam perfectè implent, non illis, qui legi suæ non satisfaciunt. Dicit enim lex: Faciēs misericordiā in millia, his, qui diligunt me, & custodiunt mandata mea. Quo nunc te uertes? quomodo te aduersus tot ignita iacula defendes? Vides ergo, q̃ etsi necesse habeamus iusticiam operum præstare, tamen pudeamus cum ea, coram se uero tribunali Dei, ideoq; necessitas cogit nos, ut aliam iusticiam, quæ est fidei in Christum, quæramus. Nam, qui coram tribunali Dei offert Christum, & ait, Etsi ego sum peccator, nec impleui legem Dei, tamen credo in Christum, qui legem impleuit. Et quia Christus mihi totus donatus est, idcirco offero ipsius iusticiam, quæ proculdubio perfectissima est, non dubitās, sed certissimè sperans fore, ut propter ipsius

iusticiā absoluar ab æterna morte, & conseruet ad æternam uitam. Hæc illa est iusticia, de qua Paulus ex Esaia ait, Omnis, qui fidit illi, non pude fiet. Itaq; inter iusticiam operum & fidei, ita est distinguendum, ut illam quidem summo studio præstare debeamus, hæc autem sola, quæ est Christi Domini nostri, coram tribunali Dei confidamus. Deinde Paulus explicat illud uniuersale uocabulū, OMNIS, & diducit in suas species. Magnum enim offendiculum uidebatur, qd iudæi essent abiecti, & Gentes electæ. Iudicabatur enim absurdissimum esse, qd Gentes nulla iusticia præditæ, consequerentur salutem, absq; meritis operum legis. Idem est peccatorum affectus, qd ad tribunal Dei cōstituti, hoc est, peccata in conscientia sua agnoscentes, existiment beneficia Euangelij ad quosuis potius, qm ad ipsos, pertinere. Alij occupantur in consideranda occulta prædestinatione Dei, & cogitant se non esse prædestinatos. Paulus igitur cōsolatur hos omnes è dicto Propheta, & explicat quid sibi uelit hæc dictio OMNIS. Non est, inquit, distinctio, uel iudæi, uel Græci. Ad eundem modum, non est distinctio uel maris uel feminae, uel Regis, uel bubulei, Addo etiam, Non est distinctio uel peccatoris, uel iusti. Nam idem Dominus OMNIVM, diues in OMNES inuocantes se, siue sint Scythæ, siue Persæ, siue Principes, siue subditi, siue iusti, siue peccatores. Dicit & aliàs: Deus uult OMNES homines saluos fieri. Sed quomodo est diues in OMNES? Num, ut seruet omnes ad perpetuam foelicitatem, siue fuerint pii, siue impij, siue credentes, siue increduli? Minimè omnium. Ac sunt quidem, qui existimant fore, ut tandem unum fiat ouile omnium hominum, tam gentium, qm Christianorum, iudæorum, & Turcarum. Itaq; peccant præfractè & confidenter. Sed longè falluntur. Fiet quidem unum ouile, sed ouium tantum, non luporum, non porcorum, non ursorum. Addit ergo Paulus, Diues in omnes, num indiscriminatim in quosuis? Non. Sed inuocantes ipsum. Et ne quis de ueritate huius dicti dubitet, addit aliud testimonium Prophete. OMNIS, inquit, qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Hoc scriptum est in Ioele cap. 2. Nec solum allegatur hoc loco à Paulo, uerum etiam à Petro, in prima concione, quam habuit Hierosolymis, Act. cap. 2. Vides igitur hoc Propheticum dictum magna esse autoritate. Sed quāto maioris est momenti, tanto magis danda est opera, ut rectè intelligatur. Posset enim impudēs quispiam occasionem ex hoc dicto sumere ad sectandam impietatem. Quid enim? Si Salus constat tantum inuocatione nominis Dei, agam, quod libet. Non audiam conciones, non sectabor legitimam meam uocationem, sed recitabo tantum aliquot preculas, inuocabo Deum, & saluus ero, quicquid alioqui fecero. Alij autem cogitant fortassis: Quid? an non supra docuit Paulus ex Propheta Esaia, Illum saluari, qui crediderit, nunc autem adducit Prophetam dicentem, Illum saluari, qui nomen Domini inuocauerit? An nō, Credere & Inuocare sunt diuersa opera? Quare, ut hoc Propheticum dictum, de inuocatione nominis Dei, rectè intelligatur, suscipit Paulus interpretandum. Sic enim sequitur.

οὐδὲ γὰρ ὁδοὶ καλέσονται, εἰς ὅπου οὐκ ἐστὶν ὁ Θεός· τοὺς ἄλλους δὲ τὸ εὐαγγέλιον οὐ δοκεῖ

ἔρ; πῶς δ' ἐκκλησίαν χωρὶς κληρικών; πῶς δὲ κληρικούς, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶ
 σ; καθὼς γέγραπται. Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν ἐναγγελισμένων εἰς κῆλυ, τῶν ἐναγ
 κλησμένων τὰ ἀνδρά.

Quomodo igit inuocabunt eum, in quem non crediderunt? Quo-
 modo aut credet ei, de quo non au dierunt? Quomodo aut audiet, absq;
 prædicante? Quomodo aut prædicabunt, nisi missi fuerint? sicut scri-
 ptum est: Quam speciosi pedes annunciantiū pacē, annunciantiū bona.

Hæc est illius Prophetici dicti, Omnis qui inuocauerit nomen Dñi
 saluus erit, interpretatio. Ac initio, non iam opus est, ut Paulus exponat
 hanc dictionem OMNIS, quippe q; paulò antè eam explicuerit, Non
 est, inquit, distinctio uel Iudæi, uel Græci. Deus enim, quod quidem
 ad se attinet, nullū hominē à salute excludit. Nam, cum sit Salus ipsa, qui
 fieri posset, q; quenq; hominū salute destitueret? Illud igitur elaboran-
 dum est, ne nos ipsi excludamus. Excludimus aut nos ipsi, partim cum
 cogitamus, nos esse abiectiores q; quos Deus respiciat, ideoq; despon-
 demus animum: partim, cum cogitamus, peccata nostra maiora & gra-
 uiora esse, q; quæ remittantur nobis, ideoq; ab hincimus pœnitentiā: par-
 tim cum cogitamus nos non esse ab æterno ad salutem prædestinatos,
 ideoq; contemnimus Deum, & desperamus. Hoc est seipsum à salute
 excludere, cum tamen Deus, quod in se est, uelit saluos fieri OMNES
 homines. OMNIS, inquit, qui inuocauerit nomen eius, saluus fiet.
 Deinde Paulus suscipit hoc uerbū (INVOCaverit) explicandū,
 Et explicat ipsum sermonis figura, quam uocant *ἐκκλησία*, Gradationē.
 Quomodo, inquit, inuocabunt eum, in quem non credunt? Paucissi-
 ma uerba, sed multa docet. Vnū est, q; nihil referat, siue dicamus Inuo-
 catione, siue fide, hominem saluum fieri. Nemo. n. uerè nomē Domini
 inuocat, nisi ex fide. Et uera Inuocatio est opus fidei. Quare, cum dici-
 mus, Inuocationē, comprehendimus maximè omnium Fidem. Alterz
 est, q; Inuocatio sine fide non ualeat, ex opere, ut uocant, operato. Sed
 quid? An non omnes homines habet hanc fidem, q; sit Deus? Sciamus
 igitur, q; Paulus hic non loquitur de humanis cogitationibus, quas ca-
 ro de Deo concepit, Sed de FIDE in Christum, quæ est, ut credamus,
 q; unigenitus filius Dei Dominus noster Iesus Christus placauerit no-
 bis Deum Patrem, & impetrauerit, ut Deus agnoscat nos filios ac hæ-
 redes suos. Hæc est fides, ex qua Inuocatio ualeat, imò, quæ est ipsa nomi-
 nis Dei inuocatio. Vides ergo, q; preces hypocritarum, non sint
 ueræ Inuocationes, quia sunt sine fide, qua creditur, peccata nobis cer-
 tō remissa esse, idq; non propter nostrorū operū merita, sed gratis, pro-
 pter Christum. Cogita nūc mihi, obsecro, quot adhuc reliqua sint col-
 legia sacrificulorū & monasteria monachorū, in uniuerso Christiano (q;
 sic uocatur) orbe, & quanto sumptu conferuentur, in quibus diu no-
 ctuq; recitant Psalms & aliæ preces, & tamen nulla est ibi uera In-
 uocatio nominis Dei, propterea q; non solum orāt fiducia suorū meri-
 torū, uerum etiam persequuntur eam doctrinam, quæ docet Deum in-
 uocandum non fiducia humanorū meritorū, sed tantum fiducia grati-
 tæ clemētiæ Dei, propter Iesum Christum. Quantam igitur putas esse
 coram Deo abominationem, illū cultū, quem hypocritæ iurant Deo
 a 3 esse

esse gratissimum. Ac breuiter, hæc uerba Pauli docent generaliter, nulum hominem uerè inuocare Deum, nisi qui sit uerè Christianus, hoc est, credat, q̃ Solus Christus sit expiator peccatorum nostrorum. Reliqui, siue hypocritæ in Christianismo, siue Iudæi, siue Turcæ, siue alię gentes, etiamsi circumferant nomen Dei in ore, tñ Deum non uerè inuocant, ideoq̃ salutem non consequunt̃. Nec id tñtum de Inuocatione, sed etiã de quouis cultu Dei intelligendũ est, uidelicet, q̃ quicquid boni fecerint homines, nō sit Deo acceptum, nisi ex fide gratuita Dei clementię propter Iesum Christũ p̃cesserit. Cæterę, ne quis paulò uel infirmior, uel impudentior, iterum ex his Pauli uerbis occasionem offensionis sumat, & dicat, Quid? Si ad salutē sufficit, credere & inuocare nomē Domini, quid opus est audire conciones Euangelij? Abrogemus igit̃ omnia ecclesiastica ministeria. Sufficit em̃ credere & inuocare nomē Domini. Ad hoc respōdet Paulus, & pergit in gradatione. Quomodo, inquit, credent ei, de quo non audiunt? Et quomodo audient absque predicante? Quod Paulus dicit, hanc habet sententiam. Rectē dicis, q̃ ad salutē, uidelicet, ut constes coram tribunali Dei, sufficiat credere & inuocare nomē Domini. Non potes aut̃ ex te, aut tuis uiribus credere, sed necesse est, ut hoc donũ conferatur in te diuinitus. Conferitur autē per sua organa seu instrumenta. Audiēdum. n. est Euangelion de Christo. Non potest aut̃ audiri, nisi sit, qui prædicauerit. Quare ad concipiēdam & conseruandam fidem, necessarium est, ut habeas cōcionatores Euangelij, & audias. Concio enim Euangelij de Christo, instituta est in Ecclesia, non ad fallendũ temporis tædium, ac honoris tantum, sed necessitatis gratia, Ad quam etiam concionem conseruandam, omnia reliqua in his terris instituta sunt. Quare, qui uoluerit ueram fidem cōcipere, & retinere, necesse habet concionem Euangelij audire, ut exhibeat spiritui sancto organũ, quo sit in auditore efficax. Conferitur quidem fides, suo quodam modo, etiam infantibus, qui tamē externo auditu adhuc nihil percipere & intelligere possunt, hoc aut̃ sit singulari Dei clemētia, præter generalem de adultis ordinationem. Nisi enim infantes credant, non possunt, nec Deo placere, nec salutem consequi, quẽadmodum aliās copiose est expositum. Generalis autem Dei ordi- natio est, ut ad consequendam iusticiam & salutem audias concionem Euangelij, & nisi audieris, cum audire possis, Spiritus sanctus non erit in te efficax. Necessarium igitur est in Ecclesia ministerium concionandi Euangelij. Sed pergit Paulus in sua gradatione, ut exponat ordinē, quo iustificamur, & saluamur. Quomodo prædicabunt, inquit, nisi missi fuerint? Sunt enim diuersa genera concionatorum. Nam, quem- admodum in politicis legationibus, alij legati manent intra septa suarũ instructionum (ut uocant), & non, nisi quæ mandata sunt, exponunt. Et hi sunt ueri legati. Alij transiliunt septa, et addunt sua commenta, & nugas. Hi, etiamsi uidentur publica autoritate ablegati, tamen quia corrumpunt mandata, non dicunt̃ propriè missi: ita et in legationibus coelestis regni, alij concionantur, & non sunt missi, hoc est, non prædicant uerbũ Dei, sed sua somnia, De quibus Dñs apud Hieremiã cap. 23. dicit:

dicunt: Currebāt, & non mittebā eos. Hi sunt pseudoprophete, & hære-
tici. Hi nō ducunt auditores ad salutē, sed abducūt à salute in perpetuū
exitiū. Alij concionant, & sunt missi, hoc est, prædicāt uerbū Dei. Et hi
sunt audiendi, de quibus etiā dicit: Qui uos audit, me audit. Quare ad
consequendā salutem necessariū est, ut Deus mittat Legatos suos, qui
uerbum suum prædicent. Quæramus aut nunc, qui sint à Deo missi, &
quomodo agnoscendi. Ante promulgationē igitur Decalogi fuerūt à
Deo missi, Patriarchæ, Adam, Seth, Noe, Sem, Abraham, Isaac, Iacob,
Ioseph, qui tāta autoritate ornatī erant à Deo, ut & missio eorum certa
fuerit, & quisquis eos de religione audiuit, Deū ipsum audierit. Postq̃
autem imminēbat profectio Israelitarum ex Ægypto, missus est Mo-
ses, deinde missi sunt Prophetæ, Samuel, Dauid, Eliās, Elizæus, Esaias,
& reliqui, quos donis ædendorum miraculorum ita insigniuit, ut eo
ipso commendauerit ipsos tanquā ueros legatos suos audiendos, &
qui ipsos contemneret, Deum contemneret. Cū uerò aduenisset
Christus ipse, missi sunt Apostoli, de quibus etiā Paulus hoc loco
præcipuē loquitur. Hi fuerunt ueri Legati Dei. Nam, quemadmodum
Politiciis Legatis solent dari literæ fidei, quas uocant literas credentiæ,
ut alijs uerbis ipsorū fidem adhibeant: ita Christus dedit Apostolis suis,
loco literarum credentiæ, donum ædendi miracula. Signa (inquiens)
eos, qui crediderint, hoc est, ad prædicandum Euangelion fidei missi
fuerint, hæc subsequētur: Per nomen meum dæmonia eiicient, lin-
guis loquētur nouis &c. Hoc dono Christus doctrinā & auctoritatem
Apostolorum ita muniuit, ut quotquot ueram & æternam salutem ex-
petunt, necesse habeant doctrinam Apostolicā audire. Qui uerò con-
temnunt & condēnant eam, hi contemnunt Deum, & condemnabun-
tur. Porro doctrina Apostolorum, non est nobis recens tantū per mi-
racula, sed etiam longē antē, q̃ Apostoli nati erāt, per uaticinia Prophe-
tarum commendata. Horum unum insigne recitat Paulus ex Esaiā, ca-
pite 52. *Q̃ speciosi pedes adnunciantium pacem, adnunciantium bo-
na.* Esaias enim hoc dicto uaticinatur de Apostolis & ipsorū concioni-
bus, ac confert eas cum concionibus legis. Nam cōcio legis, etsi neces-
saria est, tamen conscientia est grauissima, quia ostendit magnitudinē
peccati, seueritatem iræ Dei, & sententiam perpetuæ cōdemnationis.
Hæc incutiunt conscientia magnum horrorē. Prædicat ergo Esaias uē-
turos longē amabiliōres & iucundiōres cōcionatores. *Q̃ speciosi sunt
pedes, hoc est, q̃ amabiles, q̃ iucūdi, q̃ grati & accepti sunt legati illi, q̃s
in spiritu uideo pedestres uenire per mōtana ad Zionē, & adnunciare
Euāgelion.* Adnūciant. n. primū, Remissionem peccatorū. Deinde gra-
tiā & fauorē Dei, reconciliationē uidelicet cū Deo. Postremò, perpe-
tuā felicitatē. Hæc sunt bona, hæc est pax, quā adnūciant Apostoli. Et
hæc adnūciatio multo gratior & iucūdiōr est, q̃ illa, quæ adnūciabat no-
bis p̃ctm, iram Dei, & infernū. Docet aut Esaias in hoc uaticinio de A-
postolis, quale sit regnū Christi in hoc seculo. Nō. n. est mundanum &
politicū regnum, q̃d accipiatur armato & potenti equitatu, sed quod
accipiatur pedibus, hoc est, inermibus legatis, & adnunciatione pacis,

seu prædicatione Euāgelij. Docet etiam, q̄ bona huius regni non sunt terrena, sed cœlestia, uidelicet, pax seu recōciliatio cum Deo, remissio peccatorum, iusticia coram Deo, & uita æterna. Quare, non est nobis uera fœlicitas querenda in bonis huius seculi, sed penetrādum est, per uarias afflictiones, quæ nobis in hoc seculo accidunt, ad uera & cœlestia bona. Habes de Apostolorū autoritate, quos scimus certō missos esse, & legationem eorum cōfirmatam esse per oracula Prophetarum, & per miracula. Sed qui sunt illi, qui post Apostolos mittuntur? Nimirum omnes illi, qui ad ecclesiasticum officium legitimè uocati, prædicant doctrinam Apostolorum. Nihil enim noui, post Apostolos, in ecclesia docendum est, sed tantum uetus illud Euāgelion, quod Apostoli prædicauerunt. Dices, Etiam aduersarij & persecutores Euāgelij, si milititer pseudoepiscopi & heretici iactant se prædicare Euāgelion Apostolicum, sicut quondam pseudoprophetæ iactabant se prædicare uerbum Dei. Quomodo igitur inter has diuersas doctrinas diiudicabimus? Hic non necesse est Angelos è cœlo deuocare, aut etiā miracula querere, quibus comprobei, cuius nam partis doctrina uera sit, sed inuocandus est Deus ex fide, & conferenda est doctrina partium dissidetium, cum scriptis Prophetis, & Apostolicis. Sic enim, uel medio cri iudicio præditus, modò pius, facili iudicabit, quæ doctrina sit analogica fidei, & Apostolicæ prædicationi consentanea.

Αλλ' οὐ πάντες ἠκούσαν τοῦ εὐαγγελίου. Ἡ χάρις τοῦ λέγει, κύριε τίς πείθει καὶ τὴν ἀκοὴν ἡμῶν; ἀρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἢ ἀπὸ τοῦ ῥήματος Θεοῦ. Αλλὰ λέγει, μή οὐκ ἠκούσαν; μὴ οὐκ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθὺγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρας τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

At non omnes obediunt Euangelio. Esaias enim dicit: Domine, quis credidit sermōibus nostris? Ergo fides ex auditu est, auditus autem per uerbum Dei. Sed dico, An non audierunt? Atqui in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terre uerba illorū.

Cum fides sit ex Euāgelij prædicatione, dicet quispiā, Quomodo prædictio Euāgelij est organon, quo concipitur fides, cum tamē res ipsa testificetur, q̄ qui audiunt Euāgelion, non solū non credant oēs, uerum etiam magna ipsorū pars persequant? Accedit & illud, q̄ cum non oēs credant Euangelio, uidetur non esse uerum Dei uerbum, alioquin omnes adhiberent ei fidem. Respondet Paulus ad hoc per concessionem. Fateor. Non omnes obediunt Euāgelio. Hoc autē, nec est nouum, nec inexpectatū, sed iam antea à propheta Esaia cap. 53. adnuntiātū. Nam in Esaia Apostoli ipsi admirant, quī fiat, q̄ doctrinæ tam salutari, & tot miraculis cōfirmatæ, tam pauci fidem adhibeāt. Nos quidem, q̄ ad ueritatē Euāgelij illustrandam, & ad autoritatem eius asserendam, opus est, nihil nec officiorum, nec miraculorum prætermittimus, Sed quis, inquiunt, credit auditui seu prædicationi nostræ? & brachium Domini, hoc est, Euāgelion, quod est brachium seu potentia Dei ad salutem omni credenti, cui ita reuelatur, ut credat? Non est igitur sentiendum, quod hoc Euāgelion, idcirco non sit uerum euāgelion, quia pauci ei fidem adhibent, sed sciendum est, Primum, quod

Quia sit Euangelij fors, ut pauci, ac presertim abiectissimi, credant. Nunquam enim tam bene cum rebus humanis actum est, ut optima pluribus placuerint, quomodo igitur fieret, ut res longè omnium saluberrima et diuinissima multitudini placeret? Et Christus ipse aliàs ait: Lata est uia, quæ ducit ad interitum, & multi ambulant eam. Angusta autem est uia, quæ ducit ad uitam, & pauci inueniunt eam. Hæc non idcirco commemorantur, quod sentiendum sit, paucos quosdam homines ideo semper rectam sequi sententiam, quod sint pauci. Nam, ut multi, ita et pauci errare possunt & solent. Apud Augustinum, hæretici commendant se paucitate, & gloriantur ueritatem à sua parte stare, propterea quod sint pauci. Et his temporibus Anabaptistæ quoque suam paucitatem iactant, Et tamen sequuntur doctrinam impiam. Sed hæc idcirco commemorantur, ut occurratur offendiculo, quod ex paucitate Euangelio credentium oriri solet. Imbecilles enim, & qui sunt animo parum confirmato, offenduntur paucitate credentium. Spiritus sanctus autem moneatur huic offendiculo, etiā priusquam Euangelion reuelatum erat, & moneatur per Esaiam, paucos, presertim ex Iudæis, Euangelio credituros. Cuius ergo culpa accidit, quod tam pauci credunt? Non certè culpa & uitio Dei, sed hominū, qui natura ex cæcati, tanto magis resistunt Euangelio, quanto apertius eis prædicatur. Sicut enim oculus noctuæ, quæ in tenebris tantum uidet, tanto plus excecatur, quanto clarior lux solis ei obijcitur: ita & mentes impiorum eo magis aduersus Euangelion irritantur, quo Euangelion illustrius adnunciatur. Deinde, etsi multi non credunt, nihilominus tamen fides est ex auditu, & auditus per uerbum Dei: hoc est, prædicatio Euangelij est organon fidei, & potentia ad salutem. Et hoc loco discenda est uera uerbi Dei & sacramentorum ratio. Sunt enim, qui tam uerbum Dei, quod prædicatur, quam sacramenta eius, idcirco contemnunt, & uiliora ducunt, quod uideant multos his abuti, paucissimos ex his respicere. Baptisamur omnes, Sed cū adolescimus, adolecunt unā nobiscum etiam uitia. Sumimus omnes cœnam dominicam, sed post sumptionē uideas multos peiores quam antea. Audimus omnes Euangelion de Christo, sed postquam à concione domum redierimus, repetimus uetera scelera. Quid ergo? Nū propterea Euangelion, Baptismus, & cœna Dominica sunt uana & inefficacia? Minime omnium. Sed etsi non omnes credunt, quemadmodum Paulus ait, fides tamen ex auditu est. Hic enim quæritur, non quid sit auditus, seu prædicatio Euangelij, alieno uitio, sed quid sit legitima sua ordinatione, & recto eius usu. Annon Christus ipse est odor mortis ad mortē, non quidem sua ipsius natura (qua est odor uitæ ad uitā,) sed impietate incredulorum? Ad sacramenti rationem, inquit Augustinus, non attinet, quid is credat, qui accipit. Plurimum quidem attinet ad salutis eius rationem, nihil autem ad rationem sacramenti: Semel enim factum & acceptum Sacramentum, uerum est sacramentum, etiamsi is, qui accipit, non credat. Sic & prædicatio Euangelij manet uera prædicatio, & uera potentia Dei ad salutem omni credenti, etiamsi is, qui audit, non adhibeat fidem. Nam, quemadmodum medicina, per se uera manet medicina, etiamsi

August. T. 2.
4. de sermone
Domini
in monte.

tiam si

nam si non medeatur huius aut illius morbo. Nihil enim culpæ hæret in medicina, quæ per se optima est, si ægrotus non conualescat, sed culpa hæret in ægroto, qui uel non rectè utitur, uel non tantum habet uirium, ut medicina possit in eo esse efficax: (Actus enim actiuorum, ut philosophicis uerbis utar, sunt in patiēte prædisposito.) ita & prædicatio Euangelij, & sacramēta, sunt ex sua institutione organa salutis nostræ, sed q̄ non operentur in quouis utente salutem, utentium non organorum uitium est. Quare, etsi non omnes credunt Euangelio, nec omnes capiunt fructum sacramentorum, nihilominus tamen prædicatio Euangelij & Sacramenta sunt potentia Dei ad salutem omni credenti. Cæterz, q̄ Paulus addit: Auditus aut per uerbū Dei, explicat, qualis debeat esse prædicatio. Non enim quæuis prædicatio est organo fidei, seu potentia Dei ad salutem, sed prædicatio VERBI DEI. Prædicant etiam Pseudoprophetæ, prædicant hypocritæ, non autem prædicant uerbum Dei. Quare ex ipsorum prædicatione non est fides, sed potius superstitio & impietas. Quod autem Apostoli prædicant, uerbum Dei est, & uerum Euangelion. Ex horum igitur prædicatione est fides. Nec quisq̄ se excusare potest, q̄ hanc prædicationem non audierit. Vulgata enim est per uniuersum orbem terrarum. Quod & Dauid multo antè uaticinatus est, Psal. 18. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba illorum. Et Paulus suis temporibus hoc impleri testificatur Colo. 1. Euangelion (inquiēs) in toto mundo fructificat. Et iterum: Prædicatum est apud uniuersam creaturam, quæ sub cælo est. Etsi enim Apostoli, non prædicauerunt, præsentia suæ personæ, Euangelion in quouis pago, & uilla singularum terræ regionum, prædicauerunt tamen in præcipuis regnis terræ, è quibus locis peruenit fama ad alias quoq̄ nationes. Nam & his temporibus, Euangelion de gratuita peccatorum remissione propter Christum, non prædicatur publice, in quauis urbe & uilla, totius Europe, tamē prædicatur in præcipua Europe monarchia, ex qua, fama Euangelij de Christo permanat etiā ad alias nationes, ut qui non excitantur ad cognoscendum Euangelio, nec credunt, non habeant excusationē, sed sua ipsorum culpa percant.

ΑΛΛΑ ΛΕΓΩ, ΜΗ ΟΥΚ ΕΓΝΩ ΙΣΡΑΗΛ; ΠΡΩΤΟΣ ΜΩΥΣΗΣ ΛΕΓΕΙ, ΕΓΩ ΠΡΟΕΛΑΘΩΝ ὑμῶν ἐπ' οὐκ ἔσθαι, καὶ οὐκ ἔδωκε ἀντιτάξαι παροργισμῷ ὑμῶν. ΗΘΕΛΩΣ ἢ ἀποθλῆμαι, ὃ λέγει, Εὐρεθῶν τοῖς ἐμὲ μὴ ἔκτανον, ἐμφανὲς ἐκινῶμαι τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπείσσωσι. ΠΡΟΣ ΔΕ Τὸν Ισραὴλ λέγει, Οὐκ ἔγωγε ἀνέστημι ἐπ' ὑμᾶς, τὰς χεῖρας μου πρὸς λαὸν ἀπειθῶντα καὶ ἀντιλέγοντα.

Sed dico, nunquid non cognouit Israel? Primus Moses dicit: Ego ad æmulationem prouocabo uos, per gentem, quæ non est gens. Per gentem stultam ad iram commouebo uos. Esaias autem post hunc audet, & dicit. Inuentus fui his, qui me non quærebant. Conspicius factus sum his, qui de me non interrogabant. Aduersus Israel aut dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & cōtradicientem.

Pergit Paulus testimonijs scripturæ comprobare abiectiōē Iudeorum & Electionem gentium. Etsi. n. res ipsa testificabatur, quod Iudei reijcerent Iesum Christum & Euangelion eius, ideoq̄ non uidebatur

opus,

opus, ut hoc dictis scripturæ muniretur, tamen quia Iudæi fuerunt ha-
 ctenus, iam inde à Sanctissimis Patriarchis electus populus Dei; uide-
 batur potius hunc Iesum, quem Apostoli prædicabant, non esse uerū
 Christum, nec Euangelion Apostolorum esse uerum Euangelion, q̄ Iu-
 dæos non esse amplius populum seu Ecclesiam Dei, idcirco uisum est
 Paulo, ex Prophetis scriptis abiectiōem eorum & electionē Genti-
 um exponere, ne quis offendatur, & existimet Paulum hæc de Iudæis
 suis prædicare, magis odio suæ gentis, q̄ ueritate rei. Ac posset fortas-
 sis homini imperito uideri, q̄ hæc essent ociosiora, & magis superua-
 cea, q̄ quæ nobis, hisce præsertim temporibus, in Ecclesia utiliter reci-
 rarētur. Quid enim ad nos, Iudæi, homines prophanissimi & sordidissi-
 mi, ac omnibus gentibus exosi? Sed profectò, si rem ipsam cum ani-
 mis nostris considerauerimus, deprehēdemus eam ad salutem nostrā
 esse cognitu necessariam. Nos enim ducimus originem nostram è Gen-
 tibus incircuncisis. Scriptura autem, quæ est cœleste oraculū, testatur,
 Gentes incircuncisas esse Deo abominabiles, & Iudæos, seu Israelē
 esse populum Deo gratissimum. TE elegit, (inquit Moses) Dominus
 Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt su-
 per terram. Et iterum. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non
 manifestauit eis. Adhæc, Gentes incircuncisæ non obseruant legem Mo-
 si, quam manifestum est, esse cœleste oraculum, & uerbum Dei. Appa-
 ret igitur, q̄ hereditas Dei non pertineat ad incircuncisas Gentes. Pre-
 terea, Christus promissus est semini tantum Abrahæ. Dicit & Christus
 ipse alicubi, se non esse missum, nisi ad oues Israelis, quæ perierunt. Nos
 autem incircuncisæ gentes; non sumus externum semen Abrahæ, aut
 Israelis. Quare, etiāsi Christus è Maria uirgine natus, sit uerus Christus,
 tamen non uidetur ad nos Gentes pertinere. Hic certè imperiti uerum
 hærent, nec habent, q̄d dicant. Obseruanda igitur sunt diligenter, quæ
 Paulus de abiectiōe Iudæorum & electione Gentium scribit, ut argu-
 mentum, quod in presentia de certitudine spei tractat, uideatur, Gen-
 tes Spe sua de consequendis beneficijs Christi per fidem, non pudefie-
 ri, propterea q̄ sint, abiectis Iudæis, in Ecclesiā Dei prædestinatæ & ele-
 ctæ, probè & perspicuè explicetur & muniatur. Nam, q̄ Iudæi sint ab-
 iecti, & Gentes in populū Dei ita electæ, ut quæcunq̄ posteris Abra-
 hæ in Christo sunt promissa, ea omnia pertineant nunc ad nos gentes,
 non est nouum dogma, recēs à Paulo excogitatū, sed multò antè Pro-
 pheticis oraculis traditū & expositum. Primus em̄ Moses ipse, Iudæo-
 rum ex Ægypto liberator, & legislator, cōcionatur de abiectiōe suo-
 rum Iudæorum, & electione Gentium. Ac ut posteritati diligentius in-
 culcet, non simpliciter recitat, sed celebrat publico carmine, omnibus
 seculis decantando. Sic enim in cātico suo Deut. 32. de impietate sui po-
 puli dicit: Abscondam, inquit Dominus, faciem meam ab eis, & confi-
 derabo nouissima eorum. Generatio enim peruersa est, & infideles
 filij. Ipsi me prouocauerunt, in eo, qui non erat deus, & irritauerunt
 in uanitatibus suis, & ego prouocabo eos, in eo, qui nō est populus, &
 in gente stulta irritabo illos. Quid de Iudæorum abiectiōe, non diu
 admodum

Deut. 7.

admodum, post egressum ex Ægypto, & confirmationem electionis eorum, in Ecclesiam Dei, manifestius dici potuisset? Æquissimum autem iudicium est, quod quia Deus irritatus est à suo populo Idolis, quæ de seruo uero Dei cultu, sectati sunt, uicissim irriter suum populum, aliena gente, quam eligat. Quod iudiciū Deus semper in hoc mundo tam publicè quàm priuatim exercere solet. Pharisei irritauerunt Deum impia doctrina, de meritis humanæ iusticiæ, uicissim irritauit eos Deus electione publicanorum & meretricū, quos Christus ait præcedere Phariseos in regno cælorum. Hypocritæ Pontificij & Monastici irritauerunt Deum abominabili sua hypocrisi de expiatione peccatorum per Missarum sacrificia, per peregrinationes, & infinita alia. Nunc igitur uicissim irritat eos Deus, alieno populo, hoc est, hominibus infimæ penæ sortis, qui agnoscunt Euangelion de gratuita peccatorum remissione propter solum Christū per fidem. Hi, cum affirmant se esse ueram Dei Ecclesiam, hypocritæ mirum in modum commouentur, & ad tantam iracundiam prouocantur, ut confessores Euangelij omni crudelitatis genere persequantur. Priuatim exercet Deus hoc iudicium, cum in multis alijs, tum præcipuè in impostoribus. Cum enim hi diripiant suis imposturis alienas opes, efficit Deus, ut alieni opibus ipsorum, magna ipsorum iracundia, fruantur. Fugiamus igitur omne genus impietatis & iniquitatis, ne Deus irritatus, uicissim & nos irriter, ac peramus. Habes uaticinium Mosi de abiectioe Iudæorum & electione Gentium.

Secundus, qui de eadem re uaticinatur, est Propheta Esaias, qui capite 65. ita ait: Quæsierunt me, qui antè nō interrogabant, inuenerunt, qui non quæsierunt me: Dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentem, quæ nesciebat me, & quæ non inuocabat nomen meum. Est & hoc clarissimū testimonium de electione Gentium. Sed quomodo inuenitur Deus ab his, qui non quæerunt eum? Num abijciendum est omne studium religionis, & non est quærenda ulla Dei cognitio, ut Deum inueniamus? Nihil minus. Deus non inuenitur à uerbi sui contemptoribus, sed ab eius auditoribus. Etsi enim uerissimum est, quod & Paulus ali-

Rom. 5. as dicit, Deus commendat suam erga nos caritatem, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus fuerit. Et Ioānes. In hoc est caritas, non, quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexerit nos. Omnino enim ad salutem necessarium est, ut cum nos simus natura filij iræ, & Deum odio habeamus, Deus prior nos ad se uocet, & conuertat, ac mutet cor lapideum, in cor carneum, hoc est, sequax & obediens: tamen illo prophetico dicto, quod Paulus ex Esaiā recitauit, nō concedit contemptus uerbi Dei, sed exigitur potius diligentissimus auditus eius, ut Deum inueniamus. Fides enim, quæ admodum paulò antè dixit, ex auditu est, auditus aut per Verbum Dei. Necessarium igitur est, ad inueniendum Deum, ut audiamus uerbum eius. Nam, quod Deus abiecerit Iudæos, nō idcirco abiicit, quod quæsiuerint ipsum, Quod studium omnino exigitur, Sed quod non quæsiuerint ipsum rectè & piè. Habuerunt studium Dei, sed non secundum scientiam. Quæsiuerunt Deum, non

1. Ioan. 4.

non autem ex fide, sed sua ipsorum propria iusticia. Econtrà, elegit Deus Gentes, non quòd contempserint Deum, & recusarint audire Euangelij prædicationem. Nam, qui inter Gentes abominati sunt Euangelion, postquam Apostolicis concionibus ad ipsos peruenit, hi unà cum Iudæis abiecti sunt & damnati. Sed elegit Gentes, quòd cùm audissent Euangelion, excitati sunt diuino beneficio, ut amplecterentur & exciperent fide. Ad eundem modum, inuenitur & his temporibus Deus, à non quærentibus ipsum, non à contemptoribus, seu non quærentibus Euangelion eius, ipsis iam oblatum: Hi enim sunt impij, sed à non quærentibus ipsum meritis humanæ iusticiæ, aut à suffocatis in cœno flagitiorum, excitatis autem prædicatione uerbi Dei, ad ueram pœnitentiam. Viuo enim ego, inquit, nolo mortem impij, hoc est, illius, qui me non quærit, nec de me interrogat, sed uolo magis ut conuertatur & uiuat. Conuertimur autem, per auditum Euangelij. Quare omnino necessarium est, ut non contemnamus Euangelion, sed audiamus. Cæterùm Esaias in cap. 65. non tantùm concionatur de electione Gentium, uerumetiam de abiectiōe Iudæorum. Expandi, inquit, manus tota die ad populum incredulum, qui graditur in uia non bona post cogitationes suas. Populus, qui ad iracundiam prouocat me ante faciem meam semper &c. Quid igitur, quod dicit: Expandi manus meas: Illud ipsum est, quod Christus apud Matthæum cap. 23. dicit. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt. Quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas & noluitis. Expandit enim Deus manus, & alas, cùm reuelat uerbum suum, & inuitat ad pœnitentiam. Itaq; expandisse dicitur manus & alas suas apud Iudæos, cùm ad ipsos misit Prophetas, Christum & Apostolos. Cùm igitur reiecerint eos, reiecti sunt & ipsi. Sic & his temporibus, expandit ad nos & manus & alas suas, quia patefecit nobis singulari beneficio Euangelion suum, quo ad ueram pœnitentiam uocamur. Tradamus igitur nos manibus eius, & confugiamus subter alas ipsius, ut ueram & æternam salutem consequamur.

CAPVT XI

ΛΕΓΩ ὅτι, μὴ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο, ὅτι ἡμεῖς Ἰσραὴλ ἵ-
 τες εἰμὶ ἐκ ἀνθρώπων Αβραάμ, Φυλῆς Βενιαμὴν. Οὐκ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὸν λα-
 ον αὐτοῦ, ὃν πρὸς ἐγώ. ἢ οὐκ οἶδατε, ὅτι ἡλίκα τί λέγει ἡ γραφή; ὡς αὐτὸς γέ-
 νει τοῦ θεοῦ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, λέγει, Κύριε, ὃν πρὸς ἐγώ, σὺ ἀπέκτενας, ὅτι τὰ εὐα-
 γελία σου ἠαπώκατον, καὶ γὰρ ἐπελείφθην μόνος, ὅτι ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου. Αλλὰ
 τί λέγει αὐτοῦ ὁ χρηματισμὸς; Κατέλιπον ἐμαυτὸν ἐπὶ ἀκισχίλις ἀνδρας, οἵτινες
 οὐκ ἔκαμψαν πρὸν τῇ βάλῃ. Οὕτως ὅτι καὶ ἐγὼ τὸν λαόν μου, λείμμα κατ' ἐκλογὴν χε-
 ρὶν ἔσονται.

b

Dico

Dico igitur, Num repulit Deus populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, tribus Benjamin. Non repulit Deus populum suum, quem ante nouerat. An nescitis de Elia, quid dicat Scriptura? Quomodo interpellat apud Deum, aduersus Israel, dicens: Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subruerunt, & ego relictus fui solus, & insidiantur uitae meae. Sed quid dicit ei diuinum responsum? Reliqui mihi ipsi septem milia uirorum, qui non flexerunt genu imagini Baal. Sic igitur & in hoc tempore, reliquiae secundum electionem gratiae fuerunt.

VOD Paulus de abiectione Iudaeorum dixit, & autoritate Prophetica comprobauit, hoc nunc explicat & interpretatur, quomodo sit intelligendum. Nam Prophetae alias dicunt, alias negant Israellem abijciendum. In Psal. 93. Non repellet (inquit) Dominus plebem suam, & hereditatem suam non derelinquet. Et tamen Dominus apud Moysen, de Israelitis dicit: Vbi nam sunt? cessare faciam ex hominibus memoriam eorum. Quid ergo sibi uult haec diuersitas? Obseruemus igitur diligenter, quod Paulus hoc loco docet. Quod enim offendiculum, ex doctrina de abiectione Iudaeorum eo tempore ortum est, quo Paulus praedicauit Euangelion Christi, hoc idem etiam nostris temporibus oritur ex doctrina Euangelij, de abiectione & excacatione hypocritarum & monachorum. Nam, cum inter nos annuncietur Euangelion Christi aduersus impiam hypocrisim, & maiores nostri non audiuerint talem Euangelij explicationem, sed uideantur agnouisse tantum Pontificiam & Monasticam hypocrisim, existimant imperitiores, quod hac doctrina omnes nostri maiores pronuncientur damnati. Et cum hoc habeatur durissimum, malunt Euangelion, quam Maiores damnare. Fuit & quondam magnum inter sapientes huius seculi, offendiculum, quod audiuerint solam Iudaeorum gentem fuisse electam Dei ecclesiam, Reliquas autem omnes gentes, propter impietatem a Deo abiectas. Quid? inquit, Deusne tanta esset immanitate, ut innumerabilem hominum multitudinem dampnaret, & solos paucos quosdam in abiectissima Israelitarum gente seruaret? Quae esset haec Dei immisericordia? His offendiculis medetur Paulus hoc loco, & docet, quid sit de populo & ecclesia Dei in his terris sentiendum. Ac primum omnium animaduertendum est, quod Deus semper ab initio orbis terrae suam habuerit in terris ecclesiam. Nec unquam fuit tanta hominum impietas, ut non fuerint inter ipsos electi Dei. Nisi enim Deus haberet in hoc orbe suos electos, terra non tot annis constitisset, ac nouissimus dies iam dudum esset reuelatus. Nam terra constat, propter electam Dei ecclesiam, donec ex humano genere colligatur. Cum igitur nouissimus dies nondum sit reuelatus, manifestum est, quod Deus hactenus semper habuerit suam in terris Ecclesiam, quantumcunque publice magna fuerit hominum impietas, & ini.

Deut. 32.

& iniquitas. Deinde obseruandum est, quòd etsi Deus semper habuit suam ecclesiam in medio impiorum, tamen non sentiamus, quòd impij, qui manserunt in sua impietate, consecuti sint salutem, sed, quòd qui fuerunt ecclesia Dei, seruati sint per fidem in semen Abraham promissum, qui est Christus Dominus noster. Non enim cogitandum est, quòd cum in quauis gente inueniantur homines simplices, & coram mundo honesti, hi seruentur propter suam uel simplicitatem uel honestatem, sed quia in quauis gente, qui consecutus est salutem, non per aliud sit consecutus, quam per fidem in Christum. Neque enim est alia salutis uia, quam Christus, nec potest esse ecclesia Dei, nisi per fidem in Christum. Quæ cum ita se habeant, percurramus singularum gentium exempla. Sumamus autem initio exemplum Iudeorum, quod Paulus initio huius undecimi capitis tractat. Dictum enim est Iudeos esse abiectos: Num ergo ita sunt abiecti, ut nullus eorum, uel salutem consecutus sit, uel consequi possit? Absit. Etsi enim impietas in Israel publice ita regnauit, ut Deus abstulerit ab eis omnem gentis gloriam, nec sint amplius publica Dei ecclesia, tamen multi sunt in ea gente seruati. Seruati autem sunt, non propter suam simplicitatem, aut propter suam ipsorum iusticiam, sed propter Christum, per fidem. Exemplum est Paulus ipse, qui cum esset & Israelita, & Euangelij persecutor, seruatus tamen est. Et initio Euangelicæ concionis, aliquot millia Iudeorum conuersi sunt ad Christum, & seruati, quemadmodum testantur Acta Apostolica. Hoc autem exemplum, quod illis temporibus in Paulo & Iudeis æditum est, non est aut nouum aut insolens. Superioribus enim temporibus non dissimile æditum est, tam in Israelitis, quam in Gentibus. Quo enim tempore Propheta Elias inter Israelitas concionatus est, tanta impietas publice obtinuit, ut nullus planè, præter Eliam ipsum, uidebatur pius & electus Dei. Historia extat, in tertio libro Reg. cap. 19. Nam Elias fugiens persecutionem impiæ reginæ Iesabellæ, & interrogatus à diuino oraculo, quid hic in spelunca ageret, respondit: Zelo zelatus sum, pro Domino Deo Zebaoth, quia dereliquerunt pactum tuum filij Israel, altaria tua destruxerunt, & Prophetas tuos occiderunt gladio, & derelictus sum ego SOLVS, & quærun animam meam, ut auferant eam. Sed uicissim audit & reprehenditur à Domino: Dereliqui mihi, inquit Dominus, septem millia uirorum. hoc est, Non existimes te solum reliquum esse inter Israelitas, qui sit uerum Ecclesiæ meæ membrum, & ueram pietatem colat. Reliqua adhuc sunt hisce tuis temporibus multa millia hominum, quos pro uera Ecclesia agnosco, & quos in media impietate seruo, ne unà cum alijs pereant. Non sunt tibi conspicui, sed mihi, & tam mihi sunt grati, quam tu, etiam si te maioribus & illustrioribus donis ornauerim. Quomodo autem Deus hos sibi reliquos seruauit: Num manentes & perseverantes unà cum alijs, in impie-

rate Baalitica: Nihil minus. Sed qui non curuant (inquit) genua sua ante Baal. Agunt quidem uitam inter eos, qui adorant Baal, non autem curuant, unà cum ipsis, genua sua ante Baal. Et quia non sunt illustres uel regia dignitate, uel alia externa specie, idcirco non sunt publicè noti. Sed cum uerum Deum, ex uera fide adorent, satis est, quòd Deo sint noti, etiamsi tibi Prophetæ, & alijs magnis uiris fuerint ignoti. Habes exemplum de Israelitis. Videamus nunc exempla de Gentibus. Inter Gentes enim incircumcisas publica obtinuit Idolomania, iam inde à diluuiò, & dispersione familiæ Nohæ, in orbe terrarum. Quid ergo? Num dicemus omnes damnatos, nec fuisse inter eas gentes, qui fuerint seruati? Absit. Sed quomodo fuerunt seruati? Num unà cum alijs idolomaniam sectantes, & in ea perseverantes? Nihil minus, sed agnoscetes, abiecta Idolomania, uerum Deum, uera fide. Ante Abrahamum, fuerunt inter gentes, pij Patriarcharum posterì, Melchisedec, Iob, & alij. Post Abrahamum, uenit Ioseph in Aegyptum, uenerunt & eò Israelitæ. Erat autem eo tempore regnum Aegypti in terris præcipuum. Ibi dubium non est, quin doctrina de uero Deo diuulgata sit per Israelitas, inter gentes, & multi seruati. Deinde populus Israelitarum sparsus est per totum orbem terræ, à Monarchis Assyriorum & Babiloniorum. Qua occasione illustrata quoq; est gloria Dei inter gentes, & multi crediderunt, ut manifestè apparet ex edictis Monarcharum de colendo uero Deo, quæ extant in Daniele. Qui ergo crediderunt, seruati sunt, non perseverantes in impietate sua, sed agnoscetes uerum Deum, qui per semen Abraham benedictionem promiserat. Sic & apud maiores nostros publica extitit impietas de sacrificijs Missarum, de inuocationibus mortuorum, de cultu statuarum, & infinitis alijs. Nunquid ergo omnes sunt damnati? Nihil minus, sed dereliquit sibi Deus septem millia hominum, qui non curauerunt genua sua ante Missam Pontificiam, hoc est, non consenserunt in publicam impietatem. Et hi seruati sunt, non propter suam simplicitatem aut externam honestatem, sed propterea, quòd inter hanc publicam impietatem, agnouerunt priuatim ueram fidem in Christum, in qua & obdormierunt. Nam, qui in ipsa impietatis confessione perseverarunt, & mortui sunt, nullam consecuti sunt salutem. Postremò, adaptat Paulus exemplum temporum Eliæ, ad sua tempora, quibus etsi populus Iudaicus abiectus est, ne sit amplius ecclesia Dei, tamen nonnulli sunt ex eo seruati. Sic & hoc (inquiens) tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ fuerunt, hoc est, quemadmodum temporibus Eliæ multi seruati sunt, etiamsi publica obtineret Idolomania, ita & his temporibus, quo Paulus adnunciavit Euangelion, etsi Iudæi publicè sunt abiecti, ne sint amplius populus Dei, tamen dereliquit sibi Deus multos, quos seruaret, non quidem ex merito ipsorum, sed secundum electionem gratiæ.

Deus

Deus enim selegit eos ex omni Iudæorum numero, gratuita sua clementia, ut cum audito Euangelio Christi, crederent in Christum, consequerentur etiam beneficia Christi, hoc est, remissionem peccatorum, iusticiam, & æternam uitam.

Εἰ δὲ χάρις, οὐκ ἔστιν ἐργον, ἔπειτα καὶ χάρις οὐκ ἔστιν χάρις. Εἰ δὲ ἐργον, οὐκ ἔστιν χάρις, ἔπειτα τὸ ἐργον, οὐκ ἔστιν ἐργον.

Quod si ex gratia, non iam ex operibus, quandoquidem gratia, iam non est gratia. Sin ex operibus, iam non est gratia. Quoniam opus, iam non est opus.

Occasione gratuita electionis, cuius iam mentionem fecerat, ponit antithesin inter gratiam & merita operum. Reliquis, inquiens, factæ sunt saluæ secundum electionem gratiæ. Si autem ex gratia, non iam ex operibus, quandoquidem gratia, non est amplius gratia. Hæc Paulina phrasis uidetur homini incogitanti ualde absurda, sed sententia plana est, si iuxta usitatam loquendi formam, qua Paulus uti solet, nomine gratiæ intelligas gratuitam Dei clementiam, & nomine operis, merita operum. Si, inquit, electio facta est ex gratia, hoc est, ex gratuita Dei clementia & misericordia, fieri non potest, ut sit ex operibus, hoc est, ex meritis operum, quandoquidem gratia iam nō est gratia, uidelicet, si electio esset ex meritis operum. Gratia. n. & Opus, seu gratuita Dei clementia, & merita operum ita opponuntur inter se, ut si electio esset ex operibus seu meritis operum, tunc non posset esse ex gratia seu gratuita Dei clementia. Et ut hoc significantius explicetur, repetit eandem sententiam: Si, inquiens, ex operibus, iam non est gratia, quoniam opus iam non est opus, uidelicet, si electio est ex gratuita Dei clementia, hoc est, Si dixeris electionem esse ex meritis, & propter merita operum, nihil aliud sequeretur, quàm quod gratia esset euacuata, & electio non fieret ex gratia, quandoquidem opus iam non est opus: hoc est, si electio est ex gratia, nullus iam est respectus meriti. Breuiter, illa est huius loci sententia. Reliqui Iudæi electi sunt ex gratia. Si autem ex gratia, certè non electi sunt propter merita ipsorum. Vbi enim salus contingit propter merita, ibi non contingit ex gratia. Vbi autem contingit ex gratia, ibi non contingit propter merita. Hic locus est memorabilis, & unus è præcipuis dictis, quæ non tantum in hac Pauli epistola, uerum etiam in tota scriptura & uera Christianismi doctrina continentur. Docet enim, quod salus contingat nobis non ex meritis nostrorum operum, sed tantum ex gratuita Dei clementia & misericordia. Nam, quod non contingat ex operum meritis, Paulus suprâ copiosè cap. 1. 2. & 7. probauit. Omnes, inquiens, homines sunt peccatores. Imò, & pii, qui acceperunt spiritum sanctum, nondum perfectè implent suis operibus, legem Dei. Cum igitur nec impiorum, nec piorum hominum o-

pera sint uerè perfecta, & absoluta, non possunt esse summi boni, quod est in cœlo, meritoria. Quod autem salus contingat tantum ex gratia, probat Paulus suo ipsius exemplo, & electione reliquiarum. Ego nullum habui meritum coram Deo, cum non solum non impleuerim legem Dei perfectè meis operibus, uerumetiam persecutus sim ecclesiam Dei. Et tamen Dominus recepit me in gratiam. Reliquia, (sic enim Paulus uocat illos, qui ex Iudæis salutem consecuti sunt, idq; ex illo dicto Domini ad Eliam: **RELIQVI** mihi septem millia uiorum etc.) nullum habuerunt meritum, quippe quod & ipsæ non satisfecerint legi Dei suis operibus. Et tamen receptæ sunt à Domino in gratiam. Nam, si recepisset eos in suam Ecclesiam, propter merita operum, certè æquiori iure accepisset alios in suam ecclesiam, qui plura bona opera fecerunt. Deus autem hos reiecit, illos autem recepit. Manifestum igitur est, quod receperit eos ex mera gratia seu gratuita sua clementia. Hæc doctrina, uidelicet, quod saluari simus gratia, extat ubiuis in doctrina Pauli perspicuè. Et tamen tantus fuit Satanæ astus, ut inueniret uiam, qua eam hætenus in Ecclesia obscuraret, & corrumpere. Nam aduersarij doctrinæ Euangelij fatentur & ipsi, quod consequamur salutem, tantum ex gratia Dei. Sed alij nomine gratiæ Dei intelligunt non gratuitam clementiam in Deo, sed gratuita Dei dona in nobis, uidelicet illas tres uirtutes, Fidem, Spem & Caritatem, quæ nobis gratis à Deo donatæ, efficiant, ut postea mereamur operibus nostris æternam uitam & salutem. Alij dicunt, Christum morte sua nobis hanc gratiam meritum esse, ut opera nostra mereantur peccatorum remissionem & cœleste regnum. Alij sentiunt, quod necesse habeamus gratiam & clementiam Dei operibus nostris mereri, ac meritis nostrorum operum efficere, ut Deus nobis sit clemens & misericors. Hæc sunt manifesta corruptela Euangelij Christi, de gratuita remissione peccatorum, & donatione æternæ salutis. Ac Paulus hoc loco uniuersas illas cauillationes paucis quidem, sed minimè obscuris uerbis refutat. Si per gratiam, inquit, non iam ex operibus, quandoquidem gratia, iam non est gratia, uidelicet, si dicatur, uel quod donatæ uirtutes efficiant, ut mereamur æternam uitam, uel quod Christus meritis sit, ut nos nostris operibus mereamur salutem, uel quod nostris meritis mereamur clementiam & gratiam Dei. De qua re aliàs copiosius dictum est. Ex altera parte non minus damniabiliter errant ignaui & præfracti homines, quàm humanorum meritorum doctores. Hi de meritis operum nimis declinant ad sinistram, illi nimis aberrant ad dextram. Si enim prædicatur, quod æterna salus contingat nobis, non ex operum meritis, sed ex gratia, existimant hac prædicatione concedi sibi licentiam nihil boni operandi, sed pro libidine animi sui uiuendi. Quanto diligentius autem docetur, Salutem esse ex gratia & clementia Dei,
tan-

tanto magis admonemur ad bene operandum. Primum, ut cognoscamus illud, propter quod Deus nobis est clemens & misericors. Non enim est nobis clemens, nisi propter Iesum Christum Dominum nostrum, si in ipsum credimus. Summa igitur opera nobis danda est, ut discamus Christum, & in ipsum uerè credamus. Per fidem enim accipimus Christum: Et ubi Christus est, ibi Deus est clemens. Hoc opus, uidelicet, cognoscendi & credendi in Christum, tantum opus est, ut nullus adhuc fuerit, qui perfectè in hoc seculo didicerit & perfecit. Quare in hoc opere discendo & faciendo, per omnem uitam nostram elaborandum est. Quid ergo dicendum? Nullus igitur, ne per fidem quidem in Christum, consecutus est adhuc salutem, quippe quòd & fides nostra sit infirma & imperfecta? Rectè hoc obijceretur, si Deus respiceret operis fidei, quæ in nobis est, meritum: Sed scriptum est Esa. 42. & Matth. 12. de Christo: Calamum quasiatū non conteret, & linum fumigans non extinguet. Imbecillis & imperfecta fides, est linum fumigans, quod tantum abest, ut Christus extinguat, ut potius accendat, & inflammet. Et quanquam fides ipsa est in credente imbecillis & imperfecta, tamen Christus, qui per fidem accipitur, est fortis & perfectus. Respicit autem Deus pater, non meritum operis fidei, sed meritum Christi, per fidem, quamuis imbecillem, præsens, & inhabitantis. Deinde, quia saluati sumus per gratiam, nunquam non est bene operandum, ut testificemur gratitudinem nostram. Nam quemadmodum, qui explicat beneficia, quæ nobis amicus gratuito fauore exhibuit, non iubet nos nihil beneficii amico uicissim præstare, sed potius iubet nos nostram gratitudinem, quoquo officio possumus, declarare: ita & qui docet æternam salutem, quæ est summum beneficium, contingere nobis gratuita Dei clementia, eo ipso hortatur nos, ad plura & rectiora opera facienda, quàm si alius quispiam de meritis operum multis declamationibus uociferaretur.

τίς ἐστι δὲ ἡ δόξα τοῦ Ἰσραὴλ, ἣν οὐκ ἐπέτυχον, ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχον, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι, καθὼς γέγραπται, Ἐδοκὼν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὃ φθαλμοῖς τοῦ μη βλέπειν, ὅτι τὸ μὴ αἰοῦσιν, ἕως θρῆνός, ἡμέρας. Καὶ δαβὶδ λέγει, Γενήθη τὸ ἔσχατον αὐτῶν εἰς παρρησίαν, ὅτι εἰς θάνατον, ἢ εἰς σκάνδαλον, ὅτι εἰς πάντα πόδῶν αὐτῶν, σκολεθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τὸ μὴ βλέπειν, ἢ τὸν ῥῶτον αὐτῶν ἀπὸ παντός συνμαμότης.

Quid igitur? Quod quaerit Israel, hoc non assecutus est. Electio autem consecuta est, reliqui uerò excacati sunt. Sicut scriptum est: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos, ut non uideant, & aures, ut non audiant, usque ad hodiernum diem. Et Dauid dicit: Vertatur mensa illorum in laqueum, & in captionem, & in offendiculū, & in retaliationem ipsis.

• Obtenebrentur oculi eorum, ut non uideant, & tergum illorum semper incurua.

Hæc est conclusio prioris partis de abiectiōe Iudæorum. Summa, inquit, huius nostræ disputationis, hæc est, quòd Israelitæ, quæsiuerunt quidem multo studio, & magno labore iusticiam & salutem, non autem inuenerunt eam, nec sunt eam consecuti. Electio uerò, (hoc est) Electi (iuxta Hebræorum phrasin) seu pauci ex omni Israelitarum numero consecuti sunt iusticiam per Christum. Nam reliqua, eaq; maxima illorum pars ita abiecti sunt, ut non solum non fiant operibus suis coram Deo iustiores, sed fiant potius peiores & iniustiores, ac subinde à salute longius recedant. Cæterum Paulus iterum recitat testimonia è scriptis Prophetis, ut probet doctrinam de excacatione & abiectiōe Iudæorum, non à se excogitatam, sed longè antè à Spiritu sancto traditam. Horum testimoniorum alterum collectum est è duobus locis Esaia. Nam quod dicitur: Dedit illis Dominus spiritum compunctionis, seu stuporis, Scriptum est Esai. capit. 29. Quod autem dicitur: Oculos, ut non uideant, aures, ut non audiant, scriptum est partim in eodem capite, partim in capite sexto. Alterum testimonium, uidelicet, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones, & in scandalum, scriptum est in Psalmo 68. Hæc Prophetica dicta manifestè testificantur futurum, ut Iudæi in aduentu Domini nostri Iesu Christi tanto mentis stupore percutiant, ut etiam si existiment se celestem doctrinam uidere, audire, & amplecti, tamen non uerè intelligant. Et quanquam scripta Prophetica (hæc enim David uocat mensam eorum) sint ipsis diuinitus tradita & commendata, tamen erunt eis in laqueum, quo irretiantur, & in retributionem, seu supplicium, quo propter impietatem affligentur, & in offendiculum, quo impingant, & cadant. Primum ergo, uideamus, quid causæ sit, quòd et si Israelitæ multo studio quæsierunt iusticiam & salutem, non tamen sint eam affecuti. An non scriptum est: Qui quærit, inuenit? Rectè, si modo illic quærit, ubi Spiritus sanctus iussit quærere, & quærit recta uia. Nam Spiritus sanctus iussit nos quærere iusticiam & salutem, in semine Abraham, hoc est, in Iesu Christo. Et iussit quærere per fidem. Hæc enim recta est uia, qua Christus inuenitur. Iudæi autem non quæsierunt iusticiam & salutem in Christo, sed potius persecuti sunt Christum, nec quæsierunt per fidem, sed per merita suorum operum. Quare non potuerunt eam inuenire. Hanc causam Paulus suprâ disertis uerbis commemorauit. Israel, inquit, qui sectabatur legem iusticiæ, ad legem iusticiæ non peruenit. Propter quid? quia non ex fide, sed tanquam ex operibus. Ad eundem modum adhuc hodieq; quærunt hypocritæ iusticiam, sed non inueniunt eam, quia aut non quærunt eam in Christo; aut etiam si dixerint, se eam quærere in Christo, tamen non

non quærunt eam per fidem, sed per merita operum suorum. Nunquam igitur assequuntur eam. Hoc adumbratum est in muliere Heremorrhœa, quæ duodecim annis impenderat omnem substantiam in medicos, & tamen non poterat curari, sed quàm primum uenit ad Christum, & tetigit fimbriam uestimenti eius ex fide, continuo affecta est sanitatem. Eodem modo hypocritæ impendunt omnem operam suam ad parandam coram Deo iusticiam, & tamen non possunt eam inuenire, donec audiant Euangelion Christi, & agnoscant Christum per fidem. In solo enim Christo, per fidem inuenitur remissio peccatorum, iusticia & æterna salus. Deinde, non est oscitanter prætereundum, quòd in illo testimonio, quod Paulus ex Davide commemorat, sacra scriptura uocetur Mensa. Vertatur, inquit David, mensa eorum in laqueum. hoc est, Sacra scriptura, quam singulis diebus legunt, fiat eis laqueus, quo implicentur potius quàm explicentur. Nam quemadmodum in mensa usitata proponi solent uaria fercula, quibus corpus cibatur, sustentatur, & saginatur: ita sacra scriptura, mensa est spiritualis, in qua omnia ferculorum genera, ad consequendam & retinendam æternam uitam proponuntur. Si quis, exempli gratia, patitur esuriem uel iusticiæ, uel liberationis è periculis, uel foelicitatis, is inuenit in sacris literis fercula, seu remedia, quibus fami suæ medeatur. Quid ergo dicemus de Israelitis? An non & ipsi habuerunt hanc mensam? Certè habuerunt. An non legerunt sacram scripturam? Certè legerunt, ac multo diligentius, quàm his temporibus plurimi Christiani. Nam Iudæi uetus testamentum, quod initio lingua hebræa scriptum est, tanta diligentia tractarunt, ut non tantum singulos uersus, sed etiam singulas dictiones, syllabas, & literas eius numerarint, ad eoque etiam apices earum obseruauerint, Vt nihil dicam de illa reuerentia, qua non patiuntur prophanum quendam librum, scripto sacre scripturæ superimponi. Non commendo superstitionem, sed recito tantum diligentiam, & quam putant in tractandis sacris scriptis, obseruantiam. Nihilominus tamen David & Esaias dicunt, quòd sint excæcati. Dedit, inquit Esaias, oculos, ut non uideant, dedit aures, ut non audiant. Et David, Vertatur mensa eorum in laqueum. hoc est, Iudæi maximo suo studio, quod impenderunt in sacram scripturam, intantum non inuenerunt ueram lucem, ad consequendam iusticiam & salutem, ut multo magis excæcati sint, quàm illustrati. Oculos habent, sed nō uident, Mensa posita est, & uidentur maximè omnium cibus in ea collocatis uesci, sed discedunt famelici, & nec cibantur, nec saginantur. Quæ est igitur huius rei culpa? Num Deus inuidet eis salutem, & claudit præ inuidia oculos eorum ne uideant? Minimè omnium. Non cadit in optimum & clementissimum Deum tam crassus, tam carnalis, tam impius affectus. Sed ipsi potius sibi salutem inuident, quia aspernantur salutem

salutem ipsis per Euangelij prædicationem oblatam. Huc pertinet, quod Paulus aliàs, in posteriori ad Corinthios capit. 3. scribit. Excæcati, inquit, sunt sensus illorum. Nam usq; ad hodiernum diem idem uelamen in lectione ueteris testamēti manet, nec tollitur uelamen, quod per Christum aboletur. Sed ad hunc usq; diem, cū legitur Moyses, uelamen cordibus illorum impositum est: at ubi conuersi fuerint ad Dominum, tollitur uelamen. Habes hic apertè causam, propter quam Iudæi, etsi tractauerunt sacram scripturam diligentissimè, non tamen inuenerunt in ea, nec affecuti sunt ueram lucem, & salutem. Quia uelamen, inquit, impositum est cordibus illorum. Hoc uelamen est ignorantia Christi, & persuasio de meritis bonorum operum, uidelicet, quod propter ipsa consequamur iusticiam & salutem. Qui enim hac persuasione imbutus & infectus accedit ad legendam scripturam, & ignorat Christum, ac uerum eius officium, is subinde magis, ac magis per scripturam excæcatur, tantum abest, ut illustretur. Quare, cū Iudæi persequantur Christum, non est mirum, quod nullam salutis lucem in scriptura inueniant. Et hoc illud est, quod Dominus apud Ezechielem cap. 14. ait. Homo de domo Israel, qui posuerit immundicias suas in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit cōtra faciem suam, & uenerit ad Prophetam, interrogans me per eum, ego Dominus respondēbo ei in multitudine immundiciarum suarum, ut capiatur domus Israel in corde suo, quo recesserunt à me in cunctis idolis suis. In eodem luto hærent Papistæ. Tractant enim & ipsi scripta Prophetica & Apostolica, & iactant auctoritatem eorum, sed habent uelamen cordibus ipsorum impositum, & posuerunt immundicias & idola sua in animis suis. Existimant enim non solum opera diuinitus præcepta, sed etiam opera ficticiorum suorum sacrōrum esse ipsissimos Dei cultus, quibus mereantur coram Deo iusticiam & salutem. Hoc est uelamen ipsorum. Hæc sunt idola illorum. Quandiu igitur hoc uelamen habent, & scriptura sacra nihil nisi excæcationem reportant. Sunt & Cingliani, seu, quos ita uocant, Sacramentarij, qui oppugnant ueram & substantialem præsentiam corporis & sanguinis Christi in cœna dominica, suo uelamine excæcati. Sentiant enim Cœlum, quod est Christi & beatorum in futuro, seu reuelando seculo, hospitium, esse sedem corpoream, in suas corporales mansiones distinctum, in quo Christus localiter commoretur, & pro suo arbitrio corporaliter sedeat, stet aut ambulet. Sentiant etiam dexteram Dei, ad quam consedit Dominus noster Iesus Christus, esse certum in illo corporali cœlo locum, in quo, corpore suo ita commoretur, ut nō possit esse in terra, donec in nouissimo die ad iudiciū redeat. Hoc est uelamen impositū cordibus Sacramentariōrum, & idolū suo arbitrio confictū, præ quo non possunt uerā & substantialem corporis & sanguinis Christi præsentiam in cœna percipere, etiam si

in scri-

in scriptura legant, Ascendit super omnes cœlos, ut omnia impleret. Omnia subiecta sunt sub pedibus eius. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Dedit ei nomen super omne nomen. Et: Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus. Quare, etsi scripta Prophetica & Apostolica summo studio sunt legenda, tamen ut rectè ea intelligas, & non fiant tibi offendiculum, idolum animi tui abijcias, uelamen è corde tuo amoueas, & de Christo, ac maiestate eius piè, & dignè sentias, necesse est.

λέγει ὁ κύριος, καὶ ἐπὶ ταύτης ἵνα πέσῃ; καὶ γὰρ οὐκ ἔστιν αὐτῶν πᾶσι πᾶσι μακάριον ὅτι
 τῆς χάριτος ἐκείνης, εἰς τὸ πᾶσι λαλοῦναι αὐτοῦ. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἡ χάρις αὐτῶν πᾶσι τοῖς
 ἁγίοις, καὶ τὸ ἴδιον ἡ χάρις αὐτῶν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, πᾶσι τοῖς ἁγίοις, πᾶσι τοῖς ἁγίοις;

Dico igitur, Num ideo impeerunt, ut conciderent? Absit: sed per lapsum illorum salus contigit gentibus, in hoc, ut eos ad æmulandum prouocaret. Quòd si lapsus illorum, diuitiæ sunt mundi, & diminutio illorum, diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo illorū?

Haecenus de abiectiōe & excacatione Iudæorum. Nunc uertit se Paulus ad Gentes, illas uidelicet, quæ ad Christianismum conuersæ erant, & docet eas, quid ipsis faciendum sit, ut cum sint electæ, non excidant è gratia electionis. Res autem ipsa exigebat, ut Gentes, in hac de excacatione Iudæorum disputatione, sui officij admonerentur. Illud enim ferè fieri solet, ut cum inter duo hominum genera, alterum publicè reprehenditur, alterum tanquam innocens sibi applaudat, Et quia non est nominatim reprehensum, non concipiat timorem Dei, nec cogitet de suo officio, sed existimet suam alterius reprehensione innocentiam testatam, ac sibi potestatem concessam, eos qui reprehensi sunt, conuicijs proscindendi, adeoq; pedibus etiamnum conculcandi. Si reprehenduntur (exempli gratia) pro publica concione importuni mores maritorum erga uxores, arbitrantur sibi uxores eo ipso licentiam concessam, uirulenter in maritos intèhendi. E contra, Si uxorum importunitatem erga maritos reprehenderis, existimant mariti licere sibi pro arbitrio uxores durissimè tractare. Idem accidit, si uel magistratum, uel subditos sui officij admonueris: sic enim nemo ferè est, qui obseruet, quod suum est, sed tantum, quod est alienum. Extat huius rei exemplum apud Lucam cap. 13. Nonnulli adnuntiabant Christo, quid de Galilæis actum fuerat. Achi quidem nouarum rerum adnuntiatores, non admonebantur ex hac seueritate, qua Pilatus Galilæos trucidauerat, de sua iniquitate & resipiscentia, sed uidebantur tantum, in crudelitatem Pilati, aut in scelera seditiosorum inuehere, immemores quod officium ipsi præstare deberent. Quare Christus reprehendit eos grauiter. Putatis, inquit, quòd hi Galilæi, præ cunctis Galilæis, peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Non, dico uobis, Imò nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.

In eo.

In eodem luto hærebant etiam Gentes, quæ conuersæ erant ad Christianismum. Nam, cum Apostoli prædicarent Iudæos abiectos, & Gentes electas esse, ibi tum Gentes erigebant cristas, inuehebantur in Iudæos, ac ita eos tractabant, perinde ac si nulla ipsis amplius spes salutis relicta esset. Interea autem arrogantia inflata, obliuiscabantur sui officij, nec dabant operam, ut electionis gratiam retinerent, sed ducebant uitam pro sua libidine, applaudentes sibi hoc nomine, quod Iudæi abiecti, ipsæ autem electæ essent. Extat & inter nos non dissimile exemplum. Solet enim impietas Papisticae superstitionis publicè, ex uocatione uerbi Dei reprehendi. Multi igitur, qui uidentur piam doctrinam Euangelij amplexi, non illud agunt, ut mores & uitam suam, ad hanc doctrinam componant, sed ut in Papistas uirulentis uerbis grassentur. Docet igitur Paulus hoc loco modestiam, & cum multa differuisset de abiectioe Iudæorum, erudit nunc Gentes paulò insolentiores è casu Iudæorū factas, & monet eas, quid facere debeant, ut quemadmodum ad casum Iudæorum consecutæ sunt gratiam, ita & Iudæi consequantur gratiam ad ipsarum incolumitatem. Dico igitur, Num ideo impegunt, ut conciderent? (hoc est) differui nunc pluribus de lapsu Iudæorum. Nunquid autem eo sunt intelligenda, ut significetur, nullam amplius esse Spem salutis eorum relictam, & uobis Gentibus licere, in eos uirulenter inuehi, ac ipsos conuicijs proscindere? Nihil minus: Nam, cum ipsi ceciderunt, uos Gentes non idcirco electæ estis, ut ipsos conculcaretis, sed ut ipsos, à casu subleuaretis. Contigit gentibus salus, non ut Iudæi prorsus perirent, sed ut ad æmulationem prouocarentur, & ut excitati fide & pietate Gentium, etiam ipsi conciperent fidem in Christum, & consequerentur salutem. Nam si lapsus Iudæorum sunt diuitiæ mundi, & diminutio illorum, diuitiæ Gentium, quanto magis plenitudo illorum. (hoc est) Quod Gentes magna multitudine uenerunt ad Christum, & agnouerunt eum uerum seruato-rem, postquam Iudæi lapsi sunt, & abiecerunt Christum, hoc non idcirco factum est, ut Iudæi prorsus perirent, sed multò magis factum est, ut & ipsi plena, seu magna multitudine ad fidem conuerterentur, & salutem consequerentur. Quare uos Gentes non debetis eos conuicijs deterrere, sed potius officijs, fide & pietate inuitare, ut & ipsi uestro exemplo ad ecclesiam Christi accedant. Hic locus munit nos, partim aduersus inuidiam, partim aduersus arrogantiam. Inuidia solet ex aliena foelicitate excitari. Inuidus alterius rebus marcescit opimis. Sic Iudæi inuidebant Gentibus nomen populi, seu ecclesiæ Dei. Arrogantia autem solet è sua ipsius foelicitate oriri. Sic Gentes iactabant suam electionem aduersus Iudæos. Paulus igitur docet hoc loco tam inuidiam, quàm arrogantiam abijciendam. Non enim habet inuidus causam, cur proximo suam inuideat foelicitatem, quia quod beneficium

Deus

Deus in proximum confert, non confert in tui de Nimentum, sed potius emolumentū, ut tu exciteris ad bene sperandum de clementia Dei, & ad inuocandum nomen eius. Non habent manus aut pedes causam, cur inuideant oculo suum donum. Oculus enim non sibi tantum, uerumetiam manibus & pedibus uidet. Sic, quemadmodū Deus elegit Gentes, non ut Iudæos in totum opprimeret & abijceret, sed ut ipsos ex fide Gentium, etiam ad fidem prouocaret, & cœlestium beneficiorum participes redderet: ita cōfert nostro uicino uaria dona, non ut nos dāno afficiamur, sed ut clementiam Dei agnoscamus, & gratias Deo agamus, sperātes fore, ut nec nos opportuno suo tempore beneficijs Dei destituamur. Nam, quemadmodū mater solet partē eius cibi, quē filiolus fastidit, porrigere alieno, nō ut auferat filiolo cibum, sed ut ad edendum prouocet, ita & Dominus Deus noster conferendo in alios beneficia prouocat nos, ut eo diligentius faciamus nostrum officium, & de clementia Dei optimē speremus. Damnat Paulus etiam arrogantiam. Vt enim Gentes fastidiebant prae se abiectos Iudæos, ita qui à Deo ornantur beneficijs, solent alios prae se contēnere. Deus autem non confert in nos sua bñficia ut alios fastidiamus, sed ut alijs seruiamus. Quid enim habes, quod non accepisti: idēq; nullo tuo merito, sed gratuita tantum Dei clementia. Abijce igitur arrogantiam, ne & tu abijciaris.

ἡμῖν γὰρ λέγει τις ἔθνεσιν, ἐφ' ὅσον μὲν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀποστόλος, τὴν ἐξουσίαν
 μὴ δοξάζω, ὑποτάσσας ἑαυτὸν ὑπὸ τῇ σάρκι, ὅπως ζωὴν ἀγάθην ἀντιποιμήν.

Vobis enim dico Gentibus, quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium, ministerium meum illustro, si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos reddam nonnullos ex illis.

Proponit Paulus suum ipsius exemplum Gentibus, ut quemadmodum ipse non idcirco concionatur Euangelion Gentibus, & commendat suam ad docendas Gentes uocationem, q̄ sentiat Iudæos ita abiectos esse, ut nullus ex ipsis ad Christum conuerteri, & salutem consequi possit, sed ministerium meum (inquit) idcirco illustro, & laudibus ueho, ut prouocem carnem meam (hoc est) cognatos & consanguineos meos, qui sunt Iudæi, ad æmulationē, & excitem eos, ut & ipsi ex meo ministerio agnoscant Christum, & consequantur salutem. Obseruemus hic causam, propter quam Paulus soleat suum ministerium laudare, & uocationem suam commendare. In Actis Apostolicis cap. 26. commemorat Paulus coram rege Agrippa, q̄ ad prædicandum Euangelion uocatus sit cœlesti uisione. In Corinthijs recitat se raptum in tertium cœlum & in Paradisum. In Galatis audet etiam Angelis anathema minitari, si aliud Euangelion, q̄ ipse, prædicauerint. Quid sibi uult tanta, ut uidetur iactantia? Sunt enim impij homines, qui non uerentur Paulum arrogantiæ accusare, q̄ de seipso tam magnifica concione. Sed exponit hoc loco suæ gloriationis causam, & docet, q̄ non sit carnalis, sed spiritalis & necessaria iactantia. Non enim gloriatur de suo ministerio & uocatione, ut cōsequatur apud homines humanam gloriam, Sed ut prouocem, inquit, carnem meam ad æmulandū, & saluos reddam nonnullos

los ex illis. Glorior de mea uocatione, q̄ sit cœlestis & diuina, ut excitē Iudeos, quo & ipsi audiant Euangelion, & concipiant fidem. Non solū autem profuit quondam hęc iactantia Iudeis, sed & nunc prodest nobis gentibus ad salutem. Plurimum. n. refert, ut uocatio Pauli sit nobis notissima. Predicauit. n. Euangelion Christi, aduersus oēs omnium gentiū religiones, uidelicet, q̄ non sint multi dñi, sed unus tantum uerus & æternus Deus, & q̄ merita operū nō sint mediatores & ppiciatores inter Deū & hoīes, sed q̄ unus tātum sit mediator & ppiciator, Dñs noster Iesus Christus, uerus Deus & homo, q̄q̄ consequamur æternā & cœlestē salutē, non ex operibus, quæ nos facimus, sed ex fide, propter Christum. Hęc Pauli doctrina pugnat cum religione oīm Gentium, Thalmudistarū, Papistarū, & Mahumetanorū. Quare, ut huic doctrinæ fidem adhibeamus, necessarium est scire, q̄ Paulus sit diuinitus ad hoc Euangelion docendum uocatus, & q̄ hęc doctrina, non sit ab hominibus cōficta, sed à Deo ipso tradita. Vnde & aliās Gala. laic: Paulus Apostolus, non ab hominibus, nec per hominē, sed per Iesum Christum, ac Deum Patrem, &c. Est & illud hoc loco obseruandum, q̄ dicat, Vt saluos reddam nonnullos ex ipsis. Manifeste enim commendat auctoritatē ministerij, quo Euangelion de Christo prædicatur, uidelicet, q̄ sit organon, quo homines salui redduntur. Etsi enim non omnes, qui audiunt Euangelion Christi, saluantur, tñ ministerium ipsum in hoc diuinitus est ordinatum, ut quicumq̄ consequuntur salutem, per hoc ministerium consequantur. Attende (inquit ad Timotheum) tibi ipsi & doctrinæ. Persiste in his. Nam si id feceris, & te ipsum seruabis, & eos qui te audierint. Et supra: Euangelion est potētia Dei ad salutē omni credenti.

1. Timot. 4.
Rom. 1.

Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ τῶν Ἰουδαίων ἡ ἀπαρχὴ τοῦ κόσμου, τίς ἡ πρόληψις, εἰ μὴ ἡ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;

Nam si reiectio illorum, esset reconciliatio mundi, quæ esset assumptio, nisi uita ex mortuis?

Pergit Paulus in suo instituto, quo suscepit docendū, q̄ Iudæi non idcirco sint abiecti, ut prorsus interirent: Et in præsentia ostendit hoc ab absurdo. Si (inquiens) Iudæi, propter hanc solam causam reiecti essent, ut assumerentur seu eligerentur gentes, quid hoc aliud esset, q̄ si quis dicat, Vitam esse ex morte: Reiectio enim Iudeorū est instar mortis, Assumptio gentium est instar uitæ. Quare si Iudæi idcirco essent abiecti, ut assumerentur gentes, certè ex morte esset uita. Absurdissimum autem est dicere, mortem esse causam uitæ. Non igitur minus absurdū est dicere, q̄ reiectio Iudæorum sit causa electionis Gentium, sed potius, q̄ abiecti sunt Iudæi & gentes assumptæ, ut exemplo Gentium prouocarentur & ipsi ad sectandam ueram pietatem Euangelio Christi partefactam. Hoc loco damnat Paulus uanam illorum opinionem, qui existimant huius damnum, illius esse lucrum, & huius lucrum, illius esse damnum. Etsi enim in oculis huius mundi uidetur, q̄ quæ alicui auferuntur, & alteri dantur, ea sint illius damnum & huius lucrum, tamen Spiritus sanctus longè aliter iudicat. Fratres Ioseph audiebant Iosephum fore Principem. Quod cum deputarent sibi in damno, perse-

cuti

panes sanctificati, hoc est, in usum consecrati & concessi. Et quanq̃ in frumento commixta sunt aliquoties zizania, frumentum tamen ipsum non abiicitur. Sic etiam in Gente Iudaica, Primitiæ sunt Sanctæ. Tota igitur gens iudicanda est Sancta. Porro, nomine primitiarum intelligendi sunt, uel Patriarchæ, Prophetæ, & alij p̃ij, qui ante aduentum Christi in carnem, fuerunt uera membra Ecclesiæ, uel Apostoli, & alij Iudæi, qui primi, à prædicatione Ioannis Baptistæ cōuersi sunt ad Christianismum. Nomine autem Sancti, cum dicitur, totam cōspersionem seu massam esse Sanctam, non intelligendū est, q̃ reliqui Iudæi, qui manent in impietate, sint idcirco corā Deo Sancti, & æternæ salutis participes, quia habent Sāctos maiores, q̃ sunt Patriarchæ, aut quia ex ipsorum gente Sancti Apostoli sint electi. Sed massa eorum ideo uocatur Sancta, q̃ non sint reiecti à Deo sicut Diaboli, de quibus nulla prorsus reliqua est Spes salutis, sed q̃ Deus adhuc ex gente ipsorū eligat quosdam, qui, agnito Christo, sanctitatem & hæreditatem cœlestis regni accipiant. Sic I. Cor. 7. maritus incredulus dicitur sanctificari per uxorem fidelem, non q̃ maritus manēs in incredulitate reputetur coram Deo iustus & Sanctus, propter suam piam uxore, sed q̃ uxor pia possit marito, quamuis impio, sanctè uti, & q̃ adhuc spes reliqua sit de conuersione mariti ad ueram fidem Christi. Altera similitudo ducta est à radice arborum, & ramis. Nam, quæadmodum in arboribus, si radix & truncus fuerint Sancti, (hoc est) utilia, & ad humanum usum apta, certè tota arbor erit sancta seu utilis, etiā si nonnulli rami fuerint putridi aut fracti, ita & in gente Iudaica, radix & truncus, (qui sunt Patriarchæ, Prophetæ, & Apostoli) sunt sancti. Tota igitur gens iudicanda est sancta, non q̃ omnes in ea gēte sint corā Deo sancti & iusti, sed q̃ ea gens non sit ita reiecta, ut Deus nullum amplius ex ipsa ad pœnitentiam, & ad cognitionem Christi sit uocaturus, qualis est diabolorum conditio. Hoc loco reprehendit Paulus solennes hominū mores, in iudicandis & cōdemnandis alienis cœtibus ac familijs. Vulgare enim uitium est, q̃ propter unum aut alterum impostorem opificē, damnetur uniuersus eius opificij cœtus, & propter unum aut alterum sceleratū in familia hominem, tota familia cōtumelia afficiatur. Hoc est iudicium iniquissimum. Multo. n. magis tota aliqua gens aut familia fauore & laude prosequenda est, propter aliquot in ea bonos, q̃ condemnanda & conuicijs proscindenda, propter aliquot in ea malos. Non portabit, inquit lex, filius iniquitatē patris. Quomodo igitur opifex portaret iniquitatē opificis? Certè iuxta tam corruptum iudicium, nullus hominū status, nullus ordo in uniuersa terra non esset condēnandus. Multi inter reges fuerunt tyranni crudelissimi. Condēnabimus ne idcirco uniuersum ordinē Rēgum? Etiam inter Apostolos, unus fuit diabolus. Discamus igitur modestiam, & amemus potius ordinē propter bonos, q̃ reſciamus, propter malos. Cæterum Paulus occasione arboris & ramorum descendit ad speciem Oleæ, & oleastri, ac ostendit ex ijs, q̃ Gentes ē sui electione, intantum non habeant iustam causam insultandi Iudæis, ut potius ad timorē excitari debeant. Olea. n. est ecclesia diuinitus electa. Radix huius Oleæ seu

seu ecclesie sunt Patriarche & Prophete. Primi rami post tempora Patriarcharum Abraham, Isaac & Iacob, sunt gens Israelitica, de qua dictum est, Primogenitus filius meus Israel. Sed cum Evangelion Christi uulgaretur in orbem terrarum, confracti sunt rami Israelitici, qui quondam erant frugiferi. Sicut ergo, cum in olea frugifera rami aut putrescunt, aut confringunt, solent loco ipsorum rami de oleastro inseri, ut & ipsi fiant frugiferi, ita & cum Iudei, qui erant quondam frugifera olea, abhicerent, loco ipsorum insertae sunt gentes incircumcisae, ut quae quondam non erant Dei populus, nunc populus Dei fierent. Quid igitur habetis uos Gentes, de quo gloriemini? Quod ad uestram naturam attinet, eratis sterilis & inutilis oleaster. Postquam autem Iudei ex olea defracti sunt, uos Gentes insertae estis, ut fieretis pinguedinis oleae, ex qua Iudei excisi erant, participes. Non igitur habetis, quod aduersus Iudeos iactetis, sed potius habetis, quod admoneamini de uestra humilitate, & cristas demittatis. Non enim uos radicem, sed radix uos portat: (hoc est) uos non eratis frugifera planta, sed super planta frugifera, qui erant Iudei, plantatae estis, ut beneficiorum, quae quondam erant Iudaicae gentis, frueremini. Hic, praeter peculiare illud, quod Paulus hortatur Gentes ad modestiam, ne insultent Iudaeis, obserues, omnia coelestia beneficia, quae quondam collata fuerunt in Israelitas, transisse ad Gentes. Factus es, inquit, consors radicis, & pinguedinis oleae. Pinguedo autem oleae, est benedictio, quae per semen Abraham, hoc est, per Christum, promissa est, uidelicet, Reconciliatio cum Deo Patre, Remissio peccatorum, iusticia, uictoria mortis, & aeterna foelicitas. Quare, quicquid quondam coelestium benedictionum promissum est Israelitis, hoc nunc translatus est ad illos, qui Christum Dominum per fidem agnoscunt, siue sint circumcisi, siue incircumcisi, siue gloriosi, siue inglorij.

Ερεῖς δὲ, ὅτι ἐκ κοινῆς οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκοντεύω, καὶ σὺ. Τῇ ἀπιστίᾳ δὲ κλάδοι σου τῇ πίστι ἐσκήλασ. μὴ ὑπολοφρόνῃς, ἀλλὰ φοβού. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμετέρας φύσιν υἱάδων οὐκ ἐφείθετο, μή πως οὐδέ σου φείσεται. Ἰδὲ δὲ χριστιανὰ καὶ ποταμίαν Θεοῦ. ἡδὲ μὲν οὗτος πρὸς ὅλους ἀπὸ ποταμίου. ἡδὲ δὲ σὲ χριστιανὰ, ἐὰν ἡμετέρας τῇ χριστιανῇ, ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκ κοινῆς, καὶ ἐκεῖνοι λέγοντες μὴ ἡμετέρας τῇ ἀπιστίᾳ ἐγκοντεύουσιν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκοντεύσει αὐτοὺς. Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆ κατὰ φύσιν ὑπεκόπῃς ἀγγελίας, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκυντρίδης εἰς καλλιέλαιον, πῶς οὐ μάλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν ἐγκυντρίδης τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ;

Dices igitur. Defracti sunt rami, ut ego insererer. Bene dicis. Per incredulitatem defracti sunt, tu uero fide constitisti. Ne efferaris animo, sed timeas. Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, uide, ne quid fiat, ut nec tibi parcat. Vide igitur bonitatem ac seueritatem Dei. In eos quidem, qui ceciderunt, seueritatem, in te uero bonitatem, si permanseris in bonitate. Alioquin & tu excideris, & illi rursum, si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potest enim Deus denuo inserere illos. Etenim si tu ex naturali exectus es oleastro, & praeter naturam insertus es in ueram oleam, quanto magis hi, qui naturales sunt, inserentur propriae oleae?

Nihil tam firmum, & argumentis tam bene munitum est, quod contentiosi non in dubium, aut etiam calumniam trahere queant. Quod igitur Paulus docuit, Iudeos non sic abiectos, ut de salute ipsorum prorsus sit desperandum, ideoque non esse ipsos pedibus conculcandos, hoc contentiosior

tentiosior quispiam & arrogantior fastidire posset & dicere. Quid? Non cōtemnerem, non fastidire iudeos, cū sint nō ab homine quopiam, sed à Deo ipso abiecti, & ego insertus sū in fertilem oleam, non casu quodam, sed consilio diuino? Ego ne illum agnoscerem, & recipe rem, quem Deus repulit ac reiecit? Quid? Approbarem ne iudaorū impietatem, & iustificarem eos in sua tam detestabili defectione? Eodem ferè ingenio multi nostrum deprauati sumus, cū docemur, non esse malè de proximo loquendum. Reprehensi enim respondere solemus: Quid? An non est dicenda ueritas? Scio illum aut istum hoc designasse scelus. Cur ergo non liceret mihi hoc improbare & damnare? Num putas scelera esse approbanda & iustificanda? Talibus obiectionibus respondet nunc Paulus, & quod officium iubet Gentes præstare miseris & abiectis iudæis, hoc iubet etiam nos præstare proximo nostro peccatis obnoxio. Ait enim: BENE DICIS. Per incredulitatem defracti sunt, tu uerò constitisti. (hoc est) Rectè affirmas, quod iudæi sint diuinitus abiecti. Nec iubeo te approbare impietatem ipsorum, Sed iubeo te modestum esse, & cauere, ne & tu à Deo abijciaris, quemadmodum ipsi sunt abiecti. Non cauebis autem contemptu, fastidio, arrogantia, maledictis, amarulentia, erga miseros, sed humilitate, compatiētia, fide, caritate, & precatione. Illi abiecti sunt propter incredulitatem ipsorum, Tu autem constitisti FIDE. Cura igitur, ut Fidem retineas, & non fias ad exemplum ipsorum infidelis. Nam si Deus ipsis, qui erant gens electa, non pepercit, cū abiecerunt ueram fidem, & facti sunt increduli, multo certè minus parceret tibi, qui es ex Gentibus incircuncisis, & quondam à Deo abiectis. Hic Paulus primum haud obscure significat, fore tempus, ut & Gentes deficiant ab Evangelio Christi. Et quod futurum significauit, hoc etiam, prohi dolor, in Ecclesia Orientali impletum est. Etsi enim non est dubium, quin in ijs regionibus Orientalibus & meridionalibus, in quibus Apostoli quondam adnunciauerunt Euangelion Christi, adhuc supersint reliquæ, quæ Christum Dominum nostrum agnoscūt, & uera fide inuocant, tamen manifestum est, quod in Græcia, in Syria, in Aegypto, imò in maxima ferè orbis parte, ubi quondam fuerunt Ecclesiæ Christi florentissimæ, nunc publicè regnet Mahumetica impietas. Vides igitur Spiritum Pauli non fuisse uanum. Deinde docet nos timorem Dei, ut discamus quo maximè uitio abiecti sint iudæi, & caueamus, ne eodem uitio turpificemur, & à Deo abijciamur. Iudæi enim abiecti sunt, propter contemptum Euangelij, & incredulitatem. Similiter Orientalis Ecclesia abiecta est, quod neglecta uera Euangelij doctrina, sectati sint Arrianā impietatem, et fastum plusquàm Moabiticum. Quid ergo nos faciamus? Non insultemus miseris & abiectis, non turgeamus fastu, sed caueamus, ne & nos abijciamur. Abijciemur autem, si contempto Euangelio Christi, suis quisque cupiditatibus indulgeamus. Quod iudæi & Gentes sibi inuicem præstare debuerunt, hoc idem præstandum nobis est proximo nostro, peccatis obnoxio. Etsi enim nullum peccatum est approbandum, tamen pro-

alimus non est fastidiendus, nec odiose aut amarulenter de ipso loquendum, sed potius cauendum; ne & nos in eadem peccata collabamur. Nullum enim est tam horrendum scelus, ab altero designatum, in quod non possimus & nos incidere, si Deus nos nostræ carni & uoluntati reliquerit. In Genesi capite quarto, frater occidit fratrem. Eandem nostrum quisque carnem habet, in qua tanta erga fratrem crudelitas latet, & nisi diuinitus cohiberetur, data occasione erumperet. In libris Regū Absolom inquit in uitam Dauidis patris sui, & persequitur eum. Idem ^{ἀσπυρον} cuius carni agnatum est. Ahitophel & Iudas Ischarioth uim suæ uitæ intulerunt. Idem affectus hæret in latebris cuiusvis carnis, & si quidē quispiam in graui discrimine, suæ relinqueretur nature, teneri non posset, quin hæc exempla sequeretur, quippe quod hi non habuerint alium ueterem Adamum, quam nos, nec alius Satan insidiatus sit eis, quam qui nobis insidiatur. Quid igitur faciendum? Audiamus, & sequamur cohortationem Pauli. Tu (inquit) fide constitisti. Ne efferaris animo, sed timeas. Quid? Timeas, (hoc est,) dubites? Nihil minus, Timere enim Deum, non est dubitare de clemētia Dei, sed est Deum ita colere, ut primum quidem nihil prorsum dubites de gratuita clementia Dei propter Iesum Christum: deinde, ut diligenter & sollicitè caueas, ne uel impietate erga Deum, uel contemptu erga proximum, uel turpitudine uitæ, Deum ad iracundiam prouoces, & beneficijs Dei te indignum reddas, ut quanto plus Deum times, tanto minus de misericordia eius, quam in Christo filio suo promissit, diffidas. Beati omnes, inquit Psalmus, qui timeant Dominum. Non docet eos esse beatos, qui dubitant, num sint in gratia Dei, & qui diffidunt de Dei erga se bonitate, sed illos, qui firma fiducia Christum filium Dei, certissimum æternæ nostræ salutis pignus, amplectuntur, & quibus possunt officijs colunt.

Ὁ γὰρ θεὸς ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἁλλήλοί το μυστήρια αὐτοῦ, ἵνα μὴ τε πρὸς ἑαυτοὺς φέρονται, ὅτι πρῶτος ἀπὸ μέρους τοῦ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἀρχὴς οὖν τοῦ πληρώματος τῆς ἐκείνου εἰσαγωγῆς, ὅντως πᾶς Ἰσραὴλ σπένδουσιν, καθὼς γέγραπται, ἡξεῖ ἐκ Σιών ὁ ἐρυθρὸς κύριος, καὶ ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ ἐκείνης ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ, καὶ αὐτὴ αὐτοῖς ἡ πρὸς ἐμοῦ ἡ ἀγάπη, ὅταν ἀφελώμεται τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον ἐχέροισιν ὑμᾶς, κατὰ δὲ ἐκλογὴν ἀγαπᾷ, ἀλλὰ οὐκ οὐκ πατέρας.

Non enim uolo uos ignorare fratres, mysteriū hoc, ut ne sitis apud uosmetipsos elati animo, & excæcatio ex parte Israel accidit, donec plenitudo gentium aduenerit, & ita totus Israel saluus erit, sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille, qui liberat, & auertet impietates à Iacob. Et hoc illis à me testamētum, quum abstulero peccata ipsorum, Secundum Euangelion quidem, inimici, propter uos, Secundum electionem autem dilecti propter Patres.

Apostolus antea admonuit Gentes de lapsu & casu ipsarum. Nunc uaticinatur de cōuersione Iudæorum. Tu excideris, inquit, Illi autē inferentur, quia excæcatio accidit Israeli, nō ut uniuersa gens omnino pereat, sed accidit ei, propter uarias quidem causas, magna autē ex parte propter illam causam, ut, dum plenitudo gentium intrauerit, (hoc est,) dum

dum multi ex Gentibus consequantur salutem per Christum, interea temporis, aliqui etiam ex Iudæis conuertantur ad Christum, & sic omnis Israel, tam ex Gētibus, q̄ ex Iudæis collectus, saluus fiat. Videtur quidem Paulus hoc loco significare, q̄ postq̄ omnes illi, (hæc. n. est Gentium plenitudo) qui ex gentibus ordinati sunt ad æternā uitam, congregati fuerint ad Ecclesiam, tunc etiam omnes Iudæi, qui reliqui sunt, conuertantur ad Christum. Quod Dei beneficiū tantum abest, ut inuideamus Iudæis, ut etiam optemus. Sed existimo præsentem rerum euentum explicare ueram Pauli sententiam, uidelicet, q̄ sentiat, Iudæos non ita excæcatos, ut nullus prorsus ex ipsis conuertatur ad Christum, & cōsequatur salutem, sed potius, ut interea temporis, dum Gentes sunt Ecclesia Dei, & fruuntur cœlestibus beneficijs, aliquot etiam ex Iudæis accedant ad Ecclesiam, & fiant salui, ut ita Omnis Israel, uidelicet spiritalis, tam ex gentibus, q̄ ex carnali Israele collectus, unum fiat ouile, & unā, cœlesti gloria ornentur. Cæterum, quod Apostolus concionatur de conuersione & salute Iudæorum, post diuulgatum Euāgelion in orbem terræ, hoc probat testimonio Prophetæ Esaiæ, qui cap. 59. ita scribit: Timebunt, qui ab occidente, nomen Domini, & qui ab ortu solis, gloriam eius, cum uenerit quasi fluuius uiolentus, quem spiritus cogit, & uenerit Sioni redemptor, & eis, qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus. Ac Apostolus recitat quidem uerba Prophetæ paulo aliter q̄ hebræus textus habet, q̄ descripsit hoc testimonium in Græca tralatione: sed eadem est sentētia, uidelicet, q̄ Prophetæ promittit Zioni, seu Israelitis redemptorem, si quidem conuersi fuerint à peccatis suis, & agnouerint redēptorem per fidem. Quod igitur Prophetæ futurum prædixit, & Apostolus repetit, hoc iam inde ab eo tempore, quo Euangelion diuulgatum est in orbem terræ, impleri cœpit, & implebitur usq̄ ad nouissimum huius seculi diem. Ex Iudæis enim subinde alij atq̄ alij conuertentur ad Christum, donec tandem omnes Israelitæ, qui ad uitam ordinati sunt, in ueram Christianismi uitam redierint. Ceterum, status rerum Iudaicarum, post diuulgatum Euangelion Christi, adumbratur disertè in fratribus Ioseph. Hi uendiderunt suum ipsius fratrem alienigenis. Factum igitur est, iuxta decretū Domini, ut Ioseph regnaret multo tempore, in Ægypto, ignorantibus fratribus. Sed fame coacti, uenerunt uel tandem ad Iosephum in Ægyptum, empturi frumenta. Etsi autē initio nihil minus cogitarunt, q̄ ipsum adhuc superstitem esse, tantum abest, ut existimauerint, eum in præcipua huius terræ monarchia principem agere, tamen uarijs afflictionibus uexati, non solum eum, uel tandem agnouerunt, uerum etiam susceperunt unā cum uniuerfa sua familia, profectionem ad ipsum, & crediderunt se fidei eius. Habes rei gestæ historiam, sed quæ etiam conditionem posteritatis horum fratrum adumbrat. Iudæi enim, uendiderunt Christum fratrem suum, (Ex Iudæis enim Christus, secundum carnem descendit) & occiderunt. Sed interea Christus regnat in cœlo & in terra, idq̄ ignorantibus, ac minimè credentibus Iudæis. Postq̄ uerò agnouerint, hunc Iesum quem maiores ipsorum crucifixerunt, esse uerum Christum,

Christū, & regnare, teneri non poterunt, quin agminatim ad eum confluant, ut & ipsi salutem cōsequantur. Hic ergo uide mihi, quid adhuc Iudæorum gentem, in tanto omnium hominum odio, conseruet. Postquam enim abiecti sunt à Deo, ne sint amplius Ecclesia Dei, & dispersi à clade, quam à Tito, ac postea ab Adriano acceperūt, in orbem terræ, nullum amplius prosperum rerum suarum successum habuerunt. Nullam habent certam sedem. Exules sunt, in toto mundo. Nunc hic, nunc illic efficiuntur. Breuiter, Sunt homines longè omnium infœlicissimi, et omnium odio expositi. Et tamen hactenus perdurarunt, & ut ex hoc oraculo iudicari potest, perdurabunt usque ad nouissimum huius seculi diem. Quid ergo est, quod ipsos in tot ac tantis aduersis conseruet? Ipsi quidem arbitrantur se idcirco conseruari, quod sint adhuc electus Dei populus: sed falluntur. Abiecti enim sunt diuinitus. Conseruantur autem propter illos, (quemadmodum Paulus hoc loco significat) qui adhuc ex posteritate ipsorum, ad Christum conuertentur. Dices autem, Si tota Iudæorum gens, non est omnino damnanda, quid est, quod Paulus tanta aliquoties seueritate in ipsos inuehitur? Cauete, inquit, canes, ca-

Philip. 3:

uete malos operarios, cauete concisionem. Ad hoc respondet Paulus, & ait: Secundum Euangelion quidem, inimici propter uos, secundum electionem autem dilecti propter Patres. (hoc est) Inuehor in Iudæos, non quod prosequar ipsos carnali odio, sed quod necesse habeam prædicare Euangelion, & impietatem ipsorum reprehendere. Inuehor in ipsos, propter uos Gentes, ut agnoscatis, nullum esse grauius peccatum impietate & incredulitate. Alio qui enim diligo gentem Iudaicā ex animo, propterea quod habuerint maiores, Patriarchas sanctissimos, & quod adhuc reliqui sint, qui ex ipsis accedent ad Ecclesiam Christi. Discamus hoc Pauli exemplo, sic odisse peccatum hominis, ut tamen hominem ipsum, quamuis uideat inuultis, diligamus. Discamus et illud, quod inuectiue Apostolica, quibus hominum impietates & scelera reprehenduntur, non sint conuicium, sed officium, idque ad salutem auditorum, ut reprehensi agnoscant peccata, & resipiscant.

Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χρείσματα, καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ, ὧσπερ ἐστὶ καὶ ὑμεῖς κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν. ὅτι ὁ Θεὸς, νῦν ἡμᾶς ἐλεῖ, καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἡμετέρας πίστεως, ὅτι οἱ νῦν ἡμεῖς ἐλεῖται, ὡς καὶ αὐτοὶ ἐλεῖσθαι, συνέκλεισε τὸ ὅραμα, ὅτι πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα ὁ Θεὸς πάντας ἐλεήσει.

Nam dona, & uocatio Dei eiusmodi sunt, ut eorum illum poenitere non possit. Quemadmodum enim & uos quondam increduli fuistis Deo, nunc autem misericordiā estis cōsecuti, per illorum incredulitatē, ita & isti nunc increduli facti sunt, ex eo, quod uos misericordiam estis adepti, ut & ipsi misericordiam cōsequantur. Cōclulit enim Deus omnes sub incredulitatem, ut omnium misereretur.

Apostolus probauit antea conuersionē Iudæorum ad fidē Christi, testimonio Prophetę Esaie. Nūc probat ratione deducta ē scriptura. Deum, inquit, non poenitet donorum & uocationis suar. Deus est constantissimus promissionum suarum seruator. Promisit autem posteris Abraham benedictionem. Quare, etsi Iudæi nunc sunt increduli & abiecti, tamen non sunt ita abiecti, ut si crediderint in Christum, non recipiantur

cipientur in gratiam, & non consequantur salutem, sed potius, sicut gentes, quamuis incredulæ quondam, tamen receptæ sunt in gratiam, cum crediderunt Euangelio, ita & Iudæi, quamuis in præsentia increduli, recipientur tamen in gratiam, si crediderint. Illud Pauli dictum, *Dona & uocatio Dei* eiusmodi sunt, ut eorum Deum poenitere non possit, diligentissimè obseruandum est. Vtile enim est, non solum publicè, ut probet, Iudæos non repellì à Deo, si crediderint, uerum etiam priuatim, ut medeatur conscientiæ, in tentatione de fauore Dei semel amisso & iterum recuperando. Nam Deus iussit Apostolos ire in uniuersum mundum, & prædicare Euangelion omni creaturæ, hoc est, tam Iudæis, quàm gentibus. Et præcepit docere ac baptizare omnes Gentes, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, quo sacramento, quotquot credunt in Christum, recipientur in gratiam. Hæc est uocatio Dei, erga Gentes. Hoc est donum Dei, quod collatum est in Gentes. Sed quid sit? Post baptismum solent homines labi in peccata. Postea autem poenitentiam acturi, tentantur de gratia Dei. Arbitrantur enim poenitentiam fore frustraneam, & uanam, propterea quod defecerint per peccatum à Christo, & deseruerint fœdus in baptismo initum. Recepimus enim in baptismo nos repugnatos Satane. Sed paulò post non solum non repugnauimus ipsi, uerum etiam tradidimus nos ei nostra sponte captiuos per peccatum. Conscientia igitur sollicitatur, ut existimet, se non iterum in gratiam recipi, etiam si poenitentiam agat. Et quando quærit consolationem ex Euangelio, tamen Satan, uel tandem admouet conscientiæ arietem de peccato in Spiritum sanctum. Multa, inquit, peccata designasti, & haud dubiè inter ea continetur etiam peccatum in Spiritum sanctum, quod Christus ait, neque in hoc neque in futuro seculo remitti. Non potes igitur salutem sperare, etiam si poenitentiam agendam susceperis. Quid hic faciendum? & quo te uertes? In tam graui tentatione sumendum est in manus dictum Pauli: Non poenitet Deum donorum & uocationis suæ (hoc est) Promissa Dei sunt certissima. Veritas diuinarum promissionum est firmissima. Non retractat Deus, quod semel constituit. Pacta Dei sunt irreuo cabilia. Deus autem inijt nobiscum in baptismo pactum, quod uelit nobis esse Deus propicius propter Christum, si in Christum crediderimus. Hoc pactum Deus non retractat. Nos quidem sæpenumero uiolamus pactum, et aufugimus à baptismo. Sed pactum ipsum stat firmum, & manet baptismus, ut iterum eum inueniamus inuiolatum, si modò reuertamur, & resipiscamus. Nomen Domini, inquit Salomon, turris fortissima. Nam, quæ admodum, si rex quispiam promitteret nobis tutum asylum in arce munitissima, ac reciperet nos in eam, ut ibi securi ab omnibus hostibus essemus, nos autem aufugeremus ex ea, & traderemus nos hostibus captiuos, certè non demoliretur arcem, propter nostram fugam, sed potius, si esset captiuus propicius, & in promissis suis constans, clementer concederet, ut iterum confugientes ad eam & redeuntes reciperentur, ita nomen Domini, seu Veritas promissionum Dei, arx est, quæ semper constat, & patet, semperque in hoc seculo recipit iterum reuertentes, quia non poenitet Deum suorum

suorum donorum & uocationis. *Hiere. 3.* Vulgo dicitur, Si dimiserit uir uxorem suam, & recedens ab eo duxerit uirum alterum, nunquid reuertetur ad eam ultra? nunquid non polluta, & cōtaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuerte re ad me dicit Dominus, & ego suscipiam te. *Et. 2. Timoth. 2.* Si commortui sumus, & conuiuemus, si sustinemus & conregnabimus. Si negamus, (nec reuertimur) & ille negabit nos. Si increduli sumus, (& reuertimur) ille fidelis manet, negare seipsum non potest. Et Christus ipse. Eum, inquit, qui uenit ad me, non eicio foras. Nam quod ad peccatum in Spiritum sanctum attinet, dicitur irremissibile, non quod ne conuertenti quidem se ad Christum, per fidem, remittatur. Omnia enim peccata, siue in filium hominis, siue in Spiritum sanctum, sunt in Christo remissibilia, Sed idcirco dicit irremissibile, quod nullam nec coram Deo nec coram hominibus habeat excusationem. De quo peccati genere diximus aliās plura. Ceterum, prāter illam causam, q̄ non poeniteat Deum suae uocationis, sequitur alia, qua ostenditur, Iudaeos non ideo cecidisse, ut prorsus pereant, sed potius ut consequantur misericordiam. Dicit enim: Conclussit Deus omnes sub incredulitatem, ut omnium misereret, hoc est, Gentes fuerunt quondā incredulae, & nunc Iudaei sunt increduli. Hoc autē idcirco factum est, ut manifestum esset, q̄ nullus hominū siue inter Iudaeos, siue inter Gentes consequatur salutem propter merita suorum operum, sed q̄ quisquis adipiscitur salutem, adipiscatur eam gratuita tātum clementia & misericordia Dei, propter Christū. Huc pertinet, quod & *Gala. 3.* scribitur. Scriptura conclusit omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Obseruabile dictum, quo manifestē damnantur omnes illae Religiones, quae sentiunt, q̄ homines mereantur gratiam Dei & consequantur salutē propter iusticiam, & merita suorum operum, confirmatur autem sola nostra religio & doctrina, quae docet, q̄ consequamur salutem gratuita tātum misericordia Dei, per fidem, propter Christum. Omnes enim homines sunt natura increduli, quia Deus cōclussit omnes sub incredulitatē. Adhāc, Omnia hominum opera sunt peccata, quia scriptura cōclussit omnia sub peccatum. Quid ergo sequitur? Illud nimirum, q̄ quisquis consequitur salutē, is consequatur eam tantum ex gratia, per fidem in Dominum nostrum Iesum Christū. Vnde nec Sancti, qui sunt in cōelo, & iam fruuntur cōlesti salute, acceperunt eam, propter ipsorum merita, sed propter Christum per fidem, ex gratuita Dei beneuolentia. Habes igitur alteram causam, cur Deus permiserit, ut Iudaei, qui fuerāt antea populus Dei, fierent increduli, uidelicet, ut re ipsa comprobaretur, salutē hominum non esse ex meritis operum, sed ex gratia Dei. Habes etiā causam, cur Deus conuineat, ut homines sanctitate insignes collabantur aliquoties, in horrenda & grauissima peccata, illud nimirum Domino agente, ne gloriatur ulla caro coram ipso, sed qui gloriat, sicut scriptum est, in Dño gloriat. *1. Cor. 11.*

Ioan. 6.

ὁ βασις πάντων καὶ σοφίας ἐν πλάτει Θεοῦ, ὡς ἀνεξοφλήντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὡς ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. τίς γὰρ ἔγνω τοὺν κυρίον; ἢ τίς συνέλαβεν αὐτόν;

τὸν

ἢ ἐγὼ εἶμι; ἢ τίς πρέσβυς αὐτοῦ, καὶ ἀπαποδοθήσεται αὐτοῦ; ὅτι καὶ αὐτοῦ, ὅτι αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν πάντα, αὐτοῦ ἢ ὁδὸς εἰς τὸν αἰῶνα, ἀμήν.

Opportunitatem diuitiarum, & sapientiae, & cognitionis Dei, quae inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles viae eius. Quis enim cognouit mentem Domini? Aut quis illi fuit à consilijs? Aut quis prius or dedit illi, & reddetur ei? Quoniam ex illo, & per illum, & in illum omnia. Ipsi gloria in secula, Amen.

Opportunissima exclamatio, & maximè omnium memorabilis. Differuit enim Apostolus hactenus de abiectioe Iudaeorum, & electione Gentium, Et admonuit Gentes, ne ita contemnant Iudaeos, perinde ac si de ipsorum Salute omnino condatum esset, sed potius cogitent, fore, ut Iudaei ad Christum conuertantur, & salutem in Christo consequantur. Addidit autem causam, cur Deus conuiuerit, ut Iudaei deficerent à Christo, uidelicet, ideo conuiuit, ut testificaretur omnes homines esse peccatores, & salutem è sola Dei misericordia constare. Sicut enim Deus quondam dissimulauit tempora ignorantiae, (quem admodum Paulus loquitur), & permisit, omnes gentes ingredi uisus suis, ac sectari Idolomaniā, ut ostenderet Gentes esse peccatores: ita nunc permittit Iudaeos excæcari, & abijcere Christum, ut testificaretur, etiā Iudaeos esse peccatores, adeoque cōclusit omnes populos, tam Gentes, quā Iudaeos sub incredulitatem, ut manifestum fieret, quod Salus nostra penderet tantum ex gratuita Dei clemētia. Sed cum Paulus hæc scriberet, considerat cum animo suo, quod ex hac doctrina uariae oriantur cogitationes in hominum cordibus, & quod hæc ratio, quam de excæcatione & abiectioe Iudaeorum commemorauit, curiosae menti nondum satisfaciat. Cum enim dicitur, Deum concludisse omnia sub incredulitatem, ut misericordia ipsius manifesta fieret, curiositas teneri non potest, quin cogitet, quid necesse fuerit, quod Deus hoc modo, & hac uia misericordiam suā patefaceret? Et cur Deus permittat malum, ut eueniat bonum? cum tamen possit malum prorsus è medio tollere, ac efficere, ut nihil nisi bonum, tam in cœlo, quā in terra, reliquum sit. Conuiuit quondam, quæadmodum paulò antè dicebamus, ut Gentes multo tempore Idolomaniā sectarentur. Conuiuet hoc tempore, ut Iudaei sint excæcati, & impietate suffocati, quo gloria nominis eius illustretur. An non est omnipotens, & potuisset conseruatis tam Gentibus, quā Iudaeis in uera cognitione Dei & fide, nomen suum multo clarius illustrare? Hæc certe solent humanæ curiositati in mentem uenire. Respondet igitur Paulus ad has quæstiones, exclamatione de profunditate & imperuestigatione sapientiae & iudiciorum Dei. Et quia hæc exclamatio est generalis doctrina aduersus omnes curiosas quæstiones de arcanis consilijs Dei, idcirco diligentissimè est obseruanda. Aliàs enim cogitant homines, quid fiat, quod Deus initio permiserit Adamum peccare, cum tamen uel uno nutu potuerit ipsum à peccato cōseruare? Aliàs cogitat, quid sit, quod Deus instituerit humanum genus liberare, per crucem & mortē filij sui, cum potuisset facillimè aliam liberandi rationem excogitare? Et si omnino placuit hominem per crucem filij sui liberare, quid est, quod non

Acto. 17.

Acto. 14.

non statim à lapsu Adæ, filium in hunc mundum misit. Cur non patefecit eum mundo multo maiori maiestate, quàm per aliquot tantum miracula. Est & aliud genus quæstionum. Cur Deus creat singulis annis frumenta, non uno momento, sed per interualla, & suo ordine, primum herbam, deinde spicam, donec maturescat, in horreum conuehatur, trituretur, mola frangatur, & in panem coquatur. Cur non dixit, Fiat panis, & tam facile factus fuisset panis, quàm facta est lux, ut non necesse habuissent homines tantum laboris ad parandum ex frumento panem suscipere. Sed in primis illud quæstionum genus, quod ad hanc, de abiectiōe Iudæorum & electione Gentium, causam propriè pertinet, incidere solet. Dixit enim Paulus: Propter quid Israel non peruenit ad Legem iusticiæ. Quia non ex fide, sed tanquàm ex operibus Legis. Et iterum: Rami defracti sunt per incredulitatem. Tu uerò fide constitisti. Ac rursus: Concluserit Deus omnes sub incredulitatem, ut omnium misereret. Hinc oritur præcipua quæstio: Cum, quod ad homines attinet, una sit omnium massa, peccato corrupta, quod autem ad Deum attinet, tam sit clemens & misericors, ut totus sit clementia & misericordia ipsa, cumq; fides non sit opus carnis, sed donum Dei, quid est, quod Deus est clemens Iacobo, & donat eum fide, non est autem clemens Esau, sed relinquit eum in incredulitate. Quid est, quod Deus conuertit Paulum mirabiliter per fidem, non autem Caiapham. Cur donat Gentibus fidem, & non conseruat Iudæos in fide. Dici quidem potest, quia hi fuerunt ingrati, & reiecerunt Christum ac Euangelion eius, illæ autem agnouerunt Christum obedienter. Sed quæstio redit in circulum. Quid enim est, quod Deus non retinuerit Iudæos in uera gratitudine, & fide, cum tam facile fuisset ei, fidem in Iudæis conseruare, quàm facile fuit, Gentibus fidem donare. Et una omnium fuit peccati massa. Quod si omnes conclusi sunt sub incredulitatem, cur Deus horum, & non illorum quoque miseretur. Ad hæc omnia quæstionum genera respondet Paulus hac exclamatione: O profunditatem diuitiarum, &c. & compescit Apostolicam autoritate curiositatem carnis, ac monet nos, ut nullo modo suscipiamus tales quæstiones humano captu perscrutandas, sed tradamus nos diuinæ sapientiæ captiuos, & agamus Deo gratias, quod clementer dignatus sit nobis Euangelion Filij sui patefacere, ac in populum Dei eligere, & fidem nobis donare. Sapientia enim & scientia Dei profundior, & magis ab oculis nostris abscondita est, quàm ut possit à nobis comprehendi. Iudicia Dei, iustissima quidem sunt, sed inscrutabilia. Viæ Domini, rectissimæ quidem sunt, sed nobis imperuestigabiles. Nemo hominum cognouit mentem Domini. Nemo hominum fuit Deo à consilijs. Nulli quicquam debet. Quia omnia sunt ex ipso, Patre uidelicet, & per ipsum, Filium, & in ipsum, Spiritum sanctum. Ipse est rerum omnium principium, medium & finis. Adoranda igitur est maiestas sapientiæ eius, non curiosè perscrutanda. Quid igitur est, (inquires) quod Ioannes dicit, Deum nemo uidit unquam, Sed Filius unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. Et Paulus, capite

decimosexto: iuxta reuelationem mysterij, æternis temporibus taciti, nunc uerò manifestati, &c. Et priore ad Corinth. secundo: Spiritus omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Nos autem accepimus Spiritum, qui est ex Deo. Ac mox: Quis cognouit mentem Domini, qui consilium daturus sit illi? Nos autem mentem Christi tenemus. Si ergo Christus patefecit nobis abscondita Dei, quomodo Apostolus dicit, Iudicia eius esse imperscrutabilia? Hic posses quidem dicere, Iudicia Dei esse imperscrutabilia humana ratione, non autem diuino Spiritu, qui datus est pijs. Sed nec pijs omnia sunt peruestigabilia in hoc seculo. Distinguendum igitur est inter secula, & inter res ipsas, quæ nostræ cognitioni obijciuntur. Nam, ut sunt duo secula, præsens & futurum, seu mundanum & cœleste, ita & res cognoscendæ duplices sunt. Aliæ sunt reuelatæ, ut in hoc seculo cognoscantur. Aliæ sunt absconditæ, ut cognoscantur tantum in futuro seculo. Quæ igitur in hoc seculo cognoscenda sunt, ea sunt patefacta, per Decalogum, & per Euangelion Christi. Proposuit enim Deus cognoscendam uoluntatem suam, ut sciamus, quid ipsi placeat, quo affectu nos complectatur, quid nobis faciendum, quidue nobis de ipso sit sperandum. Aliæ autem quæstiones, quarum aliquot paulò antè commemorauimus, repositæ sunt in futurum seculum, in quo, (si modo in hoc seculo rectam fidem habuerimus, & obedientiam præstiterimus) omnia Dei arcana cognoscemus. Et de tali quæstionum genere exclamat Paulus, O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei. Cum peruenerimus (inquit Augustinus) ad speciem, æqualitatem Dei uidebimus, iam non erit tibi dicere, quare huic subuenit, & huic non. Quare iste adductus est à gubernatione Dei, ut baptisaretur, ille autem, cum bene catechumenus uixerit, subita ruina mortuus est, & ad baptismum non peruenit. Ille autem, cum sceleratè uixerit, cum luxuriosus, cum mœchus, baptisatus est, discessit, peccatum in eo conuictum est. Quare merita, non inuenies, nisi pœnam. Quare gratiam, O altitudo diuitiarum. Petrus negat, Latro credit. O altitudo diuitiarum.

Augusti.
serm. 20.
de uerbis
Apostoli.

Antequàm autem progrediamur ad tertiam seu postremam partem huius Epistolæ, Lector iterum paucis admonendus est de Statu prioris partis, & de illo probationis argumento, quod in superioribus Capitibus, Nonno, Decimo & Undecimo continetur. In prior enim parte docet Paulus, Spem non pudefacere. Et hanc propositionem multis & efficacibus argumentis confirmauit. Horum postremum fuit, quod in illis tribus capitibus de abiectiōe Iudæorum, & electione Gentium continetur, Videlicet, Gentes sunt, ex cæcatis Iudæis, diuinitus electæ, ut essent populus seu Ecclesia Dei. Fieri ergo non potest, ut quisquis ex Gentibus sperauerit ueram & æternam salutem in Christo Iesu, Spe sua pudefiat. Sed ne Iudæi quidem animum despondere debent. Etsi enim in præsentia sunt abiecti à Deo, tamen non pœnitet Deum donorum & uocationis suæ, nec retractat promissa sua. Vocauit autem quondam posteritatem Abraham, ut

ut esset Ecclesia Dei, & promisit Israeli seruatorem Christum. Quare quisquis ex Iudæis conuersus fuerit ad Christum, & sperat cœlestem salutem propter Christum, fieri non potest, ut Spe sua pudeat. Itaq; omnis, siue Ethnicus siue Iudæus, qui inuocauerit nomen Domini in nomine Christi, saluus erit. Quod de abiectis Iudæis dictum est, hoc idem intelligendum erit de impœnitentibus peccatoribus. Etsi enim hi qui peccauerunt, & sunt impœnites, non sunt uera membra Ecclesiæ, sed perpetuæ damnationi obnoxij, tamen si egerint pœnitentiam, & credunt peccata sibi, gratuita Dei clemētia, remissa esse propter Christum, ac sperant cœlestem salutem in Christo, tantum abest, ut Spe sua pudeant, ut Christus palam confiteatur, se in hunc mundum uenisse, ut peccatores saluos faceret, & gaudium esse in cœlo super uno peccatore resipiscēte magis, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.

FINIS Secundi Commentariorum Libri, in Epistolam
Pauli ad Romanos.

d 2 LIBER

LIBER COMMENTARI- ORVM IN EPISTOLAM PAULI AD ROMANOS TERTIVS, QVI EST DE CARITATE.

CAPVT XII

ΠΑΡΑΚΑΛΩ ὑμᾶς ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρῶν τῆς Θεοῦ, παραστήτε τὰ
σώματα ὑμῶν θυσίαν ζώσαν, ἁγίαν, ἀνσπερσὴν ἰσθ' ὁ Θεός, τὴν λογικὴν λατρείαν
ὑμῶν.

Obsecro igitur uos, fratres, per miserationes Dei, ut præbeatis cor-
pora uestra, hostiam uiuentem, sanctam, acceptam Deo, rationalem
cultum uestrum.

PERCURRIMUS hactenus qualicunq; nostra interpreta-
tione, aut uerius indicatione, duas priores partes Epi-
stolæ Pauli ad Romanos, quarum una est de Fide, alte-
ra de Spe. Nunc suscipiemus, Deo propicio, tertiam seu
postremam partem, quæ est de Caritate, perstringendam.
Propositio igitur huius partis, ea est, quæ in hoc capite
sequitur, uidelicet, **NE QVIS ARROGANter DE SE SEN-
TIAT**, supra quod oportet de se sentire. Aut mox alijs uerbis: **DILE-
CTIO SIT NON SIMVLATA**. Et rursus: **PER FRATER-
NAM CARITATEM AD MUTVO VOS DILIGENDOS
PROPENSI**. Hæc est summa eorum, quæ principaliter ab hoc loco usq;
ad finem epistolæ tractant. Cæteræ, antequam Apostolus diducat uirtutem
caritatis in suas species, & exponat officia eius per partes, docet in gene-
re, quæ cultum renati ex fide, & confirmati spe, Deo præstare, & quas uir-
tutes, ad testificandam obedientiam & gratitudinem suam, facere debe-
ant. Suprà enim cap. 6. & 7. excurrit in locum, de uitandis peccatis, & præ-
stâdo obsequio Dei, ac hortat, ut præbeamus membra nostra serua ius-
titiæ ad sanctificationem. Nunc autem exponit nominatim, quæ sint illa iusti-
tiæ opera, quæ à nobis exigantur, & quibus obedientiam nostram te-
stificemur, ac Deo gratum cultum exhibeamus.

Iudæi igitur in Mosaica Politeia, pro summo Dei cultu habuerunt, mul-
ta sacrificia hircorum & uitulorum facere. Sed hæc externa sacrificia abroga-
ta sunt per Christum. Christiani igitur bona opera facturi, & Deum culturi,
quid facere debent? An nullum habent sacrificium, quale quondam Iudæi
habuerunt? Hypocritæ in Christianismo trāstulerunt cenam Domini, in
sacrificium suæ Missæ, quod pro summo Dei cultu habitum est, quip-
pe quo expiarentur coram Deo peccata uiuorum & mortuorum. Sed sciē-
dum est, quod Christiani nullum aliud expiatorium aut propiciatorium sacrifi-
cium agnoscere debeant, præter unum illud sacrificium Christi, quod
semel in cruce pro peccatis nostris peractum est, & fide percipit. Et tamē
sacrificandum est etiā à nobis, non ut expiemus peccata, sed ut declaremus
nostram fidem, & testemur nos erga Deum gratos. Itaque omnes uerè Christia-
ni sacrificuli sint, necesse est. Quæ igitur sint Christianorum sacrificia,
commemorat

cōmemorat in presentia Paulus. Obsecro, seu admoneo uos (inquiēs) per miserationes Dei. Hęc uerba non sunt oscitanter pretereunda. Ad moneo, inquit, seu Obsecro. Non ait: Mando, Precipio. Significat em̄, Apostolos non esse politicos magistratus, qui mandatis gladio munitis cogant homines ad obedientiā, sed esse ecclesiasticos ministros, qui inuitēt homines ad obsequium cohortationibus ac precationibus, & sicubi seueritate utēdum est, gladio spiritus, qui est Verbum Dei. Admoneo, Non stringo in uos gladium ferreum, Non minitor externos uel carceres uel cruces, sed stringo gladiū spiritus, ppono uobis cœlum & infernū. Cœlum, si obsecuti fueritis, non q̄ contingat nobis cœlū nostris meritis, sed ut q̄d gratis nobis donatū est propter Christū, per fidem, nō amittamus in gratitudine. Infernū, si nō fueritis obsecuti. Deinde addit: Per miserationes Dei. Hęc est causa propter quam obsequēdum est Apostolicę admonitioni, uidelicet, Misericordia Dei. Tanta enim est misericordia Dei erga nos, ut non solum dederit filium suum in mortē ad expiāda peccata nostra, uerum etiā donauerit eum nobis cū omnibus bonis suis. Quid his miserationibus excellentius? quid his beneficijs maius? Per has igitur cohortatur nos Paulus, ut excitemur ad prestandū Deo obsequium. Sed quę sunt opera illa, quę Deo placeāt, & quibus obsequiū nostrum testificari debeamus? Prebeat, inquit, corpora uestra hostiam uiuentē, sanctam, &c. Nō exigo à uobis hostiā uitulorū & taurorū. Hęc enim per Messiam, cuius umbrę erant, impleta sunt & abrogata. Sed exigo corpora uestra in sacrificiū. Hęc, si obtuleritis, eo uidelicet modo, quo congruit, facietis sacrificium uiuum, sanctum, Deo placens, prestabit isq̄ Deo cultum rationalē. Quis est ergo modus, qui huic sacrificio cōuenit? Primū, corpus tūc offert Deo, cū omnia corporis membra accommodauerimus ad obsequiū Deo, uidelicet, cū corde crediderimus Deo, & dilexerimus proximū: Ore, manibus, auribus & oculis usi fuerimus in laudem & gloriam Dei. Deinde offert corpus Deo, cum per Spiritum sanctum mortificauerimus facta corporis, seu concupiscentiam carnis. Postremō, cum afflictiones, quas Deus nobis immittit, patienter & ex fide sufferamus. Hęc si fecerimus, sacrificamus Deo hostiam uiuā, (hoc est) non pecus mortuum, sicut pecora in templo Hierosolymitano mactata & mortua imponebant igni, sed hominē uiuum. Sacrificamus etiā hostiā sanctam, quia homo pius & renatus per Christū, sic sacrificans, non est amplius prophanus, ut ambulet in prophanis huius mūdi sceleribus, sed est per baptismum sanctificatus, ut soli Deo seruiat, ac mandatis eius obediat. Sacrificamus q̄q̄ hostiā Deo placentē: quia omne, q̄d est ex fide in Christum, Deo placet. Deniq̄ prestamus Deo cultum rationalē. Etsi enim sacrificia Leuitica suum habuerūt suis temporibus usum, & nō fuerūt Deo, pro sua ratione, ingrata, tamē quia offerebant animalia irrationalia, haud immerito dicebantur cultus irrationalis. Nūc aut, postq̄ pius homo, ratione pręditus, offert seipsum Deo in sacrificiū, dicendus est cultus rationalis. Vocat etiā cultus rationalis propter illā causam, q̄ prior opera fiant ex fide, iuxta uerbum Dei, quod est uera ratio, et summa sapientia.

piencia. Hypocritarum opera, non sunt cultus rationalis, quia ut non sunt ex uerbo Dei, (hoc est) diuina ratione, ita non sunt ex fide, sed tantum ex humana ratione, quæ est in cōspectu Dei stulta. Piorum autem opera sunt cultus rationalis, quia sunt e diuina uerbi Dei ratione.

Καὶ μὴ συζηματίζετε τὸν αἰῶνα τούτου, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακρινώσῃ
τῇ νοοῦ ὑμῶν, εἰς τὸ δόξαι μάλιστά ὑμᾶς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθόν καὶ ὀφει-
σμένον, καὶ τέλειον.

Et ne accommodetis uos ad figuram seculi huius, sed transformemini, per renouationem mentis uestræ, ut probetis uos, quæ sit uoluntas Dei, quod bonum, acceptumq; & perfectum.

Alia generalis admonitio, ad uniuersalem obedientiam Dei. Ne accommodetis uos ad figuram huius seculi. Ne imitemini exempla & mores hominum in hoc mundo. Sunt enim, qui arbitrantur se non peccare, si uulgares, & usitatos hominum mores, quales quales sunt, imitentur. Hi solent palam & impudenter iactare: Manebo (inquiunt) cum maior multitudo. Accidat mihi, quod alijs. Nollem, ne in cælo quidem, solus esse. Absint hæc impudentes, & temerariæ uoces, ab ore Christianorum, quibus mandatum est, ut non accommodent sese ad figuram, & ad gestus ac mores huius seculi. Nam Christus liberauit ipsos ex hoc mūdo, & fecit ex ipsis filios Dei, ac hæredes cœlestis regni. Non debet igitur uitam ducere, qualem solent filij hominum, & hæredes terræ, sed qualem ducere decet filios Dei, & hæredes cœli. Christus contulit fide libus suis spiritum, non huius mundi, sed Spiritum sanctum, quē mundus capere non potest. Quare Spiritus Dei, non spiritus huius mundi sectandus est.

Sed quæ est figura, quis est gestus huius seculi? Primū, hoīes in hoc seculo, non solent rectē sentire de Deo. Existimāt res humanas, non esse Deo curæ. Quare, cum grauantur aduersis, non confidunt clemētia Dei, non inuocant Deum, sed desperant & execrātur. Hic est huius seculi gestus. Deinde, homines solent quoquo modo possunt, siue honeste siue inhoneste, operam dare aut parandis, aut augendis, aut conseruandis opibus, ac in terrena tñ bona, diuitias, gloriā, uoluptatē, potentia, sanitatē, & infinita id genus alia inhiare. Omne, inquit Ioannes, qd est in mūdo, ueluti concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorū, & fastus uitæ, nō est ex Patre, sed ex mūdo. Est et illud inter homines in hoc mundo solenne, qd non habeant uerā & sinceram inter se inuicē caritatem. Non ferē est, qui alterum beneuolo animo complectatur, nec est, qui alteri, nisi sui commodi gratia benefaciat, si modō benefacit, & nō potius bona malis rependit. Breuiter, ille est hominum in hoc seculo gestus, illi sunt mores, qd contempto Deo & uerbo eius, blasphemetur, conuictis et maledictis certetur, hēstitationibus incumbatur, impotesturæ exerceanitur, omne libidinis genus designetur. Sibi quisq; proximus est. In rebus aduersis, desperatur, in rebus prosperis efferuntur animo. Monet igitur Paulus, ut si uoluerimus sectari, qd profitemur, non accommodemus nos his hominum moribus. Quid ergo faciendum? Transformemini (inquit) per renouationem mentis uestræ, ut uos ipsi probetis & cognoscatis, quæ sit uoluntas Dei, quid bonum, quid

quid acceptum, & quid sit perfectum. Oportet enim uos nouas fieri creaturas, non quidem externo corpore, donec resurgamus à morte, sed interna mente. Et ut aliàs dicit, exuendus est uetus homo, & induendus nouus. Vetus enim homo, uetus animus, uetus mens, quam nobiscum in hunc mūdum attulimus, peccato ita uiciata est & corrupta, ut non uelit, quod uult Deus, sed quod uult Satan. Vult autem Satan, ut Deum contemnamus, nostras uoluptates sectemur, in aduersis tumul tuemur, in prosperis animò efferamur. Breuiter, uult, ut post carnales nostras cupiditates ambulemus. Hæc mens renouāda est, imò tota abijcienda, & in nouam transformanda, ut sectemur ea, quæ Deus uult, quæ honesta sunt, quæ Deo placent, & quæ sunt sancta & perfecta. Quid autē faciamus, ut sic renouemur? Audiamus uerbum Dei. Hoc docet, uoluntatem Dei esse, ut audiamus Christum, & in ipsum credamus. Moses dicit: Ipsum audite. Deus Pater dicit: Hic est filius meus dilectus, Hunc audite. Docuit autem Christus Euangelion suum, q̄ placauerit Patrē, ut sit nobis propter ipsum ppitius, & seruet nos in morte ad æternam uitā. Quare, si crediderimus Euangelio, renouatur mēs nostra, ut in aduersis confidamus, & Deum inuocemus. Præterea docuit Christus, ut diligamus nos inuicē, sicut ipse nos dilexit. Ergo, si crediderimus, q̄ Christus intantum dilexerit nos, ut pro salute nostra sanguinē suum profuderit, renouat mens nostra, & excitat, adeoq̄ inflammatur, ut & nos incipiamus proximum diligere, quo gratitudinē nostram erga Christū testificemur. Hæc est bona Dei uoluntas, hoc honestum est, & sanctum, ac Deo acceptū. Et quanq̄ nostra bona opera nō sunt in se corā Deo perfecta, tamen si agnouerimus Christum (qui est perfectissimus) per fidem, reputat Deus etiā nos & nostra perfecta, propter Christū Dñm nostrum. Quo beneficio quid præstabilius nobis posset contingere?

λέγει γὰρ ὁ θεὸς τὸ χρεῖται τὴν διδασκίαν μοι· παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπὲρ φανεῖν τῆς
 ὁ δὲ φανεῖν, ἀλλὰ φανεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἐκαστὸς ὡς ὁ θεὸς ἐμέλει μετὰ πίστεως.
 καθάπερ ἴσθι ἐν τῷ σώματι μέλη πᾶν ἔχοντα, τὰ ἡ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχον
 πρᾶξιν, οὕτως οἱ πᾶσι ἐν τῷ σώματι ἐσμὲν ἐν Χριστῷ. ὁ ἡ κατ' εἰς ἀλλήλων μέλη, ἔχ
 οντες ἡ χρεῖσιν κατὰ τὴν ἡ ἐν τῇ διδασκίᾳ ἡμῶν διαφορά, εἴτε περὶ φητεῖαν,
 κατὰ τὴν ἀναλογίαν τὴν πίστεως, εἴτε ἡ ἀκονίαν ἐν τῇ ἀσκονίᾳ, εἴτε ὁ διδασκων, ἐν
 τῇ διδασκαλίᾳ, εἴτε ὁ πᾶσι καλῶν, ἐν τῇ πᾶσι κλήσει, ὁ μεταδιδὼς ἐν ἀπολόγητι, ὁ
 περὶ ἀμφοῖς ἐν αὐτοῖς, ὁ ἐλεῶν, ἐν ἡ ἀπολόγητι, ὁ ἀποδοὺν ἀντικριτῶς. ἀπὸ τῶν ὅλων
 τὸ πνῦρον, μοχλῶμενοι τῷ ἀπερῷ, τῇ φιλασελίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργον.

Dico, n. per gratiā, quæ data est mihi, cuilibet uersanti inter uos, ne quis arrogāter de se sentiat, sed ita sentiat, ut modestus sit, & sobrius, ut cuiq̄ Deus partitus est mensurā fidei. Quemadmodū, n. in uno corpore mēbra multa habemus, mēbra uerò non omnia eundem habent actum, ita multi unū corpus sumus in Christo. Singulatim autē alij aliorum membra, sed tamen habentes dona, iuxta gratiā datā nobis, uaria, siue prophetiā, iuxta proportionē fidei, siue ministeriū, in administratione, siue qui docet, in doctrina, siue qui exhortat, in exhortatione, qui impertit, in simplicitate, qui præest, in diligentia, qui miseretur, in hilaritate. DILECTIO SIT NON SEMVLATA, Sitis odio prosequētes, quod malū est, adherentes ei, quod bonum est. Per fraternam caritatem ad mutuo uos diligendos propensi.

Accedit Paulus ad principalē huius tertiæ partis propositionē, quæ est de Caritate. Etsi enim solet passim etiam generalia præcepta tam de fide, q̄ de spe, inspergere, tamen in hac tertia parte, maximè omnium respicit ad explicationem eorum officiorum, quæ nobis inuicem, ex caritate, debemus. Dico (inquiens) cuilibet inter uos uersanti. Non uni tantum, & alteri dico, sed cuilibet, sed omnibus, sed singulis. Nullus hominū est, siue maximus, siue minimus natu, nullus siue multis, siue paucis donis ornatus, qui nō debeat huic meæ cohortationi obediētiam. Quod enim dico, non dico mea priuata temeritate, sed publica autoritate, iuxta gratiam mihi datam, hoc est, autoritate ministerij, quo nō meo merito, sed gratia Dei, in Ecclesia fungor. Non. n. me ipsum in hoc Ecclesiastico ministerium temerè ingessi, sed uocatus sum diuinitus, gratuita Dei clementia. Vbi Deo, (inquit aliās) qui me segregauerat ab utero matris meæ, uisum est, ut prædicarem ipsum inter gentes, &c. Et iterū: *Acto. 26.* Non fui inobediens cœlesti uisioni, sed his, qui sunt Damasci primum, & Hierosolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde & gentibus annuntiabam, ut pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes.

Audiamus igitur, quid cuilibet nostrū dicat Paulus. Ne quis, inquit, arroganter de se sentiat. Illud uult dicere. Scripturus sum nunc de Caritate erga proximum, & admoniturus, ut ea nō sit simulata, nec uerbis tantum cōstet, sed operibus & ueritate. Exponam igitur uobis officia caritatis, inter quæ illud præcipuum est, ne quis de seipso ita sentiat, ut alterum fastidiat, sed ut sit modestus ac sobrius, nec usurpet sibi aliena uel dona uel officia, nec inferat se in alienam functionē, & uocationem, sed ut suo dono, quod in ipsum diuina clementia collatum est, contentus, proximo suo seruiat, non superbiat. Hoc caritatis officium, hæc uirtus uocatur Modestia, qua quis non effert se supra proximum, sed potius sese ei subiicit, & dono suo, si quod habet, ad utilitatem eius seruit. Huc uocat nos non solum illud generale præceptum: Diligas proximum sicut teipsum, sed etiam ipsa corporis nostri cōstitutio. Quemadmodū, inquit, in uno corpore membra multa habemus, membra uerò non omnia eundem habent actum, ita multi unum corpus sumus in Christo. Hac similitudine Paulus plurimū delectatus est, ac repetit eam in priori ad Cor. cap. 12. & alludit ad eam Eph. 4. Nos enim omnes, qui Christum agnoscimus, unū sumus corpus in Christo, & singulatim aliq̄ aliorum mēbra. Sicut ergo in humano corpore aliud mēbrum non effert se super aliud, nec alterum usurpat sibi alterius officium, sed unūquodq̄ suo dono, alteri membro seruit. Oculus non usurpat sibi officium audiendi, nec dicit ad aures, nō estis mihi opus. Sed si cut oculus seruit auribus & pedibus suo dono, ita uicissim aures & pedes seruiunt oculis, quoquo modo possunt. Ad eundem modū, homines sibi inuicē suis donis seruire debēt. Vide ergo mihi sollicitudinem Dei pro nostra salute. Non. n. tātum effecit, ut lex ipsius, de proximi dilectione, inscriberet in tabulas lapideas, & publicè prædicaret, ueruetiā sic creauit corpus humanū, et mēbra eius, ut esset nobis domesticus &

& perpetuus mutuae dilectionis præceptor ac paedagogus. Iudicatur quidē humanum corpus, alio qui uile et abiectū, sed si penitius introspicias, magnum est miraculum, nō tantū admirabili singulorū tam exteriorū q̄ interiorū membrorū dispositione, uerum etiā singulari ordinatione, qua nos ad mutuā caritatem cohortat. Quare, qui hoc præcepto renō utitur, nec doctrinæ eius obsequit, quam ipsis suis membris nobis proponit, is à suo ipsius corpore, in iudicio Dei condēnabitur. Nec mirum. Creatū enim est corpus, ut obsequat recte rationi. Sanctificatum est corpus, ut morem gerat uoluntati Dei. Qui ergo abutitur eo ad impietatem, is prophanat sanctum Dei organon, designatq; sacrilegium, æterno supplicio luendum.

Deinde, postq̄ admonuit, ut suo quisq; dono, ex caritate non simulata, alteri seruiat, cōmemorat, secundum species suas, officia donorū, & uocationum, præsertim ecclesiasticorum, & docet, quomodo ihs, alter alteri utiliter seruire debeat.

1. Siue, inquit, prophetiam, iuxta analogiā fidei. (hoc est) Qui habet donum explicandæ prophetice scripturæ, is explicet eam, iuxta proportionē fidei, uidelicet, ut non pugnet cum doctrina fidei, quæ in Euangelio Christi tradit, sed cum ea conueniat. Hæc est uerē utilis explicatio, & proximū edificat. Doctrina fidei est, (exēpli gratia) Solus Christus est expiator peccatorū nostrorū. Hæc est summa Euangelij Christi, qd est à Prophetis adnuntiātū, & ab Apostolis in orbem terrarū diuulgātū, adeoq; multis & magnis miraculis confirmātū. Hypocrite aut, & Monachi, ubicunq; legerint in scriptis uel Prophetis uel Apostolicis encomiū eleemosynæ, uel precatiōis, uel alterius cuiuspiam boni operis, eō interpretātur, qd sit meritum, quo peccata nostra coram Deo expiemus. Hæc interpretatio non est analogā, non est cōueniens fidei, nec edificat auditorem, sed seducit eum in æternum barathrum. Quare talis interpretes, ut peccat tam impietate in Deum, q̄ crudelitate in proximum, ita prorsus est deuitandus.

2. Siue ministerium, in administratione (hoc est) Qui habet ministerium ecclesiasticum, non admisceat se alienis negocijs, non sit ἀλλοτρίος, sed illam, quam nactus est Spartā, (ut prouerbiū habet) orniet, & eam, quam habet functionem, curet. Alio qui enim, nec suæ uocationi satisfaciet, nec proximo utiliter suo ministerio seruiet.

3. Siue qui docet, in doctrina. Qui habet functionē docendi, det operam, ut doceat utiliter. Non ostendet prophanam suam eruditionē, sed exponat sacram doctrinā ad Ecclesiæ ædificationem. Non doceat subtilia, sed utilia, Non nugetur superuacaneis uerbis, sed dicat, quæ Ecclesiæ cognitu sunt necessaria, iuxta Græcorum dictum, μη μοι κομτα λέγειν, ἀλλ' ὡς εἰς πόλιν.

4. Siue, qui exhortat, in exhortatione. Qui habet officium exhortandi, aut suscipit tractandum argumentum exhortatorium, is curet, ut iuxta locos et rationes exhortandi, suo officio defungatur. Commendat igitur Paulus hoc loco studium bonarum artium, & exigit, ut qui accessuri sunt ad docendam & exhortandam Ecclesiam, dent operam illi studio,

studio, quod tradit regulas tractandi argumenta generis didactici & deliberatiui.

5. Qui impertit, in simplicitate. Qui largitur alijs eleemosynam, faciat id simplici & cādidō animo. Necessaria doctrina. Alij. n. querunt in dādis eleemosynis humanam gloriam, alij querūt merito huius operis remissionē peccatorum, alij largiunt inuito & repugnāti animo. Hæc nō est ἀπλότης, simplicitas, nec est caritas, nec pietas. Sed exigitur, ut qđ impertis, cādidē, & ex fide atq; caritate impertias, uidelicet, ut soli Christo acceptam feras condonationem peccatorum, & interim subuenias necessitati proximi, ad testificandam animi tui gratitudinem erga Deum, et piam dilectionē erga proximum. Hilarē, inquit, datorē, diligit Deus.

6. Vnde & additur: Qui miseretur, in hilaritate, (hoc est) qui dat eleemosynas, hilari animo faciat.

7. Qui præest, in diligentia. Necessaria est, & hæc doctrina. Qui enim uocantur ad officia præsidiū, etsi sunt, qui illud agunt, ut non tam præfint, q̄ prosint, tamen magna pars arbitrantur se ad ocium potius ignauum, & ad fruendam dignitatem, q̄ ad ædificationem ecclesiæ electos, ac existimant sibi licere, quod libet. At Paulus exigit summum studium, in præsidiis, uidelicet, ut magna cura uocationem suam administrent. Huc uocat eos uoluntas Dei, & caritas proximi. Dixit quispiam ē maioribus nostris, Regimen animarum, est ars artium. Necessariū igitur est, ut hanc artem, summa diligentia & discas & exerceas.

8. DILECTIO SIT NON SIMVLATA. Hoc illud est quod Paulus in hac tertia Epistole parte docet, & urget, uidelicet, ut completamur nos mutuo syncera caritate, & omnia nostra officia affectu ueræ erga proximum dilectionis faciamus. Nec aliud hic dicitur, q̄ quod in illa generali lege continetur: Diliges proximum sicut teipsum. Proximus sibi quisq; est ἀνυποκρίτως. Debemus igitur & alteri, ἀνυποκρίτως diligere.

1. Ioan. 3. Filioli mei, inquit Ioānes, ne diligamus uerbo (tantū) neq; lingua (tātum) sed opere & ueritate. Nam, si Deus tanti fecit nostrum proximum, ut propter ipsum miserit in hanc terram unigenitum filium suū, & passus sit, ut crucifigeret, nos ne tam saxeum haberemus pectus, ut non ærumnis eius, quamuis inimici, afficeremur? Et quid, q̄ Deus ipse tali erga nos animo affectus esse uelit, quali nos erga proximum affecti sumus? Sic pater meus cœlestis, (inquit) faciet uobis, si non remiseritis suo quisq; fratri ex cordibus uestris delicta illorum. Sed officia ueræ & ingenuæ caritatis, ex ordine commemorabuntur.

Matth. 18.

9. Sitis odio prosequētes qđ malum est, adhērētes ei, qđ bonum est. Quid? Num ita diligā proximū, ut etiā peccata eius approbē & defendam? Nihil minus. Quod malū est odio habeamus & fugiamus. Quod aut bonū est, faciamus. Malū est peccatū proximi. Fugiamus igit, & ne peccemus ipsi q̄q;. Bonū est proximū ex aīo diligere, & opē nostrā cōferre, ut à peccatis liberet. Faciamus igit hoc bonū, & adhæreamus ei.

10. Per fraternā caritatē ad mutuo uos diligendos propēsi. Odio qui dē habēdū est pētm, sed interim pximus tāta caritate cōplectēdus est, quāta parēs, filiū, filius parentē, frater fratrem cōplectit. Dilectio. n. pximi

minon impletur simplici aut tepido amore, sed exigit *φιλαδελφίαν* & *φιλανθρωπίαν*, hoc est, talem affectum, quali frater fratrem, & mater filium prosequitur.

τῇ ζωῇ ἀλλήλους περιγίγνηται, τῇ ἀντιλήμει δύνανται, ἵνα πνευματικέοντες, ἵνα καὶ ἀδελφονοῦντες, τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ περὶ σθεναρῇ προσκαρτεροῦντες, ταῖς χεῖρας τῶν ἀγίων κοινωνοῦντες, τῇ φιλοξενίᾳ δύνανται, ὁ λόγος τοῦτός ἐστιν ὁ λόγος ὁ καὶ ἡμεῖς, ὁ λόγος τοῦ καὶ ἡμεῖς ἀγαπᾶμε.

Honore alius alium praeuenientes, studio non pigri, spiritu feruentes, tempori seruientes, spe gaudentes, in afflictione patientes, precationi instantes, necessitatibus Sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Bene loquamini de ijs, qui uos insecantur, bene loquamini, & ne male preceamini.

HONORE ALIVS ALIVM PRÆVENIEN. Est & illud caritatis, ne alter sese alteri praeferat, sed potius postponat. Caritas enim (inquit aliās) non inflatur, non est fastidiosa, non querit, quæ sua sunt. Necessaria caritatis explicatio. Cū em̄ scriptura doceat, nos omnes esse peccato obnoxios, ac oēs quoq; equaliter per Christum liberatos, adeoq; esse in Christo fratres, possent imperiti arbitrari, q̄ in Christianismo nō exigeretur mutuus honor. Docet igitur Paulus, q̄ etsi unum habemus Patrem in coelis, & unum propiciatorem Christum, tamē caritatis officium sit, ut alterū alter honore afficiat, adeoq; etiam praeueniat. Ac de externo quidem honore exhibendo, seruanda est publicæ honestatis cōsuetudo, iuxta dictum, Lex, regio. Et Paulus aliās, Cui honorem, honorem. Illud autem præcipuē exigitur, ne quis sese ambitione efferat, nec sit fastidiosus proximi sui contemptor, sed ut præclarius de proximo, q̄ de nobis ipsis sentiamus. Eremita quispiā, Mathois, ni fallor, nomine, rapiebatur inuitus ad ecclesiastici ministerij functionem, & cum quereretur, illud sibi molestissimum esse, q̄ necesse haberet, à suo fratre, quo cum in Brema summa cōcordia uixerat, diuelli, Episcopus autem diceret: Si dignus est frater, manum etiam ipsi imponam, respōdet Eremita, Num dignus sit, ignoro, certē me dignior est. Talem modestiam, seu Caritatis officium exigit hoc loco, cū dicit, Honore alius aliū praeuenientes. Graues enim causæ sunt, cur alter de altero bene sentire & sperare debeat. Primum enim, homo creatus est ad imaginē & similitudinem Dei. Cū igitur honoratur homo, Deus sibi hoc in honore deputat. Idolomanitæ honorant imagines Dei ligneas & lapideas. Hæ autem non sunt ueræ Dei imagines. Non igitur sunt honorandæ. Homo autem, quia ipse uera est Dei imago, honorandus est. Deinde Deus tanti reputauit hominem, ut ad redimendum ipsum è potestate Sathanæ, miserit unigenitum filium suum in hunc mundum. Cur igitur & nos non tanti eum faceremus, ut ipsum debito & legitimo honore prosequeremur? Postremo Paulus aliās dicit de Christianis, quod sint membra Christi, & templum Spiritus sancti, Quis autem impunē ferret, qui membrum Christi, & templum Spiritus sancti, ignominia, & fastidioso contemptu turpificaret?

STVDIO NON PIGRI, SPIRITV FERVENTES.

Ad

Ad Titum cap. 2. dicitur: Dedit semetipsum pro nobis, ut purificaret sibi ipsi populum peculiarem, *ἐκλῶτῃ* bonorum operum. hoc est, non oscitanter, sed magno zelo bona opera sectantem. Idem & hoc loco exigit, ut in faciendis officijs caritatis non simus somnolenti, stertentes & ignaui, sed feruidi, inflammati, ardentes.

TEMPORI SERVIENTES. Quid? An non tempus, ut Paulus aliàs dicit, malum est? Et homines huius seculi docent inseruiendum esse tempori, quod uocant ipsi barbaro uocabulo, Temporizare, hoc est, accommodare sese moribus seculi, siue illi pii, siue impii fuerint, & nunc quidem necessitate cogente, aureos montes fide sua promittere, nunc autem data occasione, fidem datam uiolare. Sed hi sunt detestandi mores, nec sic est tempori seruiendum. Paulus enim hic non loquitur de impijs moribus huius mundi, quibus non est seruiendum, sed loquitur de rebus medijs. Alij enim peruertunt tempus. Cum gaudendum est, tristantur, cum tristandum est, gaudent. Cum dormiendum est, uigilant, cum uigilandum est, dormiunt. Cum feriandum est, laborant, cum laborandum est, feriantur. Hi peruersi mores longè abesse debent ab homine Christiano. In rebus enim medijs & indifferentibus obseruanda sunt discrimina temporum, non quidem superstitiose, sed politicè, & honestè. Caritatis enim est, non odiose pugnare cum publicis moribus per se non impijs, Sed accommodare sese, quouis tempore, ijs, quibus cum, ciuilem agimus uitam.

SPE GAUDENTES. In Politica uita multa & uaria accidunt incommoda, quibus increduli excitati, non nisi desperationem & interitum crepant. Si grando fruges depopulata fuerit, aut domus incēdio conflagrauerit, exclamāt nihil salutis reliquum esse, adeoque sic eiulant, perinde ac si de omni tam humana q̃ diuina ope cōclamatum esset. Tales mores longè absint ab homine Christiano. Alio enim nos uocat nō solum fides, uerum etiam caritas. Fides iubet nos in omnibus aduersis bene sperare, imò & Spe gaudere. Spes enim hominis pii, ex fide concepta, non potest ipsum pūdefacere, quemadmodum suprà multis argumentis comprobatum est. Caritas iubet proximo bonis exemplis prælucere. In aduersis autem bene sperare, & gaudere, exemplum est, quo imbecilliores, & qui fracto sunt animo, ad bonam spem, & mentis læticiam excitantur. Quare in aduersis spe gaudere, non fidei tantū, sed & caritatis officium est, quo seruiendum est proximo.

IN AFFLICTIONE PATIENTES. Est & hoc non tam fidei q̃ caritatis, ut in afflictione non tumultuemur diris execrationibus, sed patienter feramus quicquid aduersi acciderit, ut proximus hoc nostro exemplo, etiam ipse ad patientiam excitetur.

PRECATIONI INSTANTES. (hoc est) In aduersis non est execrationi, sed precationi, non maledictis, sed orationibus instandū, quo proximus admonitus discat & ipse in aduersis inuocare potius opem Dei, q̃ Diaboli.

NECESSITATIBVS SANCTORVM COMMVNICANTES. Est & illud caritatis, ut nō solum ijs, qui nobis sanguine aut alio
amicitiæ

amicitiæ uinculo, uerum etiam illis, qui nobis Fide coniuncti sunt, & Sancti dicuntur, in necessitatibus & afflictionibus ipsorum subueniamus. Loquitur autem Paulus non de Sanctis mortuis, sed uiuentibus. Sancti enim mortui non sunt amplius subiecti necessitatibus huius uitæ, nec iuuantur à uiuentibus. Viuunt enim in Christo foeliciter, nec indigent humanis officijs. Sed qui adhuc sunt in hac terra uiuentes, possunt officijs caritatis iuari. Dices autem: Ostende mihi hominem in terris sanctum, & prestabo ei officia, quæ possum. Hic ergo uidendum erit, quis debeat dici sanctus. Imperiti rerum diuinarum & hypocritæ, sentiunt sancti nomen pertinere tantum uel ad mortuos, qui nunc in celo uitam agunt, uel ad Eremitas, qui habitant in eremo inter feras syluestres, & ducunt uitam durissimam. Scriptura autem nullum hominem pronunciat Sanctum, è suis ipsius operibus. Potes quidem hominem, qui non furatur, qui non designat aut latrocinium aut adulterium, qui publica sacra facit, probum ac honestum, non autem Sanctum, iuxta scripturam, uocare. In conspectu enim tuo, inquit Psalmus, non iustificatur omnis homo. Vnus uero solus sanctus est, uidelicet, Iesus Christus unigenitus filius Dei. Et ex hoc sancti fiunt, quotquot accipiunt eum per fidem. Itaq; homines fiunt sancti, non sua ipsorum, sed aliena sanctitate, quæ est Christi. Sanctificantur autem homines, & consecrantur in sanctitatem Christi, primum quidem Fide in Christum, siquidem internum organon, quo Christus recipitur, respexeris. Deinde baptismo: Adhæc concione Euangelij, Præterea cœna dominica. Quare, quemcunq; uiderimus teram Christi religionem amplecti, baptismum accipere, concionem Euangelij audire, cœnam Domini sumere, & hanc religionem tam ore, quam operibus confiteri, hunc debemus ut sanctum hominem agnoscere. Itaq; hortatur Paulus, ut quibuscunq; possumus officijs subueniamus necessitati sanctorum, hoc est, eorum, qui sunt consortes fidei nostræ. Benefaciendum quidem est omnibus; maximè autem, (quemadmodum Paulus aliàs dicit) domesticis fidei. Et Christus sibi ipse factum deputat, quod uni ex minimis ipsius præstat. c

HOSPITALITATEM SECTANTES. Non est hic sermo de publica illa, & politica hospitalitate, quæ pro more nostræ regionis in singulis urbibus & pagis habetur, sed de illa hospitalitate, quæ priuatim præstanda est pijs, & miseris ac exulibus, qui propter nomen Christi è suis sedibus eiectioni sunt. Postquam enim Euangelion patefactum esset Hierosolymis, orta est magna persecutio aduersus Christianos, tam à Iudæis, quam à Gentibus, ac diripiebantur Christianorum facultates, eiectioni ipsis in exilium. Tales igitur excipere hospitio, & humaniter tractare, magnus est cultus Dei, & insigne opus caritatis. Hospitalitatis (inquit Epistola ad Hebræos,) ne sitis immemores. Per hanc c enim

enim quidam inscientes exceperunt angelos hospitio. Est & illud non extremum caritatis opus, peregrino pauperi & egeno concedere, ut opificio suo quærat inter ciues uictum. Tali enim erga pauperes beneficio muniuntur magis ciuitates, quàm mœnibus. Nam in hoc instituta sunt Politia & regna, ut afflicti & miseri defendantur. Quærite (inquit Esai. cap. 1.) iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite uiduam, &c.

BENE LOQVAMINI DE IIS QVI &c. Idem & Christus docet, Diligite inimicos uestros, benè precemini deuouentibus uos, benefacite ijs, qui uos odio prosequuntur. Hæc paucis quidem uerbis dici, ac breuibus doceri possunt, sed reclamatione humana caro, sentiens nihil stultius esse, quàm tam difficilia, quæ aut nullus hominum, aut paucissimi præstant, exigere. Existimat etiam nullam posse politician consistere, nullum hominum cœtum tranquillum consistere, si non uis ui repellatur, & iniuriæ iniuria obsistatur. At enim non tantùm difficile, uerum etiam impossibile est carni hanc doctrinam præstare. Hæc enim non est postrema pars diuinæ legis. Caro aut legi Dei non subditur, si quidem ne potest quidem. Et tamen seuerissimè exigitur, ut præstetur. Lex enim Dei præcipit nobis, non tantùm, ut ex ea cognoscamus peccata nostra, uerum etiam ut obediamus ei. Et Christus satisfecit quidem legi, & donauit nobis suam satisfactionem, non autem donauit eam, ut nos non faciamus legem, sed ut legi obediamus. Quid ergo faciendum, ut obediamus? Hic obserua, quòd Paulus nō recitat hanc doctrinam ab initio suæ epistolæ, sed recitat eam in hac tertia epistolæ parte, postquam iam antea docuisset iusticiam fidei, ut significet, hanc legem de bene loquendo & benefaciendo inimicis, non solum non esse impossibilem, sed etiam obseruatu facilem esse, (quantum quidem ad teustificandam obedientiam nostram coram Deo attinet) si antea fuerimus per fidem iustificati. Qui enim credit in Christum, is fit iusticiæ Christi ita particeps, ut reputetur totus iustus propter Christum. Qui autem sic iustificatur, donatur etiam Spiritu Christi, qui non solum non maledixit insectatoribus suis, uerum etiam precatus est pro salute eorum. Quare, qui habent spiritum Christi, hi facilius benedicunt, quàm execrantur insectatores. Non possunt quidem hoc tam sincere præstare, quàm Christus præstitit, possunt autem ex spiritu Christi, aliquo modo obedire, & quod reliquum est humanæ imbecillitatis, propter Christum condonatur. David, cùm rediret in regnum suum ab exilio, facilius & iucundius potuit maledico Simei ignoscere, quàm crudeliter in ipsum grassari, quia donatus erat Spiritu Christi. Stephanus facilius & iucundius fuit pro persecutoribus suis orare, quàm eos execrari, quia præditus erat Spiritu Christi. Quare, qui uoluerit hanc legis partem obseruare, necesse habet primum omnium Christianus, hoc

hoc est, iustus & sanctus, idq; propter Christum per fidem fieri. Non est autem hic sermo, de maledictionibus, quas sancti singulari & personali Spiritus sancti instinctu in peccatores proiecerunt. Elizeus Prophetam maledixit pueris illis, sed excitatus personali spiritus uocatione. Petrus maledixit Anania & Sapphiræ, ut repentina morte interirent, sed inflammatus coelesti zelo. Hæ sunt personales uocationes: Nos autem in præsentia loquimur, de generali hominum uocatione, quæ exigit, ut ne inimicum quidem execreris. Hoc enim exigit lex de dilectione proximi, quo nomine non tantum amicus, uerum etiam inimicus, & conuiciator continetur.

Χαίρειν μὲν χαίρόντων, & λυαίειν μὲν λυαίωντων, τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φερούμεν·
τὸ δὲ μὴ τὰ ἑαυτῶν φερούμεν, ἀλλὰ τὰς ταπεινοῖς συνεπαγόμενοι.

Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus, eodem animo alij in alios affecti. Non arroganter de uobis ipsis sentientes, sed humilibus uos accommodantes.

Est & illud Caritatis officium, Gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus. Sed quid? Homines huius seculi, cum gaudent, solent ferè insanire. Num igitur est cum insanis, insaniendum? Dicit & Paulus aliàs: Gaudete in Domino semper. Si semper est gaudendum, quomodo erit cum flentibus flendum? Obserua igitur Paulum hic loqui, non de insania uulgi. Non enim sic gaudendum, hoc est, insaniendum est, quale quid in bacchanalibus fieri solet. Nec loquitur de gaudio spiritus, seu fidei: Hoc enim gaudio semper est gaudendum, & nunquam flendum, hoc est, semper est pax & tranquillitas animi per fidem habenda, iuxta illud: Iustificati ex fide pacem habemus ad Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Sed hic fit sermo de gaudio & fletu caritatis. Exigitur autem hoc dicto maius quiddam, quam uulgius arbitrat. Debemus enim proximo quamuis inimico, tam candidam animi caritatem, ut tam prosperis quam aduersis eius, non aliter, quam nostris afficiamur. Longè alij sunt mores hominum huius seculi. Hi suis tantum malis afficiuntur, in alienis sunt tranquilli: Et suis tantum bonis lætantur, alienis dolent. Iuxta ueterem uersiculum, Inuidus alterius rebus marcescit optimis. Et, Fertior seges est alieno semper in agro. Pia autem Caritas illud præstat, quod Paulus dicit: Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, hoc est, sic affici alienis uel prosperis uel aduersis, perinde ac suis.

EODEM ANIMO ALII IN ALIOS AFFECTI. Hoc dictum est prioris quasi interpretatio. Exigit enim concordem in se inuicem animum seu affectum, ut si frater dolet, doleam & ego, si gaudeat, gaudeam & ego, ut uicissim, si ego doleo, doleat & ipse, si gaudeo, gaudeat & ipse. Vnde & literæ huius seculi dicunt: Idem uelle & idem nolle, ea demum firma est amicitia. Commendatur autem concordia

non in rebus sceleratis, sed honestis. Concordia enim malorum hominum in sceleribus, non est caritas, sed crudelitas, non est amica coniunctio, sed hostilis conspiratio.

NON ARROGANTER DE VOBIS IPSIS &c. Est & arrogantia contra caritatem. Caritas enim non inflatur, non est fastidiosa, non quærit, quæ sua sunt. Quare, qui non se accommodat humilioribus, & abiectioribus, sed contemnit & fastidit eos præ se, peccat contra caritatem, ideoq; non manet in Deo, nec Deus in ipso.

Μὴ γίνεσθε φθονῖμοι πρὸς ἑαυτοὺς, μηδὲν κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποφιδόντες, πονοῦντες ἑαυτοὺς ὡς πᾶσι πάντων ἀνθρώπων, εἰ δυνατὸν, τὸ εἶναι ὡς πάντων ἀνθρώπων εὐμενέοντες. Μὴ ἐαυτοὺς ἐκδικεῖτε, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. γέγραπται γάρ, Εμοὶ ἐκδικησὶς, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. Εὰν ᾖ πενήτης ὁ χερός σου, ἐμίξε αὐτόν, ἐάν δὲ πλούσιος αὐτόν, ἀντὶ τοῦ πλεονέκτητος, ἀνθρακὶς πυρὸς σου γενέσθω τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ. Μὴ νικᾷς τὸν κακόν, ἀλλὰ νικάτω ἡ ἀγάπη τοὺς κακούς.

Ne sitis sapientes apud uos metipfos, neq; cuiquam malum pro malo reddatis. Proinde parantes honesta in conspectu omnium hominum, si fieri potest, quantum in uobis est, cum omnibus hominibus in pace uiuentes, non uos metipfos ulciscentes, Dilecti, quin potius date locum iræ. Scriptum est enim: Mihi ultio, ego rependam, dicit Dominus. Si igitur esurit inimicus tuus, pascere illum: Si sitit, da illi potum. Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput illius. Ne uincaris à malo, sed uince bono malum,

Caritas non solum exigit, ut sis gratus benefactori, & reddas bonum pro bono, Hoc enim & publicani, & peccatores faciunt, uerum etiam exigit, ut nullam iniuriam uindices, nec reddas malum, sed potius bonum pro malo. Homines quidem huius seculi, longè aliter sunt affecti, quàm ut reddant pro malo bonum. Arbitrantur enim se pro stultis & rerum suarum neglectoribus reputari, si iniurias illatas dissimulauerint, & non forti animo ulciscantur. Paulus autem docet non esse stultitiam, sed sapientiam, bonum pro malo reddere. Ne sitis, inquit, sapientes apud uos metipfos, ut cuiquam reddatis malum pro malo. Illud uult dicere: Ne existimetis uos rectè sapere, cum pro more huius seculi iniuriam iniuria compensatis, sed ea demum est uera sapientia, si honestatem ab omnibus sana mente præditis, laudatam & approbatam prudenter sectemini, & pacem cum omnibus hominibus, quod in uobis est, & quoad eius fieri potest, sanctè colueritis. Nullus unquam hominum reportauit à præcipiti ira laudem. Date igitur locum iræ, cauete, ne quicquam præcipitanter & iracundè feceritis, & iniuriam uobis illatam priuata temeritate uindicetis. Apud Moysen extat lex: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Hæc lex ad Magistratum pertinet, cuius officium est, iniuriam ab altero alteri illatam legitimè, ex uocatione Dei, uindicare. Non enim frustra, ut paulò post inquit,

inquit, gladium portat. Nam Dei minister est, ultor ad iram, ei, qui quod malum est, fecerit. Ex hac lege priuati homines occasionem accipiunt, & arbitrantur sibi idem licere priuatim, quod licet publicè magistratui. Sed quemadmodum Christus apud Matthæum interpretatur hanc legem, & significat eam non pertinere ad priuatos, sed ad magistratum: Priuatis enim mandatum est, Ne resistant malo; ita & Paulus hoc loco docet, quod etsi Magistratus ordinatus est diuinitus, ut iniurias ciuium inter se, legitimè ulciscatur, tamen non liceat cuiquam priuato suo arbitrio iniuriam sibi illatam uindicare. Quid ergo faciat iniuria affectus? Num omnino mussitet, & deuoret in se illatam iniuriam? Hic expendendum est, quod Christus dicit: Si peccauerit in te frater tuus, argue eum inter te & ipsum, &c. Et mox, Dic Ecclesiæ. Est & illud expendendum, quod statim recitabit Paulus: Magistratus ultor est ad iram ei, qui quod malum est fecerit. Quare si fueris atroci iniuria affectus, licebit implorare opem uel Ecclesiæ, hoc est, piorum & bonorum hominum, qui ad diiudicandas controuersias, in Ecclesia sunt uocati, uel legitimi Magistratus, cuius officium est, tueri innocentes. Habes exemplum Pauli, qui cum de uita innocens periclitaretur, petijt opem Magistratus armati, aduersus Iudæos uitæ suæ insidiatores, quemadmodum scriptum est, Actor. 23. Quod si uerò nec Ecclesia, nec magistratus opem fert, num licebit tui, ut capiam ultionem priuato meo arbitrio de aduersario? Nihil minus. Et ut Paulus hoc probet, recitat duo sacræ scripturæ testimonia. Alterum sumptum est ex Deutero. cap. 32. Mea est ultio, & ego rependam, dicit Dominus. Hoc dicto Deus recipit in suam Iurisdictionem omnem iniuriæ rationem, & uel sibi tantum eam retinet, per se exequendam, uel mandat, cui uisum est, hoc est, uel legitimo magistratui, uel heroibus diuinitus excitatis. Magna autem temeritas est, petulanter in iurisdictionem Dei inuadere. Res ipsa testificatur, quod Principes huius seculi nihil minus ferre possunt, quàm ut alienus inuadat fines imperij sui, & ad talem incursionem depellendam solent omnes equites & pedites, adeoq; omnes ciues suos excitare. Quanto magis Dominus Deus rex cœlestis excitabit omnes suos cœlestes ciues ad opprimendos illos, qui seipsos uindicando incurrunt temerè in iurisdictionem Dei, & uiolant ipsius maiestatem? Apud Ezechielem cap. 25. dicitur. Hæc dicit Dominus, pro eo quod fecit Idumæa ultionem, ut se uindicaret de filiis Iuda, idcirco extendam manum meam super Idumæam, & auferam de ea hominem & iumentum &c. Hactenus Ezechiel. Non solum enim is designat homicidium, qui hominem gladio interficit, uerum etiam ille, qui seipsum ulciscitur, quemadmodum & Christus ipse apud Matth. capit. 5. testificatur. Alterum testimonium sumptum est ex Prouerb. capit. 25. Si esurit inimicus tuus, &c. Non solum igitur

non licet malum malo rependere, uerum etiam necesse habemus ei,
qui malis nos affecit, benefacere. Malum enim beneficijs rependere, ut
est Deo gratissimum, ita proximo utilissimum. Carbones, inquit, igni-
tos coaceruabis super caput eius, hoc est, efficies, ut inimicus tuo be-
neficio excitatus irascatur aduersus seipsum, & doleat, te tam bonum,
tam pium uirum, à se antè tam hostiliter ac uirulenter tractatum, ac da-
bit deinceps operam, ut quoquo modo possit, officium compenset.
Sic congregauit Dauid, cùm parceret Sauli capitali suo hosti, in spelun-
ca, carbones super caput eius, & Saulem ita permouit, ut ingenuè fate-
retur, Dauidem se iustiores esse. Vide 1. Samuel. 24.

CAPVT XIII.

ΠΑΣΑ ΤΥΧΗ ΔΙΖΗΣΟΜΕΝ ΥΠΕΡΧΟΝΤΑΣ ΕΥΤΕΛΕΣ ΔΕΙΞΑΙ. ΟΥ ΠΑΡ' ΕΣΤΙΝ ΔΙΖΗΣΙΑ, ΕΙ ΜΗ ΑΠ' ΘΕ-
ΟΥ. ΑΙ Δ' ΟΥΤΟΙΣ ΔΙΖΗΣΙΑΙ, ΥΠΕΡ ΘΕΟΥ ΠΕΤΑΓΜΕΝΑΙ ΕΙΣΙΝ. ΩΣΤΕ ΑΝ ΠΙΣΤΑ ΟΜΩΜΟΣ ΤΗ
ΔΙΖΗΣΙΑ, ΤΗ ΚΥ ΘΕΟΥ ΔΙΔΑΤΑΓΗ ΑΝΘΙΣΚΙΝΟ. ΟΙ ΔΕ ΑΝΘΙΣΚΙΟΤΟΙ, ΕΑΥΘΙΣ ΚΡΕΙΜΑ ΛΗΨΟΝ-
ΤΙ. ΟΙ ΓΩ ΑΡΧΟΝΤΟΙ ΟΥΚ ΕΙΣΙ ΦΟΒΟΣ Τ' ΑΠΕΘΩΝ ΕΡΩΝ, ΑΛΛΑ Τ' ΚΑΚΩΝ. ΘΕΛΕΙΣ Δ' ΜΗ ΦΟ-
ΒΕΙΩΤΙ ΤΙ ΔΙΖΗΣΟΙ; ΤΟ ΑΓΑΘΟΝ ΠΙΣΤΙ, ΚΥ ΕΞΕΙΣ ΕΠΑΝ' ΕΙΣ ΑΥΤΗ. ΘΕΟΥ ΓΩ ΛΑΛΗΛΟΝ ΕΣΤΙ,
ΣΟΙ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΑΘΟΝ. ΕΑΝ Δ' ΤΟ ΚΑΚΟΝ ΤΡΙΣ, ΦΟΒΟΥ, ΟΥ ΓΩ ΕΙΚΗ ΤΙ ΜΕΛΛΟΥΣΑΝ ΦΟΡΕΙ. ΘΕ-
ΟΥ ΓΩ ΛΑΛΗΛΟΝ ΕΣΤΙΝ ΕΚΑΚΟΣ ΕΙΣ ΟΡΓΗΝ ΤΩ ΛΑΛΟΝ ΠΡΑΞΟΝΤΙ. ΑΝ ΑΥΤΗ ΚΥ ΥΠΕΡ ΤΑ Ε-
ΩΘΟΝ ΜΟΝΟΝ ΔΕ ΤΙ ΟΡΓΗ, ΑΛΛΑ Δ' ΟΥ ΤΙ ΚΥ ΕΙΔΕΙΝΟΝ. ΔΕ ΕΩΤ' ΕΑ ΦΟΒΟΣ, ΤΕΛΕΙΤΕ, ΛΗΨΟ-
ΝΤΙ ΓΩ ΘΕΟΥ ΕΙΣΙΝ, ΕΙΣ ΑΥΤΟ ΤΩΤ' ΠΙΣΤΟΚΑΡΤΟΝ ΟΥΝΤΩΝ. ΑΠΟΔΕΤΕ Δ' ΠΑΝΤΑΣ ΟΦΙΛΕΙΣ
ΤΩ ΤΟΝ ΦΟΒΟΝ, ΤΟΝ ΦΟΒΟΝ. ΤΩ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΤΟ ΤΕΛΟΣ. ΤΩ ΤΟΝ ΦΟΒΟΝ, ΤΟΝ ΦΟΒΟΝ. ΤΩ
ΤΙ ΖΗΜΙ, ΤΗΡ ΠΙΜΗ.

Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit. Non enim est potestas, nisi à Deo. Quæ uerò sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt. Itaque quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, sibi ipsis iudicium accipient. Nam principes non sunt terrori bonè agentibus, sed malè. Vis autem non timere potestatem? Quod bonum est facito, & feres laudem ab illa. Dei enim minister est, tibi in bonum. Quod si feceris, id quod malum est, time. Non enim frustra gladium gestat. Nam Dei minister est, ultor ad iram ei, qui quod malum est, fecerit. Ideo oportet esse subditos, non solum propter iram, sed & propter conscientiam. Propter hoc enim & uestigalia soluitis. Siquidem ministri Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. Reddite igitur omnibus, quod debetur, cui tributum, tributum, cui uestigal, uestigal, cui timorem, timorem, cui honorem, honorem.

In hac tertia parte Epistolæ suscepit Paulus explicandam ueram Caritatis rationem. Quid ergo ad caritatem ordinatio Politici magistratus? Multum per omnem modum, sicut mox patebit. Hæc enim doctrina, quam hoc loco Paulus de politico magistratu, & de obedientia ei præstanda tradit, necessaria est Ecclesiæ. Primum enim, postquam Christus aduenit, & liberauit populum suum à lege, sentiunt

imperiti, Christianos omnino liberos esse ab omni obedientia, & esse dominos huius seculi, quemadmodum Iudæi arbitrantur regnum Melsiæ fore mundanum, & eos, qui agnoscant Melsiam, dominaturos in orbe, externa maiestate. Deinde, etsi conuenit, quòd Magistratui sit obediendum, tamen erant, qui existimabant, non obediendum esse magistratui Ethnico, qualis fuit temporibus Apostolicis, sed tantum Christiano. Adhæc Monachi & Hypocritæ sentiunt officium Magistratus esse coram Deo abominabile, quippe quòd uim ui repellat, homines uiolentia coerceat, malo resistat, ac penè lanienam inter homines exerceat. Vnde reijciunt ab administratione sacerdotij eum, qui aliquando in causis criminalibus iudex fuit, nec admittunt eum ad sacrificandum pro uiuis & mortuis, nisi antea egerit pœnitentiam, aut impetrauerit, ut loquuntur, dispensationem. Alij sunt, qui putant non esse pio homini licitum, opem magistratus contra aduersarios implorare. Alij existimant publicas magistratuum ordinationes tam leuis esse momenti, ut liceat eas coram Deo impunè uiolare, si modò effugere possis magistratus pœnam. Postremò, sunt, qui cùm audiunt Magistratui obediendū esse, arbitrantur indiscriminatim ei obediendum esse, siue pia, siue impia præceperit. Vides, quot & quanti sint errores de ratione Magistratus. Quare hæc doctrina cognitu necessaria est.

Ac primū sciamus Paulum uti nomine omnis animæ, pro quo-uis homine. Nullum enim hominem excipit ab obedientia Magistratui præstanda. Imò Christus ne se quidem ipse excepit. Cùm enim Petrus interrogaretur, nū magister suus didrachma solueret, & Christus docuisset quidem se liberū esse, iubet autem Petrum, didrachma ex ore piscis afferre, ac pro se & ipso soluere. Ne offendamus (inquiens) eos. Quo dicto haud obscure significat, non postremum caritatis officium esse, Magistratui obedire, etiamsi iure quodam exemptus fueris, ne cuiquam sis offendiculo. Deinde, Paulus de obedientia Magistratui præstanda docens, non loquitur de impijs Magistratus mandatis, quæ sine peccato præstari non possunt, sed de mandatis in rebus politicis, quarum obedientia, etiamsi aliquoties molesta, & dura uidetur, tamen sine peccato præstari potest. In ijs enim, quibus præcipiuntur impia, magis obediendum est Deo quàm hominibus. Sic autem Deo est obediendum, non ut armatus incurras in magistratum, sed ut obedienter feras, si quid aduersi tibi infertur, cùm detrectas facere impietatem.

Cæterum, Paulus non simpliciter exigit, ut obedientia Magistratui præstetur, sed addit grauissima argumenta, quibus excitet in auditore obedientiam. Horum prius ducitur à causâ efficiente, seu auctore Magistratus. Nam magistratus non est temerè in humano genere exortus, sed est diuinitus ordinatus & institutus. Potestates, inquit, à

DEO sunt ordinata. Et mox, Minister Dei est. Huc pertinet, quod extat Genes. 9. Quicumq; effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis eius per hominem. Et Daniel. 4. Dominatur excelsus in regno hominum, & cuicumq; uoluerit, dabit illud. Quare, qui magistratui obedit, is non homini tantum, sed etiam Deo obedientiam exhibet. Qui uerò resistit magistratui, Deo ipsi resistit. Hæ ratio diligenter est obseruanda, ut discamus de publicis legibus, & ordinationibus magistratuum reuerenter sentire. Sunt enim, qui præfractè uiolant ordinationes magistratuum, & arbitrantur se hac uiolatione in hominem tantum, non autem in Deum peccare. Magistratus (exempli gratia) constituit ordinationes ponderum, mensurarum, & aliarum rerum. Et hæ sunt non humanæ, sed diuinæ constitutiones. Ponderus & pondus, inquit Salomon, sunt iudicia Dei. Impij autem existimant se non peccare aduersus Deum, si dederint minus pondus, quam ordinatum est, & illud tantum curant, ut poenam magistratus effugiant. Hoc igitur loco discendum est, quod uiolatio legitimarum ordinationum, sit peccatum non tantum in magistratū hominem, sed etiam in Deum ipsum. In Amos capit. 8. dicunt impostores: Quando transibit mensis, ut imminuamus mensuram, & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas &c. Sed cum magistratus cessaret, punit eos Deus ipse. Nunquid super isto, inquiens, non commouebitur terra? Posterius argumentum ducitur à causa finali. Principes non sunt terrori bene agentibus. Et mox, Dei minister est, ultor ad iram ei, qui quod malum est fecerit. Hic enim est finis, propter quem Magistratus, in hac morū corruptela est à Deo institutus, uidelicet, ut defendat pios, & honestos, & puniat sceleratos, quo & offendicula è medio tollantur, & pij quietam ac tranquillam uitam, quo ad eius in hac terra fieri potest, ducant, non quidem ut ignauo ocio indulgeant, sed ut uerbum Domini, legem & Euangelion discant, ac eadem coelestem beatitatem assequantur. Cum igitur tantus sit usus politici magistratus, meritò est obediendum. Sed quid si Magistratus fiat Tyrannus, & tantum absit, ut tueatur pios, ut maximè omnium eos persequatur, & opprimat? De hac re paulò antè dictum est. Impia magistratuum edicta non sunt agnoscenda, nec quicquam impietatis est faciendum, sed interim quæuis aduersa, quæuis molesta, quæuis onera à magistratu imposita, æquo animo sunt ferenda. Et quemadmodum morbi, aut grandines, aut aliæ ærumnæ sunt patienter tolerandæ: ita & magistratus iniquitas est ferenda, & à Deo liberatio expectanda. Ex uitijis autem personarum, non est iudicandum de genere uitæ. Etsi enim nonnulli Magistratus degenerant in uitia tyrannorum, nihilominus tamen ipsum uitæ genus, & ordo Magistratus diuinitus est ordinatus, idque in illum usum, ut cedat pijs in bonum. Quare licebit pijs non solum generali beneficio

ficio eius uti, uerum etiam opem eius contra aduersarios implorare.

Audis Magistratum esse diuinitus ordinatum, audis eum esse *νομάρχον*, hoc est, ministrum Dei, audis hunc ministrum Dei institutum, ut seruiat Ecclesiae: Tibi, inquit, in bonum. Quid ergo hinc sequitur? Illud nimirum, quod sit magistratui & legibus eius obediendum, non tantum propter poenam (hoc est, ad euitandam poenam, quam magistratus inobedientibus inferre solet,) sed etiam propter conscientiam, (hoc est,) ad euitandum peccatum coram Deo contra conscientiam. Fieri enim non potest, ut bona coram Deo conscientia legitimo magistratui obistere queas. Non fit hic sermo de personalibus & heroicis uocationibus, quae communi legi non sunt subiectae, sed de generalibus, quibus omnes homines, nisi à Spiritu sancto mirabiliter eximantur, sunt obnoxij. Nec ulla unquam illegitima seditio aduersus legitimum magistratum, prosperum habuit euentum, nec diu fuit foelix, quod ut aliàs copiosius est demonstratum, ita hoc loco superuacuum est repetere. Sed quid? Non solum ordinatio ipsa Dei, & usus legitimi magistratus hortatur uos ad obedientiam, uerum etiam uestri ipsorum exemplum testificatur, uos debere obedientiam magistratui. Nam quemadmodum Christus, tradito sibi & inspecto nomismate, cui erat imago Caesaris inscripta, iubet Iudeos reddere Caesari, quae sunt Caesaris, ita & Paulus hoc loco argumentatur è solutione uectigalium, quae magistratui pendi solent, obediendum esse. Propter hoc, inquit, uectigalia soluitis (hoc est) cum sit constitutum, ut uectigalia pendatis, manifestum argumentum est, Magistratum in hoc ordinatum, ut & ipse uos tueatur, & uos uicissim uestro sumptu eum iuuetis, ac legibus eius obediatis. Magno enim sumptu opus est, ut magistratus tueatur publicam pacem, quo ciues possint sua negotia tuto conficere, ac familiam in doctrina uerae religionis, & timore Domini educare. Quare sicut solutio uectigalium hortatur uos ad obediendum magistratui, ita sentiendum est, quod quaecunq; siue uectigalia, siue tributa, siue quocunq; alio nomine uocentur, conferuntur Magistratui, ea non tantum sint magistratui, sed etiam uobis ipsis subditis utilia, & prosint ad conseruandam uestram, & familiae uestrae uitam, uictum, amictum, tranquillitatem, disciplinam morum, doctrinam pietatis, & quaecunq; tam ad corporalem, quam ad spiritualem salutem necessaria sunt. Quid hac uectigalium & tributorum collatione utilius? & quae est comparatio tanilli impendij, ad innumera illa beneficia, quae Deus in nos officio magistratus confert? Grauius quidem peccat Magistratus, si, quod publice confertur, in sumptus non necessarios, in superuacua aut conuiuia aut aedificia, aut bella, aut *πολυπραγμοσύνην*, prodigit, & postea urgente necessitate, populum contra pacta & conuenta deglubit. Populus autem in conferendis tributis, aut quas

ita

ita uocant, exactionibus, omnino obedire debet. Etsi enim magistratus nimium à subditis extorquet, tamen, quia uel unius dieculæ tranquillitas preciosior est plurimo auro, non est magistratus exactionibus seditiosè obsistendum.

Cæterum Paulus è speciali doctrina de reddendo tributo magistratui, infert generalem: Reddite, inquit, omnibus, quod debetur, cui tributum, tributum, cui uectigal, uectigal, cui timorem, timorem, cui honorem, honorem. Hoc est generale præceptum caritatis, ut non solum Magistratui reddamus, quod debemus, uerum etiam omnibus alijs hominibus. Si cui debemus tributum, aut uectigal, reddendum est, si cui timorem & honorem, reddamus & illa. Vera enim caritatis & iusticiæ ratio exigit, ut reddamus unicuiq; quod suū est. Vnde sequit̃.

Μηδενι μηδεν οφείλετε, ειμη το αγαπων αρχιλης, ο ηδ αγαπων τον ετορον νόμον περιλινωκε. Το γαρ ου μοιχευσεις, ου φονευσεις, ου κλεψεις, ου ιβουδμαρτο ρησεις, ουκ ιβιδιθυμεις, η η τις ετερα επιβλη, ει ρυτω θη λογω ανακεφαλαιωτη ου θη. Αγαπησεις τον πλησιον σου, ως εαυτον. η Απειση θη πλησιον κακον ουκ ερε ζεται. περιλωμα εν νόμω η Απειση.

Nemini quicquam debeatis, nisi hoc, ut inuicem diligatis. Nam qui diligit alterum, legem implet. Siquidem illa, non mœchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod aliud præceptū, in hoc sermone summamim comprehenditur, nempe, Diliges proximū tuū sicut teipsum. Dilectio, proximo malū non operatur. Consummatio itaq; legis est dilectio.

Quid multis opus? Caritas exigit, ut non solum magistratui, uerum etiam omnibus alijs hominibus, siue illis principibus, siue priuatis, siue amicis, siue inimicis, reddas, quod debes. Nec respiciendum est, quā benè illi de te meriti sint, sed quid tui sit officij, & quid tu illis ex lege Domini, seu præcepto caritatis debeas. Hæc est admodum necessaria appendix. In Ecclesia enim nascente & adolescente fuerunt, Esa. 60. qui cū audirent illud Prophetæ, de Ecclesia & regno Christi: Aedificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi. Venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt uestigia pedum tuorum, arbitrabantur se nihil cuiquam debere, sed omnes alios necesse habere quæuis ipsis officia, & beneficia deferre. Alij soluunt quidem magistratui, quod debent, quia timent potestatem, priuatis autem hominibus, nulla potestate præditis, imponunt, quoquo modo possunt. Alij existimant, siquidem sua externa hominibus debita exoluerint, se nihil amplius siue Deo siue homini debere. Quare Paulus necessario addit, de exoluēdis debitis: Nihil cuiquam, inquit, debeatis. (hoc est) Christianus debet omnia humana sua debita exoluere, & unicuiq; tribuere, quod suū est, idq; non solū magistratui, uerū etiam priuatis hominibus. Idem docet etiam Christus ipse: Esto consentiens cum aduersario tuo, ne tradat te iudici. Et mox, Amen dico

dico tibi, non exabis inde, donec extremum quadrantem exolueris. Christus enim non uenit in hunc mundum, ut mutet statum huius seculi in rebus politicis, ante nouissimum diem, sed ut prædicet Euangelion de remissione peccatorum, & uita æterna. Cum igitur, status huius seculi, qui absq; civilibus contractibus consistere non potest, adhuc hodieq; perduret, necesse habent Christiani civilem iusticiam colere, & unicuiq; quod suum est, tribuere. Vnde & Christus ipse soluit didrachma, & usus est contractu emptionis, dum instituit Iudam, ut portaret pecuniam, pro qua tam suo quam discipulorum nomine panes emeret. Sed quid? Num possumus in hac uita omnia nostra debita ita exoluere, ut nihil quicquam amplius debeamus? Possumus quidem politica illa seu pecuniaria, seu alia civilia debita exoluere. Vnum autem est debitum, quod nunquam ita exolui potest, ut non amplius debeat. Nihil, inquit, cuiquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Hoc debitum illud est, (uidelicet DILIGERE,) quod nunquam ita exoluitur, ut deinceps non debeamus. Si quis uicino debuerit mille florinos, hos ita exoluere potest, ut postea non debeat. At dilectio proximi semper manet debita. Etiam si hoc tempore conferas aliquod beneficium in proximum, tamen non licet ei postea malefacere, aut beneficia, cum opus habet, non conferre, quia dilectio proximi semper manet in debito. Semper enim sumus obnoxij diuinæ legi, semper exigitur à nobis, ut legem Dei impleamus. Implet autem legem, qui proximum diligit. Semper igitur debemus proximo dilectionem. Sed quid est, quod dicit: Qui diligit proximum, legem explet? Nunquid qui proximum diligit, diligit statim etiam Deum ipsum, & implet omnia officia fidei in Deum? Consideremus igitur initio, quod Paulus hoc loco, nō loquatur de uniuersæ legis impletione indiscriminatim, sed tantum de impletione legis in secunda tabula, quæ est de officijs caritatis erga proximum, ut sit sensus, Qui diligit proximum, is implet omnem eam legem, quæ continetur in secunda tabula, de caritate erga proximum. Qui enim uerè & ex animo diligit proximum, non designat adulterium: Hoc enim est proximo afferre incommodum. Non occidit. Non furatur. Non dicit falsum testimonium aduersus proximum. Non concupiscit rem aut uxorem proximi. Non execratur proximum diris maledictis. Non uel inuitat, uel compellit proximum ad belluationes. Breuiter, In dilectione summatim comprehenduntur omnia præcepta de caritate proximi: & lex illa, Diliges proximum sicut teipsum, est compendium totius legis, quæ est de colendo proximo officijs & beneficijs. Cum igitur semper benefaciendum sit proximo, fieri non potest, ut hoc dilectionis debitum ita exoluas, ut deinceps non debeas. Deinde, cum dicit Paulus: Qui diligit alterum, legem implet. Et, Consummatio legis est dilectio, non sentit, hominem posse

posse suis uiribus & sua dilectione hanc secundæ tabulæ legem perfectè implere. Non enim iustificatur in conspectu tuo omnis uiuens, sed sentit dilectionem seu caritatem, illam esse uirtutem, qua, si quis eam perfectè præstaret, quemadmodum Christus præstitit, impleret totam secundam tabulam, & absolueret omnia caritatis officia. Dilectio enim, si quis eam in suas species seu officia diduceret, nec designat adulterium, nec furatur, nec occidit, nec quicquam facit, quod cum utilitate & salute proximi pugnat, quemadmodum supra dictum est.

Καὶ αὐτ., εἰδότες τὸν καιρὸν ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἦδη ἔστι ὑπὸν ἐγερθῆναι, νύμφη ἐν ὑπέ-
ρον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἥ ὅτε ᾤδισιν ἔρχομαι. ἡ νύξ περὶ ἐκοίταν, ἡ δὲ ἡμέρα ἦν ἡμεῖς. Ἀπο-
δώσα ἔτι τὰ ἔργα τοῦ σώματος, καὶ εὐλογοῦμεν τὰ ὅπλα τοῦ φωτός. ὡς αὐτὴ ἡμέρα δι-
ορχιμόνως ποδὶ πατήσασθαι, μὴ κόποις καὶ μέθαις, μὴ κοιταῖς ὁ ἀσπληγίας, μὴ ἐπὶ
δὲ καὶ ἐλπί. ἀλλ' ἀνδύσθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ σαρκὸς προνοοῖα μὴ πρὶν
δεῖς ὠφειλίας.

Præsertim, cum sciamus, quod tempestiuum sit, nos iam à somno expergisci. Nunc enim propius nobis est salus, quam cum credebamus. Nox progressa est, dies autem appropinquauit. Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Vt in die compositè ambulemus, non comestationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac lasciujs, non contentione & amulatione. Sed induamini Dominum Iesum Christum, & carnis curam ne agatis ad concupiscentias.

Doctrinæ de nonnullis officijs caritatis (sequent enim adhuc alia) addit obseruabilem exhortationem, qua monemur, ut felicitatem præsentis temporis non negligamus. Præfert aut Paulus sui tēporis felicitatem omnibus retroseculis. Nunc, inquit, propius nobis est salus, quàm cū credebamus. Et: Nox progressa est, dies aut appropinquauit. Significat igitur, quod ab initio orbis terræ, salus aliquo modo longè abfuerit, & fuerit tempus noctis, nunc autem salus propè accesserit, & dies aduenerit. Vide ergo mihi rem mirandam. Ecclesia, temporibus Pauli, uidebatur longè omnium afflictissima: Iudæi & Gentes persequiebantur eam, Apostoli trucidabantur, Paulus ipse, nunc his, nunc illis calamitatibus, ab aduersarijs suis afficiebatur, & tamen hoc tempus ita commendat, ut anteferat omnibus superioribus ætatibus. Quid igitur ad hoc dicemus? Et quomodo hoc intelligendum erit? Si de externis afflictionibus loquendum est, ecclesia semper habet infœlicia tempora in hoc seculo. Satan enim, qui odio Christi semper furit aduersus ecclesiam, obambulat, quærens quem deuoret. Nunc tentat Ecclesiam aduersis, ut sub Pharaone, sub Nebucadnezare, sub Antiocho, sub Maxentio, sub Diocletiano. Nunc tentat eam prosperis, ut sub Salomone, sub Constantino, & alijs pijs Principibus. Nunc falsis dogmatis, ut sub Ierobeamo, sub Arrio. Breuiter: Si Satanæ odium aduer-

sus

ius ecclesiam consideres, semper fuit ab initio orbis terræ, semperq; erit infelix tempus, quia, In mundo, inquit, afflictionem habebitis. Et Satan nunquam conquiescit. Si uero sermo est, de ipsa salutis consecutione per fidem in promissionem Dei, non minus fuit felix tempus, ab initio orbis terræ, quàm nunc est. Patriarchæ enim, qui adhibuerunt suo tempore fidem illi promissioni, Semen mulieris conterit caput tuum. Et illi: In semine tuo benedicentur omnes gentes, non minus consecuti sunt salutem, quàm qui his temporibus adhibent fidem Euangelio per Apostolos in orbe diuulgato. Si autem sermo est de externo ministerio, & reuelatione Euangelij, ac de glorificatione Christi, per resurrectionem eius, nullum certè unquam fuit foelicius tempus in terra, quàm illud, quo Apostoli uulgarunt Euangelion Christi, in totum orbem. Salus, inquit, propius nunc est, quàm tum cùm credebamus. (hoc est) Nunc clarius reuelata est prædicatio salutis nostræ, quàm cùm adhuc expectabatur Christus. Nunc enim Christus non tantum patefecit maiestatem suam per Spiritum sanctum, sed sparsit etiam inter omnes gentes prædicationem huius Euangelij, ex quo perspicuè uera æternæ salutis ratio cognosci potest. Quondam concludebatur prædicatio de consequenda uera salute, intra unam tantum gentem, & uidebatur ad unam tantum gentem pertinere. Nunc autem patefactum est, quòd ea ad omnes gentes pertineat. Deindè: Nox (inquit) progressa est, dies autem appropinquauit. Nam quemadmodum in nocte omnia uidentur ita obscura, ut ad conficienda negotia, necesse habeamus accensis luminibus uti. In die autem lucet sol, & omnia illustrat, ita ante aduentum Christi in carnem, erat perpetua nox. Extabant quidem insignes & obseruabiles promissiones de regno Christi, & beneficijs eius. Extabant etiam sacrificia, quæ adumbrabant Christum, sed non erant, nisi accensæ candelæ, quibus Patriarchæ ad depellendas noctis tenebras utebantur. Habemus, inquit Petrus, firmiorem sermonem Propheticum, cui dum attenditis, ceu lucernæ apparenti in obscuro loco, rectè facitis, donec dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus uestris. Nunc autem postquam Christus aduenit, ac peracto ministerio suo, Spiritum sanctum misit, omnia sunt clara & illustra. Scimus, quale sit regnum Christi, scimus, quæ sit uera consequendæ æternæ salutis ratio, idq; per prædicationem Euangelij, quod Apostoli in toto orbe adnunciarunt. Hic sol omnia illuminat. Et quanquàm Satan conatus est hætenus per hæreticos, & per regnum Pontificium huic soli nebulam obducere, ut doctrina iustificationis, quæ est per fidem, obscuraretur, tamen ea est Domini Dei nostri clementia, ut his temporibus disiecerit nebulas, & restituerit nobis ueram lucem. Agnoscamus igitur grati hoc Dei beneficium, & quam addit Paulus exhortationem, ad nos quoq; pertinere sciamus. Salus nobis proxima est. Ex-

f cipia.

cipiamus igitur eam ambabus, quod aiunt, uulnis. Cœlum nobis patefactum est. Ingrediamur ergo. Quid stultius, quid magis insanū, quam proposito thesauro optimo, arripere pro eo lutum & carbones? Proposita est nobis uera & facilis ratio consequendæ æternæ salutis, & patefacta est ianua cœli, Quo thesauro nihil potest dici preciosius. Quid ergo furiosius, quam posthabita salute, & neglecto cœlo, ingredi in perniciem, & infernum? Nox item præterijt, & nunc est dies. Primum igitur, expergiscendum est & surgendum à somno: Qui enim dormiunt, nocte dormiunt. Dormiunt autem, imo omninò mortui sunt, qui iacent in peccatis. Dormiunt, qui ignauiter negligunt suam uocationem. Nunc uero tempus est Vigiliæ & laboris. Excutiamus igitur somnum ab oculis nostris, & ambulemus in uocatione nostra. Deinde, sicut in die non est dormiendum, sed uigilandum, ita in die aliter est uestiendum, quàm in nocte. Vt cunq; noctu quispiam uestitus est, parum referre uidetur, quia uestitus non est conspicuus. Interdiu autem conspicuus est, ideoq; honestus sit, necesse est. Ante aduentum Christi, nox erat, & multa mittebantur duriciei populi. Nunc aut, postquam Christus aduenit, dies illuxit. Non igitur ambulemus uel nudi uel laceris uestibus induti, sed honestè uestiti, hoc est, ea faciamus opera, quæ possunt ferre lucem, & quæ sunt honesta. Nec piget Paulum commemorare nonnulla opera, quæ tanquam sordida uestimenta sunt uitanda, quippe quæ minimè possunt ferre lucem.

1. Non in comestationibus & ebrietatibus: Nam comestationes & ebrietates, quas uulgus uocat Bancketas, sunt opera noctis. Qui ebrij sunt, inquit, noctu ebrij sunt. Hæc autem prohibentur, quòd sint maximorum delictorum occasiones. Primum enim comestationes illæ, uno die absument, quod in multos sufficeret. Itaq; excogitantur postea, à Principibus quidem noua uestigalia, & nouæ exactiones, à priuatis autem hominibus, nouæ imposturæ. Prouerb. 21. Qui diligit epulas, in egestate erit, & qui amat uinum & pingua, non ditabitur. Deinde, afferunt tedium sectandæ suæ uocationis, & efficiunt homines cessatores & officij sui neglectores. Adhæc, reddunt homines contemptores uerbi Dei, & stupidos ad intelligenda opera Dei. Esai. 5. Væ, qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam, & potandum usq; ad uesperam, ut uino æstuetis. Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & uinum in conuiujs uestris, & OPVS DOMINI non respicitis, nec opera manuum consideratis. Osee 4. Fornicatio, uinum & ebrietas auferunt cor. Luc. 17. In diebus Noe & Loth edebant, bibebant, & reliqua. Ac breuiter, Conuiuia illa, quæ Paulus uocat Comestationes, exhibent occasiones rixandi, conuiciandi, blasphemandi, & aliorum multorum criminum. Christiano igitur prorsus sunt uitanda.

2. Non in cubilibus ac lasciujs. Hanc particulam detorquent Pontifices

tifices ad prohibendum ministris ecclesiæ coniugium. Itaq; in coniugio esse, uocant, in cubilibus & lasciuijs esse. Falso autem sic infamatur honestū coniugium. In cubilibus enim & lasciuijs esse, non est in coniugio esse pio & honesto, sed est illegitimæ impudicitiae operam dare. Est & hoc notis opus. Quare, cum uersetur nunc in die, ambulemus quoq; ea honestate, qua decet in die ambulare.

Non contentione & emulatione. Aemulatio est inuidia. Ex inuidia oriuntur contentiones & rixæ. Hæc sunt uulgaria quidem uitia, sed quæ comprehenduntur sub illo præcepto: Non occidas, & sunt speciei homicidij. Homicida autem non habet potestatem cœlestis regni.

Hæc omnia uitia, sunt sordida uestimenta, quæ turpe est in clara die induere. Quid ergo induendum? Induamini (inquit) Iesum Christum. Induitur autem Christus, primum ut uirtus & efficacia, per fidem uidelicet, cum credimus, quod sit expiator nostrorum peccatorum. Per hanc fidem datur nobis uirtus Spiritus sancti ad coercendum peccatum. Deinde, ut exemplum, cum imitamur exempla uirtutum eius, patientiam, modestiam, sobrietatem, castitatem, uigilantiam, & alias id genus uirtutes. Postremo additur & illud præceptum, Carnis curam ne agatis ad concupiscentias, hoc est, Conceditur quidem uobis, ut agatis curam corporis ad necessitatem, non autem ad luxum. Edendum, bibendum, & dormiendum est, sed non, ut exhibeatis peccato fomenta. Peccatum enim accepit in carne nostra dominationem, & fuit intra nos. Quare si præbueris ei occasionem per crapulam, per ebrietatem, per somnum & lasciuiam, teneri non potest, quin erumpat in quauis genera horribilium peccatorum.

CAPVT XIII.

TΟΝ ἡ ἀδελφεὺν τῆ πίσει προσλαμβάνετε, μὴ εἰς ὅς κείσετε ἀφ' λογιζομένων. ὅς μὴ πίσει φαγὴν πάντα, ὃ ἡ ἀδελφὴν λείψανον ἐδίει. ὁ ἐδίει, τὸν μὴ ἐδίοντα μὴ ἐξοθνεῖτω, καὶ ὁ μὴ ἐδίει, τὸν ἐδίοντα μὴ λείντω. ὁ θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. σὺ τίς εἶ ὁ κείνων ἀχλὺριον οἰκίῃ; ἵνα ἰδῶς κυρίῳ σῆκει ἢ πίπῃ, σκεῖσθαι τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ σῆκει αὐτόν. ὅς μὴ κείνη ἡμέραν πρὸς ἡμέραν, ὅς ἡ κείνη πᾶσαν ἡμέραν, ἕκαστος ἐν ἡμέρᾳ νοὶ πολλοφορεῖσθαι. ὁ φονὴν τῆς ἡμέρας, κυρίῳ φονεῖ, ὁ μὴ φονὴν τῆς ἡμέρας, κυρίῳ οὐ φονεῖ. ὁ ἐδίει κυρίῳ ἐδίει. δι' χάριστι ἢ ἡμεῖς. ὁ μὴ ἐδίει, κυρίῳ οὐκ ἐδίει, καὶ δι' χάριστι ἡμεῖς. Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἐαυτὸν ζῇ, ἀλλ' οὐδεὶς ἐαυτὸν ἀπονήσκει. ἕαντε ἢ ζῶμεν, ἢ κυρίῳ ζῶμεν, ἕαντε ἀπονήσκειμεν, ἢ κυρίῳ ἀπονήσκειμεν. ἕαντε ἢ ζῶμεν ἕαντε ἀπονήσκειμεν, τοῦ κυρίου ἐσμεν. Εἰς αὐτὸν γὰρ χρεῖος ὁ ἀπέθανε καὶ ἀνίστη, καὶ ἀνέζησεν, ἵνα ὁ νεκρὸς καὶ ζώντων κυριεύσει.

*Demostheni:
ἡμέραν πρὸς
ἡμέραν,
alternis
diebus.*

Eum autem qui infirmatur fide, assumite, non ad diiudicationes disceptationum. Alius quidem credit, uescendum esse quibuslibet, alijs aut, qui infirmus est, oleribus uescitur. Qui uescitur, non ue-

Hic alter-
nos dies in-
dicat.

scientem ne despiciat. Et qui non uescitur, uescientem ne iudicet. Deus enim illum assumpsit. Tu quis es, qui iudicas de alieno famulo? Proprio domino stat aut cadit, imò fulciatur, ut stet. Potens enim est Deus efficere, ut stet. Hic quidem iudicat, diem ad diem conferens, ille autem idem iudicat de quouis die. Vnicuique sua mens satisfaciat. Qui curat diem, Domino curat. Et qui non curat diem, Domino non curat. Qui uescitur, Domino uescitur, gratias enim agit Deo. Et qui non uescitur, Domino non uescitur, & gratias agit Deo. Nullus enim nostrum sibi ipsi uiuit, & nullus sibi ipsi moritur. Nam siue uiuimus, Domino uiuimus, siue morimur, Domino morimur. Siue igitur uiuamus, siue moriamur, Domini sumus. In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, & reuixit, ut mortuis ac uiuentibus dominetur.

Aliud caritatis officium, quo monemur, ut qui intelligimus libertatem Christianam, non damnemus illos, qui intellectu adhuc sunt imbecilliores, aut qui nondum intelligimus, non execremur illos, qui rebus per se indifferentibus, pro sua libertate utuntur. Ac profectò nostra hæc tempora, quibus ex Euangelio docetur libertas humanarum seu Pontificiarum traditionum, sunt uelut commentarius huius capitis. Nam, quemadmodum, renouata hoc tempore doctrina de libero usu earum rerum, quæ hæctenus humana superstitione fuerunt prohibita, uariæ sunt rixæ & disceptationes, non tantùm cum aduersarijs, uerumetiam piorum inter se, quorum alij sunt intellectu firmiores, alij infirmiores: Ita postquam Euangelion Christi spargebatur per Apostolos inter gentes, oriebantur de Cerimonijs & obseruationibus Mosâicis uaria certamina inter Iudæos & Ethnicos, qui conuersi erant ad Christum. Iudæi enim habebant suas Mosâicas consuetudines. Et inter has una erat, quòd non licuerit uesci ijs carnibus, quæ immolata erant Idolis. Alia erat, quòd obseruandum sit Sabbatum, & alij festi dies. Gentes autem conuersæ ad Christum, etsi non colebant amplius idola, tamen uescebantur carnibus, quæ publicè uendebantur, & aliquoties idolis erant immolata. Nec agebant Sabbatum, iuxta Mosen. Nam Euangelion docet, mundis omnia munda, Nec inquinare hominem, quod in os eius intrat. Docet similiter filium hominis esse Dominum Sabbati, adeoq; omnem diem esse Deo sacrum. Ex his igitur diuersis obseruationibus oriebantur magnæ similitates & contentiones, non tantùm Iudæorum, qui agnoscebant Christum, cum Gentibus, uerumetiam Iudæorum inter se, quorum alij contendebant, ritus Mosâicos etiam ijs Iudæis, qui ad Christum conuersi erant, obseruandos, alij negabant, quemadmodum scriptum est Actor. 15. & Galat. 2. Et alij quidem, condemnabant obseruatores, alij uicissim condemnabant non obseruatores. Paulus igitur reprehendit in hoc capite utranque partem, & docet eos mutuam

am caritatem. Quod ut rectè intelligatur, sciamus initio, quòd Paulus hic non loquatur de hostibus, & persecutoribus Euangelij, Hi enim prorsus sunt mortui, non infirmi: sed tractat de illis, qui agnoscunt quidem Euangelion Christi sua fide, nondum autem intelligunt libertatem, quam doctrina Euangelij affert. Magnum enim est discrimen inter eos, qui Euangelion amplectuntur. Alij non solum credunt in Christum, sed etiam habent scientiam, qua intelligunt, quæ ex fide in Christum consequuntur, & quæ sit libertas Christiana. Alij credunt quidem in Christum, ignorant autem adhuc, quantum hæc fides pateat, & quam libertatem in rerum usu afferat. Nobis unus est Deus (inquit ^{1. Cor. 3.} Paulus alias) qui est Pater ille ex quo omnia, & nos in illum, & unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per illum: sed non in omnibus est Scientia &c. Docet igitur Paulus hoc in loco, quomodo in usu rerum per se indifferentium, debeant sese firmi, qui habent scientiam, erga infirmos, qui scientia adhuc carent, & uicissim quomodo hi erga illos, gerere. Itaq; periti Christianæ libertatis, primum non debent imperitos seu infirmos in fide assumere ad dijudicationes disputationum, hoc est, non debent odiosas & contentiosas disputationes cum ipsis suscipere. Deinde non debent ipsos propter intellectus imbecillitatem contemnere, nihili facere, aut deridere. Postremo non debent eos intempestiuo libertatis usu offendere. Et addit Paulus duas causas, quarum una est: DEVS, inquit, assumpsit illum, (hoc est) etsi imbecilli est intellectu, tamen Deus complectitur eum suo favore, & placet Deo. Ac ut uideas quantam rationem eius habeat Deus, misit filium suum de cælo, ut ad expianda peccata eius, mortem (sicut postea sequitur) subiret. Quis ergo tu es, qui eum abijceres, aut condemnares? Hic observa, quantæ curæ sint Deo, credentes quidem in Christum, imperiti autem seu infirmi intellectu. Parabola apud Lucam cap. 15. docet, Patrem familias relinquere nonaginta nouem oues in deserto, & quærere unam perditam. Et de Christo Esaias apertè ait: Linum fumigans non extinguit, & calamus quassatus non conterit. Nam quemadmodum mater plus curæ impendit uni infirmo filiolo, quàm reliquis omnibus sanitate præditis: ita Dominus Deus noster maiorem habet rationem eius, qui imbecillitate intellectus fidei laborat, quàm illius, qui multa sua scientia imbecillem offendit. Altera causa est. Qui diem, inquit, curat, Domino curat, & agit gratias: hoc est, Qui adhuc obseruant discrimen dierum, ciborum, & aliarum id genus rerum, & tamen agnoscunt Euangelion Christi, hi, quod faciunt, non faciunt impia opinione, sed faciunt Domino: sciunt se hac obseruatione non peccare, sed Domino acceptos esse. Hic mihi considera, quòd Paulus non loquatur de opinione uel hostium Euange-

lij, uel hypocritarum: Hi enim obseruant discrimen dierum & ciborum, ut meritis harum obseruationum expient peccata, & consequantur gratiam Dei. Hæc opinio pugnat cum uera fide, nec est approbanda, Sed loquatur de opinione seu sententia, quam habent hi, qui agnoscunt Euangelion, hoc est, qui credunt expiationem peccatorum contingere nobis tantum propter Christum, per fidem. Et obseruant hæc discrimina, tantum, quia sic assueti sunt, & sciunt ea per se non esse impia. Cum igitur infirmi in talibus obseruationibus æquè Domino gratias agant, atque firmi, non sunt contemnendi aut condemnandi. Habes quomodo firmi debeant sese erga infirmos gerere. Nunc uideamus, quomodo infirmi debeant sese gerere erga firmos, libertate Christiana pro suo iure utentes. Sunt enim nonnulli tam morosi, & tam difficiles, ut cum uideant alios libertate dierum ac ciborum uti, execrentur eos uirulenter, & damnent. Monet igitur & hos Paulus iisdem argumentis, ut non condemnent firmos. Primum enim, Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Qui autem utitur sua libertate, diuinitus concessa, seruus est Dei. Cur igitur à te condemnaretur? Deinde, Qui diem, (inquit) non curat, Domino non curat. Qui nescitur, Domino uescitur, & gratias agit. (hoc est,) Qui sua libertate utitur, facit id pia sententia, quia agit Deo gratias, pro beneficio libertatis. Quid igitur ad te? Si tu nolueris condemnari in tua infirmitate, cur condemnares alterum in sua firmitate?

Post hæc, Paulus simul complectitur tam firmos, quam infirmos, & docet, ut alter alterum patienter ferat, & seruiat. Vnusquisque (inquiens) de sua mente seu sententia certus sit. Hoc dicto nonnulli ad deprauatam suam sententiam abuti solent. Sciamus igitur Paulum non loqui de doctrina Euangelij, quod liceat unicuique, quod libet, de Euangelio sentire, nec sit reprehendendus, etiamsi pugnantia cum Euangelio sentiat. De Euangelio enim dicit Paulus aliàs: Si Angelus de cælo aliud Euangelion adnunciauerit, anathema sit. Nec loquitur, de peccatis manifesto uerbo Dei prohibitis, ut si quis designaret furtum, & excusaret, se bona opinione furatum esse. Hæc est protestatio contraria facto, sed loquitur de rebus medijs, seu indifferentibus. Nec sentit, quod liceat in his quamcunque sententiam aut opinionem concipere, sed quod debeat fieri secundum analogiam fidei. Ad Galatas ait Paulus: Si circumcidamini, Christus uobis nihil proderit, & à gratia excidistis. Et tamen aliàs dicit: Circumcisio nihil est, præputium nihil est. Videndum igitur est in rebus medijs seu indifferentibus, quam quisque sententiam seu
opinio-

opinionem habeat, & curandum, ut ea sit analoga fidei. Nam si quis habuerit opinionem impiam, erit & opus impium: si autem habuerit piam, erit & opus pium. Exigenda uerò est opinio, non ad nostrum beneplacitum, sed ad beneplacitum Dei, hoc est, ad uerbum Dei. Neque enim facienda est ex impia opinione, pia, exemplo Iudeorum, qui cum impiè & crudeliter sæuissent in Apostolos, tamen fingebant se ea re cultum præstare Deo. Cæterum, quo Paulus tam firmos quàm infirmos efficacius deterreat à mutuis conuiuijs, & excitet ad Caritatem, addit memorabilia dicta, quæ semper nobis in conspectu sunt habenda. Nullus nostrum sibiipso uiuit. Nullus sibiipso moritur. Et, Siue uiuimus, Domino uiuimus, siue morimur, Domino morimur. Ac iterum: Siue uiuamus, siue moriamur, Domini sumus. Et mox additur horum dictorum ratio: Christus in hoc mortuus est, & resurrexit, & reuixit, ut mortuis ac uiuentibus dominetur. Obseruemus igitur principio, quòd Paulus hic non loquatur de impijs, qui sunt contemptores Christi, sed de pijs, qui sunt membra Christi. Et hos monet, ut sciant, sibi, in omnibus rebus, in omnibus operibus, in omni uitæ genere, Denique in morte ipsa, CHRISTO DOMINO suo seruiendum esse. Nullus enim nostrum sui ipsius iuris est, sed sumus serui Christi. In hoc enim Christus mortuus est, & reuixit, & nos siue uiuos, siue mortuos assereret in suam seruitutem, & ut ipse nostri dominaretur. Debemus igitur semper seruire Christo. Vult autem Christus DOMINVS noster, ut prosequamur nos mutua caritate. Quare tam firmi, quàm infirmi, debent sibi mutuò per caritatem propter Christum seruire.

Deinde docet Paulus his dictis, ad quem Scopum uniuersam uitam nostram maximè omnium dirigere debeamus. Alius dirigit uitam suam ad congregandas opes, Alius ad curandam cutem, Alius ad comparandam dignitatem in hoc sæculo, Alius ad perdenda uina, alius alio. Nobis autem huc præcipuè respiciendum est, ut siue edamus, siue bibamus, siue uiuamus, siue moriamur, Christo Domino nostro obsequamur, & uoluntati eius morem geramus. In hanc enim rem, in hunc usum, & creati, & per Baptismum sanctificati sumus. Postremo, consolatur etiam nos Paulus his dictis, in omnibus aduersis, imò in morte ipsa. Nam CHRISTVS mortuus quidem est, & reuixit, non amplius moriturus: Non autem sic est mortuus, ut nihil amplius negocij cum morte haberet, sed potius, ut mortem in suam potestatem redigeret, & in ea dominaretur. Itaque manet adhuc

hodieq; in morte, non mortem patiendo, sed mortem gubernando. Sic & resurrexit quidem & reuixit, non ut simpliciter haberet uitam, sed ut uitam in suam manum & potestatem redigeret, ac in ea dominationem exerceret, & conseruaret credentes in ipsum tam in uita, quam in morte. Quare, quicquid nobis siue in uita siue in morte acciderit, curæ sumus Domino nostro Iesu Christo, ut conseruemur. Itaque, si premit nos paupertas, usurpemus hanc uocem: siue uiuamus, siue moriamur, Domini sumus. Si affligit morbus, dicamus: siue uiuimus, siue morimur, Domini sumus. Si imminet mors, petamus consolationem ex hoc dicto: siue uiuimus, siue morimur, Domini sumus, qui & pro nobis mortem passus est, & à morte reuixit, ut nostri siue in uita siue in morte dominetur, & nos conseruet. Quod autem Paulus dicit, Christum esse Dominum uiuorum & mortuorum, aliàs autem dicitur, Deum non esse Deum mortuorum, sed uiuorum, sciamus, quod Christus, cum dicit, Deum non esse Deum mortuorum, utatur uocabulo Mortuorum, pro ijs, qui omnino nihil amplius sunt, nec erunt. Sic enim Deus non est Deus mortuorum, hoc est, non cognominatur nomine earum rerum, quæ prorsus nihil sunt, nec aliquando erunt. Paulus autem utitur hoc uocabulo pro ijs, qui coram mundo uidentur mori, & perire, & tamen coram Deo uiuunt.

Σὺ ὃ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἡξιοθεύεις τὸν ἀδελφόν σου; πάντες οὖν πρὸς ἀπομόρτωση ἐσθ' ἐκμαζούμεν Χριστῷ. γέγραπται γάρ, Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν ῥόνυ, ὃ πᾶσι πλάσσει ὁμολογίαν ἐπὶ θεῷ. ἀρα ἕν' ἕκαστος ἑμῶν πρὸς ἐαυτοῦ λόγον ὀρίσεται τῷ θεῷ. Μικτεῖν ἔν' ἀλλήλους κρίνωμεν.

Tu uero, cur iudicas fratrem tuum? aut etiam tu, cur despicias fratrem tuum? Omnes enim statuemur apud tribunal Christi. Scriptum est enim: Viuo ego dicit Dominus, quod mihi flectet sese omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Igitur unusquisq; nostrum de se ipso rationem reddet Deo. Ne posthac igitur alius alium iudicemus.

Alia ratio, qua Apostolus monet tam firmos quam infirmos in fide, ut se inuicem nec condemnent, nec fastidiant. Ducta est autem à diuino iudicio. Vnusquisque, inquit, nostrum, pro seipso, non pro alio, reddet Deo rationem. Nihil igitur ad te, siue quis sua libertate, in re per se indifferenti, utatur, siue non utatur. Et si quis in se descenderit, ac cum animo suo considerauerit, quomodo de suis ipsius dictis & factis rationem coram Tribunali Dei reddat, non relinquetur ei tantum oculi, ut in alienam uitam inquirat.

Nam

Nam quemadmodum non solum inciuile, uerumetiam turpissimum esset, si quis, coram humano iudicio, accusatus aut furti aut latrocinij, exprobraret, priusquam se defenderet, proximo suam uel somnolentiam, uel iracundiam paulò uehementiorem, Ita foedissimum est, quòd cum Lex Domini accuset nos, sine intermissione, maximorum criminum coram Deo, nos interea exprobremus alijs suam uel inscientiam, uel infirmitatem. Agnoscamus igitur primum omnium nos metipsos, & nostra errata, & reipsa comperimus, nobis tantillum oculi non concedi, ut de alienis erratis sollicitè cogitemus. Caterum, quod Paulus hoc loco de tribunali Christi dicit, memorabile est & insigne. Manifestum enim & expressum testimonium Apostolicum est, quòd Christus sit uerus ab aeterno, & naturalis Deus, nec sit alius Deus, quàm ipse, qui & in postremis temporibus hominem ex Maria uirgine ita assumpsit, & sibi in unam personam consociauit, ut habeat omnem suam maiestatem cum ipso communem. Dicit enim: Omnes statuemur apud tribunal Christi. Disertè dicit, Christi. Et mox addit testimonium ex Propheta Esaia, capit. 45. Scriptum est, (inquiens) Viuo ego dicit Dominus, Mihi sese flectet omne genu &c. Hæc in Esaia ita leguntur: Nunquid non ego DOMINVS, & non est ultra Deus absq; me. Deus iustus & saluans non est præter me. Conuertimini ad me &c. Et mox, In memetipso iuraui, egredietur de ore meo iusticiæ uerbum, & non reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Quod autem Esaias dicit de uno solo & uero Deo, hoc Paulus manifestè tribuit Christo, cùm ait: Omnes statuemur apud tribunal Christi. Quare Christus est uerus ille Deus, qui apud Esaiam ait: Ego Deus, & non est alius. Deinde, obseruandum est hoc loco testimonium de extremo iudicio, ut discamus timorem Dei, nec alter alterum fastidiat. OMNES, inquit, statuemur. Non erit hic ullum discrimen inter pastores populorum, & pastores ouium, inter reges & opilliones, inter diuites & pauperes, inter doctos & indoctos. Omnes, OMNES, inquam, statuemur ante tribunal Christi. Nulla hic prærogatiua carnis, nulla externa dignitas proderit, sed unusquisq; recipiet, iuxta id quod per corpus gessit. Discamus etiam hic fidem & patientiam in aduersis. Credentibus enim in Christum promissa est omnis felicitas. Sciamus igitur, quòd quicquid in felicitatis nobis in his terris acciderit, non est perpetuum, sed temporarium, imò sempiternæ felicitatis meditatorium. Tunc enim, cùm reuelatus fuerit dies ille Domini, iusti stabunt (ut liber Sapientiæ dicit,) in *Sapient. 9.* magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt, &c.

Dices autem, Si omnes statuemur ante tribunal Christi, quomodo Paulus aliàs dicit: Sancti iudicabunt mundum? Et Christus: Sedebitis super sedes, iudicantes duodecim tribus Israel?

Quo-

Iohan. 12.

Quomodo item Christus dicit: Si quis audierit uerba mea, & non crediderit, ego non iudico eum. Non enim ueni, ut iudicem mundum, sed ut seruem mundum? Christus est patronus & aduocatus. Quomodo igitur erit iudex? Respondeo. Statuentur quidem omnes tam pii, quàm impij, tam reges, quàm uulgi populorum, ante tribunal Christi. Sed Christus seuocabit, ut ita dicam, pios, qui in ipsum crediderunt, è medio impiorum, & non solum defendet eos, tanquam patronus & aduocatus, uerumetiam cooptabit ipsos, ut unà cum ipso iudicent aduersus impios. Quare, etsi Christus in primo suo & humili aduentu, neminem iudicauit, pro externa maiestate, quia tradidit uindictam ei, qui iuste iudicat, in secundo tamen aduentu ita iudicabit, ut quod iam dicebamus, cooptaturus sit omnes in ipsum credentes, quorum ipse est aduocatus, in assessores, ut unà cum ipso condemnent impios, & ipsi fruantur felicitate, æuo sempiterno.

Αλλὰ οὐτὶς κρίνατε μάλλον, τὸ μὴ πθεῖναι πρόσκομμα ἢ ἀδελφῶν ἢ σκάνδαλόν. Οἷός ἐστιν ὡς περὶ σωματιῶν κυρίως Ἰησοῦ, οὗ οὐκ ἐστὶν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰ μὴ ὅτι λογίζομεν ὅτι τὸ κοινὸν ἐστὶν ἐκείνῳ κοινόν. Εἰ δὲ ὅτι βρωμαὶ ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκ ἐστὶν κατὰ ἀγαπᾶν ποδοπατεῖς. Μὴ ὅτι βρωμαὶ τίς σε ἐκείνον ἀπολλύει, ὡς ἐρᾷ Χριστὸς ἀποθνήσκει.

Verùm illud magis iudicate, ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio. Noui & persuasum habeo, per Dominum Iesum, nihil esse commune per se, nisi ei, qui existimat aliquid esse commune, illi commune est. Si uerò propter cibum frater tuus contristatur, non iam secundum caritatem ambulas: Ne cibo tuo illum perdas, pro quo Christus mortuus est.

Hactenus erudit Paulus tam firmos, quàm infirmos, in fide, hos quidem, ne maledictis grassentur contra firmos, illos, ne importuno usu rerum indifferentium offendant infirmos. Nunc ergo diluit obiectionem, qua se firmi defendere solebant. Dicebant enim, Cur abstinemus nos ab Idolothytis, cum ea caro non sit impura? Etsi enim impij sacrificauerunt eam idolo, tamen caro ipsa per se non est contaminata. Nam quemadmodum Sol per se non inquinatur, etiam si nonnulli impij sacrificauerint Soli, nec idcirco non licet solis lumine uti: ita etsi caro immolata est idolo, tamen cum postea uenditur in macello, an non licet pijs ea uesci? Cur igitur abstinemus nos ab usu & esu eius? Ad hoc respondet Paulus, ac primùm, concedit, quòd caro illa per se non sit impura. Ei quidem, qui arbitratur illam impuram esse, & tamen uescitur ea, uerè est impura, per se autem non est impura. Causa additur priore Corinth. cap. octauo, Scimus, quòd nullum est simulacrum in mundo, (hoc est, simulaera quæ sunt in mundo, per se nihil sunt, nisi lignum aut lapides,) & quòd nullus sit alius (uidelicet uerus) Deus, nisi unus. Tamen enim

enim multi sunt, qui dicantur dii, unus tamen tantum est Deus, & unus Dominus Iesus Christus. Quare, quæ simulacris & alienis dijs offeruntur, nulli, si rem rectè expendas, offeruntur, ideoq; per se non contaminantur. Ergo, inquires, non peccauerunt Ethnici sua Idolomania? Certè peccauerunt grauissimè, quòd deseruerint eum, qui uerè erat Deus, & elegerint sibi deos, qui non erant dii. Et tamen, quia hi non erant dii, caro, quæ ipsis immolabatur, non fuit per se contaminata, contaminabatur autem propter conscientiam illius, qui ea non ex fide utebatur. Nonnulli (inquit aliàs Paulus) cum conscientia simulacri usq; ad hoc tempus, tanquam simulacris immolatum, edunt, & conscientia illorum, infirma cum sit, polluitur. Nam, qui arbitratur carnem immolaticiam esse impuram, & eum peccare, qui illa uescitur, ac nihilominus uescitur ea, is certè peccat. Quam ob causam? Non quia caro per se sit polluta, sed quia is, qui ea uescitur, habet conscientiam pollutam. Deus enim non uult in ullius rei usu contemni. Ne quidem ferre potuit, ut nomen ipsius in idolis blasphemaretur. Puniuit quondam horribiliter Ethnicos suorum deorū contemptores, non quòd approbaret impietatem Ethnicorum, sed quòd hi existimabant suos ficticios deos, esse deos ueros, & tamen ignominia eos afficiebāt. Verus igitur Deus iudicabat eam iniuriam, in suum ipsius nomen redundare. Sic etiam, qui sentit carnem immolaticiam esse pollutam, & uescientem polluere, & tamen uescitur ea, is certè grauiter peccat, idq; non propter elum carnis per se, sed propter conscientia suæ impuritatem. Hic dices, Si conscientia ex non peccato, potest facere peccatum, nunquid potest etiam ex peccato, facere non peccatum, & ex non iusticia, iusticiam? Fingamus furtum aut adulterium non esse peccatum, Nunquid ergo erit iusticia? Fingamus adorationem statuae alicuius diui, non esse idolomaniam, nunquid ergo non erit Idolomania? Certè erit peccatum & Idolomania. Quid enim re uera sit peccatum, Deus ipse uerbo suo apertè testificatus est. Homo autem non potest mutare uerbum Dei. Non potest igitur cogitatione sua ex peccato facere iusticiam. Aliud est, in rebus per se indifferentibus, quas Deus ipse tales iudicat, qualis est affectus facientis. De quibus rebus dicit aliàs Paulus: Omnia (uidelicet adiaphora) pura puris: Pollutis autem & infidelibus nihil est purum, sed polluta est illorum mens & conscientia. 1. Corint. 8.

Deinde, etsi firmi in fide, & periti Christianæ libertatis non peccant per se, uescendo carne immolaticia, peccant tamen offendendo proximum, & dando ei occasionem peccandi contra conscientiam. Fieri enim solebat, ut infirmi ab Ethnicis ad conuiuia uocati, epularentur unà cum firmis, & uiderent eos carne immolaticia uesci. Hic ergo infirmi, exemplo firmorum excitati, uesciebantur & ipsi carne illa, ne uiderentur religionem Euangelij de Christo non

non rectè intelligere. Et tamen uescebantur, cum conscientia peccati, ad quod firmi suo esu occasionem exhibebant. Esus igitur firmorum, coram infirmis, non erat per se peccatum, sed offensio proximi peccatum est, idq; contra ueram & germanam caritatem, qua Christiani mutuo se complecti debent. Vnde & Paulus addit: Noui & persuasum habeo per Dominum Iesum, nihil esse commune seu impurum, nisi ei qui existimat aliquid esse impurum. Verum, si propter cibum frater tuus contristatur, non iam secundum caritatem ambulas. Et addit grauissimam exhortationem: Ne cibo tuo, inquit, perdas fratrem, pro quo Christus mortuus est. Obseruabile dictum, quod semper in conspectu habendū est, ut admoneamur de modestia & reuerentia proximo exhibenda. Si quis meditatur ultionem, & cogitat proximo inferre malum, reuocet hoc dictum in memoriam. Cui enim malè facies? nimirum illi, pro quo Christus mortuus est. Filius Dei intantum dilexit illum, ut non dubitauerit pro salute eius mortem suscipere, & tu malè facies ei? Num Christus feret inultum? Sic peccantes (inquit aliàs Paulus) in fratres, & uulnerantes illorum conscientiam, in Christum peccatis. Si frater indiget tuo beneficio, cogita, cui sis præstiturus beneficium, nempè illi, pro quo Christus mortuus est. Christus deseruit fratris causæ cælum, seu cœlestem fœlicitatem, ac assumpsit grauissima quæuis afflictionum genera, ut conferret in ipsum regnum cœlestē, & tu non conferres in ipsum tantillum beneficiolum? Sic Magistratus suos subditos, sic paterfamilias suos seruos & ancillas, cum hoc Pauli dicto intueatur, uidelicet quòd ij sint, pro quibus Christus mortuus est. Quare non sunt contemnendi, sed tanquam sanctæ reliquæ, pro suo modo honorandi.

1. Corint. 8.

Μὴ ἐλασφημεῖσθε ἐν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν.

Ne uestrum igitur bonum, hominum maledicentiæ sit obnoxium.

Alia ratio, quæ monet nos, ut non rixemur propter cibos, aut alia id genus adiaphora, sed potius nobis inuicem per Caritatem seruiamus. Nam si rixati fuerimus propter ciborum discrimen, ac infirmi quidem proscindant conuicijs firmiores, hi tucissim illos despiciant, aduersarij non solum deterrentur ab agnoscendo Euangelio Christi, uerum etiam excitantur, ut grassentur maledictis, tam in Euangelion ipsum, quàm in uos confessores eius. Quare ne demus aduersarijs occasionem maledicendi Euangelij, quod profiteamur, abstinentum est à rixis, in rebus ad salutem minimè necessarijs. Obserues autem diligenter, quòd Paulus uocet Euangelion, τὸ ἀγαθόν, hoc est, bonum, seu Thesaurum nostrum, quemadmodum & Christus Matth. 13. Simile est regnum cœlorum Thesauro absconso in agro, quem repertū homo &c.

Illud

sti sunt, Primum, Iusticia. Duplex autem est iusticia. Altera est Christiana, altera ethica seu moralis. Iusticia Christiana est fides in Christum, quod Deus iustificet, hoc est, absoluat nos ab iniusticia, propter Christum, in ipsum credimus. Et qui facit hanc iusticiam, hoc est, qui credit in Christum, is facit maximum Dei cultum, & praestantissimum sacrum. Iusticia autem ethica, seu moralis, est facere uirtutes, & bona opera, quae Deus in Decalogo praecepit, quale est, Honorare parentes: Non occidere. Non furari, &c. Sunt & hi cultus necessarii, & qui haec sacra facit ex fide, Deo est acceptus, & apud homines gratus.

Deinde uerus Dei cultus est Pax. Est autem & Pax duplex. Altera est cum Deo, in conscientia, altera cum hominibus. Pax cum Deo in conscientia est fructus iusticiae fidei. Iustificati, inquit, ex fide, habemus pacem erga Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Non odisse igitur Deum, sed Deum, ut Patrem agnoscere, ut Patrem appellare & inuocare, & alia pacificationis opera coram Deo, in conscientia facere, sunt optima & sanctissima sacra. Pax autem civilis, cum hominibus est concordia, cum amicis pariter & inimicis. Et quae sunt huius pacis opera, ea etiam sunt uera sacra, quae pertinent ad regnum Christi, qualia sunt, humaniter cum quouis colloqui, fideliter consulere, bene de proximo loqui, egentem iuuare, etiam inimico benefacere. Postremo, uerus regni Dei cultus est Gaudium in Spiritu sancto. Non fit hic sermo de prophano gaudio, quod ex mundana felicitate excitatur, sed de gaudio, quod habemus per Spiritum sanctum, aut in donis spiritualibus, aut in afflictionibus & aduersis. De hoc gaudio supra dixit: Gloriamur in afflictionibus. Et Colo. i. Gaudeo super afflictionibus meis pro uobis. De hoc & Christus dicit: Gaudete & exultate, quia merces uestra copiosa est in caelis. Et, Apostoli ibant gaudentes a conspectu concilii, quod digni essent habitus, &c. Nam, cum afflictiones nos premunt, confidendum est Christo, inuocandus est Deus per Christum, ut nos seruet, certa spe concepta, quod afflictiones sint nobis adiumento in bonum, nec sint pares ad eam, quae nobis praeparata est, felicitatem. Haec spes est gaudium in Spiritu sancto. Sic Christus gaudebat in cruce, cum diceret ad Latronem: Hodie mecum eris in Paradiso. Et tale gaudium, cultus est Deo longe omnium gratissimus. Habes sacra, in quibus consistit regnum Dei, non tantum in hoc seculo, uerum etiam suo modo, in futuro.

Μὴ γενῇς ἐρώματ' ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ, πάντα μὲν καθαρά, ἀλλὰ καὶ ὃν ἐὰν ἀνθρώπῳ τὸ ἀπὸ προσκόμματος ἐδίωκε.

Nec cibi causa destruas opus Dei. Omnia quidem pura, Sed malum est homini, qui per offendiculum uelocitur.

Repetit eandem causam, ex qua supra admonuit firmos & peritos Christianos liberratis, ne offendant infirmos. Dixit enim supra: Ne cibo tuo perdas illum, pro quo Christus mortuus est. Nunc autem, ait: Ne cibi causa destruas opus Dei. Infirmum seu imperitum uocat Opus Dei, ut commendet nobis reuerentiam erga infirmos. Destruitur autem opus Dei, cum infirmus alieno uel dicto uel facto ita offenditur.

ditur, ut peccet contra conscientiam. Hæc admonitio latè patet. Primum enim monentur firmi, (ut modò dicebamus) ne importuno libertatis usu offendant infirmos, & ad peccandum exemplo suo inuident. Infirmus enim est opus Dei, quod non est destruendum. Deinde monentur seniores, ut tam dictis, quàm factis suis habeant rationem iuniorum, ne turpitudine & alijs sceleribus eos offendant. Iuniores enim sunt opus Dei, quod non est destruendum. Adhæc monentur domini politici, ne seruis & ancillis exhibeant occasionem peccandi, quia serui & ancillæ sunt opus Domini, quod non est destruendum. Breuiter, Nul- lus offendat proximū suum, uel maiorem uel minorem, ne opus Domini, quod est proximus quisque, destruatur. Deinde iterum explicat, quod obijci solet, de puritate carnis immolatiæ. Obijciunt enim, Quo modo infirmi peccant edendo, cum tamen carnes immolatiæ per se sint puræ? Respondet. Omnia quidem pura sunt, sed malum est homini, qui per offendiculū uescitur. Omnia, inquit, pura sunt. Quid hoc? Ergo ne purum est, furari? purum est scortari? purum est mentiri? Absit. Paulus enim non loquitur hic de rebus uerbo Domini prohibitis, Sed de rebus indifferentibus, ac precipuè de cibis, qui sunt uerbo Domini in usum & esum hominis creati, & sanctificati. Hi enim, quantum in ipsis est, puri sunt ex uerbo & sanctificatione Domini, Sed fiunt impuri, alieno uitio. Nam si quis uescendo carne immolatiæ, arbitratur se peccare, facit hunc cibum impurum, sua temeritate & contemptu. Eodem modo hypocritæ faciunt tam cibos, quàm dies, & tempora, & uestimenta, adeoque omnia sua opera impura, etiam si fuerint per se sancta. Abstinēt a cibis, ut hoc opere mereantur condonationem peccatorum. Hoc est cibos prophanare et impurare. Vestiuntur sordidè, & solent etiam in monasticis cucullis sepeliri, ut his sordibus consequantur peccatorum remissionem. Hoc est uestes commaculare. Dant eleemosynam, (quod alioqui est opus sanctum,) ut huius operis merito expiant peccata, Hoc est eleemosynam sordidare. Adeoque rectè aliàs Paulus scribit: Impuris omnia sunt impura, quia polluta est illorum mēs & conscientia. Quomodo autem conscientia fiat pura, sequitur in fine huius Capitis.

καὶ τὸ μὴ φαγεῖν κρέας, μὴ δὲ πίνειν οἶνον, μὴ δὲ εὖ ὅτι ἀδελφός σου πεισκόπῃς ἢ
καὶ ἀλλήλους, ἢ ἀδελφεῖς. Σὺ τίςιν ἔχεις, κατὰ σου ὅντες ὁ ὅσιος τοῦ θεοῦ.

Bonum est non edere carnes, neque bibere uinum, neque quicquid, per quod frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmatur. Tu fidem habes, apud te ipsum habere coram Deo.

Ex hoc loco non rectè intellecto, nonnulli senserunt Christianis cōsultum, ut non uescantur carnibus. Vnde etiā instituti fuerunt aliquot Monastici ordines, in quibus monachi necesse habuerunt perpetuò ab esu carniū abstinere. Sed hi nō inspexerunt, quod sequitur, Neque bibere uinum. Nullus enim Monasticus ordo, quod ego quidem sciam, institutus est, in quo potus uini perpetuò interdictus fuerit. Paulus autem non instituit hoc loco Monasticam regulam, nec simpliciter

loquitur de carne & uino, sed de carne & uino, quæ Idolis fuerunt immolata. Et addit conditionem, uidelicet, Si frater impingit, aut offenditur, aut redditur imbecillior in fide. Ibi tum non est bonum uesci carne, non quidem propter carnem, sed propter proximi offendiculum. Tanti enim facit Paulus salutem proximi, ut ad Corinthios scribens, simpliciter dicat, Si esca offendit fratrem meum, haudquaquam uescar carnibus in æternum, ne fratri meo sim offendiculo. Imò, quod maius est, tantaliàs facit etiam aduersarios suos, ut propter ipsos cupiat à Christo anathema esse. Quanta, obsecro, est affectuum dissimilitudo inter Paulum, & multos alios homines? Sunt enim, qui proximos suos multo uiliores canibus, aut iumentis ducant, imò plus boni in iumenta sua, quam in proximos conferant. Hæc est inhumanitas merito reprehendenda. Quid enim respondebimus in diuino iudicio, cum Christus exprobraturus nobis nostram ἀσέβειαν dicet. Ego propter hunc fratrem aut uicinum tuum descendi de cælo, & suscepi, salutis eius gratia, probrosissimam crucem, Tu uero nomine eius, ne canem quidem tuum amittere aut contemnere uoluisti, sed potius propter canem aliquatenus læsum, grassatus es in eum hostiliter & crudeliter. Hæc certè nobis diligenter cogitanda sunt, ut ad mutuam humanitatem excitemur. Quid ergo, inquit Firmior quispiam, faciam? An non licet mihi meam fidem, quam habeo de rebus indifferentibus coram proximo testificari? Ad hoc respondet Paulus: Tu fidem, inquis, habes, apud te ipsum habes, coram Deo. hoc est, Fidem tuam tum testificeris, cum opus est, & res ipsa exigit. In hoc autem casu, non solum non est opus, uerum etiam peccatum est, fidem suam intempestiuo rerum indifferentium usu, cum magno proximi offendiculo iactare. Retine igitur hac in re fidem tuam tibi, coram Deo, qui delectatur uera erga proximum caritate, non nuda fidei iactantia. Itaque Paulus loquitur hoc loco, non de fide iustificante, quam semper suo modo confiteri debemus, sed de fide libertatem Christianam cognoscente, quæ fides tum Deo accepta est, eum seruit utilitati proximi.

ΜΑΚΕΡΙΟΣ ὁ μὴ κρινεῖν ἑαυτὸν, ἐν ᾧ δὲ δακτυμάζει. ὁ δὲ ἄδικρονόμος ἐὰν φάγῃ, καὶ
ταῖς ἐξέρχεται, οὐδὲ ἐκ πίστεως. Πάν δὲ ὁ οὐκ ἐκ πίστεως, ἀμαρτία ἐστίν.

Beatus, qui non iudicat seipsum, in eo, quod probat. At qui diiudicat, si ederit, condemnatus est, quoniam non edit ex fide. Omne uero quod non est ex fide, peccatum est.

Monet, ut quod facimus, ex fide, & conscientia non reclamante, faciamus. Siue enim edamus, siue non edamus, & siue Sabbatum obseruemus, siue non obseruemus, curandum est, ut nihil contra fidem, & conscientiam agamus. Beatus, inquit, qui non iudicat seipsum, in eo, quod probat. hoc est, Rectè & benè agit, qui cum confitetur libertatem Christianam, & utitur ea, non seipsum in sua conscientia iudicat seu condemnat. Vulgo, ex hoc Pauli loco, dici solet, Qui agit contra

contra conscientiam, ædificat ad gehennam. Bene ergo facit, qui in rebus istis indifferentibus, quod uerbis probat, in animo non condemnat, alioqui, si ederit, reclamante conscientia, iam condemnatus est, quia non edit ex fide. Etsi enim res ipsa per se est indifferens, tamen si facit eam, repugnante conscientia, peccat, adeoq; haud obscure significat, se, si ita res ferat, etiam rem per se malam, facturum. Et additur generalis, ac insignis *γνώμη*, Omne, quod non est ex fide, peccatum est. Hæc *γνώμη* recte intellecta affert nobis magnam utilitatem. Consideremus igitur, quod Paulus hoc loco, non intelligat nomine fidei, qualemcunque opinionem, quam homines de rebus, pro suo arbitrio concipiunt: Sic enim scelerati concipere possent opinionem, quod furari, latrocinari, & huius generis alia, non essent peccata, quemadmodum & Iudæi occidebant Apostolos, opinione præstandi singularis cultus Deo: Talis opinio, non est fides, Sed loquitur, de fide, quæ concipitur ex Verbo Dei. Dicit enim aliàs: Fides ex auditu est, auditus autem per Verbum Dei. O profunditatem, (inquit) diuitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei. Quis cognouit mentem Domini? Sicut ergo nemo cognoscit mentem hominis, nisi eam patefaciat sermone, ita nemo cognoscit mentem Dei, quid ipsi placeat, quid displiceat, quid approbet, quid reprobet, nisi manifestauerit uerbo suo. Deus autem bis publicè locutus est, & uoluntatem suam patefecit. Semel in monte Sinai, cum promulgaret Decalogum, quo uerbo palam declarauit, quæ opera ipsi placeant, quæ displiceant. Quare, cum aliquid faciendum, uel non faciendum suscipimus, necesse habemus Decalogum, & ueram eius interpretationem intueri, ut mentem & sententiam Domini cognoscamus. Itaque audio, quod Deus præceperit ut inuocetur in necessitatibus. Possum igitur Deum ex fide inuocare, quia ex Decalogo scio ei hoc opus placere. Econtra, non possum Sanctos mortuos inuocare ex fide, quia huius inuocationis non habeo præceptum Dei, nec extat ullum exemplum eius in scriptis Prophetis & Apostolicis. Quare, qui Sanctos mortuos inuocat, peccat. Omne enim, quod non est ex fide, peccatū est. Item, Non possum ex fide furari, quia Deus uerbo suo prohibuit furtum. Quare, qui furatur, peccat. Item, non possum ex fide scortari, quia extat uerbum Dei, quo scortatio prohibetur. Non committas (inquit) adulterium, quo nomine, iuxta rectam interpretationem, continetur etiam scortatio. Breuiter, Si nō habes Verbum Dei, quo de uoluntate eius certior reddaris, non potes etiam id, qd agis, ex fide agere: ideoq; peccas, si reclamante aut dubitante conscientia feceris. Omne enim quod non est ex fide, peccatum est. Non sufficit autem talem habere seu fidem seu cognitionem. Etsi enim sæpenumero fieri solet, quod ex uerbo Domini certi sumus, opus aliquod per se placere Deo, tamen & illud solet fieri, quod Deus adeo abominetur hominem, propter impietatem, ut etiam bonū eius opus abominetur. Exempli gratia. In politeia Moysi, bonum opus erat offerre holocausta, offerre incensum, & celebrare dies festos à Lege definitos, attamen Deus ait per Esaiam: Incensum uestrum

uestrum abominatio est mihi: Neomeniam, & Sabbatum, & alias festiuitates non feram. Cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Et additur ratio: Quia manus uestre sanguine plenae sunt. Apud Matthaeum capite sexto & septimo, ieiunia & eleemosynae, bona per se sunt opera. Similiter enſcere daemones, prophetare, sanare infirmos, opera sunt & bona & admiranda, Et tamen de his, qui haec opera impie faciebant, dicitur: Discedite a me omnes, qui operamini iniquitatem, Non noui uos. Accedit huc, quod Deus exigit in lege perfectam iusticiam. Dicit enim: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde. Et proximum sicut teipsum. At ego, ne quidem ex dimidio corde diligo Deum, & antefero proximo meo, interdum etiam iumenta. Breuiter, non est homo, quamuis sanctus, qui perfecte impleat opera legis. Vbi autem non est perfecta iusticia, ibi est maledictio Dei. Maledictus, inquit, qui non permanserit in omnibus sermonibus legis huius. Quare, si dicendum est, quod res est, cum homo peccet non solum male agendo contra legem Dei, uerumetiam non perfecte faciendo bona opera, secundum legem Dei, non uidetur aliud reliquum esse, quam quod nihil possit ex fide facere. Quid ergo ad hoc dicemus: Hic considerandum est, quod Deus non semel tantum sit locutus humano generi, idque per Decalogum ex monte Sinai, sed etiam, quod iterum sit locutus ex monte Zion. Haec est concio quam Christus de suo Evangelio adnunciauit, & quam Apostoli, accepto, in die Pentecostes, Spiritu sancto, diuulgarunt in orbe terrarum. Christus enim concionatus est, quod cum nostra opera sint imperfectiora, quam ut possint peccata coram Deo expiare, & Deum placare, satisfecerit ipse pro peccatis nostris, & Deum ita placauerit, ut etiam si non impleamus legem, Deus tamen faueat nobis propter Christum, & acceptet Christum pro peccatorum nostrorum expiatione. Quare cum instituimus aliquod bonum opus facere, non sufficit, ut ex uerbo Domini cognoscamus & credamus, quod placeat Deo per se, uerumetiam credendum est, quod hoc opus non reconciliet nos Deo, aut expiet peccata nostra coram Deo, sed quod Christus filius Dei reconciliauerit nos Deo, & quod Deus agnoscat illud opus, non quia sit perfecte bonum, sed quia Christus perfectus est, & nobis unam cum omni perfectione sua donatus. Haec uera est fides, ex qua etiam, quaecumque opera fiunt, Deo sunt accepta. Hypocritarum autem fides, quia sentiunt bona sua opera esse merita expiationis peccatorum, non est fides, sed impietas. Vide ergo mihi, quam periculosam, imo quam damnatam uitam ducant hypocritae, propterea quod, cum nulla faciant opera ex uera fide, semper peccent aduersus Deum. Huc pertinent etiam opera omnia Thalmudistarum, quos Iudaeos, & Mahumetistarum, quos Turcas uocamus, adeoque omnium aliarum gentium.

CAPVT

CAPVT XV.

Ο Φείλομεν ὅτι ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀδυνατήματα τῶν ἀδυνατῶν βασίλειον, ἢ μηδὲν αὐτοῖς ἀρέσκον. Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν ἵνα πληροῖται ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκονομίαν, καὶ γὰρ ὁ Χρῆστος οὐχ ἑαυτῷ ἡρεσεν, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδισζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ.

Debemus autem nos potentes, infirmitates impotentium portare, ac non placere nobis ipsis. Nam unusquisque nostrum proximo placeat in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non placuit sibi ipsi, sed quemadmodum scriptum est: Opprobria opprobrantium tibi inciderunt in me.

DVO sunt infirmorum hominum genera. Alterum, in cognitione Christianæ libertatis. Alterum, in moribus seu conversatione uitæ. Cum igitur Paulus differuerit in præcedenti capite, de his, qui in doctrina de usu rerum in differentiis sunt uel rudiores, uel infirmiores, Nunc in hoc capite differit de his, qui sunt in moribus uitæ infirmiores: imò facit è speciali admonitione, generalem, & hortatur fortiores, ut tolerant patienter infirmorum quasunque imbecillitates, morbos & uitia. Etsi enim regeneramur in Christo, & accipimus perfectam iusticiam Christi per fidem, multæ tamen reliquæ manent in nobis imbecillitates, & uitia. Alius est natura morosus & difficilis, alius iracundus, alius garrulus, seu loquaculus, alius *μισάνθρωπος*, alius ad rem attentior, adeoque nemo est sine suis uitijs, alius quidem maioribus, alius minoribus. Loquimur autem de illis uitijs, quæ fides secum ferre potest, non de ijs, quæ excutunt fidem, et uastant conscientiam. Si quis uiderit, (inquit Ioannes I. Epistola, cap. 5.) fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petet, & dabit ei uitam, peccatibus non ad mortem. Est peccatum ad mortem. Non pro illo, dico, ut roges. Omnis iniquitas, peccatum est. Et est peccatum non ad mortem, &c. Hic distinguuntur genera peccati. Aliud est, quod uastat conscientiam, & expellit fidem. Hæc uulgo uocantur peccata mortalia, qualia sunt, adulterium, homicidium, furtum, scortatio, & id genus reliqua, de quibus Paulus ait: Ne erretis, neque scortatores, neque cultores simulacrorum, neque adulteri, neque molles, neque qui concumbunt cum masculis, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regni Dei hæreditatem accipient. Pro his, inquit Ioannes, non est orandum, hoc est, hæc peccata non sunt approbanda, nec in homine Christiano toleranda. Qui enim ea designant, non sunt admittendi ad communionem publicæ orationis. Orandum quidem est pro omnibus, etiam impijs, ut resipiscant, Non est autem orandum, ut scelera habeant foelicem progressum. Quæ enim dicuntur peccata mortalia, non sunt ferenda aut toleranda, sed magistratus debet ea, pro suis Legibus, punire, Ecclesia autem impientes excommunicare. Aliud est peccatum non ad mortem, (hoc

est) tale, quod secum potest ferre fidem, quale est, morosum, iracundum, garrulum, durum esse, &c. De hoc peccati, seu uitiorum genere loquitur Paulus in præsentiā & hortatur, ut fortiores tolerant infirmi oēs. Hoc ut est caritatis, ita est præcipuus Dei cultus. Non enim sentiamus, nos tantum colere Deum, & facere sacra, cū in cœtu Ecclesiæ audimus concionem, recitamus publicas preces, & sumimus cœnam Dominicam. Et si enim hæc sacra diligenter sunt facienda, quippe quæ sint organa, quibus Spiritus sanctus efficax est in Ecclesia, tamen sciamus nos tum ē præcipuis sacris non postrema facere, cū patienter toleramus infirmorum uitia & difficiles eorum mores.

Cæterum, ut hanc patientiam præstemus, excitat nos Paulus duabus rationibus, quarum altera ducitur ab officio hominis Christiani, altera, ab exemplo Christi. Vnusquisque, (inquit) nostrum placeat proximo in bonum, ad ædificationem. Hoc enim est pñ hominis officium, non ut sibi, sed ut proximo placeat. Quid ergo est, quod aliās dicit: Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem: Rectē, Si placerem ad malum, & ad destructionem. Sed Paulus disertē hoc loco addit, In bonum, & ad ædificationem. Placent & circumforanei, & spermologi, placent combibones, & cohelluatores, sed ad scurrilem uoluptatem, ad ebrietatē, ad malum & ad corruptelam bonorum morum. Nostrum autem officiū est, non ut nobis ipsis placeamus, & alios præ nobis fastidiamus, sed ut proximo seruiamus. Huc uocat nos Lex caritatis, huc uocat nos natura ipsa. In humano corpore, fortiora membra seruiunt imbecillioribus, honesta seruiūt inhonestis. Idem fieri debet in corpore reip. seu Ecclesiæ. Seruitus autē non in hoc propriē consistit, ut alter alteri detrahat calceos, sed ut alter alterius uitia & imbecillitates patienter toleret. Vulgo dicitur, Amici mores noueris, nō odoris, quo monemur, ut ad proximorum uitia cōniueamus, nec propter ipsa amicitia dissoluamus. Altera ratio ducit ab exemplo Christi. Christus non placuit sibi ipsi, sed sicut scriptū est, Opprobria opprobantium tibi ceciderunt super me. Hoc testimonium sumptum est ē Psal. 68. qui Psalmus manifestē concionat de Christo & passione eius, quæ admodum interpretantur Euangelistę. Est autem sententia. Nos homines sumus natura, & ex peccato originali blasphemī in Deum, ingrati, & inobediētes. Meremur ergo mortem & infernum. Christus autem intantum non placuit sibi ipsi, nec sibi blāditus est, ut, quo nobis seruiret, & nos ab omnibus malis liberaret, suscepit in se ea supplicia, quæ nos opprobrijs & impietatibus nostris meriti sumus. Quid igitur officiorum nos nō præstaremus pximor? Christus maiora pro nobis tulit, & nos in fratre nō ferremus minora? Christus, cū adhuc essemus impij, mortuus est pro nobis. Et nos in fratre non toleraremus patiēter illud uitij, qd ueram pietatem non excutit? Huc pertinet, qd & aliās Paulus ad Philip. cap. 2. scribens, Is, inquit, affectus sit in uobis, q fuit & in Christo Iesu, qui cū esset in forma Dei, &c. Et quæ admodum Deus rependit Christo suam passionem maxima gloria, ita etiā rependet unicuiq; suam tolerantiam cumulatiu, non tam in hoc, q in futuro seculo.

ὅσα γὰρ πρὸς γραφῇ, εἰς τὴν ἀμετέραν διδασκαλίαν πρὸς γραφῇ, ἵνα διὰ τὴν ἐλπίδα
μαῖς καὶ τὴν παρακλησίαν τῶν γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.

Nam quæcunq; præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.

Circauit Paulus ex Psalmo sexagesimo octavo, Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Hæc, cum scripta sint de Christo, posset quispiam obijcere Paulo, quod citaret scripturam ociose & impertinenter. Quid enim ad nos, quod tantum de Christo scriptum est? Respondet igitur, & commendat nobis scripturæ auctoritatem & usum memorabili dicto. Quæcunque, inquit, præscripta sunt, in nostri doctrinam præscripta sunt. Scriptura enim, non seruit uni tantum hominum ætati, & ijs hominibus, de quibus nominatim sonat, sed seruit generaliter omnibus ætatibus, & hominibus, usque ad novissimum diem. Suprà, in capite quarto, cum differuisset de Abrahamo, addit, Non scriptum est, propter illum tantum, imputatum fuisse illi, sed etiam propter nos, quibus imputabitur credentibus, &c. Et priore Corinth. decimo. Scripta sunt propter admonitionem nostri, in quos termini ætatum inciderunt. Et si enim sunt quedam personalia in scriptura, quæ personas non egrediuntur, nec in exemplum trahenda sunt, tamen habent etiam illa suum usum. OMNIS, inquit Paulus alias, scriptura diuinitus est inspirata, & utilis est ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem, quæ est in iusticia, ut integer sit Dei homo, ad omne opus bonum apparatus. Perstringamus igitur aliquot partes utilitatis scripturæ. A alia quidem scripta prophætarum auctorum, alias habent utilitates. Sunt enim utilia ad agendam hanc corporalem uitam. Sacra autem scriptura maximè omnium utilis est ad ueram spiritualem uitam, & coelestem ac perpetuam felicitatem. Ecce igitur tibi, ad hanc spiritualem & coelestem uitam, in primis necessarius nobis est TIMOR DEI. Quomodo autem hanc uirtutem consequemur? Non habemus eam naturaliter, quippe quod propter peccatum simus natura contemptores Dei. Quomodo igitur cōsequemur eam? Certè non è carne humanitus, sed è Spiritu diuinitus, & è cœlo. Spiritus enim sanctus & docet nos, & operatur in nobis, timorem Dei, organo scripturæ, & per minas ac exempla scripturæ. Proponit nobis Cainum, contemptorem Dei. Proponit diluium, incendium Zodomæ, submersionem Pharaonis, deuastationem urbis Hierusalem, & multa alia diuinæ iræ exempla tam publica, quàm priuata. Hæc non sunt propter illos tantum scripta, quorum sit nominatim in ipsis mentio, sed propter nos, ut discamus TIMOREM DEI, & excitemur ad pœnitentiam. Idem enim est adhuc Deus, qui tunc erat, Et nos eadem sumus caro, cum illis hominibus, qui tunc fuerunt. Ad hæc, nisi Deus uoluisset his exemplis iram suâ uniuerso orbi concionari, non intulisset impijs supplicium in hoc seculo, sed distulisset, usq; ad futuræ seculi, qd propriè ad impietatem uerè et sufficiēter puniendā pertinet. Deinde ad spirituale & eternā felicitatem

tem necessaria nobis est fides, uidelicet ut credamus quòd Deus sit nobis propicius propter Christum, & reputet nos iustos, seu remittat nobis nostram iniusticiam propter ipsum. In hunc usum proponit scriptura Abrahamum, de quo paulo antè dictum est. Eadem ratione proponitur concio Prophetæ Abacuc, Iustus è sua fide uiuet. Similiter Psal. 31. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Eodem consilio proponitur apud Lucam mulier peccatrix, ad quam dicitur, Fides tua te saluam fecit. Et Latro, qui audit: Hodie mecum eris in paradiso. Hæc, & huius generis alia proponit nobis scriptura, ut Spiritus sanctus hoc organo sit efficax, & creet in nobis fidem. Præterea, ad coelestem salutem necessaria nobis est Spes & consolatio in aduersis. Ne enim pereamus in aduersis, sed contineamur in officio, necesse habemus sustentari Spe & consolatione, quæ nobis, autore Spiritu sancto per Scripturam subministratur. Hunc scripturæ usum Paulus hoc loco expressè proponit: Vt per patientiam, inquit, & consolationem scripturarum Spem habeamus. (hoc est) ut dictis & exemplis in scriptura traditis, concipiamus in omnibus afflictionibus, patientiam, consolationem & Spem. Huc respiciunt exempla Abelis, Noe, Ioseph, Davidis & aliorum Sanctorum, quorum sit mentio in scriptura. Deus enim seruauit eos in extremis malis, & donauit eos perpetua gloria, non tantum ipsorum, uerumetiam nostri causa, ut & nos in nostris aduersis Spem & consolationem haberemus. Neque enim excusare possumus nostram inuesticiam & desperationem, nostra uel indignitate uel iniquitate, ut dicamus, nos non tam iustos & pios esse, quàm illi fuerunt. Deus enim seruauit eos, non propter ipsorum uel iusticiam, uel dignitatem, sed tantum propter Christum. Nam & Christum ipsum suum Filium donauit per crucem maxima gloria, non propter ipsum tantum, sed etiam propter nos, ut ex fide in ipsum habeamus in omnibus malis Spem & consolationem. Postremo, necessarium etiam est, ut ex fide & spe obediamus uocationi Dei, & in bonis operibus ambulemus. Ad hanc uocant nos præcepta Dei, & exempla piorum, quæ scriptura nobis cognoscenda proponit. Hæc est insignis commendatio scripturæ, ut sciamus, in quem usum scriptura, quæ Prophetis & Apostolicis literis constat, nobis sit proposita, uidelicet, non ut faciat nos carnaliter securos, ad quam rem petulantes ea abutuntur: nec ut excitet in nobis desperationem, quo modo ea abutuntur illi, qui ex doctrina de prædestinatione non rectè intellecta abijciunt omnem spem salutis suæ, & cum audiunt, multos uocatos, paucos uerò electos, persuaderi non possunt, sibi etiam, inter electos esse locum: Sed proposita est nobis, ut reddat nos spiritualiter securos, & excitet in nobis ac confirmet fidem, spem, consolationem, caritatem, & omne genus uirtutum. Quare, qui è dictis scripturæ blanditur suæ petulantiae, aut concipit desperationem de sua salute, aut indulget alijs prauis affectibus, hic sciat se longissimè à uero sensu, & scopo scripturæ aberrare, & eam, impio suo abusu, magna contumelia afficere.

ὁ ὁ θεὸς ὑπομονῆς, καὶ τῆς ἀγαθότητος ἀφ' οὗ μὴ τὸ αὐτὸ φανεῖν ἐν ἀγαθοῖς, κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ᾧ σώματι δοξάζετε τὸν θεὸν καὶ πατέρα καὶ κυρίως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. διὸ προσλαμβάτε δι' ἀγαθῶν καθὼς ὁ ὁ χριστὸς προσέλαβεν ἡμᾶς εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ.

Deus autem patientiæ & consolationis det vobis idem mutuo inter vos sentire, secundum Iesum Christum, ut unanimiter uno ore glorificetis Deum ac Patrem Domini nostri Iesu Christi. Quapropter assumite vos inuicem, quemadmodum & Christus assumpsit nos in gloriam Patris.

Exhortationi ad mutua caritatis officia, addit Paulus precationem, ut Deus det incrementum doctrinæ, quo fructum afferat. Obseruabile exemplum, quo monemur, quid nobis, confecto nostro officio, & negotio, faciendum sit. Nam quemadmodum agricola debet quidem, iuxta suam uocationem, agrum stercoreare, arare, semetem facere & occidere, nondum aut ea sunt absoluta, quæ sunt præcipua causa fructus. Necessario enim accedere debet incrementum seu benedictio Dei, quæ nisi accesserit, reliqua omnia sunt inutilia. Quid ergo faciendum est agricolæ, postquam opera suæ uocationis, in colendo agro, absoluit? Num torpescendum? num stertendum? Nihil minus, sed inuocandus est Dominus Deus noster per Iesum Christum, ut det incrementum, & effundat benedictionem suam super agriculturæ laborem. Neque enim (ut aliàs Paulus ait) qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum, Deus: ita etiam in rebus spiritualibus, in adnunciando & audiendo uerbo Dei, debemus quidem nostrum officium facere, ut adnunciemus, & audiamus Euangelion Christi, & explicationem scripturæ. (quantum enim usum habeat scriptura, paulò antè dictum est,) hæc autem non sufficiunt, sed benedictio Dei accedat, necesse est. Quid ergo faciamus, ut benedictionem Dei impetremus? Non certè existimemus nos cura nostræ salutis satis defunctos, si concionem Euangelij audierimus, sed necessitas exigit, ut audito uerbo Dei, inuocemus Dominum Deum nostrum, & summis uotis petamus benedictionem Dei. Vide mihi exemplum Pauli, qui cum optima docuisset, non ibi subsistit, nec ignauiter stertit, sed addit precationem, ut Deus det uerbo suo incrementum. Tribuit autem Deo insignia epitheta: Vocat eum Deum patientiæ & consolationis. Regem Hispaniæ, aut Regem Macedoniæ uocamus, cui uel Hispania uel Macedonia parer: ita Deum dicimus Deum patientiæ, & consolationis, quod habeat in sua potestate omnem patientiam & consolationem, quæ sunt cœlestis regis, quasi feuda, ut ea in Vassallos suos conferat. Quare, qui opus habet patientia & consolatione, non potest ea ex sua carne consequi, quippe quæ peccato ita corrupta est, ut natura sua non nisi impatientiam & desperationem in aduersis gestet. Nec potest has uirtutes sibi à scriptis humanis seu philosophicis parare. Hæc enim scripta, etsi continent quasdam speciosas & iucundas cogitationes de remedijs aduersæ fortunæ, tamen non possunt ullam in ueris tentationibus, et in summis illis mortis ac inferni periculis consolationem afferre. Sed hæc uirtutes petendæ sunt à solo Domino Deo nostro, idque per sacrę scripture lectionem aut explicationem, quæ

1. Cor. 3:1

in gloriam Dei assumpsit. Non est enim obscurum ex Actis Apostolicis, & ex epistola ad Galatas, quod inter Iudaeos & Gentes, utrosque ad Christum conuersos, magna exorta sit controuersia, in qua Iudaei rixabantur, neminem ex Gentibus ad communionem Euangelij seu ad Christianismum admittendum, nisi circumcissum, (hoc est) ex Ethnico Iudaeum factum, & legi Mosi subiectum. Prætexebant autem suae sententiae, quod solus populus Israel, seu posterius Abrahæ, essent gens diuinitus electa in Ecclesiam Dei, quod illi soli, aut, qui his per circumcisionem adiungerentur, ad Messiam pertinerent. Vnde & Messiam ipsum, cum adhuc uitam in his terris ageret, nunquam concionatum esse Euangelion suum inter Gentes, adeoque palam dixisse, non se missum, nisi ad oues Israelis, quæ perierant, Ac uetuisse quoque suis Apostolis, ne in uiam Gentium, & Samaritanorum irent. Itaque Iudaei ad Christum conuersi fastidiebant Gentes, quamuis & ipsas ad Christum conuersas, & uilipendebant eas magis propter Ethnicismum, quam quæ amarent eas propter Christianismum. Vicissim etiam Gentes uidebantur habere non iniustas causas, cur Iudaeos contemnerent, uidelicet, quod post patefactum & uulgatum Euangelion Christi, Iudaeorum populus esset abiectus, ne amplius esset Ecclesia Dei, Gentes autem electæ. Quare Paulus dirempturus has rixas, & hoc mutuum fastidium, hortatur utrosque, ut pacem & concordiam colant. Neque enim Iudaeos, neque Gentes habere legitimas causas, cur alteri alteros despicerent, & abiectiores ducerent. Nam, quod ad Iudaeos attinet, uerissimum quidem est, quod Christus, dum in hac terra uitam ageret, fuerit externo suo ministerio Diaconus, seu minister Circumcisionis, hoc est, Iudaeorum, & prædicauerit Euangelion suum, non inter Gentes, sed tantum inter Iudaeos. Hoc autem non idcirco factum est, quod significauerit Gentes, quamuis in circumcissas, non admittendas esse in communionem Euangelij, Sed pro ueritate, inquit, Dei, ad confirmandas promissiones Patrum. Voluit enim ex Iudæis, non ex Gentibus homo nasci, quia Deus promiserat, se ex posteritate Abrahæ & Dauidis filium suum missurum. Voluit etiam inter Iudaeos tantum, & non inter Gentes Euangelion suum adnunciare, quia dictum erat ab Esaia, Christum inchoaturum ministerium suum in Galilæa. Sic enim dicit Esaia: Primo tempore uilis habita est terra Zabulon & terra Neptalim, nouissimo autem tempore glorificata est uia maris trans Iordanem. Populus, qui ambulabat in tenebris, uidit lucem magnam. Idem quoque significat Esaia, cum ait, Christum sessurum super solium Dauid, & super regnum eius, hoc est, Christum prædicaturum Euangelion suum (hoc enim est sceptrum regni sui in hac terra) in regno Dauidis, seu in populo Israel. Quare, quod Christus adnunciaret Euangelion suum, externo ministerio, tantum inter Israelitas, non etiam inter Gentes, non ideo factum est, quod Gentes, quamuis in circumcissas, non pertineant ad Christum, sed ut Christus testificaretur, Deum Patrem suum esse ueracem, & implere promissiones, quæ dictæ fuerant ad Patriarchas, de natiuitate sua ex posteritate Abrahæ, & de externo suo ministerio in regno Dauidis, seu inter Israelitas. Quod autem ad Gentes attinet,

Esa. cap. 9.

zinet, etsi fuerunt quondam à repub. Israelis alienatæ, & populus impius, tamen hoc non eò respicit, ut ab omni Spe consequendæ salutis excludantur, sed potius, ut quo fuerunt miseres & deploratiores, eo misericordia Dei indigentiores iudicarentur, ac tandem etiam suo tempore eam consequerentur. Non fuit quidem ab initio orbis terræ, inter Gentes uulgatum, quòd accessuræ sint tandem ad populum & Ecclesiam Dei, extant autem in Prophetis non obscuræ promissiones, quæ probant, non solum Iudæis, uerum etiam Gentibus in Ecclesia Dei locum futurum.

Præter illas autem promissiones, quas Paulus capite nono, de uocatione Gentium commemorauit, recitat etiam in hoc loco alias.

2. Regum uigesimo secundo, & Psalmo decimo septimo: Confitebor tibi in Gentibus, & nomini tuo psalmum dicam. Hoc est uaticinium de uocatione Gentium, quòd Christus etiam Gentibus sit reuelandus, & Euangelion Christi inter Gentes adnunciandum, ut conuersæ ab Idolomania laudent Deum, & nomen eius inuocent. Est autem hoc manifestum testimonium Pauli, quòd hic Psalmus, non sit propriè intelligendus de Dauide, sed de Christo. Sicut & ille uersiculus eiusdem Psalmi: Constitues me in caput Gentium, populus quem non cognoui, seruiuit mihi, auditu auris audiuit mihi, qui de solo Christo, non de Dauide intelligendus est, testatur Spiritum sanctum in toto hoc Psalmo, in solum Christum respicere.

Deut. trigésimo secundo, Lætamini Gentes unà cum populo eius. Vel iuxta Hebræum textum: Laudate Gentes populum eius. Est & hoc uaticinium de uocatione Gentium, è cantico Mosi sumptum, quòd Gentes futuræ sint unà cum populo Israelitico, participes beneficiorum Euangelij, ac cœlestis læticiæ, quam credentes in Christum capiunt ex Euangelio eius.

Psalm. u. 6. Laudate Dominum omnes Gentes, collaudate eum omnes populi. Concionatur & hic Psalmus de uocatione Gentium, & docet Gentes unà cum populo Israel unam fore Ecclesiam Dei, & eos unà agituros Dominum Christum, & glorificaturos nomen eius, ut Gentes commēdent gratuitam Dei misericordiam, qua præter omne meritum assumptæ sunt in Ecclesiam Dei. Israelitæ autem laudent ueritatem Domini, qua seruati sunt ipsis promissiones, quæ dictæ fuerunt ad Patriarchas ipsorum, sicut & in eodem Psalmo sequitur: Quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & ueritas Domini manet in æternum.

Esaia u. Erit radix Iessæ, & qui exurget ad imperandum Gentibus. In eo Gentes sperabunt. Hoc iuxta Hebræum textum. (Nam Paulus uidetur hoc testimonium è tralatiōe LXX. excripsisse) ita legitur. Erit in illa die Radix Iessæ, quæ stat in signum populorum, quod Gentes inquirent, &c.

Quod autem additur, Qui exurget ad imperandum Gentibus, uidetur uel è Psalmo 71. Omnes gentes seruiant ei, uel ex Esaia cap. 42. Iudicium Gentibus proferet, huc traductum. Est autem sententia: E fami-

milia Isai, qui fuit pater Davidis, nascetur Christus, qui non tantum dominabitur in Israel, uerum etiā inter Gentes, ut & gentes fiant Ecclesia Dei, & participes beneficiorum Christi. In primis autem obseruandum est, quod Esaias uocat Christum signum, seu uexillum, seu Trophæum, quod sit inter Gentes excitandum & statuendum. Solent autem talia signa seu trophæa erigi in argumentum & monumentum uictoriæ. Vnde primo Regum septimo, cum Samuel reportasset uictoriam à Philistinis, instituit lapideam statuam, in signum uictoriæ, & uocauit Lapidem adiutori. Sunt & inter gentes Trophæa, uictoriæ monumenta instituta. Sic & excitatæ fuerunt aliquoties inter Gentes, Statuæ heroum, quæ essent monumenta uirtutis ipsorum. His nonnunquam addita fuerunt sua priuilegia, ut serui, qui ad has statuas confugissent, tuti essent à sæuicia dominorum suorum. Qualia priuilegia habuerunt etiam apud nos publica templa. Erant & apud Iudæos ciuitates refugij, quasi asyla, in quibus homicidæ ab occisi cognatis tuti erant. Extat in Ethnicis scriptoribus uaticinium fuisse de Sybaritis, quod tunc sint perituri, cum pluri apud ipsos fieret homo quàm Deus. Accidit autem, ut seruus fugiens domini sui sæuiciem, contulerit se ad statuam Dei. Non tamen fuit illic tutus, Deinde proripuerit se ad statuam patris domini sui. Et hinc demum tutus erat. Hoc idcirco recito, non quod probanda sit impietas Ethnicorum in colendis statuæ, sed ut ostendam, quas prærogatiuas statuæ, & trophæa, aliaque id genus signa seu monumenta quondam habuerint. Esaias igitur uocat Christum, signum seu trophæum diuinitus excitatum, quod is solus acceperit à Deo Patre suo ueram illam prærogatiuam, ut quotquot in suis aduersis ad hoc signum confugiunt, tuti sint ab omnibus tyranni sui flagellis. Tyrannus noster est Satan. Hic flagellat nos, nunc obiecta magnitudine & grauitate peccati, nunc ærumnis paupertatis, nunc horrore mortis & inferni. Quare si confugerimus ad hoc trophæum, inter Gentes prædicatione Euangelij erectum, quod est Christus, per fidem, & crediderimus, peccata nostra per Christum expiata, & paupertatem, mortem ac infernum, per ipsum deuicta, non est dubium, quin tyrannus Satan necesse habeat, sese unā cum suis terroribus in tartarum proripere. Inuitat autem Christus ipse nos ad hoc trophæum: Omnem, inquit, qui uenit ad me, non eijciam foras. Et: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo uos. Quod cum ita se habeat, cum Iudæis & Gentibus, ut sint per Christum facti unum ouile, non habent Iudæi, cur Gentes despiciant, nec habent Gentes, cur Iudæos abominentur, sed debeant pacem & concordiam sectari. Cæterum, quia quæcunque præscripta sunt, in nostri doctrinam præscripta sunt, sicut paulò antè dictum est, sciamus hoc, quod Paulus de Gentibus & Iudæis dixit, ad nos quoque pertinere. Sicut enim monentur Iudæi & Gentes ad Christum conuersi, ut pacem colant, nec alter alterum fastidiat, ita pauperes & diuites, ægroti & sani, inglorij & nobiles, quia unum Christum agnoscunt, unitatem etiam animorum seruent, nec al-

ter alterum contemnat, sed quoquo officio possit, adiuuet.

ὁ ὃς θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς & εἰρήνης, οὗ τῷ πιστεῖν, εἰς τὸ σωθῆναι ὑμᾶς οὗ τῇ ἐλπίδι, οὗ δυνάμει πνεύματος ἁγίου, πέποισμαι δὲ ἀδελφοί μου ὅτι αὐτὸς ἐγὼ σωθῆναι ὑμῶν, οὗ καὶ αὐτοὶ μεσὶ ἐστὶ ἀποδοσύνης, καὶ πληρῶμενοι πάσης γνώσεως, δυναμῶσι καὶ ἀλλήλους νοθεύειν. ὁ λαμβρότερον ὃ ἔχατε ὑμῖν ἀδελφοί ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαγαμιμνήσκων ὑμᾶς, διὰ τὸ ἔχειν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὲρ τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ εἶναι με λεῖτουργόν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὰ ἔθνη, ἰσορρογούντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορά τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη, οὗ πνεύματι ἁγίῳ.

Deus autem spei impleat uos omni gaudio & pace, per fidem, in hoc, ut exuberetis in Spe, per potentiam Spiritus sancti. Persuasum enim habeo, fratres mei, & ipse ego de uobis, quod & ipsi pleni estis bonitate, impleti omni scientia, ualentes etiam inuicem alius alium admonere. Sed tamen audacius scripsi uobis fratres ex parte, ueluti commonefaciens uos, propter gratiam, quæ data est mihi à Deo, in hoc, ut sim minister Iesu Christi in Gentes, administrans Euangelion Dei, ut fiat oblatio Gentium acceptabilis, sanctificata per Spiritum sanctum.

Iterum addit Paulus precationem & uotum, ut quod antea docuit, de mutua inter Iudæos & Gentes ad Christianismum conuersos caritate & pace seruanda, gratia & incremento Dei perficiatur. Et quia recitauerat dictum Prophetæ: In eo Gentes sperabunt, idcirco sumit occasionem à uerbo Sperandi, & sicut antea tribuit Deo epitheton patientiæ & consolationis, ita nunc tribuit ei epitheton Spei. Deus (inquiens) Spei, ac precatur, ut Deus, qui est autor Spei, efficiat, ut iuxta dictum Prophetæ, exuberent in Spe, & impleantur in omnibus aduersis, spiritali gaudio, & pace seu tranquillitate animi, quæ per fidem acquiritur, & uirtute Spiritus sancti in nobis excitatur. Habes hic quatuor insignes uirtutes, quarum incrementum Paulus Romanis precatur, Fidem, Spem, Gaudium & Pacem. Ac de fide quidem & Spe, supra multa dicta sunt. Gaudium autem, nō intelligas mundanum & carnale, sed spirituale & cœleste, quod è certa cœlestium bonorum expectatione, per Spiritum sanctum, concipitur. Similiter & Pacem, non intelligas mundanam, seu securitatem ab externa persecutione, quæ etsi & ipsa donum Dei est, tamen de ea hic non fit sermo. Nec de mutua inter nos pace, seu concordia. Etsi enim & hæc donum Dei est, & ad hanc seruandam Paulus iam Iudæos & Gentes cohortatus est, tamen hic præcipuè intelligit nomine Pacis, illam animi tranquillitatem coram Deo, de qua Capite quinto dixit: Iustificati ex fide, pacem habemus per Iesum Christum. Et quia hæc uirtutes, non nascuntur in humana carne, sed donantur diuinitus, per Spiritum sanctum, idcirco & Paulus ipse petit eas de cœlo, & monet nos suo exemplo, ut & nos ipsas, inuocatione nominis Dei, de cœlo accipere studeamus.

Post precationem & uotum addit Paulus excusationem suæ erga Romanos seueritatis. Videbatur enim aliquanto seuerius aut liberius

rius, tam in Iudæos, quàm in Gentes, inuectus, quàm homines morosi in uirò ignoto ferre poterant. Tu quis es, (inquit) qui iudicas de alieno famulo? Et, Tu fidem habes, habe apud temetipsum. Hæc, & alia eiusmodi uerba etsi non malè dicuntur, tamen uidentur liberiora, quàm quæ politicum hominem apud ignotos deceant. Excusat igitur hanc inciuilitatem, ut apparebat, & affirmat se id non fecisse, uel arrogantia, uel contemptu, uel temeritate, sed officio, & ministerio. Scio, inquit, uos ipsos tanta esse scientia & rerum cognitione, ut possitis, uel absque me, alter alterum de rebus necessarijs admonere. Non dubito etiam, quin uos tanta sitis bonitate, & humanitate, ut meam illam seu audaciam, seu *παρρησιαν* æqui & boni consulatis. Nam, quod feci, necessitate gratiæ mihi datæ, hoc est, officij & ministerij mei feci. Audiamus ergo officium & ministerium Pauli. Minister, inquit, sum Iesu Christi in Gentes, Sacrificans, seu administrans Euangelion, ut fiat Gentium oblatio acceptabilis, sanctificata per Spiritum sanctum. His uerbis exponit Paulus, quid sibi uoluerint Sacrificia Iudæorum, & qui sint publicè præcipui cultus Dei in Christianismo. Nam, cum dicit se sacrificare Euangelion, significat sacrificia Legis, non fuisse nisi conciones Euangelij de Iesu Christo, ideoque, cum Paulus breuem admodum concionem habuit de Christo, & expiatione peccatorum per Christum, maius sacrificium per-
3. Reg. 8.
egit, quàm cum Salomon, in dedicatione templi mactaret hostias pacificas Domino bouum uiginti duo millia, & ouium centum uiginti millia. Ministerium enim sacrificandi in Lege Mosi, primum quidem omnium adumbravit ministerium Christi, quo suum ipsius corpus & sanguinem obtulit Deo Patri in cruce, ad expianda nostra peccata, quemadmodum Epistola ad Hebræos copiose exposuit. Deinde adumbravit etiam ministerium Apostolicum, & eorum qui seruiunt Ecclesiæ, non celebrando Missas Pontificias ad offerendum corpus & sanguinem Christi sub speciebus panis & uini, pro peccatis uiuorum & mortuorum. Hæ enim Missæ, ut sunt Idolomania, ita sunt & coram Deo abominatio, sicut aliàs euidentibus argumentis demonstratum est, Sed adumbravit ministerium illorum, qui seruiunt Ecclesiæ, prædicando Euangelio Christi, & dispensando Sacramenta, iuxta institutionem eius. Et hoc sensu uocat Paulus se *ιεργουντα*, (hoc est) sacrificulum Euangelij, & Gentium. Ac profecto, prædicatio Euangelij haud ineptè adumbratur per ministerium sacrificandi in Lege Mosi. In Lege enim mactabantur & occidebantur ad sacrificia, boues & oues, & id genus bestiæ irrationales. Sic & in Euangelio mactatur & crucifigitur ac mortificatur uetus nostra natura, quæ propter peccatum facta est suo quodam modo irrationalis. Etsi enim in rebus humanis satis habemus rationis, in rebus tamen diuinis natura corrupta sumus, quasi bestiæ, ut ad prædicationem Euangelij unusquisque nostrum afferat in sinu suo bouem, aut uaccam, aut ouem, atque utinam ouem tantum, & non potius porcum, aut lupum, aut aliam immundam bestiam. Cum igitur prædicatur Euangelion Chri-

sti, & accipitur fide, sacrificamur DOMINO, ut fiamus iterum rationales, & transformemur in pristinam imaginem Dei, quam per peccatum amiseramus. Quod sacrificium, cum sit Deo acceptissimum, sentiamus, post expiatorium sacrificium Christi, tunc uerum sacrificium fieri, cum prædicatur Euangelion Christi, & eos non esse ueros sacrificulos, Deo acceptos, qui faciunt Missas Pontificias, sed illos, qui prædicatione Euangelij, sacrificant Deo Ecclesiam, ac illos quoque, qui Euangelio excitati mortificant carnem suam, & inuocant Deum Spiritu contrito & humiliato, iuxta illud Psalmi: Sacrificium Deo, Spiritus contribulatus, Cor contritum & humiliatum Deus non despicies.

Εἴχω ὡς καὶ χεῖρ ἐν χεῖρσι Ἰησοῦ, τὰ πρὸς Θεόν. Οὐ γὰρ ῥαλίστω λαλεῖν τι, ὅν
 οὐ κατεργάσθην χεῖρὸς δι' ἐμὸν, εἰς ὑπακοὴν ἔθνων, λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει
 σημείων, καὶ τῶν δυνάμεων, ἐν δυνάμει πνεύματος Θεοῦ, ὥστε μετὰ ἰσχύος καὶ κυ-
 κλώ μετὰ τῆς ἰσχύος τοῦ πτωχικοῦ τοῦ εὐαγγελίου τῆς Χρείας. Οὕτως δὲ δι-
 λοζιμὸν μόνον εὐαγγελίζεσθαι, ὅνυχ' ὅτι ὠνομαζέσθαι Χριστός, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θε-
 μέλιον διλοοθῶμαι, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, οἷς οὐκ ἀνῆλθεν πῶς αὐτοῖς, ἀλλ' οὕτως,
 ὅτι οὐκ ἀκούσασιν, ἀλλ' ὁρίσονται.

Habeo igitur, quod gloriar per Christum Iesum, in his, quæ ad Deum pertinent. Non enim ausim loqui quicquam eorum, quæ non effecit Christus per me, in obedientiam Gentium, uerbo & facto, per potentiam signorum & prodigiorum, per potentiam Spiritus Dei, ut ab Hierusalem & in circumiacentibus regionibus, usque ad Illyricum, impleuerim Euangelion Christi. Ita uerò annitens prædicare Euangelion, non ubi nominatus erat Christus, ut ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est: Quibus non est adnunciatum de eo, uidebunt. Et qui non audierunt, intelligunt.

Dixit Paulus, se maiori libertate erga Romanos usum, quam fortassis uideatur decuisse, fecisse autem hoc, non temeritate, sed auctoritate gratiæ sibi datæ, hoc est, ministerij sibi diuinitus commendati. Vocatus enim fuit, ut esset minister Euangelij inter Gentes, adeoque sacrificulus Gentium. Nunc igitur explicat, & comprobat ministerij sui auctoritatem. Hæc appendix non est ociosa, nec iactabunda, sed necessaria, ut ad finem huius epistolæ adderetur. Docuit enim in hac epistola summam Christianismi, idque magna grauitate. Posset igitur eotempro quispiam Paulum reñcere, ac uociferari. Quid ad nos Paulus? Et quis est Paulus? Homo est ignotus, & nulla auctoritate illustris. Non igitur sumus ei quicquam obnoxij, ut præceptis aut scriptis eius cedamus, & obsequamur. Hic ergo Paulus exponit uocationis suæ auctoritatem, & quemadmodum statim in principio huius scripti affirmauit se seruum Christi, uocatum ad Apostolaturn, non humana, sed diuina ordinatione, et afferre non nouum aliquod Euangelion, sed antea per Prophetas de Christo promissum, ita nunc in fine scripti repetit, ac docet, quod Deus reipsa comprobauerit ministerij sui auctoritatem, idque duobus argumentis. Alterum est, quod Deus effecerit,

rit, ut per ipsum regiones circumiacentes à Hierusalem, usque ad Illyricum, hoc est, Pannoniam inferiorem, uidelicet, usque ad Danubium, impletæ sunt Euangelio. Hæc est longissima locorum distantia. Vide ergo mihi, initio potentiam diuinæ maiestatis. In tam breui temporis spacio Euangelion Christi sparsum est per unum Apostolum, à Iordane, usque ad Danubium. Et tamen non Iudæi tantum, uerumetiam Gentes persequabantur tam Euangelion, quam Apostolum eius. Hoc illud est, quod Deus per Esaiam ait: **DOMINVS** Esa. 14. Zebaoth decreuit, & quis poterit infirmare? Manus eius extenta, & quis auertet eam? Nam Deus decreuerat, ut Euangelion Christi sui spargeretur in uniuersum orbem terræ. Ite, inquires, in uniuersum orbem. Hoc decretum nemo uel gigantea fortitudine, potuit infirmare. Hoc autem non tantum sciendum est, uerumetiam in usum transferendum, ut fidem nostram confirmemus. Vniuersum enim Euangelion, uidelicet, quod qui crediderit in Christum, habeat æternam uitam, decretum Dei est. Certissimum igitur est, quod nec morbus, nec paupertas, nec conscientia peccati, nec mors, nec horror inferni poterit hoc Dei decretum imbecille reddere. Deinde uide mihi clementiam Dei. In his regionibus, quæ sunt à Iordane, usque ad Danubium, commorabantur homines ^{æthi.}, Idolomanitæ, nec Deum, nec Euangelion eius requirentes, Deus tamen, miseratus calamitates ipsorum, misit ad eos Euangelion suum, nullo eorum merito. Non enim respicit Deus merita hominum, sed suam clementiam, & nostram miseriam. Est & hoc ad usum transferendum. Nam cum affligimur, existimamus Deum idcirco nos fastidire, quod aut homines nos fastidiant, aut grauibz ærumnis oppressi simus, nec habeamus ulla merita, quæ ad placandum Deum proponamus. Docemur autem hoc exemplo Deum non respicere hominum merita, sed calamitates, & ærumnas eorum. Quo grauius igitur affligimur, eo certior salus est speranda, secundum quod dicitur in Psalmo, iuxta est Dominus his qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu saluabit. Postremo uide etiam seueritatem Dei. Quæ enim dona Deus illis Gentibus contulit, gratis, ea iterum abstulit ab ipsis, propter ingratitudinem. Rem miserrimam. Vbi quondam electum Dei organon, Paulus, prædicauit Euangelion Christi, & fuerunt Ecclesiæ celeberrimæ, ibi nunc regnat Mahumetica impietas, quæ præsentissimum affert exitium. Quid igitur dicemus? Populus, qui habitabat in tenebris, uidit lucem magnam, & Lux orta est eis. Sed homines magis amârunt tenebras, quam Lucem. Cum enim Ariana impietas, qua negabatur diuinitas Christi, in his regionibus diuulgaretur, stupendum est, quantum incrementum breui tempore acceperit. Et quanquam Imperator Constantinus, ac nonnulli pñ Episcopi omnem dederunt operam, quoquo modo potuerunt, ut tantæ impietati obuiam iretur, tamen impietas ita progressa est, ut tandem ex ea enatus sit Mahumerismus. Timeamus igitur Dominum, & cum lux Euangelij apud nos in nostris Ecclesijs effulsit, non simus ingrati, sed ambulemus in luce, dum eam habemus.

Nouus enim Arianismus his temporibus apud Sacramentarios gliscit. Nam quemadmodum uetus Arius, negabat æternam diuinitatem deitatis Christi, ita noui Arii negant communicatam diuinitatem humanitatis Christi, ac palam affirmare non uerentur, hominem Christum nec esse omnipotentem, ac omnipræsentem, nec in incarnatione eius fuisse ipsum ad æqualem cum Deo maiestatem assumptum, Sed tum demum assecutum cœlestem maiestatem, cum ab ascensu eius in cœlum, dicitur consedis ad dextram Patris sui. Hoc cerè nihil aliud est, quàm Christum, tum primum Christum esse factum, cum ascendit in cœlum, & occupauit certum locum in cœlo. Quæ impietas latius patet, quàm quisquam incogitantior æstimare potest: nec dubium est, quin si Deus, ingratitude hominum excitatus, conuiuerit, non minus exitium inuectura sit in Ecclesiam Occidentalem, quàm olim Arianismus in Ecclesiam Orientalem inuexit. Inuocemus igitur DOMINVM pñs precibus, ut conterat Satanam sub pedibus nostris. Hæc de priori argumento, quo Paulus comprobat auctoritatem ministerij sui. Alterum & posterius est, Potentia signorum, & prodigiorum. Cum enim Christus emitteret Apostolos suos, ad prædicandum Euangelion suum, dixit de ipsis, Signa, eos, qui credunt, seu adnũciant, quòd credendum sit in Christum, hæc sequentur: Per nomen meum dæmonia ejicient, linguis loquentur nouis, &c. Hæc autem prærogatiua non solum duodecim illis Apostolis, uerum etiam Paulo concessa est. In Actis Apostolicis capite decimono no dicitur: Virtutes non uulgares edebat Deus per manum Pauli, ita ut etiam super infirmos deferrentur à corpore eius sudaria & semicincta, & recederent ab eis morbi & mali spiritus. Vt interim non commemorem, quòd & per impositionem manuum eius dabatur Spiritus sanctus, & suscitaret mortuos. Hæc miracula fuerunt cœlestia testimonia, quòd & doctrina Pauli fuerit cœlestis, & potentia ad salutem omni credenti. Cæterum, quòd Propheta Esaïas de uocatione Gentium generaliter dicit, hoc Paulus accommodat in præsentia specialiter ad suum ministerium. Annitens, inquit, prædicare Euangelion, non ubi nominatus erat Christus, ut ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est: Quibus non est adnuntiandum de eo, uidebunt, &c. Hoc uaticinium de Gentium uocatione, extat apud Esaïam capite quinquagesimo secundo. Et adimit quidem omnibus Gentibus dignitatem meriti, commendat autem gratuitam Dei clementiam, ut sciamus salutem nostram non esse ferendam acceptam nostræ iusticiæ, sed tantum misericordiæ Dei. Quæ res in uerum suum usum translata, confirmat fidem in omnibus tentationibus de peccatorum multitudine & grauitate, ac de periculorum magnitudine, excitat etiam in nobis obedientiam erga Deum, ut tanto, tamq̃ liberali benefactori gratitudinem nostram testificemur.

Διό τ' ἐνεκοπήμην τὰ πρῶτα ῥηθέντων περὶ ὑμᾶς. ἵνα λέμικεῖται τὴν ἐχθρὴν οὐ τοῖς ἑλίμασι ῥύττις, ὡς περὶ διαὶ λέγοντες τοῖς ἐλθόντων περὶ ὑμᾶς ἀπὸ πρῶτων ἐπὶ τῶν, ὡς ἔαν πορευώμαι εἰς τὴν πανίαν, ἐλεύσομαι περὶ ὑμᾶς. ΕΛΠΙΖΩ γὰρ ὅτι πορευθὶς

μὲν

ἡμεῖς, θιάζομεν ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεδίτῃκα ἐκεῖ, εἰς ὑμῶν προδρὸν ἀπὸ μέρες
ἐμὴν ἔχοντες. Νυνὶ δὲ πρεσβόμαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἡμεῖς ὁμιλοῦντες τοῖς ἀγαθοῖς. ὁδοῦντες γὰρ
Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν διὰ τὴν ἐκκλήσιν τοῦ πτωχοῦ καὶ τῶν ἁγίων τῶν Ἱερουσαλὴμ.
ὁδοῦντες γὰρ, καὶ ὁφείλεται αὐτῶν εἶναι. Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐ-
κοινοῦνται τὰ ἔθνη, ὁφείλοισι καὶ τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. ὅτι ἡ ἐ-
κκλησία τοῦ σώματος αὐτοῖς τὸν καρπὸν ὅσων ἀποστέλλομαι δι' ὑμῶν εἰς
τὴν παντίαν.

Quapropter & præpeditus sum saepe, quo minus uenirem ad uos. Nunc uero, cum non amplius habeam locum, in regionibus his, desiderium autem habeam ueniendi ad uos multis iam annis, quodcumque iter instituero in Hispaniam, ueniam ad uos. Spero enim fore, ut istac iter faciens, uideam uos, & à uobis producar il-
luc, si tamen uestra consuetudine prius ex parte fuero expletus. Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrans Sanctis. Visum est enim Macedoniae & Achaiae, communicationem aliquam facere in pauperes Sanctos, qui sunt Hierosolymis. Nam ita uisum est i-
p-
plis, & debitores illorum sunt. Etenim si spiritualia sua communica-
uerunt gentibus, debent & hæ in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur ubi perfecero, & obsignauero illis fructum hunc, reuertar per uos in Hispaniam.

Excusatio, cur hætenus non uenerit Romam. Præpeditus, in-
quiens, sum, quo minus hætenus ad uos uenerim. Vnde ergo erat
præpeditus? Officium & uocatio exigebat, ut iuxta Esaiae oraculum,
adnunciaret Euangelion in his finitimis regionibus, in quibus non-
dum erat prædicatum, & tamen in uotis semper habuit, ut contin-
gat ipsi occasio, suscipiendi ad Romam profectionem. In principio
huius Epistolæ scripsit, Semper in precibus meis orans, si quo modo
tandem aliquando prosperum iter contingat, uolente Deo, ut ad
uos ueniam. Hic ergo discamus, æquo animo ferre, si in bono no-
stro proposito impediamur. Paulus precatus est Deum, ut Ro-
mam uideat, idque non curiositate, sed optimo consilio, ut concio-
netur illic Euangelion Christi, & confirmet Romanos in fide. Et ta-
men multis annis, alia atque alia occasione præpeditus est. Videbatur
res cessura in magnam gloriam Dei. Sed ne sic quidem uoluit Deus
uoto Pauli statim satisfacere. Non igitur indignemur, si non mox ui-
deamur impetrare, quod petimus, non succenseamus, si bonum
nostrum propositum impediatur. Nam Deus semper quidem exau-
dit precantes ex fide, non statim autem solet exauditionem pateface-
re. Et exaudit nos non iuxta animi nostri sententiam, sed iuxta sen-
sum Spiritus, ut etiam si uideatur nos non exaudisse secundum nostram
uoluntatem, certò tamen sciamus, eum exaudisse nos secundum no-
stram utilitatem. Deinde fecit Deus Paulum uel tandem uoti compo-
tem, ut Romam uenerit, sed captiuus, sed uinctus. Hæc est solennis cō-
suetudo Dei, q̄ cum confert in quempiam aliquam felicitatis huius
seculi particulam, adiciat ei partem infelicitatis, ut non habeat soli-
dam

dam in hoc mundo felicitatem. Patriarcha Iacob diutina mœsticia afflictus est, propter Iosephum filium suum, & desiderauit eum, præ magnis huius terræ opibus, incolumem uidere. Comperit tandem, eum non solum incolumem superstitem esse, uerum etiam in Ægypto regnare. Quare, maximo gaudio perfusus, Sufficit mihi, inquit, si adhuc Ioseph filius meus uiuit. Vadam & uidebo illū, antequam moriar. Sed hoc gaudium permiscebatur magna tristitia. Cognoscit nefarium scelus fratrum in Iosephum. Necesse habet deserere terram promissam, & in Ægyptum proficisci, ubi uidebat futurum, ut familia eius grauissimè affligeretur. His moribus assuefacit nos Deus, ut cupiditatibus nostris frenum iniiciamus, & ad consequendam huius seculi felicitatem non insano, aut impio affectu contendamus, sed cogitemus, nec ullam talem felicitatem, etiamsi eam adepti fuerimus, esse perfectam, & solidam, nec ueram felicitatem in hoc seculo, sed tantum in futuro quærendam.

Quid autem est causæ, quæ cum Paulus impleuerit Euangelio Gentium regiones à Hierusalem, usque in Illyricum, à Iordane usque ad Danubium, & uideatur suo officio in his locis defunctus, non suscipiat hoc tempore, quo hanc epistolam scripsit, profectionem ad Romanam? Respondet ergo: Nunc, inquit, proficiscar Hierosolymam, ministrans Sanctis. Commemorat aliam apostolici officij functionem. Non solum enim concionabatur Euangelion, sed etiam agebat curam pauperum Iudæorum, & colligebat nomine eorum eleemosynam. His enim temporibus magna erat fames in Iudæa, de qua prædixerat Agabus propheta, quemadmodum scriptum est in Actis Apostolicis capite undecimo. Accedebat & illud, quod Iudæis profitentibus Christum diripiebantur facultates. Cum igitur tam publica rerum penuria, quam priuata calamitas Iudæos ad Christum conuersos ad summam paupertatem redegisset, proposuerunt, inquit Lucas, discipuli, prout cuique suppetebat, singuli mittere in subsidium, habitantibus in Iudæa fratribus. Et Gala. 2. dicit Paulus sibi ab Apostolis demandatum, ut inter Gentes memor esset pauperum fratrum in Iudæa. Itaque summam dedit operam, ut huic officij sui parti satisfaceret, & pauperibus, quoad fieri posset, nihil deesset. Vide curam eius pro pauperibus, 2. Cor. 8. & 9. Vide & hoc loco, quam modeste, quam ciuilitè, quam uerecundè petat à Romanis eleemosynam. Non dicit diserte, Rogo, aut postulo, ut cōferatis eleemosynā in pauperes Iudæos, qui & publica fame premuntur, & persecutione exuti sunt suis facultatibus. Sed recitat tantum exemplum Macedoniae & Achaiae, & recitat ipsi circumstantijs ac rationibus, quibus merito & ipsi Romani excitari debent, ut aliquid subsidij in Iudæam mittant. Achaia, inquit, & Macedonia contulerunt sua subsidia fratribus egenis in Iudæa, quia sunt illorum debitores. Unde? Num paupertatis tantum ratione? Et si hæc sola sufficiens causa est, cur conferenda sit eleemosyna in pauperem, tamen Paulus aliam quoque causam recitat. Communicauerunt, inquit, Gentibus sua spiritualia. Debent igitur & hæc in carnalibus ministrare illis. Christus

ficat se uenturum cum maximis & præstantissimis bonis. Deinde, obsecrat Romanos, ut adiuuent ipsum precationibus, & simul cum ipso certent aduersus incredulos Iudæos, ut possit conficere ministerium suum, & miseris afferre eleemosynam. Satan enim crudelissimè sæuiebat in Paulum, per Iudæos, qui omne suum studium ad opprimendum ipsum conferebant. Vide Act. 18. & 21. Et 2. Cor. 11. Obsecrat igitur Romanos, ut, quia non uersabatur tutò inter Iudæos, unà cum ipso agoni sent, seu certent precibus. Hic duo ueniunt obseruanda. Alterum est, de mutuis Christianorum precibus. Rem mirandam. Paulus, uir tantus, organon Dei electum, raptus in tertium cælum, raptus in paradysum, obsecrat Romanos, Paulo omnibus spiritualibus donis inferiores, ut adiuuent ipsum precibus, & unà cum ipso orationibus pugnet. Admoneamur ergo hoc exemplo, ne quis, quamuis excellentissimus, cõtemnat, sed potius magno desiderio requirat proximi sui in hac terra, quamuis abiectissimi preces & orationes. Non sunt quidem inuocandi Christiani, qui in Domino obdormierunt. Non enim audiunt nostras preces. Sed Christiani, q̃ adhuc superstites sunt in hac uita, admonendi sunt ut pro nobis orẽt. Hoc enim iussit Deus, Orate, inquit, pro ijs, qui uos ledunt: quanto magis orandum est pro amicis, & pro ijs, qui nos non lædunt. Huc faciunt exempla Prophetarum & Apostolorum, qui pro populo orarunt. Alterum est, q̃ Paulus explicat, quę sit militia Christianorum, & quę sint arma eorum. Dicit enim *ὁ ἀγὼν ἡμῶν ἐστὶν κατὰ τὰς πνευματικὰς*, hoc est, ut certetis mecum precibus cõtra incredulos. Non fit in præsentia mētio officij Magistratus Politici, cuius inter est subditos, etiam externis armis defendere. Christianorum autem arma, quibus se inuicem propugnant & defendunt, sunt preces. Habemus enim asiduum hostem Satanam, contra quem semper agenda sunt excubię precibus. Et hæc est Sanctorum communio, & catholica Ecclesia. Hoc enim modo, qui in Germania commoratur, pugnat pro eo Christiano, qui longissimè à nobis, in medio Turcarum uitam agit. In posteriori libro *τὰς ἀληθειῶν* cap. 30. dicit Ezechias de Israelitis in captiuitatem abductis: Si uos reuersi fueritis ad Dominum, & fratres uestri, & filij habebunt misericordiam coram dominis suis, qui illos duxerunt captiuos. Inter fructus autẽ reuersionis ad Dominum, seu pœnitentię, continentur etiam precationes. Quare nos priuati homines, non possumus melioribus armis miseros & afflictos fratres nostros, qui sunt inter incredulos captiui, iuuare, q̃ precationibus. Postremò, quòd officium petit Paulus à Romanis, ut pro ipso orent, hoc uicissim præstat etiam ipsis. Deus pacis, inquit, sit cum omnibus uobis, Amen.

CAPVT

CAPVT XVI

ΣΥΝ ΙΣΗΜΙ ΔΕ ΥΜΙΝ ΦΟΙΒΩ ΤΗΝ ΑΔΕΛΦΉΜΕΝ, ΟΥΣΑΝ ΔΙΑΚΟΝΟΝ ΕΙΛΕΛΑΙΩΣΤΑΣ
 ΦΙΛΙ ΚΥ ΚΕΥΧΕΑΙΣ, ΙΝΑ ΑΥΤΉ ΠΡΟΣΔΕΞΗΔΕ ΚΥ ΚΥΡΙΩ, ΑΓΙΩΣ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ, ΚΥ ΑΓΓΕ-
 ΣΗΤΕ ΑΥΤΉ ΚΥ Ω ΑΥ ΥΜΩΝ ΧΕΙΡΗ ΠΡΟΣΤΗΛΑ. ΚΥ ΑΥΤΗ ΠΡΟΣΑΙΩΣ ΠΡΑΧΩΝ Ε-
 ΧΟΝΕΝ, ΚΥ ΑΥΤΟΥ ΕΜΟΥ.

Commendo autem vobis Phœben, sororem nostram, quæ est
 Diacona Ecclesiæ Cenchreensis, ut illam suscipiatis in Christo, ita ut
 decet Sanctos, & aditis ei, in quocuncq; uestri eguerit negotio. Nam
 hæc, cum multis affuit, tum mihi etiam ipsi.

VO D solenne est in scribendis epistolis, ut absoluto prin-
 cipali statu, addatur commendationes & salutationes, hoc
 etiam Paulus in hac sua ad Romanos epistola sequitur.
 Postquam enim absoluit, quod de Fide, Spe & Caritate in-
 stituit, addit initio commendationem piæ mulierculæ Phœbes. Et si
 autem in hoc ultimo capite multa peregrina, & nobis ignota nomina
 continentur, ut uideatur superuacaneum esse, in eo explicando im-
 morari, tamen, si rectè expendamus, non erit ociosum percurrere.
 Admonemur igitur generaliter ex hoc capite, quod Christianismus
 non sit *μεγαλοπρία*, sed summa humanitas erga præsentis & absentes.
 Qua in re, hypocritæ digni sunt reprehensione, qui arbitrantur Chri-
 stianismum in hoc situm esse, ut fugias hominum contubernia, & con-
 feras te in eremum, ac nunquam amplius uel parentū, uel amicorum
 memineris. Scripta de Eremitis tradunt, Macheten quendam anacho-
 ritam accepisse in sua solitudine fasciculum literarum, quæ à parenti-
 bus & amicis missæ erant. Et cum aliquandiu eas cogitabundus manu
 tenuisset, exclamat: Quàm uariarum cogitationum lectio istarum lite-
 rarum mihi causa erit. Itaq; mox coniecit eas, nondum lectas, ac ne qui-
 dem reclusas, in ignem. Hoc uelut insigne strategema commemorari
 solet. Sed quicquid sit, non certè exemplum est generaliter ad imita-
 tionem propositum, ut doceat Christianismus constare in contem-
 ptu piorum affectuū erga parentes & amicos, sed potius docendum
 est, quod Christianismus constet in caritate, ex puro corde, (ut Paulus
 ait) & conscientia bona, & fide non simulata. Dictum quidem est, Qui
 amauerit patrem aut matrem supra me, non est me dignus. Et, Omnis
 ex uobis, qui non renunciat omnibus, quæ possidet, non potest me-
 us esse discipulus. Hæc autem non eò respiciunt, ut exuas *σοφίαν* erga pa-
 rentes aut liberos, aut amicos, sed ne quid aduersus Deum, parentum
 aut amicorum gratia, pecces, quemadmodum aliàs copiosè explica-
 tum est. Cum igitur Paulus in hoc capite, alios commendat, alios salu-
 tet, docet Christianismus exigere, ut alter alteri humanitatis officia
 exhibeamus. Ac initio capitis commendat Romanis Phœben, per
 quam

1. Timoth. 1.
 Matth. 10.
 Luc. 14.

quam adnotationes Græcorum arbitrantur hanc Epistolam è Corintho, ad Romanos à Paulo transmissam esse. Vocat autem eam diaconam seu ministram Ecclesiæ Cenchreenfis. Porro, Cenchreæ portus est Corinthiorum, cuius fit mentio in Actis Apostolicis, cap. 18. ubi Paulus ex noto caput rasit. Sicut enim in adolescente Ecclesia eligebantur Presbyteri ad docendum uerbum Dei, & Diaconi ad administrandas Ecclesiæ facultates & elemosynas, ita eligebantur etiam mulieres Diaconæ seu ministræ, quæ quales fuerint, exponit Paulus 1. Timoth. 5. Hic mulierum ordo, crescente superstitione, corruptus est. E Diaconis enim factæ sunt Nonnæ, quæ arbitrantur se tunc seruire Deo, cum nulli hominum seruiant, & mereri se, suis monasticis operibus, remissionem peccatorum, & regnum cœlestē. Sed abijcienda est hypocrisis & impietas, retinendus autem est legitimus usus, quoad eius fieri potest, talium Diaconarum, ut uidelicet sint honestæ & piæ mulierculæ, quæ suscipiant curam infirmorum. Nam infirmos curare, non est cuiusvis ingenij, sed requirit suum studium & disciplinam. Necessitas etiam ipsa exigit talem quandam diaconarum ordinationem, præsertim in publica mortalitate. Cum enim grassatur pestilentia, aut alius quispiam morbus, alij homines plerumq; sunt crudeles, & se quisq; neglectis alijs, curare solet. In tali igitur casu, necessariò constituendi sunt tam Diaconi, quàm Diaconæ, qui habeant infirmorum rationem. Et qui hoc munere diligenter ac piè funguntur, hi præstant Deo magnum cultum, & testificantur hoc caritatis officio suam fidem in Christum. Vigilare enim cum infirmo, infirmorum mores ferre, & reliquas molestias æquo animo tolerare, insigne opus caritatis est, quod & Deus ipse, etiamsi homines ingrati fuerint, magnis beneficijs rependere solet. Talis Diacona fuit Phœbe, quam Paulus Romanis commendat, & petit, ut suis officijs ipsam piè adiuent. Etsi enim Phœbe nondum seruiuerat Romanis, tali quidem ministerio, quali in Ecclesia Cenchreenfi functa erat, tamen fideliter seruiuerat, cum alijs multis, inquit Paulus, tum mihi etiam ipsi. Sed quid? Videtur quidem uulgare officium, perferre literas de loco in locum, perferre autem tales literas, quales Phœbe pertulit à Paulo ad Romanos, in maximi beneficij loco deputandum est. Hæ enim literæ sunt non Romanæ tantum, sed etiam uniuersæ Ecclesiæ preciosissimus Thesaurus. Nec unquam peruenit ad Romam Thesaurus maiori precio æstimandus, etiamsi eò quondam omnes ferè mundi opes collatæ fuisse dicantur. Filij quidem huius sæculi suas spirant opes. Pijs autem hoc thesauro nihil est acceptius, nihil carius. Quare etiamsi Phœbe nullum aliud officium in Romanos contulisset, tamen hoc beneficio, quod ipsis has literas à Paulo missas reddiderit, satis bene merita est, ut Romani eam quàm commendatissimam haberent.

Ἀπὸ δὲ Πρίσκῃ καὶ Ἀκύλῃ τοὺς συνδράμους τοὺς χειρῶν ἡμῶν, οἱ τῶν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὸν ἑαυτῶν ῥάχην ὑπέσταντο, οἱ οὐκ ἐγὼ μόνον ἀνέχεσθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν, ἡ τῆς κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησία.

Salutate Priscam & Aquilam, cooperarios meos in Christo Iesu, qui pro anima mea suam ipsorum cervicem supposuerunt. Quibus non solus ego gratias ago, sed & omnes Ecclesiae gentium. Item, quæ in domo illorum est, congregationem.

Commendationem Phœbes, sequuntur salutationes. Pertinent autem hæc tam ad caritatem, quam ad fidem. Salutare enim absentem est officium caritatis. Dilige proximum, sicut teipsum. Est & Euangelion cœleste. Deus enim adnuntiaturus nobis suum favorem, & gratiam, non ordinat communiter angelos, qui nobiscum humano more colloquantur. Etsi enim aliquoties misit angelos, qui, quæ ipsis mandata fuerunt diuinitus, externa apparitione, confecerunt, tamen ordinariè constituit non Angelos, sed proximos homines, qui bonam Dei uoluntatem adnunciarent, & salutatione sua diuina beneficia precarentur. Et addit promissionem: Qui uos audit, me audit. Quod, etsi specialiter ad Apostolos dicitur, tamen etiam generaliter est intelligendum de bonis precationibus, propterea quod & hæc sint diuinitus mandata, & nisi Deus uellet incrementum dare, non mandasset, nec leuiter exegisset. Iubet autem Paulus primum omnium saluere Priscam, & Aquilam. De his uide Actor. cap. 18. & 1. Corinth. 16. Ornat autem hos coniuges insigni laude. Comitati enim sunt Paulum summo uitæ suæ periculo. Vnde ait: Qui pro anima mea suam ipsorum cervicem supposuerunt. Tale officium præstitit Christus uniuerso humano generi, & supposuit cervicem suam pro nobis omnibus. Debemus igitur & nos proximis nostris hoc genus officij. Per hoc, inquit Ioannes, cognouimus caritatem, quoniam ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere. Et Christus ipse, Maiorem, inquit, hac dilectionem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis. Quid igitur? Num si fur aut latro quispiam sistitur ad tribunal iudicis, & condemnatur, egone accurram, & petam, ut pro fure aut latrone ipse occidat? Tale exemplum, ne quidem Apostolos ipsos unquam præstitisse legimus. Et tamen dilexerunt proximos suos, ut qui maximè. Quare, quod dicitur: Debemus animas pro fratribus ponere, intelligendum est non de illegitima temeritate, sed de legitima uocatione, ut cum pius Magistratus suscipit defensionem suorum subditorum, aduersus hostes armatos, ibi ponit in discrimen, animam suam, propter subditos. Hoc enim est officium, hæc est uocatio magistratus. Aut cum Paulus concionatur Euangelion in Lycaonia, periculo uitæ suæ, ponit cervicem suam

1. Ioan. 3.

Actor. 14.

pro salute Lycaonenſium. Hæc enim erat uocatio Pauli, ut adnunciaret Gentibus Euangelion. Aut cum ſubditi, uocati à Magiſtratu ad bellum, ad defendendam patriam, ſuſcipiunt arma, ponunt in diſcrimen animam ſuam pro ciuibus, pro liberis & uxoribus. Hoc enim eſt officium eorum. Qui autem latro, legitimo iudicio morte condemnatur, non alterius, ſed illius latronis uocatio eſt, mortem perferre. Quare nec alteri licet ſeſe temerè & illegitimè in loco eius collocare. Eſt & illud hic obſeruandum, quòd Paulus uocet familiam horum coniugum Eccleſiam. Salutate, inquit, Eccleſiam, quæ eſt in domo illorum. Hoc exemplo diſcamus, quòd coniugium non impediatur, quò minus ſit uera Eccleſia in domeſtica familia. Itaque debemus unamquamq; piam familiam, pro uera Eccleſia agnoſcere. Cuius rei cognitio prodeſt tam ad fidem, quàm ad fidei fructus. In qua enim domo, familia agnoſcit Chriſtum, in ea commoratur Deus pater, filius, & Spiritus ſanctus, unà cum Angelis ſuis, & afferunt omnem benedictionem ac ſalutem. Non eſt autem intelligendum, quòd in tali familia omnia ſemper iuxta externam ſpeciem ſint fœlicia, ſed quòd omnia ſiue fœlicia, ſiue infœlicia proſperè cadant. Iuxta illud Pauli: **His**, qui diligunt Deum, omnia ſimul adiumento ſunt in bonum, nimirum his, qui iuxta propoſitum ſunt uocati. Familia Patriarchæ Iacobi erat Eccleſia, in qua habitabat Deus, ſed quantæ fuerunt in ea calamitates & ærumnæ? Idem uides fuiſſe in familia Dauidis. Sed hæc omnia adiumento erant ei in bonum. Excitat etiam huius rei cognitio in nobis ſtudium benè operandi. Nam ſi domeſtica familia eſt Eccleſia, certè honeſtiſſimè uiuendum eſt, non publicè tantum, ſed etiam domi. In publica enim benè inſtituta eccleſia non blaſphematur, non helluatur, non inebriatur, non alia nefanda ſclera designantur. Sic & in domeſtica eccleſia nihil turpe faciendum eſt, propter præſentiam Dei & Angelorum.

Αἰνολογῶτε ἐπὶ πάντες τὸν ἀγαθὸν τὸν μὲν, ὃς ὄντιν ἀπὸ τῆς Αἰτίας τοῦ Χριστοῦ.

Salutate Epāneton dilectum meum, qui eſt primitiæ Achaia in Chriſto

Epānetum uocat primitias Achaia, quòd primus in Achaia crediderit in Chriſtum. Ac tribuitur quidem magnæ laudi, non autem ſufficit, ut primus, ſed ut conſtanter credas Euangelio. Sat cito, inquit, ſi ſat benè. Iudas Iſchariotes cito uenit, ſed & citò abiit. Paulus ſerò uenit, ſed diu, imò perpetuò manſit.

Ἀποστόλοις καὶ Μαρίᾳ, ἣς ὡς ἀλλοτρίαν ἐξ ἡμῶν.

Salutate Mariam, quæ multum laborauit erga nos.

Non fit sermo de Maria uirgine, matre Christi, sicut Monachi hoc dictum Pauli detorserunt. Hæc enim nunquam, quod scriptura tradat, Romæ fuit, sed de alia quadam pia muliercula, quam & sua laude ornat. Quæ multum, inquit, laborauit erga nos. Multis nos beneficijs affecit, uel cùm esset Hierosolymis, aut Antiochiæ, aut in alijs locis nobiscum, uel cùm mitteret nobis à Roma eleemosynam. Cùm ergo hæc mulier benefecerit Apostolo, & collegis ac comitibus ipsius, significat etiam eam participem esse illius promissionis, quæ extat apud Matth. cap. 10. Quicumq; ad bibendum dederit uni ex pusillis his poculum aquæ frigidæ, tantum nomine discipuli: Amen dico uobis non perditurus est mercedem suam.

Ἀποστόλοις καὶ Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναρχαλῶτάς μου, οἱ ὧς ἐγένεον ἐπίσημοι ἐν τοῖς Ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ κήρυξαν ἐν Χριστῷ.

Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos, & concaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo.

Andronicus & Iunias commendantur quatuor epithetis, Cognati Pauli, Concaptiui Pauli, Insignes inter Apostolos, & Priores in Christum credentes. Iuniam autem alij sentiunt esse mulierem, alij uirum. Insignes etiam inter Apostolos amphibolon est, utrum ne sentiat ipsos fuisse insignes Apostolos, Præter enim duodecim Apostolos, dicti sunt & alij Apostoli, non quidem in orbem terrarum missi, quemadmodum duodecim, & Paulus, sed qui fuerunt uel ab una aliqua Ecclesia, uel ad aliquas tantum Ecclesias legati, (hoc enim Apostolum significat.) Vnde & Epaphroditus dicitur Apostolus Philippensium. Ad Philip. capit. 2. An sentiat eos fuisse propter suam pietatem, non tantum apud uulgum, uerum etiam apud Apostolos insignes & celebres. Quod utcumq; se habet, certè fuerunt apud Paulum in sancta existimatione.

Ἀποστόλοις καὶ Ἀμψίαν, τὸν ἀπέσταλτόν μου ἐν Κυρίῳ. Ἀποστόλοις καὶ Οὐρβανὸν τὸν δοῦλόν μου ἐν Χριστῷ, καὶ Στάχυν τὸν ἀπέσταλτόν μου. Ἀποστόλοις καὶ Ἀρχαν, τὸν δοῦλόν μου ἐν Χριστῷ. Ἀποστόλοις καὶ τὸν ἐκ τῶν Ἀριστοβούλων. Ἀποστόλοις καὶ Ἡροδίωναν τὸν συγγενῆ μου. Ἀποστόλοις καὶ τὸν ἐκ τῶν Ναρκίσσων, τὸν δοῦτόν μου ἐν Κυρίῳ. Ἀποστόλοις καὶ Τρύφωνα τὸν Τρυφώδεα, τὸν κοπιῶντα ἐν Κυρίῳ. Ἀποστόλοις καὶ Πορπίδα τὴν ἀγαπῶσαν τὸν Ἰησοῦν πρὸς ἡμέραν ἐκ κοπίας ἐν Κυρίῳ. Ἀποστόλοις καὶ Ρόνφον τὸν ἐλευθέρον ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ ἐμοῦ. Ἀποστόλοις καὶ Ἀσκληπιοτὸν φλέγοντα ἑμῶν, παρόντα ἐν μὲν, καὶ τὸν ἀντὶ τῶν ἀλλοφόνων. Ἀποστόλοις καὶ Φιλόλογον, τὸν Ἰσλίαν, Νυρέαν, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ τὸν ἀντὶ τῶν πάντων ἁγίων.

1 3 Salu

Salutate Ampliam dilectum meum in Domino. Salute Verbanum adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn dilectum meum. Salute Apellam probatum in Christo. Salute eos, qui sunt ex Aristobuli familiaribus. Salute Herodionem, cognatum meum. Salute eos, qui sunt ex Narcissi familiaribus, hos qui sunt in Domino. Salute Tryphanam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salute Persidem dilectam, quæ multum laborauit in Domino. Salute Rufum, electum in Domino, & matrem eius ac meam. Salute Asyncritum, Phlegontem, Herman, Patrobam, Mercurium, & qui cum his sunt, fratres. Salute Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympam, & qui cum his sunt, omnes sanctos.

Hæc uariorum nominum commemoratio non est ociosa & superuacanea uocabulorū coaceruatio. Admonet enim singulos, quos nominatim recenset, sui officij, ut quod faciunt, constanter facere pergant, ne indigna designent ijs laudibus, quæ ipsis ab Apostolo tribuntur. Alij nominantur dilecti, alij electi, alij adiutores, alij probati, alij multum laborantes, alij fratres & Sancti. In hoc igitur studium incumbant, ut tales sint, ac maneant, quales ab Apostolo prædicantur. Continet & hæc nominum commemoratio nonnullam fidei tam exhilarationem quàm confirmationem. Hæc enim Epistola tanti est momenti, ut qui ueram pietatem amat, & inuenit nomen suum in hac epistola cum laude celebratum, haud immerito arbitrabitur nomen suum etiam in libro uitæ, & in cælo scriptum esse. In rationali Aheronis, quod Hebræi Hofen, Græci λογίων uocarunt, impositæ erant duodecim gemmæ, in quibus singulis, singula insculpta fuerunt nomina duodecim tribuum Israelis, ut Aheron gestaret ea coram se, in sacerdotij sui ministerio, significante Spiritu sancto, quod Deus tantam haberet Israelitarum rationem, ut memoriam ipsorum nunquam ex animo suo deleteret. Hæc autem Pauli epistola longè preciosior gemma est, quàm ulla earum, quæ fuerunt Rationali Aheronis impositæ. Quare, qui ueram pietatem agnouit, & inuenit se in hac Epistola nominatim cum laude inscriptum, non dubito, quin iudicauerit, se etiam in corde Domini Dei nostri insculptum. Accedit & illud, quod Paulus initio huius epistolæ affirmat, se indefinenter, Deo teste, mentionem eorum, ad quos scribit, in precibus suis, facere. Cùm igitur in fine epistolæ commemorat, & salutet nonnullos nominatim, facile potuerunt conijcere, se etiam nominatim in precibus coram Deo, à Paulo commemorari, ideoque à Deo ipso clementer respici. Vides has salutationes haudquaquam fuisse superuacaneas.

Ἀπὸ τοῦ ἀγαλλίου καὶ Ἀλφίμα καὶ ἄλλων.

Salutate uos inuicem cum osculo sancto.

Loqui.

Loquitur pro more & consuetudine gentis, qua amici se inuicem osculo excipiebant, quemadmodum nos manuum coniunctione & complexu. Osculum autem, non sit aut hypocriticum, aut dolum, aut lasciuum, sed sanctum. hoc est, ex uera & pia caritate profectum.

Αποτάζοντα ὑμᾶς αἱ ἐκτελῆσαι τοῦ Χριστοῦ.

Salutant uos Ecclesiae Christi.

Non ego solum, & qui mecum sunt, sed etiam alia Ecclesia Christi iubent uos saluere, ut sciatis uos non nobis tantum, uerum etiam multis alijs curae esse, & eos salutem uestram precibus suis Deo commendare. Vestrum igitur erit, ut quod officium uobis ab alijs exhibetur, uos uicissim alijs quoq; praestetis.

ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΛΕΥΜΑΣ ΑΔΕΛΦΟΙ, ΣΚΟΠΕΙΝ ΤΟΤΕ ΤΑΣ ΔΙΧΟΣΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΚΑΛΑ-
 ΛΑ, ΠΡΩΤΗΝ ΔΙΔΑΧΗΝ, ἢ ΝΥΜΕΙΣ ΕΜΑΘΗΤΕ, ΠΡΙΟΥΝΤΑΣ, ΚΑΙ ΕΚΚΛΙΝΑΤΕ ΑΠ' ΑΥΤΩΝ. ΟΙ Γ
 ΨΙΟΥΤΟΙ ΤΩ ΚΥΡΕΙΩ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΩ ΟΥ ΔΟΥΛΕΥΟΥΣΙΝ, ΑΛΛΑ ΤΗ ΕΑΥΤ' ΗΜΙΣΤΑ
 ΧΡΗΣΤΟΛΟΓΙΑΣ, ΟΥ ΔΥΛΟΓΙΑΣ ΔΙΔΑΚΤΩΣΙ ΤΑΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΤΩΝ ΑΙΜΩΜΑΡΩΝ, ἢ ΤΩ ὙΜΕΩΝ ΨΑ
 ΜΟΙ ΕΙΣ ΠΑΝΤΑΣ ΑΦΙΚΕΘΟ, ΧΑΙΡΩ ἘΝ ΤΟ ΕΦ' ὙΜΙΝ, ΘΕΛΩ ΛΕ ὙΜΑΣ ΣΟΦΟὺΣ ΜΗ ΕἶΝ ΕΙΣ ΤΟ
 ΣΚΑΛΟΝ, ΑΙΜΩΜΑΡΩΣ ΛΕ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΙΟΝ.

Obsecro autem ſuos fratres, ut conſideretis eos, qui diſſidia & offendi-
cula contra doctrinam, quam uos didiciftis gignunt, & decli-
netis ab illis. Nam, qui eiufmodi ſunt, Domino Ieſu Chriſto non
feruiunt, ſed ſuo uentri, qui per blandiloquentiam & aſſentationem
decipiunt corda ſimplicium. Nam ueſtra obedientia ad omnes per-
manuit. Gaudeo igitur ſanè de uobis: Sed uolo uos ſapientes qui-
dem eſſe ad bonum, ſynceros autem ad malum.

Salutationibus interimiscet (sequuntur enim & alia) obsecrationem & cohortationem, ut caueant ab impia doctrina, pugnante cum ea, quam in hac Epistola tradit. Nunquam enim tam bene cum rebus humanis actum est, quin, cum diuinitus uerè pia doctrina instituta fuerit, non introducatur etiam, astu Satanæ, falsa doctrina. Simile, inquit Christus ipse, est regnum cœlorum homini seminanti bonum semen Matth. 13. in agro suo, sed dormientibus hominibus uenit inimicus, & seminauit zizania inter triticum &c. Et uulgo dici solet: Vbi cunq; ædificauerit Deus templum, ibi solet & Satan ædificare sacellum. Vnde & Paulus Act. 20. alias, cum in discessu suo alloqueretur presbyteros Ephesios: Noui hoc, inquit, quòd ingressuri sint post discessum meum lupi graues, in uos, non parcentes gregi, Et ex uobis ipsis exorientur uiri loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se. Quod affirmat futurum apud Ephesios, hoc idem metuit futurum apud Romanos. Nec fuit uanus metus. Quæ .n. pia doctrinæ corruptela exorta sit in Romana ecclesia, notius est, quàm ut hoc loco breuibus exponi queat. Nos in præsentia de ea tantum corruptela dicemus, quæ ut tēporibus Pauli gliscebatur,

Actor. 15.

ita postea, mutato quidem nomine, sed re incolumi, & aucta, per-
 uagata est per uniuersam Ecclesiam. In diuulgatione enim Euange-
 lij per Apostolos, in orbem terrarum, fuerunt Pharisei, conuersi qui-
 dem ad Christum, sed Christianismum cum Pharisaismo commiscen-
 tes, qui docebant, Nisi circumcisi fueritis, non potestis salui fieri. Hos
 uidetur Paulus hoc loco notare, in quos alias copiose & grauiter, præ-
 fertim in epistola ad Galatas, inuehitur. Etsi autem hæc hæresis, de cir-
 cuncisionis necessitate, abolita uidetur, tamen impietas ipsa Pharisaica,
 alijs nominibus ita excreuit, ut ueritatem Euangelij hætenus planè
 corruerit & obscurauerit. Tunc enim dicebatur Pharisaismus, nunc
 autem dicitur Papismus, & Monachismus. Diuersa quidem sunt no-
 mina Phariseorum, exigentium circuncisionem, & Pontificum ac
 Monachorum, sed eadem est impietas. Nam Pharisei, ad Christum
 conuersi, sed peruersè, affirmabant, Christum tunc prodesse, si factus
 fueris Iudæus, & operibus legis meritis, ut beneficijs Christi fruaris. Sic
 & Pontifices, ac Monachi dicunt nos beneficio passionis Christi tunc
 frui, cum operibus nostris meremur, & redimimus peccatorum re-
 missionem. Hoc testantur non solum Monachorum scripta & pro-
 fessiones, uerum etiam bullæ ipsæ Pontificiæ, quæ merito contritio-
 nis, confessionis, & aliorum operum, pollicentur omnem peccatorum
 ueniam. Vides igitur in Pharisaismo, & Monachismo diuersa quidem
 esse nomina, sed planè eandem impietatem. Atq; hæc quidem uetu-
 stissima est hæresis, quæ subinde alia atq; alia nomina sortitur. Post-
 quam autem hisce temporibus pia doctrina Euangelij, beneficio Dei,
 instaurata est, ecce tibi, tot ferè doctrinæ subingrediuntur, quot sunt
 cætus hominum. Alij enim sunt Anabaptistæ, alij Sacramentarij, alij
 Libertini, alij Schuuencofeldiani, alij Seruetiani, alij alijs erroribus &
 impietatibus sordidati. Quid ergo in tanta doctrinarum uarietate fa-
 ciendum? Audiamus Paulum: Obscuro, inquit, uos fratres, ut confide-
 retis eos, qui dissidia & offendicula, contra doctrinam, quam uos didi-
 cistis gignunt, & declinetis ab illis. In uarietate igitur doctrinarum,
 considerandum est initio, quæ fuerit doctrina prima. Consideretis,
 inquit, eos, qui dissidia & offendicula gignunt, contra doctrinam,
QVAM VOS DIDICISTIS, hoc est, quam hisce temporibus,
 quibus patefactum est Euangelion Christi, **PRIMAM** audiistis,
 & cognouistis. Memorabile enim est, quod Tertullianus scribit. Con-
 stat, inquit, id uerius, quod prius: id prius, quod & ab initio: ab
 initio, quod ab Apostolis. Et iterum: Aduersus uniuersas Hæreses
 iam hinc præiudicatum sit, id esse uerum, quodcunque primum, id
 esse adulterum, quodcunque posterius. Percurre historias re-
 rum gestarum ab initio orbis terræ, & inuenies hanc regulam esse
 uerissimam. Sub Adamo Prima omnium doctrina erat: Ex omni
 ligno

Cōtra Mar-
tionem li. 3.Aduersus
Praxeam.

ligno paradisi comede, de ligno autem Scientiæ boni & mali ne comedas. Accedit paulò post alia: Nequaquam moriemini. Scit Deus, quòd in quocunq; die comederitis ex eo, aperientur oculi uestri, & eritis sicut dii, scientes bonum & malum. Hæc doctrina erat posterior, ideoq; adultera. Post peccatum, prima omnium doctrina erat: Semen mulieris seu filius uirginis conteret caput serpentis. Cuius sententia est: In solo Christo est expiatio peccati, liberatio à potentia Satanæ, & à morte. Quodcunq; deinde excogitarunt Gentes de dijs & sacris eorum, quibus expiarent peccata, & consequerentur gratiam Dei, posterius erat, ideoq; adulterum. In instauratione Politicæ inter Israelitas, prima doctrina erat illa, quam Moses tradidit de Decalogo, & de Propheta, hoc est, Christo post se excitando, ac de sacris, quibus Christus adumbraretur. Hæc doctrina, ut erat in instauratione Ecclesiæ Israeliticæ prima, ita fuit maximis miraculis confirmata. Quæ igitur posterius sequebatur, per Baalitas, per Camarim, per Pseudoprophetas, adultera erat. Temporibus Apostolicis, quibus Euangelion de Christo illustratum & confirmatum est coelestibus miraculis, prima doctrina erat, quam Apostoli, accepto Spiritu sancto, concionabantur, tam inter Iudæos, quàm inter Gentes, in toto orbe terrarum, de qua Paulus dixit: Si nos aut Angelus è cælo prædicauerit uobis Euangelion, præter id quod prædicauimus uobis, anathema sit. Quæ ergo doctrina postea secuta est, autoribus Pseudoapostolis, Hæreticis, Pontificibus, & Monachis, adultera est. Hisce nostris temporibus, quibus doctrina Ecclesiæ repurgata est, beneficio Dei, à sordibus Sophisticis, monasticis & Pontificijs, prima erat, quam omnes ministri Ecclesiæ à Spiritu sancto excitati, initio, unanimi concordia, de iustificatione impij, & de sacramentis Euangelij, aduersus Papisticam impietatem concionabantur. Posterior autem fuit Anabaptistarum, Cinglianorum, seu Sacramentariorum, & id genus aliorum. Relinquitur ergo eam esse adulteram. Quare in dijudicatione de doctrina diligenter obseruandum est, quæ doctrina, in instauranda Ecclesia, fuerit prima, ut cognoscamus, posteriorem, cū priori pugnantem, ab inimico esse, iuxta parabolam, seminatam, & eradicatione dignam. Deinde, postquam ueritas doctrine cognita est, declinate, (inquit Paulus) ab ijs, qui gignunt aduersus primam doctrinam dissidia & offendicula. Idem docet Christus, Cauete (inquiens) à Pseudoprophetis, & à fermento Phariseorum. Et Ioannes: 2. Ioannis. Si quis uenit ad uos, & hanc (primam uidelicet) doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domū, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi aue, communicat operibus eius malis. Hoc aut idcirco nobis commemoratur, ut in horū temporū dissidio, de controuersia religionis, consolationem habeamus. Hac enim doctrina, quæ est in nostris ecclesijs usitata, & quam Paulus hac sua epistola perspicuè exposuit, separamus

nos

nos partim à summis Pontificibus & Episcopis, adeoq; à monarchis huius terræ, partim à uiris alioqui insigni doctrina ornatis, ac fieri potest, ut ex hac separatione sequatur uastatio multarum regionum, & clades innumerabilium hominum. Grauiſſimum autem & durissimum uidetur, ab ijs discedere, qui gloriantur nomine Ecclesiæ, qui sedent ad gubernacula reipub. qui sunt magnis sapientiæ & eruditionis ornamentis insignes. Grauiſſimum etiam est, præbere suo dissidio occasionem, ad multas & uarias calamitates, quæ secutura uidentur. Sed quid facias? Petrus dicit: Plus obediendum est Deo, quàm hominibus. Christus & Apostoli iubent eos cauere, qui alienam à uerò Euangelio Christi doctrinam afferunt. Tertullianus ex parabola de zizanijs docet, Id esse uerum, quod primum, id esse adulterum, quod posterius. Manifestum autem est, doctrinam Pontificiam & Monasticam esse posteriorem Euangelio, quod Apostoli adnunciarunt. Manifestum item est, doctrinam de Anabaptismo, & de absentia corporis & sanguinis Christi à coena eius, esse posteriorem ea doctrina, quam initio omnes pij ministri Ecclesiæ, aduersus Sophisticam & Papisticam impietatem docuerunt. Quare necesse habemus ab illis declinare, ut Paulus ait, & ab ipsis cauere, ut Christus loquitur, etiam si fractus illabatur orbis. Non est dubium, quin & Apostoli ipsi uiderint, occasione Euangelij in orbe diuulgati, uniuersam suam gentem ruituram, & maximam in hoc mundo mutationem secuturam. Sed quo se uerterent? Ut uocationem Dei sectarentur, necesse erat. Ut autem tranquillam in hoc mundo uitam agerent, non erat necesse.

Deindè, Paulus non simpliciter hortatur, ut caueant sibi ab ijs, qui nouam doctrinam, contra primam & ueram introducunt, sed addit etiam, quales sint homines, & quid noua sua doctrina quærant. Qui eiusmodi (inquiens) sunt, Domino Iesu Christo non seruiunt, sed suo uentri, & per blandiloquentiam, & assentationem decipiunt corda simplicium. Etsi hæ sunt uulgares omnium ferè dogmatistarum, hæreticorum, hypocritarum, & monachorum proprietates & conditiones, ut nouis suis dogmatis, non quærant gloriam Christi, sed gloriam hominum, nec uerè seruiant nomini Christi, sed magis suo uentri, & rerum suarum tranquillitati, Solent etiam simplicibus humanitate, suauitate sermonis, blandiloquentia, & assentatione, seu uana pollicitatione beneficiorum Dei imponere, tamen Paulus hoc loco uidetur propriè perstringere, (quemadmodum supra diximus) illos Iudeos, qui etsi conuersi erant ad Christum, tamen exigebant adhuc, & urgebant circumcisionem, in quos etiam alias seuerissimè inuehi solet. Galat. 5. Utinam, (inquit) abscindantur, qui uos conturbant. Et capite sexto: Quicumque uolunt placere in carne, hi cogunt

uos circumcidi, tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim, qui circumciduntur, legem custodiunt, sed uolunt uos circumcidi, ut in carne uestra glorientur. Et Philip. 3. Complures ambulant, de quibus saepe dixi uobis, nunc autem & flens dico, inimici crucis Christi, quorum finis perditio est, quorum Deus uenter, & gloria in dedecore ipsorum, terrestria curantes. Hortatur igitur & hoc loco Romanos, ut caueant sibi à doctoribus Circumcisionis, & declinent ab eis, propterea quod non *quæram* *χρὶστος*, sed *χρὶστος*, non mentem, sed uentrem, ut sint tam inter Gentes, quam inter Iudeos ruti, ac terrenis suis rebus consulant. His doctoribus successerunt Romæ, Pontifices & Monachi, exactores humanarum traditionum, & doctores operum, ac meritorum eorum, qui per blandiloquentiam, & *εὐλογία*, hoc est, prolixas promissiones coelestis regni propter observationem suarum traditionum, summum locum in Ecclesia consecuti, non hoc agunt, ut uera Christi doctrina obtineat, sed ut ipsi summa dignitate & tranquillitate huius seculi fruantur, etiamsi interea innumerabiles populorum cateruas secum ad æternum barathrum abducant. Declinemus igitur ab his, iuxta Pauli admonitionem, ut seruemur, quemadmodum Petrus ait, à praua ista generatione.

Sed Paulus addit etiam aliud argumentum, quo hortatur Romanos, ut non accipiant nouam doctrinam, sed in prima, eaque Apostolica, perdurent. Vestra, inquit, obedientia permanuit ad omnes. In omnibus Ecclesijs prædicatur summa cum laude, de uestra obedientia, qua exceperitis Apostolicum Euangelion. Cur igitur redderetis uos ipsos hac prædicatione indignos, & sectaremini aliam doctrinam? Sed hæc admonitio Pauli, non diu promouit. Roma enim cœpit paulò post in extremam hypocrisin & impietatem delabi. Postremo addit obseruabilem Parænesin. Volo, inquit, uos sapientes esse ad bonum, synceros autem ad malum. Idem scribit. 1. Cor. 14. Ne sitis pueri sensibus, sed malitia pueri sitis, sensibus uerò perfecti. Utinam homines hanc parænesin tam diligenter sequerentur, quam est clara & perspicua. Solemus enim eam inuertere, ut simus synceri seu imperiti ad bonum, & pueri sensibus, sapientes autem & perfecti malicia. Ac idem plane nobis accidere solet, quod noctuæ, quæ interdum cæcutit, noctu autem uidet: ita & nos perspicaces tantum sumus in sectanda malicia, impostura & impietate, quæ sunt tenebræ, in sectanda autem pietate, quæ est lux & dies, imperitiores sumus pueris. Inuenias, qui de rebus ad mercaturam, ad agriculturam, ad opificia, ad militiam, & ad alias res terrenas pertinentibus sunt eloquentissimi, in doctrina autem religionis, & reddenda eius ratione plusquam infantes. Ut enim, qui sunt impeditioris linguæ, nihil expeditius effantur, quam conuicia, & male-

maledicta, ita magna pars hominum nihil disertius loquuntur, quam aliena à uera pietate. Contra uerò monet Paulus, ut simus sapientes ad bonum, simplices uerò ad malum. Sapere ad bonum, est summam dare operam, ut uerè piam doctrinam rectè cognoscas, conserues, & ei summa cura obedias. Neq; enim aliud est, quod hominem uerè sapientem reddat, quam cognitio piæ doctrinæ. Præceptum Domini, *Psalm. 118.* (inquit Psalmus) lucidum, illuminans oculos, Sapientiam præstans paruulis. Et iterum: Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quaesui. Simplicem autem seu syncerum esse ad malum, est superuacanea negligere, iniuriæ non meminisse, facile esse reconciliabilem, adeoq; suam uocationem, posthabita omni curiositate, simpliciter, & rectè sequi. Hoc, etsi uidetur coram hominibus stultum, tamen summa est coram Deo sapientia.

Ο ΛΕ ΘΕΟΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΩΤΕΙΤΕΙ ΕΝ ΣΑΤΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΩ ΠΟΤΕ ΟΥΜΕΩΝ ΑΙ ΤΑΧΕΙ. Η ΧΕΙΡΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΘ' ΟΥΜΩΝ.

Deus autem pacis conteret Satanam sub pedes uestros breui.
Gratia Domini nostri Iesu Christi sit uobiscum.

Post admonitionem addit Paulus consolationem. Admonuit, ut declinemus ab illis, qui docent impia. Nihil autem certius est, quam quòd cum declinaueris ab impijs doctoribus, & secleris uerè piam doctrinam Christi, Satan omnia aduersa moliatur, quo te ab ea deterreat & abstrahat. Consolatur igitur nunc Paulus Ecclesiam aduersis Satanæ obrutam. Deus, inquit, pacis conterat Satanam &c. Bono sitis animo. Deus, qui est autor omnis pacis, tranquillitatis, & felicitatis, breui efficiet, ut omnia Satanæ consilia, omnis Satanæ potestas concidat, & sub pedes uestros subijciatur. Videndum igitur est, quomodo Satan subijciatur nobis, & in nostram seruitutem atq; captiuitatem redigatur. Sunt enim, qui dant operam magiæ, & arbitrantur se artibus suis posse efficere, ut Satan teneatur captiuus in uitro aut olla. Hæc magna est hominum impietas, & qui sic sunt excæcati, hi potius sunt captiui Satanæ, quam quòd Satan sit ipsorum captiuus. Satan enim, ut est potentissimus, ita & astutissimus spiritus, qui, etsi non potest magicis artibus captiuus teneri, tamen ad decipiendos impios fingit se ipsorum captiuum. Sed pij Christiani ueram habent artem, qua Satanam pedibus suis ita conculcent, ut uerè fiat ipsorum captiuus. Duo enim sunt, per quæ Satan grassatur in hominem, ut dominetur ei. Alterum est peccatū. Alterum afflictio siue illa corporalis & mundana, siue spiritalis, & quam Satan minatur, æterna. Sed propositus nobis est Christus Dominus noster, per quē fit, ut Satan, siue peccatis, siue afflictionibus in nos grasset, sub pedes nostros conterat. De Christo, n. scriptum est

est, Gen. 3. Ipse conteret caput serpentis. Nec dubium est, quin Paulus illud suum dictum, quod antea recitauit, ex hoc loco Genesios sumpserit, & interpretetur. Et Ioan. 16. Princeps huius mundi iam iudicatus est. Et 1. Ioan. 3. Ad hoc apparuit filius Dei, ut dissoluat opera diaboli. Manifestum autem est, quod cum credimus in Christum, tunc adoptemur in filios Dei, & accipiamus de plenitudine eius, ut cum Deus donat nobis Christum, donet etiam nobis unam cum illo omnia. Quare, cum Christus ipse contriuerit caput Satanæ, certum est, quod & nos, qui credimus in Christum, possimus per Christum, caput Satanæ conterere, & opprimere. Hoc, quomodo in nobis fiat, exemplis demonstrare conabimur. Ac primum de peccato, quo Satan nos in sua castra pertrahere conatur. Nasceretur enim filij iræ, & quando renascimur per fidem, tamen reliquiae peccati in carne manent. Itaque Satan sollicitat nos, ut abijciamus Deum, ut contemnamus uerbum eius. Non debet autem Satan in corde, & manibus nostris dominari, sed pedibus nostris conterri. Venit igitur Christus, ut destruat opera Satanæ, quia si in Christum crediderimus, donamur spiritu Christi, ut Deum inuocemus Patrem, & obsequamur uerbo eius. Hoc est Satanam pedibus subijcere & conculcare. Item, Multa & magna designauimus scelera. Satan igitur iubet nos abijcere omnem Spem salutis. Sed conterendus est Satan pedibus. Quomodo? Audiamus Christum. Non misit Deus filium suum in mundum, ut condemnet mundum, sed ut seruetur mundus per eum. Audiamus & Paulum: Certus sermo, & omni acceptione dignus, quod Iesus Christus uenit in hunc mundum, ut peccatores saluos faceret, quorum ego primus sum. Quare, si confirmauerimus fidem, & certo confidamus peccata nobis propter Christum esse remissa, tunc desicetur Satan, & conculcatur pedibus nostris. Dicamus etiam de afflictionibus. Nam Satā, sibi relictus, immittit nobis uaria aduersa, tam priuata, quam publica, quibus minatur nobis perpetuum interitum. Inijcit in corda piorum, Nisi abnegaueritis Christum & Euangelion eius, non solum eijcietur in exilium, uerum etiam occisione peribitis. Sed filius Dei uenit in hunc mundum, ut conterat Satanam pedibus suis, & destruat opera eius. Quare, si crediderimus filio Dei, cognoscemus omnia nobis esse adiumento in bonum, siue uiuamus, siue moriamur. Sic contriuerunt Satanam Apostoli per Christum, qui cum caesi essent in concilio Pontificum, abierunt gaudentes, quod digni essent habiti, ut ferrent contumeliam propter Christum. Sic & Paulus conculcauit Satanam per Christum, cum diceret: Persuatum habeo, quod neque mors neque uita separet nos a dilectione Dei. Quare iubet etiam pios, apud Romanos, bono animo esse in aduersis, propterea quod cum credant in Christum, Deus breui efficiat, ut re ipsa experiantur afflictiones sibi commodas & utiles esse. Tamen si enim initio afflictionum nihil minus uideatur, quam quod nobis sint utiles, tamen in nouissimo intelligemus consilium Dei.

Απαξονταί υμᾶς Τιμόθεος ὁ συνδράκων, καὶ Λούκιος, καὶ Ἰάσον, καὶ Σωσίπα-
 ρος, οἱ συνηνέεις μοι. Απαξομαι υμᾶς ἐγὼ Τέρτιος, ὁ χαίτων τὴν Ἰουδαίαν ἐν Κυ-
 εῖῳ. Απαξεται υμᾶς Γάϊος ὁ ξένος μοι, καὶ Ἐκκλησίας ἑλπίς. Απαξεται υμᾶς Ερα-
 στος ὁ οἰκονόμος ἐν πόλει, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός. ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, Ἀμήν.

Salutant uos Timotheus cooperarius meus, & Lucius, & Iason, &
 Sosipater cognati mei. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi hanc Epi-
 stolam in Domino. Salutat uos Gaius hospes meus, & Ecclesiae toti-
 us. Salutat uos Erastus oecónomus ciuitatis, & Quartus frater. Gratia
 Domini nostri Iesu Christi, sit cum omnibus uobis, Amen.

Redit ad salutationes, idē nec temere, nec ociose, sed ut significet
 pijs, qui sunt Romae, non unum & alterum tantum, sed plurimos eti-
 am in alijs Ecclesijs esse, quibus salus ipsorum sit curae. Ac Timotheus
 quidem satis notus est ex Act. cap. 16. & ex Epistolis, quas Paulus ad i-
 psum scripsit. Quod autem sit etiam mentio Iasonis, Sosipatri, Gaii, &
 Erasti, expendendum, num illi fuerint, quorum sit mentio in Actis A-
 postolicis, Capitibus 17. 19. & 20. & in 2. Timoth. 4. ac num idem sit So-
 pater, qui Sosipater. Ac de hac quidem re non teneat nos anxia sollici-
 tudo, Illud autem nobis curae sit, ut discamus hoc exemplo, mutuam
 beneuolentiam colere, ac siue praesentibus, siue absentibus optima
 quaeque precari.

Τῷ ᾧ διὰ μέντοι υμᾶς συνέξα κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ, κατὰ ἡγεμονίαν μου, ἵνα ὑμεῖς χάριτος καὶ εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἔχητε
 πάντες, καὶ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, Ἀμήν.

Ei autem, qui potens est uos confirmare secundū Euangelion me-
 um, & praconium Iesu Christi, iuxta reuelationem mysterij, tempo-
 ribus aeternis taciti, manifestati uerō nunc, & per scripturas Prophe-
 ticas, iuxta delegationem aeterni Dei, in obedientiam fidei, in omnes
 gentes patefacti, Soli sapiēti Deo, per Iesum Christū, huic (inquam)
 sit gloria in secula, Amen.

Concludit epistolā doxologia, quae nec ipsa est ociosa, nec honoris
 tantum gratia commemoratur. Admonet enim nos, ut cognoscamus
 omnes creaturas esse cōditas in gloriam Dei, & nos debere omnes no-
 stras actiones, omnia cōsilia, omnes conatus nostros, ad solius Dei glo-
 riam referre: Sed hoc opus, hic labor est cognoscere, quae sit uera Dei
 gloria, & quid faciendum sit, quod Deus iudicet sibi gloriosum. Iu-
 dæi hypocritæ, glorificaturi & honoraturi Deum immolabant in ex-
 cellis, & iustrabant liberos suos per ignem. Christiani hypocritæ glo-
 rificaturi Deum, celebrant Missas pro peccatis uiuorum & mortuo-
 rum, peregrinantur ad sepulcra sanctorum, orant rosaria. Alius non
 uestitur carnibus, alius uestitur cucullo. Deus autē non agnoscit talem
 gloriam, sed exigit, ut ad glorificandum nomen eius sectemur legem
 & Euan-

& Euangelion ipsius. Hec dicit Dominus Zebaoth apud Hieremiam, *Hier. 7.* Holocaustomata uestra addite uictimis uestris, & comedite carnes, quia non sum locutus cum Patribus uestris, & non praecepi eis, in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de uerbo holocaustomatum, & uictimarum, sed hoc uerbum praecepi eis, dicens, **AVDITE VOCEM MEAM**, Et ero uobis Deus, & uos eritis mihi populus &c. Et apud Michæam: Quid dignum offeram Domino? Et mox. *Mich. 7.* Nūquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum uentris mei pro peccato animæ meæ? Indicabo tibi o homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te. Vtiq; facere iudicium, diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo. Et 1. Reg. 15. Nunquid uult Dominus holocausta & uictimas, & non potius, ut obediatur uoci eius? Et Christus ait ad Patrem: Ego glorificaui te super terram. Quomodo? Num obtulit multa sacrificia? Nihil minus. Sed quod iussit Pater, hoc impleuit: benefecit hominibus, praecepit Euangelion, confirmauit miraculis, & mortuus est pro nostris peccatis. Hæc erat uocatio, cui destinatus erat Christus à Deo Patre suo. Quare his factis glorificatus est Pater per filium. Pone tibi ob oculos patrem familias. Hic nondum uerè honoratur à familia, cum appellatur honestis epithetis, sed cum familia obsequitur mandatis eius. Idem sentiendum est de gloria Dei. Itaq; glorificatur Deus, cum condonas proximo iniuriam, cum benefacis egeno, cum frenum iniicis iræ, & reliquis cupiditatibus carnis. Deinde obserua mihi epitheta, quæ Paulus hoc loco tribuit Deo. Soli, inquit, **SAPIENTI**. Hoc epitheton multa nos docet. Deus natura est sapiens, imò ipsa sapientia. Sapienter igitur factum est, quod non euestigio post lapsum Adæ miserit filium suum in hunc mundum. Deus natura sapiens est. Sapienter igitur fit, quod immittat nobis afflictiones. Deus natura sapiens est. Sapienter igitur fit, quod hic sit diues, ille pauper, hic sanus, ille ægrotus. Deus natura sapiens est. Bono igitur animo simus in afflictionibus, quia Deus pro summa sua sapientia nouit inuenire foelicem successum. Et si enim nos non intelligimus sapientiam Dei, tamen quia Spiritus sanctus tribuit ei hoc epitheton, dubium non est, quin non tantum sit sapiens, uerum etiam sit sapientia ipsa. Vide nunc mihi, quot sunt, qui iudicent Deum esse insipientem & stultum. Qui enim sunt in afflictionibus impatientes, qui de salute sua in aduersis desperant, qui in aduersis quærunt opem apud Satanam, & magos, aut incantatores, qui posthabita promissione de uictu diuinitus porrigendo, si tuum feceris officium, conuertunt se ad imposturas, ad furta, ad rapinas, denique qui maiorem fidem adhibent promissionibus Satanæ, quàm Domini Dei nostri, hi omnes iudicant Deum esse insipientem & stultum. Quæ cum sit summa in Deum blasphemia, facile intelligi potest, hunc mundum blasphemorum & impiorum hominum plenum esse. Caueamus igitur fide & obedientia, ne in horum catalogo contineamur, sed Deo epitheton sapientis uerè tribuamus. Cæterum, præter epitheton Sapientiae, tribuitur Deo etiam epitheton Potentiæ. Ei, inquit, qui potens est. Hoc epitheton ne-

cessario adiungitur epitheto Sapientiae. Ociosa enim est sapientia, si non habeat adiunctam potentiam, ut quod sapienter est excogitatum, potenter perficiatur. Nunc autem Deus potentissimus est, & iam olim decreuit, ut praedicatio Euangelij de Christo filio suo, quae omnibus retroactis seculis fuit obscura, nunc autem uniuerso mundo, iuxta praeceptum Dei, ex Prophetis scripturis patefacta, uulgaretur & adnunciaretur uobis Gentibus, ut fide eam agnosceretis & ei obediretis. Qui ergo hoc sapienter decreuit, idem etiam potenter uos, ut spero, confirmabit, ne quouis uento doctrinae circumferamini, sed in illa constanter perduretis, quam primam ex Apostolica praedicatione accepistis. Vocat autem Euangelion de Iesu Christo, mysterium aeternis temporibus tacitum, nunc autem iuxta delegationem seu mandatum Dei patefactum. Idem etiam scribit ad Ephesios capite secundo, & ad Colos. capite primo. Quid igitur dicemus de Patriarchis, & alijs pijs in ueteri Testamento? An non fatemur eos fuisse Christianos? Et, an non Euangelion de Christo statim ab initio orbis terrae patefactum & adnunciatum est in Paradiso? Certè est adnunciatum. Sed dicitur aeternis temporibus tacitum, duabus de causis. Vna est, quod etsi promissus erat Christus, qui contereret caput serpentis, seu potentiam Satanæ, & in quo benedicerentur omnes gentes, tamen omnibus illis retroactis seculis, (quae hoc loco dicuntur aeterna tempora) ab Adamo, usque ad incarnationem Christi, & missionem Apostolorum in orbem terrarum, Euangelion de Christo traditum est obscure, inuolutum promissionibus non omnino apertis, & figuris ac sacrificijs, nondum explicatis, ex quibus pii quidem per Spiritum sanctum illustrati, satis, quantum ad salutem ipsorum pertinet, intelligere poterant, Vulgo autem erant abscondita, ac uerè, quod dicebantur, mysteria. Vnde & Paulus uocat tempus illud, tempus Noctis: Nox, inquam, progressa est, quo tempore carent homines luce solis, sed necesse habent, ad dispellendas aliquo modo tenebras, accensis lucernis uti. Itaque quantum discrimen est inter noctem & diem, & inter lucem lucernarum, & splendorem solis, tantum est discrimen inter tempus ueteris & noui Testamenti. Et tamen nulli nec aetati nec tempori defuit concio de consequenda aeterna salute per Christum, quemadmodum alias copiose demonstratum est. Altera est, quod etsi promissum erat, etiam Gentes accessuras ad Ecclesiam Dei, & consecuturas benedictionem in semine Abraham, tamen haec concio nondum erat uulgata inter gentes, & in totum orbem sparsa, sed continebatur tantum in uno Israelitarum populo. Postquam autem missus est Apostolus in die Pentecostes Spiritus sanctus, ibi tum, quod antea de Christo, de regno Christi, & de uocatione Gentium, obscurum uidebatur, & in una tantum Iudaeorum gente utcunque adnunciabatur, patefactum est, diuina clementia, uniuerso orbi, ut omnis, siue Iudaeus, siue Ethnicus, siue circumcissus, siue incircumcissus, siue diues, siue pauper, siue rex, siue subulcus, siue mas siue femina, siue senex, siue puer, eredit in Christum, non pereat, sed habeat aeternam uitam.

Percurrimus

Percurramus interpretatione nostra, quantum Dominus dedit, epistolam, quam Paulus Apostolus Romanis inscripsit, in qua explicantur summæ illæ uirtutes, quibus uniuersa doctrina Christianismi, (hoc est) æternæ nostræ salutis continetur, Fides, Spes, & Caritas. Reliquum igitur est, ut cum Paulus hanc doctrinam non ab hominibus in his terris, sed in Paradiso, adeoq; in tertio cœlo, ad quod raptus fuit, à Christo ipso didicerit, & tamen non sit alia doctrina, quàm quæ in his terris à Prophetis tradita erat, & à Christo ipso filio Dei Apostolis annuntiata, ac per eos in uniuersum orbem terræ uulgata, denique innumeris miraculis confirmata, excipiamus eam, ut cœleste oraculum, & amplectamur ut potentiam Dei ad Salutem omni credenti, quo per Spiritum sanctum renati & illustrati, beneficijs per eam promissis perpetuò fruamur.

Πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.

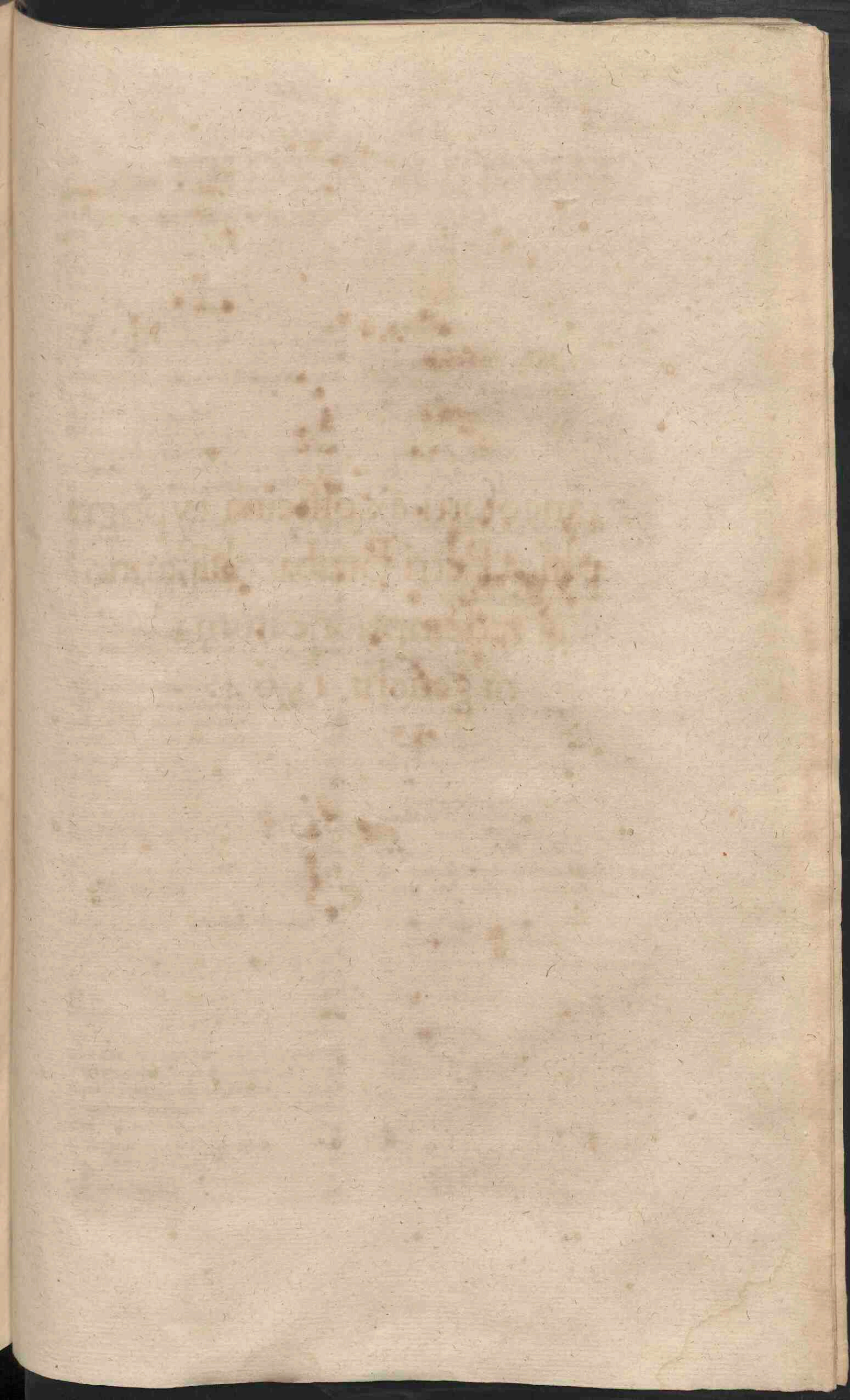
Εὐχαριστῶ τοὺς Θεοὺς διὰ τοὺς χάριτας καὶ τὴν ἐλπίδα
ἣν ἔχω ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου.

Ad Romanos.

Missa fuit à Corintho per Phœben, diaconam, seu ministram Ecclesiæ Cenchreensis.

Francoforti ex officina typogra
phica Petri Brubacchij, anno
à redemptione huma
ni generis, 1564.

INDEX RERVM

MEMORABILIVM IN COMMEN-

TARIO EPISTOLAE AD ROMANOS.

A.

A braha & Israël's semen qui sint	243
Abrahae posteri & cognati quomodo efficiamur	108
Abraham quomodo sit iustificatus coram Deo	101
Ad peccatum quantum	142
Adam qualis initio creatus, & qualis post lapsum factus, quantum etiam malorum auctor sit	134
Adam quibus in rebus typus Christi sit	138
Adam uetus	177
Adiaphora	341
Aemulatio	339
Afflictionum cause	196
Afflictos cum Christo glorificari	207
Affligi cum Christo quid sit	206
Afflictos esse predestinatos	225
Afflictionum euentus	221
Afflictionibus non separari pios à dilectione Dei	222
Afflictiones nostras non esse perpetuas	213
Afflictiones quibus adiumento sint in bonum	223
Afflictio quomodo pariat patientiam	125
Agnitio peccati per Decalogum	169
Anima pro homine	331
Animas pro fratribus ponere	375
Apostolorum autoritas	283
Apostolorum doctrina quae bona adnunciet	283
Apostolicum ministerium in quem usum institutum sit	14
Apostolorum ueri successores	244
Apostolicum ministerium quam late pateat	20.21
Arianismus nouus apud Sacramentarios gliscit	368
Arrogantia fugienda	328
Arrogantia unde oritur	300
Asogys qui sint	46
Auaria quid sit	44

B.

Bancheta seu comessationes & ebrietates maximorum delictorum occasiones sunt	338
Baptismus in quem usum institutus sit	147
Baptizatorum officium	147
Bene precari deuotibus	326
Bona opera necessario esse faciendae	147

C.

Calumnia quid sit	45
-------------------	----

Caritatis officia	320
Caritas proximi quid exigit	17
Caritatem debere esse sinceram	322
Caritas quomodo praeponatur fidei	118
Caro quid sit	183.186.190
in Carne aut secundum carnem esse quid significet	164.188.192
Carnis affectus quid sit	190
Carnis facta spiritu mortificare quid sit	199
Carnis usus an sit prohibitus	350
Carnalis quis dicatur	173.195
Carnalis hominis mors & mortificatio	196
Carnalium natura & ingenium	188
Carnalem hominem mortificandi organa	196
Carnalis quid ex suo affectu reportet	190
Christus ad quos pertineat	83
Christus est liber uitae	251
Christus est patronus seu aduocatus & iudex	346
Christus est uerus & naturalis Deus	345
Christi filij Dei duplex imago	226
Christum esse finem legis, quomodo sit intelligendum	274
Christum etiam ad Gentes pertinere	224
Christus homo est Deus, quomodo sit intelligendum	241
Christus cur lapis offenculi dicatur	268
Christi iusticia quanta sit	143
Christus mediator est solus quo peruenitur ad Deum	18
Christi mortis & resurrectionis potentia	150
cum Christo omnia quomodo donentur nobis	229
Christi officium	14
cum Christo pati	206
Christi Passionis & Resurrectionis uerus usus	120
De Christi persona & duabus naturis in CHRISTO	12
Christus primogenitus inter multos fratres	226
Christus propiciatorium	87
Christus qualis Saluator	273
Christus quomodo induatur	339
Christus quae possideat	228
Christus suo sacrificio expiauit peccatum	187
Christi typus Adam quomodo sit	138
Christus uerus Deus & uerus homo	241
Christianismus in qua re consistat	373

I N D E X.

Christianus uerus in occulto est	66	Deum non respicere personas	53
Ciborum discrimen	341	Deum non esse iniustum, cum purit peccatores	74
Circuncisio cordis	66		
Circuncisionis usus	106	Dei opus, seu homo infirmus, quomodo destrua-	350
Circuncisio quomodo proficit	65	tur	359
Cognoscendas res duplices esse, reuelatus & abs-	314	Deus, patientia & consolationis Deus	223
conditas	314	Deum qui diligant	360.387
Comestiones esse opera noctis	338	Deus quomodo glorificetur	40
Concionatorum diuersa genera	283	Deus quomodo dicatur tradidisse Gentes suis cu-	80
Coniugium ministris Ecclesie à Pontificibus pro-	339	piditatibus	374
hibitum	162	Deum solum esse iustum, & apud Deum saluti-	341
Coniugium spirituale inter hominem rehatum &	47	sticiam quarendam esse	238
Iesum Christum	48	Diaconarum mulierum ordinatio in publica mor-	231
Consentire in scelera quid sit	360	talitate	335
Consensum in scelera etiam constare in recessu	359	Dierum discrimen & obseruatio	128
cordis latente	45	Dilectionis Dei & proximi uera ratio	132
Consentire secundum Iesum Christum quid sit	195	Dilectio Dei, qua nos diligit, quanta sit	235
	ibidem	Dilectio est impletio legis, quomodo sit intelli-	237
Consolatio unde sit petenda	317	gendum	238
Contumeliosi qui sint	209.214	Dilectio Dei quid Paulo significet	235
Corpus uocatur à Paulo homo carnalis	205	Dilectionis seu caritatis Dei commendatio, &	379
Corpus quare dicatur esse mortuum propter	284	quod sit certa	380
peccatum	316	Dilectionis diuine certitudo	45
Corpus quando offeratur Deo	350	Diuine clementie & fauoris erga nos argumen-	321
Creaturarum genitus & parturitio	365	tum	20
Credientium dignitas	18.19	Doctrinam impiam cauendam esse	116
Credientium paucitas unde	317	Doctrinam primam ueram esse	
Cultus à renatis Deo prestandus	209.214	Dolus malus & bonus	
Cultus Dei uerus	205	Donorum officia	
Cultus Dei precipui in Christianismo	284	Dona spiritualia qua per Euangelion conferun-	
Cultus Dei uerus in quo consistat	316	tur	
Cultus rationalis	350	Dubitationi quomodo obuiandum	
ad Curiosas quaestiones responsio generalis	365		

D.

Decalogus confertur statu & Mercuriali	186
Decalogus est dux cecorum	62
Decalogus fons est omnium legum	112
Dei bonitas, patientia & lenitas	50
Deus cur ad impietatem hominum conuiue-	51
at	311
Deus cur conuiueat homines sanctitate insignes	303
collabi interdum in peccata horrenda	311
Deus cur dona auferat	228
Deus cur permiserit Iudeos fieri incredulos	231
Deum cum Christo omnia nobis donare	233
Dei dilectio quanta sit	387
Dei dilectionem fundatam esse super Christo	268
Dei epitheta	243
Dei filium esse uerum Deum Zebaoth	190
Dei filij qui sint	245
Dei inimicum & aduersarium esse quid sit	31
Deum in eligendis filiis non respicere dignitatem	257
parentum	
Deus inuisibilis natura quomodo sese proposue-	
rit Ethnicis inuisibilem & palpabilem	
Deum non esse autorem peccati	

E.

Ebrietates esse opera noctis	338
Ecclesiam aliquam semper esse in hoc orbe	290
Elati qui sint	45
Electiois causam esse clementiam Dei	255.265
Eleemosyna cur in pauperes conferenda	370
Eleemosyna quomodo danda sint	322
Ethnici an habeant in peccatis suis excusationem	59
quod non acceperint legem ut Iudæi	61
Ethnicos habuisse opus legis scriptum in cordi-	37
bis suis	39
Ethnicorum impietas in cultu diuino	21.24.83.263
Ethnicorum seu Gentium turpitudine in uita po-	282
litica	366
Euangelion ad quos pertineat	366
Euangelij concio cur instituta sit in Ecclesia	388
Euangelij predicatio sacrificium uerum	284
Euangelij mysterium tacitum temporibus eter-	348
nis	45
Euangelio non omnes credere	126
Euangelion τὸ ἀγαθὸν seu thesaurum esse	
Excogitatores malorum qui sint	
Experientia quomodo pariat spem	

Fides

I N D E X

F.

Fides quid significet	25
Fides quid sit	127
Fidei exempla	26.27
Fidei condiciones quædam	116
Fidei dignitas	117
Fidei effectus & fructus	122
Fidem esse ex auditu	284
Fidei gemina natura	114
Fides imbecillis an rejiciatur à Deo	117
Fide iustificari hominem quomodo sit intelligendum	26.27
Fidem manum esse cordis, qua recipitur Christus	88
Fidei meritum non respicit Deus, sed meritum Christi	295
Fides organum quo apprehendimus C H R I=	269
STVM	
Fides quæ in inuocatione requiratur	281
Fides & spes quomodo coniuncta sint	216
Fide, spe & caritate constare uniuersam doctrinam pietatis ueræ	6. 7
Fidei, spei & caritatis maiestas & excellentia	8
Filij duplices, naturales & adoptiui	204
Firmorum & infirmorum officium	342
Furtum esculentorum impune fuit apud Lacedæmonios	136

G.

Gaudere cum gaudentibus	327
Gaudium in spiritu sancto	350
Gaudere spe	324
Gaudium spirituale	364
Gentes defecturas esse ab Euangelio C H R I=	306
STI	
Gentium electio seu prædestinatio	224.236
Gentium uocatio	361
Gentes non debere esse arrogantes erga Iudeos abiectos	300.303
Gentes quomodo mutauerint gloriam Dei in similitudinem creaturarum	34.35
Gentibus conuersis quid sit faciendum, ne excidant è gratia electionis	299
Gloriosi qui sint	45
Gratitudo	329
Gratia quid significet Sophistis	294
Gratia quid significet	16
Gratis dictio quantum thesaurum contineat	86

H.

Homo duplex in pio carnalis & spiritualis	195
Hominum duo genera, quæ sine Lege uiuunt	169

Hominum duo ordines circumcisi & incircumcisi	29
Homo externus & internus	177
Hominum genus duplex, hypocrita & manifeste scelerati	77
Homini infelicitas & perditio	209
Homines omnes esse peccatores	77
Hominibus placere	356
Homo uetus quid sit	148
Homo uetus noster quomodo sit crucifixus cum Christo	149
Honor mutus sit inter Christianos	323
Homines quomodo sanctificantur	325
Hospitalitas Christiana	ibidem
Hospitio qui sint excipiendi	325
Hostia uiua & sancta	317
Hypocrita quomodo glorificent Deum	386

I.

Iacob quid significet	239
Idiomatum communicatio	241
Idolomania Ethnorum	33.34.35
Idolomania uera definitio	36
Idolothya	346
Impietas cur sit scilicet	51
Impiorum felicitatem in hoc seculo esse thesaurisationem iræ diuinæ	55
Incredulitatem hominum non facere fidem Dei irritam, quomodo intelligendum sit	70
Infantes credere	282
Infantibus quam necessarius sit Christus	137
Infirmitas hominum duo genera	355
Infirmitas seu imbecillitas intellectu ratio habenda	341
Infirmitas seu imperitus uocatur à Paulo opus Dei	350
Inimicis bene dicendum	326
Iniuria affectus quid facere debeat	330
Inuidia quid sit	45
Inuidia unde oriatur	300
Inuocatione hominem saluum fieri	281
Inuocatio Sanctorum	372
Inuocatio mortuorum	353
Inuocationem sine fide non ualere	281
in Inuocatione spiritum intercedere pro nobis	217
Israel quid significet & unde dicatur	239
Israëlis semen qui sint	243
Iudeorum abiectio 237.246. & causa abiectiois 266.270	
Iudeorum abiectio quomodo intelligenda	291.
	302
Iudei an habeant prærogatiuam coram Deo	58.66.76
Iudei cur facti sint increduli	311
Iudeorum diligentia in tractando ueteri Testamento	297

I N D E X.

Iudeos esse conuertendos	307.309
Iudeorum excacationem & abiectionem esse o-	
lim predictam	296
Iudeorum gens cur in tanto odio hominum con-	
seruetur à Deo	309
Iudeorum gloria & maiestas, qua diuinitus fue-	
runt ornati	239
Iudeorum cordibus uelamen impositum	298
Iudaicarum rerum status post diuulgatum Euan-	
gelium adumbratus in fratribus Ioseph	308
Iudicium extremum	345
Iudicum personas respicientium supplicium	56
Iurare an liceat	18
Iuramentum Pauli	238
Ius seu iusticia Dei quid Paulo significet	47.
	80.91
Iustus & iustificari quid sit	25
Iustos in omni opere bono peccare, quomodo sit	
intelligendum	183
Iusticia duplex, operum & fidei 99. Item Chri-	
stiana & moralis	350
Iusticia Dei quomodo patefacta & comproba-	
ta sit	81
Iusticia Dei quomodo nobis communicetur	82
Iusticie fidei effectus	123
inter Iusticiam fidei & operum quomodo distim-	
guendum	280
Iusticie fructus & donum	160
Iusticia ut illustretur non facienda esse inui-	
sta	74
Iustificatio Abrahamæ	101
Iustificari homines gratis absq; ullo suorum ope-	
rum merito	85
Iustificandi ratio duplex	29

L.

Leuitæ quando ab oneribus Ecclesiasticis sint li-	
berati	4
Lex ad quid data sit si non iustificat	79
Lex auget peccatum, quomodo intelligendum	
	172
Lex seu Decalogus cuius uitio occidat homi-	
nes	170
Lex seu mandata Dei quomodo seruari queant	
	64
Lex cur spiritualis esse dicatur	173
Lex non iustificat uitio seu culpa carnis no-	
stræ	186
Legis seu Decalogi usus	112.144.166.167
Legem implet qui alterum diligit, quomodo in-	
telligendum	335
Legem non abrogari doctrina de iustificatio-	
ne	95
sine Lege qui dicantur uiuere	169
Liberalitas Atheniensium erga bestias	4
Liber uitæ cur ita dicatur, & quis sit	251
Libertas Christiana	340

M.

Magistratus officium	330
Magistratui obediendum esse	331
Malicia quid sit	45
Maria mater Christi an Romæ fuerit	377
Mens quid Paulo significet	183
Ministerium concionandi Euangelij in Ecclesia	
necessarium esse	282
Ministerij Euangelici commendatio	23
Ministerium suum & uocationem cur commen-	
det Paulus	301
Missas Papiſtarum esse idolomaniam	365
Modestia officium est caritatis	320
Mors duplex, naturalis & theologica	159
Mundus liber nature uocatur à quibusdam	32

O.

Obtrectatores qui sint	45
Opes cælestes & æternæ	371
Opera bona an sint facienda	27
Opera bona an mercantur uitam æternam	54
Opera bona Christianorum	316
Opera bona lux appellantur	97
Operum bonorum nostrorum iusticia cur rei-	
ciatur in iustificatione	180
Opera bona præstare facile possunt Christiani	
	154
Opera bona Sanctorum etiam optima non care-	
re uitio	181.183
Operum bonorum studium non damnari doctri-	
na de iustificatione	85
Operum bonorum utilitas	99
Opus legis duplex, impletionis & noticie 59.60	
ex Operibus legis nullum hominem iustificari	
	78.79.92
Opera legis cuius uitio non iustificent	275
Opera uitanda	338
Orationis nostræ seu precum conditio	21
in Oratione seu inuocatione duplex est affectus,	
carnis & spiritus	219
Osculum sanctum	379
Osores Dei qui sint	45

P.

Parentes senes iugulare in Scythia honestum	136
Pati cum Christo quid sit	206
Patientia in afflictione	124
Patientia quo pariat probationem seu experien-	
tiam	126
Patientia unde petenda	359
Pauli Apostoli commendatio	5
Pauli epistola ad Roma. gemmis preciosior	378
Pauli gloriatio	301
Pauli ministerium	365
Paulus sacrificulus Euangelij & gentium	365
Paulinæ uocationis autoritas	366
Pax animi tranquillitas coram Deo	364
Pax	

I N D E X.

Pax conscientiae effectus iustitiae fidei	123
Pax duplex	350
Peccatum Adae poma uescentis in speciem pueri	142
le	135
Peccati Adae potentia	257
Peccati autor quis sit.	43
Peccati Deum non esse autorem sed punitorem	158
Peccati duplex premium seu fructus	44
Peccatorum & flagitiorum inter Gentes catalogo	40
gus	181
Peccata & flagitia externa esse supplicia interna impietatis	73-355
Peccatum etiam sanctissimis hominibus adhuc inherere	309
Peccatorum genera	137
Peccata hominum quomodo odisse debeamus	164
Peccatum infantium	72-73
Peccatum in nobis quomodo in lucem profertur	149
Peccatorum iudicium cur patefiat nobis per spiritum sanctum	91
Peccati magnitudo	89
Peccati magnitudo unde cognoscenda	152
Peccata praeterita quid Paulo significant	147
Peccatum quando regnet in homine	136
Peccato quomodo mortui sumus	187
Peccatum fuisse in mundo etiam ante legem latam	153
Peccatum sacrificio Christi esse expiatum	137
Peccatum uincere esse nunc facile	20
Peccatores etiam ex renatis nasci	56
Peregrinandi uera ratio	55
Personam in iudicio respicere quid sit	67
Personarum ratio nulla est in iudicio Dei	185
Pietatem ueram non esse metiendam externa operum specie	221
Piorum & impiorum peccatorum discrimen	102
Piis omnia cedere in bonum	52
Pinehae quomodo imputetur ad iusticiam interfecitio scortatorum	380
ad Penitentiam animus quomodo excitandus sit	215
Pontificum ac Monachorum, & Phariseorum impietas eadem	247
Primitiae spiritus	225
Prædestinationis doctrina in Epitome summam proposita	224-236
Prædestinationis doctrina quo spectet	259
Prædestinatio seu electio gentium	22
Prædestinationis uerus & legitimus usus	20
Prædicationis Evangelice autoritas & maiestas	322 (310)
Prædicationis Evangelij externa usus	113
Præsidium officium	114
Promissionum diuinarum ueritas & certitudo	110
Promissio diuina quibus sit certa	321
Promissiones quae dictae sunt Abrahae	116
Prophetiae donum	
Prophetiae donum	
Protagoras philosophus dubitat an sit Deus	

Proximo quae reuerentia exhibenda	348
Proximus quomodo diligendus	322
Proximo quomodo placere debeamus	356

Q.

Questiones duplices, aliae de rebus reuelatis, aliae de absconditis	314
---	-----

R.

Rapina in Germania olim gloriosa	136
Reconciliationis ac redemptionis nostrae per Christum certitudo	133
Regnum Dei in qua re consistat	349
Renouari quomodo oporteat	319
Rerum indifferentium usus	341
de Resurrectione mortuorum error Hymenaei	198
Rituum externorum observatio	349

S.

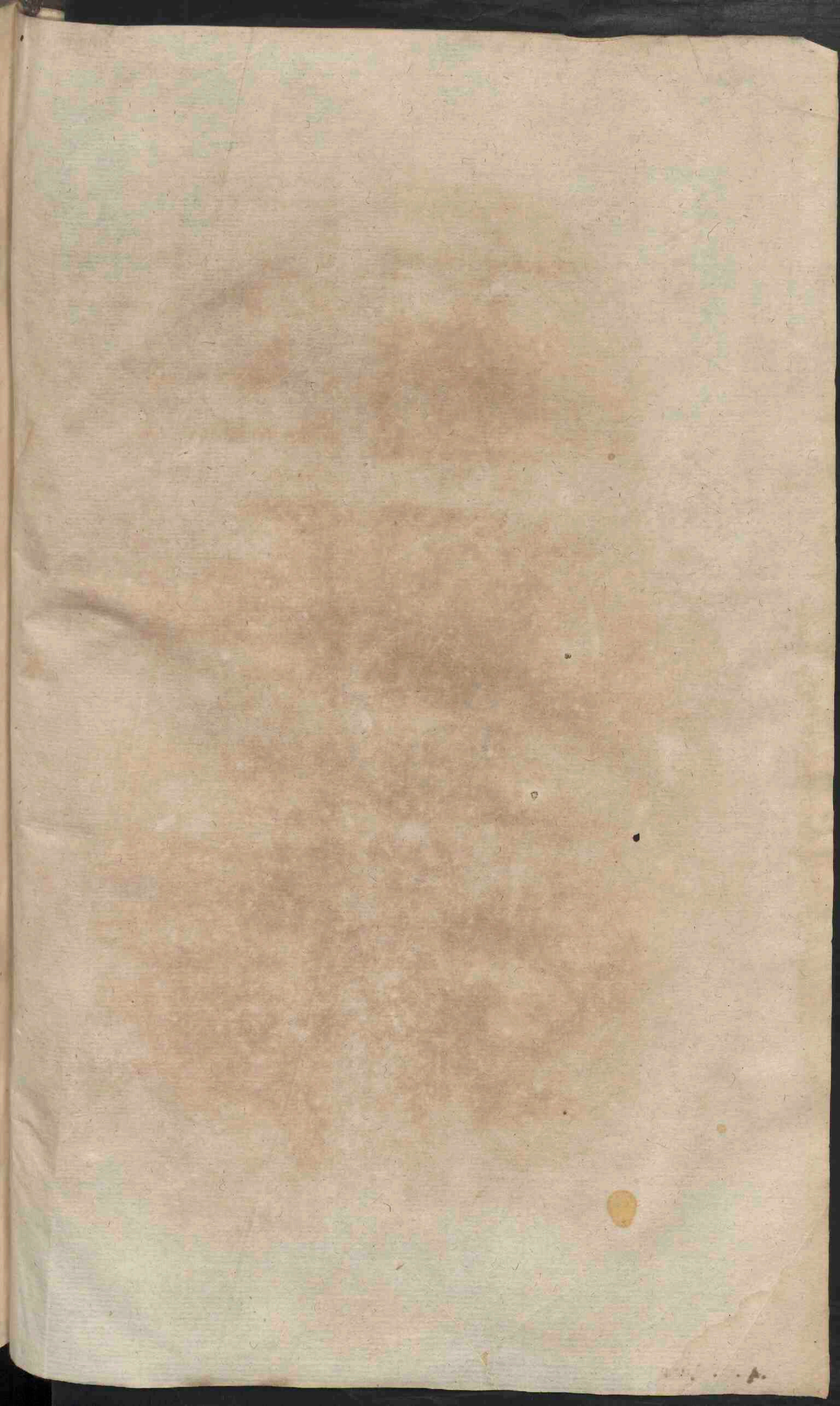
Sacramentorum legitimus usus	108
Sacramenta quomodo profint	65
Sacramentorum ueritas non pendet ab hominum fide	71
Sacramentariorum cordibus uelamen impositum esse	298
Sacramentarii noui Arij	368
Sacrificia Christianorum	317
Sacrificia Iudeorum quid sibi uoluerint	365
Sacrificium corporum nostrorum	317
Sacrificandi ministerium adumbravit ministerium Christi	365
Salutare absentem caritatis officium	375
Salutem contingere nobis non ex meritis nostrorum operum, sed tantum ex gratuita Dei clementia	293
Sancti qui dicantur	16
Sanctos, etsi adhuc habent peccata, non damnamus	184
Sancti habent intra se pugnam carnis & spiritus	174
Sancti in optimis etiam uirtutibus sua habent uirtute	179-180
Sancti qui sint, quibus in necessitatibus debeamus communicare	325
Sanctus quilibet duplex est homo, externus et internus, carnalis & spiritualis	177
Sanctorum uictoria	234
Satan per duo grassatur in hominem	384
Satan quomodo subiiciatur nobis	ibidem
Scientia de afflictionum euentu	221
Scortatio inter Ethnicos permissa	44
Scripturae sacrae autoritas & usus	78. 119-357
Scripturae Propheticae uerus usus	11. 12
Scriptura sacra mensa uocatur	297
Scripturae partes quomodo recte secandae	80
Secula duo esse, praesens & futurum	314
Serui qui dicti sint apud ueteres	10
Seruitus peccati & iustitiae	156
Spei	3

I N D E X.

Spes quid sit	127	T.	
Spes unde reddatur certa	201	Tempus noctis quod sit	388
Spei gloriatio effectus iusticie fidei	124	Temporizare	324
Spe non re credentes seruari in hoc seculo	210	V.	
Spem non pude facere, rationes septem	128	Veritatem in iniusticia detinere quid sit	34
Spiritus adoptionis	204	Versutia quid sit	44
Spiritus sancti unius multa & uaria dona	194	Vini potus an sit interdictus	350
Spiritus affectus quid reportet	192	Virtutes theologicæ, fides, spes, caritas	9
Spiritus imbecillitati nostræ quomodo succur-		Vita nostra quo dirigenda sit	343
rat	217	Vltio	330
in Spiritu aut secundum spiritum esse quid sit	189	Vocatio alia generalis alia personalis	120
Spiritualis homo quomodo uiuificetur & reno-		Vocationum officia	321
uetur	197	Z.	
Spirituales qui dicantur	193	Zelus & affectus qui commendetur	271
Spiritualium ingenium	189		
Susurriones qui sint	45		

FINIS INDICIS.

A 727813
ocw 65401247

143946-5

